
Henry Fynes Clinton

SANCTI AMBROSII

OPERA OMNIA.

EX TYPIS L. GAUTHIER, VESONTIONE.

SANCTI

AMBROSII,

MEDIOLANENSIS EPISCOPI,

OPERA OMNIA,

JUXTA EDITIONEM MONACHORUM S. BENEDICTI.

TOMUS PRIMUS.

PARISIIS,

APUD GAUTHIER FRATREM ET SOC., BIBLIOPOLAS,
In viâ Haute-Feuille, n° 22.
ET VESONTIONE APUD EOSDEM.

1836.

EDITORUM ADMONITIO.

Excudendis duobus hisce primis Patribus, Bernardo videlicet et Ambrosio, tota opera, toto studio incubuimus. Porro in editionibus Benedictinorum, ut verum fateamur, nonnulla restituimús, quædam male intellecta redarguimus, plura correximus. Ac forte quibusdam paulo audacior videbitur nostra temeritas, quod doctissimorum hominum hodie sacrosancta, ut ita dicamus, edita, impia manu præsumpserimus emendare. Tanta est enim S. Benedicti monachorum fama scientiæ doctrinæque probatio, tanta in operum correctione diligentia, ut quicumque apud illos vel tenuissima menda indicaverit, veniam pro talibus ausis rogare pene debeat. Sed neque textum pro arbitrio truncare, neque corrumpere, neque interpolare unquam nobis accidit; quin immo si quando voculam immutare visum fuit, hoc tantum mss. et edit. præsidio aggredientes, semper in notula admonuimus. Denique de Benedictinorum notis ac præfationibus hoc tantum servavimus, quod ad faciliorem textus intelligentiam necesse foret. Si quis autem in hac nostra editione sive mancum aliquod, sive omissum, sive vitiatum animadverterit, oramus, publicæ utilitati non invideat. Namque correctionem ab omnibus haud ingrato animo excipiemus, ipsique libenter emendabimur.

VITA

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI,

A PAULINO EJUS NOTARIO

AD BEATUM AUGUSTINUM CONSCRIPTA *.

1. Hortaris, venerabilis pater Augustine, ut sicut beati viri Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter stylo prosequuti sunt vitas sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum, sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis Ecclesiæ Severus servus Dei luculento sermone contexuit; sic etiam ego beatissimi Ambrosii episcopi Mediolanensis Ecclesiæ meo prosequar stylo. Sed ego ut meritis tantorum virorum, qui muri Ecclesiarum sunt, et eloquentiæ fontes; ita etiam sermone me imparem novi. Tamen quia absurdum esse opinor, quod præcipis, declinare, ea quæ a probatissimis viris, qui illi ante me adstiterunt, et maxime ab sorore ipsius venerabili Marcellina didici, vel quæ ipse vidi, cum illi adstarem, vel quæ ab iis cognovi, qui illum in diversis provinciis post obitum ipsius se vidisse narrarunt, vel quæ ad illum scripta sunt, cum adhuc obiisse nesciretur : adjutus orationibus tuis, et meritis tanti viri, licet inculto sermone, breviter strictimque describam; ut lectoris animum etsi sermo offenderit, brevitas tamen ad legendum provocet : nec verborum fucis veritatem obducam, ne dum scriptor elegantiæ pompam requirit, lector tantarum virtutum amittat scientiam, quem non magis phaleras, pompasque verborum, quam virtutem rerum, gratiamque Spiritus sancti spectare conveniat. Siquidem noverimus viatores gratiorem habere aquam brevi vena stillantem, forte cum sitiunt, quam profluentis fontis rivos, quorum copiam sitis tempore reperire non possunt. Et hordeaceus panis dulcis solet esse etiam his, qui centenis vicibus ferculorum quotidiani convivii copias ructare consuerunt. Sed et hortorum amœna mirantibus herbæ agrestes placere consueverunt.

2. Quamobrem obsecro vos omnes, in quorum manibus liber iste versabitur, ut credatis vera esse quæ scripsimus : nec putet me quisquam studio amoris aliquid quod fide careat, posuisse; quandoquidem melius

* Illud in hoc Paulini opusculo maxime desideratur, quod vix ullam in rebus enarrandis chronologiæ habuerit rationem, et nullum S. Doctoris scriptorum catalogum curaverit contexere. Quam indiligentiam quoties volueris reparare, Lector, chronologicum indicem consules, ad calcem hujus vitæ rejectum.

sit penitus nihil dicere, quam aliquid falsi proferre, cum sciamus nos omnium sermonum nostrorum reddituros esse rationem. Nec dubitem etsi non ab omnibus omnia, tamen a diversis diversa sciri, et ea cognita nonnullis esse, quæ etiam minus ipse aut audire aut videre potui. Unde a die nativitatis ejus narrandi initium sumam, ut gratia viri ab incunabulis quæ fuerit, agnoscatur.

3. Igitur posito in administratione præfecturæ Galliarum patre ejus Ambrosio, natus est Ambrosius. Qui infans in area prætorii in cuna positus, cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens, faciem ejus atque ora complevit; ita ut ingrediendi in os egrediendique vices frequentarent. Quæ pater, qui propter cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quæ curam nutriendi infantis susceperat, prohibens (sollicita enim erat ne infanti nocerent) exspectabat patrio affectu, quo fine illud miraculum clauderetur. At illæ post aliquamdiu evolantes, in tantam aeris altitudinem sublevatæ sunt, ut humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait : si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit. Operabatur enim jam tunc Dominus in servuli sui infantia, ut impleretur quod dictum est : *Favi mellis sermones boni;* illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui cœlestia dona annuntiarent, et mentes hominum de terrenis ad cœlum erigerent.

4. Postea vero cum adolevisset, et esset in urbe Roma constitutus cum matre vidua et sorore, quæ virginitatem jam fuerat professa, comite alia virgine, cujus virginis soror Candida, et ipsa ejusdem professionis, quæ nunc Carthagine degit jam anus; cum videret sacerdotibus a domestica, sorore, vel matre manus osculari, ipse ludens offerebat dexteram, dicens et sibi id ab ea fieri oportere, siquidem episcopum se futurum esse memorabat; loquebatur enim in illo Spiritus Domini, qui illum ad sacerdotium nutriebat : illa vero ut adolescentem et nescientem quid diceret, respuebat.

5. Sed postquam edoctus liberalibus disciplinis, ex urbe egressus est, professusque in auditorio præfecturæ prætorii, ita splendide causas peroravit, ut eligeretur a viro illustri Probo, tunc præfecto prætorii, ad consilium tribuendum. Post hæc consularitatis suscepit insignia, ut regeret Liguriam, Æmiliamque provincias, venitque Mediolanum.

6. Per idem tempus, mortuo Auxentio*, arrianæ perfidiæ episcopo (qui, Dionysio beatæ memoriæ confessore ad exsilium destinato, incubabat Ecclesiam) **, cum populus ad seditionem surgeret in petendo

* Post viginti annorum occupationem Mediolanensis ecclesiæ.

** Imperator Valentinianus cum episcopos ad se vocasset, apud eos usus est his sermonibus : « Aperte nostis, quemadmodum homines decet innutritos divinis verbis, qualem esse hunc » conveniat, qui ad honorem episcopatus promoveatur; et qua ratione subditos non verbo » tantum, verum et vita regere debeat, et exemplar omnis virtutis seipsum proponere, ac » demum doctrinæ suæ testem habere vitæ institutionem. Talem igitur et nunc in episco» pali throno collocate, ut nos a quibus imperium gubernatur, sincere inclinemus ei capita » nostra, et factas ab eo reprehensiones tamquam medicam curationem excipiamus; cum » enim simus homines, etiam offendamus omnino necesse est. »
Religiosum imperatorem Valentinianum ita loquutum rogabat conventus, ut ipse suffragium ferret, quippe qui sapientia et pietate ornatus esset. Ille vero : « Vires meas, *inquit*,

episcopo, essetque illi cura sedandæ seditionis, ne populus civitatis in periculum sui verteretur, perrexit ad Ecclesiam : ibique cum alloqueretur plebem, subito vox fertur infantis in populo sonuisse Ambrosium episcopum. Ad cujus vocis sonum totius populi ora conversa sunt, acclamantis Ambrosium episcopum; ita qui antea turbulentissime dissidebant, quia et arriani sibi et catholici sibi episcopum cupiebant, superatis alterutris, ordinari, repente in hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt.

7. Quo ille cognito, egressus Ecclesiam, tribunal sibi parari fecit; quippe mox futurus episcopus, altiora conscendit : tunc contra consuetudinem suam tormenta jussit personis adhiberi. Quod cum faceret, populus nihilominus acclamabat : « Peccatum tuum super nos. » Sed non similiter is populus tunc clamavit, sicut populus Judæorum; illi enim vocibus suis sanguinem Dominicum effuderunt, dicentes : *Sanguis hujus super nos :* isti vero catechumenum scientes, fideli voce remissionem illi peccatorum omnium per baptismatis gratiam promittebant. Tunc ille turbatus revertens domum, philosophiam profiteri voluit, futurus sed verus philosophus Christi, qui contemtis sæcularibus pompis, piscatorum sequuturus esset vestigia, qui Christo populos congregarunt non fucis verborum, sed simplici sermone, et veræ fidei ratione, missi sine pera, sine virga, etiam ipsos philosophos converterunt. Quod ubi ne faceret, revocatus est; publicas mulieres publice ad se ingredi fecit, ad hoc tantum, ut visis his, populi intentio revocaretur. At vero populus magis magisque clamabat : « Peccatum tuum super nos. »

8. At ille cum videret nihil intentionem suam posse proficere, fugam paravit : egressusque noctis medio civitatem, tum Ticinum se pergere putaret, mane ad portam civitatis Mediolanensis, quæ Romana dicitur, invenitur; Deus enim qui Ecclesiæ suæ catholicæ murum parabat adversus inimicos suos, et turrem erigebat David contra faciem Damasci, hoc est, contra perfidiam hæreticorum, fugam illius impedivit. Qui inventus, cum custodiretur a populo, missa relatio est ad clementissimum imperatorem tunc Valentinianum, qui summo gaudio accepit quod judex a se directus ad sacerdotium peteretur. Lætabatur etiam Probus præfectus, quod verbum ejus impleretur in Ambrosio; dixerat enim proficiscenti, cum mandata ab eodem darentur, ut moris est : « Vade, age non ut judex, sed ut episcopus. »

9. Pendente itaque relatione, iterum fugam paravit, atque in possessione cujusdam Leontii clarissimi viri aliquamdiu delituit. Sed ubi relationi responsum est, ab eodem Leontio proditur; præceptum enim erat vicario ut insisteret rebus perficiendis : qui injuncta sibi cum vellet implere, proposito edicto, convenit omnes, ut si vellent sibi consulere, rebusque suis, proderent virum. Proditus itaque et adductus Mediola-

» longe superat talis conatus : at vos qui divina gratia decorati, et hoc eodem splendore » donati estis, magis congrue feretis suffragium. » Isti igitur hinc exeuntes apud se deliberaverunt. Cives porro illius urbis seditionem inter se commovebant, hi quidem illum, illi autem hunc præponi contendentes.

num, cum intelligeret circa se Dei voluntatem, nec se diutius posse resistere, postulavit non se nisi a catholico episcopo baptizari; sollicite enim cavebat perfidiam arrianorum. Baptizatus itaque fertur omnia ecclesiastica officia implesse, atque octava die episcopus ordinatus est summa cum gratia et lætitia cunctorum *. Igitur post annos aliquot ordinationis suæ ad urbem Romam, hoc est, ad proprium solum perrexit, ibique sanctam puellam, de qua supra memoravimus, cui manum offerre solitus erat, in domo propria cum germana, sicut reliquerat, invenit, jam matre defuncta. Atque cum illa dexteram illius oscularetur, subridens ait illi : « Ecce, ut dicebam tibi, sacerdotis manum » oscularis. »

10. Per idem tempus cum trans Tiberim apud quamdam clarissimam invitatus sacrificium in domo offerret, quædam balneatrix quæ paralytica in lecto jacebat, cum cognovisset ibidem esse Domini Sacerdotem, in sellula se ad eamdem domum, ad quam ille invitatus venerat, portari fecit, atque orantis et imponentis manus vestimenta adtigit. Quæ cum exoscularetur, statim sanitate recepta, ambulare cœpit; ut impleretur illud Dominicum dictum ad apostolos: *Etiam majora his facietis, credentes in nomine meo.* Quod tamen signum sanitatis ut mirabile fuit, ita etiam nec occultum; nam ego hoc in eadem regione post annos plurimos, sanctis viris referentibus, positus in Urbe cognovi.

11. Sirmium vero cum ad ordinandum episcopum Anemium perrexisset, ibique Justinæ tunc temporis reginæ potentia et multitudine coadunata de Ecclesia pelleretur; ut non ab ipso, sed ab hæreticis arrianus episcopus in eadem Ecclesia ordinaretur : essetque constitutus in tribunali, nihil curans eorum, quæ a muliere excitabantur; una de virginibus arrianorum impudentior cæteris, tribunal conscendens, apprehenso vestimento Sacerdotis, cum illum adtrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis cæsus de Ecclesia pelleretur; ait ei, ut ipse solitus erat referre : « Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tamen te non convenit » vel professionem tuam in qualemcumque sacerdotem manus injicere ; » unde deberes vereri Dei judicium, ne tibi aliquid mali eveniret. » Quod dictum exitus confirmavit; nam alio die mortuam ad sepulcrum usque deduxit, gratiam pro contumelia rependens. Et hoc factum non levem adversariis incussit metum, pacemque magnam Ecclesiæ catholicæ in ordinando episcopo tribuit.

12. Ordinato itaque catholico sacerdote, Mediolanum revertitur, ibique supradictæ Justinæ mulieris innumeras insidias sustinuit, quæ muneribus atque honoribus adversus sanctum virum oblatis, populum excitabat. Sed infirmorum animi talibus promissis decipiebantur; pro-

* Et jam paucis post diebus ab ordinatione, generosam illam libertatem, quam sacerdos Christi adversus principes magnatesque sæculi adhibere constituerat, expertus est Valentinianus magnus. Cum divus Ambrosius multa cum libertate imperatorem alloquens, nonnulla reprehendisset, quæ a magistratibus haud recte facta esse videbantur, respondit imperator: « Hanc tuam libertatem jam pridem cognitam habebam; sed licet eam probe nossem, » non solum non contradixi, immo adsensum præbui ordinationi tuæ. Proinde delictis ani- » marum nostrarum medicinam adhibe, quemadmodum divina lex præcipit. » *Theodoret. Hist. Eccles.*

mittebat enim tribunatus, et diversas alias dignitates iis, qui illum de Ecclesia raptum, ad exsilium perduxissent. Quod cum multi conarentur, sed Deo præsule, perficere non valerent, unus infelicior cæteris, nomine Euthymius, in tantum furorem excitatus est, ut juxta Ecclesiam sibi domum pararet, atque in eadem carrum constitueret, quo facilius raptum, superpositum carpento ad exsilium perduceret. *Sed iniquitas ejus in verticem ipsius descendit;* post annum etenim eodem die quo illum rapere se arbitrabatur, in eodem carpento impositus, de eadem domo ipse ad exsilium destinatus est, reputans sibi justo judicio Dei id in se esse conversum, ut in eo carpento dirigeretur ad exsilium, quod ipse paraverat Sacerdoti. Cui non minimum solatii Sacerdos præbuit, dando sumtus, vel alia quæ erant necessaria.

13. Sed hæc confessio hominis nec mulieris furorem, nec væsanorum arrianorum dementiam repressit; majore etenim accensi amentia, basilicam Portianam invadere nitebantur : exercitus etiam armatus ad custodiendas fores Ecclesiæ est directus, ut nemo auderet catholicam Ecclesiam ingredi. Sed Dominus qui de adversariis suis Ecclesiæ suæ triumphos donare consuevit, ad Ecclesiæ suæ munimentum militum corda convertit; ut aversis scutis Ecclesiæ fores servarent, nec egredi dimitterent, sed ingredi Ecclesiam plebem catholicam minime prohiberent. Sed nec hoc satis erat missis militibus, nisi etiam pro catholica fide cum plebe pariter acclamarent. Hoc in tempore primum antiphonæ, hymni, ac vigiliæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt. Cujus celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem Ecclesia, verum per omnes pene Occidentis provincias manet.

14. Per idem tempus sancti martyres Protasius et Gervasius se Sacerdoti revelaverunt. Erant enim in basilica positi, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum : sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur, Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina, ita etiam sepulcra incognita erant, in tantum ut supra ipsorum sepulcra ambularent omnes, qui vellent ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum ab injuria sepulcra defendebantur. Sed ubi sanctorum martyrum corpora sunt levata, et in lecticis posita, multorum ibi sanatæ ægritudines perdocentur. Cæcus etiam Severus nomine, qui nunc usque in eadem basilica quæ dicitur Ambrosiana, in quam Martyrum corpora sunt translata, religiose servit; ubi vestem martyrum adtigit, statim lumen recepit. Obsessa etiam corpora a spiritibus immundis curata, summa cum gratia domum repetebant. Sed iis beneficiis martyrum in quantum crescebat fides Ecclesiæ catholicæ, in tantum arrianorum perfidia minuebatur.

15. Denique ex hoc tempore sedari cœpit persecutio, quæ Justinæ furore accendebatur, ut Sacerdos de Ecclesia pelleretur. Tamen intra palatium multitudo arrianorum cum Justina constituta deridebat tantam Dei gratiam, quam Ecclesiæ catholicæ Dominus Jesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est : venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia comparasse homines, qui se vexari ab immundis spiriti-

bus mentirentur; atque ita ab illo, sicut et a martyribus se torqueri dicerent. Sed hoc Judaico ore loquebantur Arriani, suppares scilicet eorum; illi enim de Domino dicebant, quoniam *in Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia :* isti de martyribus, vel de Domini Sacerdote loquebantur, quod non Dei gratia, quæ per ipsos operabatur, immundi spiritus pellerentur; sed accepta pecunia se torqueri mentirentur. Clamabant enim dæmones : « Scimus vos martyres; » et Arriani dicebant : « Nescimus esse martyres. » Jam hoc et in Evangelio legimus, ubi dixerunt dæmones ad Dominum Jesum : *Scimus te, quia sis Dei Filius;* et Judæi dicebant : *Hic autem unde sit, nescimus.* Sed non hic testimonium accipitur dæmonum, sed confessio; unde miseriores Arriani vel Judæi, ut quod confitentur dæmones, illi negent.

16. Deus tamen qui gratiam Ecclesiæ suæ augere consuevit, non passus est diu insultari a perfidis sanctis suis. Unus itaque ex ipsa multitudine subito arreptus a spiritu immundo, clamare cœpit ita torqueri eos, ut ipse torquebatur, qui negarent martyres, vel qui non crederent in Trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hac voce confusi, qui converti debuerant, et dignam tali confessione agere pœnitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt, perfidiæ homicidium adjungentes; deduxit enim illos ad hunc finem digna necessitas. Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus.

17. Per idem tempus erat quidam vir de hæresi Arrianorum, acerrimus nimium disputator, et durus atque inconvertibilis ad fidem catholicam. Is constitutus in Ecclesia, tractante Episcopo, vidit (ut ipse postmodum loquebatur) Angelum ad aures Episcopi tractantis loquentem; ut verba Angeli populo Episcopus renuntiare videretur. Quo viso conversus, fidem quam expugnabat, cœpit ipse defendere.

18. Fuerunt etiam duo cubicularii tunc temporis Gratiani imperatoris de hæresi arrianorum, qui tractanti Episcopo quæstionem proponerent, ad quam audiendam altero die ad basilicam Portianam se adfuturos promiserant; erat enim quæstio de incarnatione Domini. Sed alio die miserandi homines superbiæ tumore completi, nec memores promissorum, contemnentes Deum in Sacerdote ipsius, nec plebis exspectantis considerantes injuriam, immemores etiam dictorum Dominicorum, quoniam *qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo ejus alligetur, et demergatur in profundum maris,* adscendentes in rhedam, quasi gratia gestandi, civitatem egressi sunt, exspectante Sacerdote et plebe in Ecclesia constituta. Sed hujus contumaciæ quis finis fuerit, horresco referens; subito enim præcipitati de rheda, animas emiserunt, atque corpora illorum sepulturæ sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignoraret quid factum esset, nec diutius posset plebem tenere, adscendens pro tribunali, de eadem quæstione quæ fuerat proposita, sermonem adorsus est, dicens : « Debitum, fratres, » cupio solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores. » et

reliqua quæ scripta sunt in libro, qui *de Incarnatione Domini* intitulatur.

19. Occiso itaque Gratiano imperatore, recipiendi corporis ejus causa secundam ad Maximum suscepit legationem. Apud quem quam constanter egerit, qui voluerit cognoscere, ipsius legationis epistolam ad Valentinianum juniorem datam cum legerit, approbabit; nobis enim alienum a promissione visum est illam inserere, ne adjunctæ epistolæ prolixitas fastidium legenti afferret. Ipsum vero Maximum a communionis consortio segregavit, admonens ut effusi sanguinis Domini sui, et quod est gravius, innocentis, ageret pœnitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum. Sed ille cum pœnitentiam declinat superbo spiritu, non solum futuram, sed etiam præsentem salutem amisit, regnumque quod male arripuerat, femineo quodam modo, timore deposuit, ut procuratorem se reipublicæ non imperatorem fuisse confiteretur.

20. Mortua vero Justina, quidam haruspex, Innocentius nomine, non tamen opere, cum in causa maleficiorum a judice torqueretur, aliud quam interrogabatur, fateri cœpit; clamabat enim ab Angelo majora tormenta sibi adhiberi eo qui custodiret Ambrosium; quoniam temporibus Justinæ ad excitanda odia populorum in Episcopum cacumen tecti Ecclesiæ conscendens, medio noctis sacrificaverit. Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et Domini Sacerdotem convalescebat. Misisse se etiam et dæmones, qui illum internecarent, fatebatur : sed dæmones renuntiasse se non solum ad ipsum appropinquare minime posse, verum etiam nec ad fores domus, in qua manebat Episcopus; quia ignis insuperabilis omne illud ædificium communiret, ut etiam longe positi urerentur : atque ita cessasse artes suas, quibus adversus Domini Sacerdotem se aliquid posse arbitrabatur. Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret Sacerdotem : sed cum elevasset manum, districto gladio, dextera exerta in aera obrigente remansit. Tunc se missum a Justina postquam confessus est, brachium quod inique cum extenderetur obriguerat, sanatum est confessione.

21. Per idem tempus cum vir illustris Probus puerum suum notarium, qui spiritu immundo graviter vexabatur, direxisset ad Episcopum, egressum ex Urbe dimisit diabolus, timens ad virum sanctum perduci. Atque ita puer quamdiu Mediolani apud Episcopum fuit, nulla in illo diaboli dominatio apparuit : sed ubi egressus Mediolano est, et prope Urbem pervenit, idem spiritus qui illum antea habuerat, vexare eum cœpit. Qui cum interrogaretur ab exorcistis, cur quamdiu Mediolani fuisset, non in illo apparuisset; confessus est diabolus timuisse se Ambrosium, et ideo recessisse ad tempus, atque exspectasse in illo loco, ubi ab illo recesserat, donec reverteretur : quo revertente, vas quod deseruerat, repetisset.

22. Extincto Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiæ, in partibus Orientis in quodam castello a christianis viris synagoga Judæorum et lucus Valentinianorum

incendio concremata sunt, propterea quod Judæi vel Valentiniani insultarent monachis christianis; Valentinianorum enim hæresis triginta deos colit. Sed de hujusmodi facto comes Orientis ad imperatorem relationem direxit : qua accepta, imperator præceperat ut synagoga ab episcopo loci reædificaretur, in monachos vero vindicaretur. Sed hujus præcepti tenor cum ad aures pervenisset venerabilis viri Ambrosii episcopi, direxit ad imperatorem epistolam, quia ipse in tempore excurrere non poterat, qua illum convenit, ut id quod ab eodem statutum fuerat, revocaretur, servarique sibi debere ab eo audientiam; quia si dignus non esset, qui ab illo audiretur, dignus etiam non esset, qui pro illo a Domino audiretur, vel cui suas preces, aut cui sua vota committeret : paratum etiam se esse pro tali negotio mortem subire, ne dissimulatione sui prævaricatorem faceret imperatorem, qui tam injusta contra Ecclesiam præcepisset.

23. Postea vero quam Mediolanum reversus est, posito imperatore in Ecclesia, de eadem causa tractavit in populo. In quo tractatu introduxit Domini personam loquentis imperatori : Ego te ex ultimo imperatorem feci, ego tibi exercitum inimici tui tradidi, ego tibi copias quas ille adversum te exercitui suo præparaverat dedi, ego inimicum tuum in potestatem tuam redegi, ego de semine tuo supra solium regni constitui, ego te triumphare sine labore feci : et tu de me inimicis meis donas triumphos? Cui descendenti de exhedra imperator ait : « Contra nos » proposuisti hodie, Episcope. » At ille respondit non se contra ipsum, sed pro ipso fuisse loquutum. Tunc imperator : « Revera, inquit, dure » præceperam contra episcopum de synagoga reparanda : in monachos » vero vindicandum esse. » Ita et a comitibus, qui in tempore aderant, dicebatur. Quibus Episcopus : « Ego quidem cum imperatore nunc ago, » vobiscum vero mihi aliter agendum est. » Atque ita obtinuit ut illa quæ statuta fuerant, revocarentur : nec prius ad altare accedere voluit, nisi fide sua imperator illum agere debere testaretur. Cui Episcopus : « Ergo ago fide tua. » Respondit imperator : « Age fide mea. » Qua sponsione iterata, jam securus peregit Sacerdos divina mysteria. Hæc autem scripta sunt in epistola, quam ad germanam suam fecit (*epist.* 41) : in qua tractatum inseruit, quem eodem die habuit de baculo nuceo, qui a propheta Hieremia visus esse describitur.

24. Per idem tempus causa Thessalonicensis civitatis non minima successit tribulatio Sacerdoti, cum civitatem pene deletam comperisset; promiserat enim illi imperator se veniam daturum civibus supradictæ civitatis : sed agentibus comitibus occulte cum imperatore, ignorante Sacerdote, usque in horam tertiam gladio civitas est donata, atque plurimi interemti innocentes. Quod factum ubi cognovit Sacerdos, copiam imperatori ingrediendi Ecclesiam denegavit : nec prius dignum judicavit cœtu Ecclesiæ, vel sacramentorum communione, quam publicam ageret pœnitentiam. Cui imperator contra adserebat David adulterium simul et homicidium perpetrasse. Sed responsum illico est : « Qui se» quutus es errantem, sequere corrigentem. » Quod ubi audivit cle-

mentissimus imperator, ita suscepit animo, ut publicam pœnitentiam non abhorreret : cujus correctionis profectus secundam illi paravit victoriam *.

* Calamitatem hanc adeo lugendam ubi rescivit magnus Ambrosius, venienti Mediolanum imperatori, et in templum Dei ex more ingredi cupienti, eminus obviam progrediens, ne portas quidem templi intrare permisit : « Nescis, *inquiens*, imperator, uti videtur, nefariæ » cædis, quæ peracta est, magnitudinem : neque post ipsum iracundiæ tuæ finem, ratione » cognovisti quale facinus ausus fueris? Enim vero te fortasse non sinit imperialis potentia » crimen cognoscere, sed rationi objecta auctoritas lumen adimit. Verumtamen natura » necesse est habeat ipsa se perspectam, et simul tum quod inest illi mortalis ac fluxi, tum » progenitricem illam glebam, unde facti sumus, et in quam dissolvimur : non vero pur- » puræ flore fascinata, operti corporis ignorare debet infirmitatem. Subditis qui eadem » tecum natura constant, imperas, o Rex, immo etiam conservis tuis; unus enim Dominus » et rex omnium est, omnium videlicet creator. Quibus ergo oculis communis domini tem- » plum adspicies, quibusve pedibus sanctum hoc pavimentum premes? quomodo autem » manus extendes, calenti adhuc sanguine stillantes, aut quomodo talibus manibus excipies » sacrosanctum Domini corpus, et ori etiam pretiosum sanguinem admovebis; cum per iræ » impotentiam tantum sanguinis contra jus omne ac fas effuderis? Abscede igitur, et ne » aggrediaris priorem culpam secunda cumulare; et excipe illud vinculum quod cœlitus » judicio suo Deus universorum dominus confirmat. Erit autem illud tibi medicinale, ac » sanitatis conciliator; nisi forte insanabile vulnus perpeti elegeris. » Imperator parens his sermonibus (nam cum a puero in legibus divinis esset educatus, quæ ad sacerdotes pertinerent, quæve ad reges, perspicue noverat) gemitus ac lacrymas simul profundens, in palatium sese recepit.

Octavo autem mense ab hinc elapso, venit quidem Salvatoris nostri natale festum, Theodosius vero in regia sedens amarissime flebat. Id Rufinus quidam tunc temporis magister palatii cum pervidisset, ad eum accedens, homo videlicet domino utilis ac familiaris, causam rogabat. Tum vero ille acerbe gemens, et calidioribus manans fletibus : « Tu quidem, » *inquit*, ludis, Rufine; mea enim mala non sentis. Ego autem gemo atque deploro meam » ipsius calamitatem, dum mecum reputo divinum templum famulis etiam atque mendicis » apertum esse, ingressumque illuc tutum ac liberum patere illis, ut proprium Dominum » ipsi conveniant : mihi autem hoc interdicitur, et præterea cœlum etiam interclusum est. » Memini quippe Dominicæ vocis, qua promulgatur : Quidquid ligaveritis super terram, » erit ligatum et in cœlis. » Rufinus vero medicinam regi ministrare volens, ac tempestivum beneficium illi præbere : « Curram, *inquit*, si tibi placet, et Episcopo id persuadebo multis » precibus, ut te a vinculis istis absolvat. » « Sed non ille persuadebitur, ait imperator; quàm » enim justum Ambrosii judicium sit, compertum habeo. Nec porro ille umquam com- » mittet, ut imperialis potentiæ respectu divinam legem transgrediatur. » At postea quam adhibitis pluribus aliis rationibus, Rufinus promittebat a magno Ambrosio rem se haud dubie impetraturum, jussit imperator quam citissime illum abire. Ipse autem spe inescatus, post non multum temporis sequutus est, ut qui Rufini promissionibus fidem haberet.

Confestim vero alloquutus Rufinum divus Ambrosius : « Canum, *inquit*, impudentiam, » Rufine, imitaris; et neque erubescis, neque pertimescis, cum tanta rabie adversus ima- » ginem Dei sævieris? » Ubi vero reposuit Rufinus, et imperatorem brevi spatio interjecto venturum dixit, incensus divino zelo divinus Ambrosius : « Ego, *inquit*, o Rufine, prædico » me prohibiturum, ne vel ipsum templi vestibulum calcet : sin autem is regiam potestatem » in tyrannidem vertat, me necem excepturum cum voluptate. »

His auditis, Rufinus et Ambrosii mentem imperatori per quemdam illico nuntiavit, et ut maneret in palatio exhortatus est. Imperator vero, qui ad medium forum jam pervenerat, cum hæc audivit : « Ego pergam, inquit, et insaniæ meæ pœnas exsolvam. »

Postquam vero in sacrum septum jam ventum fuit, in Dei quidem ædes non erat ingressus, verum in salutatoria domo consederat, suis se vinculis solvi flagitans. Ille vero tyrannicum vocabat ejus adventum, ac Theodosium contra Deum furere, necnon ipsius leges calcare pronuntiabat. Imperator autem in contritione cordis ac spiritu humilitatis : « Non audacia » efferor, inquit, adversus leges, nec sacrum limen contra jus et fas terere aggredior : sed » obsecro te, ut me vinculorum nexu liberes, et clementia communis Domini ob oculos » tibi posita, mihi non præcludas illam januam, quam Dominus ipse cunctis aperuit pœni- » tentibus. » « Qualem ergo, *Episcopus ait*, pœnitentem ostendisti post tantum scelus? qui- » busve medicamentis vulnera ista ad sanandum difficillima coire fecisti? » Ad hæc imperator in contrito spiritu rursus retulit : « Tuum est omnino et præcipere, et commiscere » medicamina. » Tum vero divus Ambrosius : « Quandoquidem, *inquit*, iræ propriæ per-

25. Per idem tempus duo potentissimi et sapientissimi viri Persarum ad famam Sacerdotis venere Mediolanum, deferentes secum plurimas quæstiones, ut ex his probarent sapientiam viri : cum quo ab hora diei prima usque in horam tertiam noctis per interpretem disputaverunt, admirantesque discesserunt ab eo. Et ut se probarent non ob aliam causam venisse, nisi ut certo certius nossent virum, quem fama compererant; alia die valefacientes imperatori, profecti sunt ad urbem Romam, illic volentes cognoscere potentiam illustris viri Probi, qua cognita, ad propria remearunt.

26. Sed egresso Theodosio de Italia et Constantinopoli constituto, Valentiniano Augusto intra Gallias posito, directa legatio est sub nomine senatus a Symmacho tunc præfecto Urbis de repetenda ara Victoriæ et sumtibus cæremoniarum. Sed ubi comperit Sacerdos, misso libello ad imperatorem, postulavit ut ad se relationis exemplaria dirigerentur, quibus ipse pro partibus suis responsurus esset. Qua relatione accepta, præclarissimum libellum conscripsit, ut contra nihil umquam auderet Symmachus vir eloquentissimus respondere : sed postquam augustæ memoriæ Valentinianus in Viennensi civitate (quæ est Galliarum civitas) vitam finivit, Eugenius suscepit imperium, qui ubi imperare cœpit, non multo post, petentibus Flaviano tunc præfecto et Arbogaste comite, aram Victoriæ et sumtus cæremoniarum, quod Valentinianus augustæ memoriæ adhuc in junioribus annis constitutus, petentibus denegaverat, oblitus fidei suæ concessit.

27. Hoc ubi cognovit Sacerdos, derelicta civitaté Mediolanensi, ad

» mittis judicium; et non ratio, sed animi æstus sententiam fert : legem hujusmodi velim » sancias, quæ decretum quodvis iræ impetu, otiosum reddat ac superfluum : capitis vero » sententiæ vel exsilii triginta dies scriptæ maneant, rationis judicium opperientes. Exactis » autem triginta diebus, qui exararunt decreta illa, eadem exhibeant : et iracundia tamdiu » requieta, secum ipsa ratio judicans, priorem expendat cognitionem, examinetque justane » illa sit, an secus habeat. Siquidem porro iniquam inveniat, discerpat scripta, et sententiam » irritam reddat : sin autem æqua fuerit, ita maneat; nec triginta dierum numerus labe- » factabit recte judicata. »

Admonitionem hanc imperator ultro admittens, et secum optime agi sibi persuadens, continuo jussit legem perscribi, quam et litteris propriæ manus ratam ac firmam esse voluit.

His ita factis, divus Ambrosius imperatoris vinculum solvit : imperator autem sumta in templum intrandi fiducia, non stans, neque in genua procumbens, Dominum precabatur : sed in solum nudum dejectus ac prostratus, Davidicam illam emisit vocem : « Adhæsit, » *inquiens*, pavimento anima mea : Vivifica me secundum verbum tuum. » Et crines manibus vellens, et faciem contundens, et profusis lacrymis irrigans pavimentum, veniam consequi properabat.

Postquam autem ad offerenda sacræ mensæ munera vocavit tempus, cum fletibus non minus copiosis surgens, gradus altaris scandit : oblatione vero porrecta, intra cancellos, ut illi moris erat, mansit. Sed nullo modo, ut hæc dissimularet, abs se impetravit sacer Ambrosius : at locorum discrimen illum edocuit. Et primum quidem, num quid postularet, interrogabat. Imperatore autem respondente, participationem divinorum mysteriorum sese præstolari, ministrum adhibens archidiaconum clare professus est : « Interiora, o Impera- » tor, nisi unis sacerdotibus non sunt adeunda. Egredere igitur, et eamdem cum aliis laicis » stationem serva; purpura enim reges, nequaquam vero sacerdotes facit. » Hanc autem compellationem similiter boni consulens fidelissimus Theodosius, contra exposuit non temeritate intra cancellos se remansisse, verum quia Constantinopoli hoc didicerat. Tantæ virtutis et imperator et episcopus luce fulgebant! Equidem enim utrumque admiror, hunc videlicet generosam ob libertatem, illum vero propter facilem obedientiam : et hujus quidem zelum ferventem, illius vero fidem sinceram. (*Excerptum e Vita S. Ambrosii, auctore græco.*)

quam ille festinato veniebat, ad Bononiensem civitatem emigravit, atque inde Faventiam usque perrexit. Ubi cum aliquantis degeret diebus, invitatus a Florentinis, ad Tusciam usque descendit, declinans magis sacrilegi viri adspectum, non formidans imperantis injuriam; nam et epistolam ad eumdem dedit, in qua convenit conscientiam illius, de qua pauca de multis ponenda duxi. « Etsi imperatoria potestas magna » sit, tamen considera, Imperator, quantus sit Deus. Corda hominum » videt, conscientiam interiorem interrogat, novit omnia antequam » fiant, novit interna pectoris tui. Ipsi falli vos non patimini, et Deum » vultis celare? Non cecidit in animum tuum quidquam? Si illi agebant » tam perseveranter, nonne tuum fuit, Imperator, pro Dei summi et » veri et vivi veneratione perseverantius obsistere, et negare quod erat » in injuriam sacræ legis? » Et iterum : « Quoniam igitur meis vocibus » et apud Deum et apud omnes homines teneor : aliud mihi non licere » intellexi, aliud non oportere, nisi ut consulerem mihi, quia non potui » tibi. »

28. In supradicta itaque civitate Florentinorum, cum in domo clarissimi quondam viri Decentis, et quod est amplius, christiani, maneret, filius ipsius, Pansophius nomine, admodum parvulus, cum spiritu immundo laboraret, frequenti oratione et impositione manus Sacerdotis ipsius est sanatus : sed post aliquantos dies subita infirmitate correptus infantulus exhalavit spiritum. Cujus mater valde religiosa, et plena fide ac timore Dei, ablato illo de superiore parte domus, ad inferiora descendit, ac in lecto Sacerdotis, ipso absente, composuit. Quem cum revertens Sacerdos in lectulo invenisset (erat enim illo in tempore extra domum positus), miseratus matrem, et fidem ipsius contemplatus, Elisæo similis supra corpus infantis se ipse composuit, atque orando meruit ut vivum redderet matri, quem mortuum invenerat : ad quem etiam infantulum libellum conscripsit, ut quod per ætatis infantiam scire non poterat, legendo cognosceret. Verumtamen factum scriptis suis non commemoravit : sed quo affectu declinaverit commemorare, non est nostrum judicare.

29. In eadem etiam civitate basilicam constituit, in qua deposuit reliquias martyrum Vitalis et Agricolæ, quorum corpora in Bononiensi civitate levaverat; posita enim erant corpora Martyrum inter corpora Judæorum : nec erat cognitum populo christiano, nisi se sancti martyres sacerdoti ipsius Ecclesiæ revelassent. Quæ cum deponerentur sub altari, quod est in eadem basilica constitutum, magna illic totius plebis sanctæ lætitia atque exsultatio fuit, pœna dæmonum confitentium martyrum merita.

30. Per idem tempus Arbogastes comes adversum gentem suam, hoc est, Francorum, bellum paravit, atque pugnando non parvam multitudinem manu fudit, cum residuis vero pacem firmavit. Sed cum in convivio a regibus gentis suæ interrogaretur, utrum sciret Ambrosium; et respondisset nosse se virum, et diligi ab eo, atque frequenter cum illo convivari solitum, audivit : « Ideo vincis, Comes, quia ab illo viro dili-

» geris, qui dicit soli : Sta, et stat. » Quod ego ideo posui, ut cujus famæ fuerit vir sanctus etiam apud barbaras gentes, legentes agnoscant. Nam et nos, referente juvene quodam Arbogastis admodum religioso, cognovimus, qui tunc interfuit; erat enim in tempore, quo hæc loquebantur, vini minister.

31. Profectus itaque Sacerdos de Tusciæ partibus, Mediolanum revertitur, jam inde egresso Eugenio contra Theodosium; ibi christiani imperatoris præstolabatur adventum, securus de Dei potentia quod non traderet credentem in se hominibus injustis, nec relinqueret virgam peccatorum super sortem justorum, ne extenderent justi ad iniquitates manus suas. Promiserat enim Arbogastes tunc comes, et Flavianus præfectus Mediolano egredientes, cum victores reversi essent, stabulum se esse facturos in basilica Ecclesiæ Mediolanensis atque clericos sub armis probaturos : sed miserandi homines cum dæmonibus suis male creduli sunt, et aperiunt os suum in blasphemiam apud Deum, spem sibi victoriæ ademerunt. Causa autem commotionis hæc fuit, quia munera imperatoris qui se sacrilegio miscuerat, ab Ecclesia respuebantur, nec orandi illi cum Ecclesia societas tribuebatur. Sed Dominus qui Ecclesiam suam tueri consuevit, de cœlo jaculatus est judicium, atque omnem victoriam ad religiosum imperatorem transtulit Theodosium. Extincto itaque Eugenio satellitibusque ejus, cum scripta acciperet imperatoris, non illi alia cura major fuit, quam ut pro iis interveniret, quos reatus invenerat. Obsecratus est primo scriptis imperatorem misso diacono : postea vero quam directus est Johannes tunc tribunus et notarius, qui nunc præfectus est, ad tuitionem eorum qui ad Ecclesiam confugerant, etiam ipse Aquileiam perrexit, præcaturus pro eis, quibus facile venia impetrata est; quia ipse christianus imperator provolutus pedibus Sacerdotis testabatur meritis et orationibus ejus se esse servatum.

32. Revertens itaque de urbe Aquileiensi, uno die præcessit imperatorem : nec diu clementissimæ memoriæ Theodosius imperator susceptis filiis in Ecclesia et traditis Sacerdoti, in hac luce fuit : post cujus obitum fere triennium supervixit. Quo in tempore sancti Nazarii martyris corpus, quod erat in horto positum extra civitatem, levatum ad basilicam Apostolorum quæ est in Romana*, transtulit. Vidimus autem in sepulcro, quo jacebat corpus martyris (qui quando sit passus, usque in hodiernum scire non possumus) sanguinem martyris ita recentem, quasi eodem die fuisset effusus. Caput etiam ipsius, quod ab impiis fuerat abscissum, ita integrum atque incorruptum cum capillis capitis atque barba, ut nobis videretur eodem tempore quo levabatur, lotum atque compositum in sepulcro. Et quid mirum, quandoquidem Dominus in Evangelio ante promisit, quod capillus de capite eorum non peribit? Etiam odore tanto repleti sumus, ut omnium aromatum vinceret suavitatem.

33. Quo levato corpore martyris, et in lectica composito, statim ad

* Regione scilicet; id est, prope portam Romanam urbis Mediolani.

sanctum Celsum martyrem, qui in eodem horto positus est, cum sancto Sacerdote ad orationem perreximus. Numquam tamen illum antea orasse in eodem loco compertum habemus : sed hoc erat signum revelati corporis martyris, si sanctus Sacerdos ad locum, ad quem numquam antea fuerat, oratum isset. Cognovimus tamen a custodibus loci ipsius, quod a parentibus suis illis traditum sit, non discedere de loco illo per omnem generationem et progeniem suorum; eo quod thesauri magni in eodem loco positi essent. Et vere magni thesauri, quos non ærugo, neque tinea exterminat, neque fures effodiunt et furantur; quia custos eorum Christus est, et locus eorum aula cœlestis, quibus *Vivere Christus fuit, et mori lucrum.* Translato itaque corpore Martyris ad basilicam apostolorum ubi pridem sanctorum apostolorum reliquiæ summa omnium devotione depositæ fuerant, cum tractaret Episcopus, quidam de populo repletus spiritu immundo, clamare cœpit se torqueri ab Ambrosio. At ille conversus ad eum ait : « Obmutesce, diabole; quia non te torquet » Ambrosius, sed fides sanctorum et invidia tua; quoniam illuc vides » adscendere homines, unde tu dejectus es; nam Ambrosius nescit in» flari. » Quo dicto, ille qui clamabat, obmutuit, prostratusque in terram est, nec amplius vocem qua obstrepere posset, emisit.

34. Per idem tempus cum consulatus sui tempore imperator Honorius in urbe Mediolanensium, Lybicarum ferarum exhiberet munus, populo illuc concurrente, data copia est missis militibus tunc ab Stilicone comite hortatu Eusebii præfecti, ut Cresconius quidam de Ecclesia raperetur; quem confugientem ad altare Domini sanctus Episcopus cum clericis, qui in tempore aderant, defendendum circumdedit. Sed multitudo militum, quæ duces suos habebat de perfidia arrianorum, prævaluit adversum paucos; atque, ablato Cresconio, exsultantes ad amphitheatrum reverterunt, Ecclesiæ luctum non modicum relinquentes; nam Sacerdos prostratus ante altare Domini factum diu flevit. Sed in tempore cum revertissent, et renuntiassent iis, a quibus fuerant destinati milites, dimissi leopardi saltu celeri ad eumdem locum, in quo sederant qui de Ecclesia triumphabant, adscendentes graviter laniatos reliquerunt. Quod ubi vidit tunc Stilico comes, pœnitentia motus est, ita ut per multos dies satisfaceret Sacerdoti, et illæsum quidem illum qui ablatus fuerat, dimisit : sed quia gravissimorum criminum erat reus, et aliter emendari non poterat, ad exsilium destinavit, non multo post indulgentia prosequente.

35. Per idem tempus cum ad palatium pergeret, eumque pro loco officii nostri sequeremur, Theodulo tunc notario, qui postea summa cum gratia Mutinensem rexit Ecclesiam, cum casu quidam pede esset lapsus, atque prostratus jaceret in terra, ridenti factum conversus Sacerdos ait : « Et tu qui stas, vide ne cadas. » Quo dicto, statim is qui alienum lapsum riserat, suum doluit.

36. Per idem tempus Frigitil quædam regina Marcomannorum, cum a quodam Christiano viro, qui ad illam forte de Italiæ partibus advenerat, referente sibi audiret famam viri, Christo credidit, cujus illum

servulum recognoverat, missisque Mediolanum muneribus ad Ecclesiam per legatos postulavit, ut scriptis ipsius qualiter credere deberet, informaretur. Ad quam ille epistolam fecit præclaram in modum catechismi, in qua etiam admonuit ut suaderet viro Romanis pacem servare : qua accepta epistola, mulier suasit viro, ut cum populo suo se Romanis traderet. Quæ cum venisset Mediolanum, plurimum doluit quod sanctum Sacerdotem, ad quem festinarat, minime reperisset; jam enim de hac luce migraverat.

37. Temporibus vero Gratiani, ut retro redeam, cum ad prætorium Macedonii tunc magistri officiorum pro quodam intercedendum perrexisset, atque ex præcepto supradicti viri fores invenisset clausas, nec copiam ingrediendi adeptus esset, ait : « Et tu quidem venies ad » Ecclesiam, nec clausis januis invenies qua ingrediaris. » Quod factum est; mortuo enim Gratiano, confugiens Macedonius ad Ecclesiam, patentibus januis, aditum reperire non poterat.

38. Vir autem ipse venerabilis Episcopus multæ abstinentiæ, et vigiliarum multarum et laborum, quotidiano jejunio macerans corpus, cui prandendi numquam consuetudo fuit, nisi die sabbati, et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum martyrum essent. Orandi etiam assiduitas magna die ac nocte : nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi cum aliqua infirmitate corpus ejus adtineretur. Erat etiam in illo sollicitudo omnium Ecclesiarum, interveniendi etiam magna assiduitas et constantia. In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi tempore quo decessit, vix implerent. Sollicitus etiam nimium pro pauperibus et captivis; nam in tempore quo episcopus ordinatus est, aurum omne atque argentum quod habere poterat, Ecclesiæ vel pauperibus contulit. Prædia etiam quæ habebat, reservato usufructuario germanæ suæ, donavit Ecclesiæ, nihil sibi quod hic suum diceret, derelinquens; ut nudus atque expeditus miles Christum Dominum sequeretur : *qui cum dives esset, propter nos pauper factus est, ut nos ejus inopia ditaremur.*

39. Erat etiam gaudens cum gaudentibus, et flens cum flentibus; siquidem quotiescumque illi aliquis ob percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus esset, ita flebat, ut et illum flere compelleret; videbatur enim sibi cum jacente jacere. Causas autem criminum quæ illi confitebatur, nulli nisi Domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur; bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Deum magis sint, quam accusatores apud homines. Nam et secundum Apostolum circa hujusmodi hominem confirmanda caritas est; quia ipse sui accusator est; nec exspectat accusatorem, sed prævenit; ut confitendo suum allevet ipse delictum; ne habeat quod adversarius criminetur. Ideoque Scriptura dicit : *Justus in principio sermonis accusator est sui.* Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ peccatorum suorum confessione confringit, dans honorem Deo, cui nuda sunt omnia, et qui vult

vitam magis peccatoris quam mortem. Nam et ipsi pœnitenti non sufficit sola confessio, nisi subsequatur emendatio facti; ut pœnitens non faciat pœnitenda, humiliet etiam animam suam, sicut David sanctus, qui postquam audivit a propheta : *Dimissum est peccatum tuum;* humilior factus est in emendatione peccati, ita ut cinerem sicut panem manducaret, et potum suum cum fletu misceret.

40. Flebat etiam amarissime quotiescumque forte nuntiatum illi fuerat de cujuscumque sancti obitu sacerdotis, in tantum ut nos illum consolari niteremur, ignorantes pium affectum viri, nec qua ratione ita fleret intelligentes. Quibus ille hujusmodi responsum reddebat : Non se flere, quia recesserat, qui fuerat mortuus nuntiatus : sed quia præcesserat, vel quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur. Ipse autem de sua morte ante prædixit quod usque ad pascha nobiscum futurus esset : quod quidem meruit Dominum obsecrando, quo maturius hinc liberaretur.

41. Ingemiscebat enim vehementer cum videret radicem omnium malorum avaritiam pullulare, quæ neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increscere in hominibus, et maxime in iis qui in potestatibus erant constituti; ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, quia omnia pretio distrahebantur. Quæ res primo omne malum invexit Italiæ, et exinde omnia verguntur in pejus. Et quid dicam, si in hujusmodi personis ita rabiem suam exercet, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas prætendere : *Ad excusandas excusationes in peccatis;* quandoquidem plerosque ceperit etiam cœlibes sacerdotes vel levitas, quibus portio Deus est, ut etiam ipsi illam appetant? Et væ nobis miseris! quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi jugo servitutis liberari velimus, quod demergit ad profundum inferni; ut faciamus nobis *amicos de iniquo mammona, qui nos recipiant in æterna tabernacula.* Attamen beatus ille qui quandoque conversus, diruptis vinculis, atque projecto jugo hujusmodi dominationis, *tenebit, et allidet parvulos ejus ad petram,* hoc est, omnes intentiones ejus allidet ad Christum, qui secundum Apostolum petra est, quæ omnes ad se allisos interimit, ipsa inviolabilis manens, nec reum faciens eum, qui ad se alliserit nequissimi uteri deteriores partus, sed innocentem; ita ut securus possit dicere : *Portio mea Dominus.* Quia cui nihil in sæculo est, illi vere portio est Christus : Et qui contemserit parva, multa percipiet, insuper et vitam æternam possidebit.

42. Ante paucos vero dies quam lectulo detineretur, cum quadragesimum tertium psalmum dictaret, me et excipiente et vidente, subito in modum scuti brevis ignis caput ejus cooperuit, atque paulatim per os ipsius tamquam in domum habitator ingressus est : post quod facta est facies ejus velut nix, et postea reversus est vultus ejus ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore perculsus obrigui, nec potui scribere quæ ab illo dicebantur, nisi posteaquam visio ipsa transivit; dicebat enim in eo tempore testimonium scripturæ divinæ, quod ego optime retinebam. Nam scribendi vel dictandi ipso die finem fecit; siquidem

ipsum psalmum explere non potuit. Ego vero id quod visum a me fuerat, honorabili viro Casto diacono, sub cujus cura degebam, statim retuli : at ille repletus gratia Dei, Spiritus sancti adventum me in illo vidisse edocuit lectione Actuum apostolorum.

43. Superioribus autem diebus cum Stiliconis tunc comitis servus, qui dæmonio laboraverat, in Ambrosiana basilica jam sanus maneret, commendatus a Domino suo; ferebatur enim quod libenter ab eodem haberetur : faceretque falsas epistolas tribunatus, in tantum ut tenerentur homines, qui ad ministrandum pergebant : sed ubi ad personam servi sui pervenit comes Stilico, noluit in eum vindicare. Homines etiam qui decepti fuerant, interventu Sacerdotis dimisit, de ipso vero servo Sacerdoti questus est. Quem vir sanctus cum de basilica Ambrosiana egrederetur, requiri fecit, atque ad se perduci. Quem cum interrogasset, et deprehendisset auctorem tanti flagitii, ait : « Oportet illum tradi » satanæ in interitum carnis, ne talia aliquis in posterum audeat ad» mittere. » Quem eodem momento cum adhuc sermo esset in ore Sacerdotis, spiritus immundus arreptum discerpere cœpit : quo viso, non minimo timore repleti sumus et admiratione. Multos etiam diebus illis, imponente illo manus, et imperante ab spiritibus immundis vidimus esse purgatos.

44. Per idem tempus Nicentius quidam ex tribuno et notario, qui ita pedum dolore tenebatur, ut raro in publico videretur; cum ad altare accessisset, ut sacramenta perciperet, calcatusque casu a Sacerdote exclamasset, audivit : « Vade, et amodo salvus eris. » Nec se amplius doluisse pedes, tempore quo sanctus Sacerdos de hac luce migravit, lacrymis testabatur.

45. Sed post dies hos, ordinato sacerdote Ecclesiæ Ticinensi, incidit in infirmitatem, qua cum plurimis diebus detineretur in lectulo, comes Stilico dixisse fertur quod, tanto viro recedente de corpore, interitus immineret Italiæ. Unde convocatis ad se nobilibus viris illius civitatis, quos diligi a sancto Sacerdote cognoverat, partim interminatus est illis, partim blando sermone persuasit, ut pergerent ad sanctum Sacerdotem, suaderentque illi, ut sibi vivendi peteret a Domino commeatum. Quod ille ubi ab illis audivit, respondit : « Non ita inter vos vixi, ut » pudeat me vivere : nec timeo mori; quia Dominum bonum habemus. »

46. Per idem tempus cum in extrema parte porticus in qua jacebat, in uno positi Castus; Polemius, Venerius et Felix tunc diaconi secum tractarent voce ita pressa, ut vix se invicem audirent, quis post obitum illius episcopus ordinandus esset, atque cum de nomine sancti loquerentur Simpliciani, tamquam interesset tractatui, cum longe positus ab ipsis jaceret, approbans exclamavit tertio : « Senex, sed bonus. » Erat enim Simplicianus ævi maturus. Qua voce audita, expavescentes fugerunt; defuncto tamen eo, non alius illi successit in sacerdotium, nisi is quem ille bonum senem trina voce signaverat. Cui Simpliciano Venerius, quem supra memoravimus, successor fuit : Felix vero nunc usque Bononiensem regit Ecclesiam : Castus autem et Polemius nutriti

ab Ambrosio bonæ arboris boni fructus, in Ecclesia Mediolanensi diaconii funguntur officio.

47. In eodem tamen loco in quo jacebat (sicut referente sancto Bassiano episcopo Laudensis Ecclesiæ, qui ab eodem audierat, didicimus) cum oraret una cum supradicto sacerdote, viderat Dominum Jesum advenisse ad se, et arridentem sibi : nec multos post dies nobis ablatus est. Sed eodem tempore quo migravit ad Dominum, ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, in qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit : nos vero labia illius moveri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus etiam sacerdos Ecclesiæ Vercellis cum in superioribus domum se ad quiescendum composuisset, tertio vocem vocantis se audivit, dicentisque sibi : Surge, festina, quia modo est recessurus. Qui descendens, obtulit sancto Domini corpus : quo accepto ubi glutivit, emisit spiritum, bonum viaticum secum ferens; ut in virtute escæ anima refectior, Angelorum nunc consortio, quorum vita vixit in terris, et Eliæ societate lætetur; quia ut Elias numquam regibus vel ullis potestatibus, ita nec iste pro Dei timore loqui veritus est.

48. Atque inde ad Ecclesiam majorem antelucana hora qua defunctus est, corpus ipsius portatum est; ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in Pascha : quem plurimi infantes baptizati cum a fonte venirent, viderunt, ita ut aliqui sedentem in cathedra in tribunali dicerent, alii vero ambulantem suis parentibus digito ostenderent : sed illi videntes videre non poterant, quia mundatos oculos non habebant : plurimi autem stellam supra corpus ejus se vidisse narrabant. Sed lucescente die Dominico, cum corpus ipsius, peractis sacramentis divinis, de Ecclesia levaretur, portandum ad basilicam Ambrosianam, in qua positus est, ita ibi dæmonum turba clamabat se ab illo torqueri, ut ejulatus eorum ferri non possent. Quæ gratia Sacerdotis non solum in illo loco, verum etiam in plurimis provinciis usque in hodiernum manet : jactabant etiam turba virorum ac mulierum oraria, vel semicinctia sua, ut corpus Sancti aliquatenus ab ipsis contingeretur. Erat enim exequiarum turba innumerabilis totius dignitatis, totiusque sexus, omniumque pene ætatum non solum christianorum, sed etiam Judæorum et paganorum; majore tamen gratia ordo præcedebat eorum, qui fuerant baptizati.

49. Eadem vero qua obiit die (sicut textus epistolæ loquitur, quæ a successore ejus venerabili viro Simpliciano suscepta est de partibus Orientis ad ipsum tamquam adhuc nobiscum viventem directa, quæ nunc usque Mediolani habetur in monasterio), quibusdam sanctis viris apparuit, orans cum illis, et imponens illis manus; habet enim diem epistola quæ directa est, qua lecta, invenimus illum diem esse, quo ille defunctus est.

50. Intra Tusciam etiam in civitate Florentina, ubi nunc vir sanctus Zenobius episcopus est, quia promiserat petentibus illis eos se sæpius visitaturum, frequenter ad altare quod est in basilica Ambrosiana, quæ

ibidem ab ipso constituta est, visum orare, ipso sancto viro sacerdote Zenobio referente, didicimus. In eadem etiam domo, in qua declinans Eugenium mansit, tempore quo Radagaisus supradictam civitatem obsidebat, cum jam de se penitus desperassent viri civitatis ipsius, per visum cuidam apparuit, et promisit alio die salutem illis adfuturam. Quo referente, civium animi sunt erecti; nam altero die, adveniente Stilicone tunc comite cum exercitu, facta est de hostibus victoria. Hæc Pansophia religiosa femina, matre pueri Pansophii referente, cognovimus.

51. Mascezeli etiam desperanti de salute sua, vel exercitus quem ductabat contra Gildonem, baculum tenens manu in visu noctis apparuit, atque cum provolveretur ad pedes sancti viri Mascezel, percutiens terram senex baculo quo regebatur, tertio (hac enim illi specie apparuerat) ait : Hic, hic, hic, signans locum; deditque intellectum viro, quem visitatione dignum fuerat arbitratus, ut agnosceret se in ipso loco in quo sanctum Domini viderat Sacerdotem, die tertia victoriam adepturum : atque ita securus bellum inchoavit et consummavit. Nos tamen ea Mediolani positi, ipso Mascezele referente, cognovimus; nam et in hac provincia, in qua nunc positi hæc scribimus, plurimis hoc ipsum retulit sacerdotibus, quibus etiam referentibus, securius hæc nobis cognita huic libro adjungere arbitrati sumus.

52. Sisinnii etiam et Alexandri martyrum, qui nostris temporibus, hoc est, post obitum sancti Ambrosii in Anauniæ partibus, persequentibus gentilibus viris martyrii coronam adepti sunt, cum reliquias Mediolani summa cum devotione susciperemus, adveniente quodam cæco et referente cognovimus, qui eodem die tacto loculo, in quo sanctorum reliquiæ portabantur, lumen recepit, quod per visum noctis vidisset navem appropinquantem littori, in qua erat multitudo albatorum virorum, quibus descendentibus ad terram, cum unum de turba precaretur, ut sciret qui essent ii viri, audierit Ambrosium ejusque consortes. Quo audito nomine, cum deprecaretur ut lumen reciperet, audivit ab eo : Perge Mediolanum, et occurre fratribus meis, qui illo venturi sunt, designans diem, et recipies lumen. Erat enim vir, ut ipse adserebat, de littore Dalmatino, nec se ante venisse in civitatem adserebat, priusquam recto itinere reliquiis sanctorum occurrisset, nondum videns : sed tacto loculo, videre cœpisse.

53. His itaque decursis, non arbitror grave videri, si paululum promissi nostri metas excesserimus, ut Domini dictum quod per os sanctorum prophetarum loquutus est, completum esse doceamus : *Sedentem adversus fratrem suum et detrahentem occulte, persequebar;* et alibi : *Noli diligere detrahere, ne eradicemini;* ut quicumque forte hujusmodi captus est consuetudine, cum legerit qualiter in iis qui sancto viro detrahere ausi sunt, fuerit vindicatum, ipse etiam in aliis emendetur.

54. Igitur Donatus quidam natione Afer, presbyter tamen Ecclesiæ Mediolanensis, cum in convivio positus, in quo erant nonnulli militares

viri religiosi, detraheret memoriæ Sacerdotis, adspernantibus illis et deserentibus linguam nequam, subito vulnere percussus gravi, de eodem loco in quo jacebat, alienis manibus sublatus, in lectulum positus est, atque inde ad sepulcrum usque perductus. In urbe etiam Carthaginensi, cum apud Fortunatum diaconum fratrem venerabilis viri Aurelii episcopi, ad convivium convenissem una cum Vincentio Colossitano episcopo, Murano etiam episcopo Bolitano, sed et aliis episcopis et diaconibus; tunc Murano episcopo detrahenti Sancto viro retuli exitum presbyteri superius memorati: quod ille de alio dictum, de se oraculum maturo sui exitu comprobavit. Nam de eodem loco in quo jacebat, cum subito vulnere ingenti esset percussus, alienis manibus ad lectum usque portatus est, atque inde ad domum in qua hospitabatur deductus, diem clausit extremum. Is finis virorum illi detrahentium fuit, quem videntes qui tunc aderant, admirati sunt.

55. Unde hortor et obsecro omnem hominem, qui hunc librum legerit, ut imitetur vitam sancti viri, laudet Dei gratiam, et declinet detrahentium linguas; si vult magis consortium habere cum Ambrosio in resurrectione vitæ, quam cum detrahentibus illis subire supplicium, quod nullus sapiens non declinat.

56. Tuam etiam precor beatitudinem, pater Augustine, ut pro me humillimo peccatore Paulino cum omnibus sanctis qui tecum invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in veritate, orare digneris; ut quia in adipiscenda gratia cum tanto viro non sum dignus habere consortium, adeptus meorum veniam peccatorum, sit mihi præmium fugisse supplicium *.

* In hac notitia, quæcumque ad divi Augustini conversionem pertinerent, omisit ex consulto Paulinus. Qui licet sanctissimi sui magistri memoriam et honorem toto zelo prosequeretur, tamen condecentia ac reverentia permotus, modestiæ et humilitati ejus ad quem scribebat, quam gloriosissimæ in Christo acquisitionis præconio, maluit indulgere.

CHRONOLOGIA AMBROSIANA.

Anno Christi

340 Imperantibus Constantini Magni filiis, Galliæ nempe, Hispaniæ ac Britanniæ CONSTANTINO JUNIORE; Græciæ autem, Thraciæ Orientique CONSTANTIO; Italiæ vero, Illyriæ atque Africæ CONSTANTE; tenente demum Petri cathedram JULIO I, pontifice maximo, bellum adversus fratrem Constantem parat Constantinus, exceptusque insidiis interficitur.

Nascitur Ambrosius, in ea Galliarum urbe, ubi sedem habere consueverat præfectus, sive ea Arelates fuerit, sive Treviri, sive Lugdunum.

350 Occiditur a tyranno Magnentio Constans, qui Constantini fratris imperium suo junxerat.

352 LIBERIUS papa in decessoris sui Julii sedem sufficitur XI kal. junias.

353 Cæduntur Magnentius et Vetranio tyranni a Constantio, qui solus tunc habet orbem.

Patre mortuo, Ambrosius Romam revertitur.

354 Marcellina, Ambrosii soror, a Liberio papa virgo consecratur VIII kal. januarias.

361 Moritur Constantius Imperator. Huic succedit JULIANUS Apostata, quem jam anno 355 Cæsarem ille creaverat.

363 IV Kal. julias in bello Persico occidit Julianus. Cujus successor JOVIANUS imperium tenet ad summum octo mensibus.

364 III Kal. martias, Nicææ eligitur VALENTINIANUS MAGNUS, qui fratrem VALENTEM imperio sociat, Orientalibusque partibus præficit, sibi Occidentem reservans.

374 Ambrosius, liberalibus disciplinis educatus, Liguriæ et Æmiliæ præficitur. Mox Episcopus Mediolanensis consecratur, VII idus decembres.

375 Ambrosius, totus instruendo gregi deditus, libros edit primum *de Paradiso*, et secundo partu *de Caïn et Abel*.

Moritur Valentinianus Magnus, XV kal. decembres : cui succedunt duo filii GRATIANUS et VALENTINIANUS JUNIOR, ille annum agens 17, hic 4.

376 Habet hoc anno S. Præsul elegantissimos illos sermones e quibus postea libri *de Virginibus* concinnati sunt. — Arrianorum quoque tum primum machinationes experitur, quorum audacia Gratiani lege retunditur.

377 Ad Marcellinam sororem tres libros *de Virginibus* dirigit; brevique in lucem edit *de Viduis* ac *de Tobia* tractatus.

Anno Christi

378 Librum *de Viduis* subsequutus est *de Virginitate* libellus.

Ineunte eodem anno, ad Gratianum missi sunt duo priores libri *de Fide*.

Profligatus a Barbaris, in agresti tuguriolo vivus comburitur Valens, IV kal. Augusti.

Sub anni exitum, Satyrus, Ambrosii frater, in Africam navigat.

379 Ex hiberna profectione reversus, ad Superos abit Satyrus; cujus mortis occasione *de Excessu fratris* ac *de Fide resurrectionis* orationes habet Antistes.

Gratianus imperii consortem facit THEODOSIUM, cui Oriens tribuitur, XIV kal. febr.

Tres posteriores *de Fide* libros, itemque *de Noe et Arca* elucubrationem edit indefessus doctor.

380 Virginem sacram Indiciam, violatæ virginitatis extinctique fœtus insimulatam, a calumnia vindicat Ambrosius; a quo simul Anemius Sirmii episcopus invita Justina consecratur.

381 Tres libros *de Spiritu sancto,* quos cæsari Gratiano promiserat, ad eumdem dirigit Episcopus. — Mense septembre, convocatur synodus Aquileïensis adversus Palladium et Secundianum, Arrianæ factionis episcopos.

382 Libellum *de Incarnationis Dominicæ sacramento,* duorum Gratiani cubiculariorum gratia, scribit divus Ambrosius. — Romam se confert, ad assistendum magno concilio, quod sub Pontifice DAMASO in Urbe habitum est, sanctumque Acholium ac Marcellinam sororem invisit.

Fertur Gratiani cæsaris edictum quo Victoriæ ara ex senatu, unde jam Constantius eam removerat, reposuerat autem Julianus apostata, tolli jubetur.

383 Moritur S. Acholius, Ambrosio peramicus.

Multis cladibus afficitur imperium, primum fame, iterumque rebellione Maximi, cujus immani scelere necatus Gratianus, vita et solio fungitur VIII kal. septembres. — Primam ad Maximum legationem suscipit Ambrosius, Valentiniani Junioris causa, et Mediolani redux, libros *de Interpellatione Job et David* pronuntiat.

384 *Apologiam Prophetæ David* edit S. Doctor, libelloque Symmachi, altaris Victoriæ restitutionem petentis, respondet. — Missus ab eodem Symmacho rhetoricus magister Augustinus, Mediolanum venit.

Huic etiam anno pertinent libri duo *de Pœnitentia*.

385 Monica, filium Augustinum terra marique secuta, Mediolanum ipsa advenit, benigneque et comiter ab Ambrosio excipitur. Brevi sequitur mirabilis Augustini conversio.

Justina, pacem a Maximo Ambrosii ope consequuta, mox

Anno Christi

385 beneficii immemor, Sanctum vexare aggreditur, festis Paschalibus unam e basilicis sibi tradi expostulans.

386 Persuadet Valentiniano Justina mater, scribendam legem, qua in Ecclesiam conveniendi Arrianis potestas concedatur, capitisque pœna eis irrogetur, non modo qui contra palam intercedere, sed vel *clanculo supplicare* adtentavissent. Sed non Ambrosii infregit animum. Inde diem Præsuli indicit, ut is sibi judices eligat, quibus in palatio considentibus de dogmatibus fidei contra Auxentium disputet. Renuit intrepidus Antistes, missisque ad apprehendendum eum militum manipulis, a populo defenditur. — Inveniuntur Gervasii ac Protasii fratrum martyrum reliquiæ.

His eisdem tempestatibus, pronuntiat Sanctus illos sermones quibus pulcherrima ipsius monumenta composita sunt, scilicet *in Psalmum CXVIII,* ac *in Evangelium Lucæ expositiones.*

387 In pervigilio Paschalis, VII kal. maias, baptizantur Augustinus aliique perplures, ad quos præparandos, instituendos confortandosque conciones edit Ambrosius : 1° *de Abraham, de Isaac et Anima, de Bono mortis;* 2° *de Mysteriis;* 3° *de Fuga sæculi, de Jacob et vita beata, de Joseph,* ac *de Benedictionibus Patriarcharum.*

Secundam ad Maximum legationem suscipit Ambrosius, quem Mediolanum revertentem propere sequutus Maximus Italiam invadit. Thessalonicam vero ad Theodosium Valentinianus cum matre confugit.

388 Fato concedit Justina. — Cum Valentiniano transit in Italiam Theodosius, Maximumque duobus cladibus affectum gladio interimit prope Aquileiam. — Inde reversus Mediolanum, de quo exierat Ambrosius, rem et causam Callinici castri episcopi, qui synagogam Judæorum incenderat, apud Theodosium defendit.

389 Scribuntur *Hexaemeron* libri sex.

Cum Joviniani errores monachos aliquot Mediolanenses infecissent, S. Ambrosius, litteris a SYRICIO papa acceptis, hæresim in ipso natali loco confodit. — Eodem circiter tempore eduntur *Enarrationes in psalmos XLI, XLV, XLVII, XLVIII, LXI.*

390 In quadragesima habiti sunt sermones *de Elia et jejunio.*

Thessalonica civitas in præfectos suos seditione sævit. Cujus facinoris primo veniam sese concessurum Ambrosio promiserat Theodosius. Dumque Mediolani concilium adversus Ithacianos haberetur, victus aulicorum malis consiliis Imperator, Thessalonicenses cives atrocissime puniri jubet. Ipsi pœnitentia publica ab Ambrosio infligitur.

Anno Christi

390 Ambrosium invisunt duo potentissimi ac sapientissimi Persarum.

391 Summa pace fruens Episcopus, otia ad elucubrandos libros *de Officiis ministrorum* impendit. — Ejicit e monasterio Sarmationem ac Barbatianum monachos.

392 Reverso in Orientem Theodosio, occiditur ab Arbogaste comite Valentinianus Junior, cujus funestissimam necem deflet Ambrosius in *Consolatione de Valentiniani obitu.* — Habet quoque sermonem *de Institutione virginis.*

393 Interfecto Valentiniano, Arbogastes Eugenium purpura induit. Hic epistolas Mediolanensi episcopo mittit, ac, ne responso quidem accepto, transit Alpes, Mediolanumque ingreditur. Unde tyranni aspectum fugiens Ambrosius, primum Bononiam, deinde Florentiam se confert, ubi librum edit qui inscribitur *Exhortatio virginitatis.*

394 Dum Florentiæ commoratur Sanctus, contingit illac transire S. Paulinum cum Therasia uxore sua, S. Felicis martyris templum petentem. Cum eo sanctissimæ vincula necessitudinis jungit Ambrosius. — Post, incedente contra Eugenium Theodosio cum copiis, de felici justorum armorum successu minime dubitans S. Præsul, Mediolanum revertitur, ubi paulo post recipit ab Imperatore litteras, quibus de clade Eugenii, VIII idus septembres interempti, certior fiebat.

Enarrationes in psalmos XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX et XL, de suggestu pronuntiat.

395 Die XVII kal. februarias obit Theodosius; cui succedunt ambo filii ARCADIUS in Oriente, in Occidente HONORIUS. — Defuncti imperatoris funebrem *Orationem* pronuntiat mœstissimus Præsul.

Haud paulo post Nazarii ac Celsi martyrum sacræ reliquiæ nostro Ambrosio revelatæ sunt. — Hoc etiam anno, cum post Theodosii mortem locupletum hominum in pauperes inhumanitas crevisset in immensum, acerrime adversus eos invehitur in sermonibus *de Nabuthe Jezraelita.*

396 Hoc anno, cum milites aliqui asylum ecclesiarum violavissent, divo Antistite coram altare prostratum corpus habente ac tanti sceleris pœnam efflagitante, ipsi in Circum revertentes a leopardis laniantur.

Mittit Fritigil, Marcomannorum regina, Ambrosio legationem. Ad quam ille rescripsit in modum catechismi epistolam, quæ infeliciter periit. — Item scribit ad Vercellensem ecclesiam, de electione episcopi.

397 Pridie nonas apriles, in sabbato sancto, evolat ad Superos S. Ambrosius, non completa *psalmi XLIII enarratione.*

SANCTI

AMBROSII EPISCOPI

MEDIOLANENSIS

IN SCRIPTURAM SACRAM

EXPOSITIONES.

HEXAEMERON LIBRI SEX*.

LIBER PRIMUS.

DE OPERE PRIMI DIEI.

CAPUT I.

De mundi principio, duratione, et unitate philosophorum errores referuntur, ac perstringuntur.

SERMO I.

Tantumne opinionis assumsisse homines, ut aliqui eorum tria principia constituerent omnium Deum, et exemplar, et materiam, sicut Plato, discipulique ejus; et ea incorrupta, et increata, ac sine initio esse asseverarent: Deumque non tamquam creatorem materiæ, sed tamquam artificem ad exemplar, hoc est, ideam intendentem, fecisse mundum de materia, quam vocant hylen, quæ gignendi causas rebus omnibus dedisse asseratur: ipsum quoque mundum incorruptum, nec creatum, aut factum existimarent: alii quoque, ut Aristoteles cum suis disputandum putavit, duo principia ponerent materiam et speciem, et tertium cum iis, quod operatorium dicitur, cui suppeteret competenter efficere, quod adoriundum putasset!

2. Quid igitur tam inconveniens, quam ut æternitatem operis cum Dei omnipotentis æternitate conjungerent, vel ipsum opus Deum esse dicerent; ut cœlum, et terram, et mare divinis prosequerentur honoribus? Ex quo factum est, ut partes mundi Deos esse crede-

* Observatum jam multis, quod et res ipsa clamat, Ambrosianum hunc fœtum sermonibus constare, quibus sanctus Doctor populo Mediolanensi rerum créationem exposuit. Quanquam autem decantationis eorum annus, scilicet 389 post Christum, per conjecturas tantummodo definiatur, hujus tamen anni tempestas facile ex ipsius Ambrósii verbis evincitur. Cum enim de jejunio, de matutinis vespertinisque horis, ad quas ad agendam bis in die synaxim populus conveniebat, ac de similibus aliis loquatur, verisimile est hoc temporis non aliud fuisse quam exeuntis Quadragesimæ. Et cum eodem die bis aliquando sermonem ageret, sex omnino diebus susceptum argumentum absolvit, id est intra unius hebdomadæ angustias.

Doctori nostro Origenem, Hippolytum ac Basilium in hoc argumento præivisse docet Hieronymus. Quid autem a duobus prioribus mutuatus sit, cum laudati eorum libri ad ætatem nostram minime pervenerint, scire non possumus: a Basilio vero, quem in totius operis distributione et œconomia atque etiam in numero sermonum secutus est, plurima quidem sumpsit, non tamen serviliter imitatus est. Enim vero etsi frequenter illius insistit vestigiis, ab eis tamen sæpe sæpius recedit: quippe qui addat, adimat, transponat, immo nec religioni ducat contraria sentire Basilio, quem etiam interdum, tacito licet nomine, non leviter perstringit. Multa quoque ex Plinio et aliis petita profanis auctoribus operi suo inseruit, quin etiam in exprimendo Virgilio ita lusit, ut de apibus agens, solutis versuum numeris, Poetæ verba sæpius retineret.

rent, quamvis de ipso mundo non mediocris inter eos quæstio sit.

3. Nam Pythagoras unum mundum asserit : alii innumerabiles dicunt esse mundos, ut scripsit Democritus, cui plurimum de physicis vetustas auctoritatis detulit. Ipsumque mundum semper fuisse et fore Aristoteles usurpat dicere: contra autem Plato non semper fuisse, sed semper fore præsumit adstruere : plurimi vero nec fuisse semper, nec semper fore scriptis suis testificantur.

4. Inter has eorum dissensiones quæ potest esse veri æstimatio? cum alii mundum ipsum Deum esse dicant, quod ei mens divina, ut putant, inesse videatur, alii partes ejus; alii utrumque; in quo nec quæ figura sit Deorum, nec qui numerus, nec qui locus, aut vita possit, aut cura comprehendi. Siquidem mundi æstimatione volubilem, rotundum, ardentem, quibusdam incitatum motibus, sine sensu Deum conveniat intelligi, qui alieno, non suo motu feratur.

CAPUT II.

Moysis opinio de initio rerum, auctore mundi, et creatione materiæ. Idem multis nominibus commendatur : cui uni, explosis atomis ideisque, credendum ostenditur.

5. Unde divino spiritu prævidens sanctus Moyses hos hominum errores fore, et forte jam cœpisse, in exordio sermonis sui sic ait, *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Initium rerum, auctorem mundi, creationem materiæ comprehendens; ut Deum cognosceres ante initium mundi esse, vel ipsum esse initium universorum; sicut in Evangelio Dei Filius dicentibus sibi, *Tu quis es?* respondit : *Initium, quod et loquor vobis :* et ipsum dedisse gignendis rebus initium, et ipsum esse creatorem mundi, non idea quadam duce imitatorem materiæ, ex qua non ad arbitrium suum, sed ad speciem propositam sua opera formaret. Pulcre quoque ait, *In principio fecit;* ut incomprehensibilem celeritatem operis exprimeret, cum effectum prius operationis impletæ, quam indicium cœptæ explicuisset.

6. Quis hoc dicat advertere debemus. Moyses utique ille eruditus in omni sapientia Ægyptiorum, quem de flumine collectum filia Pharao ut filium dilexit, et subsidiis regalibus fultum, omnibus sæcularis prudentiæ disciplinis informari atque instrui desideravit. Qui cum de aqua nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quod ex aqua constarent omnia, ut Thales dixit. Et cum esset in aula educatus regia, maluit tamen pro amore justitiæ subire exilium voluntarium, quam in tyrannidis fastigio peccati perfunctionem deliciis acquirere. Denique priusquam ad populi liberandi munus vocaretur, naturali æquitatis studio provocatus, accipientem injuriam de popularibus suis ultus, invidiæ sese dedit, voluptatique eripuit, atque omnes regiæ domus declinans tumultus, in secretum Æthiopiæ se contulit, ibique a cæteris negotiis remotus, totum divinæ cognitioni animum intendit, ut gloriam Dei videret facie ad faciem. Cui testificatur Scriptura, quia *nemo surrexit amplius Propheta in Israel, sicut Moyses, quem scivit Dominus facie ad faciem.* Non in visione, neque in somniis, sed os ad os cum Deo summo locutus; neque in specie, neque per ænigmata, sed clara atque perspicua præsentiæ divinæ dignatione donatus.

7. Is itaque Moyses aperuit os suum, et effudit quæ in eo Dominus loquebatur, secundum quod ei dixerat, cum eum ad Pharao regem dirigeret : *Vade ergo, et ego aperiam os tuum, et instruam te quid debeas loqui.* Etenim si quod de populo dimittendo diceret, a Deo acceperat, quanto magis quod de cœlo loqueretur ? Denique non in persuasione humanæ sapientiæ, nec in philosophiæ simulatoriis disputationibus, sed in ostensione spiritus et virtutis, tamquam testis divini operis ausus est dicere : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Non ille, ut atomorum concursione mundus coiret, serum atque otiosum expectavit negotium; neque disciplinam quamdam materiæ *, quam

* Al. neque discipulum quemdam.

contemplando, mundum posset effingere, sed auctorem Deum exprimendum putavit. Advertit enim vir plenus prudentiæ, quod visibilium atque invisibilium substantias, origines et causas rerum mens sola divina contineat, non ut philosophi disputant, validiorem atomorum complexionem perseverantiæ jugis præstare causam : sed judicavit quod telam araneæ texerent, qui sic minuta et insubstantiva principia cœlo ac terris darent, quæ ut fortuito conjungerentur, ita fortuito ac temere dissolverentur, nisi in sui gubernatoris divina virtute constarent. Nec immerito gubernatorem nesciunt, qui non noverunt Deum, per quem omnia reguntur et gubernantur. Sequamur ergo eum, qui et auctorem novit, et gubernatorem, nec vanis abducamur opinionibus.

CAPUT III.

Principium suum a Deo mundum habere : ac proinde eum, licet sphærica figura sit, æternum non esse.

8. *In principio*, inquit. Quam bonus ordo, ut illud primum assereret, quod negare consueverunt, et cognoscerent principium esse mundi, ne sine principio mundum esse homines arbitrarentur. Unde et David cum de cœlo, et terra, et mari loqueretur, ait, *Omnia in sapientia fecisti*. Dedit ergo principium mundo, dedit etiam creaturæ infirmitatem, ne anarchon, ne increatum, et divinæ consortem substantiæ crederemus. Et pulcre addidit : *Fecit*, ne mora in faciendo fuisse existimaretur; ut vel sic intelligerent homines quam incomparabilis operator esset, qui tantum opus brevi exiguoque momento suæ operationis absolveret, ut voluntatis effectus sensum temporis præveniret. Nemo operantem vidit, sed agnovit operatum. Ubi igitur mora, cum legas : *Quia ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt?* Nec artis igitur usum, nec virtutis expendit, qui momento suæ voluntatis majestatem tantæ operationis implevit; ut ea quæ non erant, esse faceret tam velociter, ut neque voluntas operationi præcurreret, neque operatio voluntati.

9. Miraris opus, quæris operatorem, quis principium tanto operi dederit, quis tam cito id fecerit? Subjecit statim, dicens quia *Deus fecit cœlum et terram*. Audisti auctorem, dubitare non debes. Hic est in quo benedixit Melchisedech Abraham patrem multarum gentium, dicens : *Benedictus Abram a Deo summo, qui fecit cœlum et terram*. Et credidit Abraham Deo, et ait : *Extendam manum meam ad Deum summum, qui fecit cœlum et terram*. Vides quia hoc non homo invenit, sed Deus annuntiavit. Deus est enim Melchisedech, qui est rex pacis et justitiæ, nec initium dierum neque finem habens. Non mirum ergo si Deus qui est sine initio, initium omnibus dedit; ut quæ non erant, esse inciperent. Non mirum si Deus qui omnia virtute sua continet, et incomprehensibili majestate universa complectitur, fecit hæc quæ videntur, cum etiam illa fecerit quæ non videntur. Invisibilia autem iis quæ videntur, potiora esse quis neget; cum ea quæ videntur, temporalia sint, æterna autem quæ non videntur? Quis dubitet quod Deus hæc fecerit, qui per Prophetam locutus, ait : *Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu? Quis statuit montes in libra, et rupes in statera, et nemora in jugo? Quis cognovit sensum Domini, aut quis ejus consiliarius fuit, vel quis instruxit eum?* De quo etiam alibi legimus : Quia tenet circuitum terræ, et terram velut nihilum fecit. Et Hieremias ait : *Dii qui non fecerunt cœlum et terram, peribunt a terra, et de sub cœlo isto. Dominus qui fecit terram in virtute sua, et correxit in sapientia sua orbem, et in sua prudentia extendit cœlum, et multitudinem aquæ in cœlo.* Et addidit : *Infatuatus est homo a scientia sua*. Qui enim corruptibilia mundi sequitur, et ex his putat quod divinæ possit naturæ comprehendere veritatem, quomodo non infatuatur versutæ disputationis astutia?

10. Cum ergo tot oracula audias, quibus testificatur Deus quod fecerit mun-

dum, noli eum sine principio esse credere ; quia quasi sphæra mundus esse dicatur, ut principium ejus nullum videatur exstare; et cum intonat, quasi in circuitu omnia commoventur, ut unde incipiant, ubi desinant non facile comprehendas; quia circuitus principium sensu colligere impossibile habetur. Neque enim sphæræ potes initium reperire, vel unde cœperit globus lunæ, vel ubi desinat menstrua lunæ defectio. Neque vero si ipse non comprehendas, idcirco non cœpit, aut nequaquam desinet. Si ipse circuitum vel atramento, vel graphio ducas, vel centro * exprimas, unde cœperis, aut ubi desieris, intervallo interposito non facile vel oculis colligis, vel mente repetis; et tamen et cœpisse et desivisse ipse tibi testis es. Nam etsi sensum subterfugit, veritatem non subruit. Quæ autem initium habent, et finem habent : et quibus finis datur, initium datum constat. Finem autem mundi futurum ipse Salvator docet in Evangelio suo, dicens : *Cœlum et terra præteribunt :* Et infra : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Et Apostolus : *Præterit enim figura hujus mundi.*

11. Quomodo ergo coæternum Deo mundum asserunt, et creatori omnium sociant, atque æqualem esse disputant creaturam, corpusque materiale mundi invisibili illi atque inaccessibili naturæ divinæ conjungendum putant; cum præsertim secundum suam sententiam non possint negare, quoniam cujus partes corruptioni et mutabilitati subjacent, hujus necesse est universitatem iisdem passionibus, quibus propriæ portiones ejus sunt obnoxiæ, subjacere?

CAPUT IV.

Principiorum varia genera : et in quo Deus fecisse cœlum et terram intelligendus.

12. Principium igitur esse docet qui dicit : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Principium autem ad tempus refertur, aut ad numerum, aut ad fundamentum; quomodo in ædificanda domo initium fundamentum est. Principium quoque conversionis et depravationis dici posse Scripturarum cognoscimus auctoritate. Est et principium artis ars ipsa, ex qua artificum diversorum deinceps cœpit operatio. Est etiam principium bonorum operum finis optimus, ut misericordiæ principium est, Deo placere quod facias. Eo enim ad conferendum hominibus subsidium maxime provocamur. Est etiam virtus divina, quæ hac exprimitur appellatione. Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cœlum et terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit, sicut ait Sapientia : *Cum pararet cœlum, cum illo eram.* Ad numerum autem si referas, ita convenit, ut accipias: imprimis fecit Deus cœlum et terram, deinde colles, regiones, fines inhabitabiles. Vel sic : ante reliquas visibiles creaturas, diem, noctem, ligna fructifera, animantium genera diversa, cœlum et terram fecit. Si vero ad fundamentum referas, principium terræ fundamenta esse legisti, dicente Sapientia : *Quando fortia faciebat fundamenta terræ, eram penes illum cuncta componens.* Est etiam bonæ principium disciplinæ, sicut est illud : *Initium sapientiæ est timor Domini;* quoniam qui timet Dominum, declinat errorem, et ad virtutis semitam vias suas dirigit. Nisi enim quis timuerit Deum, non potest renuntiare peccato.

13. Quod æque etiam de illo possumus accipere : *Mensis hic initium mensium erit vobis;* quamvis et de tempore istud accipiatur, quia de Pascha Domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc ergo principio mensium, cœlum et terram fecit, quod inde mundi capi oportebat exordium, ubi erat opportuna omnibus verna temperies. Unde et annus mundi imaginem nascentis expressit, ut post hybernas glacies atque hyemales caligines serenior solito verni temporis splendor eluceat. Dedit ergo formam futuris annorum curriculis mundi primus exortus, ut ea lege annorum vices surgerent,

* Centrum, græce κέντρον, id est, stimulus vel spiculum.

atque initio cujusque anni produceret terra nova seminum germina, quo primum dominus Deus dixerat : *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum.* Et statim produxit terra herbam fœni, et lignum fructiferum; in quo nobis et moderationis perpetuæ divina providentia, et celeritas terræ germinantis ad æstimationem vernæ suffragatur ætatis. Nam etsi quocumque tempore et Deo jubere promtum fuit, et terrenæ naturæ obedire, ut inter hybernas glacies, et hyemales pruinas cœlestis imperii fotu germinans terra fetum produceret; non erat tamen dispositionis æternæ rigido stricta gelu in virides subito fructus arva laxare, atque horrentibus pruinis florulenta miscere. Ergo ut ostenderet Scriptura veris tempora in constitutione mundi, ait : *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni,* primum mensem, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni principium esse generationis, et ipsam generationem mollioribus auris foveri. Neque enim possent tenera rerum exordia aut asperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æstus injuriam sustinere.

14. Simul istud advertere licet, quia jure concurrit, ut eo tempore videatur in hanc generationem, atque in hos usus tributus ingressus, quo tempore ex hac generatione in regenerationem est legitimus transitus. Siquidem verno tempore filii Israel Ægyptum reliquerunt, et per mare transierunt, baptizati in nube, et in mari, ut Apostolus dixit : et eo tempore domini quotannis Jesu Christi Pascha celebratur, hoc est, animarum transitus a vitiis ad virtutem, a passionibus carnis ad gratiam sobrietatemque mentis, a malitiæ nequitiæque fermento ad veritatem et sinceritatem. Regeneratis itaque dicitur : *Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni.* Derelinquit enim et deserit, qui abluitur, intelligibilem illum Pharao principem istius mundi, dicens : Abrenuntio tibi, Diabole, et Angelis tuis, et operibus tuis, et imperiis tuis. Nec jam serviet ei, vel terrenis hujus corporis passionibus, vel depravatæ mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra lævaque munitus inoffenso sæculi hujus freta studet transire vestigio. In libro quoque, qui inscribitur de Numeris, ait Scriptura : *Initium nationum Amalec, et semen ejus peribit.* Et utique non omnium nationum primus est Amalech; sed quia per interpretationem Amalech * rex accipitur iniquorum; iniqui autem gentes sunt : vide ne principem mundi hujus accipere debeamus, qui imperat nationibus voluntatem suam facientibus, cujus semen peribit : semen autem ejus impii et infideles sunt, quibus ait Dominus, *Vos ex patre Diabolo estis.*

15. Est etiam initium mysticum, ut illud est : *Ego sum primus et novissimus, initium et finis.* Et illud in Evangelio præcipue, quod interrogatus Dominus, quis esset, respondit : *Initium, quod et loquor vobis.* Qui vere et secundum divinitatem est initium omnium, quia nemo ante ipsum; et finis, quia nemo ultra ipsum : et secundum Salomonem initium est viarum Domini in opera ejus; ut per ipsum disceret hominum genus vias Domini sequi, et operari opera Dei. In hoc ergo principio, id est, in Christo, fecit Deus cœlum et terram; quia per ipsum omnia facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quod factum est, in ipso vita erat; quia in ipso constant omnia. Et ipse est primogenitus totius creaturæ, sive quia ante omnem creaturam; sive quia sanctus, quia primogeniti sancti sunt, ut primogenitus Israel, non quia ante omnes, sed quia sanctior cæteris. Sanctus autem Dominus supra omnem creaturam et secundum corporis susceptionem; quia solus sine peccato, solus

* Undenam interpretationem hanc sumserit Ambr. non facile dictu est : fatendum tamen eam haud immerito improbari. Neque enim עטלך cum voce מלך ullam habet affinitatem. B. Hieron. aliam ejusdem nominis significationem ex Philone refert : *Amalec*, inquit, *populus lambens, vel lingens.* Tertiam præterea explicationem in fine Bibliorum R. Stephani reperias, ubi *Amalec* ex hebræo et syro exponitur, *populus perculiens.*

sine vanitate. Omnis autem creatura subjecta vanitati est.

16. Possumus etiam intelligere : *In principio fecit Deus cœlum et terram*, id est, ante tempus : sicut initium viæ nondum via, et initium domus nondum domus. Denique alii dixerunt, ἐν κεφαλαίῳ quasi in capite, quo significatur in brevi et in exiguo momento summa operationis impleta. Sunt ergo et qui principium non pro tempore accipiant, sed ante tempus, καὶ κεφάλαιον vel caput ; ut dicamus latine quasi summam operis; quia rerum visibilium summa cœlum et terra est, quæ non solum ad mundi hujus spectare videntur ornatum, sed etiam ad indicium rerum invisibilium, et quoddam argumentum eorum quæ non videntur, ut est istud propheticum : *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Quod secutus Apostolus aliis verbis in eamdem conclusit sententiam, dicens : *Quia invisibilia ejus per ea quæ facta sunt, intelliguntur.* Auctorem enim Angelorum et Dominationum et Potestatum facile intelligimus eum, qui momento imperii sui hanc tantam pulcritudinem mundi ex nihilo fecit esse, quæ non erat; et non de exstantibus aut rebus, aut causis donavit habere substantiam.

CAPUT V.

Mundum divinæ operationis specimen esse : a gentilibus eum Dei umbram non recte dici: Filio enim soli, ut imago Dei sit, convenire.

17. Est ergo hic mundus divinæ specimen operationis; quia dum opus videtur, præfertur operator. Namque ut istarum artium aliæ sunt actuosæ, quæ sunt in corporis motu, aut sono vocis; cessavit motus aut sonus, nihil superfuit, nec remansit spectantibus vel audientibus : aliæ theoreticæ, quæ vigorem mentis exerceant : aliæ hujusmodi, ut cessante quoque operationis officio, operis munus appareat, ut ædificatio atque textura, quæ etiam tacente artifice, peritiam ejus ostendunt, ut operatori operis sui testimonium suffragetur. Similiter hic mundus divinæ majestatis insigne est, ut per ipsum Dei sapientia manifestetur. Quem videns Propheta, simul et ad invisibilia oculos mentis attollens, ait : *Quam magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti.*

18. Nec otiose utique factum legimus; quia gentiles plerique qui coæternum Deo mundum volunt esse, quasi adumbrationem virtutis divinæ, asserunt etiam sua sponte subsistere; et quamvis causam ejus Deum esse fateantur; causam tamen factum volunt non ex voluntate et dispositione sua, sed ita ut causa umbræ corpus est. Adhæret enim umbra corpori, et fulgor lumini naturali magis societate, quam voluntate arbitra. Pulcre ergo ait Moyses, quia *fecit Deus cœlum et terram.* Non dixit quia subesse fecit, non dixit quia causam mundo ut esset, præbuit : sed *fecit* quasi bonus quod foret utile : quasi sapiens quod optimum judicabat : quasi omnipotens quod amplissimum prævidebat. Quomodo autem quasi umbra esse poterat, ubi corpus non erat, cum incorporei Dei corporea adumbratio esse non possit? Quomodo etiam incorporei luminis splendor possit esse corporeus?

19. Sed si quæris splendorem Dei, Filius est imago Dei invisibilis. Qualis ergo Deus est, talis imago. Invisibilis Deus, etiam imago invisibilis. Est enim splendor gloriæ paternæ, atque ejus imago substantiæ. *In principio*, inquit, *fecit Deus cœlum et terram.* Factus est ergo mundus, et cœpit esse, qui non erat : Verbum autem Dei in principio erat, et erat semper. Sed etiam Angeli, Dominationes et Potestates, etsi aliquando cœperunt; erant tamen jam quando hic mundus est factus. Omnia namque creata et condita sunt, visibilia et invisibilia, sive Sedes, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates : *Omnia*, inquit, *per ipsum facta sunt, et in ipsum creata sunt.* Quid est in ipsum creata? Quia ipse est hæres Patris, eo quod a Patre in ipsum transierit hæreditas, sicut Pater dicit : *Posce à me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Quæ tamen hæreditas a Patre transit in

Filium, et in Patrem revertitur a Filio. Egregie itaque Apostolus et hoc loco Filium dixit auctorem omnium, et majestate sua continentem omnia. Et ad Romanos de Patre ait: *Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipsum sunt omnia.* Ex ipso principium et origo substantiæ universorum, id est, ex voluntate ejus et potestate. Omnia enim ex ejus voluntate cœperunt; quia unus Deus Pater, ex quo omnia. Etenim tamquam ex suo fecit; quia unde voluit fecit. Per ipsum continuatio, finis in ipsum. Ex ipso ergo materia. Per ipsum operatio quæ ligavit atque constrinxit universa. In ipsum, quia quamdiu vult, omnia ejus virtute manent atque consistunt, et finis eorum in Dei voluntatem recurrit; et ejus arbitrio resolvuntur.

CAPUT VI.

In cœlo et terra quatuor elementa, e quibus omnia componuntur, creata esse. Qualis cœli substantia; qualisve terræ positio; et quam diverse philosophi de cœlorum natura judicarint: iis neglectis divinæ auctoritati auscultandum.

20. In principio itaque temporis cœlum et terram Deus fecit. Tempus enim ab hoc mundo, non ante mundum: dies autem temporis portio est, non principium. Et quamquam lectionis serie possimus adstruere quod primo diem fecerit Dominus et noctem, quæ sunt vices temporum; et secundo die firmamentum fecerit, quo discrevit aquam quæ sub cœlo est, et aquam quæ super cœlum; tamen satis est ad præsentem assertionem, quod in principio cœlum fecerit, unde prærogativa generationis et causa; et terram fecerit, in qua esset generationis substantia. In his enim quatuor illa elementa creata sunt, ex quibus generantur omnia ista quæ mundi sunt. Elementa autem quatuor, aer, ignis, aqua, et terra, quæ in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem et in terra ignem reperies, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur; et in cœlo, cum sit ignitus et micans fulgentibus stellis polus, aqua esse possit intelligi, quæ vel supra cœlum est, vel de illo superiore loco in terram largo frequenter imbre demittitur. Quæ pluribus colligere possemus, si quid ad ædificationem Ecclesiæ ista proficere videremus. Sed quia his occupari infructuosum negotium est, ad illa magis intendamus animum in quibus vitæ sit profectus æternæ.

21. De qualitate igitur et substantia cœli satis est ea promere quæ in Esaiæ scriptis reperimus, qui mediocribus et usitatis sermonibus qualitatem naturæ cœlestis expressit, dicens quod firmaverit cœlum sicut fumum, subtilem ejus naturam nec solidam cupiens declarare. Ad speciem quoque ejus abundat, quod ipse de cœli firmamento locutus est, quia fecit Deus cœlum sicut cameram; quod intra cœli ambitum universa claudantur, quæ vel in mari geruntur vel terris. Quod similiter significatur, cum legitur : Quia cœlum Dominus extendit. Extenditur enim vel quasi pellis ad tabernacula, habitationesque Sanctorum; vel quasi liber, ut plurimorum scribantur nomina, qui Christi gratiam fide et devotione meruerunt, quibus dicitur : *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlo.*

22. De terræ quoque vel qualitate vel positione tractare nihil prodest ad spem futuri, cum satis sit ad scientiam, quod Scripturarum divinarum series comprehendit, quia suspendit terram in nihilo. Quid nobis discutere, utrum in aere pendeat, an super aquam, ut inde nascatur controversia, quomodo aeris natura tenuis et mollior molem possit sustentare terrenam? Aut quomodo, si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum? Aut quomodo ei maris unda non cedat, et in latera ejus sese loco suo mota diffundat? Multi etiam in medio aeris terram esse dixerunt, et mole sua immobilem permanere, quod æquabili motu hinc atque inde propendeat. De quo satis putamus dictum a Domino ad Job servum suum, quando locutus per nubem ait: *Ubi eras cum fundarem terram? indica mihi, si habes scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis est qui superinduxit mensuram super eam, aut super quid circuli ejus confixi sunt?* Et infra : *Conclusi mare portis, et dixi : Usque huc*

venies, et non transibis, sed in te comminuentur fluctus tui. Nonne evidenter ostendit Deus omnia majestate sua consistere in numero, pondere, atque mensura? Neque enim creatura legem tribuit, sed accepit, et servat acceptam. Non ergo quod in medio sit terra, quasi æqua lance suspenditur : sed quia majestas Dei voluntatis suæ eam lege constringit, ut supra instabile atque inane stabilis perseveret, sicut David quoque Propheta testatur dicens : *Fundavit terram super firmamentum ejus, non inclinabitur in sæculum sæculi.* Non utique hic quasi tantummodo artifex Deus : sed quasi omnipotens prædicatur, qui non centro quodam terram, sed præcepti sui suspenderit firmamento, nec eam inclinari patiatur. Non ergo mensuram centri, sed judicii divini accipere debemus; quia non artis mensura est, sed potestatis : mensura justitiæ, mensura cognitionis; quia omnia non tamquam immensa prætereant ejus scientiam, sed cognitioni ejus tamquam dimensa subjaceant. Neque enim cum legimus : *Ego confirmavi columnas ejus*, vere columnis eam subnixam possumus æstimare, sed ea virtute quæ suffulciat substantiam terræ atque substineat. Denique quod in potestate Dei sit terræ constitutio, etiam hinc collige, quia scriptum est : *Qui adspicit terram, et facit eam tremere.* Et alibi : *Adhuc ego semel concutio terram.* Non ergo libramentis suis immobilis manet : sed frequenter Dei nutu et arbitrio commovetur, sicut et Job dicit : *Quia Dominus commovet eam a fundamentis : columnæ autem ejus exagitantur.* Et alibi : *Nuda inferna in conspectu ejus, et non est morti involucrum, extendens Boream pro nihilo, suspendens terram in nihilum, alligans aquam in nubibus suis... Columnæ cœli avolaverunt, et expaverunt ab increpatione ejus; virtute mitigavit mare, disciplina stravit cetum : claustra autem cœli timent eum.* Voluntate igitur Dei immobilis manet et stat in sæculum terra, secundum Ecclesiastis sententiam, et voluntate Dei movetur, et nutat. Non ergo fundamentis suis nixa subsistit, nec fulcris suis stabilis perseverat : sed Dominus statuit eam, et firmamento voluntatis suæ continet; quia in manu ejus sunt omnes fines terræ. Et hæc fidei simplicitas argumentis omnibus antecellit. Laudent alii quod ideo nusquam decidat terra; quia secundum naturam in medio regionem possideat suam, eo quod necesse sit eam manere in regione sua, nec in partem alteram inclinari, quando contra naturam non movetur, sed secundum naturam. Prædicent artificis divini et operatoris æterni excellentiam; quis enim artificum non ab illo accepit? aut quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam? Ego tamen, qui profundum majestatis ejus, et artis excellentiam non queo comprehendere, non disputationis me libramentis committo atque mensuris : sed omnia reposita in ejus existimo voluntate, quod voluntas ejus fundamentum sit universorum, et propter eum adhuc mundus hic maneat. Quod Apostolicæ quoque licet adstruere auctoritatis exemplo. Scriptum est enim : *Quia vanitati creatura subjecta est non sponte, sed propter eum qui subjecit in spe.* Liberabitur autem et ipsa creatura a servitute corruptionis, cum divinæ remunerationis gratia affulserit.

23. De natura autem et qualitate substantiæ cœli quid enumerem ea quæ disputationibus suis philosophi texuerunt? cum alii compositum cœlum ex quatuor elementis asserant : alii quintam quamdam naturam novi corporis ad constitutionem ejus inducant, atque affingant æthereum esse corpus, cui neque ignis admixtus sit, neque aer, neque aqua, neque terra; quod hujusmodi elementa suum quemdam cursum habeant atque usum et motum naturæ, ut graviora demergant, et in pronum ferantur, vacua et levia in superiora se subrigant; est enim proprius cuique motus, in sphæræ autem circuitu ista confundi, et vim sui cursus amittere, quoniam sphæra in orbem suum volvitur, et superiora inferioribus, superioribus quoque inferiora mutantur. Quorum autem secundum naturam motus mutati sunt, horum necessario ferunt mutari solere qualitates substantiarum

suarum. Quid igitur defendimus æthereum corpus esse, ne videatur corruptioni obnoxium? Quod enim compositum ex corruptibilibus elementis est, necesse est resolvatur. Nam hoc ipso quod diversæ eadem sint elementa naturæ, simplicem et inviolabilem motum habere non possunt, cum se diversus elementorum motus impugnet. Unus enim motus omnibus aptus esse non potest, et elementis distantibus convenire. Nam qui levibus accommodus est, fit incommodus gravioribus elementis. Itaque quando ad superiora motus cœli est necessarius, terrenis gravatur; quando ad inferiora decursus expeditur, igneus vigor ille violenter attrahitur. Etenim contra naturæ suæ usum deorsum cogitur. Omne autem quod in contrarium cogitur, non naturæ serviens, sed necessitati, cito solvitur, et in ea scinditur ex quibus videtur esse compositum, in suam quamque regionem singulis recurrentibus. Hæc igitur alii considerantes stabilia esse non posse, æthereum corpus cœli stellarumque esse arbitrati sunt, quintam quamdam naturam corporis introducentes, quo diuturnam cœli putarent mansuram esse substantiam.

24. Sed non ista opinio propheticæ potuit obviare sententiæ; quam divina quoque domini Jesu Christi majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim David: *Principio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnia sicut vestimentum veterascent, et tamquam amictum mutabis ea, et mutabuntur: tu vero ipse es, et anni tui non deficient.* Quod adeo probavit in Evangelio Dominus, ut diceret: *Cœlum et terra præteribunt, mea autem verba non præteribunt.* Nihil igitur agunt, qui propter cœli asserendam perpetuitatem, quintum corpus æthereum introducendum putarunt; cum æque videant dissimilem cæteris adjunctam membri unius portionem, labem corpori magis afferre consuevisse. Simul illud adverte, quia Propheta David cum terram priori loco nominavit, et postea cœlum, credidit opus esse Domini declarandum; quando enim dixit et facta sunt, nihil interest quid prius exprimas, cum simul utrumque sit factum; simul ne hæc saltem prærogativa cœlo divinæ videatur adjudicata substantiæ, ut primogenitæ creaturæ privilegio potior æstimetur. Itaque illos suis relinquamus contentionibus, qui mutuis disputationibus se refellunt. Nobis autem satis est ad salutem, non disputationum controversia, sed præceptorum veritas; nec argumentationis astutia, sed fides mentis, ut serviamus creatori potius quam creaturæ, qui est Deus benedictus in sæcula.

CAPUT VII.

Occurritur iis qui materiæ æternitatem e Scripturæ verbis conantur adstruere. Terram eo invisibilem dici, quod aquis cooperta esset. Cur ea prius facta significetur, quam ornata.

SERMO II.

25. *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Bonus artifex prius fundamentum ponit: postea fundamento posito ædificationis membra distinguit, et adjungit ornatum. Posito igitur fundamento terræ, et confirmata cœli substantia, duo enim ista sunt velut cardines rerum, subtexuit: *Terra autem erat invisibilis et incomposita.* Quid est, *Erat,* nisi ne forte in infinitum et sine principio extendant opinionem suam, et dicant: Ecce quia materia, id est hyle, sicut Philosophi dicunt, etiam secundum Scripturam divinam non habuit initium? Verum hoc dicentibus respondebis, quia scriptum est: *Erat autem Cain operarius terræ.* Et de eo qui Jubal dictus est, habet Scriptura: *Hic erat pater qui demonstravit psalterium et citharam.* Et, *Homo erat in Ausitide regione, cui nomen Job.* Desinant ergo de verbo quæstionem movere, cum præsertim præmiserit Moyses, quia fecit Deus terram. Erat ergo, ex quo facta est. Nam si sine principio eam dicunt esse, jam non solum Deum, sed etiam hylen sine principio dicentes, definiant ubinam erat. Si in loco, ergo etiam locus sine principio fuisse adstruitur, in quo erat materia rerum, quæ principium non habebat. Quod si absurdum

videtur de loco credere, videte ne forte volatilem terram debeamus æstimare, quæ non habens fundamentum, alarum remigiis suspendebatur. Unde ergo ei alas sumemus, nisi forte huc derivemus prophetici sermonis interpretationem : *A pennis terræ prodigia audivimus?* Et illud : *Væ terræ navium pennæ?* Sed hoc si accipiamus, in quo aere volabat terra? Sine aere enim volare non poterat, sed aer adhuc esse non poterat, quia non erat sine rerum materia elementorum facta distinctio, cum ipsa adhuc elementa facta non essent. Ubi ergo erat materia ista alarum suffulta remigiis? In aere non erat, quia aer corpus est mundi : corpus autem esse aerem docet lectio, quia emissa sagitta in locum, quem jaculator intendit, incisus aer statim in seipsum resolutus est. Ubi ergo erat hyle, nisi forte dicatur quadam dementi intentione, quia in Deo erat? Ergo Deus, qui est invisibilis naturæ atque inviolabilis, qui lucem habitat inaccessibilem, incomprehensibilis et purissimus spiritus, locus erat materiæ mundialis, et erat in Deo mundi portio, cum de hoc mundo non sit nec mens servulorum ejus, sicut habemus scriptum : *De hoc mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.*

26. Quemadmodum ergo invisibilia visibilibus, et ei qui ordinem ac decorem donavit omnibus, incomposita copulabantur? nisi forte quia dixit, *Terra autem erat invisibilis.* Et invisibilem eam per substantiam credant; et ideo quia aquis operta, visibilis corporeis oculis esse non poterat, quemadmodum pleraque in profundo aquarum sita, visum oculorum, aciemque prætereant. Non enim Deo aliquid invisibile, sed creatura mundi creaturæ utique æstimatione censetur. Invisibilis etiam terra, quia nondum lux quæ illuminaret mundum, nondum sol; postea enim luminaria facta sunt cœli. Quod si solis radius plerumque etiam aquis operta illuminat, et profundo mersa splendore luminis sui prodit; quis dubitet Deo ea quæ in profundo sunt, invisibilia esse non posse; nisi forte sic accipiamus invisibilem terram, quod nondum verbo Dei et protectione visitabatur, quæ hominem non habebat, propter quem Dominus respiceret in terram, sicut scriptum est : *Dominus respexit super filios hominum, ut videret si est intelligens aut requirens Deum?* Et alibi ait : *De cœlo jaculatus est judicium : terra tremuit et quievit.* Et merito invisibilis, quia incomposita, quæ figuram et speciem congruentem adhuc non acceperat a proprio conditore.

27. Et fortasse dicant : Cur enim Deus sicut dixit et facta sunt, non simul ornatus congruos assurgentibus donavit elementis; quasi non potuerit, cœlum insignitum stellis subito ut creatum est refulgere, et floribus ac fructibus terra vestiri? Potuit utique, sed ideo primo facta, postea composita declarantur; ne vere increata et sine principio crederentur, si species rerum velut ingeneratæ ab initio, non postea additæ viderentur. Incomposita terra legitur, et iisdem a philosophis æternitatis, quibus Deus, privilegiis honoratur; quid dicerent si ab initio ejus pulcritudo vernasset? Demersa aquis describitur, velut cuidam principiorum suorum addicta naufragio, et adhuc a nonnullis facta non creditur; quid si decorem primogenitum vindicaret? Accedit illud, quod imitatores nos sui Deus esse voluit, ut primo faciamus aliqua, postea venustemus; ne dum simul utrumque adorimur, neutrum possimus implere. Fides autem nostra quodam gradu crescit. Ideo primo fecit Deus, postea venustavit, ut eumdem credamus ornasso qui fecit, et fecisse qui ornavit; ne alterum putemus ornasse, alterum creavisse : sed eumdem utrumque esse operatum; ut primo faceret, postea componeret, ut alterum altero crederetur. Habes in Evangelio hujus rei evidens testimonium. Nam suscitaturus Lazarum Dominus, jussit ut Judæi removerent lapidem de sepulcro, ut mortuum videntes, postea resuscitatum crederent. Deinde vocavit Lazarum, et resurrexit, et ligatis manibus et pedibus exiit foras. Nonne poterat removere lapidem, qui poterat mortuum suscitare? Et qui potuit defuncto vitam red-

dere, non potuit nexus solvere vinculorum? Cui vinctis pedibus gressum dedit, huic non potuit ruptis vinculis incessum reddere? Sed utique advertimus quod voluit primo demonstrare mortuum, ut oculis suis crederent: deinde resuscitare: tertio jubere ut ipsi vincula funeris solverent; ut inter ista fides infunderetur infidelibus, et per gradus quosdam credulitas nasceretur.

CAPUT VIII.

Terram incompositam fuisse; tum quia in ea nihil distincti, tum quia tenebris esset velata. Malitiam per tenebras non intelligendam Spiritus sanctus qui ferebatur super aquas, aliaque declarant: sed vel maxime quod malitia non nisi a nobis oriatur.

28. Fecit ergo Deus primo cœlum et terram, ea tamen non quasi perpetua, sed quasi corruptibilis creaturæ consummationi voluit subjacere. Unde in Esaiæ libro ait: *Tollite in cœlum oculos vestros, et adspicite terram deorsum; quia cœlum ut fumus solidatum est, terra autem ut vestimentum veterascet.* Hæc terra est, quæ ante erat incomposita. Nondum enim erant maria suo fine distincta, et ideo vago fluctu, et profundo gurgite terra inundabatur. Considera, quia etiam nunc palustri uligine terra inhorrere consuevit, nec patiens est vomeris, ubi infusus terris humor exundat. Erat ergo incomposita; utpote solertis agricolæ inarata culturis, quia adhuc deerat cultor. Erat incomposita; quia nuda gignentium, nec thoris herbosa riparum, nec opaca nemoribus, nec læta segetibus, nec umbrosa superciliis montium, nec odora floribus, nec grata vinetis. Merito incomposita, quæ ornatibus indigebat, cui deerant vitium serta gemmantium. Ostendere enim voluit Deus, quia nec mundus ipse haberet gratiam, nisi eum vario cultu operator ornasset. Cœlum ipsum intextum nubibus, horrorem oculis mœstitiam animis excitare consuevit. Terra imbribus madefacta, fastidio est. Maria procellis turbata, quos non incutiunt metus? Pulcherrima est rerum species, sed quid esset sine lumine? quid sine temperie? quid sine aquarum congregatione, quibus ante demersa poli hujus habebantur exordia? Tolle solem terris, tolle cœlis stellarum globos, omnia tenebris inhorrescunt. Sic erant antequam lumen huic mundo Dominus infunderet. Et ideo Scriptura ait: *quia tenebræ erant super abyssum.* Tenebræ erant, quia splendor deerat lucis. Tenebræ erant, quia aer ipse tenebrosus est. Aqua ipsa sub nube tenebrosa est, quia tenebrosa aqua in nubibus aeris. Erant ergo tenebræ super abyssos aquarum. Non enim malas intelligendum arbitror potestates quod Dominus earum malitiam creaverit; cum utique non substantialis, sed accidens sit malitia, quæ a naturæ bonitate deflexit.

29. Itaque in constitutione mundi opinio malitiæ interim sequestretur, ne divinæ operationi, et pulcherrimæ creaturæ, ea quæ decolora sunt, admiscere videamur, maxime cum sequatur: *Et spiritus Dei superferebatur super aquas.* Quem etsi aliqui pro aere accipiant, aliqui pro spiritu quem spiramus et carpimus auræ hujus vitalis spiritum: nos tamen cum sanctorum et fidelium sententia congruentes, Spiritum sanctum accipimus, ut in constitutione mundi operatio Trinitatis eluceat. Præmisso enim, quia *in principio fecit Deus cœlum et terram*, id est, in Christo fecit Deus, vel Filius Dei Deus fecit, vel per Filium Deus fecit, quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, supererat plenitudo operationis in Spiritu, sicut scriptum est: *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Itaque quemadmodum in Psalmo docemur operationem Verbi, quod est Verbum Dei, et virtutem quam dedit Spiritus sanctus; ita hic propheticum resultavit oraculum, quia Deus dixit, et Deus fecit, Spiritus quoque Dei superferebatur super aquas. Ornando enim polo cœli, germinaturis terris pulcre Spiritus superferebatur, quia per ipsum habebant novorum partuum semina germinare, secundum quod dixit Propheta: *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Denique syrus, qui vicinus hebræo est, et sermone consonat in ple-

risque et congruit, sic habet: *Et Spiritus Dei fovebat aquas*, id est vivificabat, ut in novas cogeret creaturas, et fotu suo animaret ad vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus creatorem, dicente Job, *Spiritus divinus qui fecit me.* Sive ergo Spiritus sanctus superferebatur super aquas, tenebræ contrariarum virtutum super eas esse non poterant, ubi locum sibi tanta gratia vindicabat: sive, ut quidam volunt, aerem accipiant, respondeant qua ratione Spiritum Dei dixerit, cum satis fuerit spiritum nuncupare.

30. Hi ergo volunt a domino Deo nostro quatuor primum elementa generata, cœlum, terram, mare, aerem; eo quod causæ rerum, ignis et aer, terra et aqua sint, ex quibus mundi species constat et forma. Ubi igitur tenebræ nequitiarum spiritalium locum habere potuerunt, cum augustæ hujus decorem figuræ mundus indueret? Numquid simul malitiam Deus creavit? Sed ea ex nobis orta, non a creatore Deo condita, morum levitate generatur, non ullam creaturæ habens prærogativam, nec auctoritatem substantiæ naturalis, sed mutabilitatis vitium, et errorem prolapsionis. Eradicari hanc Deus vult de animis singulorum, quomodo eam ipse generaret? Clamat Propheta: *Desinite a malitiis vestris.* Et præcipue sanctus David: *Desine a malo, et fac bonum;* quomodo ergo ei initium a Domino damus? Sed hæc opinio feralis eorum qui perturbandam Ecclesiam putaverunt. Hinc Marciones, hinc Valentini, hinc pestes illæ Manichæorum funesta sanctorum mentibus tentaverunt inferre contagia. Quid nobis in ipso lumine vitæ tenebras mortis inquirimus? Scriptura divina salutem suggerit, vitæ odorem fragrat, ut suavitatem legens capias, non ut præcipitii discrimen incurras. Simpliciter lege, o homo, non tibi ipse foveam pravus interpres effodias; simplex sermo est, *quia fecit Deus cœlum et terram.* Fecit quod non erat, non quod erat. *Et terra erat invisibilis*, ex quo facta est, erat, et erat invisibilis, quia exundabat aqua et operiebat eam, et erant super eam tenebræ superfusæ, quia nondum erat lumen diei, nondum solis radius, qui solet et sub aquis latentia declarare. Quid ergo dicunt quod Deus creaverit malum, cum ex contrariis et adversis nequaquam sibi adversa generentur? Nec enim vita mortem generat, nec lux tenebras. Non enim sicut mutabilitates affectuum, ita etiam generationum progressiones sunt. Illæ ex contrariis in contraria propositi deflexione vertuntur: istæ non ex contrariis in adversa deflectuntur, sed ex ejusdem generis vel auctoribus, vel causis creatæ, in similitudinem sui referuntur auctoris.

31. Quid igitur dicemus? Si enim neque sine principio est, quasi increata, neque a Deo facta, unde habet natura malitiam? Nam mala esse in hoc mundo nullus sapiens denegavit, cum sit tam frequens in hoc sæculo lapsus ad mortem. Sed ex iis quæ jam diximus, possumus colligere quia non est viva substantia, sed mentis atque animi depravatio, a tramite virtutis devia, quæ incuriosorum animis quam frequenter obrepit. Non igitur ab extraneis est nobis, quam a nobis ipsis majus periculum. Intus est adversarius, intus auctor erroris, intus, inquam, clausus in nobismetipsis. Propositum tuum speculare, habitum tuæ mentis explora, excubias obtende adversum mentis tuæ cogitationes, et animi cupiditates. Tu ipse tibi es causa improbitatis, tu ipse dux flagitiorum tuorum, atque incentor criminum. Quid alienam naturam arcessis ad excusationem tuorum lapsuum? Utinam te ipse non impelleres, utinam non præcipitares, utinam non involveres aut studiis immoderatioribus, aut indignatione, aut cupiditatibus, quæ nos innexos velut quibusdam retibus tenent. Et certe in nobis est moderari studia, cohibere iracundiam, coercere cupiditates: in nobis est etiam indulgere luxuriæ, adolere libidines, inflammare iracundiam, vel inflammanti aurem accommodare, elevari magis superbia, effundi in sævitiam, quam reprimi humilitate, diligere mansuetudinem. Quid naturam accusas, o homo? Habet illa velut impedimenta

quædam, senectutem et infirmitatem. Sed senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis utilior, ad constantiam subeundæ mortis paratior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas quoque corporis, sobrietas mentis est. Unde ait Apostolus: *Cum infirmor, tunc potens sum.* Itaque non in virtutibus, sed infirmitatibus gloriabatur. Responsum quoque divinum refulsit oraculo salutari; quia virtus in infirmitate consummatur. Illa cavenda, quæ ex nostra voluntate prodeunt, delicta juventutis, et irrationabiles passiones corporis. Quorum igitur nos sumus domini, horum principia extrinsecus non requiramus; nec derivemus in alios, sed agnoscamus ea quæ proprie nostra sunt. Quod enim possumus non facere si nolumus, hujus electionem mali nobis potius debemus, quam aliis adscribere. Ideo etiam in judiciis istius mundi voluntarios reos, non ex necessitate compulsos, culpa constringit, pœna condemnat. Neque enim si per furorem aliquis innocentem peremerit, obnoxius morti est. Quinetiam ipsius divinæ legis oraculo, si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit impunitatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igitur de eo quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala enim non sunt nisi quæ crimine mentem implicant, et conscientiam ligant. Cæterum pauperiem, ignobilitatem, ægritudinem, mortem nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit; quia nec contraria istis in bonis habentur maximis, quorum alia nobis ex natura, alia ex commoditate accidere videntur.

32. Non otiose nobis excursus iste processit; ut probaremus tenebras et abyssum simpliciter accipienda. Erant enim tenebræ de obumbratione cœli; quia omne corpus umbram facit, qua obumbrat vel finitima vel inferiora, et ea maxime, quæ operire atque includere videtur. Includit autem cœli polus, quia cœlum sicut camera extenditur, quemadmodum supra demonstravimus. Non ergo principalis erat tenebrosa substantia: sed quasi umbra secuta est mundi corpus caligo tenebrarum. Itaque momento divinæ præceptionis mundus assurgens, intra se inclusit umbram; ut si quis in campi medio, quem sol meridianus illuminat, locum aliquem repente obsepiat, et densis ramorum frondibus tegat, nonne quo splendidior foris species loci ejus effulgeat, hoc horrenti desuper scena * gurgustium ejus intus obscurius fit? Aut unde antrum, clausum undique hujusmodi locum vocarunt, nisi quod atro inhorrescat situ, atque offusione tenebrarum? Istæ ergo tenebræ super aquarum abyssos erant. Nam abyssum multitudinem et profundum aquarum dici, lectio Evangelii docet, ubi rogabant Salvatorem dæmonia, ne juberet illis ut in abyssum irent. Sed qui docebat voluntates dæmoniorum non esse faciendas, præcepit illis ut irent in porcos. Porci autem se in stagnum aquarum præcipitarunt, ut quod recusabant dæmonia, non evaderent, sed digno præcipitio demergerentur. Erat ergo hæc mundi incomposita species et forma.

CAPUT IX.

Creatur lux: eadem a tenebris discernitur atque approbatur; et qua causa lux dies, ac tenebræ nox, appellatæ.

33. *Et spiritus*, inquit, *Dei superferebatur super aquas, et dixit Deus, Fiat lux.* Merito præmissus est Spiritus Dei, ubi divina incipere habebat operatio. *Fiat*, inquit, *lux*. Unde vox Dei in Scriptura divina debuit inchoare, nisi a lumine? unde mundi ornatus, nisi a luce exordium sumere? Frustra enim esset, si non videretur. Erat quidem Deus ipse in lumine, quia lucem habitat inaccessibilem, et erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum: sed eam lucem fieri voluit, quæ oculis corporalibus comprehenderetur. Qui ædificium aliquod dignum habitaculo patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta

* Scena locus est ramis arborum tectus.

........tum sylvis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Virg. Æneid. I.

ponat, unde lucem ei infundat explorat, et ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus. *Fiat*, inquit, *lux*. Plena vox luminis non dispositionis apparatum significat, sed operationis resplendet effectu. Naturæ opifex lucem locutus est, et creavit. Sermo Dei voluntas est, opus Dei natura est: lucem creavit, tenebras illuminavit. *Et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux*. Non ideo dixit, ut sequeretur operatio, sed dicto absolvit negotium. Unde pulcre Davidicum illud: *Dixit et facta sunt*, quia dictum implevit effectus. Auctor ergo lucis Deus: locus autem et causa tenebrarum mundus est. Sed bonus auctor ita lucem dixit, ut mundum ipsum infuso aperiret lumine, atque ejus speciem venustaret. Resplenduit igitur subito aer, et expaverunt tenebræ novi luminis claritate. Repressit eas, et quasi in abyssos demersit repente per universa mundi fulgor lucis infusus. Pulcre itaque et proprie dixit: *Facta est lux*. Sicut enim cito lux cœlum, terras, maria illuminat, et momento temporis sine ulla comprehensione retectis surgentis diei splendore regionibus, nostro se circumfundit aspectui; ita ortus ejus cito debuit explicari. Quid miramur si Deus locutus est lucem, et caliganti mundo lumen emicuit, quando si quis inter aquas mersus, oleum ore emiserit, clariora faciat ea quæ profundi tegebantur occultis? Dixit Deus; non ut per vocis organa quidam sonus sermonis exiret, nec ut linguæ motus cœleste formaret alloquium, atque aerem istum quidam verborum strepitus verberaret: sed ut voluntatis suæ cognitionem * proderet operationis effectu.

34. *Et discrevit inter lucem et tenebras; et vidit Deus lucem quia bona est*. Dixit, et sonum vocis nullus audivit: discrevit, et operationis molimina nemo deprehendit: vidit, et oculorum ejus intentionem nullus aspexit. *Et vidit*, inquit, *Deus lucem quia bona est*. Nec quod ignorabat, vidit, nec id quod nesciebat ante, aut non viderat, comprobavit: sed bonorum operum proprium est, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam, cum videntur, ipsa testentur. Plus est quod probatur aspectu, quam quod sermone laudatur. Suo enim utitur testimonio, non alieno suffragio. Quod si apud nos oculis judicium emittitur, quibus simul et gratia venustatis, et rerum mensura comprehenditur: quanto magis Deus omnia quæ probat, videt, et quæ videt, probat, secundum quod scriptum est, Quia *oculi Domini super justos?* Lucis natura hujusmodi est, ut non innumero, non in mensura, non in pondere, ut alia, sed omnis ejus in aspectu gratia sit. Propriis itaque sermonibus naturam lucis expressit, quæ videndo complacet, quoniam ipsa videndi officium subministrat. Nec immerito tantum sibi prædicatorem potuit invenire, a quo jure prima laudatur; quoniam ipsa fecit, ut etiam cætera mundi membra digna sint laudibus. Vidit ergo Deus lucem, et vultu suo illuminavit, et vidit quia bona est. Non ex parte Dei, sed generale judicium est. Itaque non in splendore tantummodo, sed in omni utilitate gratia lucis probatur. Unde et discretio fit inter lucem et tenebras; ut separata lucis natura atque tenebrarum, nihil videatur intra se habere confusum.

35. *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem vocavit*; ut et nomine ipso diem noctemque distingueret. Advertimus itaque quod lucis ortus antequam sol, diem videatur aperire; principia enim diei noctis exitum claudunt, finisque temporis et status limes nocti et diei videatur esse præscriptus. Diem sol clarificat, lux facit. Frequenter cœlum nubibus texitur, ut sol tegatur, nec ullus radius ejus appareat; lux tamen diem demonstrat, tenebras abscondit.

CAPUT X.

Diem nocti contra quam nonnullis videatur, hic anteponi. Cur dies unus potius dicatur quam primus; ac matutino fine concludatur.

36. *Et factum est vespere, et factum est mane dies unus*. Quærunt aliqui, cur

* Cognitio hic idem est ac sententia et judicium; quemadmodum cognitor judex est, et cognoscere, judicare.

prius vesperum, postea mane Scriptura memoraverit, ne forte noctem priusquam diem significare videatur. Nec advertunt primo quod præmiserit diem, dicendo : *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem* : deinde quod vesper finis diei sit, et mane finis noctis. Ergo ut prærogativam et primatus nativitatis diei daret, prius finem diei significavit, post quam secutura nox esset, deinde postea finem noctis adjunxit. Eo usque autem noctem diei Scriptura anteferre non potuit, ut et diei et noctis tempora, diei appellatione concluserit, tanquam principalis auctoritate nominis vindicaverit. Et hanc Scripturæ esse consuetudinem, ut potiori appellationem deputet, frequentibus exemplis probamus. Siquidem et Jacob dixit : *Dies vitæ meæ, pusilli et mali*. Et iterum : *Omnes dies vitæ meæ*. Et David posuit : *Dies annorum nostrorum*, non dixit et noctes. Unde advertimus ea quæ nunc in specie historiæ traduntur, vim statuisse legis inposterum. Principium ergo diei, vox Dei est : *Fiat lux; et facta est lux*. Finis diei vesper est. Jam sequens dies ex noctis fine succedit. Sententia autem Dei evidens, quia diem primo vocavit lucem, et secundo vocavit tenebras noctem.

37. Præclare etiam unum non primum diem dixit; nam secuturo secundo, et tertio die, et deinceps reliquis primum potuit dicere : et hoc ordinis videbatur, sed legem statuit, ut viginti quatuor horæ diurnæ atque nocturnæ diei tantum nomine definiantur, ut si diceret : Viginti quatuor horarum mensura unius diei tempus est. Sicut enim virorum generatio computatur, et intelligitur etiam feminarum, quia nectuntur secunda potioribus; ita etiam dies numerantur, et noctes æstimantur adjunctæ. Sicut igitur circuitus unus, ita dies unus. Nam plerique etiam hebdomadam unam unum diem dicunt; quod in se quasi in unum redeat diem, et quasi septies in se recurrat. Est autem circuitus figura hæc a se incipere, et in se reverti. Unde et sæculum unum interdum Scriptura dicit. Nam etsi aliis locis sæcula appellat, videtur magis diversitates statuum publicorum vel negotiorum significare, quam sæculorum successiones aliquas definire; *Quia dies Domini magnus et præclarus*. Et alibi, *Ut quid vobis quærere diem Domini?* Et hic tenebræ et non lux. Manifestum est enim quod male consciis et indignis dies ille tenebrosus sit, quo fulgebit innocentia, et mens noxia cruciabitur. Cæterum quod sine interpolatione noctium, et successione tenebrarum dies perpetuus ille remunerationis æternæ futurus sit, Scriptura nos docet.

38. Pulcre autem vicem utramque unum dicturus diem, matutino eum fine conclusit, ut et a luce inchoare diem doceret, et in lucem desinere. Non enim est integrum diei tempus, nisi et noctis fuerit expletum. Unde et nos semper quasi in die honeste ambulemus, et abjiciamus opera tenebrarum. Noctem enim ad quietem corporis datam esse cognoscimus, non ad muneris alicujus vel operis functionem, quæ somno et oblivione transcurritur. Non sit in nobis comessatio, ebrietas, cubile, impudicitia. Non dicamus : Tenebræ et parietes operiunt nos, et quis scit si videbit Altissimus? Sed sit in nobis amor lucis, et cura honestatis, ut tanquam in die ambulantes, opera nostra coram Deo lucere cupiamus, cui est honor, laus, gloria, potestas, cum domino nostro Jesu Christo, et cum Spiritu sancto a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

DE OPERE SECUNDI DIEI.

CAPUT I.

Operibus primi diei strictim recensitis, rejectisque iis qui mundo materiam æternam affingebant, transit ad secundum diem; et in rerum creatione non naturæ possibilitatem, sed potentiam Dei spectandam docet.

SERMO III.

1. Diem primum, vel potius unum, maneat enim ei prophetici prærogativa sermonis, ut potuimus, absolvimus; in quo conditum cœlum, terram creatam, aquarum exundantiam, circumfusum aerem, discretionem factam lucis atque tenebrarum Dei omnipotentis, et domini Jesu Christi, Spiritus quoque sancti operatione cognovimus. Quis ergo non miretur dissimilibus membris disparem mundum in corpus unum assurgere, et insolubili concordiæ caritatisque lege in societatem et connexionem sui tam distantia convenire, ut quæ discreta natura sunt, in unitatis et pacis vinculum velut individua compactione nectantur? Aut quis hæc videns, possibilitatem rationis infirmo ingenio rimetur? Quæ omnia vis divina, incomprehensibilis humanis mentibus, et ineffabilis sermonibus nostris, voluntatis suæ auctoritate connexuit.

2. Fecit igitur Deus cœlum et terram, et ea quasi auctor esse præcepit, non tamquam figuræ inventor, sed tanquam operator naturæ. Nam quomodo sibi conveniunt operatoria impassibilis Dei virtus et passibilis materiæ natura, tanquam altera ab altera, quo indiguerint, mutuantes? Nam si increata materia, videtur ergo Deo creandæ potestas materiæ defuisse, et ab ea operationi subjacentia mutuata. Si vero incomposita, mirum admodum coæternam Deo materiam decorem sibi non potuisse conferre, quæ substantiam non a creatore acceperit, sed sine tempore ipsa possederit. Plus ergo invenit operator omnium, quam contulit. Invenit materiam, in qua posset operari: contulit autem figuram, quæ decorem inventis rebus afferret. Unde excipiendus a cæteris tanquam dies unus, non conferendus cum cæteris tanquam dies primus est, quo fundamenta rerum omnium posita, et causæ esse cœperunt, quibus mundi hujus atque universæ visibilis creaturæ fulta substantia est. Quare ad secundi diei admiranda opera sermo nobis prodeat, quorum eminentia non secundum tractatus nostri possibilitatem: sed secundum Scriptoris veritatem, ad laudem referenda est creatoris.

3. Vos igitur quæso, ut naturaliter æstimare, quæ dicimus probabiliter, ac simplici mente et sedulo ingenio pensare dignemini, non secundum philosophiæ traditiones, et inanem seductionem suasoria verisimilia colligentes; sed secundum regulam veritatis, quæ oraculis divini sermonis exprimitur, et contemplatione tantæ majestatis fidelium pectoribus infunditur, quia scriptum est: *Confirma me in verbis tuis. Narraverunt mihi injusti exercitationes, sed non sicut lex tua, Domine: omnia præcepta tua veritas.* Non ergo secundum elementorum naturas, sed secundum Christum, qui omnia quæ voluit fecit, abundans plenitudine divinitatis suæ, consideremus quæ facta sunt, et naturæ possibilitatem interrogemus. Neque enim cum in Evangelio leprosos curaret, cæcis visum refunderet, populus qui aderat et spectabat illa, medicinæ ordinem recognovit: sed potestatem Domini miratus, *dedit*, ut scriptum est, *Deo laudem.* Neque secundum numeros Ægyptiorum et concursus siderum, mensuras elementorum, extendit manum suam Moyses, ut divideretur mare Rubrum, sed divinæ imperio potestatis obtemperans. Unde et ipse ait: *Dextera manus tua, Domine, glorifi-*

tala est in virtute : dextera manus tua, Domine, confregit inimicos. Illo igitur sancta plebs eleva mentem tuam, et totum animum tuum eo confer. Non sic Deus videt, quemadmodum homo; Deus in corde, homo in facie. Nec sic igitur homo videt, quemadmodum Deus. Audis quia Deus vidit, et laudavit. Noli igitur tuis oculis æstimare quæ facta sunt, opinionibusque colligere : sed quæ Deus vidit et probavit, ea tu retractanda non putes.

CAPUT II.

Firmamentum, ut aquas ab aquis distermi-net creatur. Cœli probantur plures esse, ac cœlestium orbium concentus refellitur.

4. Et dixit Deus : *fiat firmamentum inter mediam aquam, et sit discernens inter aquam et aquam; et factum est sic.* Audi verba Dei, *Fiat* dicit. Jubentis est non æstimantis. Imperat naturæ, non possibilitati obtemperat, non mensuras colligit, non pondus examinat. Voluntas ejus mensura rerum est. Sermo ejus finis est operis : *Fiat,* inquit, *firmamentum inter mediam aquam.* Firmum est omne quod statuit Deus. Et satis pulcre præmisit : *Fiat firmamentum,* antequam subjiceret *inter mediam aquam;* ut tu prius crederes firmamentum ex præcepto Dei factum, quam de aquarum proflua qualitate dubitares. Si naturam elementorum consideres, quomodo inter aquas solidatum est firmamentum? Illæ profluunt, illud constringitur : illæ currunt, hoc manet. *Et sit,* inquit, *discernens inter aquam.* Sed aqua confundere, non discernere solet. Quomodo jubet quod scit secundum elementorum rationem esse contrarium? Sed cum sermo ejus ortus naturæ sit, jure usurpat dare legem naturæ, qui originem dedit.

5. Sed prius consideremus quid sit firmamentum, utrum ipsum sit quod in superioribus cœlum appellavit, an aliud, et sint duo cœli, an plures. Nam sunt qui unum cœlum esse dicant, nec alterius cœli faciendi, cum esset una hyle, ut ipsi aiunt, potuisse suppetere substantiam; quoniam cum omnis superiori cœlo esset expensa, nihil reliqui fuit, quod ad ædificationem secundi cœli tertiive proficeret. Alii vero innumeros cœlos et mundos esse asserunt, quos irrident sui. Non enim nobiscum illis major, quam cum suis pugna est, qui geometricis numeris et necessitatibus contendunt probare quod aliud cœlum esse non possit, nec pati naturam uti secundum aut tertium sit, nec operatoris virtutem idoneam, ut multos cœlos faceret. Et quis non hanc eorum artificem facundiam irrideat, qui cum ex una atque eadem causa plura ejusdem generis ab hominibus fieri posse non abnuant, de creatore omnium dubitent, utrum plures cœlos facere potuerit, de quo scriptum est : *Dominus autem cœlos fecit.* Et alibi : *Omnia quæcumque voluit fecit.* Quid enim difficile ei, cui velle fecisse est? Fluitat igitur illis impossibilitatis ratio, cum de Deo disputant, cui vere dicitur : Quia impossibile tibi nihil est.

6. Itaque nos non solum secundum, sed etiam tertium cœlum esse negare non possumus, cum Apostolus raptum se ad tertium cœlum scriptorum suorum testificatione confirmet. David etiam cœlos cœlorum in illo laudantium Dominum constituit choro. Quem imitantes philosophi quinque stellarum et solis et lunæ, globorum consonum motum introduxerunt, quorum orbibus vel potius globis connexa memorant omnia, quos sibi innexos et velut insertos versari retro et contrario cæteris motu ferri arbitrantur, eoque impulsu et motu ipsorum orbium dulcem quemdam et plenum suavitatis atque artis et gratissimi modulaminis sonum reddi, quoniam scissus aer tam artifici motu, et acuta cum gravibus temperante, ita varios æquabiliter concentus efficiat, ut omnem supergrediatur musici carminis suavitatem.

7. Hujus rei fidem si requiras atque expectes sensu nobis et auditu probari, hæsitant. Nam si vera forent, quomodo tanto motu orbium concrepante, cum ille cœlestis orbis, cui affixos ferunt stellarum cursus, qui sine intermissione volvuntur, concitatiorem habeat conversionem atque acutum sonum exci-

tet, hic autem lunaris gravissimum, non audiretur a nobis, cum leviora audire soleamus? Fidem ergo ejus disputationis si testimonio nostro et auditus munere exigamus probari, referunt obsurduisse aures nostras, et hebetiorem nobis sensum audiendi factum, propter illam a principio nostræ generationis concepti sonitus consuetudinem. Et exemplum afferunt, eo quod Nilus fluviorum maximus, eo videlicet loco ubi se ex altissimis montibus in Catadupa* illa præcipitat, magnitudine fragoris sui aures accolarum obstruat, ut audiendi munere carere dicantur. Sed facile his ipsa respondet veritas. Nam qui tonitrua audimus nubium collisione generata, tantorum orbium conversiones, qui majori utique sicut motu ferri æstimantur, ita vehementiores sonitus excitarent, non audiremus? Addunt præterea, ideo sonum hunc non pervenire ad terras, ne capti homines per suavitatem ejus atque dulcedinem, quam celerrimus ille cœlorum efficit motus, ab orientalibus partibus usque in occasum, propria negotia atque opera derelinquerent, et omnia hic otiosa remanerent, quodam humanæ ad cœlestes sonos mentis excessu. Sed ea quæ sunt aliena a studio nostro, et a divinæ lectionis serie, iis qui foris sunt, relinquamus : nos inhæreamus Scripturarum cœlestium magisterio.

CAPUT III.

Firmamentum non idem esse ac cœlum : veras aquas super ipso residere perperam negari : idque ostendi Scriptura, exemplis, ac multiplici ratione : ubi qui calidam soli naturam inesse nolunt, revincuntur.

8. PROPOSITUM igitur nobis est, quia dixit Deus : *Fiat firmamentum inter medium aquæ, et sit discernens inter aquam et aquam.* Et hinc tractatur, utrum hoc firmamentum appellet quod ante jam fecit, de quo scriptum est : *In principio fecit Deus cœlum et terram.* Nec fallit quod aliqui ante nos ita acceperint, eo quod supra creatum auctore Deo et conditum cœlum Scriptura expresserit, hic expositionem operis, creationisque diffuderit; ut ibi quasi summa operis breviter comprehensa sit, hic operationis qualitas per ipsas concurrentium rerum digesta sit species. Sed movet nos, quia et nomen aliud significatur, et species solidior; et causa discernitur, et persona cooperatoris adjungitur. Sic enim scriptum est: *Et discrevit Deus inter medium aquæ quæ erat sub firmamento, et inter medium aquæ quæ erat super firmamentum.*

9. Et primo volunt id destruere quod frequenti Scripturarum lectione inolitum nostris et impressum est mentibus, quia aquæ super cœlos esse non possint, dicentes rotundum esse orbem illum cœli, cujus in medio terra sit, et in illo circuitu aquam stare non posse, quod necesse est defluat et labatur, cum de superioribus ad inferiora decursus est. Quomodo enim aqua super orbem, ut aiunt, stare potest, cum orbis ipse volvatur? Hæc est illa versutia dialecticæ. Da mihi unde tibi respondeam. Quod si non detur nullum verbum refertur. Petunt sibi concedi axem cœli torqueri motu concito, orbem autem terræ esse immobilem; ut astruant aquas super cœlos esse non posse, quod omnes eas volvendo se axis effunderet : quasi vero ut concedam illis quod postulant, et secundum eorum opiniones illis respondeam, negare possint in illa altitudine et profundo et longitudinem esse et latitudinem, quam nemo potest comprehendere, nisi is qui impletur in omnem plenitudinem Dei, ut Apostolus ait : Quis enim potest facile esse divini operis æstimator? Est ergo latitudo in ipsa cœli altitudine. Sunt etiam, ut de his dicamus quæ scire possumus, pleraque ædificia foris rotunda, intus quadrata, et foris quadrata, intus rotunda, quibus superiora sunt plana, in quibus aqua hærere soleat. Quæ tamen ideo dicimus, ut advertant opiniones suas opinionibus verisimilioribus revinci posse, et desinant tantum opus Dei, humanæ operationis et nostræ possibilitatis contemplatione metiri.

* Καταδουπος, cataracta.

10. Nos autem Scripturarum seriem atque ordinem sequimur, et opus contemplatione æstimamus auctoris, et quid dictum sit quærimus, et quis dixerit, et cui dixerit : *Fiat*, inquit, *firmamentum in medio aquæ, et sit discernens inter aquas*. Audio firmamentum fieri per præceptum quo divideretur aqua, et ab inferiore superior discerneretur. Quid hoc manifestius? Qui jussit discerni aquam interjecto et medio firmamento, providit quemadmodum divisa atque discreta manere possit. Sermo Dei virtus naturæ est, et diuturnitatis substantia quoadusque velit eam manere qui statuit, sicut scriptum est : *Statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit et non præteribit*. Et ut scias, quia de istis aquis hoc dixit, quas tu negas posse in superioribus cœli esse, audi superiora : *Laudate eum cœli cœlorum, et aquæ, quæ super cœlos sunt, laudent nomen Domini*. Nonne quasi adversanti tibi dixit : *Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt : statuit ea in sæculum sæculi, præceptum posuit, et non præteribit?* An non videtur tibi auctor idoneus, qui legem suo operi daret? Deus est qui dicit, venerabilis natura, inæstimabilis magnitudine, immensus in remunerationibus, incomprehensibilis in operibus, cujus altitudinem sapientiæ quis investigare facilis? Iste dicit Filio, id est, dicit brachio suo, dicit virtuti suæ, dicit sapientiæ suæ, dicit justitiæ suæ. Et facit Filius quasi potens, facit quasi virtus Dei, facit quasi sapientia Dei, facit quasi justitia divina. Cum hæc audis, quid miraris si supra firmamentum cœli potuit tantæ majestatis operatione unda suspendi?

12. De aliis hæc collige, de iis quæ viderunt oculi hominum, quomodo ad Judæorum transitum, si rationem quæris, se unda diviserit. Non solet hoc esse naturæ, ut aqua se discernat ab aqua, et in profundo interfusiones aquarum terræ medio separentur. Gelaverunt enim fluctus, et firmamenti specie cursum suum insolito fine frænarunt. Nonne potuit etiam aliter Hebræum populum liberare. Sed tibi voluit ostendere, ut eo spectaculo etiam illa quæ non vidisti, æstimares esse credenda. Jordanis quoque, reflexo amne, in suum fontem revertitur. Hærere aquam, cum labitur, inusitatum; rursum redire in superiora sine ullo repagulo impossibile habetur. Sed quid impossibile ei qui dedit posse infirmis ut infirmus dicat : *Omnia possum in eo qui me confortat*. Dicant certe quemadmodum aer cogatur in nubem, utrum pluvia nubibus generetur, an sinu nubium colligatur. Videmus plerumque exire nubes de montibus. Quæro utrum de terris ascendat aqua; an ea quæ super cœlos est, largo imbre descendat. Si ascendit, utique contra naturam est, ut ascendat in superiora quæ gravior est, et portetur aere, cum aer subtilior sit. Aut si conciti orbis totius motu rapitur aqua, sicut imo orbe rapitur, ita summo orbe diffunditur. Si fundi, ut volunt, non desinit, utique non desinit rapi; quia si axis cœli semper movetur, et aqua semper hauritur. Si descendit; manet ergo jugiter supra cœlos quæ habet unde descendat. Deinde quid obstat si confiteantur quia aqua supra cœlos suspensa sit? Nam quo verbo dicunt terram in medio esse suspensam, et immobilem manere, cum utique gravior sit quam aqua; ea ratione possunt dicere non præcipitari aquam orbis illius cœlestis conversione, quæ super cœlos est. Sicut enim terra inani suspenditur, vel pondere librato undique immobilis perseverat; ita et aqua aut gravioribus aut æquis cum terra ponderibus examinatur. Ideoque non facile superfunditur mare terris, nisi cum jubetur exire.

12. Deinde cum ipsi dicant volvi orbem cœli stellis ardentibus refulgentem, nonne divina providentia necessario prospexit, ut intra orbem cœli, et supra orbem redundaret aqua, quæ illa ferventis axis incendia temperaret? Propterea quia exundat ignis et fervet, etiam aqua exundavit in terris, ne eas surgentis solis et stellarum micantium ardor exureret, et tenera rerum exordia insolitus vapor læderet. Quanti fontes, fluvii, lacus, irrigant

terras; quia eas internus quidam ignis vaporat? Unde enim aut arbores germinarent, aut frumenta vel sata prorumperent, vel orta coquerentur, nisi ea interior quoque ignis animaret? Qui etiam de saxis frequenter excutitur, et de ipso sæpe, dum cæditur, ligno exilit. Ergo sicut necessaria ignis creatura, ut ordinata et disposita permaneat, cœlique clementia temperet aquarum rigorem; ita etiam aquarum redundantia non superflua, ne alterum altero consumeretur, quia nisi conveniens utriusque mensura sit, sicut ignis aquam exsiccat, ita et aqua restinguit ignem. Ideoque pondere et mensura examinavit universa; numerata enim sunt ei et stillicidia pluviarum, sicut in libro Job legimus. Sciens vel rerum facilem defectum fore, vel solutionem universitatis, si alterum exsuperaretur ab altero, ita utriusque temperavit dispendia; ut neque plus ignis excoqueret, neque exuberaret aqua : sed imminutio fieret utriusque moderata, quæ et superfluum detraheret, et necessarium reservaret. Itaque cum tanta de terris erumpant maximorum fluenta amnium, Nilus effuso Ægyptum stagnans flumine; Danubius de occidentalibus partibus, Barbarorum atque Romanorum intersecans populos, donec Ponto ipse condatur; Rhenus de jugo Alpium usque in Oceani profunda cursus suos dirigens, Romani memorandus adversus feras gentes murus imperii; Padus maritimorum commeatuum Italicis subsidiis fidus invector; Rhodanus rapido concitus cursu Tyrrheni æquoris freta scindens, in quo non mediocre fertur navigantium periculum, dum inter se maris fluctus et amnis fluenta decertant; itemque de Septemtrionali parte Phasis Caucaseis montibus fusus cum pluribus aliis in Euxinum se præcipitans mare, prolixum est singulorum prosequi fluviorum nomina qui vel in nostrum mare derivantur, vel exinaniuntur Oceano; cum tanta igitur ubertas aquarum sit, tamen plerumque terra meridianæ plagæ torretur ardoribus, atque æstu soluta fatiscit in pulverem, miserandi agricolæ labore consumto; ut frequenter ad potum, siccatis puteis, arido gurgite subsidium vitale deficiat. Et erit quidem quando dicat abysso : *deserta eris, et omnes fluvios siccabo,* sicut per Esaiam futurum annunciavit. Sed etiam antequam ille dies adveniat, divino præstitutus arbitrio, non minimum inter se ipsa elementorum natura decernit. Crebro itaque aut inundationibus mundus hic quatitur, aut nimio æstu et ariditate vexatur.

13. Noli igitur incredibilem opinari aquarum multitudinem, sed respice ad vim caloris, et incredulus non eris. Multum est quod ignis absorbet; quod vel ex illo nobis debet esse manifestum, cum medici vasa quædam angusta ore, planiora desuper, intus concava, levi lucernæ concepto lumine affigunt corpori, quemadmodum calor ille omnem in se rapiat humorem? Quis igitur dubitet quod ignitus æther, et magno fervens vapore inflammaret atque exureret omnia, nisi lege quadam sui cohibetur auctoris, ut nec flumina, nec lacus, nec ipsa maria vim ejus possent restinguere? Et ideo desuper aqua impetu quodam descendens, in tantos plerumque imbres rumpitur, ut flumina et lacus repente repleantur, ipsa maria exundent. Unde frequenter et solem videmus madidum atque rorantem. In quo evidens dat indicium, quod alimentum sibi aquarum ad temperiem sui sumserit.

14. Tantum autem inest illis impugnandæ veritatis studium, ut solem ipsum negent calidæ naturæ esse; eo quod albus sit, non rubicundus, aut rutilus in speciem ignis. Et ideo aiunt quod nec ignitus natura sit, et si quid habet caloris, ferunt ex nimio motu conversionis accidere. Quod ideo dicendum putant, ut nihil videatur humoris consumere : quia calorem quo humor vel minuitur, vel plerumque exhauritur, non habet naturalem. Sed nihil agunt, cum ista componunt; quia nihil interest, utrum ex natura calorem quis habeat, an ex passione, aut aliqua ex causa; quia ignis omnis consumtor humoris est, vel hujusmodi materiæ, quam flamma consuevit exurere. Nam

sive ex lignis haudquaquam semiustulatis, sed inter se collisis, ignis excussus excipiatur foliis, etiam flamma adolet, ac si de igne accendas facem: sive de flammæ lumine lumen accendas, eadem species et natura est luminis, ac si illud non naturalis ignis adoleverit, sed accidens causa generaverit. Vel hinc saltem contemplentur solis calorem, quo diversa ei Deus constituit cursus sui loca et tempora; ne si semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore exureret. Mare ipsum ideo ferunt ipsi salsam atque amaram aquam habere; quod ea quæ fluviis in freta influat, calore absumatur, tantumque vapore diurno consumi, quantum quotidie ex diversis fluviorum cursibus invehatur. Quod ex solis quadam dijudicatione fieri perhibetur, qui quod purum ac leve est, sibi rapit, quod grave atque terrenum, relinquit: ex quo remanet salsum illud atque aridum, quod sine usu ac suavitate potandi sit.

CAPUT IV.

Cœlum, nomen commune, speciale vero, firmamentum: et unde vox utraque desumta. Hinc cœli acceptiones nonnullæ; et ad extremum cum cœlorum ac firmamenti, tum aquarum moralis interpretatio.

15. Sed revertamur ad propositum. *Fiat firmamentum inter medium aquæ.* Non moveat, sicuti jam dixi, quia supra cœlum ait, hic dicit *firmamentum;* quoniam et David dicit: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum:* hoc est, mundi opus cum videtur, suum laudat auctorem. Invisibilis enim majestas ejus per ea quæ videntur, agnoscitur. Et videtur mihi nomen cœlorum commune esse, quia plurimos cœlos Scriptura testificatur, nomen autem esse speciale, firmamentum. Siquidem et hic ita habetur: *Et vocavit Deus firmamentum cœlum,* ut videatur supra generaliter dixisse, in principio cœlum factum, ut omnem cœlestis creaturæ fabricam comprehenderet: hic autem specialem firmamenti hujus exterioris soliditatem, quod dicitur cœli firmamentum, sicut legimus in hymno prophetico: *Benedictus es in firmamento cœli.* Nam cœlum, quod οὐρανος græce dicitur, latine, quia impressa stellarum lumina velut signa habeat, tamquam cœlatum appellatur: sicut argentum quod signis eminentibus refulget, cœlatum dicimus. Οὐρανος autem απο του ὁρᾶν ανωθεν γῆν* dicitur, quod videatur προς αντιδιαςολην**. Igitur terræ, quæ obscurior est, οὐρανος nuncupatur, quia lucidus est, tamquam visibilis. Unde puto et illud dictum: *Volatilia*** cœli semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est.* Et: *Volatilia circa firmamentum cœli;* eo quod potestates, quæ sunt in illo visibili loco, spectent hæc omnia, et subjecta suis habeant conspectibus.

16. Denique clausum cœlum dictum est temporibus Eliæ quando in Achab et Jezabel perfidia regnabat, cum populus regali sacrilegio deserviret, eo quod nemo ad cœlum oculos erigebat, nemo ejus auctorem venerabatur, sed ligna et lapides adorabant. Unde hoc colligimus? Quia et in maledictionibus populi Israel dixit Deus: *Erit tibi cœlum super caput tuum æneum, et terra tua ferrea,* quando pretium perfidiæ luens populus Judæorum, intemperie cœli et terræ infœcunditate multatur; de cœlo enim causa fertilitatis. Denique et Moyses benedictiones tribui Joseph a finibus cœli et rore abyssi fontium deorsum, et secundum horam a solis cursu, et a convenientibus mensibus, et a vertice montium et collium æternorum dedit, eo quod moderatione cœlesti terrarum fœcunditas nutriatur. Ferreum ergo cœlum, quod nullum exsudat humorem, quando nullis nubibus imber rumpitur. Est etiam ferreum cœlum subobscurus aer, pressus atque nebulosus colore ferrugineo, quando rigore frigoris stringi-

* Id est: *à videndo desursum terram.*

** Quod latine redditur: ad differentiam seu distinctionem, nimirum cœli.

*** Hoc verbo significari angelos clare ostenditur ex Ambrosio, l. 1 de Interpellatione Job, c. 9. Eadem metaphora usum reperias beatum Job, c. 28. 2.

tur terra, tunc veluti super caput nostrum humor suspensus videtur, et per momenta imminere. Plerumque etiam glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ consolidantur in nivem, et rupto aere nix funditur. Neque enim firmamentum hoc potest sine aliquo rumpi fragore. Ideo et firmamentum dicitur, quod non sit invalidum, nec remissum. Unde et de tonitrubus, quæ concepto intra sinum nubium spiritu cum se vehementer erupturus eliserit, magno concrepant sonitu, ait Scriptura : *Firmans tonitrua*. A firmitate ergo firmamentum est nuncupatum, vel quod divina virtute firmatum sit, sicut Scriptura nos docet, dicens : *Laudate eum in firmamento virtutis ejus*.

17. Nec præterit retulisse aliquos cœlos cœlorum ad intelligibiles virtutes, firmamentum ad operatorias. Et ideo laudare cœlos, vel enarrare gloriam Dei, annuntiare firmamentum : sed non quasi spiritalia, sed quasi opera mundi enarrant, quemadmodum supra diximus. Alii quoque purificatorias virtutes interpretati sunt aquas, quæ super cœlos sunt. Accipimus hæc quasi ad tractatus decorem : nobis tamen non alienum videtur atque absurdum, si aquas veras propter illam causam, quam diximus, intelligamus. Nam et ros et gelu et frigus et æstus, secundum hymnum propheticum benedicunt Dominum, benedicit et terra : et illa non ad intelligibiles naturas referimus, sed ad veritatem. Laudant etiam dracones Dominum; quia natura eorum et species cum videtur, non minimum vel decoris offundit, vel inesse rationis ostendit.

CAPUT V.

Quam perfecta Patris ac Filii in operibus suis conjunctio. Videre in Deo idem atque approbare. Opus laudare partibus nondum absolutis Deo proprium.

18. *Et vidit Deus quia bonum*. Facit Filius, quod vult Pater : laudat Pater, quod facit Filius. Nihil in illo naturæ degeneris invenitur, cujus opus a paterna non degenerat voluntate. Vidit utique, non oculis corporalibus intendit : sed definivit plenitudini gratiæ convenire, ut mihi ejus judicium cognosceretur : nos enim solemus etiam de iis, quæ divina sunt, disputare. Et quid mirum si de opere retractare possint, qui de ipsius operatoris generatione faciunt quæstiones? Ipsum in judicium vocant, ipsum inæqualem atque degenerem asserere conantur. Ideo legis : *Et dixit Deus, et fecit Deus*. Eodem Pater et Filius majestatis honorantur nomine. *Et vidit Deus quia bonum*. Dixit tamquam omnia quæ Pater vellet scienti, et vidit tamquam omnia quæ Filius faceret scientia tenens, et efficiens operatione consorti.

19. *Vidit quia bonum*. Non utique cognovit quod nesciebat, sed probavit quod placebat. Non quasi incognitum placuit opus; quia nec quasi incognitus Pater qui complacuit in Filio, sicut scriptum est : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Scit autem semper Filius voluntatem Patris, et Pater Filii, et audit Patrem Filius semper, et Pater Filium per unitatem naturæ, voluntatis atque substantiæ. Denique testatur hoc in Evangelio suo Filius, dicens ad Patrem : *Sciebam quia semper me audis*. Imago est enim invisibilis Dei Filius. Omnia Patris quasi imago exprimit, omnia ejus quasi splendor gloriæ illuminat, atque nobis manifestat. Videt et Filius Patris opus, sicut et Pater Filii; sicut et ipse Dominus declaravit : *Non potest Filius facere a se quidquam, nisi quod viderit facientem Patrem*. Videt ergo facientem Patrem, et videt per secretum invisibilis naturæ, et audit similiter. Denique ait : *Sicut audio, judico, et judicium meum verum est; quia non sum solus, sed ego, et qui misit me Pater*.

20. Hoc mysticum est, illud morale. Vidit mihi, probavit mihi. Quod Deus probavit, ut reprehensibile ne dixeris; quoniam *quod Deus mundavit, tu commune ne dixeris*, scriptum tibi esse meministi ; ergo bonum Dei nemo blasphemet. Si firmamentum bonum, quanto magis bonus ejus creator; etiamsi Ariani nolint, Eunomiani reclament, radicis de generis fructus deterior.

21. *Vidit*, inquit, *Deus quia bonum*. Solent artifices singula prius facere, et postea habili commissione connectere : ut qui vultus hominum vel corpora excudunt de marmore, vel ære fingunt, vel ceris exprimunt, non tamen sciunt, quemadmodum sibi possint membra singula convenire, et quid gratiæ adferat futura connexio; et ideo aut laudare non audent, aut pro parte laudant. Deus vero tamquam æstimator universitatis, prævidens quæ futura sunt, quasi perfecta jam laudat, quæ adhuc in primi operis exordio sunt, finem operis cognitione præveniens. Nec mirum si apud quem rerum perfectio, non in consummatione operis, sed in suæ prædestinatione est voluntatis, laudat singula, quasi convenientia futuris : laudat plenitudinem singulorum venustate compositum. Illa est enim vera pulcritudo, et in singulis membris esse quod deceat, et in toto; ut in singulis gratia, in omnibus formæ convenientis plenitudo laudetur.

22. Sed jam etiam secundus nobis claudatur dies, ne dum opus adstruimus firmamenti, infirmiores eos, qui audiunt, dicendi prolixitate faciamus; dum in noctem sermo producitur, quæ adhuc carens lunæ, stellarumque lumine, nondum enim luminaria creata sunt cœli, obscuritatem possit afferre remeantibus : simul ut cibo, potuque curentur corpora, ne animis epulantibus, fragilitas carnis de nocturno quoque jejunio conqueratur.

LIBER TERTIUS.

DE OPERE TERTII DIEI.

CAPUT I.

Cum aquæ divino obediant imperio, homines eidem non parere flagitiosum. In aquarum congregatione Ecclesiæ figuram exprimi. Quam præclarum spectaculum exhibeat eadem Ecclesia: et quomodo super flumina fundata sit.

SERMO IV.

1. Dies tertius nobis hodie in sermone nascatur, qui ortus est in lectione. Præclarus dies, cui terram a naufragio liberavit, dicente Deo : *Congregetur aqua quæ est sub cœlo in congregatione una*. De quo præfationem adoriri placet. *Congregetur aqua* dictum est, et congregata est; et frequenter dicitur, congregetur populus, et non congregatur. Non mediocris pudor est imperio Dei insensibilia elementa parere, et homines non obedire, quibus sensus ab ipso tributus est auctore. Et fortasse hic pudor fecerit, ut hodie plures conveniretis; ne quo die congregata est aqua in congregationem unam, eo die populus nequaquam congregatus in Ecclesiam Domini videretur.

2. Nec hoc solum obedientis aquæ exemplum habemus; nam et alibi scriptum est : *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt*. Neque enim verisimile non videtur de aquis dictum, quando alibi quoque idem Propheta ait : *Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum*. Hoc enim vere factum quis ignorat, quod ad Hebræorum transitum mare fugerit, quando se unda divisit; transivit populus pulverulento vestigio, perisse mare credens, fugisse fluctus? Denique credidit hoc Ægyptius, et ingressus est : sed illi rediit unda, quæ fugerat. Novit ergo aqua et congregari, et timere, et fugere, quando Deus præcipit. Hanc imitemur aquam et unam congregationem Domini, unam Ecclesiam noverimus.

3. Congregata est hic quondam aqua ex omni valle, ex omni palude, ex omni lacu. Vallis est hæresis, vallis est gentilitas; quia Deus montium est, non vallium. Denique in Ecclesia exultatio est, in hæresi et gentilitate fletus et mœror. Unde ait : *Disposuit in convalle fletus*. Ex omni igitur valle congregatus est populus catholicus. Jam non multæ congregationes sunt, sed una est congregatio, una Ecclesia. Dictum est et hic : Congregetur aqua ex omni valle,

et facta est congregatio spiritalis, et factus est unus populus; ex hæreticis et gentibus repleta Ecclesia est. Vallis est scena, vallis est circus, ubi currit mendax equus ad salutem, ubi vilis et abjecta contentio, ubi litium fœda deformitas. Ex his igitur qui circo inhærere consueverant, fides crevit Ecclesiæ, quotidianus cœtus augetur.

4. Palus est luxuria, palus est intemperantia, palus est incontinentia : in qua volutabra libidinum sunt, bestiarum murmura, latibula passionum : ubi mersantur quicumque inciderint, et non emergunt : ubi labuntur pedum vestigia, fluitant singulorum incessus : ubi fulicæ se dum lavant, polluunt : ubi flebiles desuper gemitus columbarum : ubi pigra testudo cœnoso hæret in gurgite; denique aper in palude, cervus ad fontes. Ex omni igitur palude, ubi quasi ranæ veterem querelam canebant, congregata est fides, congregata est puritas animi, mentisque simplicitas.

5. Congregata est aqua ex omni lacu, et ex omni fovea, ut nemo fodiat foveam fratri suo, in quam ipse incidat : sed omnes se invicem diligant, omnes se invicem foveant, et quasi unum corpus diversa se membra sustentent : quos non mortiferi cantus, et acroamata* scenicorum quæ mentem emolliant ad amores, sed concentus Ecclesiæ, et consona circa Dei laudes populi vox et pia vita delectet : quibus non purpurea peripetasmata, non aulæa pretiosa spectare voluptati sit, sed hanc pulcherrimam mundi fabricam, hanc distantium inter se elementorum copulam, cœlum sicut cameram extensum, ut inhabitantes in hoc mundo tegat, terram ad operandum datam, diffusum aerem, clausa maria, populum hunc divinæ operationis organum, in quo divini modulamen resultet oraculi, et Dei spiritus intus operetur, templum istud sacrarium Trinitatis, sanctitatis domicilium, Ecclesiam sanctam, in qua refulgent aulæa cœlestia, de quibus dictum est : *Dilata locum tabernaculorum tuorum, et aulæorum tuorum : fige, ne parcas : longiores fac funiculos tuos, et palos tuos confirma : adhuc in dexteram et sinistram extende, et semen tuum gentes hæreditate possidebit, et civitates desertas inhabitabis*. Habet ergo aulæa, quibus attollit vitam bonam, peccata tegit, culpam obumbrat.

6. Hæc est Ecclesia quæ super maria fundata est, et super flumina præparata. Supra vos enim confirmata est et præparata, qui sicut flumina puro in eam mundi fonte* decurritis, de quibus dictum est : *Elevaverunt flumina, Domine, elevaverunt flumina vocem suam a voce aquarum multarum*. Et addidit : *Mirabiles elationes maris, mirabilis in excelsis Dominus*. Bona flumina; hausistis enim ex illo perenni et pleno fonte, quo fluitis, qui ait vobis : *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Hoc autem dicebat de spiritu, quem incipiebant accipere, qui credituri erant in eum. Sed jam quasi boni Jordanis fluenta revertimini mecum in originem.

CAPUT II.

Terram superfusis aquis prius invisibilem, iisdem unum in locum confluentibus apparuisse. Stabilitatem ac postea fluiditatem aquis inditam divina potestate, quæ variis exemplis adstruitur. Quam mirum aquas omnes uno loco contineri; illisque suos limites a Deo præfigi potuisse.

7. CONGREGETUR, inquit, *aqua quæ sub cœlo est in congregationem unam, et appareat arida. Et factum est sic*. Fortasse parum crediderit aliquis superioribus sermonibus nostris, quibus tractavimus invisibilem ideo fuisse terram, quod aquis operta tegeretur, ut corporeis oculis videri non posset. Ad se enim Propheta retulit, hoc est, ad nostram conditionem, non ad divinæ majestatem naturæ, quæ utique omnia videt. Sed ut advertatis quia non quasi nostri ingenii probandi gratia, sed vestræ causa instructionis suscepimus hunc tractandi laborem, adstipulantem nobis lectionis seriem testificamur, quæ aperte probat post congregationem aquæ quæ erat super terram, et post derivationem

* Ab ακροασθαι, audire, hic et nonnunquam pro recitatione et cantu sumitur.

* Id est, purgati ab hæreseos ac gentilitatis erroribus.

ejus in maria, apparuisse aridam. Desinant ergo nobis dialecticis disputationibus movere negotia dicentes : Quomodo terra invisibilis; cum omni corpori naturaliter et species et color insit, omnis autem color sit subjectus aspectui? Clamat Dei vox : *Congregetur aqua et appareat arida.* Et iterum Scriptura dicit : *Congregata est aqua in congregationem unam, et apparuit arida.* Quid opus fuit iterare, nisi occurrendum quæstionibus judicasset Propheta? Nonne videtur dicere : Non dixi invisibilem secundum naturam, sed secundum superfusionem aquarum? Denique addidit sublato velamine apparuisse aridam, quæ ante non videbatur.

8. Iterum quoque quæstiones alias serunt dicentes : Si in congregationibus diversis aqua erat, quomodo si illæ congregationes in superioribus erant, non defluebat aqua in eum locum, ad quem post Domini imperium derivata est? Natura enim aquarum sponte in inferiora prolabitur. Sin vero in inferioribus erant illæ congregationes, quomodo contra naturam suam aqua ad superiora conscendit? Itaque aut naturalis cursus imperio non eguit : aut contra naturam imperio proficere non potuit. Cui quæstioni facile respondebo, si mihi ipsi ante respondeant ante præceptum Domini hanc aquarum fuisse naturam ut laberetur, ut flueret. Non enim ex usu hoc habet cæterorum elementorum, sed speciale et proprium : non ex quodam ordine, sed magis ex voluntate et operatione Dei summi. Quid jusserit Deus audiunt. Vox autem Dei, efficiens naturæ est. Eam vocem effectus operationis implevit. Cœpit labi aqua, et in unam confluere congregationem, quæ ante erat diffusa per terras, et plurimis receptaculis inhærebat. Cursum ejus ante non legi, motum ejus ante non didici, nec oculus meus vidit, nec auris audivit. Stabat aqua diversis locis, ad vocem Dei mota est. Nonne videtur quia naturam ei hujusmodi vox Dei fecit? Secuta est creatura præceptum, et usum fecit ex lege. Primæ enim constitutionis lex formam imposterum dereliquit. Denique semel diem fecit et noctem : ex illo manet utriusque diuturna successio, et diuturna reparatio. Jussa est etiam aqua currere in congregationem : ex illo currit, fontes labuntur in fluvios, in freta currunt flumina, lacus derivantur in maria, ipsa se aqua præcedit, urget, et sequitur. Unus est ductus, unum corpus. Et cum sit altitudo diversa; indiscreta tamen dorsi ejus æqualitas. Unde et æquor appellatum arbitror, quod superficies ejus æqualis sit.

9. Respondi secundum illorum propositum; illi nunc respondeant mihi, si numquam viderint fontes ex inferioribus scaturire, de pavimento aquam surgere. Quis eam cogit? Unde prorumpit? Quemadmodum non deficit? Quomodo fit ut ima soli ora undam vomant? Hæc secundum occultæ secreta naturæ. Cæterum quis ignorat quod rapido plerumque impetu in ima descendens, in superiora se subrigat, atque in supercilium montis attollat; plerumque etiam canalibus manu artificis derivata, quantum descenderit, tantum rursus ascendat? Itaque si vel impetu suo fertur, vel artificis ingenio contra naturam suam ducitur et elevatur, miramini si divini operatione præcepti aliquid ad usum naturæ ejus accessit, quod in usu ante non fuerit? Dicant nunc mihi quomodo tanquam in utrem congregaverit aquas maris, ut scriptum est; quomodo eduxerit de petra aquam? Qui potuit de petra educere aquam quæ non erat, non potuit aquam educere quæ erat? *Percussit petram, et fluxerunt aquæ*, clamat David, *et torrentes inundaverunt.* Et alibi, *Super montes stabunt aquæ.* Habes in Evangelio, quod cum gravis esset procella, et magnus in mari motus, ita ut trepidarent Apostoli naufragii periculum, excitaverunt dormientem in puppi dominum Jesum, et surgens imperavit vento et mari, sedata est tempestas, refusa tranquillitas. Qui potuit imperio mare totum sedare, non potuit aquas imperio movere? Atqui in diluvio sic accepimus, quod eruperint abyssi fontes, et quod induxerit postea spiritum, et siccaverit aquam : si nolunt obedisse naturam, usumque elementi imperio

Dei esse conversum; vel hoc concedant potuisse immisso vento aquas currere, quod quotidie videmus in mari, ut inde aquæ currant, unde flaverit ventus. Si tempore Moysi excitato Austro valido siccatum est mare, eodem modo siccari non potuit congregatio aquarum, et in mare profluere aqua, quæ postea divisa est a profundo? Sed discant naturam posse converti, quando petra aquas fluxit, et ferrum aquæ supernatavit, quod utique Elisæus orando facere meruit, non imperando. Si igitur Elisæus ferrum levavit contra naturam, Christus aquas movere non potuit? Sed movit, qui potuit dicere: *Lazare, veni foras*, et mortuum suscitavit; Deus enim quod jubet, facit. Itaque pari exemplo dictum accipe: *Congregetur aqua, et congregata est*. Dicendo autem *congregetur*, non solum movit eam de loco: sed etiam statuit in loco, ut non præterflueret, sed maneret.

10. Hoc itaque majoris miraculi est, quomodo omnes congregationes in unam congregationem defluxerint, et una congregatio non adimpleta sit. Nam et Scriptura hoc inter mirabilia constituit dicendo: *Omnes torrentes eunt in mare, et mare non adimpletur*. Utrumque igitur ex præcepto Dei, ut fluat aqua, et non superfluat. Circumscripta igitur imposito fine maria clauduntur, ne superfusa terris inundent omnia, et destituto arvorum cultu, munus terrenæ fœcunditatis impediant; cognoscant igitur divini esse præcepti, operationisque cœlestis. Ait enim Dominus per nubem ad Job inter alia etiam de maris claustro: *Posui ei fines, apponens claustra et portas. Dixi autem ei: usque huc venies, nec transgredieris, sed in te ipso conterentur fluctus tui*. Nonne ipsi videmus mare frequenter undosum, ita ut in altum fluctus ejus tamquam mons aquæ præruptus insurgat, ubi impetum suum ad littus illiserit, in spumas resolvi, repagulis quibusdam arenæ humilis repercussum secundum quod scriptum est: *Aut non timebitis me, dicit Dominus, qui posui arenam fines mari?* Infirmissimo itaque omnium vilis sabulonis pulvere vis maris intempesta cohibetur, et velut habenis quibusdam cœlestis imperii præscripto sibi fine revocatur, violentique æquoris motus in sese frangitur, atque in reductos sinus suos scinditur.

11. Cæterum nisi vis statuti cœlestis inhiberet, quid obstaret quin per plana Ægypti, quæ maxime humilioribus jacens vallibus campestris asseritur, mare Rubrum Ægyptio pelago misceretur? Denique docent hoc qui voluerunt hæc duo sibi maria connectere, atque in se transfundere, Sesostris Ægyptius, qui antiquior fuit, et Darius Medus, qui majoris contuitu potentiæ in effectum voluit adducere, quod ab indigena fuerat ante tentatum. Quæ res indicio est, quod superius est mare Indicum, in quo mare Rubrum, quam æquor Ægyptium quod inferius alluit. Et fortasse ne latius se mare effunderet, de superioribus ad inferiora præcipitans, ideo molimina sua rex uterque revocavit.

CAPUT III.

Collectionem aquarum unam et continuam esse, nomina vero pro diversitate regionum diversa. Quomodo locum aquis, toto orbe diffusis, Deus paraverit. Item de lacubus et stagnis sub una congregatione comprehensis.

12. Quæro nunc, cum dixerit: *Colligatur aqua in collectionem unam*; quomodo diffusas per lacus, paludes, stagna, aquas, et superfusas vallibus et campis omnibusque planioribus locis, currentes fontibus atque fluminibus, una potuerit recipere collectio: aut quomodo una collectio, cum hodieque diversa sint maria? Nam et Oceanum mare dicimus, et Tyrrhenum, et Adriaticum, et Indicum, et Ægyptium, et Ponticum, et Propontidem, et Hellespontum, et Euxinum, Ægæum, Ionium, Atlanticum. Plerique etiam Creticum, et Septemtrionale Caspium appellant mare. Unde consideremus Scripturæ verba, quæ librato sunt tutrinata examine.

13. *Colligatur*, inquit, *aqua in collectionem unam*. Una aquarum, jugisque et continua congregatio est, sed diversi sinus maris, ut quidam de Scriptoribus forensibus ait. Namque pontus maris *

* Simili modo dicitur *pontus maris*, quo usurpatur *solum terræ*, et similia.

nostri sinus amplissimus, meritoque in diversis locis diversa sunt nomina, quia vocabula aquis, ex regionum vocabulis adhæserunt. Una autem congregatio aquarum, eo quod jugis unda atque continua ab Indico mari usque ad Gaditani oram littoris, et inde in mare Rubrum extremo circumfusa orbem terrarum includit Oceano : interius quoque Tyrrheno Adrias, Adriæ cætera maria miscentur, nominibus distincta non fluctibus. Unde pulcre habes, quia Deus congregationes aquarum vocavit maria. Ita et una est generalis collectio, quæ dicitur mare, et multæ collectiones quæ maria pro regionibus nuncupantur. Sicut enim multæ terræ, ut Africa, Hispania, Thracia, Macedonia, Syria, Ægyptus, Gallia, atque Italia pro regionum appellantur vocabulis, et una est terra : ita multa dicuntur pro locorum appellationibus maria, et unum est mare, sicut ait Propheta, dicens : *Tui sunt cæli, et tua est terra, orbem terrarum et plenitudinem ejus tu fundasti, Aquilonem et mare tu creasti.* Et ad Job ipse Dominus ait : *Conclusi autem mare portis.*

14. Nunc quia de una collectione diximus, illud occurrit; utrum cum per omnem fere terram et super terram fuerint diffusæ aquæ per vallestria agrorum, concava montium, planitiemque camporum, modo æquoris fusa congregatio una potuerit omnes illas aquas recipere atque exinanire terras, quæ ante fuso per universum flumine stagnabantur. Nam si ita operta erant omnia; non enim diceret, visa est terra, nisi retectam vellet locis omnibus demonstrare. Si diluvium Noe tempore abscondit et montes, quando aquarum jam et super cœlos et infra firmamentum fuerat facta discretio; quanto magis dubitari non potest etiam montium vertices illa superfusione latuisse? Quo igitur illa omnis aquarum redundantia derivata est? Quæ receptacula eam tam continua atque connexa absorbere potuerunt? De quo multus nobis potest sermo suppetere.

15. Primum quia potuit creator omnium et ipsarum terrarum spatia diffundere; quod aliqui ante nos confirmantes, propria posuerunt sententia. Ego quid facere potuerit, non prætermitto : quid fecerit quod aperte Scripturarum auctoritate non didici, quasi secretum prætereo, ne forte etiam hinc alias sibi quæstiones requirant. Assero tamen secundum Scripturas, quia potuit locorum humilia, et camporum aperta diffundere, sicut ipse ait : *Ego ante te ambulabo, et montes planos faciam.* Potuit etiam ipsa aquarum vis profundiora ea facere, quæ insederat : tanto fluctuum motu, tantoque æstu concitatioris elementi, qui quotidie ima pelagi torquere, et arenas vertere soleat de profundo. Quis deinde sciat, in quantum se illud magnum et inausum navigantibus atque intentatum nautis fundat mare, quod Britannias frementi includit æquore, atque in ulteriora et ipsis fabulis inaccessa secreta se porrigit? Quis deinde non colligat quantum Lucrino et Averno in Italia, Tiberiadi quoque in Palæstina, et ei lacui qui inter Palæstinam et Ægyptum Arabiæ deserta protendit, portubusque diversis Augusti atque Trajani, cæterisque per universum orbem infusum addiderit mare?

16. Sed sunt etiam non confusi lacus, et stagna quæ non miscentur fluctibus, ut Larius et Benacus, Albanus quoque aliique plures, quomodo una congregatio aquarum? Sed quemadmodum dicitur, quia fecit Deus duo luminaria, id est, solem et lunam, cum sint utique et stellarum lumina : ita et una congregatio dicitur, cum sint plurimæ. Neque enim annumerantur, quæ non conferuntur.

CAPUT IV.

Terræ præcipuam qualitatem, cum *arida* vocatur, significari. Quæ sint elementorum, quibus invicem connectuntur, proprietates; idque speciatim de terra disquiritur.

17. Sed, ut videtur, quoniam de mari loquebamur, aliquantulum exundavimus; ad propositum revertamur, et consideremus quid sit, quod ait Dominus : *Congregetur aqua in unam congregationem, et appareat arida,* et non

dixerit, terra. Quod præclare positum quis non advertat? Terra enim potest et luto esse permixta, aquis madida, cujus species superfusis aquis non appareat. Arida autem non solum ad genus, sed etiam ad speciem terrarum refertur, ut sit utilis, sicca, habilis et apta culturis. Simul prospectum est, ne videatur sole magis quam Dei præcepto esse siccata, quia arida facta est antequam sol crearetur. Unde et David discernens mare et terram, ait de domino Deo : *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam manus ejus fundaverunt.* Arida enim expressio naturæ est, terra appellatio quædam simplex negotii, quæ in se habeat proprietatem. Sicut enim animal generis significatio est, cui inest proprium aliquid et excellens; rationabile autem proprium est hominis : ita et terra potest communiter dici vel scatens aquis, vel deserta et invia, et sine aqua. Ergo et illi quæ scatet aquis, inest ut habeat ariditatem. Remota enim aqua, incipit esse arida, sicut habes scriptum : *Posuit flumina in desertum, et exitus aquarum in sitim*, hoc est, de terra aquosa aridam fecit.

18. Habet ergo terra propriam qualitatem suam, sicut et singula elementa habent, nam et aer humidam qualitatem, et aqua frigidam, et ignis calidam. Et hoc est principale proprium elementis singulis, quod ratione colligimus. Comprehendere autem sensibiliter et corporaliter si velimus, velut connexa et composita reperimus; ut sit terra arida et frigida, aqua frigida et humida, aer calidus et humidus, ignis calidus et siccus, et sic sibi per has jugales qualitates singula miscentur elementa. Nam terra cum sit aridæ et frigidæ qualitatis, connectitur aquæ per cognationem qualitatis frigidæ, et per aquam aeri, quia humidus est aer. Ergo aqua tamquam brachiis quibusdam duobus frigoris et humoris, altero terram, altero aerem videtur amplecti, frigido terram, aerem humido. Aer quoque medius inter duo compugnantia per naturam, hoc est, inter aquam et ignem, utrumque illud elementum conciliat sibi; quia et aquis humore, et igni calore conjungitur. Ignis quoque cum sit calidus et siccus natura, calore aeri annectitur, siccitate autem in communionem terræ ac societatem refunditur; atque ita sibi per hunc circuitum et chorum quemdam concordiæ societatisque conveniunt. Unde et græce στοιχεῖα dicuntur, quæ latine elementa dicimus, quod sibi conveniant et concinant.

19. Huc autem progressi sumus, quia Scriptura ait, quod Deus vocaverit aridam terram, hoc est, quia quod principale est ejus, nuncupavit proprietate naturæ. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ : hæc ei prærogativa servata est. Principalis ergo siccitas. Subest etiam ut sit frigida : sed non præferuntur secunda primis. Ut autem humida sit, aquarum id affinitate sortitur. Ergo illud suum, istud alienum : suum, quod arida; alienum, quod humida. Auctor itaque naturæ quod primo donavit, hoc tenuit; quia istud ex natura, illud ex causa. Ex principalibus igitur, non ex accidentibus terræ debuit proprietas definiri; ut secundum prærogativam qualitatis ejus informaretur nostra cognitio.

CAPUT V.

Quædam hoc Scripturæ loco addita esse nonnullos arbitrari. Maris commendatio a pulcritudine ac multiplici utilitate, sed præcipue quod insulanos anachoretas undis amplectatur, et cœtus ecclesiastici figuram referat : quæ claudit pia auctoris precatiuncula.

20. *Et vidit Deus quia bonum.* Non prætermimus quia aliqui nec in hebræo putant esse, nec in cæteris interpretationibus : *quia congregata est aqua in collectiones suas, et apparuit arida, et vocavit Deus aridam terram, et collectiones aquarum vocavit maria.* Cum enim dixerit Deus quia *factum est sic*, satis esse putant vocem operatoris ad celebratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem præceptionis, et repetitum operationis vel indicium, vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi cæteris

interpretibus vel veritas doceatur suppetere, vel auctoritas. Multa enim non otiose a Septuaginta viris hebraicæ lectioni addita et adjuncta comperimus.

21. Vidit ergo Deus quia bonum mare. Etsi pulcra sit species hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumulis ac verticibus undarum, et cautes nivea rorant aspergine, vel cum æquore crispanti, clementioribus auris, et blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert colorem, qui eminus spectantibus frequenter offunditur, quando non violentis fluctibus vicina tundit littora, sed velut pacificis ambit et salutat amplexibus, quam dulcis sonus, quam jucundus fragor, quam grata et consona resultatio; ego tamen non oculis æstimatum creaturæ decorem arbitror; sed secundum rationem operationis judicio operatoris convenire, et congruere definitum.

22. Bonum igitur mare, primum quia terras necessario suffulcit humore, quibus per venas quasdam occulte succum quemdam haud inutilem subministrat. Bonum mare, tamquam hospitium fluviorum, fons imbrium, derivatio alluvionum, invectio commeatuum, quo sibi distantes populi copulantur, quo præliorum removentur pericula, quo barbaricus furor clauditur, subsidium in necessitatibus, refugium in periculis, gratia in voluptatibus, salubritas valetudinis, separatorum conjunctio, itineris compendium, transfugium laborantium, subsidium vectigalium, sterilitatis alimentum. Ex hoc pluvia in terras transfunditur; siquidem de mari aqua radiis solis hauritur, et quod subtile ejus est, rapitur: deinde quanto altius elevatur, tanto magis etiam nubium obumbratione frigescit, et imber fit, qui non solum terrenam temperat siccitatem, sed etiam jejuna arva fœcundat.

23. Quid enumerem insulas, quas velut monilia plerumque prætexit, in quibus ii qui se abdicant intemperantiæ sæcularis illecebris, fido continentiæ proposito eligunt mundo latere, et vitæ hujus declinare dubios anfractus? Mare est ergo secretum temperantiæ, exercitium continentiæ, gravitatis secessus, portus securitatis, tranquillitas sæculi, mundi hujus sobrietas, tum fidelibus viris atque devotis incentivum devotionis, ut cum undarum leniter alluentium sono certent cantus psallentium, plaudant insulæ tranquillo fluctuum sanctorum choro, hymnis sanctorum personent. Unde mihi ut omnem pelagi pulcritudinem comprehendam quam vidit operator? Et quid plura? Quid aliud ille concentus undarum, nisi quidam concentus est plebis? Unde bene mari plerumque comparatur Ecclesia, quæ primo ingredientis populi agmine totis vestibulis undas vomit: deinde in oratione totius plebis tamquam undis refluentibus stridet, cum responsoriis psalmorum, cantus virorum, mulierum, virginum, parvulorum, consonus undarum fragor resultat. Nam illud quid dicam, quod unda peccatum abluit, et sancti Spiritus aura salutaris aspirat?

24. Det nobis Dominus illa successuum flumina prospero ligno currere, tuto portu consistere, nequitiæ spiritalis graviora quam ferre possumus, tentamenta nescire, fidei ignorare naufragia, habere pacem profundam: et si quando aliquid sit, quod graves nobis sæculi hujus excitet fluctus, evigilantem pro nobis habere gubernatorem dominum Jesum, qui verbo imperet, tempestatem mitiget, tranquillitatem maris refundat, cui est honor et gloria, laus, perpetuitas a sæculis et nunc et semper, in omnia sæcula sæculorum. Amen.

CAPUT VI.

Terræ suam speciem, quæ in germinatione ac viriditate posita est, percommode additam esse; vocem Dei fœcunditatis causam præbere: quod quidam solis calori perperam acceptum ferunt.

SERMO V.

25. Discedente aqua, conveniebat ut species terræ daretur et gratia, ut invisibilis et incomposita desineret esse. Nam plerique etiam hoc dicunt esse invisibile, quod speciem non habet; et ideo accipiunt terram invisibilem fuisse, non quia videri non posset a summo Deo vel Angelis ejus, nam adhuc homines

creati non erant, vel etiam pecudes, sed quia sine sua specie erat. Species autem terræ est germinatio et viriditas agri. Unde ut et visibilem eam et compositam faceret Deus, ait: *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus, et lignum fructiferum faciens fructum secundum genus, cujus semen suum in ipso.*

26. Audiamus verba veritatis, quorum series salus est audientium. Prima enim illa vox Dei singulis creaturis impertita gignendis, lex naturæ est, quæ terris in omne ævum remansit, futuræ successionis datura præscriptum, quemadmodum vel generandi vel fructificandi in reliquum usus adolesceret. Prima itaque germinatio est, quando nascentia videntur erumpere: deinde cum eruperit et profecerit germen, fit herba: herba quoque ubi paululum processerit, fit fœnum. Quam utilis, quam vehemens vox. *Germinet terra herbam fœni*, hoc est, ipsa per se germinet terra, nullum alterius quærat auxilium, non cujusquam indigeat ministerio.

27. Solent enim plerique dicere: Nisi clementior solis calor tepefecerit terras, et quodammodo radiis suis foverit, non poterit germinare terra: et propterea gentes divinum honorem deputant soli: quod virtute caloris sui terrarum penetret sinus, sparsaque foveat semina, vel rigentes gelu venas arborum relaxet. Audi ergo Deum velut hanc vocem emittentem: conticescat ineptus sermo hominum qui futurus est, facessat vana opinio. Antequam solis fiat luminare, herba nascatur: antiquior ejus fit prærogativa, quam solis. Ne error hominum convalescat, germinet prius terra, quam fotus solis accipiat. Sciant omnes solem auctorem non esse nascentium. Dei clementia terram relaxat, Dei indulgentia prorumpere facit fructus. Quomodo sol vivendi usum ministrat oriundis, quando illa prius divinæ operationis vivificatione sunt edita, quam sol in hos vivendi usus veniret? Junior est herbis, junior fœno.

CAPUT VII.

Cur pabulum pecori prius creatum, quam cibus homini. Herbam virentem humanæ imaginem esse conditionis, cujus fragilitas eleganti descriptione exponitur. Ejusdem herbæ imitatores in fructu ferendo nos esse oportere; ubi manichæi eunomianique perstringuntur.

28. Et forte miretur aliquis quod prius pecori pabulum, quam cibus homini sit creatus. In quo primum profundum Dei debemus advertere, quod etiam minima quæque non negligat, sicut in Evangelio Sapientia Dei dicit: *Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, et Pater vester cœlestis pascit illa: nonne vos pluris estis illis?* Cum enim illa pascuntur Dei gratia, nemo sibi debet de sua industria et virtute blandiri. Deinde quia simplicem victum et naturalem cibum reliquis cibis debuit anteferre. Hic enim sobrietatis est cibus, reliqui deliciarum atque luxuriæ: hic communis omnibus animantibus cibus, ille paucorum. Exemplum itaque frugalitatis, magisterium parcimoniæ est, herbæ simplicis victu olerisque vilis aut pomi contentos esse omnes oportere quem natura obtulit, quem liberalitas Dei prima donavit. Ille salubris, ille utilis cibus, qui morbos repellat, qui resecet cruditates, nullo hominum partus labore, sed divino effusus munere, sine satione fruges, fructus sine semine, tam dulcis, tam gratus, ut etiam repletis voluptati atque usui sit. Denique ad primas datus mensas, ad secundas remansit.

29. Quid autem creaturæ hujus attexam miraculum, et sapientiæ operatricis argumentum exprimam? In hac enim germinum specie, et illo virentis herbæ munere imago est vitæ humanæ, et naturæ conditionisque nostræ insigne quoddam spectatur, et speculum elucet. Illa herba et flos fœni figura est carnis humanæ, sicut bonus divinitatis Interpres organo suæ vocis expressit, dicens: *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum, et omnis gloria hominis ut flos fœni. Aruit fœnum, et flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.*

Dei sententia vox humana est. Dicit Deus, *Clama :* sed in ipso Esaia loquitur. Ille respondit : *Quid clamabo?* Et tamquam quid loqueretur audisset, adjunxit : *Omnis caro fœnum.* Et vere ; viret enim gloria hominis in carne quasi fœnum : et quæ putatur esse sublimis, exigua quasi herba est, præmatura ut flos, caduca quasi fœnum germinat vitæ viriditatem in specie, non in fructu soliditatem, hilarioris vitæ quasi flos prætendens jucunditatem, breviori spatio occasura, sicut herba fœni, quod priusquam evellatur, arescit. Quæ enim firmitudo in carne, quæ salubritas potest esse diuturna?

30. Hodie videas adolescentem validum, pubescentem, ætatis viriditate florentem, grata specie, suavi colore ; crastina die tibi facie et ore mutatus occurrit : et qui pridie tibi lautissimus decoræ formæ visus est gratia, alio die miserandus apparet ægritudinis alicujus infirmitate resolutus. Plerosque aut labor frangit, aut inopia macerat, aut cruditas vexat, aut vina corrumpunt, aut senectus debilitat, aut eviratos deliciæ reddunt, luxuria decolorat. Nonne verum est, quia aruit fœnum, et flos decidit? Alius avis atavisque nobilis, et majorum honestatus infulis, prosapiæ veteris clarus insignibus, amicis abundans, stipatus clientibus et utrumque latus tectus, producens maximam ac reducens familiam, repente aliqua accidentis periculi mole turbatus, destituitur ab omnibus, a sodalibus derelinquitur, impugnatur a proximis. Ecce verum est, quia sicut fœnum vita hominis, priusquam evellatur, arescit. Est etiam qui dudum ubertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora volitans singulorum, clarus honoribus, præeminens potestatibus, tribunalibus celsus, solio sublimis, beatus populis æstimatus, dum præconum clamore deducitur, subita rerum conversione in eum carcerem rapitur, quo alios ipse detruserat, et inter reos suos imminentis pœnæ deflet ærumnam. Quantos pridie caterva plaudentium, et invidiosa frequentis populi domum pompa deduxit, et nox una gloriosæ illum splendorem deductionis abolevit, ac repentinus lateris dolor, effusis gaudiis, luctuosam gravis successionem mœroris admiscuit! Hujusmodi igitur est gloria hominis sicut flos fœni : quæ etiam cum defertur, nihil operibus adjungit, in qua nullus fructus acquiritur ; et cum amittitur, evanescit, omnem scenam hominis, et quam desuper obumbrabat repente destituens, et quam intus animabat.

31. Atque utinam imitaremur hanc herbam, de qua ait Dominus : *Germinet terra herbam fœni, seminans semen secundum genus, et secundum similitudinem.* Seminemus igitur semen secundum genus. Quod sit genus, audi dicentem oportere nos quærere illud divinum, si quomodo illud tractare possimus aut invenire : *Quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et sumus, et movemur ; sicut quidam vestrum,* inquit, *dixerunt, cujus et genus sumus.* Secundum hoc genus seminemus semen non in carne, sed in spiritu. Non enim carnalia, sed spiritualia seminare debemus, qui ad vitam pervenire volumus æternam. Quæ sit autem similitudo, non ignoras, qui ad imaginem et similitudinem Dei factus es. Herba generi respondet suo, tu non respondes tuo generi. Tritici granum sparsum terræ generis sui gratiam reddit, et tu degeneras. Fruges non adulterant sui sinceritatem seminis, tu adulteras puritatem animæ, vigorem mentis, corporis castitatem.

32. Non agnoscis opus esse te Christi. Manibus suis, ut legimus, te ille formavit, et tu Manichæe alterum tibi adsciscis auctorem. Pater Deus dicit ad Filium : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ;* et tu Photiniane dicis quia in constitutione mundi adhuc non erat Christus; et tu Eunomiane dicis quia dissimilis est Patri Filius. Nam si imago, non dissimilis utique : sed totum ex toto exprimens Patrem, quem Pater substantiæ suæ unitate signavit. Pater dicit : *Faciamus ;* et tu cooperatorem negas? Quod dixit Pater, Filius fecit; et tu æqualem negas in quo complacuit Pater.

CAPUT VIII.

De virtute seminaria; deque germinandi ac fructificandi modo plane mirabili: item de terræ feracitate, agri pleni pulcritudine, herbarum salubritate ac remediis.

33. *Germinet*, inquit, *terra herbam fœni secundum genus.* In omnibus quæ dicuntur nascentia terræ, primum germen est; ubi se paululum sustulerit, fit herba, postea fœnum, inde fit fructus. Sunt nascentia quæ de radice germinant, ut arbores quæ non sunt satæ, ex aliarum arborum radice nascuntur. In arundine videmus quomodo in extremo ejus velut quidam fit nodus e latere, et inde alia arundo germinat. Est ergo in radice vis quædam seminarii. Insitiva quoque in superioribus germinant. Aliis ergo a radice, aliis diverso munere series successionis acquiritur. Inest enim nascentibus singulis aut semen, aut virtus aliqua seminaria, et ea secundum genus; ut quod nascitur ex ea, simile eorum quæ sata sunt, vel quorum de radice sit, germinet. De tritico triticum, de milio milium, de pyro pyrus albo flore prorumpit : castanea quoque surgit de radice castaneæ.

34. *Germinet*, inquit, *terra herbam fœni secundum genus.* Et continuo parturiens terra novos se fudit in partus, et induit se amictum viriditatis, gratiam fœcunditatis assumsit, diversisque comta germinibus, proprios suscepit ornatus. Miramur quod tam cito germinaverit; quanto majora miracula sunt, si spectes singula, quemadmodum vel jacta in terram semina resolvantur, ac nisi mortua fuerint, nullum fructum afferant : si vero fuerint quadam sui morte resoluta, in uberiores fructus resurgant. Suscipit igitur granum tritici putris gleba, et sparsum cohibet occatio *, ac velut materno terra gremio fovet et comprimit. Inde cum se granum illud resolverit, herbam germinat, grata ipsa jam species herbescentis viriditatis, quæ statim genus sativi similitudine sui prodit; ut in ipso suæ stirpis exordio cujus generis herba sit recognoscas, atque in herbis fructus appareat; paulatimque adolescit ut fœnum, culmoque pubescens erigitur et assurgit. Ast ubi se geniculata jam spica sustulerit, vaginæ quædam futuræ frugi parantur, in quibus granum formatur interius; ne tenera ejus primordia aut frigus lædat, aut solis æstus exurat, aut ventorum inclementia, vel imbrium vis sæva decutiat. Succedunt quidam ordines spicæ, mirabili arte formati, vel ad speciem grati, vel ad tutamen nexu quodam inter se naturalis colligationis adstricti, quos providentia divina formavit. Et ne frugis numerosioris pondere velut quædam cedat fultura culmorum, vaginis quibusdam ipse culmus includitur, ut geminatis viribus frugem possit multiplicem sustinere, ne impar oneri curvetur in terram. Tum supra ipsam spicam vallum struitur aristarum, ut quasi quadam in arce prætendat, ne avium minorum morsibus spica lædatur, aut suis exuatur fructibus, aut vestigiis proteratur.

35. Quid dicam quemadmodum clementia Dei humanæ prospexerit utilitati? Fœneratum terra restituit quod accepit, et usurarum cumulo multiplicatum. Homines sæpe decipiunt, et ipsa fœneratorem suum sorte defraudant : terra fidelis manet. Et si quando non solverit, si forte adversata fuerit frigoris inclementia, aut nimia siccitas, aut immensa vis imbrium, alio anno superioris anni damna compensat; ita et quando proventus spem destituit agricolæ, nihil terra delinquit: et quando arridet, ubertas fœcundæ matris se in partus effundit, ut numquam ullum dispendium suo inferat creditori.

36. Quæ vero species pleni agri? Qui odor? Quæ suavitas? Quæ voluptas agricolarum? Quid digne explicare possumus, si nostro utamur alloquio? Sed habemus Scripturæ testimonia, quibus agri suavitatem benedictioni et gratiæ sanctorum advertimus comparatam, dicente sancto Isaac : *Odor filii mei sicut odor agri pleni.* Quid igitur describam purpurascentes violas, candida lilia, rutilantes rosas, depicta rura nunc aureis, nunc variis, nunc luteis floribus, in quibus nescias, utrum species am-

* Hoc est, comminutio glebarum.

plius florum, an vis odora delectet? Pascuntur oculi grato spectaculo, longe lateque odor spargitur, cujus suavitate complemur. Unde divine Dominus ait: *Et species agri mecum est;* cum ipso est enim quam ipse formavit. Quis enim alius artifex possit tantam rerum singularum exprimere venustatem? *Considerate lilia agri*, quantus sit candor in foliis, quemadmodum stipata ipsa folia ab imo ad summum videantur assurgere, ut scyphi exprimant formam, ut auri quædam species intus effulgeat, quæ tamen vallo in circuitu floris obsepta nulli pateat injuriæ. Si quis hunc florem decerpat, et sua solvat in folia, quæ tanti est artificis manus quæ possit lilii speciem reformare? Quis tantus imitator naturæ, ut florem hunc redintegrare præsumat, cui Dominus tantum testimonium tulit, ut diceret: *Nec Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur, sicut unum ex istis?* Rex opulentissimus et sapientissimus inferior judicatur, quam hujus floris pulcritudo.

37. Quid enumerem succos herbarum salubres? quid virgultorum ac foliorum remedia? Cervus æger ramusculos oleæ mandit, et sanus fit. Locustas quoque folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superjacta serpenti, interimunt eum. Culices non tangent te, si absinthii herbam cum oleo coquas, et eo te perunxeris.

CAPUT IX.

Noxia cum utilibus non sine ratione generari; cum quod uni noxium, alteri sit utile; atque ad noxia evitanda instinctum brutis, hominibus rationem Deus indiderit. Quam decens ordo in terræ fructificatione servatus.

38. Sed forte dicant aliqui: Quid quod cum utilibus etiam lethalia et perniciosa generantur? Cum tritico conium* quod inter alimenta vitæ noxium reperitur, et nisi prævisum fuerit, consuevit saluti nocere. Inter alia quoque nutrimenta vitæ helleborum deprehenditur. Aconita quoque fallunt frequenter, et decipiunt colligentem. Sed hoc ita est, ac si reprehendas terram, quia non omnes homines boni. Sed quod plus est accipe, quia non omnes boni Angeli in cœlo. Sol ipse præ nimio calore spicas torret, adurit autem gignentium prima exordia. Luna quoque viantibus iter demonstrat, latronum prodit insidias. Num igitur dignum est ut in his quæ utilia sunt, posthabentes conditoris gratiam confiteri, propter aliqua alimentorum noxia creatoris prospicientiæ derogemus, quasi vero omnia gulæ causa debuerint procreari, aut exigua sint quæ ventri nostro divina indulgentia ministraverit. Definitæ nobis escæ sunt, et notæ omnibus, quæ et voluptatem generent, et corporis salubritatem.

39. Singula autem eorum quæ generantur e terris, specialem quamdam rationem habent, quæ pro virili portione complent universæ plenitudinem creaturæ. Alia ergo esui, alia alii nascuntur usui. Nihil vacat, nihil inane germinat terra. Quod tibi putas inutile, aliis utile est; immo ipsi tibi frequenter alio est usu utile. Quod escam non adjuvat, medicinam suggerit: et sæpe eadem quæ tibi noxia sunt, avibus aut feris innoxium ministrant pabulum. Denique sturni vescuntur conium, nec fraudi est eis, quoniam per qualitatem sui corporis venenum succi lethalis evadunt. Frigida enim vis ejus est succi, quam subtilibus poris in cordis sui sedem ducentibus, præcoci digestione præveniunt, priusquam vitalia ipsa pertentet. Helleborum autem periti loquuntur escam esse et alimoniam coturnicum, eo quod naturali quodam temperamento sui corporis vim pabuli nocentis evitent. Etenim si ratione medicinæ plerumque ad salubritatem humani quoque corporis temperatur, cui videtur esse contrarium: quanto magis proprietate naturæ ad cibum proficit, quod medica manu convertitur ad salutem? Per mandragoram quoque somnus frequenter accersitur, ubi vigiliarum ægri afflictantur incommodo. Nam quid de opio loquar, quod etiam nobis quotidiano prope usu innotuit, quoniam

* Ita Basil. μετα του σιτου το χωνειον, cum frumento cicuta.

dolores eo gravissimi internorum sæpe viscerum sopiuntur. Nec illud præterit, quod conio plerumque furores libidinum marcuerunt, et helleboro vetustæ passiones ægri corporis sunt solutæ.

40. Non solum igitur nulla in his reprehensio creatoris, sed etiam incrementum est gratiarum. Siquidem quod ad periculum putabas esse generatum, ad remedia tibi salutis operatur. Nam et id quod periculi est, per providentiam declinatur : et id quod salutis, per industriam non amittitur. An non oves et capræ ea quæ sibi noxia sunt, declinare didicerunt et solo odore per quoddam naturæ mysterium, cum sint rationis expertes, rationem tamen evadendi periculi, vel tuendæ salutis agnoscunt, noxiaque pariter ac profutura distinguunt; ita ut plerumque cum armata venenis tela senserint, notas petere herbas atque his remedium vulneri dicantur adhibere. Cibus illis ergo medicina est, ut resilire sagittas videas e vulnere, et fugere venena, non serpere. Denique cervis cibus venenum est. Coluber cervum fugit, leonem interficit : draco elephantem ligat, cujus ruina mors victoris est. Et ideo summa vi utrimque certatur; ille ut pedem alliget, in quo casus vincti sibi nocere non possit; iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, ubi vel ipse se non queat retorquere, et draconem gravi proterere vestigio, vel sequentis elephanti auxilium non habere.

41. Ergo si irrationabilia animalia norunt quibus sibi aut medicentur herbis, aut subsidiis opem afferant; homo nescit cui rationabilis sensus innascitur, aut tam alienus a vero est, ut quæ cuique apta sint usui minime deprehendat: aut ita naturæ ingratus bonis, ut quoniam taurini haustus sanguinis lethalis est homini, propterea putet laboriosum animal aut nasci non debuisse, aut sine sanguine debuisse generari, cujus virtus ad cultum agrorum utilis, ad usum plaustrorum habilis, ad alimoniam suavis, diverso munere fulcit agricolas, quibus Deus, si bona sua norint, universa donavit, dicens : *Germinet terra herbam feni, spirans semen secundum genus*. Non solum enim spontaneam alimoniam comprehendit quæ est in herbis et radicibus, atque in arborum, reliquisque fructibus : sed etiam eam quæ industria comparatur, et cultu rusticani laboris acquiritur.

42. Quam decorum autem quod non statim fundere terras semen jussit et fructus : sed primum germinare, deinde herbescere campos statuit, postea secundum proprietatem sui generis semen adolescere, ut numquam arvorum vacaret gratia, quæ grato primum decore vernarent, postea fructuum suggererent utilitatem ?

CAPUT X.

Semina numquam proprie degenerare, cum eorum non mutetur genus, sed perfectio : lolium enim ac zizania e frumenti semine nequaquam nasci. Verbum Dei miram terræ fœcunditatem contulisse antequam homo peccaret; attamen terram etiam nunc ea non prorsus esse destitutam.

43. Sed forte quis dicat : Quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerumque semina jacta degenerent, et cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor ejus species, et inferior forma reddatur? Sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quamdam et inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticum, si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur : sed specie magis quam genere, colore quoque et corruptione mutatum. Denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem revertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa cultoribus, aeris temperie, terrarumque feracium ubertate foveantur. Itaque reparatur in sobole, quod degeneraverat in parente. Unde non periclitamur, ne præceptum illud Dei cujus usus naturæ inolevit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieque in seminibus generis sui sinceritas reservetur.

44. Nam lolium et reliqua adulterina semina quæ frugibus sæpe miscentur,

zizania nuncupari Evangelii lectione cognovimus : sed ea proprium quoddam genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata, degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens : *Simile est regnum cœlorum homini qui seminavit bonum semen in agro suo : cum autem dormirent homines, venit inimicus ejus, et superseminavit zizania inter triticum.* Advertimus utique quod zizania et triticum ut nominibus, ita et genere videantur esse discreta. Denique et servi dixerunt ad patremfamilias : *Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania? Et ait illis : Inimicus homo hoc fecit.* Aliud enim est semen diaboli, aliud semen est Christi quod seritur ad justitiam. Denique aliud Filius hominis, aliud diabolus seminavit. Adeo diversa natura utriusque seminis, ut contrarius seminator sit. Quod seminat Christus, regnum est Dei : quod seminat diabolus, peccatum est. Quomodo igitur potest unius generis esse regnum atque peccatum? Sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodum si homo jactet semen super terram.

45. Est et homo qui seminat verbum, de quo scriptum est : *Qui seminat, verbum seminat.* Hic homo verbum seminavit super terram, quando dixit, *Germinet terra herbam*, et subito terrarum germina pullularunt, et diversæ rerum species refulserunt. Hinc pratorum virens gratia abundantiam pabuli ministravit : inde camporum spica flavescens, imaginem pelagi fluctuantis commotione segetis uberioris expressit. Sponte omnes fructus terra suggessit : etsi arata sine cultore esse non poterat, nondum enim erat formatus agricola; inarata tamen opimis messibus redundabat, et haud dubito an majore proventu. Siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. Nunc enim fœcunditas unicuique pro merito laboris acquiritur, ubi cultus spectatur agrorum; et negligentia vel offensa, aut diluviis pluviarum, aut terrarum ariditatibus, aut grandinis jactu, aut quacumque ex causa, soli uberis sterilitate multatur. Tunc autem proventu spontaneo terra fructus locis omnibus invehebat; quoniam is præceperat, qui universorum est plenitudo. Verbum enim Dei fructificabat in terris, nec ullo adhuc erat terra damnata maledicto. Antiquiora enim mundi nascentis exordia, quam nostra peccata sunt; et recentior culpa propter quam condemnati sumus in sudore vultus nostri panem manducare, sine sudore alimenta nescire.

46. Denique hodieque fœcunditas terræ veterem affluentiam spontaneæ usu fertilitatis operatur. Quam multa sunt enim quæ adhuc sponte generantur! Sed etiam in his ipsis quæ manu quæruntur, magna ex parte manent nobis divina beneficia, ut frumenta ipsa quiescentibus inferantur. Quod propositæ docet lectionis exemplum, dicente Domino : *Quia sic est regnum Dei quemadmodum si homo jaciat semen super terram, et obdormiat*, inquit, *et exurgat nocte et die, et semen germinet, et increscat, dum nescit ille.* Ultro enim terra fructificat, primo herbam, deinde spicam, deinde plenum triticum in spica. Et cum produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest messis. Dormienti igitur tibi, o homo, et nescienti fructus suos ultro terra producit. Dormis et surgis, et frumenti per noctem incrementa miraris.

CAPUT XI.

De ortu arborum : atque inibi de rosa quæ primo sine spinis nata, illis postmodum inhorruit, et vitæ nostræ speculum facta est.

47. Diximus de herba fœni, nunc dicamus de ligno fructuoso faciente fructum secundum genus, cujus semen ejus in ipso sit. Dixit et facta sunt, et subito, ut supra floribus, herbarumque viriditatibus, ita hic nemoribus terra vestita est. Concurrerunt arbores, consurrexere silvæ, vertices repente montium fronduerunt. Hinc pinus, hinc cupressus in alta se extulerunt cacumina, cedri et piceæ convenerunt. Abies quoque non contenta terrenis radicibus atque aerio vertice, etiam casus

marinos tuto subitura remigio, nec solum ventis, sed etiam fluctibus certatura processit. Nec non et laurus assurgens odorem suum dedit numquam suo exuenda velamine. Umbrosæ quoque ilices verticem protulerunt, inhorrentem comam hibernis quoque temporibus servaturæ. Hoc enim in singulis privilegium natura tenuit in reliquum, quod sub ictu mundi surgentis accepit: et inde manet sua ilicibus prærogativa, manet cupressibus, ut nulli venti eas crinis sui honore despolient.

48. Surrexerat ante floribus immixta terrenis sine spinis rosa, et pulcherrimus flos sine ulla fraude vernabat: postea spina sepsit gratiam floris, tamquam humanæ speculum præferens vitæ, quæ suavitatem perfunctionis suæ finitimis curarum stimulis sæpe compungat. Vallata est enim elegantia vitæ nostræ, et quibusdam sollicitudinibus obsepta, ut tristitia adjuncta sit gratiæ. Unde cum unusquisque aut suavitate rationis, aut prosperioris cursus successibus gratulatur, meminisse culpæ eum convenit, per quam nobis in paradisi amœnitate florentibus spinæ mentis, animæque sentes jure condemnationis adscripti sunt. Irrutiles igitur licet, o homo, aut splendore nobilitatis, aut fastigio potestatis, aut fulgore virtutis, semper tibi spina proxima est, semper est sentis, semper inferiora tua respice, super spinas germinas, nec prolixa gratia manet: brevi unusquisque decurso ætatis flore marcessit.

— —

CAPUT XII.

Laudatur vitis, et cum Ecclesia comparatur: nec non exemplum ejus nobis ad imitationem proponitur.

49. Sane ut caduca tibi noveris communia esse cum floribus, ita etiam læta cum vitibus, quibus generatur vinum, quo cor hominis lætificatur. Atque utinam, o homo, hujus generis imiteris exemplum, ut ipse tibi lætitiam jucunditatemque fructifices. In te ipso suavitas tuæ gratiæ est, ex te pullulat, in te manet, intus tibi inest; id est, in te ipso quærenda jucunditas tuæ est conscientiæ. Ideo ait: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus.* Primum omnium nihil gratius florentis odore vitis. Siquidem de flore earum succus expressus poculi genus conficit, quod et voluptati et saluti sit. Deinde quis non miretur ex acini vinacio vitem usque in arboris summum cacumen prorumpere, quam velut quodam amplexu fovet, et quibusdam brachiis ligat, et circumdat lacertis, pampinis vestit, sertis uvarum coronat? Quæ ad imitationem vitæ nostræ primum vivam defigit radicem, deinde quia natura flexibilis et caduca est, quasi brachiis quibusdam, ita et claviculis quidquid apprehenderit, stringit, hisque se erigit et attollit.

50. Hujus est similis plebs Ecclesiæ, quæ velut quadam fidei radice plantatur, et reprimitur humilitatis propagine, de qua pulcre ait Propheta: *Vineam ex Ægypto transtulisti, et plantasti radices ejus, et replesti terram: operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei: extendisti palmites ejus usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus.* Et per Esaiam ipse Dominus locutus est dicens: *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi: et maceriam circumdedi, et circumfodi vineam Sorech, et ædificavi turrim in medio ejus.* Circumdedit enim eam velut vallo quodam cœlestium præceptorum, et Angelorum custodia. Immittet enim Angelus Domini in circuitu timentium eum. Posuit in Ecclesia velut turrim Apostolorum et Prophetarum atque Doctorum, qui solent pro Ecclesiæ pace prætendere. Circumfodit eam, quando exoneravit terrenarum mole curarum. Nihil enim magis mentem onerat, quam istius mundi sollicitudo et cupiditas vel pecuniæ vel potentiæ. Quod tibi demonstratur in Evangelio, cum legis, quia illa mulier quæ habebat spiritum infirmitatis, inclinata erat, ut sursum respicere non posset. Curvata enim erat anima ejus, quæ inclinabatur ad terrena compendia, et cœlestem gratiam non videbat. Respexit eam Jesus, et vocavit, et statim mulier onera terrena deposuit.

His cupiditatibus etiam illos oneratos fuisse demonstrat, quibus ait : *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam.* Ergo illa anima mulieris quasi circumfossa respiravit, et erecta est.

51. Sed eadem vitis ubi circumfossa fuerit, religatur et erigitur, ne reflectatur in terram. Reciduntur alia sarmenta, alia propagantur : reciduntur quæ inani effusione luxuriant, propagantur ea quæ bonus agricola judicaverit fructuosa. Quid ego adminiculorum ordines, jugationisque describam gratiam, quæ vere atque manifeste æqualitatem docent in Ecclesia esse servandam, ut nemo se dives aut honoratus extollat, nemo pauper dejiciat, ignobilisque desperet? Omnibus sit in Ecclesia par atque una libertas, omnibus impertiatur justitia communis et gratia. Ideo turris in medio est, quæ exemplum de illis rusticanis, de illis circumferat piscatoribus, qui virtutum arcem tenere meruerunt : quorum exemplis noster erigatur affectus, neque humi vilis et despicabilis jaceat; sed uniuscujusque mens ad superiora se subrigat, ut audeat dicere : Nostra autem conversio in cœlis est. Unde ne aliquibus procellis sæculi possit reflecti, et tempestate deduci, claviculis illis et circulis quasi amplexibus caritatis proximos quosque complectitur, et in eorum conjunctione requiescit. Caritas est igitur quæ nos superioribus nectit, cœloque inserit. Qui enim manet in caritate, Deus in eo manet. Unde et Dominus ait : *Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest fructum afferre a se, nisi manserit in vite; sic et vos, si in me non manseritis. Ego sum vitis, vos palmites estis.*

52. Evidenter igitur exemplum vitis ad nostræ vitæ institutionem arcessendum esse signavit, quæ primum veris tepefacta temperie gemmare perhibetur : deinde ex ipsis sarmentorum articulis fructum emittere, de quibus oriens uva formatur, paulatimque augescens immaturi partus retinet acerbitatem, nec potest nisi matura jam et cocta dulcescere. Vestitur interea viridantibus pampinis vinea, quibus et adversum frigus, omnemque injuriam non exiguo munitur subsidio, et a solis ardore defenditur. Quid autem eo vel spectaculo gratius, vel fructu est dulcius, videre serta pendentia velut quædam speciosi ruris monilia, carpere uvas vel aureo colore vel purpureo renitentes? Hyacinthos cæterasque gemmas fulgere existimes, coruscare indicos, albarum emicare gratiam *. Nec advertis ex his admoneri te, homo, ne immaturos fructus tuos dies supremus inveniat, aut plenæ tempus ætatis opera imparata dedeceant. Acerbus enim fructus amarior esse consuevit; nec potest dulce esse, nisi quod ad maturitatem perfectionis adoleverit. Huic viro perfecto nec frigus horridæ mortis, nec sol iniquitatis nocere consuevit; quia obumbrat eum gratia spiritalis, et omnia mundanæ cupiditatis et corporeæ libidinis restinguit incendia, defendit ardores. Laudent te quicumque conspiciunt, et agmina Ecclesiæ velut quædam palmitum serta mirentur : spectent singuli fidelium pulcra animarum monilia : delectentur maturitate prudentiæ, splendore fidei, confessionis decore, justitiæ pulcritudine, ubertate misericordiæ, ut dicatur tibi : *Uxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ;* eo quod redundantiam vitis fructiferæ, copiosæ munere liberalitatis imiteris.

CAPUT XIII.

De arborum utilitate, ac diversitate; de ratione illa jugandi ac medicandi; postremo de arboreorum succorum proprietatibus: cum morali ad singula expositione.

53. Sed quid ego in sola vite immoror, cum omnia genera arborum utilia sint, alia ad fructum nata, alia ad usum data? Nam et quibus non est fructus uberior, tamen usus pretiosior est. Cedrus suspendendis tectorum apta culminibus, eo quod hujusmodi materies et procera sit spatiis, nec onerosa parietibus. Lacunaribus quoque comendisque fastigiis

* Indicos vocat lapides, qui de India feruntur : albas, quæ usitato nomine vocantur margaritæ et perlæ.

habilis est cupressus. Unde et Ecclesia dicit in Canticis: *Trabes domorum nostrarum cedrinæ, lacunaria nostra cupressina :* in his esse declarans decora sui ornamenta fastigii, qui quasi trabes verticem Ecclesiæ sua virtute sustineant; et fastigium ejus exornent. Laurus et palma ad insigne victoriæ. Lauro victorum capita coronantur, palma manus victricis ornatus est. Unde et Ecclesia ait: *Dixi, ascendam in palmam, tenebo altitudines ejus.* Quæ eminentiam videns Verbi, et sperans quod ad ejus altitudinem possit ascendere et scientiæ summitatem, dicit: *Ascendam in palmam;* ut omnia inferiora relinquat, et ad superiora contendat, ad bravium Christi, ut suaves ejus fructus carpat et gustet. Suavis enim virtutis est fructus. Populus quoque coronis arbor umbrosa victricibus, et salix lenta vitibus habilis vinciendis, quid aliud mystice declarent, nisi bona esse Christi vincula, quæ nocere non soleant, vincula gratiæ, vincula caritatis, ut unusquisque suis vinculis glorietur, sicut gloriabatur et Paulus, dicens: *Paulus vinctus Jesu Christi?* His ligatus vinculis dicebat: *Quis nos separabit a caritate Christi?* vinculis abstinentiæ, vinculis caritatis. His ligatus vinculis etiam David ait: *In salicibus, in medio ejus suspendimus organa nostra.* Buxus quoque elementorum apicibus utilis exprimendis, levi materia usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura: *Scribe in buxo.* Simul ut admoneat te ipsa materia quæ semper viret, nec umquam foliis exuitur suis; ne umquam spei tuæ dissimulatione nuderis, sed semper tibi per fidem germinet spes salutis.

54. Quid ego enumerem quanta varietas arborum, quam diversus in singulis et pulcher ornatus, quam patulæ fagi, quam proceræ abietes, quam comantes pinus, quam umbrosæ ilices, quam populi bicolores, quam nemorosa et rediviva castanea, quæ simul ut excisa fuerit, tamquam silvam ex se pullulare consuevit; quemadmodum in arboribus ipsis ætas aut senilis, aut novella deprehenditur; junioribus enim exiliores rami, antiquioribus validiora et nodosa sunt brachia: illis folia levigata atque diffusa, istis contractiora et aspera. Sunt etiam arbores quæ senili atque emortua radice successionem sui, si forte cædantur, reparare non noverint: aliæ quibus aut juventus viret, aut natura fœcundior est, quibus excisio lucro potius quam detrimento sit, ut per plures sui rediviva successione renoventur hæredes.

55. Est etiam, quod mireris, ipsis sexus in pomis, est discretio sexus in arboribus. Nam videas palmam quæ dactylos generat, plerumque inclinantem ramos suos et subjicientem, et concupiscentiæ atque amplexus speciem prætendentem ei arbori, quam marem palmam appellant pueri rusticorum *. Illa ergo palma feminea est, et sexum suum subjectionis specie confitetur. Unde locorum cultores præjaciunt ramis ejus dactylorum vel palmitum semina masculorum, quibus illi femineæ arbori velut quidam sensus perfunctionis infunditur, et expetiti concubitus gratia repræsentatur. Quo munere donata rursus erigitur, et elevat ramos suos, et in veterem statum comam suam rursus attollit. De ficu quoque eadem opinio est. Ideoque plerique secundum domesticam et fructiferam ficum agrestem ficulneam feruntur inserere, eo quod cito fructus fœcundæ illius et domesticæ ficus vel aura tentati aliqua, vel æstu defluere ferantur in terram. Unde gnari hujus remedii grossis arboris agrestis alligatis ad illam feracem arborem, medentur ejus infirmitati; ut possit fructus proprios reservare, jamjamque si deforent remedia, lapsuros. Quo admonemur velut quodam ænigmate naturæ non refugere eos, qui a nostra fide et consortio separati sunt; eo quod et gentilis qui fuerit acquisitus, quo gravior fuerit assertor erroris, eo vehementior possit fidei defensor existere; et si quis de hæreticis convertatur, velut

---

* Hoc est, *rustici*. Et ea loquendi forma petita est a Græcis, apud quos παῖδες φιλοσόφων idem sonat ac φιλόσοφοι; immo et apud Hebræos *filius hominis* pro homine sæpe in veteri testamento ponitur, et alia hujusmodi exstant bene multa.

confirmet eam partem in quam se commutata opinione contulerit, maxime si habeat aliquid naturæ directum, ut vivida possit esse ejus sententia, si adminiculetur ei attentio sobrietatis, observantia castitatis. Profunde ergo circa eum studium tuum, ut similitudine fructiferæ illius ficus de præsentia et conjunctione agrestis illius arboris tuam possis corroborare virtutem. Ita enim tua nec dissolvetur intentio, et diligentiæ fructus et gratiæ reservabitur.

56. Quam multa sunt autem quæ doceant naturalem duritiam posse diligentiæ studio temperari: quibus affert cultus ruralis exemplum! Nam plerumque cito florent mala granata, et fructum afferre non possunt, nisi congruis peritorum remediis excolantur: plerumque succus vanescit interior, et foris species ejus pulcra prætenditur. Quæ non immerito comparatur Ecclesiæ, ut habes in Canticis ad Ecclesiam dictum: *Ut cortex mali punici genæ tuæ*. Et infra: *Si floruit vitis, floruerunt mala granata*. Ecclesia enim bonum fidei fulgorem confessionisque prætendit, tot martyrum sanguine speciosa, et quod est amplius Christi cruore dotata; simul plurimos intra se fructus usu istius pomi sub una munitione conservans, et virtutum negotia multa complectens. Sapiens enim spiritu celat negotia. Amygdalis quoque hoc genere medicari feruntur agricolæ, ut ex amaris dulces fiant fructus, ut et terebrent ejus radicem arboris, et in medium inserant surculum ejus arboris quam Græci πευκην, nos piceam dicimus; quo facto succi amaritudo deponitur. Ergo si agricultura convertit stirpium qualitates, nonne studia doctrinæ, et disciplinæ attentio mitigare possunt quaslibet ægritudines passionum? Nemo ergo positus vel in adolescentiæ vel intemperantiæ lubrico, de sui conversione desperet. Digna plerumque in meliores vertuntur usus, et non possunt hominum corda mutari?

57. Docuimus non solum inter diversi generis arbores esse fructuum diversitates, sed plerumque in eadem specie arborum compugnare sibi fructus. Alia enim species masculorum, alia femineorum fructuum, sicut de dactylis supra diximus. Quis autem possit comprehendere varietatem, speciem gratiamque pomorum, singulorum quoque utilitatem fructuum, succorumque proprietatem, quæ cuique rei apta videantur, quemadmodum ægris visceribus hominum amariora poma medicentur, et inflationem asperitatemque interiorem temperent, quemadmodum rursus humorum aspera pomorum dulcibus temperentur? Denique ea medicina antiquior, quæ herbis curare consuevit et succis; nec ulla firmior sanitas, quam quæ salubribus reformatur alimentis. Unde secundum naturam docemur, quia sola nobis esca medicina est. Herbis certe ulcera aperta clauduntur, herbis curantur interna. Ideoque medicorum est opus herbarum potestates noscere. Hinc enim medendi usus inolevit.

CAPUT XIV.

De simplicium pomorum differentia, foliorumque diversitate: ubi præcipue de pampino, et folio ficus; deque variis aliorum foliorum figuris.

58. Sed ut ad simplicia poma revocemus stylum, alia sunt quæ coquuntur sole, alia quæ testis aut corticibus clausa complentur. Mala et pyra, uvarum quoque genera omnia nuda objecta sunt soli: nucis autem et nucleæ, nuclei quoque fructus et testa opertus et cortice, alitur tamen et ipse calore solis atque nutritur; et quantum pineæ densitate nucleus absconditur, tantum solis calore nutritur.

59. Quanta deinde Domini providentia, ut ubi mollior fructus, ibi folii crassitudo validius tegumentum tuendo deferat pomo, quod videmus in fructu ficulneæ. Delicatiora itaque validioribus munienda sunt, ut et ipse quoque Dominus per Hieremiam docet, dicens: *Sicut ficus istas bonas recognoscam translatos Juda, quos emisi de loco isto in terram Chaldæorum in bona, et confirmabo oculos meos super illos in bona*. Tamquam delicatos enim velut quodam misericordiæ suæ validiori sepsit tegmine, ne teneri fructus maturius interirent. De-

nique de ipsis etiam in posterioribus dicit : *Delicati mei ambulaverunt vias asperas.* Quibus infra ait : *Constantes estote, filii, et clamate ad Deum.* Hoc enim solum adversus omnes procellas atque injurias inviolabile tegmen, impenetrabile munimentum est. Ubi ergo teneri fructus, ibi crassiora tegmina et munimenta foliorum. Contra autem ubi fructus validiores, ibi teneriora folia, ut malus arbor docet. Pomum enim validius non multo indiget protectionis auxilio; nam ipsa protectionis crassioris umbra pomo nocere plus posset.

60. Denique doceat nos pampinus naturæ gratiam, et divinæ sapientiæ interna mysteria. Videmus enim ita scissum atque divisum, ut trium foliorum speciem videatur ostendere : ita pars media distincta est, ut nisi inferioribus hæreret, separata spectantibus videretur. Ea autem ratio videtur servata naturæ, ut et solem facilius admittat, et umbram obtexat. Denique procerius media pars ejus extenditur, et in ipsa summitate tenuatur, ut plus pulcritudinis quam tegumenti præferat. Etenim bravii * speciem videtur effingere, significans quod uva inter pendentes cæteros fructus habeat principatum, qui tacito quodam judicio naturæ, sed evidenti indicio innascitur species et prærogativa victoriæ. Secum igitur habet bravium suum, quo et munimen sibi præbetur adversum injurias aeris, pariterque imbrium violentiam, et impedimentum non affertur ad recipiendum solis calorem, quo tepefacta alitur, coloratur, augetur. Ficulneæ quoque folium, æque prope ut pampinus, quadrifida interscinditur divisione : quod eo clarius videtur, quo majus est folium, sane non ita ut pampinus vel ora omni, vel summitate crispanti. Sicut enim in ficulneæ folio crassitudo validior, ita in pampino species elegantior. Crassitudo igitur folii proficit ad tempestatis injuriam repellendam, intercisio ad fructus gratiam vaporandi. Denique hoc genus pomi grandinem non cito, maturitatem cito sentit; quia et latere videtur adversum injurias, et patere ad gratiam.

61. Quid ego foliorum describam diversitates quemadmodum alia rotunda, alia longiora, alia flexibilia, alia rigidiora sint, alia nullis facile ventis labentia, alia quæ levi motu decutiantur aurarum.

CAPUT XV.

Stupenda aquæ diversitas. Inde et fructuum qui ea nutriuntur, differentia nascitur; et stillantium ex arboribus lacrymarum discrepantia : quibus accuratioris perscrutationis excusatio subjungitur.

62. INEXPLICABILE est singularum rerum exquirere velle proprietates, et vel diversitates earum manifesta testificatione distinguere, vel latentes occultasque causas indeficientibus aperire documentis. Una nempe atque eadem est aqua, et in diversas plerumque sese mutat species : aut inter arenas flava, aut inter cautes spumea, aut inter nemora viridantior, aut inter florulenta discolor, aut inter lilia fulgentior, aut inter rosas rutilantior, aut in gramine liquidior, aut in palude turbidior, aut in fonte perspicacior, aut in mari obscurior, assumto locorum quibus influit colore, decurrit. Rigorem quoque pari ratione commutat, ut inter vaporantia ferveat, inter umbrosa frigescat, sole repercussa exæstuet, nivibus irrigata glaciali humore canescat. Quemadmodum autem sapor ejus ipse convertitur, ut nunc asperior, nunc amarior, nunc vehementior, nunc austerior, nunc dulcior pro specierum quibus infusa fuerit qualitate varietur? Asperatur immaturioribus succis, tunso cortice nucis, foliisque contritis, amarior fit absinthio, vino vehementior, austerior aliis : gravescit veneno, melle dulcescit. Si vero ei lentiscum, terebinti quoque fructus, vel nucis interior pars misceatur, in olei mollem naturam facile transfunditur. Cum sit autem altrix omnium virgultorum, diversos singulis usus ministrat. Si radices alluat vel nubibus fusa descendat, discretas dat

* Græce βραβεῖον, corona seu victoriæ præmium. Dabatur autem illud e ramis variarum arborum.

omnibus vires, radicem impinguat, caudicem provehit, ramos diffundit, folia virescere facit, fructuum alit semina, pomum augere consuevit. Ergo cum eadem sit omnium nutrix, alia arborum genera tristiores ferunt succos, alia dulciores, alia tardos, alia præmaturos. Ipsæ quoque inter se discrepant suavitate. Alia suavitas est in vinea, alia in olea, alia in cerasis, alia in ficu, discreta in malo, dispar in dactylo.

63. Tactus ipse aquæ alibi lenis, alibi asperior, plerumque pinguior est. Pondere quoque distat frequenter ut specie. Nam plerisque locis gravior, plerisque levior æstimatur. Non mirum igitur si cum ipsa in se discrepet, discrepent etiam inter se lacrymæ arborum, quæ ejusdem aquæ alluvione generantur. Et cum una sit omnium causa, diversus singularum usus, diversa natura est. Aliam vim habet cerasi arboris lacryma, aliam lentisci. Disparem quoque balsami guttam odorata Orientis ligna sudare produntur : diversum quoque lacrymarum genus virgulta ferularum in Ægypto ac Libya quadam vi naturæ secretioris illacrymant. Quid autem tibi referam, clementem licet esse sermonem, quod electrum lacryma virgulti sit, et in tantæ materiæ soliditatem lacryma durescat? Nec levibus id adstruitur testimoniis, quando folia aut surculorum minutissimæ portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro sæpe reperiantur, quæ videtur, cum adhuc gutta esset mollior, recepisse et solidata tenuisse.

64. Sed quid ego vili sermone decerno cum alta atque pretiosa ratione naturæ, cum iste sermo humano alatur ingenio, naturam autem omnium providentia divina formaverit? Unde velut habenis quibusdam verborum cohibenda diffusio est; ne quod Salomoni specialiter sapientiæ munere divinitus videtur esse collatum, usurpatorie videamur exponere differentias arborum et virtutes radicum, et quæcumque sunt abscondita et improvisa, sicut scriptum est, quæ nec ab ipso tamen manifestata produntur; ut mihi videatur potuisse eum disputare de virgultorum generibus, non potuisse tamen plenius omnes creaturæ explicare rationes.

CAPUT XVI.

Quomodo ad vocem Domini subito omne virgultorum genus efflorescens victum, delicias ac medicinam ministraverit. Quo etiam modo plantæ omnes aut semen, aut aliquid quod seminis vicem suppleat, in se habeant. De magna Dei virtute in singulis; ubi speciatim de pinea ac myricis.

65. Quod si irriguis aquarum plerumque et segetes lætiores sunt, et virides fabæ, et hortorum multiplex suscitatur et resuscitatur gratia, si viridantibus thoris fluviorum exundantium ripa decoratur; quemadmodum ad verbum Domini, quod omni aquarum cursu est redundantius, subito creatura virgultorum omnis effloruit? Festinarunt campi non commissam sibi frugem edere, ignorata horti olerum genera, florum miracula germinare, ripæ fluminum se vestire myrtetis : properaverunt arbores cito surgere, cito se in florem induere, victum hominibus, pecori pabulum ministrare. Fructus communis est omnibus, usus quoque est datus omnibus. Simul utrumque arbores germinarunt, aliud quo vesceremur, aliud quo refrigerante umbra defenderemur a sole. Cibus in fructu, usus amœnitatis in folio; tamen quia præscia erat providentia creatoris, quod fructum sibi maxime humana aviditas vindicaret, reliquis providit animantibus, ut specialem his donaret alimoniam. Itaque esca his non mediocris in foliis est, corticibusque silvestribus : ea quoque quæ ad usum medendi proficerent, id est, succi, lacrymæ, surculi pariter ministrata sunt. Itaque illa quæ post experimento, usu et exemplo utilia cognovimus, ea a principio creator cui usui apta donaret, præscientiæ suæ majestate de sinu terrarum jussit exire.

66. Et quia jussit Dominus, ut germinaret terra herbam fœni, et lignum fructiferum, faciens fructum secundum genus, cujus semen ejus in eo (ne forte quis dicat in multis arboribus neque fructum neque semen videri, et putet divinum in aliquo vacillare præceptum,

ut a veritate sit devium) illud advertat, quia nequaquam fieri potest, ut non aut seminibus utantur universa gignentia, aut habeant aliqua quæ videantur cum virtute seminum convenire : idque si quis diligenter intendat, manifesta testificatione poterit comprehendere. Nihil videntur seminis habere salices; habent tamen in foliis granum quoddam quod habeat virtutem seminis, ut eo commisso terris, tamquam posito surgat arbor de surculo; et tamquam de semine se exsuscitet. Grano itaque illo radix primum coalescit : de radice pullulat non solum salicis, sed etiam reliquarum ad similitudinem hujusmodi generis arborum silva. Habet autem et radicis generatio virtutem seminis; unde plerique ea satione incrementum sui nemoris propagarunt.

67. Magna Dei virtus in singulis. Nec miretur aliquis si in virgultis magnam Dei dixi esse virtutem. Siquidem magnam suam virtutem in locustis esse dixit et brucho, eo quod divinæ majestatis offensa magno moderamine sterilitatis Judaicæ atque inopiæ solveretur. Magna enim virtus patientia : magna virtus providentia. Indigni etenim erant, qui uterentur fœcunditate terrena, qui terrarum læserant creatorem. Et vere magnus, qui miserabili fame nefas tantæ impietatis ulciscitur. Itaque si magna virtute Dei sterilem bruchum terra generavit, quanto magis virtute magna, quæ fœcunda sunt, procreat?

68. Quis pineam videns non stupeat tantam divino præcepto artem inolitam impressamque naturæ : quemadmodum ab ipso centro distantibus licet mensuris pari assurgat glutino, quo proprios fovet fructus? Itaque per circuitum eadem species et ordo servatur, et quidam in singulis plagis nucleorum partus exuberat, atque in orbem redit fructus et gratia. Itaque in pinea ista imaginem sui natura videtur exprimere, quæ a primo illo divino cœlestique mandato privilegia accepta custodit, et partus suos quadam annorum vice et ordine refert, donec consummatio temporis impleatur.

69. Sed ut in hoc fructu gratam speciem sui signat; ita etiam in myricis, id est, humilibus virgultis figuram improbæ calliditatis expressit. Sicut enim duplici corde viri ubique præsto sunt, et gratiam simplicitatemque apud bonos prætendunt, et vitiosissimis glutinantur : ita etiam et in aquosis et in desertis contrario quodam usu hæc virgulta nascuntur. Unde et Hieremias dubia morum atque insincera myricis comparavit.

CAPUT XVII.

Surditate humani cordis increpata, mirabilis Dei providentia in minimis declaratur; ubi præcipue de arboribus semper virentibus et illarum differentiis, tum de primo vitis cultore, ac vini usu disseritur.

70. Germinet, inquit, *terra herbam virentem*, et statim omni surgente germine terra completa est. Et homini dicitur : *Dilige dominum Deum tuum*, et non est caritas Dei omnium infusa visceribus. Surdiora corda hominum sunt quam dura saxorum. Terra indebitos fructus nobis ministrat, dum obsecundat auctori : nos debitum munus negamus, dum non veneramur auctorem.

71. Vide in parvis quæ providentia sit Dei : et quia comprehendere non potes, mirare quomodo alia semper florentia reservaverit, alia mutationes habere voluerit exspoliationis et amictus. Inter cana nivium, pruinas frigorum, viriditatem suam arva conservant : et cum ipsa tecta sint gelu, partus sui tamen haud exiguam speciem viriditatis obtexunt. In ipsis quoque generibus arborum, quæ diuturnis frondibus vestiuntur, non mediocris distantia est. Servat indumentum suum semper olea, vel pinus, sed tamen folia sua sæpe commutant; nec ea quasi diuturna, sed quasi succedanea prætendunt suæ arboris pulcritudini, perpetui integritate vestitus vice muneris obumbrantes. Palma autem virens semper manet conservatione et diuturnitate, non immutatione foliorum. Nam quæ primo germinaverit folia, ea sine ulla substitutionis successione conservat. Imitare ergo eam, o homo, ut dicatur et tibi : *Statura tua similis facta est palmæ*. Serva viri-

ditatem pueritiæ tuæ, et illius innocentiæ naturalis, quam a primordio recepisti, ut plantatus secus decursus aquarum fructum tuum in tempore tuo habeas præparatum, et folium tuum non defluat. Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo secuta Ecclesia dicit : *In umbra ejus concupivi, et sedi.* Hanc prærogativam doni virentis acceperunt et Apostoli, quorum nec folium umquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. Obumbrant enim infirmitates corporis fides mentis, et florentia merita virtutum. Mane ergo plantatus in domo Domini, ut in atriis ejus sicut palma floreas, et ascendat in te gratia Ecclesiæ, et sit odor narium tuarum sicut mala, et fauces tuæ sicut vinum optimum, ut inebrieris in Christo.

72. Bene admonuit iste versiculus repetere pene intermissum, quia diximus præcepto Domini vitem etiam pullulasse, quam postea post diluvium a Noe plantatam esse cognovimus. Sic enim habes, quia Noe agricola erat terræ, et plantavit vitem, et bibit de vino ejus, et obdormivit. Non ergo Noe auctor est vitis, sed plantationis. Neque enim nisi eam reperisset ante generatam, plantare potuisset. Cultor ergo, non auctor est vitium. Deus autem qui sciret quod vinum sobrie potatum sanitatem daret, augeret prudentiam, immodice sumtum ad vitia causas daret, creaturam dedit, abundantiam humano arbitrio reservavit; ut parcimonia naturæ esset magisterium sobrietatis, abundantiæ noxiam lapsumque temulentiæ sibi adscriberet humana conditio. Denique et ipse inebriatus est Noe, et obdormivit consopitus a vino. Itaque per vinum patuit deformitati qui per diluvium excrevit ad gloriam : sed Dominus et in eo creaturæ suæ gratiam reservavit, ut ejus fructum nobis converteret ad salutem, ac per eum nobis remissio peccatorum proveniret. Unde pie Isaac dixit : Odor Jacob, odor agri pleni, id est, naturalis odor. Quid enim pleno rure suavius? Quid vitis odore jucundius? Quid fabæ flore gratius? Unde quamvis ingeniose quis ante nos dixerit : Non vitem aut ficum Patriarcha olebat aut frugem, sed virtutum spirabat gratiam ; ego tamen et odorem ipsum terræ simplicem atque sincerum pro gratia benedictionis accipiam, quem fraus nulla composuit, sed veritas indulgentiæ cœlestis infudit. Denique inter benedictiones sacratissimas computatur, ut tribuat nobis Dominus a rore cœli vim vini, olei, atque frumenti: cui est honor, laus, et gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER QUARTUS.

DE OPERE QUARTI DIEI.

CAPUT I.

Lectorem parat ad creationem solis recte intelligendam, declinandamque in eo idolomaniam, qua de re ejusdem cum auctore suo comparationem instituit, et ordinem quo inter alia creatus est, expendit, subjecta eleganti terræ prosopopœia.

SERMO VI.

1. Qui vindemiam colligit, vasa prius quibus vinum infunditur, mundare consuevit, ne sors aliqua vini gratiam decoloret. Quid enim prodest ponere vitem ordine, fodere quotannis, aut aratris sulcos ducere, putare, subrigere, adjungere ulmis, et quodam connubio copulare, si tanto labore vina quæsita in vase coacescant? Matutinos quoque solis ortus si quis spectare desiderat, emundat oculos suos; ne quid pulveris, ne quid purgamentorum oculis ejus insidat, quo tuentis hebetetur obtutus; neve aliqua caligo nebulosa corporeos visus spectantis obducat. Nobis in lectione exoriendus est sol,

qui ante non fuerit. Primum jam diem sine sole transivimus : secundum sine sole transegimus : tertium sine sole confecimus : quarto die jubet Deus fieri luminaria solem, et lunam, et stellas. Sol incipit, emunda oculos mentis, o homo, animique interiores obtutus, ne qua festuca peccati aciem tui præstringat ingenii, et puri cordis turbet adspectum. Emunda aurem, ut vase sincero Scripturæ divinæ nitida fluenta suscipias, ne qua ingrediatur contagio. Procedit sol magno jubare diem, magno mundum complens lumine, vaporans calore. Cave o homo solam ejus perpendere magnitudinem; ne nimius fulgor ejus visus tuæ mentis obcæcet : ut qui e regione in radium ejus intendit, repercusso lumine omnem subito amittit adspectum; ac nisi in cæteras partes vultum suum oculosque convertat, æstimat se nihil videre, et tuendi munere esse fraudatum : si vero deflectat obtutum, integrum sibi officium perseverat. Cave igitur ne et tuum radius ejus exoriens confundat adspectum. Et ideo prius firmamentum cœli adspice, quod ante solem factum est : terram adspice, quæ antequam sol procederet, cœpit esse visibilis atque composita : germina ejus adspice anteriora solis lumine. Anterior bruchus quam sol, antiquior herba quam luna. Noli ergo Deum credere, cui vides Dei munera esse prælata. Tres dies transacti sunt, et solem nemo quæsivit, et luminis claritas abundavit. Habet enim et dies suam lucem, quæ præcessor est solis. Non igitur te tanto splendori solis temere committas. Oculus est enim mundi, jucunditas diei, cœli pulcritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.

2. Sed quando hunc vides, auctorem ejus considera : quando hunc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Si tam gratus est sol consors et particeps creaturæ, quam bonus est sol ille justitiæ! Si tam velox iste, ut rapidis cursibus in die ac nocte lustret omnia; quantus ille qui ubique semper est, et majestate sua complet omnia? Si admirabilis qui jubetur exire, quam supra admirationem qui dicit soli, et non exoritur, ut legimus? Si magnus est qui per horarum vices locis aut accedit, aut decedit quotidie; qualis ille qui etiam cum se exinaniret, ut nos eum possemus videre, erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum? Si præstantissimus, qui objectu terræ patitur sæpe defectus; quantæ majestatis qui ait : *Adhuc semel ego movebo terram?* Illum terra abscondit; istius motum non potest sustinere, nisi voluntatis ejus substantia fulciatur. Si cæco damnum est hujus solis gratiam non videre; quanto magis peccatori damnum, veri luminis munere defraudatum, perpetuæ noctis tenebras sustinere?

3. Ergo cum vides solem, attende terram, quæ ante fundata est : attende herbam fœni, quæ præstat ordinis privilegio : attende ligna, quæ plaudunt quod priora luminibus cœli esse cœperunt. Numquid merita fœni majora quam solis? Aut numquid potior ligni prærogativa? Absit ut insensibilia tanti muneris præferamus ministro. Quid igitur prævidit altitudo sapientiæ et scientiæ Dei, ut prius inciperent ligna esse, quam illa duo mundi luminaria, et quidam cœlestis oculi firmamenti; nisi ut cognoscerent omnes divinæ testimonio lectionis terram sine sole posse esse fœcundam? Nam quæ potuit sine sole prima rerum semina germinare, potest utique semina accepta nutrire, et proprio fotu sine calore solis partus edere.

4. Hac igitur voce quadam suorum munerum clamat natura : Bonus quidem sol, sed ministerio, non imperio : bonus meæ fœcunditatis adjutor, sed non creator : bonus meorum altor fructuum, sed non auctor. Interdum partus meos et ipse adurit : frequenter mihi et ipse damno est, plerisque me locis indotatam relinquit. Non sum ingrata conservo, mihi est in usum datus, mecum labori est mancipatus, mecum subjectus est vanitati, mecum corruptionis subditus servituti. Mecum congemiscit, mecum parturit, ut veniat adoptio filiorum, et humani generis redemtio, quo possimus et nos a servitio liberari. Me-

cum adsistens laudat auctorem, mecum hymnum dicit domino Deo nostro. Ubi major ejus est gratia, ibi mecum est ei commune consortium. Ubi sol benedicit, ibi terra benedicit. Benedicunt ligna fructifera, benedicunt pecora, benedicunt volucres mecum. In mari positus illum nauta accusat, me desiderat: in montibus illum pastor declinat, ad mea germina, ad meas festinat arbores, quibus exæstuans obumbretur, ad meos fontes sitiens et lassus accurrit.

CAPUT II.

Solem Dei Filio servire, a quo ad ornamentum cœli cum aliis luminibus creatus fuit. Fœcunditatem a Deo terris inditam, non a sole; cum factus sit *in potestatem diei*, sicut et luna *in potestatem noctis*: quod etiam Christo et Ecclesiæ accommodatur.

5. Sed ne oculorum tibi exiguum videatur esse testimonium, emunda aurem, admove eam cœlestibus oraculis. Duobus enim et tribus testibus stat omne verbum. Audi dicentem: *Fiant luminaria in firmamento cœli ad illuminationem terræ.* Quis hoc dicit? Deus dicit. Et cui dicit nisi Filio? Deus ergo Pater dicit: Fiat sol; et Filius fecit solem. Dignum enim erat, ut solem mundi faceret Sol justitiæ. Ipse ergo eum in lumen adduxit, ipse eum illuminavit, ipse ei donavit fundendi luminis potestatem. Factus est ergo sol; ideo et ipse servit, quoniam dictum est: *Fundasti terram, et permanet: dispositione tua permanet dies, quoniam universa serviunt tibi.* Etenim cum dies serviat, quomodo non servit sol, qui factus est in potestatem diei? Quomodo non servit luna et stellæ, quæ factæ sunt in potestatem noctis? Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebræ per lunæ stellarumque fulgorem, cœlum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere: quanto igitur amplius his decoris videtur esse collatum, tanto amplius debent. Cui enim plus committitur, plus debet. Et ideo bene a plerisque ornamentum cœli est nuncupatum, eo quod sit stellarum monile pretiosum.

6. Atque ut sciamus quia fertilitas terrarum non calori solis adscribitur, sed divinæ indulgentiæ deputatur, ait Propheta: *Omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore: dante te illis, colligent sibi; aperiente te manum, universa implebuntur bonitate.* Et infra: *Emitte Spiritum tuum et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Et in Evangelio: *Considerate volatilia cœli, quia neque serunt, nec metunt, et Pater vester cœlestis pascit illa.* Non ergo sol aut luna fœcunditatis auctores sunt; sed Deus Pater per dominum Jesum omnibus liberalitatem fertilitatis impertit.

7. Pulcre autem exposuit nobis Propheta quid sit quod ipse ait: Quia fecit Deus solem in potestatem diei, et lunam in potestatem noctis. Nam et in isto psalmo centesimo tertio de quo supra diximus, scripsit: *Fecit lunam in tempora, sol cognovit occasum suum.* Cum enim dies horas suas complere cœperit, sol debitum sibi cognoscit occasum. Est ergo in diei potestate sol, et luna in potestate noctis, quæ temporum vicibus obedire compellitur, et nunc impletur lumine, atque vacuatur: licet plerique hunc locum mystice de Christo et Ecclesia videantur accipere; quod agnoverit Christus proprii corporis passionem, qui ait: *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum,* ut illo occasu suo omnibus donaret vitam æternam, qui perpetuæ mortis urgebantur occasu; et Ecclesia tempora sua habeat, persecutionis videlicet et pacis. Nam videtur sicut luna deficere, sed non deficit. Obumbrari potest, deficere non potest; quia aliquorum quidem in persecutionibus discessione minuitur, ut martyrum confessionibus impleatur, et effusi pro Christo sanguinis clarificata victoriis majus devotionis suæ et fidei toto orbe lumen effundat. Namque luna luminis imminutionem habet, non corporis, quando per vices menstruas deponere videtur lumen suum, ut mutuetur a

sole : quod facile puro aere atque perspicuo, quando nulla eam obducta nebula caligantem facit, colligi potest. Orbis enim lunæ integer manet, etsi non similiter totus, ut pars ejus effulgeat. Et qualis videri solet cum plenus est luminis, talis est magnitudine : sed per umbram quamdam lumine suo viduatus apparet. Et inde cornua ejus refulgent ; quia corpus ejus in orbem diffunditur, et velut deficiente portionis luce insinuatur.

CAPUT III.

Aliud esse lumen diei, aliud siderum. Discrimen diurnum ac nocturnum signis duobus notari, ac duplicem esse ignis operationem, illuminare et urere, quæ in retributione meritorum separabuntur. Deum dici ignem exurentem et qua causa. Postremo omni corpori suam umbram adhærere.

8. Movere autem potest quod ait : *Fiant luminaria ad illuminationem super terram, quæ discernant inter diem et noctem.* Quia et supra jam ubi lumen fecit, dixerat : *Separavit Deus inter lucem ac tenebras, et factum est vespere et factum est mane dies unus.* Sed consideremus quia aliud est lumen diei, aliud lumen solis et lunæ, et lumen stellarum, eo quod sol ipse radiis suis fulgorem diurno lumini videatur adjungere, quod vel ortus diei potest prodere, vel occasus. Nam ante solem lucet quidem, sed non refulget dies ; quia amplius quoque meridiano sole resplendet. Quod ostendit Propheta, dicens : *Et educet quasi lucem justitiam tuam, et judicium tuum sicut meridiem.* Non solum enim lumini, sed etiam meridiano lumini sancti justitiam comparavit.

9. Deinde non solum unum signum, sed etiam duo voluit esse diurnæ discretionis atque nocturnæ ; ut et lux discretionem faciat, et solis exortus ; et iterum lucis defectus, et stellarum ortus inter occasum diei distinguat, et noctis exordium. Nam ubi occiderit sol, manet tamen adhuc aliquid reliquiarum diei, donec tenebræ terram operiant : et tunc luna oritur, et stellæ. Et de nocte quidem aperte liquet, quia lunæ et stellarum illuminatio noctis spatia testantur. Siquidem per diem fulgorem illum lunarem, stellarumque omnium sol exortus abscondit. De die autem vel ipsa solis flagrantia docere nos potest diversam diurni luminis et solis esse naturam, et ipsam esse speciem discolorem. Simplex est enim lucis species, ut lumen præbeat. At vero sol non solum virtutem illuminandi habet, sed etiam vaporandi ; igneus est enim. Ignis autem et illuminat et exurit. Unde Dominus volens Moysi ostendere suæ operationis miraculum, quo Moysen ad obediendi studium provocaret, atque ad fidem inflammaret ejus affectum, in igne visus est in rubo, et rubus non exurebatur, sed tantum splendere ignis specie videbatur. Alterum igitur munus ignis vacabat, alterum operabatur. Vacabat exustionis vis, operabatur illuminationis. Ideo stupebat Moyses, quia contra naturam suam ignis non exurebat rubum, qui etiam vehementiorem materiem consuevit exurere. Sed Domini ignis illuminare solet, exurere non solet.

10. An forte dicas : Quomodo scriptum est, *Ego sum ignis consumens?* Bene admonuisti. Non solet consumere, nisi sola peccata. In retributionibus quoque meritorum colligimus dividi ignis naturam ; ut alios illuminet, alios exurat, illuminet justos, exurat impios. Non eosdem quos illuminat, exurit ; et quos exurit, illuminat : sed illuminatio ejus inextinguibilis est ad perfunctionem * bonorum, exustio vehemens ad supplicium peccatorum.

11. Sed revertamur ad discretionem diei ac noctis. Oriente diei lumine nox fugatur, decedente die nox infunditur. Non est enim luci societas ulla cum tenebris ; siquidem naturali lege hoc Dominus in prima operatione sua constituit. Etenim quando lumen fecit, et discretionem fecit inter lucem ac tenebras. Denique in ipso die, jam sole terris infuso, videmus umbram vel hominis, vel virgulti alicujus a lumine se-

---

* Id est, ad fruitionem. Basil. εἰς ἀπόλαυσιν τοῖς δικαίοις. Hoc verbo non semel utitur Ambrosius.

parari, ut mane ad Occasum dirigatur, vesperi retorqueatur in Orientem, meridianis horis ad Septemtrionem inclinet: lumini tamen non confunditur atque miscetur, sed cedit et refugit. Similiter et nox cedere videtur diei, et se ab ejus lumine declinare; est enim, ut peritiores probarunt qui nobis vel ætate vel munere præcurrerunt, umbra terræ. Naturaliter enim umbra corpori adhæret atque adjungitur, adeo ut etiam pictores umbras corporum quæ pinxerint, nitantur exprimere, idque artis esse asserant non intermittere vim naturæ, et quasi naturalis juris prævaricator habeatur, cujus pictura non etiam umbram suam exprimat. Ergo sicut in die cum e regione solis aliquod corpus occurrit, ex ea parte qua lumen repercutitur, umbra subsistit: sic cum decedente die e regione luminis ejus aut solis terræ objectus occurrit, obumbratur aer. Unde liquet quod noctem faciat umbra terrarum.

CAPUT IV.

Luminaria facta sunt in signa, sed non nativitatum. Mathematicorum scientia inutilis est, ac impossibilis. Quam inepte proprietates animalium terrestrium ad cœlestia, et horum ad homines transferat. Quam ridicule stabilem vitæ statum e signis erraticis pendere asserat. Quam impie illis qualitates, quæ noceant innocentibus, attribuat. Quam stulte tandem proponat manifeste falsa, et malitiæ ac inertiæ excusationem suppeditet.

12. Fecit ergo solem, et lunam, et stellas, et præstituit illis mensuras temporum, soli diurnas, lunæ stellisque nocturnas; ut iste augeat diei gratiam, illæ umbram tenebrasque illuminent. *Et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos.* Divisa tempora habent paresque mensuras pro mensium vicibus sol et luna cum stellis, et sunt in signa. Non possumus negare quod ex sole et luna signa aliqua colligantur; nam et Dominus dixit: *Et erunt signa in sole, et luna, et stellis.* Et quærentibus Apostolis signum adventus ejus, respondit: *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo.* Hæc dixit fore signa futuræ consummationis: sed conveniens debet curæ nostræ mensura servari.

13. Denique nonnulli nativitatum tentaverunt exprimere qualitates, qualis futurus sit unusquisque qui natus sit; cum hoc non solum vanum, sed etiam inutile sit quærentibus, impossibile pollicentibus. Quid enim tam inutile, quam ut unusquisque persuadeat sibi hoc esse quod natus est? Nemo ergo debet vitam suam, statum, moresque mutare, et eniti quo melior fiat, sed in ea persuasione manere. Neque probum potes laudare, nec condemnare improbum, qui necessitati nativitatis suæ respondere videatur. Et quomodo Dominus aut bonis præmia proposuit, aut improbis pœnas, si facit necessitas disciplinam, et conversationem stellarum cursus informat? Et quid est aliud quam hominem de homine exuere, si nihil moribus, nihil institutioni, nihil studiis derelinquitur? Quam multos videmus ereptos criminibus atque peccatis in meliorem statum esse conversos! Redemti sunt Apostoli, et congregati ex peccatoribus: non utique nativitatis suæ hora, sed Christi eos sanctificavit adventus, et hora Dominicæ passionis redemit a morte. Latro damnatus, ille qui est cum Domino crucifixus, non beneficio nativitatis suæ, sed fidei confessione ad paradisi æterna transivit. Jonam in mari non vis nativitatis, sed dissimulatæ divinæ præceptionis præcipitavit offensa, eumdemque cetus excipiens, ad indicium futuri mysterii post triduum revomuit, et propheticæ merito gratiæ reservavit. Petrum de carcere imminenti morte perimendum Angelus Christi, non stellarum series liberavit. Paulum cæcitas convertit ad gratiam, et percussum a vipera, turbatumque naufragio, non remedia nativitatis, sed devotionis merita servaverunt. Quid de illis dicemus, qui eorum precibus, cum fuissent mortui, resurrexerunt? Utrum illos sua nativitas, an apostolica gratia resuscitavit? Quid opus fuit, ut se jejuniis periculisque committerent, si quo volebant nativitatis beneficio poterant pervenire? Quod si credidissent, dum expectant fatorum

necessitatem, numquam ad tantam pervenissent gratiam. Inutilis igitur ista persuasio.

14. Quid quod etiam impossibilis? Nam ut de eorum aliquid disputatione sumamus, redarguendi gratia non probandi, magnam vim dicunt esse nativitatis, eamque minutis quibusdam et certis colligi oportere momentis : ac nisi verius colligatur, summam esse distantiam ; brevi enim atomo, exiguoque momento distare nativitatem inopis et potentis, egentis et divitis, innocentis et noxii ; et plerumque eadem hora generari longævitati debitum, et prima pueritiæ ætate moriturum, si reliqua disparia sint, et aliquo puncto discreta. Hoc quemadmodum possint colligere, respondeant. Constitue partum feminæ, obstetrix utique eum primo cognoscit, explorat vagitum, quo nati vita colligitur, attendit utrum masculus sit, an femina. Quot vis inter has moras præterire momenta? Pone Mathematicum præparatum. Numquid potest vir interesse puerperio? Dum mandat obstetrix, audit Chaldæus, ponit horoscopium*, in alterius sortem jam nati fata migrarunt, de altero quæritur, et alterius genitura proponitur. Pone veram esse eorum opinionem de nativitatum necessitatibus, non potest vera esse collectio. Puncta transeunt, fugit tempus irreparabile. Non est dubium quod tempus in atomo et in momento oculi sit. Adducor ut credam, quando omnes in atomo, in momento, in ictu oculi resuscitamur, ut Apostolus protestatur dicens : *Ecce mysterium vobis dico. Omnes quidem resurgemus ; non omnes autem immutabimur, in atomo***, *in momento oculi, in novissima tuba : canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur.* Inter effusionem, et susceptionem, depositionemque pignoris, inter fletum ejus et nuntium quot atomi transierunt? Et hoc ut simpliciter ista texuerim. Nam et ipsi vitalem illum signorum duodecim circuitum in duodecim partes dividunt : et quia triginta diebus sol duodecimam partem sphæræ ejus quæ inerrabilis habetur, regreditur, quo gyros solis anni circuitu compleatur, in triginta portiunculas, quas μοίρας Græci vocant, unamquamque duodecim illarum distribuunt portionem ; ipsam quoque portiunculam in sexaginta vices conferunt. Rursus unumquodque de illis sexaginta sexagies secant. Quam incomprehensibile est, quod sexagesimo sexagesimæ portiunculæ nativitatis momenta constituant, et quis singulorum signorum sit aut motus, aut species in nativitate nascentis ! Unde cum impossibile sit tam subtiles minutias temporis comprehendere, exigua autem immutatio invehat universitatis errorem, totum negotium plenum est vanitatis. Disputatores eorum quæ sua sunt, nesciunt, quomodo aliena noverunt? Quid sibi immineat ignorant, quomodo possunt aliis quæ sibi futura sunt, denuntiare? Ridiculum est credere, quia si possent, sibi potius providerent.

15. Jam illud quam ineptum, ut si quis signo arietis ortum esse se dicat, ex usu pecudis æstimetur præstantissimus consilio, quod in grege hujusmodi emineat pecus : aut locupletior, eo quod vestitum habeat aries naturalem, et quotannis lucrum capiat indumenti, eoque viro illi familiaria videantur quæstuum esse compendia ! Similiter et de tauri, et de piscium signis argumentantur ; ut ex natura vilium animantium cœli motus, et signorum interpretandas existiment potestates. Cibus ergo noster vivendi nobis decreta constituit, et alimenta nostra nobis, id est, aries, taurus, et piscis, morum imprimunt disciplinam. Quomodo igitur de cœlo nobis causas rerum, et substantiam vitæ hujus arcessunt, cum ipsis cœlestibus signis causas motus sui ex qualitatibus escæ vilis impertiant? Liberalem aiunt signo natum arietis, eo quod lanam suam aries non invitus deponat : et hujusmodi virtutem vilis animantis malunt naturæ deputare, quam cœlo, unde et serenitas nobis fulget, et pluvia sæpe descendit. Laboriosos et patientes servitii, quos nascentes taurus adspexerit, quia animal laboriosum et assuetum jugo spon-

* Instrumentum ad notandam horam natalem. — ** Hoc est, in indivisibili, in puncto.

taneæ serviluti colla submittit. Percussorem quoque, cujus nativitatem scorpius in sua parte complexus sit, et malitiæ venena revomentem, eo quod animal venenatum sit. Quid igitur auctoritatem vivendi daturum te signorum cœlestium dignitate prætendis, et de nugis quibusdam argumentum assertionis assumis? Nam si de animalibus assumtæ hujusmodi morum proprietates cœli motibus imprimuntur, et ipsum videtur bestialis naturæ potestati esse subjectum, ex qua causas vitalis substantiæ, quas hominibus impertiret, accepit. Quod si hoc abhorret a vero, multo magis illud ridiculum, veri eos subsidio destitutos, hinc fidem suæ disputationis arcessere.

16. Deinde illud consideremus, quod planetas illa signa appellant, quorum motibus formari adserunt vitæ nostræ necessitates. Sive igitur, ut nomen sonat, semper vagentur: sive, ut ipsi dicunt, quod concito motu ferantur, et decies millies in die, aut si hoc incredibile videtur, multiplicem speciem innumera sui conversione commutent; fide caret quod tam vago sui errore, et tam celeri motu fixam nobis atque immobilem vivendi substantiam, sortemque decernant. Ferunt tamen non esse æquales omnium motus, sed aliorum celeriores, aliorum tardiores esse circuitus; ut in eadem hora et videant se frequenter, et frequenter abscondant, dum aliud ab alio præteritur.

17. Aiunt autem plurimum referre, utrum ortum generati benefica signa videant, an malefica et noxia; et in eo nativitatis esse distantiam, quod benefici signi adspectus plurimum conferat, malefici et noxii plurimum noceat. Sic enim eadem signa quæ venerantur, appellare consueverunt. Necesse enim habeo eorum uti nominibus, quorum utor assertionibus, ne ignorata magis quam vacuefacta atque destructa sua argumenta commemorent. Itaque cum illum vagum, celeremque motum non queant comprehendere, sæpe fit ut per illam puncti et momenti incomprehensibilis subtilitatem ponant benefici signi adspectum, ubi gravis atque nocituri incurrat offensio. Et quid mirum si ibi luduntur homines, ubi signa innoxia blasphemantur? Quæ si natura noxia esse creduntur, Deus ergo summus arguitur, si fecit quod malum est, et fuit improbitatis operator. Si vero ex sua voluntate putantur assumsisse quod noceat insontibus et nullius adhuc facinoris pessimi sibi consciis, quibus pœna adscribitur antequam culpa; quid tam irrationabile, quod etiam irrationabilium bestiarum excedat immanitatem, ut usus fraudis aut gratiæ non meritis hominum deputetur, sed signorum motibus deferatur? Nihil, inquit ille, deliquit, sed noxia eum stella conspexit. Saturni ei sidus occurrit: avertit se paululum, et ærumnam ab se abstulit, et crimen absolvit.

18. Sed hæc eorum sapientia telæ araneæ comparatur, in quam si culex aut musca inciderit, exuere se non potest: si vero validiorum animantium ullum genus incurrisse visum est, pertransivit, et casses rupit infirmos, atque inanes laqueos dissipavit. Talia sunt retia Chaldæorum, ut in his infirmi hæreant, validiores sensu offensionem habere non possint. Itaque vos qui validiores estis, cum videritis mathematicos, dicite: Telam araneæ texuerunt, quæ nec usum aliquem potest habere, nec vincula, si tu non quasi culex aut musca lapsu tuæ infirmitatis incurras: sed quasi passer aut columba casses invalidos præpetis volatus celeritate dissolvas. Etenim quis prudentium credat quod signorum motus, qui ad diem sæpe mutantur, et multipliciter in se recurrunt, insignia deferant potestatum? Nam si ita esset, quantæ ad diem regalium nativitatum exprimerentur figuræ? Quotidie ergo reges nascerentur, nec regalis in filios transmitteretur successio: sed semper ex diverso statu, qui jus imperialis acquirerent potestatis, orirentur. Quis igitur regum genituram filii sui colligit, si ei debeatur imperium, et non propriu successionem regni in suos transcribit arbitrio? Legimus certe quod *Abia genuit Asa, et Asa genuit Josaphat, et Josaphat genuit Joram, et Joram genuit Oziam*; et reliqua omnis usque ad cap-

tivitatem per reges generis pariter et honoris ducta successio est. Numquid quia reges fuerunt, signis cœlestibus formandos motus suos imperare potuerunt? Quis enim hominum potest habere in his dominatum?

19. Deinde si ad necessitatem genitalem, non ad instituta morum actus nostri, factaque referantur; cur leges propositæ sunt, jura etiam promulgata, quibus aut pœna improbis decernitur, aut securitas defertur innoxiis? Cur non venia datur reis, cum utique, ut ipsi aiunt, non sua voluntate, sed ex necessitate deliquerint? Cur laborat agricola, et non magis exspectat ut inelaboratos fructus privilegio suæ nativitatis invehat receptaculis horreorum? Si ita natus est, ut ei divitiæ absque opera affluant, utique opperiatur, ut sibi spontaneos reditus sine ullo semine terra parturiat; non vomerem arvis imprimat, non curvæ manum falci admoveat, non legendæ vindemiæ subeat expensam, sed ultro ei in omnes serias * vina fundantur fluentia, sponte ei oleum nullis inserta caudicibus silvestris oleæ bacca desudet; nec diffusi æquoris transfretaturus periculum, propriæ salutis sollicitus mercator horrescat, cui otioso potest quadam, ut aiunt, sorte genitali divitiarum thesaurus illabi. Sed non hæc est universorum sententia. Denique impiger depresso aratro terram scindit agricola, nudus arat, nudus serit, nudus sole fervente tostas æstu in area terit fruges: et negotiator impatiens flantibus euris intuto plerumque navigio sulcat mare. Unde importunitatem eorum, temeritatemque condemnans Propheta ait: *Erubesce Sidon, dixit mare*, hoc est, si pericula vos non movent, vel pudor comprimat, verecundia confundat. *Erubesce Sidon*, in qua nullus virtuti locus, nulla salutis cura, nulla juventus pro excubiis patriæ bello dedita, armisque exercita, sed omnis sollicitudo de quæstu, omne studium mercaturæ. *Semen*, inquit, *mercatorum sicut messis*. Quæ autem merces homini Christiano, si non ex voluntate, sed ex necessitate curas suas et opera componit? Ubi enim decreta necessitas, ibi inhonorata industria.

* Seria, vas vinarium, oblongum, fictile.

CAPUT V.

Luminarium vicinitate vel remotione annuas tempestates definiri: quod Christo, Synagogæ, atque Ecclesiæ accommodatur. Cur umbræ majores in hyeme, in æstate minores; et quædam alia id genus. Denique quomodo eadem luminaria sint in dies.

20. Multa diximus, plura nolumus; ne quis ea quæ a nobis de illorum adsertionibus usurpantur ad refellendum, ad recognoscendum assumta arbitretur. Nam quæ pueri risimus, ea senes commemorare qui possumus? Nunc ad ea quæ secundum lectionem supersunt, dirigamus stylum.

21. *Sint*, inquit, *luminaria in signa, et in tempora, et in dies, et in annos.* De signis diximus. Tempora autem quæ sunt, nisi mutationum vices, hyems, ver, æstas, atque autumnus? In istis igitur temporibus aut velocior est transitus solis, aut tardior. Alia enim præstringit radiis suis, alia inflammat caloribus. Itaque cum sol meridianis partibus immoratur, hyems nobis est. Nam cum sol longius abest, terra rigescit gelu, stringitur frigore, et plurima noctis umbra terras operit, ut multo prolixiora sint noctis spatia quam diei. Hinc oritur causa, ut hybernis flatibus nimia vis nivium, pluviarumque fundatur. Cum vero ex meridianis decedens partibus supra terram redit, noctis ac diei exæquat tempora: et quo magis moras suis adjungit cursibus, eo paulatim temperiem aeris hujus reducit, et revocat aurarum clementiam, quæ fovens omnia, repetendos cogit in partus, ut terra germinet, ac resoluta sulcis semina reviviscant, virescant arbores, ad perpetuitatem quoque conservandi generis eorum quæ vel in terris sunt, vel aquis gaudent, annuis fetibus successio propagetur. Ast ubi ad æstivas conversiones in Septemtrionem se subrigit, spatia diurna producit, noctes vero arctat et adstringit. Itaque quo magis usu assiduo aeri huic copulatur atque

miscetur, eo amplius et ipsum aerem vaporat, et terrarum exsiccat humorem, adolescere facit semina, et tamquam in succos viriles maturescere poma silvarum. Tunc quia flagrantior est, minores umbras facit in meridiano, quoniam ex alto hunc illuminat locum.

22. Unde et Synagoga dicit in Canticis canticorum : *Annuntia mihi quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi manes in meridiano, ne forte fiam circumamicta super greges sodalium tuorum*, hoc est, annuntia mihi, Christe, quem dilexit anima mea. Cur non potius quem diligit? Sed Synagoga dilexit, Ecclesia diligit, nec umquam circa Christum suum mutat affectum. *Ubi*, inquit, *pascis, ubi manes in meridiano.* Sequi te cupio quasi alumna, quæ quasi copulata ante retinebam, et greges tuos quærere, quia amisi meos. In meridiano pascis, hoc est in Ecclesiæ loco, ubi justitia resplendet, ubi fulget judicium sicut meridies, ubi umbra non cernitur, ubi majores sunt dies, quod eis sol justitiæ tamquam æstivis mensibus diutius immoretur. Denique dies Domini non est brevis, sed magnus; quia scriptum est: *Donec veniat dies Domini magnus.* Unde et Jacob ait : *Omnes dies vitæ meæ quos ago, breves et maligni.* Est enim maligna lux dubia. Ergo dies breves dubiæ lucis sunt, et umbrosi : dies magni sine umbra sunt, ut plurimi in aliquibus locis ferventioribus usu, exemploque cognoverunt. Synagoga itaque in diebus brevibus et malignis, cujus typum plerumque Jacob in persona sua exprimit, vel populi ejus, umbram habebat plurimam, quæ solem justitiæ non videbat, et videbat illum non ex alto super caput suum, sed ex meridiano illuminantem, quando illi hyems erat. Ecclesiæ autem dicitur: *Hyems abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra, tempus messis advenit.* Ante adventum Christi hyems erat, post adventum Christi flores sunt veris, et messis æstatis. Ex meridiano ergo et ex gentium conversione illum illuminantem videns obumbratur. Populus autem gentium qui erat confusionis, gentiles qui sedebant in tenebris, lucem viderunt magnam; qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est illis. Magna lux divinitatis, quam nulla umbra mortis interpolat. Ideoque ex alto illuminat, quia et hoc scriptum est, dicente Zacharia : *In quibus visitavit nos oriens ex alto : illuminare iis qui in tenebris et in umbra mortis sedent.* Est sane et aliqua salutis umbra non mortis, ut est illa : *Sub umbra alarum tuarum protege me.* Umbra quidem, quia corporis est : umbra, quia crucis, sed umbra salutis; quia in ea erat peccatorum remissio, et resuscitatio mortuorum.

23. Exemplum ergo possumus accipere; quia hyemales dies breves, sed umbras majores habent : æstivi dies majores, sed umbras minores habent. Medio quoque die minor umbra, quam vel in principio est diei vel fine : et hoc apud nos in parte Occidentis. Cæterum sunt qui per duos totius anni dies sine umbra fuerint in partibus meridianis, eo quod habentes super verticem suum solem, undique per circuitum illuminentur, unde ἄσκιοι dicuntur græce. Plerique etiam ferunt sic e regione ex alto fieri solem, ut per angusta puteorum aquam quæ in profundo est, viderint refulgere. Esse autem dicuntur in meridiano qui ἀμφίσκιοι vocantur, eo quod umbram ex utroque latere transmittant. Umbra enim e regione solis ambulantibus post tergum est; ut puta si contra Orientem pergas, matutinis horis; si contra meridianam plagam contendas, medio die; si contra Occidentem, in occasu diei. Ex tribus igitur partibus fit tibi sol obvius, ex Oriente, ex Meridiano, ex Occidente. Mane et sero post tergum est, meridie quoque a latere : at vero a Septemtrione numquam est sol, et ideo umbra si contra Septemtrionem dirigas, sive mane, sive sero, sive meridie, non potest esse post tergum. Soli sunt enim in hoc quem nos incolimus orbe terrarum circa Meridiem positi, qui in Australem plagam videantur umbram transmittere. Hoc autem fieri dicitur summo æstu, cum ad Aquilonem sol dirigit. Postea nos autumnus excipiens, infringit quidem æstuum magnitudi-

nem : sed paulisper relaxato ac deposito calore, per temperiem medii moderaminis sine fraude nos atque ulla noxa flatibus tradit hyemalibus.

24. *Sint*, inquit, *etiam in dies*. Non ut faciant dies, sed ut in eis habeant principatum, ut ortum diei uberiore sol illuminet gratia, ut per totum diem designandi ejus habeat potestatem cursus sui munere. Sic accipiunt nonnulli quod ait Propheta : *Solem in potestatem diei, lunam et stellas in potestatem noctis*. Circumferunt enim lumen. In annos quoque ordinati sunt sol et luna : luna per trecentos dies duodenis vicibus suum cursum conficiens, consummat annum, secundum Hebræos, aliquibus diebus adjectis; secundum Romanos, bissexto semel intra quinquennium unius diei adjectione celebrato. Solstitialis quoque annus est, cum sol expleto per omnia signa curcuitu, in id unde principium cursus sui sumsit, recurrit. Annua enim fertur ei totius spatii esse perfunctio.

CAPUT VI.

Solis ac lunæ magnitudo hinc probatur, quod omnibus eadem appareat. Solvitur objectio et de remotorum adspectu pulcre disputatur: tum adserta solis magnitudine, nonnihil de temperamento ejusdem adjicitur.

25. Fecit ergo Deus hæc duo luminaria magna. Possumus accipere non tam aliorum comparatione magna, quam suo munere, ut est cœlum magnum, et mare magnum. Nam et magnus sol, qui complet orbem terrarum suo calore, vel luna suo lumine, nec solum terras, sed etiam aerem hunc et mare, cœlique faciem. Quæ in quacumque parte fuerint cœli, illuminant omnia, et æque spectantur a cunctis; ut ea tamquam suis tantum regionibus immorari, et sibi tantum adesse atque lucere singuli populi credant; cum similiter luceant universis, ut nemo his propiorem alium, quam ipse est, arbitretur. Exemplum magnitudinis eorum evidens, quod omnibus hominibus orbis lunæ idem videtur. Nam etsi interdum augeatur lumen ejus atque minuatur, tamen eadem nocte qualis mihi apparet, talis et omnibus; nam si longe positis minor videretur, propius constitutis major refulgeret, et proderet angustiarum et exiguitatis indicium. Etenim reliqua alia longe positi minora arbitramur, propius contuentes majora credimus; quo magis finitimus fueris, eo tibi ejus rei quam cernis, magnitudo cumulatur. Solis radius nulli propior, nulli longinquior est; similiter et lunæ globus æqualis est omnibus. Similis sol et Indis et Britannis eodem momento videtur, cum oritur. Nec cum vergit in occasum, minor apparet Orientalibus quam Occidentalibus : nec Occidentalibus cum oritur, inferior quam Orientalibus æstimatur. *Quantum distat*, inquit, *Oriens ab Occidente?* Hæc invicem sibi distant: sed sol a nullo distat, nulli præsentior, nulli remotior est.

26. Neque te moveat quod tamquam cubitalis tibi orbis videatur solis, cum oritur : sed considera quantum intersit spatii inter solem et terras, quod adspectus nostri infirmitas sine magno sui non potest transire dispendio. Caligat adspectus noster, numquid sol caligat, aut luna? Angustus noster obtutus, numquid ideo angustiora efficit quæ videntur? Species minuitur, non magnitudo detrahitur. Neque enim infirmitatis nostræ passiones passioni luminarium debemus adscribere. Mentitur noster adspectus : noli ergo fidele æstimare ejus judicium. Fit cœlestium minor spectaculi figura, non sui forma. De summo vertice montium si subjectum oculis tuis campum spectare desideras, atque illic armenta pascentia, nonne formicarum similia corpora judicabis? Si mare spectes e specula aliqua littorali, nonne tibi navium maximæ inter cæruleos fluctus, et vela candentia refulgentes velut columbarum volitantium speciem eminus posito videntur obtexere? Quid ipsæ insulæ, quæ mare dividunt, terrarum arva diffindunt, quam angusto æstimantur fine concludi? Quemadmodum rotunda apparent de asperis, spissa de raris? Has ergo infirmitates visus tui perpende; et eorum, quæ adstruimus fidem, ex te ipso arbiter justus arcersi.

27. Si vis magnitudinem solis non solum oculo mentis, sed etiam corporis æstimare, considera quanti stellarum globi axem cœli videantur intexere, et innumeris insignire luminibus; non queunt tamen tenebras noctis, et cœli nubila detergere. Simul ut sol ortus sui signa præmiserit, omnes stellarum ignes sub unius luminaris fulgore vanescunt, aperitur aer, cœlique facies purpurascenti rubore perfunditur. Adhuc spirans exordium, et jam momentaria celeritate pleni luminis micat splendor, et surgentis solis prævia aura dulcis adspirat. Dic mihi, quæso, nisi magnus orbis esset, quomodo magnum posset orbem illuminare terrarum?

28. Quid autem de tanto loquar temperamento et moderamine conditoris, qui eam mensuram muneri solis attribuit; ut neque vapor ejus igneus, ut videtur, terrarum venas, succos, rerumque species infusus exureret; neque iterum per tanta mundi spatia refrigeratus, nullum terris semen caloris inoleret, sed jejunam atque inopem fructuum derelinquens, ad nullam fertilitatis gratiam vaporaret?

CAPUT VII.

Plurima quæ de sole dicuntur, lunæ etiam convenire; eam tamen proprios quoque habere effectus, quorum aliqui hic recensentur.

29. Similia de lunæ ratione conveniunt, quæ de consorte ejus ac fratre memoravimus. Siquidem in id se induit ministerium, in quod et frater; ut illuminet tenebras, foveat semina, augeat fructus. Habet etiam pleraque a fratre distincta; ut quem toto die calor humorem terræ siccaverit, eumdem exiguo noctis tempore ros reponat; nam et ipsa luna larga roris adseritur. Denique cum serenior nox est, et luna pernox, tunc largior ros fertur arva perfundere. Et plerique sub aere quiescentes, quo magis sub lumine fuissent lunæ, eo plus humoris se capite collegisse senserunt. Unde et in Canticis canticorum Christus dicit ad Ecclesiam : *Quoniam caput meum repletum est rore, et crines mei guttis noctis.* Tum deinde minuitur et augetur, ut minor sit, cum resurgit nova; et cum sit imminuta, cumuletur. In quo grande mysterium. Nam et defectui ejus compatiuntur elementa : et processu ejus quæ fuerint exinanita, cumulantur, ut animantium cerebrum, et maritimorum humida. Siquidem pleniores ostreæ reperiri feruntur, multaque alia, cum globus lunaris adolescit. De arborum quoque internis idem allegant, qui hoc usu proprio compererunt. Videmus ergo ortum ejus et defectum rationis esse, non infirmitatis. Numquam enim tantam rebus mutationem daret, nisi præstantem virtutem haberet et gratiam a conditore collatam.

30. Aerem quoque nonnulli etiam docti et christiani viri allegaverunt lunæ exortu solere mutari : sed si id mutationis lunaris quadam fieret violentia, ad omnes ortus ejus intexeretur nubibus cœlum, pluviæ funderentur. Denique cum ante dies esset sermo de pluvia, quæ fore utilis diceretur, ait quidam : Ecce neomenia dabit eam. Et quamvis cupidi essemus imbrium; tamen ejusmodi adsertiones veras esse nolebam. Denique delectatus sum, quod nullus imber effusus est; donec precibus Ecclesiæ datus, manifestaret non de initiis lunæ eum sperandum esse, sed de providentia et misericordia creatoris. Sane euripi cum exundent undique secundum reliquas species lunæ, et acceptos fluctus refundant, vel etiam ipsi magno ferantur impetu; in ortu tamen ejus stant placidi, quoadusque luna sine lumine est. At vero ubi eam dierum accessus retexerit, tunc in suos cursus refluos revertuntur. Ampotis quoque*, quæ in Oceano esse perhibetur, cum reliquis diebus ordinem suum servare dicatur, lunari exortu evidens mutationis suæ fertur indicium dare; ut mare ipsum occidentale, in quo spectatur ampotis, solito amplius accedat ac recedat, et majore æstu feratur, tamquam lunæ quibusdam adspirationibus retrorsum trahatur, et iterum iisdem impulsum ac retractum in mensuram propriam refundatur.

* Ampotis, græce ἀμπωτις, id est undarum reciprocatio.

CAPUT VIII.

Lunæ mutatio rerum instabilitatem docet: at ipsa turpiter in moribus nostris exprimitur. Christi mysterium atque Ecclesiam eadem repræsentat: quam qui magicis cantibus de cœlo detrahi credunt, irridendi.

31. Unde si miraris quomodo defectum luna patiatur, cum tantam vim mutationis habeat suæ; considera et in eo magnum esse mysterium, quod ejus exemplo cognoscis, o homo, nihil rerum humanarum et mundanæ totius creaturæ esse posse, quod non aliquando resolvatur. Nam si etiam luna, cui tantum Dominus commisit ministerium, ut illuminet orbem terrarum, et crescit, et deficit, deficiunt enim omnia quæ ex nihilo orta usque ad perfectionem venerunt, iterum perfecta minuuntur, cœlum enim et terra præteribunt; cur non id moderationis assumimus, ut neque in adversis abjiciamus animum; qui enim omnia fecit ex nihilo, facile te quoque potens est ad summa et perfecta provehere; et rursum non extollamur in prosperis, neque in potestate aliqua nos, divitiisque jactemus, neque in viribus corporis, aut pulcritudine gloriemur, in quo est facilis corruptio, crebra mutatio, sed manentem in futurum animi gratiam persequamur. Nam si te lunæ contristat occasus, quæ se semper reparat ac reformat; multo magis contristare te debet, si anima profectu virtutis impleta cum fuerit, postea per inconstantiam mentis, atque incuriam a suo deflexa proposito studia sua sæpe commutet, quod est insipientiæ et inscientiæ. Unde et Scriptura ait: *Stultus ut luna mutatur.* Et ideo sapiens non cum luna mutatur; sed permanebit cum sole. Unde non luna est particeps stultitiæ; quia non luna mutatur ut stultus, sed stultus ut luna. Denique semen justi sicut luna perfecta in æternum manet, et testis in cœlo fidelis. Aliud enim est fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, et sensus infirmitate fixam non habere sententiam. Luna pro te laborat, et propter voluntatem Dei subdita est. Vanitati enim creatura subjecta est non sponte, sed propter eum, qui subjecit in spe. Illa ergo non sponte mutatur: tu sponte mutaris. Illa congemiscit et comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, et gratularis frequenter. Illa tuam redemtionem frequenter exspectat, ut a communi totius creaturæ servitio liberetur: tu et tuæ redemtioni, et illius libertati affers impedimentum. Tuæ ergo non suæ stultitiæ est, quod dum tu exspectaris, et nec sero converteris, adhuc et illa mutatur.

32. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis vivacitate. Minuitur luna, ut elementa repleat. Hoc est vere grande mysterium. Donavit hoc ei, qui omnibus donavit gratiam. Exinanivit eam, ut repleat, qui etiam se exinanivit, ut omnes repleret. Exinanivit enim se, ut descenderet nobis: descendit nobis, ut ascenderet omnibus. *Ascendit* enim, inquit, *super omnes cœlos, ut impleret omnia.* Itaque qui exinanitus advenerat, de plenitudine sua Apostolos adimplevit. Unde unus ex his dicit: Nam *de plenitudine ejus omnes nos accepimus.* Ergo annuntiavit luna mysterium Christi. Non mediocris in qua signum posuit suum: non mediocris quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens: *Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec tollatur luna.* Et in Canticis Dominus de sua sponsa ait: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa ut sol?* Et merito speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, et tenebras sæculi hujus illuminans dicit: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit.* Pulcre ait, *Prospiciens*, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes: *Dominus de cœlo prospexit super filios hominum.* Prospiciens ergo Ecclesia, sicut luna defectus habet et ortus frequentes: sed defectibus suis crevit, et his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, et confessorum martyriis coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis et gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine; et splendorem sibi arcessit de sole justitiæ, ut dicat: *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me*

Christus. Beata plane, quæ tantum insigne meruisti! Unde te non tuis neomeniis, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim. In illis enim servis, in hoc diligeris.

33. Quam ridiculum autem quod te plerumque credunt homines magicis carminibus posse deduci! Aniles istæ fabulæ, ac vulgi opiniones. Quis enim opus Dei tanto ministerio deputatum arbitretur Chaldaicis superstitionibus posse tentari? Lapsus sit ille, qui se transfigurat in angelum lucis, et deductus voluntate propria, non carminum potestate. Sane et in hoc quasi Ecclesia putaris posse de loco tuo et statione deduci. Multi tentant Ecclesiam, sed sagæ artis ei carmina nocere non possunt. Nihil incantatores valent, ubi Christi canticum quotidie decantatur. Habet incantatorem suum dominum Jesum, per quem magorum incantantium carmina, et serpentum venena evacuavit: et ipsa, sicut serpens exaltatus, devorat colubros Ægyptiorum; ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine. Sic et Elymam magum Paulus non solum sagæ artis infirmitate, sed etiam oculorum amissione cæcavit. Sic Petrus Simonem alta cœli magico volatu petentem, dissoluta carminum potestate, dejecit et stravit.

CAPUT IX.

Conclusio quarti diei. Quam vanum sit eum cavere; et unde in eumdem dæmonum ac gentilium offensio derivata.

34. Pulcre, ut arbitror, cessit dies quartus. Quomodo ergo quartum plerique consueverunt cavere, et inutile putant hoc numero aliquid ordiri, quo totus nova luce mundus emicuit? An sinistris sol cœpit auspiciis? Et quomodo aliis potest bona signare, qui sibi eligere diem sui nescivit exortus? Aut quomodo signa ejus probant, cujus ortum non probant? Quid etiam de luna dicimus, quæ et quarto die cœpit, et quarta decima diem signat salutis? An displicet numerus, quo celebratur mysterium redemtionis? Ideo dæmones declinandum fore persuadent numerum eum, quo eorum destructa nequitia est. Ideo gentiles nihil adoriendum adserunt; quia sciunt tunc primum artes suas vacare cœpisse, et populos gentiles ad Ecclesiam demigrasse. Lunam certe quartam, si pura fuerit, neque obtusis cornibus, dare reliquis diebus usque ad exactum mensem indicium serenitatis existimant. Nolunt ergo eisdem exordiis inchoare, quibus serenitas inchoatur. Sed jam cavendum ne nobis in sermone dies quartus occidat; cadunt enim umbræ majores de montibus, lumen minuitur, umbra cumulatur.

LIBER QUINTUS.

DE OPERE QUINTI DIEI.

CAPUT I.

Ornatis superioribus duobus elementis, mari propria prærogativa conceditur. Describitur aquarum obedientia, ac mira fœcunditas, qua homo gustatis interdictis abutitur. Demum ostenditur *reptilia* non modo serpentes vocitari, sed etiam pisces.

1. Vestita diversis terra germinibus virebat omnis, cœlum quoque sole et luna, geminis vultus sui luminibus, stellarumque insignitum decore fulgebat. Supererat elementum tertium, mare scilicet; ut et ipsi gratia vivificationis divino proveniret munere. Æthereo enim spiritu omnes terrarum fetus aluntur. Terra quoque semina resolvens, universa vivificat: et maxime tunc primum verbo Dei jussa viridescere, vivificationis suæ munere, pullulabat. Vacabat aqua, et a divinæ operationis feriata beneficio videbatur. Habet adhuc creator quod illi conferat, quo munia terrarum possit æquare: reservabat ei, ut et ipsa proprium sibi et speciale aliquid prærogativæ collati sibi muneris vindicaret. Vivificavit prius terra, sed

ea quæ spirantem animam non habebant. Aqua jubetur ea producere quæ viventis animæ vigorem dignitatemque præferrent, et sensum tuendæ salutis, et fugiendæ mortis acciperent.

2. Dixit itaque Deus, *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli.* Venit mandatum et subito aqua jussos fundebatur in partus: generare fluvii, vivificare lacus, mare ipsum cœpit diversa reptilium genera parturire, et secundum genus effundere quodcumque formaverat. Non exigui gurgites, non cœnosæ paludes vacabant, quin omnia datam sibi creandi adsumerent potestatem. Pisces exsiliebant de flumine, delphines præludebant in fluctibus, conchæ saxis, ostreæ adhærebant profundis, adolescebant echini. Væ mihi! ante hominem cœpit illecebra, abundantia copiarum, nostræ mater luxuriæ. Ante hominem deliciæ. Prior ergo hominum tentatio, quam natura: sed nihil natura deliquit, alimenta dedit, non vitia præscripsit. Hæc communia dedit, ne tibi aliqua velut propria vindicares. Tibi suos fructus terra producit, tibi scaros et accipenseres, et omnes fetus suos generant aquæ, et his non contentus interdicta tibi alimenta gustasti. Ad invidiam tuam omnia congeruntur, ut prævaricatio tuæ aviditatis oneretur.

3. Sed neque quam multæ species et nomina sint, possumus enarrare, quæ omnia momento divinæ præceptionis animata sunt. Simul coibat forma corporis, et operabatur anima, vitalis etiam vigor reliquæ virtutis. Repleta erat terra germinibus, mare impletum animantibus. Ibi insensibilia pullulabant, hic sensibilia versantur. In terris quoque aqua suas sibi vindicat portiones. Lambunt terram pisces aquarum, et ex ea sibi prædam requirunt. Culices quoque et ranunculi circa genitales strepunt paludes, et ipsæ audierunt Domini mandatum dicentis: *Producant aquæ reptilia animarum viventium.*

4. Scimus reptilia dici genera serpentum, eo quod super terram repant: sed multo magis omne quod natat, reptandi habet vel speciem, vel naturam. Nam etsi in profundum qui se demerserint, aquam videantur findere; tamen cum supra innatant, repunt toto corpore, quod trahunt super quædam dorsa aquarum. Unde et David ait: *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus.* Quinetiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis, vel in terris vivant, ut sunt phocæ, crocodili, equi fluviales, quos hippopotamos vocant, eo quod hi generentur Nilo in flumine; tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant, nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tamquam remo ad reptandum. Siquidem et navis acta remis labitur, et aquas sulcat carina.

CAPUT II.

Virtute hujus vocis, *producant aquæ reptilia*, multo plura in mari quam in terra esse producta; eamque gratiam aquis additam, ut quæ in terris noxia, in mari innoxia generentur.

5. *Producant aquæ reptilia*, dixit Dominus. Brevis sermo, sed vehemens, et late patens, communem minimis et maximis naturam infudit. Eodem momento producitur balena, quo rana ejusdem vi operationis nascitur. Non laborat in maximis Deus, non fastidit in minimis. Nec doluit natura parturiens delphinas, sicut non doluit, cum exiguos murices cochleasque produceret. Adverte, o homo, quanto plura in mari quam in terris sint. Numera, si potes, omnia piscium genera vel minutorum, vel etiam maximorum, sepias, polypos, lithostracos, carabos, cancros, et in his innumerabilia sui generis. Quid dicam genera serpentium, dracones, murænas, anguillas? Nec prætermittam scorpios, ranas, testudines, mustellas quoque, et canes maritimos, vitulos marinos, cete immania, delphinas, phocas, leones. Quid attexam etiam merulas, turdos, pavos quoque, quorum etiam colores in avibus videmus expressos, ut nigri merulæ, pavi diverso colore dorsa et colla depicti sint, turdi

alvo varii, et cætera quorum sibi terræ species et nomina vindicarunt? Nam prius in mari ista cœperunt diversisque fluminibus. Siquidem aqua prior animarum viventium reptilia divino nutu imperata produxit.

6. Adde hanc gratiam, quod ea quæ timemus in terris amamus in aquis. Etenim noxia in terris in aqua innoxia sunt, atque ipsi angues sine veneno. Leo terribilis in terris, dulcis in fluctibus. Muræna, quam ferunt aliquid habere noxium, esca pretiosior est. Rana horrens in paludibus, decora in aquis, omnibus fere præstat alimentis. Plura si quis vult cognoscere, a diversis locorum piscatoribus quærat; nemo enim potest omnia comprehendere. Canes sane et in mari cave, quos et in Ecclesia molestos esse et cavendos Apostolus docet dicens: *Cavete canes, cavete malos operarios*. Mustellæ gravis in terris odor, in aquis suavis. Terrena se novit vindicta fœtoris ulcisci: hæc non minorem habet gratiam capta, quam libera. Neque te inhonoratum nostra prosecutione, thymalle, dimittam, cui a flore nomen inolevit: seu Ticini unda te fluminis, seu amœni Atesis unda nutrierit, flos es. Denique sermo testatior, quod de eo qui gratam redolet suavitatem, dictum facete sit: Aut piscem olet aut florem; ita idem pronuntiatus est piscis odor esse qui floris. Quid specie tua gratius? Quid suavitate jucundius? Quid odore fragrantius? Quod mella fragrant, hoc tu corpore tuo spiras. Quid loquar corvorum, quid etiam luporum teneritudines? Nescit hos lupos agnus timere. Tanta est aquarum gratia, quarum vitulos fugiant et leones, ut his propheticum illum dictum de Ecclesiæ sanctitate jure conveniat: *Tunc lupi et agni simul pascentur, leo et bos simul paleas manducabunt*. Nec mirum, quandoquidem etiam in Ecclesia aquæ illud operantur, ut prædonum abluta nequitia cum innocentibus comparetur. Quid etiam purpuras memorem, quæ ornant regum convivia, amictus imbuunt? Aquarum est igitur quod in regibus adoratur: aquarum est species illa quæ fulget. Adde porcos maris etiam Judæis gratos; quia nihil est commune, quod non aqua abluat, et ideo communes eos sicut in terra editos æstimare non possunt.

CAPUT III.

Multiplicem piscibus rationem esse generandi, ac singularem in prolem pietatis sensum. Quanta sit eorum puritas, qua non solum alia bruta, sed etiam homines ipsos superant.

7. Innumeri itaque usus, innumera genera piscium. Alii ova generant, ut varii majores quos troctas vocant, et aquis fovenda committunt. Aqua igitur animat et creat, et adhuc mandati illius primi tanquam legis perpetuæ munus exequitur, blanda quædam mater animantium. Alii vivos fetus edunt de suo corpore, ut mustellæ, et caniculæ, et cete ingentia, delphines, et phocæ, aliaque cætera hujusmodi. Quæ cum ediderint partus, si quid forte insidiarum terrorisque præsenserint circa catulos suos quemquam moliri, quo tueantur eos, vel teneræ ætatis pavorem materno affectu comprimant, aperire ora, et innoxio partus suos dente suspendere, interno quoque recipere corpore, et genitali feruntur alvo abscondere. Quis humanus affectus hanc piscium pietatem possit imitari? Oscula nobis satietati sunt: illis non satis est aperire viscera, natosque recipere ac revocare integros, atque iterum fotu quodam eos sui caloris animare, et spiritu alere, duosque in corpore uno vivere; donec aut securitatem deferant, aut corpore suo objecto natos suos defendant a periculis. Quis hæc videns, etsi possit obtinere, non tantæ piscium pietati cedat? Quis non miretur et stupeat, ut servet natura in piscibus, quod non servat in hominibus? Pleræque ex suspicione novercalibus odiis appetitos suos occiderunt filios: aliæ in fame, ut legimus, partus proprios comederunt. Humanis pignoribus mater sepulcrum facta est: piscium proli parentis est uterus sicut murus, vallo quodam internorum viscerum pignora inoffensa conservat.

8. Diversa igitur piscium genera diversos usus habent: alii ova generant, alii vivos pariunt atque formatos. Et qui ova generant, non nidos texunt ut aves,

non diuturni fotus laborem induunt, non cum molestia sui nutriunt. Cecidit ovum, quod aqua gremio quodam naturæ suæ quasi nutrix blanda suscepit, et animal celeri fotu reddidit. Continuo enim tactu parentis animatum ovum cecidit, et piscis exivit.

9. Tum deinde quam pura et inviolata successio! Nullus alteri sed generi suo miscetur, thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatem immaculati connubii generi suo servat. Itaque habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; non enim percutit scorpæna, sed reficit. Nesciunt igitur alienigenarum genera piscium adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunt asinorum equarumque inter se genera, quæ magna hominum cura perpetrantur : vel rursus cum equus asinæ miscetur, quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam utique majus est quod in naturæ colluvionem committitur, quam quod in personæ injuriam. Et homo ista procuras interpres adulterii jumentalis; et illud animal pretiosius putas, quod adulterinum, quam quod verum est? Ipse genera aliena confundis, diversaque misces semina, atque ad vetitos coitus plerumque cogis invitos, et hoc industriam vocas! Hoc quia de hominibus facere non potes, ut diversi generis commixtio fetum possit excludere, tollis homini quod natus est, et virum de viro exuis, abscissaque corporis parte sexum negas, spadonem efficis, ut quod negavit natura in hominibus impleret audacia.

CAPUT IV.

Mutuam aquæ ac piscium necessitudinem docere, qualis parentum et filiorum necessitudo esse debeat. Quomodo respirationis usum aqua suppleat in piscibus.

10. Quam bona autem mater sit aqua, etiam hinc considera. Tu, o homo, docuisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas, disce quæ sit parentis et filiorum necessitudo. Vivere pisces sine aqua non queunt, nec a suæ parentis consortio separari, neque a suæ altricis discerni munere : et hoc fit natura quadam, ut separati moriantur illico. Neque enim, ut omnia, hujus aeris vivunt spiramine, quia hauriendi spiritus et respirandi natura his non suppetit; alioquin sub aquis semper non possent vivere non capientes spiritus infusionem. Quod est nobis spiritus, illis est aqua. Sicut nobis spiritus, ita illis aqua vivendi ministrat substantiam : nos intercluso commeatu spiritus, quia ne brevi quidem spatio possumus expertes esse spiritus vitalis, statim extinguimur : pisces quoque sublati de aqua, sine substantia sui vivi esse non possunt.

11. Et causa manifesta est, quoniam in nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum; et cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, spiritus infusione interiorem calorem refrigerat. Thorax enim ut suscipit alimenta, ita superflua ciborum et succos salubres sanguinemque discernit. Fit pulmo pervius, unde facilius ad eum potest adspiratio spiritus pervenire. Pisces vero branchias habent, quas nunc plicant et colligunt, nunc explicant atque aperiunt. In hac ergo collectione et apertione dum suscipitur aqua, et transmittitur ac penetrat, respirationis munus videtur implere. Propria igitur natura est piscium, nec communis cum cæteris; specialis usus, et a cæteris vivendi quædam separata et secreta substantia. Propterea non nutriuntur, neque ut terrena animalia, manus humanæ tactu et delinimento aliquo delectantur; etiamsi servati in vivariis suis vivant.

CAPUT V.

Pisces cur tam bene dentati. Hi sibi invicem in escam cedunt : quod imitantur avari, qui vehementi objurgatione castigantur.

12. Quid autem de densitate dicam dentium? Non enim ut bos aut ovis ex una parte dentes habent : sed utraque pars armata est dentibus; quia in aqua sunt, et si diutius cibum versarent, et non cito transmitterent, aquarum alluvione de dentibus eorum esca posset auferri ac dilui. Ideo densos et acutos habent, ut cito incidant, cito conficiant

cibum, facile et sine aliqua mora et dilatione transmittant. Denique non ruminant; solus tamen scarus in his ruminare perhibetur, ut ferunt quibus aut eventus, aut usus fuit, aut studium talia comprehendere.

13. Sane nec ipsi a suis potentiæ evasere violentiam, et avaritiæ potiorum subjecti ubique inferiores sunt. Quo quisque infirmior, eo prædæ magis patet. Et plerique quidem herbis pascuntur ac minutis vermibus. Sunt tamen qui invicem se devorent, et sua carne pascantur. Minor apud illos esca majoris est : rursus ipse major a validiore invaditur, et fit esca alterius prædator alieni. Itaque usu venit, ut cum ipse alium devoraverit, ab alio devoretur, et in unum ventrem uterque conveniat cum voratore proprio devoratus, sitque simul in uno viscere prædæ vindictæque consortium. Et ipsis sponte forte hæc accrevit injuria, sicut in nobis non ex natura cœpit, sed ex avaritia. Aut quia ad usum hominum dati sunt, in signum quoque facti sunt, ut in his nostrorum morum vitia videremus, et caveremus exempla; ne quis potior inferiorem invaderet daturus in se potentiori exemplum injuriæ. Itaque qui alterum lædit, sibi laqueum parat, in quem ipse incidat.

14. Et tu piscis es, qui viscera invadis aliena, qui demergis infirmum, qui cedentem persequeris usque in profundum. Cave ne dum illum persequeris, incidas ipse in validiorem, et deducat te in alienas insidias, qui tuas vitat, priusque tuam spectet ærumnam, qui te persequente propriam reformidabat. Quid interest inter divitem improbæ cupiditatis ingluvie absorbentem infirmorum patrimonia, et silurum de minorum piscium visceribus alvum repletum? Defunctus est dives, et nihil ei sua spolia profuerunt, immo magis eum rapinarum suarum detestabiliorem fecit infamia. Captus est silurus, et inutilis præda detecta est. Quanti in eo reperiuntur, qui alios devoraverant? Et tu, dives, habes in sinu tuo alterius prædatorem. Ille habebat facultates pauperis quas invaserat : tu eum opprimens duo patrimonia tuis facultatibus addidisti, et adhuc tanto non satiaris augmento; et dicis quod alios vindicaveris, cum eadem committas quæ ulcisceris, injusto injustior, et iniquo iniquior, et avaro avarior. Vide ne idem te qui piscem illum finis inveniat : hamum cave, cave retia. Sed præsumis de potentia, quod nemo tibi possit resistere : præsumebat et silurus quod hamum nemo sibi jaceret, nemo retia tenderet, et si incidisset, universa dirumperet; et tamen fuscinam non evasit, aut nexus vinculi validioris incurrit, quibus se non posset exuere. Sine dubio et hominum iniquitas quo graviora commiserit, eo magis scelere suo tuta esse non poterit; quin aliquando dissolvat quod pro scelerum pretio constat difficile posse vitari.

CAPUT VI.

Hominem esse piscem : sed piscem alium bonum, alium malum inveniri : bonum vero Petri hamum, ac sinum timere non debere.

15. Piscis ergo es, o homo. Audi quia piscis es : *Simile est regnum cœlorum reti misso in mare, quod ex omni genere piscium congregavit. Cum autem esset impletum, duxerunt id ad littus, et sedentes elegerunt optimos in vasis suis, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi. Exibunt Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis.* Sunt ergo boni et mali pisces, boni servantur ad pretium, mali statim ardent. Bonum piscem nec retia involvunt, sed elevant; nec hamus internecat atque interficit, sed pretiosi vulneris perfundit sanguine, in cujus oris confessione bonum pretium reperitur, quo tributum apostolicum, et census Christi possit exsolvi. Sic enim scriptum est, dicente Domino : *Reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis, an ab alienis? Et respondente Petro, ab alienis, ait Dominus : Vade ad mare, et mitte hamum, et eum piscem qui primus ascenderit, tolle, et aperto ore ejus invenies ibi staterem; illum sumens dabis eis pro me et te.*

16. Noli igitur, o bone piscis, Petri ha-

mum timere: non occidit, sed consecrat. Noli quasi vilem te contemnere, quia vides corpus infirmum: habes in ore tuo quod et pro Petro et pro Christo offeras. Noli timere Petri retia, cui dicit Jesus: *Duc in altum, et laxate retia.* Non enim in sinistram partem mittit, sed in dexteram, sicut jussus a Christo est. Noli timere sinum ejus, quia dictum est ei: *Ex hoc eris homines vivificans.* Ideo misit retia, et complexus est Stephanum, qui de Evangelio primus ascendit habens in ore suo staterem justitiæ. Unde confessione constanti clamavit dicens: *Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem ad dexteram Dei.* Pro hoc pisce stabat Dominus Jesus; sciebat enim esse in ore ejus pretium sui census. Denique glorioso martyrio et Petri judicium, atque doctrinam, et Christi gratiam locuples adsertor implevit.

CAPUT VII.

Per mare Evangelium et Ecclesiam signari, et quid in mari hoc præstare debeat homo piscis. Conjuges ad mutuam morum tolerantiam, caritatem, fidem, exemplo viperæ impelluntur. Cur idem exemplum in utramque partem usurpatum.

17. Nec te moveat quod pro mari Evangelium posui. Evangelium est, in quo Christus ambulavit: Evangelium est, in quo licet titubaverit Petrus, quando negavit, tamen per dexteram Christi fidei munimentum, stationis invenit gratiam: Evangelium est, de quo martyr ascendit: Evangelium est mare, in quo piscantur Apostoli, in quo mittitur rete, quod simile est regno cœlorum: Evangelium est mare, in quo Christi figurantur mysteria: Evangelium est mare, in quo Hebræus evasit, Ægyptius interemtus est: Evangelium est mare, quia sponsa Christi Ecclesia est, et divinæ gratiæ plenitudo, quæ supra maria fundata est, sicut dixit Propheta: *Ipse super maria fundavit eam.* Exsili super undas, o homo, quia piscis es: non te opprimant sæculi istius fluctus: si tempestas est, pete altum et profundum: si serenitas, lude in fluctibus: si procella, cave a scopuloso littore, ne te in rupem furens æstus illidat. Scriptum est enim: *Estote astuti sicut serpentes.*

18. Et quia de serpentibus astutis propositum exemplum est, simus astuti circa quærenda et servanda conjugia, diligamus tributa nobis consortia. Et si ii qui longinquis fuerant ortus sui tempore regionibus separati inter se convenerint, et si vir ad peregrina contenderit, nulla longinquitas, nulla absentia complacitam minuat caritatem. Eadem lex præsentes absentesque connectit: idem naturæ vinculum inter distantes et consistentes conjugalis caritatis jura constrinxit: eodem jugo benedictionis utriusque colla sociantur, etiamsi alter obeat separatarum regionum longa divortia; quia non corporis cervice, sed mentis jugum gratiæ receperunt. Vipera nequissimum genus bestiæ, et super omnia quæ serpentini sunt generis astutior, ubi coeundi cupiditatem assumserit, murænæ maritimæ notam sibi requirit copulam, vel novam præparat; progressaque ad littus, sibilo testificata præsentiam sui, ad conjugalem amplexum illam evocat. Muræna autem invitata non deest, et venenatæ serpenti expetitos usus suæ impertit conjunctionis. Quid sibi vult sermo hujusmodi, nisi ferendos esse mores conjugum; et si absens est, ejus opperiendam præsentiam, sit licet asper, fallax, inconditus, lubricus, temulentus? Quid pejus veneno, quod in conjuge muræna non refugit? Vocata non deest, et serpentis lubricum sedula caritate complectitur. Ille tua mala portat, et levitatis femineæ facilitatem: tu virum tuum non potes, o mulier, sustinere? Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem vocavit ad culpam mulier, justum est ut eum gubernatorem adsumat; ne iterum feminea facilitate labatur. Sed horridus et incultus est. Semel placuit. Numquid vir frequenter est eligendus? Comparem suum et bos requirit, et equus diligit; et si mutetur alius tamen trahere jugum nescit compar alterius, et se non totum putat: tu jugalem repudias tuum, et putas sæpe mutandum; et si uno defuerit die, superducis rivalem, et statim incognita causa

quasi cognita pudoris exequeris injuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, et blando proclamat sibilo; atque ubi adventare comparem senserit, venenum evomit reverentiam marito deferens, verecundata nuptialem gratiam : tu mulier advenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter conjugis : tu injuriis viam viro obstruis : tu litium moves venenum, non rejicis : tu conjugalis amplexus tempore dirum virus exæstuas; nec erubescis nuptias, nec revereris maritum.

19. Sed etiam tu, vir, possumus enim etiam sic accipere, depone tumorem cordis, asperitatem morum, cum tibi sedula uxor occurrit : propelle indignationem, cum blanda conjux ad caritatem provocat. Non es dominus, sed maritus; non ancillam sortitus es, sed uxorem. Gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera venenum suum fundit : tu non potes duritiam mentis deponere? Sed habes naturalem rigorem : debes temperare eum contemplatione conjugii, et reverentia conjunctionis deponere animi feritatem. Potest et sic. Nolite quærere viri alienum thorum, nolite insidiari alienæ copulæ. Grave est adulterium, et naturæ injuria. Duos primum Deus fecit, Adam et Evam, hoc est, virum et uxorem, et uxorem de viro, hoc est, de costa Adam; et jussit ambos esse in uno corpore, et in uno spiritu vivere. Quid unum separas corpus, unum dividis spiritum? Naturæ adulterium est. Hoc docet murænæ et viperæ non jure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus. Discite, o viri, qui alienam permolere quærit uxorem, cujus serpentis sibi adsciscere cupiat contubernium, cui etiam comparandus ipse serpenti sit. Festinat ad viperam, quæ se in gremium viri non directo tramite veritatis, sed lubrico devii amoris infundit. Festinat ad eam quæ venenum suum resumit, ut vipera quæ fertur peracto conjunctionis munere venenum quod evomuerat, rursus haurire; adultera enim vipera est. Unde et Salomon ait quod is qui fuerit temulentus, cum per vinum libido fervere consueverit, tamquam a colubri ictu extenditur, et tamquam a cornuta diffunditur illi venenum. Et ut scias quod de adultera dixit, adjecit : *Oculi tui cum viderint alienam, os tuum loquitur perversa.*

20. Nec quisquam velut contraria posuisse nos credat, ut et ad bonum et ad malum viperæ hujus exemplo uteremur; cum ad institutionem utrumque proficiat, si erubescamus aut fidem non exhibere dilecto, cui exhibet serpens; aut relinquentes sancta conjugia, lubrica et nocitura salutaribus præferamus, quod facit qui cum serpente miscetur.

CAPUT VIII.

De astutia polypi, et cancri, quibus fraudulenti homines adumbrantur ; cum exhortatione ad fugiendam cupiditatem.

21. Et quia de astutia cœpimus sermonem subtexere, qua unusquisque fratrem suum circumvenire et decipere nititur, et in novas se fraudes componere; ut quem vi obtinere non potest, circumscribat dolo, et fuco quodam artis obducat : fraudulentum illud polypi ingenium non præteribo, qui vadoso in littore petram nactus, affigitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, et simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspicione fraudis allapsos, dum nota non præcavent, et saxum opinantur, casibus furtivæ artis includit, et sinu quodam suæ carnis intercipit. Sic spontanea venit præda, et talibus capitur argumentis, qualia sunt eorum qui ingenium suum sæpe commutant, et diversas nocendi artes movent; ut singulorum mentes sensusque pertentent, cum continentibus positi continentiam prædicantes, in cœtu intemperantium tamquam devii ab studio castitatis, et demersi intemperantiæ volutabris; ut qui eos audiunt aut vident, incauta facilitate se credant; eoque citius labuntur, dum declinare non norunt, nec cavere quod noceat, cum gravior sit et magis noxia improbitas benignitatis obumbrata velamine.

Et ideo cavendi sunt qui crines suæ fraudis, et brachia longe lateque dispergunt, vel speciem induunt multiformem. Et isti enim polypi sunt nexus plurimos habentes, et callidorum ingeniorum vestigia, quibus irretire possint quidquid in scopulos suæ fraudis inciderit.

22. Cancer quoque quas cibi gratia præstigias instruit! Namque et ipse ostreo delectatur, et carnis ejus epulum sibi quærit. Sed quia ut appetens cibi, ita prospiciens est periculi : quoniam cum difficilis est venatio, tum periculosa : difficilis, quia testis validioribus esca interior includitur; nam velut muris quibusdam mollitiem carnis præcepti imperialis interpres natura munivit, quam medio testarum quodam sinu concavo nutrit ac fovet, et quasi in quadam valle diffundit; et ideo cassa omnia tentamenta sunt cancri, quia aperire clausum ostreum nulla vi potest : et periculosum est si chelam* ejus includat, ad argumenta confugit, et insidias nova fraude molitur. Itaque quia omnia genera delectatione mulcentur, explorat si quando ostreum remotis in locis ab omni vento contra solis radios diptychum ** illud suum aperiat, et reseret claustra testarum; ut libero aere visceris sui voluptatem quamdam capiat : et tunc clanculo calculum immittens, impedit conclusionem ostrei; ac sic aperta claustra reperiens, tuto inserit chelas, visceraque interna depascitur.

23. Sunt ergo homines, qui cancri usu in alienæ usum circumscriptionis irrepant, et infirmitatem propriæ virtutis astu quodam suffulciant, fratri dolum nectant, et alterius pascantur ærumna. Tu autem propriis esto contentus, et aliena te damna non pascant. Bonus cibus est simplicitas innocentiæ. Sua bona habens insidiari nescit alienis, nec avaritiæ facibus inardescit, cui lucrum omne ad virtutem dispendium est, ad cupiditatem incendium. Et ideo beata est, si bona sua noverit, cum veritate paupertas, et omnibus præferenda thesauris; quia melius est exiguum datum cum Dei timore, quam thesauri magni sine timore. Quantum est enim quod hominem alat? Aut si quæris quod etiam aliis abundet ad gratiam, id quoque non multum est. Melior enim est hospitalitas in oleribus cum gratia, quam vitulorum pinguium præparatio cum discordia. Utamur ergo ingenio ad quærendam gratiam, et salutem tuendam, non ad alienam circumscribendam innocentiam. Licet nobis uti exemplis maritimis ad profectum nostræ salutis, non ad alienæ periculum.

* *Chelæ*, in cancris quasi forcipes sunt, aut quidam digiti quibus obvia arripiunt.

** *Diptychum* vocat utrumque latus testæ ostreorum, quod more libri claudatur atque aperiatur. A particula δὶς et verbo πτύσσειν, id est, plicare.

CAPUT IX.

De præscientia echini futuram tempestatem nuntiantis. Eum accepisse hoc donum a Deo, cujus indulgentia in omnia creata prædicatur.

24. Echinus animal exiguum, vile ac despicabile, maritimum loquor, plerumque index futuræ tempestatis, aut tranquillitatis adnuntius solet esse navigantibus. Denique cum procellam ventorum præsenserit, calculum validum arripit, eumque velut saburram vehit, et tanquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus. Itaque non suis se librat viribus, sed alienæ stabilitatis regitur pondere. Quo indicio nautæ velut signum futuræ perturbationis capessunt, et sibi præcavent, ne eos imparatos turbo improvisus inveniat. Qui mathematicus, qui astrologus, quive Chaldæus sic potest siderum cursus, hos cœli motus et signa comprehendere? Quo ingenio ista collegit? Quo doctore percepit? Quis ei fuit tanti interpres augurii? Sæpe homines confusionem aeris vident, et sæpe falluntur, quod plerumque eam sine tempestate discutiat. Echinus non fallitur, echinum sua nequaquam signa prætereunt.

25. Unde exiguo animali tanta scientia, ut futura prænuntiet? Quo magis in eo nihil est, quo tantam possit habere prudentiam, crede quod per indulgentiam Domini rerum omnium id quoque

præscientiæ hujus munus acceperit. Etenim si fœnum Deus sic vestit, ut miremur; si pascit volatilia; si paravit corvo escam, pulli enim ejus ad Dominum clamant; si mulieribus dedit texturæ sapientiam; si araneam, quæ tam subtiliter ac docte laxos casses suspendit in foribus, sapientiæ non reliquit immunem; si ipse virtutem equo dedit, et solvit de cervice ejus formidinem, ut exsultet in campo, et occurrens regibus irrideat, odoretur bellum eminus, excitetur sono tubæ; si hæc irrationabilia pleraque, et alia insensibilia, ut fœnum et lilia, replevit suæ dispositione sapientiæ, quid dubitamus, quod etiam in echinum contulerit hujus gratiam præscientiæ? Nihil enim inexploratum, nihil dissimulatum reliquit. Omnia videt, qui pascit omnia : omnia replet sapientia, qui omnia in sapientia fecit, ut scriptum est. Et ideo si echinum visitationis suæ exsortem non prætermisit; si eum considerat, et futurorum informat indiciis, tua non considerat? Immo vero considerat, sicut testatur ejus divina Sapientia dicens : Si respicit volatilia, si pascit illa, nonne vos pluris estis illis? Si fœnum agri quod hodie est, et cras in ignem mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?

CAPUT X.

Cuique piscium generi præscripta esse sua domicilia, unde humana levitas, ac luxuria condemnantur : tamen quosdam pisces ad sobolem loca mutare; cujus rei ratio expenditur, et hominis reprehenditur incontinentia. Item de specialibus aliquorum piscium virtutibus.

26. An vero sine quadam dote naturæ manere piscibus etiam illam putamus gratiam, quod unumquodque genus piscium præscripta sibi domicilia habet, quæ sui generis nullus excedat, non incurset alienus? Quis geometra his divisit habitacula nullis rumpenda temporibus? Sed geometram audivimus, thalassometram numquam audivimus; et tamen pisces mensuram suam norunt, non muris urbium portisque præscriptam, non ædificiis domorum, non agrorum finibus limitatam, sed mensuram ejus quod oporteat; ut tantum satis sit unicuique, quantum ad usum abundet, non quantum aviditas quædam immoderata sibi vindicet. Lex quædam naturæ est tantum quærere, quantum sufficiat ad victum, et alimentorum modo sortem censere patrimonii. Hoc genus piscium in illo sinu maris alitur et gignitur, illud in alio. Denique non reperies confusa genera piscium: sed quod hic abundat, alibi deest. Et iterum ille sinus maris cephalos alit, lupos ille : ille saxatiles, locustas alius. Non est libera vagandi potestas; nec tamen aut interclusa montibus copia, aut fluviis interlabentibus transitus impeditur, sed usus naturæ impressus tamquam patriæ finibus unumquemque sese tenere, et ultra incolas prodire suspectum.

27. At nobis longe alia sententia est, mutare exsilio domos, incolarum fastidio teneri, advenarum captare gratiam, transferre terminos perpetuos, quos posuerunt patres nostri, agrum ad agrum jungere, domum ad domum. Deficit terra hominibus, sternuntur et maria. Rursus pro singulorum libidine inciditur terra, mare infunditur, ut insulas faciant, ut possideant freta : spatia maris sibi vindicant jure mancipii, pisciumque jura sicut vernaculorum conditione sibi servitii subjecta commemorant. Iste, inquit, sinus maris meus, ille alterius. Dividunt elementa sibi potentes. His ostreæ in fluctibus nutriuntur : his in vivario piscis includitur. Luxuriæ nec mare sufficit, nisi apothecas habeant ostrearum. Itaque ætates earum numerant, et piscium receptacula instruunt; ne convivia divitis mare non possit implere. Nam vicini nomen quibus audiunt auribus? Quibus oculis intuentur possessiones eorum? Quemadmodum dies noctesque excogitant, ut aliquid proximi auferant? *Numquid soli habitabitis super terram*, clamat Propheta? Cognoscit hæc Dominus, et vindictæ reservat.

28. Quantum aliena a piscibus aviditatis rapina? Illi naturalia captant secreta, et ultra terminos orbis terrarum mare norunt, quod nullæ interpolant insulæ, nec terra aliqua interjacet, vel ulterius ulla sit posita. Illic igitur ubi

diffusum late mare omnem spectandi usum, utilitatis gratia navigandi intercludat audaciam, condere se feruntur cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora, ut tradiderunt nobis, qui videre potuerunt: illic quietum ævum exigunt discreta ab insulis, et ab omnibus maritimarum urbium contagiis separata habent suas regiones et habitacula distributa. Manent in his inoffenso vicinorum limite, nec vago transitu mutationes quærunt locorum; sed tanquam patrium solum diligunt, et in his immorari dulce arbitrantur. Quæ ideo elegerunt, ut solitariam vitam remota possint arbitrorum interpellatione transigere.

29. Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutent, sed fovendi partus necessitate; quem opportuno atque legitimo procurantes tempore, ex plurimis locis, ac diverso sinu maris innumeri velut communi consilio convenientes conjuncto agmine aquilonis flatus petunt, et ad illud Septemtrionalium mare partium quadam naturæ lege contendunt. Dicas, si ascendentes videas, rheuma * quoddam esse, ita proruunt, fluctusque intersecant, per Propontidem in Euxinum pontum violento impetu profluentes. Quis piscibus hæc annuntiat loca, præcepit tempora? Quis tribuit dispositionem viandi, comitandi ordinem, metas et tempora revertendi? Homines suum imperatorem habent, cujus expectatur imperium; procedit tessera, proponuntur edicta provincialibus ut conveniant, tribunis militum litteræ diriguntur, dies statuitur, et plerique ad dies statutos occurrere non queunt. Quis imperator piscibus præceptum dedit? Quis doctor hanc tribuit disciplinam? Qui metatores itinera disponunt? Qui duces iter dirigunt, ut nullius desit occursus? Sed agnosco quis ille sit imperator, qui ordinatione divina sensibus universorum suum infundat imperium, qui tacitus mutis animantibus naturalis disciplinæ ordinem tribuat; nec solum magna penetret, sed etiam per minima quæque se fundat. Divinæ legi piscis obsequitur, et homines contradicunt? Piscis solemniter obaudit mandata cœlestia, et homines irrita faciunt Dei præcepta? An contemtibilis tibi videtur, quia mutus est, rationisque expers? Sed vide ne tu tibi magis incipias esse contemtui, si irrationabili irrationabilior deprehendaris. Quid autem rationabilius hoc piscium transitu, cujus rationem quidem verbis non explicant, sed factis loquuntur? Pergunt enim æstatis tempore ad fretum Ponti, eo quod reliquo maris sinu hic sinus dulcior sit. Non enim tamdiu sol ei freto, quamdiu cæteris immoratur, eaque fit causa ut non omnem aquam exhauriat, quæ dulcis atque potabilis est. Quis autem ignoret quod etiam ea quæ maritima sunt, aquis plerumque dulcibus delectentur? Denique dum flumina sequuntur, et ad superiora ascendunt, frequenter alieni pisces generis capiuntur in fluviis. Cum hæc igitur causa Pontum illis faciat gratiorem, vel quod æstus temperet solemnis illic flatus aquilonis, tum opportuniorem cæteris judicant, in quo generare et partus possint proprios enutrire, quod teneri fetus laborem alienæ regionis ferre vix possint, quos illic fovet aeris blanda clementia. Itaque peracto munere omnes simul eo quo venerant agmine revertuntur.

30. Quænam ista sit ratio consideremus. Objectus est Ponti sinus boreæ cæterorumque ventorum violentissimis flatibus; unde gravis illic procella furit, et tempestates moventur, ita ut de profundo arena vertatur: cujus rei fluctus arenosus indicio est, qui ventorum motu insurgens altius, tum pondere gravior, haud dubie non solum navigantibus, sed etiam maritimis ipsis animantibus intolerabilis habetur. Accedit illud, quod plurima et maxima Ponto flumina misceantur, cum hyberno tempore sinus ipse frigidior torrentium rigescat allapsu; propterea pisces tamquam arbitri fluentorum, æstate illic adspirantis auræ clementiam captare consueverunt: cujus amœnitate perfuncti rursus hyemis aspera declinare contendunt; et Septemtrionalis plagæ sæva fugientes,

* Basil. ῥεῦμα, id est, æstus ac torrens.

in reliquos se sinus conferunt, in quibus aut ventorum mollior sit placiditas, aut solis soleat vernare temperies. Novit igitur piscis pariendi tempus, quod pro magno mysterio dixit Salomon in Sapientia: novit tempus eundi atque redeundi; novit tempus perfunctionis et jactationis, et novit ut non queat falli; quia non rationis æstimatione, et disputationis argumento utitur, sed inspiratione naturæ, quæ vera est magistra Pietatis. Denique omnes animantes præscripta habent pariendi tempora, homo solus indiscreta atque confusa. Reliqua genera clementiam temporis quærunt, mulieres solæ partus suos inclementer effundunt. Vaga enim et intemperans libido generandi vagam pariendi ætatem exhibet. Pisces tanta maria transmittunt, ut utilitatem aliquam generi suo quærant. Nos quoque diffusa æquora transfretamus: sed quanto honestius, quod successionis amore, quam quod pecuniæ aviditate suscipitur? Denique illis ad pietatem, nobis ad quæstum transmissio deputatur. Illi sobolem referunt omnibus mercibus cariorem: nos mercem longe imparem ad periculi vicem misera lucri cupidine reportamus. Itaque illi patriam repetunt: nos derelinquimus. Illis nando incrementum generis acquiritur: nobis minuitur navigando.

31. Quis igitur neget divinitus illis infusum ingenium esse hujusmodi atque virtutem? Cum videat istos in Aquilonem tam solemnem obeundæ fœcunditatis peregrinationem vivaci ingenio componere; alios in exiguo corpore tantum validitatis adsumere, ut maximas navium plenis currentes velis in mediis fluctibus sistant: sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur navem ingentem sistere, ut quasi radicatam mari hærere videas, nec moveri. Aliquamdiu enim immobilem servat. An et huic putas sine creatoris munere tantum potuisse suppetere virtutis? Quid gladios loquar aut serras aut canes maritimos aut balenas aut zygænas? Quid etiam turturis centrum, et hoc mortuæ? Sicut enim viperæ os si quis calcaverit recens dumtaxat, gravius quam venenum nocere perhibetur, et immedicabile vulnus serpere: ita etiam turtur aculeo suo mortua amplius quam viva periculi afferre memoratur. Lepusculus quoque timidum animal in terris, in mari formidabile, citam et quæ non facile possit auferri, corruptelam invehit. Voluit enim te creator nec in mari satis ab insidiantibus esse securum; ut propter pauca quæ noceant, quasi in excubiis positus, armis fidei semper et scuto devotionis accinctus, a Domino tuo debeas salutis sperare præsidium.

CAPUT XI.

De piscibus Atlantici maris: item de sale, corallio et aliis quibusdam. Ob ea sed maxime ob navigationem mare terris præstare: post quæ paucis de Jona ac Petro memoratis, sermo clauditur.

32. Veniamus ad Atlanticum mare. Quam ingentia illic et infinitæ magnitudinis cete? Quæ si quando supernatant fluctibus, ambulare insulas putes, montes altissimos summis ad cœlum verticibus eminere. Quæ non in acta*, nec in littoribus, sed in Atlantici maris profundo feruntur videri, ut eorum conspectu nautæ a navigandi in illis locis præsumtione revocentur, nec secreta elementorum adire sine supremo terrore mortis usurpent.

33. Sed jam adsurgamus ipsi de profundo maris, et aliquantulum sermo noster emergat, atque ad superiora se subrigat: spectemus ea quæ usitata multis, et plena sint gratiæ, quomodo aqua in salis vertatur soliditatem, ut ferro sæpe cædatur; quod de Britannicis salibus nihil mirum, qui in speciem marmoris validi, ejusdem metalli niveo candore resplendent, salubres corporis cibo, et potui nimis grati. Quomodo etiam non indecorus lapis corallium in mari herba sit, si in aerem transferatur, in lapidis firmitatem solidetur. Unde etiam ostreis pretiosissimam margaritam natura infixerit, quomodo eam maris aqua in tam molli

* Acta, actæ, *græce* ἀκτή, littus secretum et amœnum.

carne solidaverit. Quæ difficile apud reges inveniuntur, ea in littoribus quasi vilia jacent vulgo, et in saxis asperis et cautibus colliguntur. Aureum etiam vellus aqua nutrit, et lanam in memorati speciem metalli gignunt littora, cujus colorem nullus adhuc eorum qui fucis diversis obducunt vellera, imitari potuit; adeo naturæ maritimæ gratiam humana implere nescit industria! Scimus qua sollicitudine vellera ovium etiam minus pretiosa curentur : sint licet optima, nequaquam tamen his fucus innascitur. Hinc naturalis color est, quem nullus adhuc fucus æquavit : hoc quoque piscis est vellus. Sed et ipsi murices qui insigne dant regium, sunt maritimi.

34. Et quæ pratorum gratia, vel hortorum amœnitas potest cærulei maris æquiparare picturam? Aurum licet in pratis flores refulgeant, auri quoque fulgorem in mari lana resplendet : et illi cito marcescunt, ista diu duratura servatur. Lilia in hortis eminus nitent, vela in navibus : hic odor, illic ventus adspirat. Quæ utilitas in folio? In navibus quanta commercia? Lilia suavitatem narium, vela hominum salutem invehunt. Adde pisces salientes, et delphinas ludentes : adde rauco sonantes fluctus murmure : adjice currentes naves ad littora, vel de littoribus exeuntes. Et cum e carceribus mittuntur quadrigæ, quanto studio spectantium et amore certatur? Equus tamen in vanum currit, non in vanum navigia. Ille in vanum, quia vacuus : ista ad utilitatem, quasi plena frumenti. Quid iis gratius, quæ non verbere aguntur, sed ventorum spiramine : ubi nemo refragatur, sed omnes fautores sunt : ubi nemo vincitur quicumque pervenerit, sed omnes puppes quæ pervectæ fuerint, coronantur : ubi palma merces salutis, victoria pretium regressionis est. Quantum enim distat inter directos cursus ac reflexos? Isti perpetuantur, hi resolvuntur. Adjunge remigiis contexta littora, quibus vexillum exeundi aura de cœlo est. Itaque aurigæ plausum inanem referunt : hi solvunt vota servati.

35. Quid de Jona dignum loquar, quem cetus excepit ad vitam, reddidit ad prophetandi gratiam? Emendavit aqua, quem terrena deflexerant : psallebat in utero ceti, qui mœrebat in terris. Et ut utriusque redemtio non prætereatur elementi, terrarum salus in mari ante præcessit, quia signum Filii hominis signum Jonæ. Sicut iste in utero ceti, sic Jesus in corde terræ. In utroque remedium; majus tamen in mari pietatis exemplum; quoniam exceperunt pisces, quem homines refutarunt, et quem homines crucifixerunt, pisces servarunt. Petrus quoque in mari titubat, sed non labitur : et confessus in fluctibus, tamen negavit in terris. Itaque illic quasi devotus manu apprehenditur : hic quasi oblitus adspectu censorio convenitur. Sed jam rogemus Dominum, ut sermo noster quasi Jonas ejiciatur in terram, ne diutius in salo fluctuet. Et bene jam exivit cucurbita, quæ obumbret nos a malis nostris : sed et ipsa procedente sole arefacta admonet requiescendum, ne in terra æstuare incipiamus ingenio, et nobis etiam verba deficiant. Certe plus nobis quam Ninivitis data est in aquis remissio peccatorum.

CAPUT XII.

Fingit sibi e memoria aves evolasse, ad quas orationem eleganter revocat. Auditores sibi attentionem præbituros dicit, se autem illis brevitatem. Denique variarum avium suavitatem exoptat.

36. (Et cum paululum conticuisset Ambrosius, iterum sermonem adorsus ait :) Fugerat nos, fratres dilectissimi, necessaria de natura avium disputatio, et sermo hujusmodi nobis cum ipsis avibus evolaverat. Fit enim natura quadam, ut hi qui aliquid intuentur, vel dicendo exprimere volunt, eorum qualitatem quæ vel intuentur vel loquuntur, adsumant; ut cum pigrioribus immoremur, et cum velocibus celeri rapiamur adspectu, stylo quoque aut tardiore utamur aut rapido. Itaque cum caveo ne mari demersa prætereant, et aquis operta me lateant, effugit omne volatile; quia dum inclinatus imos

aquarum gurgites scrutor, aerios non respexi volatus; nec umbra saltem pennæ me præpetis reclinavit, quæ in aquis relucere potuit. Verum ubi omne negotium expeditum putavi, et absolutum me credidi, et diem quintum consummatum arbitratus sum; venit in mentem avium natura, quæ cum eunt cubitum, quasi peracto lætæ munere æthera cantu mulcere consuerunt: quod velut solemniter surgente et occidente die instaurare consuerunt; ut decursi vel adoriendi nocturni juxta ac diurni temporis laudes suo referant creatori. Magnum igitur incentivum excitandæ nobis devotionis amiseram. Quis enim sensum hominis gerens non erubescat sine psalmorum celebritate diem claudere, cum etiam minutissimæ aves solemni devotione et dulci carmine ortus dierum ac noctium prosequantur.

37. Redeat igitur nobis volaticus sermo, qui pene fuerat elapsus ex oculis, et aquilæ modo alta petens volatus suos obduxerat nubibus; nisi quia oculos abluti aqua, dum de gurgite levamus ad cœlum, speculati vacuum aeris volatibus ferri, ad necessitatem styli putavimus esse revocandum. Eritis vos judices, qui estis aucupes verbi, utrum consultius evolasset, an utiliter in vestra retia sit relapsus. Nec vereor ne fastidium nobis obrepat in volatibus requirendis, quod non obrepsit in gurgitibus perscrutandis; aut aliquis nobis in disputatione obdormiat, cum possit avium cantibus excitari. Sed profecto qui inter mutos pisces vigilaverit, non dubito quod inter canoras aves somnum sentire non possit, cum tali ad vigilandum gratia provocetur. Neque vero vile putetur, quod potuit præteriri, cum sit tertia pars in animantibus creaturæ. Tria enim genera animantium esse non dubium est, terrenum, volatile, aquatile. Denique sic scriptum est: *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secus firmamentum cœli secundum genus.*

38. Revocamur ad superiora sicut obliviosi viatores, qui cum inconsulto præterierint, in sua revertentes vestigia incuriæ suæ mulctam repetito itineris labore suscipiunt. Est tamen etiam bonus viator, qui dispendium regressionis reliqui itineris compendiosa celeritate compenset, ut mihi faciendum arbitror; maxime cum de avibus sermo sit, quæ solent oculos hominum volatu properatiore perstringere. Quid enim convenit iis immorari, in quibus celeritas placere consuevit? Avius igitur atque inusitatus in tali genere scriptionis sermo noster canoris avibus resonet atque resultet.

39. Sed unde mihi cygnea carmina, quæ etiam sub gravi mortis imminentis terrore delectant? Unde mihi illos naturales modulos cantilenæ, quibus etiam paludes sonoræ cantus edunt dulcissimi suavitatem? Unde mihi vocem psittaci, dulcedinemque merularum? Utinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet? Ea enim avis signare solet diei surgentis exortum, et effusiorem diluculo deferre lætitiam. Tamen si illorum suavitas deest, sunt gementes turtures, et raucæ columbæ, tum etiam cornix plena voce pluviam vocat. Unde rurale aviarium sermone quo possumus, scientia quam nos rusticani docuerunt, persequamur.

CAPUT XIII.

Exorsurus a volucribus aquaticis primum de halcione disserit, et quanta sit divina benignitas in eam avem exponens, nos ad exspectandam a Deo opem hortatur. De avibus imbrium aut ventorum præsagis, deque fida anserum custodia.

40. Et quoniam de aquatilibus reptilibus diximus, arduum est ut subito ad aves cœli sermo noster ascendat. Et ideo de iis avibus prius dicamus, quæ circa aquas maris fluminumque versantur, cum quibus possumus emergere. Itaque ab halcyone sermonem adoriamur. Ea est avis maritima, quæ in littoribus fetus suos edere solet, ita ut in arenis ova deponat medio fere hyemis. Nam id temporis fovendis habet deputatum partubus, quando maxime insurgit mare, littoribusque vehementior fluctus illiditur, quo magis repentinæ placiditatis solemnitate avis hujus elu-

ceret gratia. Namque ubi undosum fuerit mare, positis ovis subito mitescit, et omnes cadunt ventorum procellæ, flatusque aurarum quiescunt, ac placidum ventis stat mare, donec ova foveat halcyone sua. Septem autem dies fotus sunt, quibus decursis, educit pullos, fetusque absolvit : illico alios quoque septem dies adjungit, quibus enutriat partus suos, donec incipiant adolescere. Nec mireris tam exiguum nutriendi tempus, cum absolutio fetuum tam paucorum dierum sit. Tantam autem gratiam minuscula avis divinitus indultam habet, ut hos quatuordecim dies nautici præsumtæ serenitatis observent, quos et halcyonidas vocant, quibus nullos motus procellosæ tempestatis horrescant.

41. *Nonne vos passeribus pluris estis?* Dominus ait. Si igitur avis minusculæ contemplatione et insurgit mare, et repente comprimitur, atque aspera hyemis inter graves procellas tempestatesque ventorum detergit cœli nubila, fluctusque componit elementis omnibus subito infusa tranquillitas; quantum præsumere debeas, o homo, ad imaginem Dei factus, agnoscis; si tamen aviculæ istius fidem studio devotionis imiteris. Illa tempestates videns insurgere, sævire ventos, inter hyberni sæva non revocatur, neque reflectitur, sed impellitur. Denique in littore sua ova constituit, ubi ea relabente fluctu madida adhuc arena suscipiat : nec insurgentes fluctus quos immurmurare atque allabi videt, reformidat.

42. Et ne putes quod ovorum videatur habere contemtum; continuo ubi deposuerit ova, nidificat, et suo partus corpore fovet, nec saluti propriæ alluvione littoris pertimescit : sed secura de Dei gratia, ventis se committit et fluctibus. Parum est hoc. Adjungit totidem alios ad nutriendum dies : nec interpellari tot diebus infidi maris tranquillitatem veretur, tentatque meritum suum naturæ jam solemnitate fundatum. Illa teneros fetus non latibulis aliquibus abscondit aut tectis, nec includit cavernis, sed nudo et rigenti committit solo; nec defendit a frigore, sed divino fotu, quo magis cætera despiciat, tutiores fore existimat. Quis nostrum parvulos suos non vestimentis tegat, tectisque abscondat? Quis non claudat eos septis cubiculorum? Quis non ita diligenter undique fenestras obstruat, ne qua possit aura vel leviter penetrare? Merito quos tam sollicite induimus ac fovemus, exuimus eos clementiæ cœlestis involucro : halcyone vero quos nudos projicit, eos divino vestit indumento.

43. Nec vos præteribo, mergi, quibus ab assiduitate mergendi nomen hoc hæsit; quomodo sæpe mergentes aurarum signa colligitis, et prævidentes tempestatem futuram, propere medio revolatis ex æquore, et ad littorum tuta cum clamore contenditis. Quomodo etiam fulicæ quæ maritimo delectamini profundo, refugientes quam præsenseritis commotionem maris, in vado luditis. Ipsa ardea quæ paludibus inhærere consuevit, notas deserit sedes, imbresque formidans supra nubes volat; ut procellas nubium sentire non possit. Consideremus diversas volucres maris, quemadmodum imminente ventorum motu ad tutiora et tunc temporis dulciora sibi stagna se conferant, atque in abscondito terrarum sinu cognita sibi alimenta rimentur.

44. Nocturnas autem anserum quis non miretur excubias, qui vigilias suas etiam cantus assiduitate testantur? Denique eo etiam Romana Capitolia a Gallo hoste servarunt. Merito illis debes, Roma, quod regnas. Dii tui dormiebant, et vigilabant anseres. Ideo illis diebus anseri sacrificas, non Jovi. Cedunt enim dii vestri anseribus, a quibus se sciunt esse defensos, ne et ipsi ab hoste caperentur

CAPUT XIV.

Aves cum piscibus multiplici cognatione conjungi; nullas tamen pedum officio carere. De variis variarum avium generibus ac differentiis.

45. Pulcre autem post descriptionem piscium, de iis avibus quæ assuetæ sunt aquis, sermo successit; quia et ipsæ similiter usu natandi et munere delectantur. Unde prima cognatio videtur

avibus istis esse cum piscibus; quoniam natanti communia quædam videntur utrique generi esse consortia. Secunda quoque cognatio omnibus avibus et piscibus est; eo quod volantis usus species sit natantis. Sicut enim aquam natando piscis incidit, ita avis aerem volatu celeri secat. Atque utrique generi similiter caudæ suppetit alarumque remigium; ut pisces ad priora se alis subrigant, atque ad ulteriora procedant, caudæ quoque gubernaculo vel quo velint se facile convertant, vel impetu quodam e regione iter suum dirigant. Aves quoque aeri volatibus suis velut aquis innatant, et quasi quædam extendunt brachia, cauda quoque se vel ad superiora subrigunt, vel ad inferiora demergunt. Unde quoniam in nonnullis idem usus et species, ideo de aquis utriusque generis nativitas divina præceptione processit. Dixit enim Deus: *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus: et volatilia volantia super terram secus firmamentum cœli secundum genus*. Non immerito igitur quia de aquis genus utrumque producitur, natandi proprietas utrisque suppeditat.

46. Sane cum et coluber lubricus omnesque serpentes (ideo enim serpenti nomen est inditum, quia non possunt ambulare, sed serpere) dracones quoque simili modo ut pisces plerique sine pedibus sunt; nullum avium genus pedum officio caret, quia omnibus victus e terris; et ideo pedum munere fulciuntur, quia hujusmodi ad escam quærendam indigent ministerio. Itaque aliæ volucres unguibus armantur ad raptum, ut accipitres et aquilæ quæ rapinam venationis exercent: aliæ vel ad incedendum vel ad cibum sibi parandum usu ministerioque utuntur accommodo.

47. Unum autem nomen avium, sed genera diversa; quæ quis possit memoria aut cognitione comprehendere? Sunt itaque aves quæ carne vescuntur. Ideo his ungues asperi, curvatum atque acutum os, velox volatus; quoniam raptu vivunt, ut possint facile corripere prædam quam sequuntur, propere vel ore vel unguibus eviscerare. Sunt etiam aves, quæ reperto pascuntur semine: aliæ diverso et fortuito cibo. Est etiam diversitas copularum, quarum gratia carent, quæ intendunt rapinis. Nam propter aviditatem prædandi, vel propter insidias explorandi nec ipsis inter se convenit; et ideo declinant sui copulam. Refugit enim avaritia consortium plurimorum. Deinde conjunctio plurimorum facile ipsa se proderet. His ergo avibus nihil est copulatorium præter jugale consortium. Ergo aquilis accipitribusque hic usus est vitæ. Contra vero palumbes, grues, sturni, corvi atque cornices, etiam turdi gaudent plurimorum connexione.

48. Alia quoque avium genera enchoria [a] quæ manent in locis semper: alia adventitia quæ obeunt regiones alias, et peracta hyeme revertuntur: sunt alia quæ hyeme redeunt, æstate peregrinantur a nobis; sive quod alia hyemis tempore ad calidiora se conferant; sive quod pleraque rursus æstatem in iis locis exigant, quæ amœniora noverunt. Turdi denique autumni fine, hyemis confinio, quasi exacta æstate se referunt. Quibus nos inhospitali immanitate molimur insidias, et diverso genere nunc infida sede decipere, nunc visco eos fallere, nunc laqueis captare contendimus. Ciconiæ reditus vexillum veris attollit. Grues quia alta petunt, amant frequenter peregrinari.

49. Aliæ aves ad manum se subjiciunt, et mensæ herili assuescunt, tactuque mulcentur: aliæ formidant: aliæ iisdem quibus homines domiciliis delectantur: aliæ secretam in desertis vitam diligunt, quæ requirendi sibi victus difficultatem libertatis amore compensant. Aliæ vocibus tantum strepunt: aliæ canoro delectant suavique modulamine. Quædam ex natura, aliæ ex institutione diversarum vocum obloquuntur discrimina; ut hominem putes locutum, cum locuta sit avis. Quam dulcis merularum, quam expressa vox psittaci est! Sunt etiam aliæ simplices,

---

[a] Enchoria, *græce* ἐγχώρια, aves indigenæ et nostrates.

ut columbæ : aliæ astutæ, ut perdices: gallus jactantior, pavus speciosior. Sunt etiam vitæ in avibus et operum diversitates; ut aliæ ament in commune consulere, et collatis viribus velut quamdam curare rempublicam, et tamquam sub rege vivere : aliæ sibi quæque prospicere, imperium recusare, et si capiantur, indigno velint exire servitio.

CAPUT XV.

De gruibus, atque earum vigilantia in custodiis, necnon de ordine ab iisdem inter volandum servato. Et hac occasione de priscæ reipublicæ statu, humanæque incuriæ causis.

50. Ab iis igitur ordiamur, quæ nostro usui se imitationem dederunt. In illis enim politia quædam et militia naturalis, in nobis coacta atque servilis. Quam injusso et voluntario usu grues in nocte sollicitam exercent custodiam! Dispositos vigiles cernas; et cæteris consortibus quiescentibus, aliæ circumeunt et explorant, ne qua ex parte insidiæ tendantur, atque omnem deferunt impigro sui vigore tutelam. Post ubi vigiliarum fuerit tempus impletum, perfuncta munere in somnum se præmisso clangore componit; ut excitet dormientem, cui vicem muneris traditura est. At illa volens suscipit sortem, nec usu nostro invita et pigrior somno renuntiat : sed impigre suis excutitur stratis, vicem exequitur, et quam accepit gratiam pari cura atque officio repræsentat. Ideo nulla desertio, quia devotio naturalis : ideo tuta custodia, quia voluntas libera.

51. Hunc etiam volantes ordinem servant, et hac moderatione omnem laborem allevant; ut per vices fungantur ductus sui munere. Præcedit enim una cæteras præstituto sibi tempore, et quasi ante signa præcurrit : deinde convertitur, et sequenti sortem ducendi agminis cedit. Quid hoc pulcrius, et laborem omnibus et honorem esse communem, nec paucis arrogari potentiam, sed quadam in omnes voluntaria sorte transcribi?

52. Antiquæ hoc reipublicæ munus; et instar liberæ civitatis est. Sic ab initio acceptam a natura, exemplo avium politiam homines exercere cœperunt; ut communis esset labor, communis dignitas, per vices singuli partiri curas discerent, obsequia imperiaque dividerent, nemo esset honoris exsors, nullus immunis laboris. Hic erat pulcherrimus rerum status, nec insolescebat quisquam perpetua potestate, nec diuturno servitio frangebatur; quia et sine invidia erat ordine muneris et temporis moderatione delata promotio; et tolerabilior videbatur, quæ communi cadebat sorte custodia. Nemo audebat alium servitio premere, cujus sibi successuri in honorem mutua forent subeunda fastidia : nemini labor gravis, quem dignitas secutura relevaret. Sed postquam dominandi libido vindicare cœpit indebitas, et indeptas nolle deponere potestates : posteaquam militiæ non jus commune cœpit esse, sed servitus : posteaquam non ordo factus est suscipiendæ potentiæ, sed studium vindicandæ, cœpit etiam ipsa laboris functio durius sustineri; et quæ non est voluntaria, cito locum relinquit incuriæ. Homines quam inviti subeunt vigiliarum munia, quam ægre unusquisque in castris periculum sortitus excubat, quod tuendum sibi regali præceptione committitur! Proponitur pœna desidiæ, et tamen plerumque obrepit incuria, non servantur excubiæ. Necessitas enim quæ invito imponit obsequium, adfert plerumque fastidium. Nihil est enim tam facile, quin habeat difficultatem, quod facias invitus. Ergo et jugis labor avertit affectum, et continua et diuturna potentia gignit insolentiam. Quem invenias hominum, qui sponte deponat imperium, et ducatus sui cedat insigne, fiatque volens numero postremus ex primo? Nos autem non solum de primo, sed etiam de medio sæpe contendimus, et primos discubitus in convivio vindicamus : ac si semel delatum fuerit, volumus esse perpetuum. Ideo inter grues æquanimitas in laboribus est, humilitas in potestatibus. Admonentur ut exerceant custodiæ vices, non

admonentur ut de potestate decedant; quia ibi naturalis quies somni interpellanda, hic voluntariæ sedulitatis gratia præstanda est.

CAPUT XVI.

Quomodo ciconiæ proficiscantur, atque a cornicibus deducantur ac defendantur. Laudatur earumdem cornicum hospitalitas et humana reprehenditur negligentia. Tandem ciconiarum pietati in parentes nostra impietas opponitur.

53. CICONIAS ferunt collecto proficisci agmine, si quo pergendum putant, et simul plerisque circa Orientem locis invehi, et quasi tessera militari pariter omnes moveri. Exercitum credas cum signis suis pergere, sic omnes viandi comitandique et præeundi ordinem servant. Cornices autem deducunt eas ac dirigunt, et velut quibusdam turmis stipatricibus prosequuntur; adeo ut adjumenta quædam bellantibus adversus inimicas aves conferre credantur, et propriis periculis bella aliena suscipere. Cujus rei indicium est; quia nullæ per intervallum aliquod temporis residere in iis locis reperiuntur; et quia cum vulneribus revertentes manifesta quadam sanguinis sui voce cæterisque loquuntur indiciis gravium se certaminum subiisse conflictum. Quis igitur illis pœnam desertionis indixit? Quis derelictæ militiæ supplicia præscripsit formidolosa; ut nulla prosequendis hospitalibus turmis sese subtrahere nitatur : sed certatim omnes deductionis munere officioque fungantur?

54. Discant homines hospitalia servare jura, et ex avibus cognoscant quid religionis hospitibus sit deferendum, quæ obsequia deputanda, quibus cornices etiam pericula sua negare non soleant. His igitur nos januas claudimus, quibus aves etiam animas suas conferunt; et quos illæ consortio prosequuntur discriminis, eos tecti prohibemus hospitio; et quorum illæ bella suscipiunt, his nos bella frequenter inferimus. Mentior, si non Sodomitanis hæc fuit causa supplicii : aut Ægyptius furor genti hospitæ dum bellum conatur inferre, inhospitalitatis pœnas infidæ naufragio plebis exsolvit.

55. Quam vero rationabilium non excedat pietatem ac prudentiam avis hujus clementia considerandum, quam nec post exemplum quidem irrationabilium quisquam nostrum imitari potuerit. Nam depositi * patris artus per longævum senectutis plumarum tegmine alarumque remigio nudatos circumstans soboles pennis propriis fovet. Et quid dicam, collatitio cibo pascit, quando etiam ipsa reparat naturæ dispendia, ut hinc atque inde sublevantes senem fulcro alarum suarum ad volandum exerceant, et in pristinos usus desueta jam revocent pii patris membra? Quis nostrum levare ægrum non fastidiat patrem? Quis fessum senem suis humeris imponat, quod in ipsa historia vix credibile habetur? Quis ut pius sit, non hoc servulis mandet obsequium? At vero avibus non est grave, quod pietatis est plenum : non est onerosum, quod solvitur naturæ debito. Non recusant aves pascere patrem, quod etiam præscripta necessitate sub terrore pœnarum plerique hominum recusarunt. Aves non scripta, sed nata lex stringit. Aves ad hoc munus nulla præcepta conveniunt, sed gratiæ naturalis officia. Aves non erubescunt reverendi senis membra portare; est enim vectura pietatis, quod eo usque frequenti testificatione percrebuit, ut congruæ mercedem remunerationis invenerit. Nam Romanorum usu pia avis vocatur. Et quod vix uni imperatori consulto senatus delatum dicitur, hoc istæ aves in commune meruerunt. Habent ergo aves istæ decreta patrum ad propriæ insigne clementiæ. Pios enim filios patrum prius oportuit judicio prædicari. Habent etiam universorum suffragia; nam retributio beneficiorum ἀντιπελαργωσις nominatur; πελαργος enim ciconia dicitur. Virtus itaque ab his nomen accepit, cum relatio gratiarum ciconiæ vocabulo nuncupatur.

---

* Depositi, id est, *desperati*, juxta illud *Æneid.* 12 :

Ille, ut depositi proferret fata parentis.

CAPUT XVII.

De hirundinis sedulitate, industria et pietate in filios. De paupertate ipsius qua hominis in egestate positi impatientia, improbitas et desperatio arguuntur.

56. Habemus aviariæ sobolis erga cultus patrios pietatis exemplum : accipiamus nunc maternæ sedulitatis in filios grande documentum. Hirundo minuscula corpore, sed egregie pio sublimis affectu, quæ indiga rerum omnium pretiosiores auro nidos struit; quia sapienter nidificat. Nidus enim sapientiæ potior est auro. Quid enim sapientius, quam ut et volandi vaga libertate potiatur, et hominum domiciliis parvulos suos et tecto commendet, ubi sobolem nullus incurset? Nam et illud est pulcrum; ut a primo ortu pullos suos humanæ usu conversationis assuescat, et præstet ab inimicarum avium insidiis tutiores. Tum illud præclarum, qua gratia domos sibi sine ullo adjutore tamquam artis perita componat. Legit enim festucas ore, easque luto illinit, ut conglutinare possit. Sed quia lutum pedibus non potest deferre, summitatem pennarum aquæ infundit; ut facile his pulvis adhæreat, et fiat limus quo paulatim festucas vel minutos surculos sibi colligat, atque adhærere faciat : eo genere nidi totius fabricam struit; ut quasi pavimenti solo pulli ejus intra ædes suas sine offensione versentur, nec pedem aliquis interserat per rimulas texturarum, aut teneris frigus irrepat.

57. Sed hoc industriæ officium prope commune multis avibus : illud vero singulare, in quo est præclara cura pietatis, et prudentis intellectus et cognitionis insigne, tum quædam medicæ artis peritia; quod si qua pulli ejus fuerint cæcitate suffossi oculos sive compuncti, habet quoddam medendi genus, quo possit eorum lumina intercepto usui reformare. Nemo igitur de inopia queratur, quod vacuas pecuniæ proprias ædes reliquerit. Pauperior est hirundo, quæ vacua æris abundat industria. Ædificat, nec impendit : tecta attollit, et nihil aufert proximo; nec indigentia et paupertate ad nocendum aliis compellitur; nec in gravi filiorum imbecillitate desperat. Nos vero et paupertas afficit, et inopiæ necessitas vexat, et plerosque indigentia cogit in flagitium, impellit in crimen. Lucri quoque studio in fraudes versamus ingenium, aptamus affectum, atque in gravissimis passionibus spem deponimus, fractique animo resolvimur, improvidi et inertes jacemus; cum de divina miseratione tunc sperandum amplius sit, cum præsidia humana defecerint.

CAPUT XVIII.

Amorem in filios a cornicibus homines edoceri, eorumque damnari impietatem. Accipitres et aquilas inclementiæ neutiquam accusandos; sed fulicam quæ abdicatum aquilæ pullum nutrit, commendandam.

58. Discant homines amare filios ex usu et pietate cornicum, quæ etiam volantes filios comitatu sedulo prosequuntur; et sollicitæ ne teneri forte deficiant, cibum suggerunt, ac plurimo temporis nutriendi officia non relinquunt. At vero feminæ nostri generis cito ablactant etiam illos quos diligunt : aut si ditiores sunt, lactare fastidiunt. Pauperiores vero abjiciunt parvulos, et exponunt, et deprehensos abnegant. Ipsæ quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fetus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extinguunt, priusque aufertur vita, quam tradatur. Quis docuit nisi homo filios abdicari? Quis reperit tam immitia patrum jura? Quis inter naturæ fraterna consortia fratres impares fecit? Unius divitis filii diversa sorte cæduntur. Alius totius paternæ sortis adscriptionibus inundatur : alius opulentæ hæreditatis patriæ deplorat exhaustam atque inopem portionem. Numquid natura divisit merita filiorum? Ex pari omnibus tribuit, quod ad nascendi atque vivendi possint habere substantiam. Ipsa vos doceat non discernere patrimonio, quos titulo germanitatis æquastis. Etenim quibus dedistis communiter esse quod nati sunt, non debetis his, ut id communiter habeant in

quod a natura substituti sunt, invidere.

59. Accipitres feruntur in eo duram adversum proprios fetus habere inclementiam, quod ubi eos adverterint tentare volatus primordia, nidis ejiciunt suis, continuoque eliminant; ac si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, coguntque audere quod trepidant; nec ullum postea deferunt his munus alimoniæ. Quid mirum tamen si rapere assueti nutrire fastidiunt? Consideremus ad hoc eos esse generatos, ut etiam aves ad cavendum formido exerceat; ne passim curas relaxent, sed pericula prædonibus declinanda prospiciant. Deinde cum his natura quadam prædandi munus inoleverit, magis a tenero pullos suos instituere videntur ad prædam, quam pastus abdicare compendiis. Cavent ne in tenera ætate pigrescant, ne solvantur deliciis, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quam quærere, ne naturæ suæ deponant vigorem. Intermittunt studia nutriendi; ut in usus rapiendi audere compellant.

60. Aquila quoque plurimo sermone usurpatur quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verum unum ex pullis duobus. Quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio. Sed id non arbitror facile credendum, præsertim cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret : *Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos confidit et expandit alas suas; et adsumsit eos, et suscepit super scapulas suas, Dominus solus ducebat eos.* Quomodo ergo expandit alas, si occiderit alterum? Unde puto non avaritia nutriendi eam inclementem fieri, sed examine judicandi. Semper enim fertur probare quos genuit; ne generis sui inter omnes aves quoddam regale fastigium degeneris partus deformitas decoloret. Itaque adseritur quod pullos suos radiis solis objiciat, atque in aeris medio parvulos ungue suspendat; ac si quis repercusso solis lumine, intrepidam oculorum aciem inoffenso tuendi vigore servaverit, is probatur, quod veritatem naturæ sinceri obtutus constantia demonstraverit : sin vero lumina sua præstrictus radio solis inflexerit, quasi degener et tanta indignus parente rejicitur; nec æstimatur educatione dignus, qui fuit indignus susceptione. Non ergo eum acerbitate naturæ, sed judicii integritate condemnat; nec quasi suum abdicat, sed quasi alienum recusat.

61. Hanc tamen, ut quibusdam videtur, regalis avis inclementiam plebeiæ avis excusat clementia. Avis enim cui fulica nomen est, quæ græce dicitur φηνη, susceptum illum, sive abdicatum, sive non agnitum aquilæ pullum cum sua prole connectit; atque intermiscens suis, eodem quo proprios fetus maternæ sedulitatis officio et pari nutrimentorum subministratione pascit et nutrit. Ergo φηνη alienos nutrit : nos vero nostros immiti crudelitate projicimus. Aquila vero si projicit, non quasi suum projicit, sed quasi degenerem non recognoscit: nos, quod pejus est, quos nostros recognoscimus, abdicamus.

CAPUT XIX.

Laudatur ob viduitatem turtur, et hoc nomine mulieribus anteponitur etiam christianis.

62. Sed veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castæ hostiæ munus elegit. Denique cum Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, aut duos pullos columbarum. Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, et gratia spiritalis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissione viduata, pertæsum thalamos, et nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam et infidelis ad perpetuitatem fuit, et amarus ad gratiam, qui plus doloris ex morte, quam suavitatis ex caritate generaverit. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit fœdera, illi soli suam caritatem reservat, illi custodit nomen uxoris. Discite mulieres quanta sit viduitatis

gratia; quæ etiam in avibus prædicatur.

63. Quis igitur has leges turturi dedit? Si hominem quæro, non invenio. Homo enim nullus est ausus, quando nec Paulus ausus est leges tenendæ viduitatis præscribere. Denique ipse ait : *Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario.* Et alibi : *Bonum est illis si sic permaneant : quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Optat Paulus in mulieribus, quod in turturibus perseverat. Et alibi juniores hortatur, ut nubant; quia mulieres nostræ turturum pudicitiam implere vix possunt. Ergo turturibus Deus hunc infudit affectum, hanc virtutem continentiæ dedit, qui solus potest præscribere quod omnes sequantur. Turtur non uritur flore juventutis, non tentatur occasionis illecebra : turtur nescit primam fidem irritam facere; quia novit castimoniam servare prima connubii sorte promissam.

CAPUT XX.

Vultures quæ sine maris copula gignere dicuntur, virginei partus possibilitatem adstruere.

64. Diximus de viduitate avium, eamque ab illis primum exortam esse virtutem: nunc de integritate dicamus, quæ in pluribus quidem avibus ita esse asseveratur, ut possit etiam in vulturibus deprehendi. Negantur enim vultures indulgere concubitu, et conjugali quodam usu nuptialisque copulæ sorte misceri, atque ita sine ullo masculorum concipere semine, et sine conjunctione generare, natosque ex his in multam ætatem longævitate procedere; ut usque ad centum annos vitæ eorum series producatur, nec facile eos angusti ævi finis excipiat.

65. Quid aiunt, qui solent nostra ridere mysteria, cum audiunt quod virgo generavit, et impossibilem innuptæ, cujus pudorem nulla viri consuetudo temerasset, existimant partum? Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, et nullus refellit : et quia desponsata viro Maria virgo peperit, pudori ejus faciunt quæstionem. Nonne advertimus quod Dominus ex ipsa natura plurima exempla ante præmisit, quibus susceptæ incarnationis decorem probaret, et adstrueret veritatem?

CAPUT XXI.

De avibus sub quadam reipublicæ forma constitutis. Ubi præcipue de apibus, deque earum mirabili natura in prolis generatione, in regis institutione ac fide erga illum, in constructione favorum, collectione mellis, necnon ejus utilitate, etc.

66. Nunc age, quæ aves velut quamdam rempublicam curare videantur expediam, atque vitæ hujus ætatem agere sub legibus. Hic enim reipublicæ usus est leges omnibus esse communes, atque observari eas devotione communi. Uno omnes teneri vinculo : non alteri jus esse, quod alius sibi intelligat non licere; sed quod liceat, licere omnibus; et quod non liceat, omnibus non licere. Esse etiam communem reverentiam patrum, quorum consilio respublica gubernetur, commune omnibus urbis domicilium, commune conversationis officium, unum præscriptum omnibus, unum esse consilium.

67. Magna hæc, sed quanto in apibus præstantiora, quæ solæ in omni genere animantium communem omnibus sobolem habent, unam omnes incolunt mansionem, unius patriæ clauduntur limine, in commune omnibus labor, communis cibus, communis operatio, communis usus et fructus est, communis volatus. Quid plura? Communis omnibus generatio, integritas quoque corporis virginalis omnibus communis et partus; quoniam neque inter se ullo concubitu miscentur, nec libidine resolvuntur, nec partus quatiuntur doloribus, et subito maximum filiorum examen emittunt, e foliis et herbis ore suo prolem legentes.

68. Ipsæ sibi regem ordinant, ipsæ sibi populos creant; et licet positæ sub rege, sunt tamen liberæ. Nam et prærogativam judicii tenent, et fidæ devotionis affectum; quia et tanquam a so

substitutum diligunt, et tanto honorant examine. Rex autem non sorte ducitur; quia in sorte eventus est, non judicium, et sæpe irrationabili casu sortis melioribus ultimus quisque præfertur: neque imperitæ multitudinis vulgari clamore signatur, quæ non merita virtutis expendit, nec publicæ utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto: neque privilegio successionis et generis regalibus thronis insidet; siquidem ignarus publicæ conversationis, cautus atque eruditus esse non poterit. Adde adulationes atque delicias, quæ teneris inolitæ ætatibus vel acre ingenium enervare consueverunt; tum institutiones spadonum, quorum plerique suo magis quæstui, quam usui publico animum regis inclinant. Apibus autem rex naturæ claris formatur insignibus; ut magnitudine corporis præstet et specie; tum quod in rege præcipuum est, morum mansuetudine. Nam etsi habet aculeum, tamen eo non utitur ad vindicandum. Sunt enim leges naturæ non scriptæ litteris, sed impressæ moribus; ut leniores sint ad puniendum, qui maxima potestate potiuntur. Sed et apes illæ quæ non obtemperaverint legibus regis pœnitenti condemnatione se multant; ut immoriantur aculei sui vulnere. Quod Persarum populi hodieque servare dicuntur; ut pro commissi pretio ipsi in se propriæ mortis exequantur sententiam. Itaque nulli sic regem, non Persæ qui gravissimas in subditos habent leges, non Indi, non populi Sarmatarum tanta quanta apes reverentia devotionis observant*; ut nullæ e domibus exire audeant, non in aliquos prodire pastus, nisi rex fuerit primo egressus, et volatus sibi vindicaverit principatum.

69. Processus autem est per rura redolentia, ubi inhalantes horti floribus, ubi fugiens rivus per gramina, ubi amœna riparum: illic ludus alacris juventutis, illic campestre exercitium, illic curarum remissio. Opus ipsum suave, de floribus, de herbis dulcibus fundamina castrorum prima ponuntur. Quid enim aliud est favus, nisi quædam castrorum species? Denique ab his præsepibus apum fucus arcetur. Quæ castra quadrata tantum possunt habere artis et gratiæ, quantum habent crates favorum, in quibus minutæ ac rotundæ cellulæ connexione sui invicem fulciuntur? Quis architectus eas docuit hexagonia illa cellularum indiscreta laterum æqualitate componere, ac tenues inter domorum septa ceras suspendere, stipare mella, et intexta floribus horrea nectare quodam distendere? Cernas omnes certare de munere, alias invigilare quærendo victum, alias sollicitam castris adhibere custodiam, alias futuros explorare imbres, et speculari concursus nubium, alias de floribus ceras fingere, alias rorem infusum floribus ore colligere; nullam tamen alienis insidiari laboribus, et rapto vitam quærere: atque utinam raptorum insidias non timerent. Habent tamen spicula sua, et inter mella fundunt venenum, si fuerint lacessitæ, animasque ponunt in vulnere ardore vindictæ. Ergo mediis castrorum vallibus humor ille roris infunditur, paulatimque processu temporis in mella cogitur, cum fuerit liquidus ab exordio, et coalitu ceræ, florumque odore fragrare mellis incipit suavitatem.

70. Merito quasi bonam operariam Scriptura apem prædicat dicens: *Vade ad apem, et vide quomodo operaria est. Operationem quoque quam venerabilem mercatur, cujus laborem reges et mediocres ad salutem sumunt. Appetibilis enim est omnibus et clara.* Audis quid dicat Propheta? Mittit utique te ut apiculæ illius sequaris exemplum, imiteris operationem. Vides quam laboriosa, quam grata sit. Fructus ejus ab omnibus desideratur, et quæritur, nec pro personarum diversitate discernitur: sed indiscreta sui gratia regibus pariter ac mediocribus æquali suavitate dulcescit. Nec solum voluptati, sed etiam saluti est: fauces obdulcat, et curat vulnera,

* Hic illud Maronis voluit vir sanctus imitari:

Præterea regem non sic Ægyptus, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant....... *Georg. l. 4.*

internis quoque medicamentum infundit ulceribus. Itaque cum sit infirma robore apis, valida est vigore sapientiæ, et amore virtutis.

71. Denique regem suum summa protectione defendunt, et perire pro eo pulcrum putant. Incolumi rege nesciunt mutare judicium, mentem inflectere : amisso, fidem servandi muneris derelinquunt, atque ipsæ sua mella diripiunt; quod is qui principatum habuit muneris, interemtus est.

72. Itaque cum aves aliæ vix in anno edant singulos fetus, apes geminos creant, et duplici cæteris fœcunditate præponderant.

CAPUT XXII.

Volatilia cur dicuntur *volantia super terram secus firmamentum cœli*. Atque ibidem de ea quæ observatur in avibus, corporis diversitate. Postremo nonnulla de cygno et cicada subjunguntur.

73. Considerémus nunc quid sit, quod ait : *Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia super terram secundum genus secus firmamentum cœli.* Cur *super terram* dixerit, certum est; quia victum de terra quærunt. *Secus firmamentum* autem *cœli* quomodo, cum aquilæ ultra cæteras aves volent, et tamen ipsæ non secus firmamentum cœli ? Sed quia græce οὐρανος dicitur, quod latine cœlum appellamus : οὐρανος autem ἀπο τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, a videndo, ideo quod aer perspicuus sit, et ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium. Et ne moveat quod ait, *secus firmamentum cœli*, non proprie firmamentum hic posuit, sed abusive; eo quod comparatione ætherei illius corporis etiam iste aer quem possumus oculis comprehendere, quasi crassior et densior vicem habeat firmamenti.

74. Nunc quia diximus quæ volatilia quam naturam habeant et gratiam, et ea pauca de multis; neque enim vacat universa describere, cum sint similia atque ejusdem generis; tamen aves ipsæ quam inter se diversitatem habeant consideremus. Invenimus enim cornicis pedes velut quibusdam digitis distantibus separatos atque divisos, corvorum quoque atque pullorum aliter etiam formatos a natura pedes, avium quæ carne vescuntur, cernimus quasi incurvos atque sinuatos, ac velut ad prædam paratos. Eæ vero quæ natandi habent usum et consuetudinem, latos habent pedes, et membrana quadam illos digitos pedum sibi copulatos atque conjunctos. In quo admirabilis patet ratio naturæ ; ut et illæ ad volandum vel ad rapiendum cibum usu accommodo fulciantur, et istæ ad natandum adjumenta habeant competentia, quo melius aquis possint supernatare, et quasi remis quibusdam, ita pedibus suis membranæ illius extensione latioribus aquarum fluenta propulsent.

75. Cygnus quoque cur proceriore collo utatur in promtu est; ut quia est paululum segnior corpore, nec facile potest aquarum inferiora penetrare, cervicem extendat ad prædam, quæ quasi prævia reliqui corporis escam quam invenerit, rapiat, atque eruat e profundo. Adde et illud, quia suavior et magis canorus per procera modulus colla distinguitur, et longiore exercitatione purior longe resultat.

76. Quam dulcis etiam in exiguo cicadis gutture cantilena, quarum cantibus medio æstu arbusta rumpuntur, eo quod magis canoræ meridianis caloribus, quo puriorem aerem id temporis attrahunt spiritu, eo cantus resonant clariores. Nec apes ipsæ insuave quiddam canunt; habent enim gratam in rauco illo vocis suæ murmure suavitatem, quam nos fracto tubarum sonitu lentius primum videmur imitari, quo crepitu ad excitandos animos in vigorem nihil aptius æstimatur. Et hæc illis gratia manet, cum pulmonem respirandique munus atque usum nequaquam habere prodantur; sed aerio vesci spiramine. Denique si quis eas superfundat oleo, propere necantur; eo quod obstructis poris aerium spiramen illud haurire non possint : continuoque si quis acetum his superfundat, illico reviviscunt, eo quod vis aceti cito illos poros, qui concretione olei obstruuntur, humore feratur aperire.

CAPUT XXIII.

De verme Indico, chamæleonte, lepore ac phœnice; quibus ad fidem resurrectionis ac mortis præparationem informamur. De præscientia vulturum; et locustæ ad ultionem divinam exequendam ministerio, quæ tamen a seleuci ave devoratur.

77. Et quia de volatilibus dicimus, non putamus alienum ea complecti quæ de verme Indico tradit historia, vel eorum relatio qui videre potuerunt. Fertur hic corniger vermis converti primum in speciem caulis, atque in eam mutari naturam; inde processu quodam fieri bombylius; nec eam tamen formam, figuramque custodit, sed laxis et latioribus foliis videtur pennas adsumere. Ex his foliis mollia illa Seres depectunt vellera *, quæ ad usus sibi proprios divites vindicarunt. Unde et Dominus ait : *Quid existis in desertum videre ? hominem mollibus vestimentis indutum ? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt*. Chamæleon quoque diversas species fertur vario colore mentiri. Lepores certe, quod de proximo facile cognovimus, hyeme albescere, æstate in suum colorem redire non dubium est.

78. Hæc ideo libavi; ut ad commutationis fidem, quæ in resurrectione futura est, etiam ista exempla nos provocent : sed ita ut commutationem illam dicamus, quam Apostolus evidenter expressit dicens : *Omnes quidem resurgemus : non omnes autem immutabimur*. Et infra ait : *Et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, et mortale hoc induere immortalitatem*. Plerique enim commutationis genus et formas quas non acceperant, interpretati, nequaquam præsumtionis indebitæ incongrua usurpatione caruerunt.

79. Phœnix quoque avis in locis Arabiæ perhibetur degere, atque ea usque ad annos quingentos longæva ætate procedere. Quæ cum sibi finem vitæ adesse adverterit, facit sibi thecam de thure et myrrha et cæteris odoribus, in quam impleto vitæ suæ tempore intrat, et moritur. De cujus humore carnis vermis exsurgit, paulatimque adolescit, ac processu statuti temporis induit alarum remigia, atque in superioris avis speciem formamque reparatur. Doceat igitur nos hæc avis vel exemplo sui resurrectionem credere, quæ et sine exemplo, et sine rationis perceptione ipsa sibi insignia resurrectionis instaurat. Et utique aves propter hominem sunt, non homo propter aves. Sit igitur exemplo nobis, quia auctor et creator avium sanctos suos in perpetuum perire non patitur, qui avem unicam perire non passus, resurgentem eam sui semine voluit reparari. Quis igitur huic annuntiat diem mortis; ut faciat sibi thecam, et impleat eam bonis odoribus, atque ingrediatur in eam, et moriatur illic ubi odoribus gratis fœtor funeris possit aboleri.

80. Fac et tu, o homo, tibi thecam, exspolians veterem hominem cum actibus suis, novum indue. Theca tua, vagina tua, Christus est, qui te protegat et abscondat in die malo. Vis scire quia theca protectio est? *Pharetra*, inquit, *mea protexi eum*. Theca ergo tua est fides: imple eam bonis virtutum tuarum odoribus, hoc est castitatis, misericordiæ, atque justitiæ, et in ipsa penetralia fidei suavi factorum præstantium odore redolentia totus ingredere : ea te amictum fide exitus vitæ hujus inveniat; ut possint ossa tua pinguescere, et sint sicut hortus ebrius, cujus cito semina suscitantur. Cognosce ergo diem mortis tuæ, sicut cognovit et Paulus, qui ait: *Certamen bonum certavi, cursum consummavi, fidem servavi : quod reliquum est, reposita est mihi corona justitiæ*. Intravit igitur in thecam suam quasi bonus phœnix, quam bono replevit odore martyrii.

81. Interrogabo te : tu autem responde mihi, unde vultures mortem hominum signis quibusdam annuntiare consueverint, quo indicio edocti atque instructi sint; ut cum bellum lacrymabile inter se adversæ acies instruunt, multo prædictæ volucres sequantur agmine, et eo significent quia multitudo homi-

* Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres. *Virg. Georgic. l.2.*

num casura sit bello, futura præda vulturibus? Quod utique ex specie instructionis humanæ quadam videntur ratione colligere.

82. Usque ad locustam quoque gratia divina penetravit, quæ cum agmine conferto regionis cujusque occupaverit latitudinem, innoxio primum feriatur habitaculo, nec fructus inhospitali incursione depascitur, nisi divinæ signum præceptionis acceperit. Etenim sicut in Exodo legimus, ea quoque cœlestis ultionem offensionis exequitur piæ ministra vindictæ.

83. Hanc quoque avis devorat σελευκις sic enim græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum quæ locusta consuevit inferre : cui creator inexplebilem dedit devorandi naturam; ut insatiabili pastu plagam quam supra diximus possit extinguere.

CAPUT XXIV.

De nocturnis avibus; in primis de lusciniæ incubantis cantu: de noctua, vespertilione et gallo; unde nonnulla ad nostros mores accommodantur.

84. Sed quid hoc est? Dum sermonem producimus, ecce tibi jam et nocturnæ aves circumvolant, et in eo ipso in quo finiendum sermonem admonent, sui quoque adsumendam commemorationem producunt. Repetunt diversæ aves aviaria sua, quas vesper nocte cogit decedere, et se in latibulis suis abdunt, canoro occasum diei carmine prosequentes; ne immunes abeant gratiarum, quibus creatorem suum omnis creatura collaudat.

85. Habet etiam nox carmina sua, quibus vigilias hominum mulcere consuevit; habet et noctua suos cantus. Quid autem de luscinia dicam, quæ pervigil custos cum ova quodam sinu corporis et gremio fovet, insomnem longæ noctis laborem cantilenæ suavitate solatur; ut mihi videatur hæc summa ejus esse intentio, quo possit non minus dulcibus modulis, quam fotu corporis animare ova quæ foveat. Hanc imitata tenuis illa mulier sed pudica in usum molæ lapidem brachio trahens, ut possit alimentum panis suis parvulis non deesse, nocturno cantu mœstum paupertatis mulcet affectum. Et quamvis suavitatem lusciniæ non possit imitari; imitatur tamen eam sedulitate pietatis.

86. Noctua ipsa quemadmodum magnis et glaucis oculorum pupillis nocturnarum tenebrarum caligantem non sentit horrorem; et quo fuerit nox obscurior, eo contra usum avium cæterarum inoffensos exercet volatus. Exorto autem die, et circumfuso splendore solis visus ejus hebetatur, quasi quibusdam erret in tenebris. Quo indicio sui declarat esse aliquos, qui cum oculos habeant ad videndum, videre non soleant, et visus sui officio solis fungantur in tenebris. De cordis oculis loquor, quos habent sapientes mundi, et non vident, in luce nihil cernunt, in tenebris ambulant, dum dæmoniorum tenebrosa rimantur, et cœli alta se videre credunt, describentes radio mundum, mensuram aeris ipsius colligentes. Porro autem a fide devii, perpetuæ cæcitatis tenebris implicantur, habentes in proximo diem Christi et lumen Ecclesiæ, et nihil videntes aperiunt os quasi scientes omnia, acuti ad vana, hebetes ad æterna, et longæ disputationis anfractu prodentes inscitiæ propriæ cæcitatem. Itaque dum cupiunt subtilibus evolare sermonibus, quasi noctuæ in lumine evanuerunt.

87. Vespertilio animal ignobile a vespere nomen accepit. Est autem volatilis, eademque quadrupes, et dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non soleas. Parit ut quadrupedia, non ova sed pullos viventes. Volitat in aere avium more : sed crepusculo vespertino consuevit offundi. Volitat autem non aliquo pennarum, sed membranæ suæ fulta remigio, quo suspensa velut pennarum volatu circumfertur atque vegetatur. Habet et illud hoc vile animal, quod sibi invicem adhærent, et quasi in speciem botryonis ex aliquo loco pendent : ac si se ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur. Quod fit quodam munere caritatis, quæ difficile in hominibus hujus mundi reperitur.

88. Est etiam galli cantus suavis in noctibus; nec solum suavis, sed etiam utilis, qui quasi bonus cohabitator et dormientem excitat, et sollicitum admonet, et viantem solatur, processum noctis canora significatione protestans. Hoc canente latro suas relinquit insidias; hoc ipse lucifer excitatus oritur, cœlumque illuminat; hoc canente mœstitiam trepidus nauta deponit, omnisque crebro vespertinis flatibus excitata tempestas et procella mitescit; hoc canente devotus affectus exilit ad precandum, legendi quoque munus instaurat; hoc postremo canente ipsa Ecclesiæ Petra culpam suam diluit, quam priusquam gallus cantaret, negando contraxerat. Istius cantus spes omnibus redit, ægris levatur incommodum, minuitur dolor vulnerum, febrium flagrantia mitigatur, revertitur fides lapsis, Jesus titubantes respicit, errantes corrigit. Denique respexit Petrum, et statim error abscessit: pulsa est negatio, secuta confessio. Quod non fortuito accidisse, sed ex sententia Domini lectio docet. Sic enim scriptum est; quia dixit Jesus ad Simonem: *Non cantabit gallus, priusquam me ter abneges.* Bene fortis in die Petrus, nocte turbatur; et ante galli cantum labitur, et labitur tertio; ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque mutatione turbatum. Idem tamen post galli cantum fit fortior, et jam dignus quem Christus adspiciat: oculi enim Domini super justos. Agnovit venisse remedium, post quod jam errare non posset: et in virtutem ab errore mutatus, amarissime flevit; ut lacrymis suis deleret errorem.

CAPUT XXV.

Pia Auctoris precatio. Lacrymarum commendatio. Dimissio auditorum ad refectionem. Denique ad mysteria Dominici corporis invitatio.

89. Respice nos quoque, domine Jesu; ut et nos propria recognoscamus errata, solvamus piis fletibus culpam, mereamur indulgentiam peccatorum. Ideo consulto sermonem protraximus; ut nobis quoque gallus cantaret, et loquentibus subveniret, quo si quod delictum obrepsisset in verbo, culpam Christo donares. Da, quæso, lacrymas Petri, nolo lætitiam peccatoris. Fleverunt Hebræi, et per mare sunt dehiscentibus undis liberati. Lætatus est Pharao quod Hebræos tenebat inclusos, et mari mersus cum populo suo occidit. Exultavit et Judas in mercede proditionis suæ: sed ipsius se mercedis laqueo strangulavit. Flevit errorem suum Petrus, et meruit ut aliorum aboleret errores.

90. Sed jam tempus est quo finire sermonem et claudere debeamus: tempus est quo melius aut tacetur, aut fletur: tempus est quo celebratur indulgentia peccatorum. Nobis quoque gallus iste mysticus in sacris cantet; quoniam jam Petri gallus in nostro sermone cantavit. Fleat pro nobis Petrus, qui pro se bene flevit et in nos pia Christi ora convertat. Approperet Jesu domini passio, quæ quotidie delicta nostra condonat, et munus remissionis operatur.

91. Bonus Dominus dimittere jejunos non vult, ne quis deficiat in via. Si ille dicit, *Misereor hujus turbæ; quia triduum est quod perseverant mecum et non habent escam, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via;* cujus intenta sermoni Maria apparatus recusabat epularum: quanto magis nos considerare debemus, quia non multi sunt, qui in verbo Dei vivunt, et ideo refectio corporis desideratur? Certe illius tridui nostrum hoc postridie laboriosius est.

92. Et ideo qui cum avibus lusimus, cum gallo cantavimus, jam Domini canamus mysteria, et ad corpus Jesu conveniant aquilæ peccatorum ablutione renovatæ; jam enim cetus ille magnus verum nobis Jonam reddidit: et gratulemur quod factus est nobis vespere dies quintus; fiat nobis mane dies sextus.

nihil ad nos, quasi nihil profutura præteriit. Vidit enim in sancto Spiritu non illas marcescentis jam sapientiæ vanitates sequendas, quæ rebus inexplicabilibus mentem nostram occupant, luduntque operam; sed ea potius describenda, quæ ad virtutis spectarent profectum.

CAPUT III.

Animantibus inditam Dei verbo generationis legem in specierum successionibus perseverare. Minime negandam naturæ eorum quæ genita sunt, veritatem; at homini belluinam imitari vitam, flagitiosum esse. Demum sequitur vitiorum quorumdam certis animalibus familiarium atque adeo fugiendorum expositio.

9. INHÆREAMUS igitur propheticis dictis, nec Spiritus sancti quasi vilia despectui habeamus alloquia. Producat, inquit, terra animam viventem pecorum et bestiarum et reptilium. Quid argumentamur alia, ubi evidenter creaturarum terrestrium natura formatur. Currit enim in constitutione mundi per omnem creaturam Dei Verbum; ut subito de terris omnia quæ statuit Deus, animantium genera producantur, et in futurum lege præscripta, secundum genus sibi, similitudinemque universa succedant, ut leo leonem generet, tigris tigridem, bos bovem, cygnus cygnum, aquila aquilam. Semel præceptum in perpetuum inolevit naturæ. Et ideo ministerii sui obsequium præbere terra non desinit; ut priscæ animantium species reparabili generis successione in novas reparentur ætates.

10. Sed vis ad usum hominis derivare quæ genita sunt? Noli veritatem unicuique generi naturæ propriæ denegare, et multo magis ea ad gratiam aptabis humanam. Primum quia omnia genera pecorum, bestiarum, ac piscium in alvum natura prostravit; ut alia ventre repant, alia quæ pedibus sustinentur, demersa magis quadrupedi corporis gressu, et velut affixa terris videas esse, quam libera. Siquidem cum erigendi se non habeant facultatem, de terra victum requirunt, et ventris in quem deflectuntur, solas sequuntur voluptates. Cave, o homo, pecudum more curvari. Cave ne in alvum te non tam corpore, quam cupiditate deflectas, respice corporis tui formam, et speciem congruentem celsi vigoris adsume. Sine sola animalia prona pascantur. Cur te in edendo sternis ipse, quem natura non stravit? Cur eo delectaris, in quo naturæ injuria est? Cur noctes et dies cibo intentus, pecorum more terrena depasceris? Cur illecebris corporalibus deditus, ipsum te inhonoras, dum ventri atque ejus passionibus deservis? Cur intellectum tibi adimis, quem tibi creator attribuit? Cur te jumentis comparas, a quibus te voluit Deus segregari dicens: *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus?* Aut si te edacitas equi intemperantiaque delectat, et adhinnire ad feminas voluptati est, delectet in freno maxillas tuas camoque constringi. Si crudelitas te pascit, ferarum hæc rabies est, quæ propter sævitiam trucidantur; vide ne in te quoque crudelitatis tuæ vertatur immanitas.

11. Piger asinus, et expositus ad prædam, sensuque tardior quid aliud docet, nisi nos vivaciores esse debere, nec desidia corporis animique pigrescere, confugere ad fidem, quæ onera gravia allevare consueverit?

12. Fraudulenta vulpes foveis se latibulisque demergens, nonne indicio est infructuosum esse animal, odioque dignum propter rapinam, despectu propter infirmitatem, et ideo suæ incautum salutis dum insidiatur alienæ.

13. Perdicem astutam * quæ aliena ova diripiat, hoc est, perdicis alterius, et corpore foveat suo: sed fraudis suæ fructum habere non posse; quia cum eduxerit pullos suos, amittit eos; quia ubi vocem ejus audierint quæ ova generavit, relicta ea ad illam se naturali quodam munere et amore conferunt, quam veram sibi matrem ovorum generatione cognoverint; significantes hanc nutricis fungi officio, illam parentis. Itaque incassum proprios fundit labores, ac fraudis suæ pretio multatur. Unde et Hieremias ait: *Clamavit perdix, et congregavit quæ non peperit*, id est, ova

* Supple *novimus, ferunt, etc.*

congregavit, et clamavit quasi ovans suæ fraudis effectu. Sed ludit operam; quia impenso labore alii educit, quos ipsa diuturnæ fotu sedulitatis animaverit. Hujus imitator est diabolus, qui generationes creatoris æterni rapere contendit; et si quos insipientes et sensus proprii carentes vigore potuerit congregare, fovens eos illecebris corporalibus, ubi primum vox Christi parvulis fuerit infusa, discedunt atque ad eam se conferunt matrem, quæ pullos suos sicut avis materno amore complectitur. Congregavit enim diabolus gentiles, quos non creaverat: sed ubi in Evangelio suo vocem Christus emisit, ad eum se potissimum contulerunt, quos sub umbra alarum suarum ipse suscepit, et matri dedit Ecclesiæ nutriendos.

14. Leo naturæ suæ superbus ferocia aliarum ferarum generibus miscere se nescit: sed quasi rex quidam plurimorum dedignatur consortium. Qui etiam cibum fastidit hesternum, et ipsas suæ escæ reliquias aversatur. Quæ autem se ei sociare fera audeat, cujus voci tantus naturaliter inest terror, ut multa animantium quæ per celeritatem possent impetum ejus evadere, rugientis ejus sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant?

15. Nam de pardi specie nec Scriptura siluit quod varietate coloris motus varios animæ suæ prodat. Dicit enim Hieremias: *Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus varietatem suam.* Non solum enim de figura, sed etiam de mobilitate furoris istud accipitur; eo quod tenebrosis et inquietis ac mobilibus infidæ mentis atque animi mutationibus decoloratus populus Judæorum boni propositi gratiam jam tenere non possit, nec ad emendationem ullam correctionemque remeare, qui semel ferinam induerit immanitatem.

CAPUT IV.

De mira indole nonnullorum animalium in vitandis sibi noxiis, atque utilibus prosequendis; et de naturalibus virtutibus quas in illis imitari nos oporteat.

16. Est tamen etiam in natura quadrupedum, quod imitari nos sermo adhortetur propheticus, quo exemplo caveamus desidiam, et exiguitate vel infirmitate corporis a virtutis studio non reflectamur, neque revocemur ab illius propositi magnitudine. Exigua est enim formica, quæ majora suis audet viribus; neque servitio ad operandum cogitur, sed spontaneæ proposito prospicientiæ futura alimentorum subsidia sibi præstruit. Cujus ut imiteris industriam Scriptura commonet te dicens: *Confer te ad formicam, o piger, et æmulare vias ejus, et esto illa sapientior.* Illa enim nullam culturam possidet, neque eum qui se cogat habens, neque sub domino agens, quemadmodum præparat escam, quæ de tuis laboribus sibi messem recondit; et cum tu plerumque egeas, illa non indiget. Nulla sunt ei clausa horrea, nullæ impenetrabiles custodiæ, nulli inviolabiles acervi. Spectat custos, furtaque prohibere non audet: adspicit sua damna possessor, nec vindicat. Nigro convectatur agmine præda per campos, fervent semitæ comitatu viantium, et quæ comprehendi angusto ore non possunt, humeris grandia frumenta truduntur. Spectat hæc dominus messis, et erubescit tam parca piæ industriæ negare compendia.

17. Quid autem de canibus loquar, quibus insitum est natura quadam referre gratiam, et sollicitas excubias pro dominorum salute prætendere? Unde ad immemores beneficii, et desides atque ignavos clamat Scriptura: *Canes muti, nescientes latrare.* Sunt ergo canes qui noverint latrare pro dominis, noverint sua tecta defendere. Unde et tu disce vocem tuam exercere pro Christo, quando ovile Ecclesiæ incursant lupi graves. Disce in ore tuo verbum tenere; ne quasi mutus canis commissam tibi fidei custodiam quodam prævaricationis silentio deseruisse videaris. Talis canis viator et comes Angeli est, quem Raphael in libro prophetico non otiose sibi et Tobiæ filio adjungendum putavit, quando perrexit ut Asmodæum fugaret, firmaret copulam conjugalem. Memoris enim affectus gratia pellitur dæmonium, stabilitur conjugium. Mutæ itaque specie bestiæ sanctus Raphael angelus

Tobiæ juvenis, quem tuendum receperat, ad relationem gratiæ erudiebat affectum. Quis enim non erubescat gratiam bene de se merentibus non referre, cum videat etiam bestias refugere crimen ingrati ? Et illæ impertitæ alimoniæ servant memoriam, tu non servas salutis acceptæ ?

18. Ursa insidians licet, ut Scriptura ait, est enim plena fraudis fera; tamen fertur informes utero partus edere, sed natos lingua fingere, atque in speciem sui similitudinemque formare. Non miraris in fera tam pii oris officia, cujus naturam pietas exprimit ? Ursa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes ?

19. Quid quod etiam medendi industriam non prætermisit? Siquidem gravi affecta cæde et consauciata vulneribus mederi sibi novit herbæ cui nomen est φλομος*, ut Græci appellant, ulcera subjiciens sua; ut solo curentur attactu. Serpens quoque pastu fœniculi cæcitatem repellit exceptam. Itaque ubi oculos obduci sibi senserit, nota remedia petit, nec fraudatur effectu. Testudo visceribus pasta serpentis, cum venenum adverterit sibi serpere, origano medicinam suæ salutis exercet: et cum sit volutabris palustribus mersa, curare se tamen proprio novit antidoto, certoque auxilio sanitatis potestates herbarum etiam ipsa scire se comprobat. Videas etiam vulpem lacrymula pinus medentem sibi, et tali remedio imminentis mortis spatia proferentem.

20. Clamat ipse Dominus in Hieremiæ libro : *Turtur et hirundo, agri passeres custodierunt tempora introitus sui : populus autem meus non cognovit judicia Domini.* Novit hirundo quando veniat, quando etiam revertatur. Novit etiam pia avis ** annuntiare adventus sui testimonio veris indicium. Novit etiam formica explorare serenitatis tempora, nam cum adverterit madidatos imbre fructus suos humescere, explorato diligentius aere quando jugem possit servare temperiem, acervos reserat suos, et de cavernis foras suis humeris exportat, ut jugi sole propria frumenta siccentur. Denique haud quaquam illis diebus omnibus rumpi de nubibus imbres videris, nisi cum fruges suas horreis propriis formica revocaverit. Boves impendente pluvia ad præsepia se tenere noverunt. Iidem ubi naturali sensu mutationem cœli collegerint, foras spectant, et ultra præsepia cervices extendunt suas una omnes specie; ut prodire se velle testentur. Ovis sub adventu hyemis inexplebilis ad escam insatiabiliter herbam rapit, eo quod præsentiat asperitate hyemis defuturam; ut se prius herbæ pabulo farciat, quam gelu adurente omnis herba deficiat. Echinus iste terrenus, quem vulgo hericium vocant, si quid insidiarum præsenserit, spinis suis clauditur, atque in sua se arma colligit; ut quicumque eum contingendum putaverit, vulneretur. Idemque echinus futuri providens geminas sibi respirandi vias munit; ut quando Boream flaturum collegerit, septemtrionalem obstruat; quando Noto cognoverit detergi aeris nubila, ad septemtrionalem se conferat, ut flatus declinet obvios, et e regione nocituros.

21. Unde dignam Domino laudem Propheta detulit, dicens : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti.* Omnia penetrat divina sapientia, implet omnia : idque locupletius ex irrationabilium sensibus, quam ex rationabilium disputatione colligitur. Validius est enim naturæ testimonium, quam doctrinæ argumentum. Cui animanti incognitum est quemadmodum suam tueatur salutem; si virtus suppetit, resistendo ; si velocitas, fugiendo ; si astutia, præcavendo ? Quis eas usum medendi herbarumque docuit habere notitiam? Homines sumus, et sæpe specie herbarum fallimur, et plerumque quas salubres putamus, noxias reperimus. Quoties inter dulces epulas cibus lethalis irrepsit, et inter ipsas aulicorum excubias ministrorum, vitalia regum feralis esca penetravit ? Feræ solo norunt odore noxia et profutura discernere : nullo prævio, nullo prægustatore carpitur herba, nec lædit. Melior enim

* Φλομος, latine verbascum.
** Id est, ciconia.

magistra veritatis natura est. Hæc sine ullius magisterio suavitatem sanitatis nostris infundit sensibus, eadem doloris acerbitatem docet esse fugiendam. Hinc vita dulcior, hinc mors amarior. Hæc commendat leænæ catulos suos, et immitem feram materno mollit affectu. Hæc tigridis interpellat ferocitatem, et imminentem eam prædæ reflectit. Namque ubi vacuum raptæ sobolis cubile repererit, illico vestigiis raptoris insistit. At ille quamvis equo vectus fugaci, videns tamen velocitate feræ se posse præverti, nec evadendi ullum suppetere sibi posse subsidium, technam hujusmodi fraude molitur. Ubi se contiguum viderit, sphæram de vitro projicit : at illa imagine sui luditur, et sobolem putat, revocat impetum, colligere fetum desiderans. Rursus inani specie retenta totis se ad comprehendendum equitem viribus fundit, et iracundiæ stimulo velocior fugienti imminet. Ille iterum sphæræ objectu sequentem retardat; nec tamen sedulitatem matris memoria fraudis excludit : cassam versat imaginem; et quasi lactatura fetus residet. Sic pietatis suæ studio decepta, et vindictam amittit et sobolem.

22. Quod nobis Scriptura affert, quæ dicit : *Filii diligite patres vestros, parentes nolite ad iracundiam provocare filios vestros*. Natura hoc bestiis infundit, ut catulos proprios ament, fetus suos diligant. Nesciunt illæ odia novercalia, nec mutato concubitu parentes a sobole depravantur, neque noverunt præferre filios posterioris copulæ, superioris autem negligere. Norunt pignora sua, nesciunt caritatis differentiam, odiorum incentiva, offensionum discrimina. Simplex ferarum natura est, nescit veritatis calumnias. Sic enim omnia temperavit Deus, ut quibus minus rationis daret, plus indulgeret affectus. Quæ fera pro catulis suis non ipsa potissimum se offerat morti? Quæ fera fœtus suos innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? Ingruat licet telorum seges, illa tamen parvulos suos muro sui corporis septos immunes præstat periculi. Quid dicit homo qui mandatum negligit, naturam obliterat? Filius patrem despicit, pater abdicat filium; et hoc putant jus esse, ubi damnatur fœcunditas : se potius pater damnat, qui facit irritum esse quod genuit. Et hoc putatur auctoritatis esse, ubi sterilitatis natura multatur.

23. Exsortem rationis canem esse nemo dubitaverit; tamen si sensus ejus vigorem consideres, censes eum sentiendi sagacitate vim sibi rationis adsciscere. Denique quod pauci in gymnasiis constituti, qui totam in discendo vitæ longævitatem contriverint, vix potuerunt cognoscere, ut syllogismorum conjunctiones contexerent, hoc naturali canis eruditione comprehendere facile poterit æstimari. Nam ubi vestigium leporis cervive repererit, atque ad diverticulum semitæ venerit, et quoddam viarum compitum quod partes in plurimas scinditur; obiens singularum semitarum exordia, tacitus secum ipse pertractat, velut syllogisticam vocem sagacitate colligendi odoris emittens : Aut in hanc partem, inquit, deflexit, aut in illam; aut certe in hunc se anfractum contulit : sed nec istam, nec illam ingressus est viam; superest igitur ut in istam se partem sine dubitatione contulerit. Quod homines vix prolixa compositæ artis meditatione componunt, hoc canibus ex natura suppetit; ut ante mendacium deprehendant, et postea falsitate repudiata inveniant veritatem. Nonne totos dies conferunt philosophi propositiones sibi in pulvere dividentes, qui radio sibi describunt singulas, et ex tribus cum unam earum veram esse necesse sit, duas primo interficiunt tamquam mendacio congruentes, et sic in ea quæ relicta est, vim veritatis inhærere definiunt? Quis tam tenax potest esse beneficii, et memor gratiæ? Quandoquidem pro domino etiam in latrones insilire noverunt, et extraneorum accessus prohibere nocturnos, et mori pro dominis, et commori cum dominis sint parati? Sæpe etiam necis illatæ evidentia canes ad redarguendos reos indicia prodiderunt; ut muto eorum testimonio plerumque sit creditum.

24. Antiochiæ ferunt in remotiori

parte urbis crepusculo necatum virum, qui canem sibi adjunctum haberet. Miles quidam prædandi studio minister cædis exstiterat: tectus idem tenebroso adhuc diei exordio in alias partes concesserat: jacebat inhumatum cadaver, frequens spectantium vulgus adstabat, canis questu lacrymabili domini deflebat ærumnam. Forte is qui necem intulerat, ut se habet versutia humani ingenii, quo versandi in medio auctoritate præsumta fidem adscisceret innocentiæ, ad illam circumspectantis populi accessit coronam, et velut miserans appropinquavit ad funus. Tum canis sequestrato paulisper questu doloris, arma ultionis adsumsit atque apprehensum tenuit et velut epilogo * quodam miserabile carmen immurmurans universos convertit in lacrymas, fidem probationi detulit; quod solum tenuit ex plurimis, nec dimisit. Denique perturbatus ille, quod tam manifestum rei indicem neque odii, neque inimicitiarum, neque invidiæ, aut injuriæ alicujus poterat objectione evacuare, crimen diutius nequivit refellere. Itaque quod erat difficilius, ultionem persecutus est; quia defensionem præstare non potuit. Quid nos dignum nostro referimus creatori, cujus cibo vescimur, et dissimulamus injurias, et sæpe inimicis Dei eas quas a Deo accepimus, epulas exhibemus?

25. Quid agniculis simplicius, quos minusculæ parvulorum comparamus innocentiæ? Sæpe ex his in magno grege agniculus per ovilia tota vagatus errat a matre, et cum eam reperire non possit, balatu frequenti absentem citat, ut responsuræ vocem excitet, quo ad ejus sonum errabunda replicet vestigia: multis licet versetur in millibus ovium, recognoscit vocem parentis, festinat ad matrem, lactis quoque materni notos sibi fontes requirit: quamvis cibi desiderio teneatur et potus, transcurrit tamen aliena ubera gravida, licet humore lactis exundent; solam matrem requirit, solius sibi materni uberis pauperes succos significat abundare. Illa quoque inter multa agniculorum millia solum filium novit: unus plurimorum balatus, eadem species; illa tamen fetum suum discernit a cæteris, et solum filium tacito pietatis testimonio recognoscit. Pastor errat in discretione ovium, agniculus in agnitione matris nescit errare. Pastor fallitur specie: sed ovis pietate non fallitur. Unus odor omnibus, sed tamen habet natura odorem suum domesticum, quem soboles cara speciali quadam videtur proprietate redolere.

26. Habet suos usus natura, et sensus domesticos. Vix infantulo cœperunt dentes prorumpere, et jam novit sua arma tentare. Nondum catulo dentes, et tamquam habeat, ore proprio se quærit ulcisci. Nondum cervo cornua, et tamen fronte præludit, atque ea quæ nondum expertus sit, tela minitatur. Lupus si prior hominem viderit, vocem eripit, et despicit eum tamquam victor vocis ablatæ. Idem si se prævisum senserit, deponit ferociam, non potest currere. Leo gallum et maxime album veretur. Caprea vulnerata dictamnum * petit, et de vulnere excludit sagittas. Norunt et bestiæ remedia sua. Leo æger simiam quærit, ut devoret; quo possit sanari. Leopardus capræ agrestis sanguinem bibit, et vim languoris evitat. Omnis fera ægra canis hausto curatur sanguine. Ursus æger formicas devorat. Cervus oleæ ramusculos mandit.

27. Ergo feræ norunt expetere ea quæ sibi prosint, tu ignoras, o homo, remedia tua? Tu nescis quomodo virtutem eripias adversario, ut te tamquam præventus lupus effugere non possit, ut oculo tuæ mentis ejus perfidiam deprehendas, et prior cursum verborum ejus impedias, impudentiam ejus et acumen disputationis obtundas. Quod si te ille prævenerit, vocem tibi aufert: et si obmutueris, solve amictum tuum, ut sermonem resolvas. Et si in te insurrexerit lupus, petram cape, et fugit,

* *Epilogo*, id est querela, eo quod oratores querelas maxime in epilogo et fine orationis adhibeant, ut judices flectant ad misericordiam.

* Græce δίκταμνον, herba quæ præcipue in Creta nascitur, alio nomine dicitur pulegium, et hortense gingiber.

Petra tua Christus est. Si ad Christum confugias, fugit lupus, nec terrere te poterit. Hanc petram quæsivit Petrus, cum titubaret in fluctibus, et invenit; quia dexteram amplexus est Christi.

28. Quid dicam allio homines delectari, et illud ad escam sumere, quod et leopardus fugit? Denique sicubi allium aliquis confricandum putaverit, leopardus inde exilit, nec resistit. Cujus venenata fera odorem non potest sustinere, id tu pro cibo sumis, et visceribus infundis internis? Sed medicatur interdum doloribus. Sumatur pro medicamento, non pro cibo: sumatur ab ægrotantibus, non ab epulantibus. Medicamentum quæris, et jejunium fugis; quasi majus aliud remedium reperire possis. Jejuni hominis sputum si serpens gustaverit, moritur. Vides quanta vis jejunii sit; ut et sputo suo homo terrenum serpentem interficiat, et merito spiritalem.

29. Quantam Dominus etiam minusculis infudit prudentiam! Turtur nido suo, ne pullos suos incurset lupus, squillæ folia superjacit. Novit enim quod hujusmodi folia lupi fugere consuerint. Novit avicula* quomodo posteritatem foveat suam: et tu ignoras, tu negligis quomodo adversum lupos nequitiæ spiritalis posteritatem vitæ hujus habeas tutiorem?

CAPUT V.

Qua ratione Dominus aliis bestiis colla breviora, aliis longiora creaverit. Ubi potissimum elephanti membra, proprietates, atque in re militari usus describuntur.

30. Sed revertamur ad seriem creaturæ, et consideremus qua ratione Dominus aliis bestiis angustiora colla formaverit, ut leonibus atque tigridibus, ursis quoque; aliis prolixiora, ut elephantis** et camelis. Nonne evidens causa est, quia illis feris quæ carne vescuntur, non erat opus prolixitate cervicis? Non enim in terras pascendi gratia cervicem atque ora dejiciunt: sed aut cervum invadunt, aut bovem ovemque discerpunt. Camelus vero cum sit altior, quomodo herbis minutissimis pasceretur, nisi longiora usque ad terram colla ad usum pastionis extenderet? Itaque camelus pro ratione proceritatis suæ prolixiora colla sortitus est, equus pro ratione, bos quoque simili modo; hi enim pascuntur herbis.

31. Elephantus autem etiam prominentem promuscidem habet; quia cum sit eminentior cunctis, se inclinare ad pascendum non potest. Itaque ejus ad colligendum cibum utitur ministerio. Ea immani bestiæ largi potus infundit humorem; ideoque concava est, quo ad restinguendam tantæ belluæ sitim plenos lacus hauriat, aut collecto flumine possit inundare potantem. Cervix sane minor est quam poscat tanti corporis moles; ne ea quoque oneri magis esset quam usui. Ideoque nec genua inflectit, quia rigidioribus opus fuit cruribus, quo velut columnis tanta possit membrorum machina sustineri. Calcaneum leviter incurvat, rigent cætera pedum a summo usque ad imum. Nec sicut in ancylas* nos sæpe deponimus, ita se etiam bestia potest tanta deflectere; meritoque non volvendi se, neque curvandi usum cum cæteris animantibus potest habere communem. Fulcitur hinc inde trabibus maximis; ut in somno aliquantulum sine periculo reflectatur, quia pes ejus nulla artuum conjunctione distinguitur. Mansuetis igitur veluti quædam fulcra eorum quibus hic usus est, parantur ingenio: feris autem et agrestibus, quia nemo hujusmodi quibus sustentari queant fulcra substernit, hinc venit usus periculi.

32. Namque arbori innixi aut costas fricant, aut in somno sese relaxant, quæ nonnumquam victa atque inflexa tanto corpore frangitur: ille vero qui sese in eamdem refuderat, corruit nec erigere atque elevare se potest; ibique jacens interit, aut gemitu suo proditus sternitur, dum ventre cæterisque juxta mollioribus ad vulnus patet. Nam dorsum ejus cæteraque exteriora non ulla facile

* Edit. Bened. *vulpecula*.

** Cum dicitur Deus longiora colla dedisse elephantis, promuscis intelligenda est, quæ fils cervicis prolixioris vicem supplet.

* *Ancylæ* suffragines seu curvaturæ cubiti vel cruris. Basil Οὔτε μέντοι εἰς ἀγκύλην, οὔτε εἰς γόνυ διήρθρωται.

solent tela penetrare. Sunt autem qui propter ebur has illis insidias parent; ut arbores eas quibus se applicare consueverint, ex alia parte qua infrequentior usus eis sit, aliquantulum recidant, ut reflectente se elephanto, pondus membrorum ejus sustinere non possit ruinamque ejus arcessat.

33. Sed si quis ista reprehendit, reprehendat etiam altitudines ædificiorum; quia citius gravem minantur ruinam, et difficilius lapsa reparantur. Verum si illa aut propter pulcritudinem, aut propter speculam frequenter attollimus; hæc quoque in elephantis probare debemus, quia magnum rebus bellicis usum ministrant. Inde gens Persarum ferox bellis, valida sagittis omnique telorum jactu, quia de superioribus ad inferiora validiore nisu tela torquentur, acies eorum velut gradientibus turribus septa procedit. In mediis campis tamquam de muro dimicant; et velut in arce quadam et specula collocati spectant magis bella, quam subeunt. Ita alieni a periculo videntur, tuti molibus bestiarum. Quis enim eas adire audeat, cum desuper jaculis facile figatur, inferius elephantorum conteratur incursu? Denique cedunt illis acies et armatorum cunei, et castra illa quadrata solvuntur. Intolerabili namque impetu in hostes ruunt; ut nullo agmine bellatorum, nulla constipatione militum, nullo clypeorum retardentur objectu: velut quidam mobiles montes versantur in præliis, et ut colles alto eminent vertice, mugitus fragore omnium perturbant confidentiam. Quid his faciat pedes, quamvis lacertis validus, e manu promtus; cum sibi septus armatorum populis gradienti murus occurrat? Quid faciat eques, cum equus ejus perterrefactus tantæ bestiæ immanitate diffugiat? Quid faciat sagittarius, cum desuper ferrata virorum corpora jaculi ictum sentire non possint; bestia quoque nec nuda facile penetrabilis ferro sit, et munita loricis, obvias sine sui periculo acies secet, et conterat turmas?

34. Itaque ut immensa ædificia, ita elephanti fundamentis validioribus sustinentur; alioquin imparibus fulti pedibus, intra brevem laberentur ætatem. Nunc autem et trecentis et amplius feruntur annis vitam producere; quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt. Ideoque non distincti ut nobis, sed compacti artus sunt, quo sint robustiores. Quam cito hominibus si diu steterint, aut velocius cucurrerint, vel jugiter ambulaverint, genua vexantur et plantæ! Conjuncta enim et articulata facilius quam concreta atque solidata aut doloris sensum, aut casum offensionis admittunt.

35. Et quid miraris, si vestiti armis timentur, quandoquidem dentibus suis tamquam naturalibus spiculis semper armati sunt? Promuscide sua quidquid involverint, frangunt: pede vero quidquid compresserint, velut quodam lapsu ruinæ ingentis exanimant. Involvunt promuscide nemora ad sui escam, et quasi quidam altissimi dracones serpentinis quos cœperint, spiris flagellant. Plerumque eas in orbem colligunt, maxime cum de terra cibus legitur, aut potus hauritur. Documento itaque nobis sunt, quod nihil superfluum sit creatum; et tamen hæc tantæ molis bestia subjecta nobis, imperiis servit humanis.

CAPUT VI.

Belluas robustissimas ac ferocissimas homini a creatore subditas: eisdem minutissima animalia terrori atque exitio esse. Tum paucis de serpentum utilitate disputatis, homo ad sui animæque propriæ cognitionem excitatur.

36. Et enim quoniam de hominis creatura dicturi sumus, commendationem ejus præstruere et prælibare debemus. Videbatur nihil elephantis creatura habere robustius, nihil tam terribile vel procerum, nihil tam ferum quam leones vel tigrides sunt; et hæc serviunt homini, et naturam suam humana institutione deponunt. Obliviscuntur quod nata sunt, induunt quod jubentur. Quid multa! Docentur ut parvuli, serviunt ut infirmi, verberantur ut timidi, corriguntur ut subditi, in mores transeunt nostros; quoniam motus proprios perdiderunt.

37. Mirabilis igitur natura in maximis; mirabilis enim in excelsis Dominus, mirabilis etiam in minimis. Sicut enim non minus plana camporum, quam montium alta miramur, nec plus altitudinem cedri stupemus, quam vitis aut oleæ brevis fœcunditatem : ita non amplius miror elephantum quia procerus est, quam murem quia terribilis elephanto est. Naturæ igitur hæc potentia est; ut terribilia aliis, aliis meticulosa sint. Est enim donata prærogativa quædam singulis creaturis; ut quibusdam privilegiis propriis fulciantur. Formidabilis tauris elephantus murem timet. Leo quidem rex ferarum exiguo scorpionis aculeo exagitatur, et veneno serpentis occiditur. Eximia leonis pulcritudo comantes cervice toros excutit, vel sublato pectore attollit ora. Sed quis non miretur tam brevi scorpionis aculeo, ut incorporeum putes, ingentium corporum exire mortem?

38. Nec hoc quisquam reprehendat, quod creator serpentes creaturis suis, aliaque vel animantium vel herbarum genera venenata miscuerit. Nata sunt enim hæc ad correptionem nostram, non ad deformationem. Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogi parvulis. Amari videntur, acerbi et molesti, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu defluant, terrore constringunt; ideoque horum austeritate frugi evadunt, sobrii, continentes, laudi magis quam ludo dediti. Vides quid terribilia ista flagella proficiant? Sic et serpentes flagella sunt eorum quibus infirma animi ætas, et quædam puerilis mentis est virtus; cæterum fortioribus nocere non possunt. Denique confidenti in Domino dictum est : *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem.* Paulum momordit vipera, et putabant eum quasi peccatorem vix de naufragio servatum, veneno esse moriturum : sed posteaquam inviolabilis mansit excussa in ignem vipera, plus apud intuentes venerationis invenit. Sed et ipse Dominus ad omnes ait : *Qui crediderit, et baptizatus fuerit, hic salvus erit : qui vero non crediderit, damnabitur.* Signa autem credentium hæc dixit fore, ut serpentes manu mulceant, venena his atque omne mortiferum, etiamsi biberint, nocere non possint. Tua igitur tibi magis incredulitas, o homo, quam venena metuenda serpentium sunt. Time igitur illa, ut saltem dum formidantur illa, ad fidem provocare te possint. Quod si Deum non times, vel ultricia perfidiæ venena formides.

39. Nunc quoniam et elephantos vides tibi subditos, et leones esse subjectos; nosce te ipsum, o homo, quod non, ut ferunt, Apollinis Pythii, sed Salomonis sancti est, qui ait : *Nisi scias te, formosa in mulieribus*, quamquam multo antea Moyses in Deuteronomio scripserit : *Attende tibi, o homo. Attende tibi,* ait lex. Et Propheta ait : *Nisi scias te.* Cui hoc dicit? *Formosa*, inquit, *in mulieribus.* Quæ est pulcra in mulieribus, nisi anima, quæ in utroque sexu præstantiam possidet pulcritudinis? Et merito decora est, quæ non terrena sed cœlestia, non corruptibilia sed incorrupta desiderat, in quibus decus perire non soleat. Corporalia enim omnia processu ætatis, aut ægritudinis inæqualitate marcescunt. Huic attende, dicit Moyses, in qua tu totus es, in qua melior tui portio est. Denique interpretatus est Dominus quis sis tu, dicens : *Attendite vobis a falsis prophetis*, isti enim animam debilitant, mentem subruunt. Non igitur caro tu es. Quid enim est caro sine animæ gubernaculo, mentis vigore? Caro hodie sumitur, cras deponitur. Caro temporalis, anima diuturna. Caro amictus est animæ, quæ se induit quodam corporis vestimento. Non igitur tu vestimentum es, sed qui vestimento uteris. Ideo tibi dicitur, ut exspolians veterem hominem cum actibus ejus, novum induas, qui non in corporis qualitate, sed in spiritu mentis, et agnitione renovatur. Non, inquam, caro es tu; neque enim carni dicitur : *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Et alibi, *Templum Dei vos estis, et Spiritus sanctus habitat in vobis :* sed renovatis dicitur et

tius orbis fines et mundi secreta circumfert: quæ Deo jungitur, Christo adhæret, descendit in infernum, atque adscendit, libera versatur in cœlo. Denique audi dicentem: *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Non est ergo ad imaginem Dei, in qua Deus semper est? Sed audi quia ad maginem est Dei. Dicit enim Apostolus: *Nos itaque omnes revelata facie gloriam Dei speculantes ad eamdem imaginem reformamur a gloria in gloriam, sicut a Domini spiritu.*

46. Quia igitur cognovimus animam esse ad imaginem Dei; nunc consideremus utrum de anima potuerit dici: *Faciamus hominem ad imaginem.* Sed audi et istud, quia anima nomine hominis nuncupatur. Scriptum est enim in Genesi: *Filii autem Joseph qui facti sunt ei in Ægypto, animæ novem. Omnes ergo animæ quæ intraverunt cum Jacob in Ægyptum septuaginta quinque.* Et multo aptius anima vel homo latine, vel græce ἄνθρωπος dicitur; alterum ab humanitate, alterum ab intuendi habens vivacitate, quæ magis animæ, quam corpori convenire non dubium est. Cui rei etiam illud jure concurrit dictum in Threnis Hieremiæ: *Bonus est Dominus sustinentibus eum, animæ quæ quærit eum.* De hominibus dixit, et animam adjiciendam putavit. Melius enim quærit ista si sola sit, abducens se a corporis cœno, et a cupiditate carnali. Ipsa est ad imaginem Dei conformis domini Jesu. Qui autem conformes filii Dei, sancti sunt. Sic enim legimus, dicente Paulo: *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia concurrunt in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti: quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui; ut sit primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, hos et vocavit: et quos vocavit, hos et justificavit: quos autem justificavit, hos et clarificavit.* Utrum igitur secundum corpus, an secundum animam justificatio tibi conferri videatur, quæso respondeas? Sed dubitare non potes, cum justitia unde justificatio derivata est, mentis utique non corporis sit.

47. Pictus es ergo, o homo, et pictus a Domino Deo tuo. Bonum habes artificem atque pictorem. Noli bonam delere picturam, non fuco sed veritate fulgentem, non cera expressam sed gratia. Deles picturam mulier, si vultum tuum materiali candore oblinas, si acquisito rubore perfundas. Illa pictura vitii non decoris est: illa pictura fraudis, non simplicitatis est: illa pictura temporalis est, aut pluvia, aut sudore tergitur: illa pictura fallit et decipit; ut neque illi placeas, cui placere desideras, qui intelligit non tuum, sed alienum esse quod placeas; et tuo displiceas auctori, qui videt opus suum esse deletum. Dic mihi, si supra artificem aliquem inducas alterum, qui opus illius superioris novis operibus obducat, nonne indignatur ille, qui opus suum adulteratum esse cognoverit? Noli tollere picturam Dei, et picturam meretricis adsumere, quia scriptum est: *Tollam ergo membra Christi, et faciam membra meretricis? Absit.* Quod si quis adulterat opus Dei grave crimen admittit. Grave est enim crimen; ut putes quod melius te homo, quam Deus pingat. Grave est ut dicat de te Deus: Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est. Illum quære qui te pinxit: cum illo habeto consortium: ab illo sume gratiam, cui mercedem dedisti. Quid respondebis?

48. Quod si grave est adulterare opus Dei, quid de illis dicemus, qui interficiunt opus Dei, qui humanum sanguinem fundunt, qui vitam quam Deus donavit, extorquent, qui dicunt: Tollamus justum, quia inutilis est nobis? Unde bene lectum est hodie: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos ubi requiescant: Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Vulpes ergo se abscondit in fovea, avis se tuetur in nido: homo non absconditur in fovea, sed decipitur. Fovea vero os hominis est, fovea alta pectus est hominis, ubi sunt noxia et fraudulenta consilia, malæ cogitationes. Tu ambulas, et alius tibi foveam parat. In medio laqueorum ambulas, quos absconderunt tibi in via inimici tui. Omnia

ergo circumspice; ut effugias sicut damula de retibus, et sicut avis de laqueo. Damula retia adspectus vivacitate declinat: avis devitat laqueos, si ad superiora se conferat, et terrena supervolet. In superioribus enim nemo tendit retia, laqueum nullus abscondit. Ideo cujus conversatio in supernis est, hujus non solet in prædam venire captura. Sed quid miraris si homo decipitur ab homine, quando Filius hominis ubi requiesceret, non habebat? Et ille quidem talem hominem fecit, in quo caput suum reclinaret. Sed posteaquam in pectore nostro non requies proximi cœpit esse, sed fovea; posteaquam alter alteri nectere cœpit insidias, quem juvare deberet, caput suum Christus avertit a nobis: sed postea tamen maluit illud morti offerre pro nobis. Noli igitur esse fraudulentus, crudelis, immitis; ut in te Christus caput reclinet.

49. Denique cum fecisset piscium belluas, cum fecisset ferarum genera et bestiarum, non requievit: requievit autem posteaquam hominem ad imaginem suam fecit. In quo requiescat audi dicentem: *Supra quem requiescam nisi super humilem et quietum, et trementem verba mea?* Esto ergo humilis. et quietus; ut in tuo Deus requiescat affectu. Qui non requievit in bestiis, multo magis non requiescet in pectore bestiali. Sunt enim animi bestiales, sunt feræ forma hominum indutæ, de quibus dicit Dominus: *Attendite vobis a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces.* In his ergo non requievit Deus: sed requievit in moribus humanis, quos fecit Deus ad imaginem suam et similitudinem, quando fecit virum qui non debet velare caput suum; quoniam imago et gloria est Dei. Hujus viri animæ dicit: *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* Non dixit, pinxi ventrem tuum: non dixit, pinxi inferiora tua: sed dixit, pinxi muros tuos, valida se adserens homini murorum dedisse præsidia; ut si pervigil speculator in portis sit, obsidionis possit periculum propulsare. Dicit itaque: Non tibi voluptates dedi, non illecebras cupiditatum, non incentiva luxuriæ, non alieni decoris concupiscentiam: sed dedi tibi fundamenta muralia, dedi tibi turrium excelsa fastigia, in quibus constitutus expugnari ab hoste non metuas, nec ingruentium legionum terribilia licet tentamenta formides. Denique habes in Esaia, quia justi anima dicit, vel Ecclesia: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa:* munita per Christum, obsessa per diabolum. Sed non debet obsidionem vereri, cui Christus adjutor est. Munitur enim gratia spiritali, et sæcularibus periculis obsidetur. Unde et in Canticis habes dictum: *Ego murus, et ubera mea turres.* Murus est Ecclesia, turres ejus sunt sacerdotes, quibus abundat et de naturalibus verbum, et de moralibus disciplina.

50. Cognosce ergo te, decora anima; quia imago Dei es. Cognosce te, homo; quia gloria es Dei. Audi quomodo gloria. Propheta dicit, *Mirabilis facta est cognitio tua ex me*, hoc est, in meo opere tua mirabilior est facta majestas, in consilio hominis tua sapientia prædicatur. Dum me intueor, quem tu in ipsis cogitationibus occultis et internis affectibus deprehendis, scientiæ tuæ agnosco mysteria. Cognosce ergo te, o homo, quantus sis, et attende tibi; ne quando laqueis implicatus diaboli fias præda venantis; ne forte in fauces tetri illius leonis incurras, qui rugit et circuit quærens quem devoret. Attende tibi; ut consideres quid in te intret, quid ex te exeat. Non de cibo dico, qui absorbetur et egeritur, sed de cogitatione dico, de sermone adsero. Non in te intret alieni thori concupiscentia, non irrepat in tuam mentem, non rapiat oculus tuus transeuntis feminæ pulcritudinem, animus non includat, non sermo tuus tentamentorum machinas nectat, non in dolo prodat, non maledico proximum adspergat opprobrio. Venatorem te fecit Deus, non expugnatorem, qui dixit: *Ecce ego mitto venatores multos:* venatores non criminis, sed absolutionis; venatores non culpæ utique, sed gratiæ. Piscator Christi est, cui dicitur: *Amodo eris ho-*

mines vivificans. Sic mitte retia tua, sic mitte oculos tuos, sic mitte sermones tuos; ut nullum opprimas, sed alleves fluctuantes. Attende, inquit, tibi. Sic sta, ne cadas : sic curre, ut ad bravium pervenias : sic certa, ut sæpe decernas; quia legitimo debetur corona certamini. Miles es, hostem diligenter explora; ne tibi nocturnus irrepat : athleta es, manibus adversario propior esto, quam vultu, ne oculum feriat tuum. Liber obtutus sit, argutus incessus; ut irruentem effundas, cedentem occupes, vulnus vigilanti adspectu exeas, forti congressu repellas. Quod si fueris vulneratus, attende tibi, curre ad medicum, quære remedium pœnitentiæ. Attende tibi; quia carnem habes, quæ cito labitur : veniat tibi bonus animarum medicus sermo divinus, aspergat tibi oracula Domini tamquam medicamenta salubria. Attende tibi; ne fiat verbum absconditum in corde tuo iniquum; serpit enim sicut venenum, et lethalia infert contagia. Attende tibi; ne obliviscaris Deum qui fecit te, ne nomen ejus in vanum accipias.

51. Attende tibi, lex dicit, ne cum manducaveris, et satiatus fueris, et domos ædificaveris, et habitare cœperis, et pecoribus tuis repletus fueris, et auro et argento abundaveris, et omnibus quæcumque tibi fuerint, in multitudine exaltes te corde, et obliviscaris Dominum Deum tuum. Quid enim habes, o homo, quod non accepisti? Nonne æc omnia sicut umbra prætereunt? Nonne domus tua hæc pulvis est et ruina? Nonne hæc omnia falsa? Nonne sæculi hujus thesaurus vanitas est? Nonne tu ipse es cinis? Respice in sepulcra hominum, et vide quid ex te nisi cinis et ossa remanebunt, hoc est, ex corpore tuo : respice, inquam, et dic mihi quis ibi dives, quis pauper sit? Discerne inopes ac potentes. Nudi omnes nascimur, nudi morimur. Nulla discretio inter cadavera mortuorum; nisi forte quod gravius fœtent divitum corpora distenta luxurie. Quem audisti pauperem cruditate defunctum? Prodest illi inopia sua : exercet corpus, non opprimit. Nec tamen audivimus justum derelictum, et semen ejus quærens panem; quoniam qui bene operatur in terra sua, abundat alimentis. Attende ergo tibi dives; quia et tu carnem portas sicut pauper.

52. Attende tibi pauper; quia anima tua pretiosa est : et si caro mortalis, diuturna anima : et si tibi deest pecunia, non deest gratia : et si non est domus ampla, non diffusa possessio, cœlum patet, terra libera est. Omnibus in commune elementa donata sunt, patent æque divitibus atque pauperibus ornamenta mundi. Numquid pulcriora pretiosissimarum domorum aurata laquearia, quam cœli facies stellis insignita fulgentibus? Numquid latiora divitum rura, quam spatia terrarum? Unde ad eos qui domum ad domum, et villam ad villam jungunt, dictum est : *Numquid soli habitabitis super terram?* Majorem domum tu habes pauper, in qua clamas et exaudiris : *O Israel,* inquit Propheta, *quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus et non habet finem, altus et immensus.* Domus Dei diviti est communis, et pauperi; difficile est tamen divitem intrare in regnum cœlorum. Sed forte doles, quod nullum tibi auratorum lychnorum lumen refulgeat : sed multo illustrior tibi lumine circumfuso luna resplendet. De hyeme forsitan quereris, quia nulla tibi hypocausta anhelantibus ignibus vaporentur : sed habes solis calorem, qui tibi orbem terrarum temperet, et hyberno te defendat a frigore. An illos beatos putas, qui servitiorum sequentium stipantur catervis? Sed qui alienos pedes requirunt, suis uti nesciunt. Denique a paucis præceduntur, a plurimis portantur. Nisi forte illud miraris, quod abundant auro, argento, pecunia : quantis abundent vides, quantis egeant non vides. Sed eburneis lectis accumbere pretiosum putas; et non consideras pretiosiorem esse terram, quæ pauperi thoros graminum sternit, in quibus dulcis requies, suavis est somnus, quem ille aurea compositus sponda, tota pervigil nocte quærit, et non capit. O quanto te ille beatiorem judicat vigilans quies-

centem! Illud prætereo, quod multo est præstantius; quoniam justus qui hic eguerit, illic abundabit : et qui hic laborem toleraverit, illic consolationem habebit : qui autem hic receperit bona, illic mercedem eorum sperare non poterit. Paupertas enim mercedem suam reservat, census absumit.

53. Attende ergo tibi pauper, attende dives; quia et in paupertate et divitiis tentamenta sunt. Ideoque Sapiens dicit: *Divitias et paupertatem ne dederis mihi.* Et qua ratione petierit hoc dicit; satis est enim homini habere, quod sibi sufficit. Quia divitiæ ut epulis ventrem, ita animum curis sollicitudinibusque distendunt. Ideoque petit constitui sibi quæ opus sunt et sufficientia : *Ne repletus,* inquit, *mendax fiam, et dicam : Quis me videt? Aut factus pauper furtum faciam, et jurem nomine Domini.* Fugienda igitur et cavenda sunt tentamenta mundi; ne pauper desperet, ne opulens insolescat. Scriptum est enim : Cum expuleris gentes, et cœperis uti terris eorum, ne dicas : Virtus mea et manus mea hanc mihi possessionem paravit. Sic est qui opes suas merito adscribit suo. Et ideo quasi probatus proprium non agnoscit errorem : sed longo trahit fune peccatum. Nam si credat quod accessio pecuniæ aut fortuiti eventus aut turpis astutiæ sit, non habet locum insolentia in quibus aut nulla laus, et inanis labor, aut cupiditas inverecunda sit modum nesciens ponere voluptati.

CAPUT IX.

De corporis humani præstantia, deque singulorum ejus membrorum conformatione, dispositione atque officiis.

54. Sed jam etiam de ipso hominis corpore aliqua dicenda sunt, quod præstantius cæteris decore et gratia esse quis abnuat? Nam etsi una atque eadem omnium terrenorum corporum videatur esse substantia, firmitudo et proceritas quibusdam major in bestiis : forma tamen humani corporis est venustior, status erectus et celsus; ut neque enormis proceritas sit, neque vilis et abjecta pauxillitas : tum ipsa habitudo corporis suavis et grata; ut neque belluina vastitas horrori sit, nec gracilitas tenuis infirmitati.

55. Ac primum omnium cognoscamus humani corporis fabricam instar esse mundi. Siquidem ut cœlum eminet aeri, terris, mari, quæ velut quædam membra sunt mundi : ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere, præstantissimumque esse omnium, tanquam inter elementa cœlum, tanquam arcem inter reliqua urbis mœnia. In arce hac regalem quamdam habitare sapientiam secundum propheticum dictum : Quia *oculi sapientis in capite ejus* : hanc esse cæteris tutiorem, et ex illa omnibus membris vigorem providentiamque deferri. Quid enim robur et validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum; nisi capitis velut principis sui imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur ad prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus tenebroso inhorrens situ ; nisi oculorum illuminetur adspectu. Quod ergo sol et luna in cœlo, hoc sunt oculi in homine. Sol et luna duo mundi lumina : oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, et inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur noctis quibusdam nos tenebris implicari. Speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam ex sopore membris cæteris citius excitantur, et vigilantes circumspectant omnia; viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi. Neque vero præpropere quisquam huc descendisse me credat, quod relicto vertice oculos prædicem, cum alienum non sit summam rem in parte laudare. Oculos enim certum est esse capitis portionem. Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, audit quid aliis agatur in terris.

56. Ipse autem vertex capitis quam suavis et gratus, quam speciosa cæsaries, quam reverenda in senibus, quam veneranda in Sacerdotibus, quam terribilis in bellatoribus, quam decora in

adolescentibus, quam comta in mulieribus, quam dulcis in pueris! Alium sexum crinita non decet, alium tonsa non decet. Ex arboribus licet quæ humani sit gratia capitis, æstimare. In capite arboris omnis est fructus, ibi omnis est pulcritudo, illius coma nos aut a pluviis tegit, aut defendit a sole. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Quanto igitur major humani capitis ornatus est, qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem originemque nostrorum sensuum capillis capitis munit et vestit; ne aut frigore vexetur aut æstu? Illic enim fons universorum est; et ideo ubi injuria nocet, ibi gratia præeminet.

57. Quid sine capite est homo, cum totus in capite sit? Cum caput videris, hominem agnoscis: si caput desit, nulla agnitio esse potest: jacet truncus ignobilis, sine honore, sine nomine. Sola ære fusa principum capita, et ducti vultus de ære vel de marmore ab hominibus adorantur. Non immerito igitur huic quasi consultori suo cætera membra famulantur, et circumferunt illud servili gestamine sicut numen, atque in sublime locatum vehunt. Unde censoria potestate quo vult dirigit quorumdam obsequia servulorum, et præcepta singulis obeunda decernit. Videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Alia portant, alia pascunt, alia defendunt, vel ministerium suum exhibent: parent ut principi, ancillantur ut dominæ*. Inde velut quædam procedit tessera, quam debeant pedes obire regionem, quæ militiæ munia manus consummandis operibus exequantur, quam venter abstinendi vel edendi formam impositæ teneat disciplinæ.

58. Huic frons libera, nudis aperta temporibus, quæ mentis habitum specie sui prodat: nunc læta, nunc tristior: nunc erecta ad severitatem, nunc ad lenitatem remissior, quæ signis forensibus internam exprimat voluntatem. Imago quædam animi loquitur in vultu, fidei basis in qua quotidie Domini nomen inscribitur et tenetur. Eam geminæ sepes superciliorum sequuntur, quæ oculis munimenta prætendunt, prætexunt gratiam; ut et venustas decoris arrideat, et diligentia protectionis adsistat. Si quid enim de capite sordium decidat, aut arenæ pulvis, aut ros nebulæ, aut humescentis verticis sudor, excipitur supercilio, ne teneras offensa acie visiones mollium perturbet oculorum.

59. Adhærent velut quibusdam montium superciliis oculi; ut et protegente montis cacumine tutiores sint, et tanquam in summo locati, de quadam scena superiore universa prospectent. Neque enim oportebat eos humiles esse sicut aures, vel os, ipsosque narium interiores sinus. Specula enim semper ex alto est; ut advenientium catervarum hostilium explorari possit adventus, ne improviso occupent otiantem vel urbis populum vel imperatoris exercitum. Sic latronum quoque caventur incursus, si exploratores in muris aut turribus aut montis excelsi supercilio sint locati; ut desuper spectent plana regionum, in quibus insidiæ latronum latere non possint. In mari quoque positus si quis terræ appropinquare se conjicit, in ipsa mali fastigia, et celsa antennarum cornua voti explorator ascendit, et adhuc invisibilem reliquis navigantibus eminus terram salutat.

60. At forte dicas: Si specula editior necessaria fuit, cur non supra summum verticem capitis oculi constituti sunt, sicut cancris vel scarabæis in summo sunt, quibus licet nullum caput appareat, colla ac dorsa tamen cætero corpore celsiora sunt? Sed illis testa valida, nec tam tenuis membrana sicut nobis, quæ facile possit offendi, ruboque et cæteris interscindi sentibus. Aliis quoque animantibus hujusmodi species, ut possint oculos aut ad cervicem conferre, ut equi, ac boves, ac propemodum omnes feræ, aut ad alas suas, ut aves quo tuta quiete potiantur. Nobis autem in summa propemodum corporis parte constitui oculos oportuit tamquam in arce, et ab omni vel minima offensione defendi, quæ duo sibi compugnantia videbantur. Nam si in humili essent

* Ed. Bened. *Domino*, ubi sic non servatur relatio ancillæ ad dominam.

propter tutamen, munus impediretur; si in vertice, paterent ad injuriam. Itaque ne vel usui muneris aliquid detraheretur, vel aliquid ad propulsandam injuriam non prospiceretur, eo loci oculos constituit, cui supercilia desuper non minimum protectionis impertiant, subter malæ aliquantulum elevatæ haud exiguum munitionis adjungant, interiorem partem sepiant nares, exteriorem quoque frontis malarumque gibbi extuberent : et licet ossium compage connexa et æquata confinia circumvallare videantur, inter hæc medii sunt oculorum orbes, et tuti ad cavendum, et ad intuendum liberi, et decori ad gratiam, utpote in crystalli speciem refulgentes. In quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur. Hæ, ne qua incidentis injuriæ offensione lædantur, pilis hinc inde consertis velut quodam vallo per circuitum muniuntur. Unde tutum sibi auxilium postulans Propheta ait : *Custodi me, Domine, ut pupillam oculi;* ut protectionis divinæ fieret ei tam sollicita et tuta custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est. Simul quia innocentia et integritas levi sorde adspersa violatur, et gratiæ suæ munus amittit; et ideo prospiciendum, ne quis eam pulvis erroris oblimet, aut ulla vexet festuca peccati; quia scriptum est : *Ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.*

61. Itaque propter oculos ferunt medendi periti cerebrum hominis in capite locatum, alios autem nostri corporis sensus propter cerebrum finitimo quodam esse domicilio constitutos. Initium enim nervorum et omnium sensuum voluntariæ commotionis cerebrum est, atque inde omnis eorum quæ diximus, causa manat. Initium autem arteriarum et insiti caloris, quo animantur et tepefiunt vitalia, cor esse plerique arbitrantur. Sensuum autem singulorum velut organum nervi sunt, qui velut chordæ et fides quædam de cerebro oriuntur, et per partes corporis in singula quæque officia derivantur. Ideoque mollius est cæteris cerebrum, quia omnes suscipit sensus; unde omnes nervi, et quo referunt universa, quæ vel oculus viderit, vel auris audierit, vel odor inhalaverit, vel lingua increpuerit, vel os saporis acceperit. Quod enim molle, ad compassionem aptius : quod autem durum ex aliquo rigore nervorum, ad agendum efficacius.

62. Præstantissimum quoque audiendi munus est, et visui suppar gratia. Ideo aures exstantiores sunt; ut et ornatus decorem præferant, et excipiant omne illud quidquid de vertice sordium humorisve defluxerit; simul ut in earum sinibus vox repercussa sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris sonum vocis attonitus redderetur; cum inter ipsa subsidia frequenter improviso ictus clamore nos obsurdescere sentiamus? Tum velut quædam propugnacula videas prætendere adversus frigoris asperitatem, calorisque flagrantiam; ut neque frigus penetret ductus patentes, neque nimius adurat æstus. Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat et disciplinam. Siquidem per anfractus aurium quidam rhythmus efficitur, et modulis quibusdam ingressæ sonus vocis exprimitur. Tenaces præterea sermonis accepti ipsos esse anfractus aurium usus ipse nos docet. Siquidem velut in concavis montium, vel in recessu rupium, vel in anfractu fluminum vox auditur dulcior, et responsa suavia referens echo resultat. Ipsæ quoque sordes aurium non inutiles quæ ligant vocem : ut tenacior ejus in nobis et memoria sit, et gratia.

63. De naribus autem quid loquar, quæ bivio et procero foramine antrum quoddam recipiendis odoribus præstant; ut non perfunctorie odor transeat, sed diutius inhæreat naribus, et earum ductu cerebrum, sensusque depascat? Ideo diutius odor flagrat acceptus, quam sermo resonat, aut visus apparet. Plerumque quod momento brevi fueris odoratus, toto die tibi spirat in naribus. Per eas quoque purgamenta capitis de-

fluunt, et sine fraude atque offensione aliqua corporis derivantur.

64. Est etiam non mediocris sensus in tactu, atque in eo voluptas gratissima, sincerumque judicium. Plerumque enim tactu probamus, quæ oculis probare non possumus.

65. Postremum quoque officium est oris aut linguæ, quod tamen omnibus vires ministrat. Nam neque oculi vigorem videndi haberent, nisi virtutem substantiæ corporalis acciperent, quæ cibo defertur et potu, neque aures audiendi, aut nares odorandi, aut manus tangendi, nisi corpus omne confortetur alimentis. Deficimus enim viribus, nisi eas cibi competentis assiduitate reparemus. Denique confecti famo nullis oblectantur sensuum voluptatibus, sed quasi exsortes eorum delinimenta non sentiunt.

66. Quid ego describam dentium vallum, quo cibus conficitur, et plenæ fit vocis expressio? Quæ sine dentibus alimonia delectaret? Denique ævi maturos plerumque cernimus hoc ipso citius senescere, quod amissis dentibus nullam possint cibi virtutem validioris adsumere. Ideo muta infantia, quia non habet adhuc organum vocis.

67. Linguæ quoque non sonum in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est. Ea enim velut plectrum loquentis, et quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit et ministrat. Vox quoque aeris quodam remigio vehitur, et per inane portatur, eademque vis quæ aerem verberat, nunc commovet, nunc demulcet audientis affectum, iratum mitigat, fractum erigit, solatur dolentem. Sit igitur nobis canorum commune cum avibus. Sed apud quem quo sono vocis utatur, quod est rationabile, non potest cum omnibus animantibus irrationabilibus scilicet esse commune. Nam et ipsi sensus communes nobis sunt cum animantibus cæteris : sed tamen non eadem his cæteræ animantes industria utuntur. Erigit bucula ad cœlum oculos, sed quid spectet ignorat. Erigunt feræ, erigunt aves, omnibus est liber adspectus : sed soli inest homini eorum quæ adspicit affectus interpres. Spectat oculis ortus obitusque signorum, videt ornamentum cœli, miratur stellarum orbes, fulgores quoque diversos intelligit singulorum, quando hesperus surgat, quando lucifer : cur ille vespertinus, hic matutinus irradiet : quos motus orion habeat, quos luna defectus : quemadmodum sol suos norit occasus, circuitus quoque cursus sui solemnitate custodiat. Audiunt quoque animantes cæteræ, sed quis præter hominem audiendo cognoscit? Secreta sapientiæ solus homo ex omnibus generibus quæ in terris sunt, auditu et meditatione et prudentia colligit, qui potest dicere : Audiam quid loquatur in me Dominus Deus. Hoc est pretiosissimum, quod homo divinæ vocis sit organum, et corporalibus labiis exprimit cœleste oraculum, sicut illud est : *Clama. Quid clamabo? Omnis caro fœnum.* Accepit quod diceret, et clamavit. Sibi habeant prudentiam suam qui cœli terrarumque spatia radio describunt. Sibi habeant intellectum suum, de quo dicit Dominus : *Et intellectum prudentium reprobabo.* Neque numeros orationis ac modos, et modulos musicæ sapientiæ constituam in loco : sed eam sapientiam definio, de qua dicit Propheta : *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.*

68. Quid autem loquar de osculo oris, quod pietatis et caritatis est pignus? Osculantur se et columbæ, sed quid ad humani osculi venustatem, quo amicitiæ insigne humanitatisque præfulget, in quo plenæ caritatis fidelis exprimitur affectus? Unde et Dominus velut prodigii genus in proditore condemnans ait : *Juda, osculo Filium hominis tradis?* hoc est, caritatis insigne convertis ad signum proditionis et infidelitatis indicium? Pacis hoc pignore uteris ad officium crudelitatis? Bestiali igitur oris obsequio inferentem potius necem, quam caritatis fœdera deferentem divinæ arguit vocis oraculo. Illud quoque præcipuum, quod soli homines ore exprimimus, quæ corde sentimus. Itaque cogitationes tacitæ mentis, oris sermone signantur. Quid est igitur os

hominis; nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborum, promtuarium voluntatis? Absolvimus velut quamdam humani corporis regiam, in qua sit licet quædam quantitas portionis, forma tamen universitatis est.

69. Sequitur guttur per quod totius corporis vitale commercium, et spiritus hujus commeatus infunditur. Succedunt brachia, et validi lacertorum tori, validæ ad operandum manus, et procerioribus digitis habiles ad tenendum. Hinc aptior usus operandi, hinc scribendi elegantia, et ille calamus scribæ velociter scribentis, quo divinæ vocis exprimuntur oracula. Manus est quæ cibum ori ministrat: manus est quæ præclaris enitet factis, quæ conciliatrix divinæ gratiæ sacris infertur altaribus, per quam offerimus et suminus sacramenta cœlestia: manus est quæ operatur pariter atque dispensat divina mysteria, cujus vocabulo non dedignatus est se Dei filius declarari, dicente David: *Dextera Domini fecit virtutem, dextera Domini exaltavit me.* Manus est quæ fecit omnia, sicut dixit Deus omnipotens: Nonne manus mea fecit hæc omnia? Manus est totius corporis propugnaculum, capitis defensatrix. Quæ cum sit loco inferior, totum verticem comit, et honesto venustat ornatu.

70. Quis digne explicet pectoris cratem, ventrisque mollitiem? Aliter enim viscera molliora non possent foveri, et intestinorum sinus duris haud dubie ossibus læderentur. Quid tam salutare, quam ut pulmo cordi finitimo limite jungeretur; ut cum exarserit cor ira et indignatione, pulmonis sanguine atque humore citius temperetur? Ideoque mollior pulmo est, quia madet semper, simul ut rigorem indignationis emolliat. Hæc ideo strictim percurrimus, ut tamquam indocti obvia perstringere, non tamquam medici plenius scrutari videamur et persequi quæ naturæ latibulis abscondita sunt.

71. Lien quoque cum jecore habet viciniam fructuosam, qui dum absumit quo ipse pascatur, abstergit quidquid sordium deprehenderit; ut per fibras jecoris minutiores ciborum possint tenues atque subtiles reliquiæ transire, quæ vertantur in sanguinem, viribusque proficiant, et non cum fimo et sordibus egerantur. Intestinorum vero circumplexi orbes, et sine aliquo licet nodo sibi tamen invicem nexi, quid aliud nisi divinam prospicientiam creatoris ostendunt; ut non cito esca pertranseat, et statim a stomacho decurrat? Quod si fieret, jugis fames et continua vorandi libido hominibus gigneretur. Exinanitis enim visceribus et exhaustis, dum momentaria effusione vacuarentur, necesse esset inexplebilem atque insatiabilem cibi et potus generari cupiditatem, quam sine dubio matura mors sequeretur. Ideoque provide conficitur primum esca in utero superiore, deinde in jecore coquitur, ejusque vapore digestus transfunditur succus ejus in reliquas corporis partes; eaque substantia artus aluntur humani, quam juvenes accipiunt ad incrementum, senes ad perseverantiam: reliquum autem velut superfluum per intestina deducitur, et per illud ex transverso ostium derivatur.

72. Denique etiam in Genesi arca Noe ad fabricam humani corporis accipitur, de qua dixit Deus: *Fac tibi arcam ex lignis quadratis, nidos facies in ea, et bituminabis eam intus et foris bitumine, et sic facies arcam.* Et infra: *Ostium vero facies ex transverso: inferiora autem arcæ bicamerata et tricamerata facies.* Hoc ergo significat Dominus, quod ostium ex posteriori sit parte, per quod egerantur ciborum superflua. Decore enim creator noster ductus reliquiarum a vultu hominis avertit; nedum alvum purgamus, inquinaremus adspectum. Simul illud considera, quod ea quæ pudoris plena sunt, eo loco constituta sunt, ubi operta vestibus dedecere non possint.

73. Venarum pulsus vel infirmitatis internuntius, vel salutis est. Eædem tamen cum toto diffusæ sint corpore, neque nudæ atque intectæ sunt, et ita levibus operiuntur visceribus *; ut ex-

---

* *Viscera* interdum carnes sunt, quomodo sumuntur apud Virg. l. 1 Æneid.:
Tergora diripiunt costis, et viscera nudant;
at hoc loco videtur ea vox pellem signare.

plorandi: copia sit, et celeritas sentiendi, quando nulla est viscerum crassitudo, quæ pulsum possit obducere. Ossa quoque omnia tenui operta sunt viscere, et revincta nervis; præcipue tamen capitis levi tecta sunt corio. Unde quo possint aliquod adversum imbres et frigora habere munimen, capillis densioribus vestiuntur. Quid de genitalibus loquar, quæ venis e regione cervicis per renes lumbosque deductis suscipiunt genitale semen ad munus et ad gratiam procreandi?

74. Quid de officio pedum, qui totum corpus sine ulla sustinent oneris injuria? Flexibile genu, quo præ cæteris Domini mitigatur offensa, ira mulcetur, gratia provocatur. Hoc enim Patris summi erga Filium donum est: *Ut in nomine Jesu omne genu curvetur, cœlestium, terrestrium et infernorum; et omnium lingua confiteatur quoniam dominus Jesus in gloria est Dei Patris.* Duo enim sunt quæ præ cæteris Deum mulcent, humilitas, et fides. Pes itaque exprimit humilitatis affectum, et sedulæ servitutis obsequium: fides æquat Filium Patri, atque utriusque eamdem gloriam confitetur. Recte autem non plures, sed duo sunt homini pedes; quaterni enim pedes feris ac belluis sunt, bini avibus. Et ideo unus quasi de volatilibus est homo, qui alta visu petat, et quodam remigio volitet sublimium sagacitate sensuum. Et ideo de eo dictum est: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua;* eo quod propior sit cœlestibus, et sublimior aquilis, qui possit dicere: Nostra autem conversatio in cœlis est.

CAPUT X.

Diei sexto, totique adeo operi finem positurus, quomodo Deus requievisse dicatur aperit, et creatoris laudibus sermonem coronat.

75. Sed jam finis sermoni nostro sit; quoniam completus est dies sextus, et mundani operis summa conclusa est; perfecto videlicet homine in quo principatus est animantium universorum, et summa quædam universitatis, et omnis mundanæ gratia creaturæ. Certe deferamus silentium; quoniam requievit Deus ab omnibus mundi operibus: requievit autem in recessu hominis, requievit in ejus mente atque proposito. Fecerat enim hominem rationis capacem, imitatorem sui, virtutum æmulatorem, cupidum cœlestium gratiarum. In his requiescit Deus qui ait: *Super quem requiescam, nisi supra humilem, et quietum, et trementem verba mea?*

76. Gratias ergo Domino Deo nostro, qui hujusmodi opus fecit in quo requiesceret. Fecit cœlum, non lego quod requieverit; fecit terram, non lego quod requieverit; fecit solem, lunam et stellas, nec ibi lego quod requieverit: sed lego quod fecerit hominem, et tunc requievit, habens cui peccata dimitteret. Aut forte tunc jam futuræ Dominicæ passionis præcessit mysterium, quo revelatum est quia requiesceret Christus in homine, qui requiem sibi prædestinabat in corpore pro hominis redemptione secundum quod ipse dixit: *Ego dormivi et requievi, et exsurrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Ipse enim requievit, qui fecit: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

DE PARADISO

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Quam difficile sit de paradiso disserere. Ejus tamen auctor, natura, situs, incola indicantur; et res ad mysticum sensum traducitur.

1. *Et plantavit Deus paradisum in Eden secundum Orientem : et posuit ibi hominem quem finxit.* De paradiso adoriundus sermo non mediocrem æstum nobis videtur incutere, quidnam sit paradisus, et ubi, qualisve sit, investigare et explanare cupientibus : maxime cum Apostolus sive in corpore, sive extra corpus nesciat, raptum se tamen dicat usque ad tertium cœlum. Et rursus : *Scio*, inquit, *hujusmodi hominem, sive in corpore, sive extra corpus nescio, Deus scit; quoniam raptus est in paradisum, et audivit ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui.... Pro hujusmodi gloriabor, pro me autem non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis : si enim voluero gloriari, non ero stultus; nam veritatem dico.* Ergo si hujusmodi paradisus est, ut eum solus Paulus, aut vir aliquis Pauli similis, cum in hac vita degeret, videre potuerit; idem tamen sive in corpore, sive extra corpus viderit, meminisse non possit; audierit tamen verba, quibus prohibitus sit vulgare quod audierat : quo tandem nos modo paradisi situm poterimus absolvere, quem nec videre potuimus : et si potuissemus videre, prohiberemur tamen aliis intimare? Simul cum Paulus extollere se revelationum sublimitate sit veritus, quanto magis nobis timendum est id sollicitius indagare, cujus etiam revelatio obnoxia sit periculo? Non igitur hylen* hunc paradisum æstimare debemus; et ideo relinquamus Pauli esse secretum.

2. Tamen quoniam hic legimus in Genesi a Deo paradisum esse plantatum secundum Orientem, et ibi esse positum hominem, quem plasmavit Deus; istius paradisi auctorem jam possumus invenire. Quis est enim qui potuit fingere paradisum, nisi omnipotens Deus, qui dixit et facta sunt, numquam indigens eorum quæ generari vellet? Ipse ergo plantavit paradisum de quo dicit Sapientia : *Omnis plantatio quam non plantavit Pater meus, eradicabitur.* Bona Angelorum plantatio, bona sanctorum. Sancti enim sub ficu et vite dicuntur in illo pacis futuri tempore, in quibus typus est Angelorum.

3. Ergo paradisus est plurima ligna habens, sed ligna fructifera, ligna plena succi atque virtutis, de quibus dictum est : *Exultabunt omnia ligna silvarum;* ligna semper florentia viriditate meritorum, sicut illud lignum quod

---

* Scriptus est liber de Paradiso anno circiter 375, nempe eodem quo raptus est Ambrosius a tribunalibus atque administrationis infulis ad sacerdotium, atque inter ordinem primorum ejus operum annumerandus est. An autem sub sermonum forma pronuntiatus, ac postmodum in libri speciem concinnatus fuerit, incertum est. Cæterum in hoc de paradiso disputat, et ostendit quid, qualis et ubi fuerit; quid egerint in eo primi parentes; qua arte a diabolo tentati in peccatum tandem lapsi sint. Præcipuam autem operam ponit in revincendis apellistarum, manichæorum, necnon judæorum argutiis, quos omnes impetit ac debellat. Varias præterea catholicorum hominum subinde sententias refert, at dis tantummodo subscribit quas putat esse veriores. Quin imo sæpe sæpius evenit, ut nulla earum non repudiata suam ipsius in medium proponere haud vereatur. Denique pauca quædam e Philonis judæi libris, scilicet *Allegoriarum legis*, ac *de mundi opificio*, sumpsit ad allegoricum sensum; sed nedum auctoris judaïcam mentem sectetur, ea semper ad christianam sententiam convertit Ambrosius.

* *Hylen*, materiam. Ὕλη, *toute matière dont est faite une chose.*

plantatum est secus decursus aquarum, cujus folium non defluet; quia totus in eo fructus exuberat. Hic ergo paradisus est.

4. Locus autem ejus in quo est plantatus, voluptas dicitur. Unde et sanctus David ait : *Ex torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Legisti enim : Quia *fons procedit ex Eden, qui rigat paradisum*. Hæc igitur sanctorum ligna, quæ plantata sunt in paradiso, quasi profluvio quodam torrentis spiritus irrigantur. De quo etiam alibi ait : *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei*. Est autem civitas illa quæ sursum est Hierusalem libera, in qua diversa sanctorum merita pullularunt.

5. In hoc ergo paradiso hominem Deus posuit quem plasmavit. Intellige etiam quia non eum hominem qui secundum imaginem Dei est, posuit, sed eum qui secundum corpus. Incorporalis enim in loco non est. Posuit autem eum in paradiso sicut solem in cœlo, exspectantem regnum cœlorum, quemadmodum creatura exspectat revelationem filiorum Dei.

6. Ergo si paradisus est in quo erant exorta virgulta, videtur paradisus anima esse quæ multiplicat semen acceptum, in qua virtus unaquæque plantatur, in qua erat etiam lignum vitæ, hoc est sapientia, sicut dixit Salomon * : quia sapientia non de terra exorta est, sed de Patre. Est enim splendor lucis æternæ, et emanatio omnipotentis gloriæ.

* Ambrosius passim Sapientiæ librum tribuit Salomoni, juxta temporis sui opinionem : sed *pseudopigraphum* eum esse postea docuit Hieronymus. Unde Cassiodorus : *Hieronymus*, inquit, *adserit Sapientiæ librum non a Salomone, ut usus habet, sed a Philone doctissimo quodam judæo fuisse conscriptum, quem pseudographum prænotavit, propterea quod usurpationem nominis portat alterius*. Putavit aliquando Augustinus eumdem librum ab Jesu Sirac scriptum fuisse, sed doctior postmodum factus incerti auctoris esse pronuntiavit. Communior ævi nostri scriptorum sententia est opus illud ex plurimarum sententiarum Salomonis compilatione a quodam pio ac erudito viro prodiisse, qui proinde divini hujus libri collector, Salomon vero genuinus auctor dici debeat.

CAPUT II.

Quod lignum scientiæ boni et mali in paradiso fuerit, quodque ibidem serpens exstiterit, non reprehendendum. Et quid nonnulli per serpentem. Adamum et Evam intellexerint.

7. Erat autem lignum scientiæ boni et mali in paradiso. Sic enim habes : Quia *produxit Deus lignum speciosum ad adspectum, et bonum ad escam, et lignum vitæ in paradiso, et lignum scientiæ boni et mali*. Postea videbimus utrum et hoc lignum speciosum ad adspectum, et bonum ad escam fuerit sicut cætera. Eo enim loco hoc opportunius disputabitur, quo hominem ex hoc gustantem ligno invenimus esse deceptum. Interim nihil habemus, quod nunc reprehendere debeamus, etsi rationem scire non possimus. Neque enim in hac creatura mundi, si qua nobis difficilia intellectu videntur, et incomprehensibilia ingenio nostro, temerario quodam debemus condemnare judicio, ut creaturam serpentium, venenatique alicujus animantis; quippe homines qua ratione singula quæque sint facta intelligere adhuc et scire non possumus. Sic ergo et in scripturis divinis non facile reprehendamus aliquid quod intelligere non possumus. Sunt enim plurima quæ non nostro ingenio metienda sunt; sed ex altitudine divinæ dispositionis et verbi sunt æstimanda.

8. Pone enim, sine præjudicio tamen adsertionis futuræ, ideo tibi hoc lignum de scientia boni et mali displicere, quia posteaquam gustaverunt ex eo homines, intellexerunt se esse nudos; attamen ad consummationem divinæ operationis dicam tibi et hoc lignum in paradiso exortum, et ideo a Deo esse permissum, ut possimus supereminentiam boni scire. Quomodo enim si non esset scientia boni et mali, inter bonum et malum discretionem aliquam disceremus? Nam neque quod malum erat, malum judicaremus esse, nisi esset scientia boni: scientia autem boni esse non posset, nisi esset et bonum : neque rursus quod bonum erat, sciremus bonum esse, nisi esset scientia mali. Cape exemplum de ipsa conditione humani corporis. Nem-

pe habet et amaritudinem quamdam fellis, quæ si in commune prospicias, ad salutem hominis utilis invenitur. Ergo et quod malum putamus, plerumque non per omnia malum est, sed in commune utile. Nam sicut fel in parte est corporis, et tamen ad totius utilitatem corporis prodest : ita utilitati omnium profuturam sciens Deus scientiam boni et mali, in parte constituit, ut in commune prodesset.

9. Denique serpentem in paradiso invenis, utique non sine Dei voluntate generatum. In serpentis autem figura diabolus est. Fuisse enim diabolum in paradiso etiam Ezechiel propheta docet, qui dicit super principem Tyri : *In voluptate*, inquit, *paradisi factus es*. Principem autem Tyri in figura accipimus diaboli. Numquid et hinc accusabimus Deum, quia thesauros ejus altitudinis et scientiæ absconditos in Christo et occultos comprehendere non possumus, nisi quos ipse revelare dignatus est? Revelavit tamen, ut sciamus etiam diaboli malitiam ad salutem prodesse hominibus. Non quod diabolus prodesse velit, sed quod malitiam ejus etiam repugnantis convertit nobis Dominus ad salutem. Denique hujus malitia Job sancti viri fecit esse virtutem et patientiam clariorem. Hujus malitia justitiam ejus exercuit; ut certaret et vinceret, et victoriam corona sequeretur. Nemo enim nisi qui legitime certaverit, coronatur. Joseph quoque castimonia numquam ad nostri memoriam pervenisset, nisi mulier domini ejus contubernalis ignitis diaboli spiculis incitata tentasset ejus affectum, nisi postremo affectasset ejus interitum, quo clarior esset castimonia viri, qui mortem pro castitate contemserit. Vis scire consilium Dei? Nempe diabolo auctore neces videntur justis hominibus præparari, exerceri quoque parricidia filiorum; attamen Dominus etiam Abraham hac arte tentavit, ut immolari sibi filium ab eodem postularet. Qua tentatione Abraham fidelis est Domino comprobatus, quod a devotionis obsequio nec dilecti filii miseratione revocatus sit. Ita ergo et lignum scientiæ boni et mali in paradiso: quod erat speciosum ad visum, et bonum ad escam specie videbatur. Non enim usu bonum ad escam erat; quoniam esca ejus videtur hominibus obfuisse. Ergo est quod singulis noceat, in commune prosit, ut Judæ nocuit diabolus, sed præter illum omnes apostolos coronavit, qui malitiæ ejus tentamenta vicerunt.

10. Itaque neque dubitandum, neque reprehendendum quod in paradiso diabolus erat; quandoquidem occludere sanctis non potuit iter, ne quis ascenderet. Neque enim justis habitationem incolatus tanquam possessor eripuit. Esto enim ut aliquos desides atque vitiosos ab incolatu supernæ possessionis averterit, illud multo augustius multoque pulcrius quod sanctorum orationibus excludetur, cum completum fuerit illud : *Videbam satanam sicut fulgur de cœlo cadentem*. Ergo non metuamus eum, qui eousque infirmus est, ut et ipse casurus sit in terram. Accepit quidem tentandi licentiam : sed non accepit copiam subruendi, nisi sua sponte labatur infirmus affectus, qui sibi auxilium non norit arcessere. Et ideo qua fraude tentaverit primum hominem, quidve in homine putaverit esse tentandum, quo ordine, qua arte cognoscere opus est, ut cavere possimus.

11. Plerique tamen qui volunt in paradiso diabolum non fuisse, licet in cœlo adstantem cum Angelis legerimus, ne nostro sermone videantur offendi, secundum suam accipiant voluntatem interpretationem istius lectionis*. Namque ante nos fuit, qui per voluptatem et sensum prævaricationem ab homine memoraverit esse commissam, in specie serpentis figuram accipiens delecta-

* Hanc fuisse catholicorum quorumdam opinionem, ut paradisum et quæ de serpentis atque Evæ colloquio in Genesi leguntur, solo sensu allegorico interpretarentur, Augustinus l. 8, c. 1 et seq. de Gen. ad litt. auctor est. Unde non mirum si optionem hanc faciat Ambrosius. Eam tamen sic intellige ut veritatem prævaricationis primorum parentum, ac peccati originalis sartam tectam velit. Id ipsemet cum ultimis hujus capitis verbis aperte docet, tum aliis ejusdem libri locis, et iis maxime quos ad adstruendum peccatum originale Augustinus adhibet, manifestum est.

tionis, in figura mulieris sensum animi mentisque constituens, quam αἴσθησιν vocant Græci : decepto autem sensu prævaricatricem secundum historiam mentem adseruit, quam Græci νοῦν vocant. Recte igitur in græco νοῦς viri figuram accepit, αἴσθησις mulieris. Unde et quidam Adam νοῦν terrenum interpretati sunt. Dominus autem virgines illas in Evangelio accensis facibus vel extinctis exspectantes sponsi adventum pro sensibus vel integris sapientium, vel corruptis insipientium posuit. Nam si Eva, hoc est, sensus primæ mulieris accensas habuisset faces, numquam prævaricationis suæ nos criniculis implicasset, neque ex illa virtutis immortalitate cecidisset.

CAPUT III.

Per fontem paradisi, Christum, per quatuor flumina inde orientia, virtutes cardinales, et quatuor mundi ætates designari.

12. Est ergo paradisus terra quædam fertilis, hoc est, anima fœcunda, in Eden plantata, hoc est, in voluptate quadam vel exercitata terra, in qua animæ sit delectatio. Est etiam νοῦς tanquam Adam : est et sensus, tanquam Eva. Ac ne haberes quod ad infirmum retorqueres naturæ, vel ad obnoxiam in tolerandis periculis conditionem, considera quæ habeat anima ista subsidia.

13. Erat fons qui irrigaret paradisum. Qui fons, nisi dominus Jesus Christus? Fons vitæ æternæ est, sicut et Pater; quia scriptum est : *Quoniam apud te fons vitæ*. Denique, *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Et fons legitur, et fluvius legitur qui irrigat paradisi lignum fructuosum, quod ferat fructum in vitam æternam. Hic ergo fons, sicut legisti, *fons* enim, inquit, *procedit ex Eden*, id est, in anima tua fons est. Unde Salomon ait : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus*. Hic est fons qui procedit ex illa exercitata et plena voluptatis anima : hic fons qui irrigat paradisum, hoc est, virtutes animæ eminentissimo merito pullulantis.

14. *Et dividitur*, inquit, *hic fons in quatuor initia. Nomen est uni Phison : hic est qui circuit omnem terram Evilath, ubi est aurum. Terræ autem illius aurum bonum est, ubi est carbunculus, et lapis prasinus. Et nomen secundo Geon : hic est qui circuit omnem Æthiopiam. Et flumen tertium Tigris : hic est qui vadit contra Assyrios. Et flumen quartum est Euphrates*. Hæc igitur quatuor sunt flumina : Phison, secundum Hebræos, Ganges autem secundum Græcos, qui fluit contra Indiam. Geon autem Nilus, qui circuit terram Ægypti vel Æthiopiam. Mesopotamia autem dicitur, quod Tigris et Euphrates incluserint eam; eo quod inter duo hæc flumina constituta sit, quod etiam longe positis nomen ipsum et opinio communis expressit. Sed quemadmodum fons dicitur Sapientia Dei (fons enim est secundum Evangelium dicens : *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat* : fons est et secundum Prophetam qui ait : *Venite et edite de meis panibus, et bibite vinum quod miscui vobis*); sicut ergo fons vitæ est sapientia, fons gratiæ spiritalis : ita fons virtutum est cæterarum, quæ nos ad æternæ cursum dirigunt vitæ. Ex hac igitur anima quæ culta est, non ex ea quæ inculta, fons iste procedit ut irriget paradisum, hoc est, quædam diversarum fruteta virtutum, quarum sunt quatuor initia in quæ sapientia ista dividitur. Quæ sunt quatuor initia virtutum, nisi unum prudentiæ, aliud temperantiæ, tertium fortitudinis, quartum justitiæ? Quæ etiam sapientes istius mundi ex nostris adsumta, in suorum scripta librorum transtulerunt*. Itaque sicut fons sapientiæ, ita etiam flumina ista quatuor quædam ex illo fonte manantia sunt fluenta virtutum.

15. Phison igitur prudentia est, et ideo habet bonum aurum, splendidum carbunculum, et prasinum lapidem. Aurum enim pro inventis prudentibus frequenter accipimus. Unde et Dominus per Prophetam ait : *Dedi illi aurum et argentum*. Et David de prudentibus dicit : *Si dormiatis inter medios cleros, pen-*

* Plato, lib. 4 de Republica.

næ columbæ deargentatæ, et posteriora dorsi ejus in specie auri : eo quod veteri et novo qui inhæserit Testamento, in ipsa secreta sapientiæ Dei disputationis possit ubertate procedere. Hoc ergo bonum aurum dicit, non illud monetale quod corruptibile ac terrenum est. Habet etiam splendidum, inquit, carbunculum, in quo quidam animæ nostræ vivit igniculus. Habet et prasinum lapidem, qui viride quiddam atque vitale coloris sui specie ostentare videtur. Virent enim arbusta quæ vivunt, arescunt contra quæcumque moriuntur : viret terra dum floret, virent et semina dum prorumpunt. Et bene primo loco hic fluvius positus est Phison, qui secundum Hebræos Phison dicitur, hoc est, oris mutatio; quia non unam gentem circumfluit, sed etiam per Lydiam fluit. Non enim angusta quædam, sed dives utilitatum prudentia est, quæ pluribus prosit. Ideo prima, ut si quis de paradiso fuerit egressus, velut quoddam eum prudentiæ flumen excipiat, ne cito possit arescere : sed per hanc ad paradisum facile revertatur. Hic fluvius a multis hominibus frequentatur, pulcritudinemque et fertilitatem maximam habere perhibetur. Et ideo prudentia in specie hujus accipitur, quæ plurimos fructus attulit in Domini adventu. Atque in extrema terrarum fluit, quia per Sapientiam omnes homines sunt redemti. Unde et dictum est : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.*

16. Secundus est fluvius Geon, juxta quem lex data est Israelitis, cum essent in Ægypto constituti; ut ex Ægypto recederent, et succincti lumbos ederent agnum, quod insigne est temperantiæ. Castos enim et sanctificatos oportet Domini pascha celebrare. Et ideo juxta istum fluvium legitima primo observantia constituta est; quia significat nomen hoc quemdam terræ hiatum. Sicut igitur terram et quæcumque vel purgamenta vel frondes in ea sunt, hiatus absorbet : ita castitas omnes corporis passiones abolere consuevit. Meritoque ibi primum observantiæ constitutio, quia per legem absorbetur carnale peccatum. Bene ergo Geon, in quo figura est castitatis, circumire terram Æthiopicam dicitur; ut abluat corpus abjectum, et carnis vilissimæ restinguat incendium. Æthiopia enim abjecta et vilis latina interpretatione signatur. Quid autem abjectius nostro corpore? Quid tam Æthiopiæ simile, quod etiam nigrum est quibusdam tenebris peccatorum?

17. Tertius est fluvius Tigris, qui vadit contra Assyrios, ad quem prævaricator Israel captivus est ductus. Hic fluvius dicitur velocior esse omnibus, quem incolunt Assyrii, hoc est dirigentes; hoc enim significat interpretatio. Ergo quicumque fortitudine animi prævaricantia corporis vitia captivaverit dirigens ad superna, iste hujus fluminis similis æstimatur. Et ideo etiam fortitudo de illo qui est in paradiso, fonte emanat. Fortitudo autem quodam cursu rapido resistentia quæque transverberat, nec aliquibus cursus ejus impedimentorum hæret obstaculis.

18. Quartus est fluvius Euphrates, qui latine fœcunditas atque abundantia fructuum nuncupatur, præferens quoddam insigne justitiæ, quæ omnem pascit animam. Nulla enim abundantiores videtur fructus habere virtus, quam æquitas atque justitia, quæ magis aliis quam sibi prodest, et utilitates suas negligit communia emolumenta præponens. Plerique Euphratem ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι dictum putant, hoc est a lætando; eo quod hominum genus nullo magis quam justitia et æquitate lætetur. Causam autem cur cæteri qua commeant fluvii, describuntur regiones locorum, qua Euphrates commeat, non describantur, illam accepimus, quia aqua ejus vitalis adseritur, et quæ foveat atque augeat. Unde eum Phrath, (αὔξην)*, Hebræorum et Assyriorum prudentes dixerunt : contra autem fertur esse aqua aliorum fluminum. Deinde quia ubi prudentia, ibi et malitia : ubi fortitudo, ibi et iracundia : ubi temperantia, ibi intemperantia plerumque est, aut alia vitia sunt : ubi autem jus-

* Ed. Bened. *Unde eum auxen,* quasi hæc vox fuerit nomen hebraicum Euphratis.

titia, ibi concordia virtutum est cæterarum; ideo non ex locis qua fluit, hoc est, non ex parte cognoscitur. Non enim pars est justitia, sed quasi mater est omnium. In his ergo fluminibus quatuor virtutes principales quatuor exprimuntur, quæ veluti mundi istius incluserunt tempora.

19. Primum igitur tempus ex mundi principio usque ad diluvium prudentiæ fuit, quo in tempore justi numerantur. Abel a Deo justus dictus; et Enos, hoc est, homo ad imaginem Dei factus, qui speravit invocare nomen Domini Dei; et Enoch qui dicitur latine Dei gratia, raptus ad cœlum; et Noe qui et ipse justus, et quædam requiei directio.

20. Secundum tempus est Abraham et Isaac et Jacob, reliquorumque numerus patriarcharum, in quibus casta et pura quædam temperantia religionis effulsit. Immaculatus enim Isaac per repromissionem Abrahæ datus est filius, non tam corporalis partus quam divinæ munus præferens indulgentiæ, in quo vere immaculati figura præcessit, ut Apostolus docet dicens : Quia *Abrahæ dictæ sunt repromissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, tanquam in multis; sed sicut in uno, et semini tuo, qui est Christus.*

21. Tertium tempus est in Moysi lege et cæteris prophetis. *Deficiet enim me tempus enarrando de Gedeon, Barac, Sampson, David, Salomone, et Samuel, et cæteris prophetis, Anania, Azaria, Misael, et Daniel, Elia, et Elisæo qui per fidem devicerunt regna, operati sunt justitiam, perceperunt repromissiones, obstruxerunt ora leonum, extinxerunt virtutem ignis, effugaverunt acies gladii, evaluerunt de infirmitate, fortes fuerunt in bello, castra cœperunt exterorum.* Non immerito igitur in his species fortitudinis est. *Secti enim sunt*, sicut infra habes, *tentati, in mactatione gladii mortui. Circumierunt in caprinis pellibus, egentes, angustiati, et doloribus afflicti, quorum meritis non erat dignus orbis. In solitudinibus errantes, in montibus, in speluncis, et in foveis terræ.* Recte igitur in his speciem fortitudinis collocamus.

22. Secundum autem Evangelium digna est figura justitiæ; quia virtus est in salutem omni credenti. Denique ipse Dominus ait : *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam* : quæ quidem parens cæterarum est fœcunda virtutum. In quo quamvis aliqua harum quas diximus, principalis est virtus; in eo etiam cæteræ præsto sunt; quia ipsæ sibi sunt connexæ concretæque virtutes. Nam utique Abel justus, et fortissimus ac patientissimus Abraham, et prudentissimi prophetæ : Moyses vero eruditus in omni sapientiâ Ægyptiorum, majorem honestatem æstimavit Ægypti thesauris opprobrium Christi. Et quis sapientior quam Daniel? Salomon quoque sapientiam poposcit, et meruit. Dictum est ergo de quatuor virtutum fluminibus, quorum potus est utilis. Et quia Phison aurum bonum terræ, et carbunculum, et lapidem prasinum habere dictus est, hoc quoque quale sit consideremus.

23. Videtur enim nobis tamquam aurum bonum Enos, qui prudenter Dei nomen scire desideravit. Enoch autem qui translatus est et mortem non vidit, carbunculus quidam est lapis boni odoris, quem operibus suis sanctus Enoch Deo detulit, gratiam quamdam factis, et moribus spirans. Noe vero tamquam prasinus lapis vitalem colorem prætulit. Siquidem diluvii tempore solus velut ad futuræ constitutionis vitale semen in illa arca est reservatus. Ergo bene paradisus qui pluribus fluminibus irrigatur, secundum Orientem est, non contra Orientem, hoc est, secundum illum Orientem, cui nomen est Oriens, id est secundum Christum, qui jubar quoddam æternæ lucis effudit, et est in Eden, hoc est, in voluptate.

CAPUT IV.

Virum in paradiso non factum, sed positum : at in eo factam mulierem, per quam ille fuit deceptus. Tum quid sit *operari, et custodire?*

24. *Et apprehendit Deus hominem quem fecit, et posuit eum in paradiso operari, et custodire.* Vides quoniam qui erat, apprehenditur. Erat autem in terra plas-

mationis suæ. Apprehendit ergo eum virtus Dei inspirans processus et incrementa virtutis : denique in paradiso eum collocavit; ut scias apprehensum quasi afflatum divina esse virtute. Quo loci illud adverte, quia extra paradisum vir factus est, et mulier intra paradisum, ut advertas quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradisum factus, hoc est, in inferiore loco, vir melior invenitur; et illa quæ in meliore loco, hoc est, in paradiso facta est, inferior reperitur. Mulier enim prior decepta est, et virum ipsa decepit. Unde apostolus Petrus subjectas fortiori vasi mulieres sanctas viris suis velut dominis obedire memoravit. Et Paulus ait : Quia *Adam non est seductus : mulier autem seducta in prævaricatione fuit*. Et inde contuendum quia nemo debet sibi facile præsumere. Nam ecce illa quæ in adjumentum facta est viro, præsidio virili indiget : quia vir caput est mulieris : ille autem qui adjumentum uxoris habiturum se esse credebat, lapsus est per uxorem. Unde nemo debet facile alteri se credere, nisi cujus virtutem probarit, nec arrogare sibi qui se pro auxilio putarit adscitum : sed magis si invenerit fortiorem cui se putabat esse præsidio, ab ipso gratiam mutuetur, sicut et viros mulieribus honorem impertire apostolus Petrus præcipit dicens : *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam tamquam infirmiori vasi muliebri impartientes honorem, tamquam cohæredi gratiæ vitæ; ut ne impediantur orationes vestræ.*

25. Ergo positus est in paradiso vir, facta est in paradiso mulier. Sed etiam tunc priusquam a serpente mulier deciperetur, habuit viri gratiam, quoniam de viro sumta est : licet hoc sacramentum magnum sit, sicut Apostolus dixit. Et ideo causam vitæ ex eo traxit. Ideoque de viro tantum Scriptura dixit, quia *posuit eum in paradiso operari, et custodire*. Non idem est operari et custodire. In opere enim quidam virtutis processus est, in custodia quædam consummatio operis deprehenditur : eo quod quasi consummata custodiat. Hæc duo ab homine requiruntur, ut et operibus nova quærat, et parta custodiat, quod est generale. Philon autem, quoniam spiritalia judaico non capiebat affectu, intra moralia se tenuit, ut diceret hæc duo quæri, opera in agro, custodiam domus. Et quamvis paradisus operibus, inquit, ruralibus non egeret; tamen quia primus homo lex posteritatis futurus erat, ideo legitimi etiam in paradiso speciem suscepit laboris; ut nos ad operationem et custodiam debiti officii, et hæreditariæ successionis munus adstringeret. Hæc duo ergo a te exiguntur sive moraliter, sive spiritaliter. Quod etiam psalmus te propheticus docet, quia scriptum est : *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custodierit civitatem; in vanum vigilant qui custodiunt eam.* Vides illos laborare qui in operis sunt ædificationisque processu, istos vero vigilare qui jam custodiam perfecti operis receperunt. Unde et Dominus apostolis quibusdam perfectioribus * : *Vigilate*, inquit, et orate, ne intretis in tentationem; docens perfectæ naturæ munus et plenæ virtutis gratiam esse servandam, nec quemquam etiam perfectiorem nisi vigilaverit, sui debere esse securum.

CAPUT V.

Examinatur præceptum de non edendo de ligno scientiæ boni et mali, et circa id emergentes difficultates dissolvuntur.

26. *Et præcepit Dominus Deus Adæ dicens : Ex omni ligno quod est in paradiso ad escam, edes : de ligno autem quod est scientiæ boni et mali non edetis. Qua die autem manducaveritis ex eo morte moriemini.* Qua ratione, ubi præcepit ex omni ligno edendum, singulariter dixerit, *Edes* : ubi autem de ligno scientiæ boni et mali pluraliter, *Non edetis*, dixerit, non otiosa quæstio. Verum si diligenter intendas, Scripturarum auctoritate absolvi potest. Quod enim bonum, hoc est faciendum : quod autem bonum et faciendum, consonans et adhærens : quod

* Ed. Bened. quasi jam perfectioribus

vero turpe, hoc dissonans, incompositum, atque discretum est. Et ideo Dominus unitatem semper intendens, secundum unitatem præcepit. Denique unitatem operatur, qui fecit utraque unum. Nec solum utraque, sed etiam omnes unum fecit. Omnes enim unum corpus, et unum spiritum esse nos jussit. Per omnia autem primogenitus, cum sit in unitate cum Patre, conjunctissimus Patri semper est; quia Verbum erat apud Deum. Denique ait : *Ego et Pater unum sumus;* ut unitatem sibi majestatis et divinitatis cum Patre esse monstraret. Sed et nos unum esse præcepit, et suæ naturæ unitatisque similitudinem in nos gratiæ adoptione transfudit dicens : *Pater sicut ego et tu unum sumus, ita et isti in nobis unum sint.* Ergo ubi bonum præcipit, tamquam ad unum præcipit dicens, *Edes.* Unitas enim prævaricari non potest. Ubi vero de ligno scientiæ boni et mali dicit non esse gustandum, quasi ad plures dicit, *Non edetis.* Quod enim prohibitorium est, tamquam pluribus imperatur. Ego tamen aliud puto, et quid futurum sit, in ipso jam Dei sermone reperio. De omni ligno gustandum Adæ soli præcepit, quem servaturum sciebat : de ligno autem scientiæ boni et mali non esse gustandum, jam non singulariter sed pluraliter dicit. Sciebat enim prævaricaturam mulierem, et ideo per pluralitatem ostendit non servaturos, quia plurium discreta sententia est.

27. Et quantum ad Septuaginta virorum sententiam spectat, solutum est quod movebat. Sed quia Symmachus utrumque singulariter dixit, intelligimus id secutum, quia in lege quoque cum populum alloquitur Deus, singulariter loquitur, sicut habes : *Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est : et, Diliges Dominum Deum tuum.* Nec mihi præjudicat Symmachi interpretatio, qui unitatem Patris et Filii videre non potuit; etsi aliquoties in sermone et Aquila et ipse confessi sint. Nec quisquam de eo quod prævaricaturum populum divina mandata singulariter alloquitur, putet superiori nostro obvium esse sermoni; quia populus Judæorum etiam singulariter data præscripta violavit. Lex enim spiritualis est : et ideo alterum in sermone, alterum in prædestinatione, divino populum Deus alloquebatur oraculo. Denique ait : *Non coques agnum in lacte matris suæ.*

28. Facilis abhinc præceptorum cœlestium series videretur; nisi quæstionem plurimi commoverent, quibus responderi oportet a nobis; ne simplices mentes malitiosa interpretatione traducant. Plerique enim, quorum auctor Apelles, sicut habes in trigesimo et octavo tomo ejus, has quæstiones proponunt : Quomodo lignum vitæ plus operari videtur ad vitam, quam insufflatio Dei? Deinde si hominem non perfectum fecit Deus; unusquisque autem per industriam propriam perfectionem sibi virtutis adsciscit : nonne videtur plus sibi homo acquirere, quam ei Deus contulit? Tertium objiciunt : Et si homo non gustaverat mortem, utique quam non gustaverat, scire non poterat. Ergo si non gustaverat, nesciebat; si nesciebat, timere non poterat. Frustra igitur Deus mortem pro terrore objecit, quam homines non timebant.

29. Discamus igitur quod ibi lignum vitæ ubi etiam lignum scientiæ boni et mali produxerit Deus. Habes enim quia produxit lignum vitæ ἐν μεσω τοῦ παραδεισου, hoc est, in medio paradisi. Apud nos enim ἐν μεσω intelligitur, quod in medio produxerit. Ergo in medio paradiso et vita erat, et causa mortis. Intellige quia non homo fecit vitam, sed vel operando, vel custodiendo mandata Dei potuit invenire. Erat autem *vita*, sicut Apostolus dixit, *abscondita cum Christo in Deo.* Homo ergo sive in umbra vitæ erat propter vitam futuram; quia umbra est hæc quæ nunc nostra est vita in terra, sive in quodam pignore vitæ erat, quia habebat insufflationem Dei. Habebat ergò pignus immortalitatis : sed in umbra vitæ positus absconditam vitam cum Christo in Deo vulgari quodam tactu et adspectu videre et capere non poterat. Etsi nondum peccator, non tamen incorruptæ, inviolabilisque naturæ; utpote qui postea peccato lapsus est, nequaquam autem adhuc pec-

cator. Denique in umbra vitæ erat: qui autem peccatores sunt, in umbra mortis sunt. Peccatorum enim populus, sicut Esaias docet, sedebat in umbra mortis, cui lux orta per Dei gratiam, non per suæ virtutis est meritum. Ergo inter insufflationem Dei, et escam ligni vitæ nulla discretio. Nec hominem quis potest dicere plus sibi posse acquirere, quam divina ei largitate collatum est. Utinam acceptum tenere possemus. Labor etenim noster eo proficit, ut quæ tributa sunt, resumamus. Tertium illud quod propositum est, quia qui mortem non gustaverat, mortem timere non poterat, facile ex communis naturæ usu absolutionem habet. Est enim natura insitum omnibus animantibus, ut etiam quæ nondum sibi nocere experta sunt, quasi noxia reformident. Unde enim columbæ in ipso sui ortu visi terror accipitris? Unde lupi ovibus formidabiles, pullis milvi? Quod si in iis quæ irrationabilia sunt animantia, quidam de adverso genere animantium naturalis est terror, ut etiam irrationabilia sensum fugiendæ mortis accipiant: quanto magis in primo homine rationis utique plenissimo, naturalis quædam opinio mortis debuit esse vitandæ?

CAPUT VI.

Alias plures dubitationes circa præceptum Adæ datum, et Evæ prævaricationem excitatas diluit.

30. Rursus faciunt alias quæstiones hoc modo: Non semper malum est non obedire præcepto. Si enim bonum est præceptum, honesta est obeditio: quod si improbum præceptum, non obedire utile. Ergo non semper malum est non obedire præcepto: sed bono præcepto non obedire improbum est. Bonum autem est operatorium cognitionis boni et mali lignum; quandoquidem Deus et bonum et malum novit. Denique ait: *Ecce Adam factus est tamquam unus nostrum*. Si igitur bonum est scientiam habere boni et mali, bona autem est quam etiam Deus habet, videtur qui interdicit eam hominibus, non recte interdicere; idque proponunt. Sed si intelligant quid sit cognoscere, quam vim habeat hoc verbum: si sic intelligant quemadmodum oportet, *cognovit* enim *Dominus qui sunt ipsius*; cognovit utique eos qui unum ex pluribus facti sunt, in quibus inhabitat, et in quibus perambulat. Cognoscere utique non in sola et perfunctoria scientia est, sed in eorum operatione quæ oporteat fieri. Oportuit autem hominem obedire mandato, non obediendo autem prævaricatus est. Igitur qui non obedivit, erravit; quia prævaricatio peccatum est. Verum etiam si extenuare velint vim cognitionis, ut perfunctoriam scientiam boni et mali interdictam putent, in eo quoque prævaricationis culpa est non obeditum esse mandato; quia etiam tumultuariam scientiam boni et mali Dominus Deus putavit inhibendam.

31. Alia quæstio: Qui non cognoscit bonum et malum, nihil a parvulo distat. Parvuli autem apud justum judicem nulla est culpa. Justus autem operator mundi numquam parvulum vocasset in culpam, propter quod non cognoverat bonum et malum; quia parvulus sine ullo est crimine prævaricationis et culpæ. Verum cum in superioribus dixerimus duplicem esse intellectum scientiæ boni et mali, si perfunctoriam scientiam accipimus, utique falsum est quod nihil distet a parvulo, qui non cognovit bonum et malum. Si autem falsum est quod nihil distet a parvulo; ergo non parvulus Adam. Si non parvulus, adscribitur utique ei quasi non parvulo peccatum. Si peccatum adscribitur, sequitur pœna peccatum; quia dignus invenitur pœna, qui peccatum vitare non procuravit. Potest etiam fieri, ut etiam qui scientiam non habet boni et mali, parvulus non sit; quoniam priusquam scivit puer bonum et malum, non credidit malitiæ. Et iterum habes: *Quia priusquam sciat puer vocare patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariæ*. Perfectus ergo qui operatur bonum, etiam si boni et mali scientiam non adeptus sit, ut multi priusquam sciant legem, ipsi sibi lex sunt. Quod Apostolus priusquam diceret, *Non concupisces*,

malum esse concupiscentiam nesciebat. Denique ipse ait: *Peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Ad quam partem etiam puer potest esse perfectus jure naturæ, priusquam sciat concupiscentiam crimen esse, vel concupiscentiæ crimen admittat. Ergo secundum perfunctoriam scientiam noluit Deus hominem scire quod malum est, ne quasi imperfectus vitare non posset. Non obediendo autem mandato incurrimus in culpam: ergo culpam fatemur. Rursus autem si altam et profundam scientiam dicimus boni et mali, quæ quidem profunda scientia perfectum facit; non statim autem parvulus qui ad altam et profundam scientiam pervenire non potuit, recte sicut non parvulus condemnatur.

32. Iterum quæstiones serunt: Qui nescit, inquiunt, bonum et malum, ne ipsum quidem novit esse malum non servare mandatum, nec ipsum bonum novit, quod est obedire mandato. Et ideo quia non noverat, venia, inquiunt, dignus fuit qui non obedivit, non condemnatione. Quæ quidem quæstio de his absolutionem habet, quæ ante memoravimus. Considerare enim potuit homo ex iis quæ Deus ante ei contulerat, quod insufflationem Dei accepit, quod erat in paradiso voluptatis locatus, summam auctori obedientiam deferendam. Et ideo si vim nesciebat boni et mali; tamen quia tantorum auctor dixerat de ligno scientiæ boni et mali non esse gustandum, fidem præceptori servare debuerat. Non enim ab eo peritia, sed fides exigebatur. Intelligebat utique Deum omnibus præeminere, ideoque personam jubentis spectare debuerat. Etsi non intelligebat vim qualitatemque jussorum; sciebat tamen præceptori deferendam esse reverentiam. Habebat in natura hanc opinionem; etsi non habebat judicium boni et mali. Denique et mulier serpenti dixit: *Ex omni ligno paradisi manducabimus: de fructu autem ligni quod est in medio paradiso dixit Deus: Non manducabitis ex eo.* ita ergo sciebat obediendum esse mandato, ut diceret: Ex omni fructu manducabimus, quod Dominus imperaverat: de ligno autem quod est in medio paradiso, imperatum a Deo dicit non esse gustandum, ne morte morerentur. Ergo quia scivit deferendum esse mandato, scivit utique malum esse prævaricari, et ideo juste prævaricata damnatur.

33. Accipe aliud: Si assumtio de ligno scientiæ boni et mali ita operatoria erat, ut bonum et malum agnosceretur; quod videtur Scriptura ostendere, dum dicit: Quia ubi *manducaverunt ambo, aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt quod nudi essent*; hoc est, aperti sunt oculi cordis, et cognoverunt turpe esse nudos se degere: sine dubio ubi gustavit mulier de ligno scientiæ boni et mali, peccavit et se peccasse cognovit. Quæ igitur se peccasse cognoverat, vel virum ad peccati communionem invitare non debuit. Illiciendo autem virum, et dando ei quod ipsa gustaverat, non vitavit, sed iteravit peccatum. Nam utique si vere rationem spectes, eum quem diligebat, non trahere ad consortium pœnæ, sed magis ab eo quod cognoverat ipsa esse peccatum, vel inscientem revocare debuerat; quamvis videatur hæc mulier sciens quod post culpam in paradiso esse non posset, metuisse ne sola de paradiso ejiceretur. Denique absconderunt se ambo post culpam. Excludendam igitur se esse cognoscens, consortio viri quem diligebat, noluit defraudari.

34. Iterum accipe: Non cognitio mali malum est; sed cum actus implet malitiam. Non enim statim qui novit malum, quod malum est, facit: sed qui quod malum esse novit, operatur. Incentivum autem ad operandum quod malum est, aut iracundia, aut cupiditas esse consuevit. Nec statim necesse, ut habens scientiam mali faciat quod improbum novit, nisi aut iracundia aut cupiditate vincatur. Unde quod diximus incentivum peccandi, vel ira, vel cupiditas est, vel plerumque formido, licet ex formidine oriatur cupiditas, dum unusquisque vult vitare quod metuit. Et ideo recte iracundiam et cupiditatem duo reliquorum posuimus incentiva vitiorum. Consideremus igitur utrum Eva

his ad vitium stimulis incitata sit. Sed neque irascebatur marito, neque cupiditate victa est : in secundo dumtaxat errat, ut edendum viro daret, quod jam ipsa gustaverat. Primo fuerat cupiditas auctor erroris ut ipsa ederet, sequentisque fuit causa peccati. Quod enim jam gustaverat, desiderare non poterat : et gustando, mali fuerat scientiam consecuta. Malum igitur quod adverterat, in virum derivare non debuit, neque conjugem proprium prævaricatorem divini facere mandati. Sciens igitur prudensque peccavit, et sciens virum in suum traxit errorem. Alioquin invenietur falsus esse de ligno scientiæ boni et mali sermo, si etiam posteaquam de ea arbore manducavit, scientiam mali habere non potuit. Quod si verus est sermo, cupiditatis utique causam habere non potuit : licet plerique sic excusandum putent, quod diligens virum ab eo timuerit separari, et hanc causam cupiditatis prætendant, quod esse voluerit cum marito.

CAPUT VII.

Quæritur utrum a Deo, vel a ligno, vel demum aliunde mors homini acciderit; atque objectio multiplici responsione diluitur.

35. Iterum alia quæstio subrepit unde mors acciderit Adæ, utrum a natura ligni ejusmodi, an vero a Deo. Si naturæ ligni hoc adscribimus, videtur ligni hujus fructus vivificandi insufflationi Dei præstare; siquidem quem vivificaverat insufflatio, fructus hujus ligni traxit ad mortem. Aut si Deum operatorem mortis esse memoramus, dicunt quod gemina eum opinione accusemus : quod aut ita immitis, ut noluerit ignoscere, cum posset; aut si ignoscere non potuerit, videatur infirmus. Videamus igitur quomodo diluendum sit. Nisi fallor, mortis causa inobedientia fuit; et ideo homo ipse sibi mortis est causa, non habens Deum suæ mortis auctorem. Neque enim si medicus præscripsit ægrotanti a quibus videatur cavendum, atque ille ab interdictis non putaverit abstinendum, causa ei mortis est medicus : sed utique ipse sibi reus mortis est propriæ. Itaque Deus quasi bonus medicus prohibuit, ne Adam nocitura gustaret.

36. Iterum accipe : Scire bonum melius est, quam nescire; et ei qui bonum sciat, pulcrum est scire quod malum est, ut sciat cavere quod malum est, et ut prudens subeat custodiæ cautionem. Rursus autem non satis est hoc solum scire quod malum est; ne cum malum scias, scientia boni incipias defraudari. Pulcrius est igitur ut utrumque noverimus; ut et quia scimus bonum, fugiamus quod malum est; et ex eo quod cognoscimus malum, boni gratiam præferamus. Sed ita debes utrumque scire, ut et profunde noveris, et quod noveris exequaris, actusque scientiæ congruat. Alioquin tolerabiliorem Scriptura indicat eum, qui utrumque nesciat, quam qui perfunctorie utrumque cognovit. Gravat enim scire, quod vel exequi vel vitare non possis : gravat scire sine usu atque opere cognitionis profundæ. Denique obest ad existimationem medico scire quid prosit, et quid noceat ægro; nisi cognitione ea quemadmodum oportet, utatur : et ideo non est cognitio bona, nisi ea utaris ut oportet.

37. Item accipe : Non frustra lignum scientiæ boni et mali productum est in medio paradiso : et si cuicumque homini productum esset, superflua interdictio. Sed neque frustra factum est, neque alii, nisi homini factum est, qui mandatum accepit; ut non solo eo, sed eo cum cæteris uteretur. Nam si multa discutias, complura reperies et plane innumera, quæ ei qui uti nesciat, possint nocere. Nec ipsas divitias invenies fructuosas, si habens dives subsidia largitatis, neget alimenta pauperibus, excludat inopem subsidio destitutum, aliena extorqueat, quia prævalet potestate. Pulcritudo ipsa et gratior corporis forma frequenter in vitium, quam deformitas trahit. Numquid igitur quisquam deformiores, quam pulcriores filios habere desiderat, et inopes potius liberos suos cupit esse, quam divites? Plura sunt hujusmodi quæ non ad imprudentiam largientis referenda sunt, sed ad male utentis errorem. Et ideo

utentem accusandum potius quam donantem.

CAPUT VIII.

Solvuntur quæstiones de præscientia Dei circa prævaricationem Adæ, et opinionem boni et mali humanis mentibus divinitus impressam.

38. ITERUM quæstio : Sciebat prævaricaturum Deus Adam mandata sua, an nesciebat? Si nesciebat, non est ista divinæ potestatis adsertio : si autem sciebat, et nihilominus sciens negligenda mandavit, non est Dei aliquid superfluum præcipere. Superfluum autem præcepit protoplasto illi Adæ, quod eum noverat minime servaturum : nihil autem Deus superfluum facit; ergo non est Scriptura ex Deo. Hoc enim objiciunt, qui vetus non recipiunt Testamentum, et has interserunt quæstiones. Verum hi sua sententia et opinione vincendi sunt. Cum enim novi Testamenti non refutant fidem, exemplo sunt arguendi, ut vetus credant : quoniam cum sibi divina præcepta et facta conveniant, unius auctoris Testamentum utrumque liquet esse credendum. Discant igitur non superfluum, non injustum etiam prævaricaturo præscriptum esse mandatum. Nam et ipse Dominus Jesus elegit Judam, quem proditorem sciebat. Quem si per imprudentiam electum putant, divinæ derogant potestati. Sed hoc æstimare non possunt, cum Scriptura dicat : Quia *sciebat Jesus quis eum proditurus esset*. Conticescant igitur repugnatores isti veteris Testamenti.

39. Sed quoniam etiam gentilibus, si forte istud objecerint, respondendum videtur, qui exemplum non recipiunt, rationem exigunt, accipiant etiam ipsi qua ratione Dei Filius vel prævaricaturo mandaverit, vel elegerit proditurum. Venerat Dominus Jesus omnes salvos facere peccatores, etiam circa impios ostendere suam debuit voluntatem. Et ideo nec proditurum debuit præterire; ut adverterent omnes, quod in electione etiam proditoris sui servandorum omnium insigne prætendit, nec in eo læsus est vel Adam, quia mandatum accepit, vel Judas, quia electus est. Non enim necessitatem Deus vel illi prævaricationis, vel huic proditionis imposuit, quia uterque si quod acceperat, custodisset, a peccato abstinere potuisset. Denique nec Judæos omnes credituros sciebat, et tamen ait : *Non veni nisi ad oves perditas domus Israel*. Ergo non in mandante culpa est, sed in prævaricante peccatum est. Et quod in Deo fuit, ostendit omnibus quod omnes voluit liberare. Nec tamen dico quia prævaricationem nesciebat futuram, immo quia sciebat adsero : sed non ideo pereuntis proditoris invidiam in se debuit derivare, ut adscriberetur Deo, quod uterque sit lapsus. Nunc autem uterque redarguitur, atque reconvincitur; quia et ille mandatum ne laberetur accepit, et hic etiam in apostolatus munus adscitus est, ut vel beneficio Dei revocaretur a proditionis affectu; simul ut dum alii revincuntur, prodesset omnibus. Non enim consisteret peccatum, si interdictio non fuisset. Non consistente autem peccato, non solum malitia, sed etiam virtus fortasse non esset : quæ nisi aliqua malitiæ fuissent semina, vel subsistere, vel eminere non posset. Quid est enim peccatum, nisi prævaricatio legis divinæ, et cœlestium inobedientia præceptorum? Non enim auribus corporis de mandatis cœlestibus judicamus : sed cum esset Dei verbum, opiniones quædam nobis boni et mali pullularunt; dum id quod malum est, naturaliter intelligimus esse vitandum, et id quod bonum est, naturaliter nobis intelligimus esse præceptum. In eo igitur vocem Domini videmur audire, quod alia interdicat, alia præcipiat. Et ideo si quis non obedierit illis quæ semel a Deo præcepta credimus, pœnæ obnoxius æstimatur. Dei autem præceptum non quasi in tabulis lapideis atramento legimus inscriptum, sed cordibus nostris tenemus impressum spiritu Dei vivi. Ergo opinio nostra ipsa sibi legem facit. Si enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt, faciunt; ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus

legis scriptum in cordibus suis. Opinio igitur humana sibi tamquam Dei lex est.

40. Iterum hinc aliam faciunt quæstionem, ut ad invicem mandati ejus quod diximus in hominis opinione consistere, hanc ipsam opinionem impressam a Deo nobis tamquam præscriptum divinæ legis accusent. Noverat, inquiunt, hominem peccaturum qui creavit eum, et has opiniones boni et mali impressit, an non noverat? Ut si dixeris quia non noverat, alienum a majestate Dei sentias: si autem dixeris quia sciens Deus peccaturum hominem, communes tamen opiniones ei boni et mali impressit; ut propter admixtionem malorum vitæ perpetuitatem servare non posset, sicut in illo non præsagum futuri, ita in hoc non bonum Deum significare videaris. Atque hinc argumentantur quia non est creatura hominis a Deo facta. Nam sicut supra ostendimus eos dicere quod non est mandatum Dei, sic et hic dicunt: Non ergo creatura hominis a Deo, quia Deus malum non fecit. Homo autem opinionem accepit mali, dum a malis præcipitur abstinere. Hoc autem genere alium bonum Deum, alium operatorem hominis conantur adserere. Quibus respondendum est illico secundum opinionem suam. Si enim hominem nolunt a Deo factum, quia peccator est homo, et hoc refugiunt, ne bonus Deus peccatorem fecisse videatur, quia non putant bonum qui fecerit peccatorem; dicant utrum operatorem hominis a Deo factum putent. Si enim a Deo factus est ille, ut dicunt, operator hominis, quomodo bonus Deus operatorem mali fecit? Utique non bonus, nam qui peccatorem facit non bonus; cavendum ne gravius sit operatorem peccatoris fecisse. Debuit enim bonus Deus prohibere nativitatem ejus, qui peccati substantiam habebat inducere. Quod si dicunt non esse genitum operatorem mali, requirendum utrum bonus Deus potuerit inhibere quoquo modo incipientem malitiam, an non potuerit? Si enim non potuit, infirmus: si potuit, et non fecit, non bonus. Ergo si sibi ista non congruunt, nec suæ sibi hæreticorum conveniunt opiniones, requiramus ne forte rationis fuerit, qua causa Deus sive geniti sive non geniti illius operatoris siverit malitiam introire in hunc mundum, cum possit inhibere.

41. Itaque servantes unum et eumdem Deum bonum atque operatorem, id si possumus, adstruamus, quod gratiæ utrique conveniat, nec accusationis eorum declinemus invidiam, qui ita dicunt: Quomodo bonus Deus qui non solum passus est introire in hunc mundum malitiam: sed etiam in tantam confusionem venire permisit. Verum hæc accusatio tunc locum haberet, si ita animæ vim et intima secreta mentis inficeret, ut nullo pacto posset aboleri, et immedicabilium vulnerum menti atque animæ nostræ virus insideret: esset enim aptior hujus querelæ locus, quod cum omnia possit Deus, hominem tamen perire sit passus. Verum cum Deus nostri misericors respuendi erroris remedia reservaverit, abolendique omnis contagii non aboleverit facultatem; quomodo irrationabile vel injustum est, si permisit nostrum materiale tentari quadam trepidatione fragilitatis humanæ; ut fœnerator postea gratia per pœnitentiam delictorum in hominis rediret affectum, et fragilitatis suæ conscius quod tam facile a divinorum mandatorum serie deviando trepidaverit, tamquam clavum animæ fluctuantis mandata cœlestia timeret amittere; divinæ misericordiæ plus tribuens quod recepit amissum, et sibi aliquid usurpans gratiæ quod revertatur.

CAPUT IX.

An decuerit a Deo præceptum homini de cibo dari; et cur in proponenda pœna non dictum fuerit, *moriemini*, sed *morte moriemini*.

42. Nunc quæ sit illa ratio consideremus, quid sit istud quod cum mandatum daret homini, de illa admirabili beatæque vita præscribens, ne contra faciens morte moreretur, de manducando et non manducando, putaverit esse mandandum. Sunt enim qui putant

nequaquam mandatum istud convenire cœli et terræ atque omnium creatori; nequaquam dignum incolis paradisi, eo quod illa vita similis Angelorum sit. Et ideo non terrenum et corruptibilem hunc cibum esui fuisse possumus æstimare; quia qui non bibunt, neque manducant, erunt sicut Angeli in cœlo. Cum igitur in cibo neque præmium sit, quia esca nos non commendat Deo; neque magnum periculum sit, quia non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod exit de ore : videtur sine dubio a tanto auctore non esse præceptum, nisi hunc cibum ad illum propheticum referas, quia pro magno præmio Dominus sanctis pollicetur suis : *Ecce qui serviunt mihi, manducabunt : vos autem esurietis.* Hic est enim cibus in quo vita definitur æterna, quo quisquis fuerit defraudatus, morte morietur. Quandoquidem panis vivus atque cœlestis ipse Dominus est, qui vitam dat huic mundo. Unde et ipse ait : *Nisi manducaveritis carnem meam, et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam æternam.* Erat ergo panis aliquis de quo præscripserat edendum paradisi incolis. Quis ille? Accipe quem dicat : *Panem*, inquit, *Angelorum manducavit homo.* Est enim bonus panis, si facias voluntatem Dei. Vis scire quam bonus panis? Ipse Filius manducat hunc panem, de quo ait : *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.*

43. Iterum videamus qua ratione Dominus Deus Adæ dixerit, *morte moriemini?* : quid intersit, utrum aliquis dicat, *moriemini*, an addat, *morte moriemini.* Ostendere enim debemus nihil superfluum in Dei esse mandato. Itaque hoc arbitror. Cum duo sibi sint contraria mors et vita, secundum simplicem sermonem a vita vivere dicimus, a morte mori. Si autem geminare velis utrumque, quia vita vitam facit, dicitur, *vita vivit*, sicut habes in lege. Et quia mors mortem facit, dicitur, *morte morietur.* Non est autem superflua ista geminatio : est enim vita ad mortem, et est mors ad vitam; quia quis et dum vivit, moritur; et dum moritur, vivit. Fiunt ergo quatuor distinctiones vita vivere, morte mori, morte vivere, vita mori. Cum igitur hæc ita se habeant, usus et consuetudinis præjudicium debemus excludere; quia usus hoc habet ut communiter dicatur vivere, et qui vitæ vivit, et qui morti vivit : et communiter dicatur mori vel ille qui morti moritur, vel ille qui vitæ moritur. Itaque ex quatuor illis duo significat, ut dicat viventem vivere, nec melius deteriusque distinguat, et dicat morientem mori, nec inter malam et bonam mortem videatur esse discretio. Nam indiscreta quædam vita significatur, qualis irrationabilium aut etiam parvulorum, et indiscreta mors æque.

44. Sequestrato igitur usu communi, quid sit vita vivere, et quid sit morte mori, et quid sit vivere morti, et mori vitæ consideremus. Puto enim secundum Scripturas, quia vita vivere admirabilem quamdam illam vitam beatamque significet, et hunc vivendi usum spirandique munus cum beatæ vitæ gratia veluti conjunctum, et quadam participatione permixtum demonstrare videatur. Hoc est enim vita vivere, virtute vivere, beatæ vitæ actus habere in istius corporis vita. Contra autem morte mori quid est aliud; nisi cum morte corporis deformitatem significare morientis, cujus et caro communi vivendi munere defraudetur, et anima vitæ æternæ usum habere non possit? Est etiam qui vita moritur, ut qui vivit corpore, sed actu moritur suo : quales illi sunt, de quibus ait Propheta : *Descendunt in infernum viventes.* Et illa de qua Apostolus dicit : *Quoniam vivens mortua est.* Quartum superest, quod sunt qui etiam morte vivunt, ut martyres sancti, qui utique moriuntur ut vivant. Moritur caro, sed vivit gratia mortuorum. Ergo absit a nobis, ut participes mortis vivamus : sed contra participes vitæ moriamur. Sanctus enim nec vitæ istius se vult esse participem, qui ait : *Cupio dissolvi, et cum Christo esse; multo enim melius.* Et alius, *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est!* Dolens utique cum consortia vitæ speret æternæ, istius vitæ fragilitate se

contineri. Et ideo possum e contrario dicere, quia et si vita vivere bonum est, vitæ tamen ambiguum sit. Potest enim dici quis vitæ vivere, hoc est, vitæ æternæ istius vita corporis militare. Potest etiam dici vitæ vivere, hoc est, vel quemcumque, vel sanctum istius vitæ habere desiderium corporalis; ut verbi gratia, si quis ideo honeste putet esse vivendum, ut is longævitatem vitæ bonis actibus consequatur, quales plerique infirmiores sunt quos hæc vita delectat.

45. Sicut ergo vitæ vivere quid sit accepimus, quid sit morti mori accipiamus, vel morti vivere. Possunt enim esse qui moriantur morti, et qui vivant vitæ. Nam qui non ita vivit, ut secundum mortem animæ suæ vivat, is morti moritur, quia non est obnoxius morti, id est, nexus eum ærumnosæ mortis amisit, non constringitur vinculis mortis æternæ. Mortuus est morti, hoc est, mortuus est peccato, mortuus est pœnæ : cui contrarium est pœnæ vivere, hoc est, quando quis vivit ad pœnam, vivit ad mortem. Qui autem moritur ad pœnam, moritur ad mortem. Est etiam qui in hac vita positus moriatur ad vitam, sicut ille qui ait : *Vivo autem jam non ego, vivit autem in me Christus.* Peccato enim mortuus est, Deo vivit, hoc est, mors in eo mortua est, sed vita vivit, qui est Dominus Jesus. Ergo bona vita eorum qui Deo vivunt, mala vita eorum qui peccato vivunt. Est etiam media vita, ut animantium cæterorum, sicut habes scriptum : *Producat terra animam viventem secundum genus.* Est etiam vita mortuorum, ut Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob; quia Deus mortuorum non est, sed vivorum. Sunt etiam quibus communitas est quædam mortis et vitæ, de quibus ait Apostolus dicens : *Si commortui estis, et convivetis. Si enim complantati,* inquit, *sumus similitudini mortis ejus, simul et resurrectionis erimus : scientes quia vetus homo noster simul confixus est cruci; ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato.* Sicut autem figuras multas vitæ diximus, ita etiam mortis inveniemus. Dicitur enim mors mala, secundum illud : *Anima quæ peccat, ipsa morietur.* Dicitur et mors communiter, sicut habes verbi gratia : Quia Abraham vixit tot annos, et mortuus est, et appositus est ad patres suos. Dicitur etiam mors per baptismatis sacramentum, sicut habes : *Consepulti sumus cum illo per baptismum in morte.* Et alibi : *Si autem mortui sumus cum Christo, credimus etiam quod simul vivemus cum illo.* Vides quia mors quidem appellatione dicatur, sed hæc vita sit nostra.

CAPUT X.

Cur hominem Deus non approbarit nisi post factam mulierem ; et id maxime quod per hanc ille deceptus peccaverit : itemque cur eadem non de terra, ut Adam, sed de costa ejus creata sit ?

46. ITEM alia quæstio, quia dixit Dominus : *Non est bonum solum esse hominem.* Primo omnium cognosce quia in superioribus, ubi hominem finxit Deus de limo terræ, non addidit : *Et vidit Deus quia bonum est*, quemadmodum in singulis operibus suis. Nam si dixisset illic bonum esse, quia homo factus est, inveniretur hoc esse contrarium, ut hic non esse bonum diceret, cum in superioribus bonum esse dixisset. Sed hoc ibi cognosce, ubi solum Adam fecit. Cæterum ubi communiter comprehendit et virum et mulierem factos, licet ne ibi quidem dixerit specialiter; tamen quia postea habes : *Vidit Deus omnia quæ fecit, et ecce erant bona valde*, evidenter declaratur bonum esse quod et vir sit factus, et mulier.

47. Sed ex hac quæstione alia quæstio rursus emergit. Quomodo enim, quando solus factus est Adam, non dictum est bonum esse factum Adam : quando autem et mulier ex eo facta est, tunc esse bona omnia comprehensum est ? Licet illic omnem laudaverit creaturam, et universitatis creatio sit probata, quoniam in homine naturæ prædicata communitas est : tamen non videtur otiosum, qua ratione ubi solus factus est Adam, non solum nequaquam

prædicatio boni complacito operi adjecta sit; sed etiam dictum sit non esse bonum solum hominem : cum sciamus quod antequam fieret mulier, non erraverit Adam; postea vero quam mulier est facta, prior divinum prævaricata mandatum, etiam virum suum traxerit in errorem, et incentivum ejus exstiterit. Si igitur viro culpæ auctor est mulier, quemadmodum pro bono videtur adjecta? Verum si consideres quia Deo universitatis est cura, invenies plus placere Domino debuisse id in quo esset causa universitatis, quam condemnandum fuisse illud in quo esset causa peccati. Et ideo quia ex viro solo non poterat humani esse generis propagatio, pronuntiavit Dominus non esse bonum solum esse hominem. Maluit enim Deus plures esse quos salvos facere posset, et quibus donaret peccatum, quam unum solum Adam, qui liber esset a culpa. Denique quia idem utriusque auctor est operis, venit in hunc mundum, ut salvos faceret peccatores. Postremo nec Cain parricidii reum priusquam generaret filios, passus est interire. Ergo propter generationem successionis humanæ debuit mulier adjici viro. Denique hoc ipsa verba declarant dicentis Dei, non bonum solum esse hominem. Nam etsi mulier prior peccatura erat; tamen redemtionem sibi paritura non debuit ab usu divinæ operationis excludi. Quamvis enim Adam non est seductus, mulier autem seducta et in prævaricatione fuerit; salva tamen, inquit, erit per filiorum generationem, inter quos generavit et Christum.

48. Nec illud otiosum, quod non de eadem terra de qua plasmatus est Adam, sed de ipsius Adæ costa facta sit mulier; ut sciremus unam in viro et muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non duo a principio facti vir et mulier, neque duo viri, neque duæ mulieres, sed primum vir, deinde ex eo mulier. Unam enim naturam volens hominum constituere Deus, ab uno principio creaturæ hujus incipiens multarum et disparium naturarum eripuit facultatem. *Faciamus*, inquit, *ei adjutorium simile sibi*. Adjutorium ad generationem constitutionis humanæ intelligimus. Et vere bonum adjutorium. Nam si pro meliore accipis adjutorium, major quædam in causa generationis operatio mulieris reperitur; sicut istius terræ quæ semina primo accepta cohibendo paulatim fotu suo adolescere facit, et producit in segetem. In eo igitur adjutorium bonum mulieris, quamquam etiam inferior dicatur adjutor; ut et in usu reperimus humano, quia dignitate potiores plerumque adjutores meriti inferioris adsciscunt.

CAPUT XI.

Quomodo animalia adducta fuerint ad Adam: quid sopor ejusdem et costæ ædificatio nos doceat : quid etiam memorata animalia in paradisum adducta significent; et quo pacto justi in paradisum rapiantur.

49. SPECTA nunc cur Deus adhuc finxerit de terra omnes bestias agri, et omnia volatilia cœli, et adduxerit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea. Qua ratione hoc factum est, cum tantummodo bestias agri, et volatilia cœli ad Adam adduxerit Deus? Erant enim pecora secundum genus suum. Denique habes infra : *Quia imposuit Adam nomina omnibus pecoribus, et omnibus bestiis agri. Adæ autem non est inventus adjutor similis illi*. Quæ igitur absolutio est, nisi quia indomitæ bestiæ, et volatilia cœli divina potestate ad hominem deducuntur. De pecoribus autem domitis congregandis et homo habuit potestatem. Itaque illud divinæ operationis fuerit, hoc humanæ diligentiæ. Simul accipe qua causa omnia deducta sint ad Adam, ut in omnibus videret ex utroque sexu substantiam constare naturæ, id est, ex masculo et femina, et ipse usu exemploque cognosceret necessarium sibi consortium mulieris adjectum.

50. *Et immisit*, inquit, *Deus soporem in Adam, et obdormivit*. Quis est iste sopor, nisi quia paulisper ad conjugium copulandum cum intendimus animum, veluti intentos oculos ad Dei regnum inclinare atque inflectere videmur ad quemdam somnum istius mundi, et pau-

lisper obdormire divinis, dum in sæcularibus mundanisque requiescimus? Denique posteaquam soporem immisit in Adam, et dormivit, tunc *ædificavit Dominus Deus costam quam sumsit de Adam in mulierem*. Bene, *ædificavit* dixit, ubi de mulieris creatione loquebatur, quia in viro et muliere domus videtur quædam plena esse perfectio. Qui sine uxore est, quasi sine domo sit, sic habetur. Sicut enim vir publicis officiis, ita mulier domesticis ministeriis habilior æstimatur. Considera quia ex corpore costam sumsit, non ex anima portionem; hoc est, non anima ex anima, sed os de ossibus meis et caro de carne mea hæc vocabitur mulier.

51. Ergo causam humanæ generationis agnovimus. Sed quia plerosque movet qui diligentius intuentur, quomodo si vel primo magnum munus Dei fuit circa homines, ut in paradiso homines collocarentur, vel postea magnorum remuneratio videretur esse meritorum, ut ad paradisum justus unusquisque rapiatur, dicuntur etiam bestiæ et pecora agri, et volatilia cœli in paradiso fuisse. Unde plerique paradisum animam hominis esse voluerunt, in qua virtutum quædam germina pullulaverint: hominem autem et ad operandum, et ad custodiendum paradisum esse positum, hoc est, mentem hominis cujus virtus animam videtur excolere, nec solum excolere, sed etiam cum excoluerit, custodire. Bestiæ autem agri, et volatilia cœli quæ adducuntur ad Adam, nostri irrationabiles motus sunt; eo quod bestiæ vel pecora, quædam diversæ sint corporis passiones, vel turbulentiores, vel etiam languidiores. Volatilia autem cœli quid aliud æstimamus, nisi inanes cogitationes quæ velut volatilium more nostram circumvolant animam, et huc atque illuc vario motu sæpe traducunt? Propterea nullus inventus est menti nostræ similis adjutor, nisi sensus, hoc est, αἴσθησις. Similem sibi solam νοῦς noster potuit invenire.

52. Sed forte arguas, quia hæc quoque Deus in tali paradiso locavit, hoc est, passiones corporis, et vanitatem quamdam fluctuantium vel inanium cogitationum, quod ipse nostri fuerit auctor erroris. Considera quid dicat : *Habete*, inquit, *potestatem piscium maris, et volatilium cœli, et omnium repentium quæ repunt super terram*. Vides quod ille tibi tribuerit potestatem; ut de omnibus judicare tu debeas, singulorum genera judicii tui sobria definitione discernere. Vocavit ad te omnia Deus, ut supra omnia mentem tuam esse cognosceres. Cur quæ tibi similia minime reperisti, adsciscere tibi et copulare voluisti? Dedit tibi certe sensum quo universa cognosceres, et de cognitis judicares; meritoque de illo fœcundo paradisi agro ejectus es, quia non potuisti servare mandatum. Sciebat enim Deus esse te fragilem, sciebat judicare non posse; ideo dixit quasi fragilioribus: *Nolite judicare, ut non judicemini.* Ergo quia scivit infirmum te esse ad judicandum, voluit obedientem esse mandato; ideo præceptum posuit. Quod si non prævaricatus esses, periculum incerti judicii incidere nequivisses. Itaque quoniam judicare voluisti, ideo addidit : *Ecce Adam factus est tamquam unus ex nobis, ut sciat bonum et malum.* Voluisti tibi arrogare judicium; ideo pœnam pravi judicii refutare non debes. Posuit tamen te contra paradisum, ne memoriam ejus possis abolere.

53. Denique justi in paradisum sæpe rapiuntur, sicut et Paulus raptus est in paradisum, et audivit verba ineffabilia. Et tu si a primo cœlo ad secundum, a secundo ad tertium mentis tuæ vigore rapiaris, hoc est, quod primum unusquisque homo est corporalis, secundo animalis, tertio spiritalis : si ita rapiaris ad tertium cœlum, ut videas fulgorem gratiæ spiritalis (animalis enim homo quæ sunt spiritus Dei nescit) et ideo tertii cœli adscensio tibi est necessaria, ut rapiaris in paradisum : rapieris jam sine periculo, ut possis dijudicare omnia, quia spiritalis dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur. Et fortasse quasi adhuc fragilis, audies verba ineffabilia quæ non liceat homini loqui : et tunc quod acceperis reservato, et quod audieris custodito. Paulus

illa constringitur, cujus et postea prior error inventus est. Viro enim mulier, non mulieri vir auctor erroris est. Unde et Paulus ait : *Adam*, inquit, *non est deceptus: mulier autem seducta in prævaricatione fuit.*

57. Nunc videamus utrum præter adjectionem quæ mandato est applicata, quod additum est obfuisse videatur. Nam re vera si bonum est, *Neque tangetis ex eo*, et ad cautionem proficiebat, cur Deus hoc minime interdixerit, immo non interdicendo permisisse videatur? Itaque utrumque quærendum, qua ratione nec permiserit, nec interdixerit. Sunt enim qui dicant, qua ratione quod fecit videri, non jussit et tangi? Verum cum in eo ligno audieris naturam fuisse scientiæ boni et mali, potest æstimari quia noluit te malum tangere. Satis est enim nobis videre satanam sicut fulgur de cœlo cadentem, secundum vocem Domini, et dantem escam non luminis, sed noctis et tenebrarum filiis; quia scriptum est : *Dedit eum in escam populis Æthiopum.* Hoc igitur de eo dictum est, quod non mandaverit tangi. Quod autem non prohibuerit, quid intelligam accipe. Sunt multa quæ noceant, si ante voluerimus haurire, quam quæ sint illa cognoscere. Nam et de cibis et potu plerumque usu venit. Quippe si id quod amarum est, ante cognoscas, induis patientiam; et si intelligas illa quæ sunt amara prodesse, induis tolerantiam, ne offendat amaritudo te repentina, et incipias rejicere profutura. Prodest ergo ante cognoscere; ut ex eo quod cognoveris profuturum, nec amara fastidias. Sed hæc minus nocere possunt: illud quod magis, nisi provideatur, nocere possit, adverte.

58. Gentilis quidam est, ad fidem tendi; catechumenus est, majorem vult accipere doctrinæ et fidei plenitudinem; caveat ne dum vult discere, male discat, et discat a Photino, discat ab Ario, discat a Sabellio; tradat se hujusmodi magistris quorum quædam eum teneat auctoritas; et inductus quadam magistrorum præsumtione, teneris sensibus impressa dijudicare non noverit. Prius igitur oculis mentis perspiciat quid sequatur : videat ubi vita sit : tangat denique divinarum vitalia lectionum, ut nullo pravo offendatur interprete. Legit illi Sabellius, *Ego in Patre, et Pater in me*, et dicit unam esse personam. Legit Photinus : *Quia mediator Dei et hominum homo Christus Jesus.* Et alibi : *Quid me vultis occidere hominem?* Legit etiam Arius quia dixit : *Quoniam Pater major me est.* Legitur quidem manifestum : sed qua ratione dictum sit, debet ante pertractare secum, ut rationem dictorum possit advertere. Ducitur quadam magistrorum auctoritate; et profuisset ei non quæsisse, quam talem invenisse doctorem. Sed etiam gentilis si quis Scripturas accipiat, legit: *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Legit etiam : *Si scandalizaverit te dextera tua, abscinde illam;* non intelligit sensum, non advertit divini arcana sermonis, pejus labitur, quam si non legisset. Et ideo docuit quemadmodum Dei Verbum investigare deberent, non perfunctorie, non improvide, sed diligenter atque sollicite : *Quod erat*, inquit, *ab initio, quod audivimus, et quod vidimus, oculis nostris perspeximus, et manus nostræ perscrutatæ sunt de Verbo vitæ : et vidimus et testamur, et annuntiamus vobis.* Vides quod ante velut manibus quibusdam perscrutatus sit Dei verbum, et postea annuntiaverit; et ideo nihil Adæ et Evæ fortasse nocuisset verbum, si pertractantibus diligenter mentis quibusdam manibus ante tetigissent. Infirmi enim pertractando, et diligentius requirendo, uniuscujusque quam non intelligunt, possunt investigare naturam. Certe illi infirmi id lignum in quo scientiam mali esse cognoverant, ante quemadmodum tangerent, debuerant perscrutari. Nam et mali sæpe nobis potest prodesse cognitio. Et ideo diaboli fraudes vel in hac legimus lectione, vel in prophetia, ut discamus quemadmodum artes ejus cavere possimus. Cognoscenda sunt enim tentamenta ejus, non ut sequamur, sed ut docti instructique caveamus.

59. Sunt hoc loco qui dubitationem habeant, utrum ex omni ligno ita dixe-

rit Deus esse gustandum, ut cum de omni ligno, ita de scientiæ boni et mali ligno gustaretur: an vero de omni ligno gustandum, de solo ligno scientiæ boni et mali dixerit non esse gustandum? Qui ne id quidem putant inutilis esse rationis, quod quamvis noxia esca hujus ligni fuerit; tamen si cum cæteris ederetur, noxia esse non possit: quandoquidem etiam antidotum theriacum de corpore serpentis confici solere dicatur, quod utique virus corpusque serpentis, cum solum sumitur, nocet; cum admiscetur aliis, sanitati est et saluti. Scientia quoque boni et mali, si quid sapientiæ habeat, si quis vitæ semper intendat, si quis cætera virtutum genera consequatur, nequaquam inutilis æstimatur. Hac igitur ratione plerique putaverunt posse etiam illud intelligi; ut videatur Deus id inhibuisse, ne absque cæteris solum lignum scientiæ boni et mali gustaretur, non prohibuisse cum cæteris. Et hoc ideo putant dictum, quia ait Deus ad Adam: *Quis tibi indicavit quoniam nudus es, nisi de ligno a quo præceperam tibi, ab hoc solo ne manducares, manducasti?* Quod videretur dare aliquem interpretandi locum, nisi mulier in superioribus, dicente serpente: *Quid utique dixit Deus, ne edatis ab omni ligno quod est in paradiso*: respondisset, *quod est in medio paradiso, dixit Deus: Non manducabitis ex eo.* In quo quamvis mulieris prævaricaturæ fides videatur infirmior; tamen non omnibus Adam spoliabo virtutibus, ut videatur in paradiso nullam assecutus fuisse virtutem, nihil de cæteris gustavisse lignis, priusque culpam incidisse, quam fructus esse aliquos consecutus. Non spoliabo ergo Adam, ne genus humanum omne dispoliem, quod innocens est antequam sensum accipiat scientiæ boni et mali. Neque enim otiose dictum est: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* Puer enim cum maledicitur, non remaledicit: cum percutitur, non repercutit: ambitionum et rapinarum tentamenta non novit.

60. Unde verius puto, quod ne cum aliis quidem fructibus lignum edendum esse præceperit. Nam etsi bona scientia perfecto, imperfecto tamen inutilis est. Imperfectum ausim omnem hominem dicere, quando ipse Paulus quasi imperfectus dicat: *Non quoniam acceperim, aut quo jam perfectus sim: sequor autem si comprehendam.* Et ideo imperfectis dicit Dominus: *Nolite judicare, ut non judicemini.* Ergo imperfecto inutilis scientia. Denique, *peccatum nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces.* Et infra, *Sine lege enim peccatum mortuum est.* Quid enim mihi proderat scire quod vitare non poteram? Quid mihi proderat scire quod lex carnis meæ impugnaret? Impugnatur Paulus, et videt *legem carnis suæ repugnantem legi mentis suæ, et captivari se in lege peccati*, nec de conscientia sua præsumit; sed per Christi gratiam confidit se a mortis corpore liberandum: et tu quemquam opinaris scientem non posse peccare? Paulus dicit: *Non enim quod volo facio bonum; sed quod nolo malum hoc ago*: et tu arbitraris homini prodesse scientiam, quæ delicti augeat invidiam? Esto tamen ut perfectus peccare non possit. In Adam Deus omnes homines prævidebat, et ideo promiscue generi non conveniebat humano habere scientiam boni et mali, quam per carnis vitia, ut oportebat, exercere non poterat.

CAPUT XIII.

Quomodo tentamenta diaboli plena sint mendacii; et de deceptione mulieris, et lapsu Adæ: quemadmodum etiam cognoverint se esse nudos, et succinctoria sibi fecerint, quidve per ea significetur.

61. DISCAMUS igitur tentamenta diaboli plena esse mendacii; vix enim unum verum videtur ex iis quæ pollicitus est, reliqua falsa composuit. Sic enim habes: *Et dixit serpens mulieri: Non morte moriemini.* Ecce unum falsum; nam morte mortuus est homo, qui secutus est promissa serpentis. Deinde addidit: *Scit*, inquit, *Deus quia quacumque die manducaveritis ex eo adaperientur oculi vestri.* Hoc solum verum, quia infra habes: *Quia manducaverunt ambo, et aperti sunt oculi eorum.* Sed hoc verum quod noceret. Denique non omnibus aperire oculos utile, quia scriptum est:

Videbunt et non videbunt. Sed statim agglutinatum mendacium est, quia adjunxit: *Et eritis sicut dii scientes bonum et malum.* In quo licet advertere idololatriæ auctorem esse serpentem, eo quod plures deos induxisse in hominum videatur errorem quædam serpentis astutia. Et hoc fefellit, quia homo sicut dii. Non solum enim sicut dii esse homines desierunt, sed etiam qui quasi dii erant, quibus dictum est, *Ego dixi, dii estis*, sui gratiam perdiderunt.

62. *Et vidit mulier quia bonum est lignum ad manducandum, et quia gratum oculis ad videndum, et speciosum est ad intuendum.* Infirma auctor judicii quæ de eo quod non gustaverat, judicabat. Et ideo non facile, nisi id quod diligentius pertractaverimus, quod interiore probaverimus affectu, videtur ad opus aliquod esse sumendum. *Accipiens*, inquit, *de fructu ejus manducavit, et dedit viro suo simul, et manducaverunt ambo.* Bene prætermissum est ubi decipitur Adam; quia non sua culpa, sed vitio lapsus uxoris est.

63. *Et aperti sunt*, inquit, *oculi eorum, et cognoverunt quod nudi essent.* Et ante quidem nudi erant, sed non sine virtutum integumentis. Nudi erant propter morum simplicitatem, et quod amictum fraudis natura nesciret. Nunc autem multis simulationum involucris mens humana velatur. Ergo posteaquam spoliatos se illa sinceritate et simplicitate viderunt integræ incorruptæque naturæ, quærere mundana et manufacta cœperunt, quibus nuda suæ mentis operirent: delectationes delectationibus, et mundi hujus umbratiles voluptates velut folia foliis assuentes, quibus obumbrarent genitale secretum. Nam quomodo clausos oculos corporis habuit Adam, qui omnia animantia ita vidit, ut his et nomen imponeret? Quomodo cognoverunt, id est, interiore et altiore scientia non tunicam sibi, sed virtutum deesse velamina?

64. *Et assuerunt*, inquit, *folia ficus, et fecerunt sibi succinctoria.* Ficum hoc loco pro qua specie debeamus accipere divinarum nos docet series lectionum: quandoquidem sanctos esse qui sub vite et ficu resquiescunt Scriptura memoraverit et Salomon dixerit: *Quis plantat ficum, et de fructu ejus non manducat*, et Dominus ad ficum venerit; sed ideo sit offensus, quia non invenerit fructum, sed folia tantum. Docet ergo me Adam quid sint folia, qui posteaquam peccavit, de foliis ficus fecerit sibi succinctorium, qui de fructibus magis ejus gustare debuerit. Justus fructum eligit, folia peccator. Quis est fructus? *Fructus*, inquit, *spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continentia, dilectio.* Non habebat fructum, qui gaudium non habebat. Non habebat fidem, qui prævaricatus erat mandatum Dei. Non habebat continentiam, qui de interdicto sibi gustaverat ligno.

65. Ergo quicumque prævaricatur mandatum Dei, spoliatur atque nudatur, et fit ipse sibi turpis: vult se operire quibusdam ficus foliis, fortasse quibusdam inanibus, vel umbratilibus sermonibus, quos compositis mendaciis assuens, et verbum de verbo struens, ad operiendam conscientiam suæ mentis, factique velamen peccator intexit, ut pudenda sua contegat. Jacit enim supra se folia, qui culpam velare desiderans aut diabolum delicti memorat auctorem, aut carnis prætendit illecebras, aut alium quempiam persuasorem prodit erroris. Et de scripturis divinis frequenter promit exempla, quibus justos in culpam perhibet incidisse, dicens si forte in stupris fuerit deprehensus: Et Abraham cum ancilla concubuit, et David alienam adamavit, et sibi adscivit uxorem. Assuit enim sibi quædam folia, quædam exempla de propheticarum serie scripturarum, fructum earum non putat requirendum.

66. Nonne tibi videntur etiam Judæi folia assuere, dum legis spiritalis verba corporaliter interpretantur? Quorum interpretatio fructum omnem viriditatis amittit, damnata maledicto ariditatis æternæ. Bona igitur interpretatio, hoc est, spiritalis ficus est fructuosa, sub qua justi sanctique requiescunt. Quam qui plantaverit in animis singulorum, sicut Paulus ait: *Ego plantavi, Apollo rigavit*, manducabit ex ea fructum. Mala

autem interpretatio fructum ferre, viriditatem servare non poterit.

67. Quod igitur gravius est, hac se Adam interpretatione succinxit eo loco, ubi fructu magis castitatis se succingere debuisset. In lumbis enim quibus præcingimur, quædam semina generationis esse dicuntur; et ideo male ibi succinctus est Adam foliis inutilibus, ubi futuræ generationis non fructum futurum, sed quædam peccata signaret, quæ manserunt usque in adventum Domini Salvatoris. Cæterum posteaquam Dominus advenit, ficum invenit incultam: rogatus ne eam juberet excidi, ut coleretur permisit. Et ideo jam non foliis, sed divino sermone succingimur; quia ipse Dominus ait: *Sint lumbi vestri succincti, et lucernæ ardentes.* Unde etiam pecuniam in zonis nostris portare prohibet; non enim sæcularia, sed æterna debet zona nostra servare.

CAPUT XIV.

De voce Domini deambulantis ad vesperam, et increpatione *Adam, ubi es?* Cur præterea primus increpatur Adam, cum prior mulier gustaverit: et de mulieris excusatione, ac mysteriis per illa designatis.

68. *Et audierunt*, inquit, *vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam.* Quæ est deambulatio Dei qui ubique semper est? Sed puto deambulationem quamdam esse Dei per divinarum seriem scripturarum, in quibus Dei quædam versatur præsentia; cum audimus quia ipse adspicit omnia, et oculi Domini super justos: cum legimus quia Jesus sciebat cogitationes eorum: cum legimus: *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Ergo dum hæc recensemus, quasi deambulantem cognoscimus Deum. Fugerat ergo peccator, non quo Dei posset latere conspectum: sed intra conscientiam suam latere cupiebat, opera sua lucere nolebat. Justi enim est facie ad faciem videre; quia justi mens non solum Deo præsens est, sed etiam cum Deo disputat, sicut scriptum est: *Judicate pupillo, et justificate viduam, et venite disputemus, dicit Dominus.* Ergo cum legit peccator has scripturas divinas, audit vocem Dei quasi ambulantis ad vesperam. Quid est ad vesperam, nisi quia culpam suam sero cognoscit, et sero venit quædam erroris præteriti verecundia, quæ errorem prævenire debuerat? Nam dum culpa fervet in corpore, et anima exagitatur corporis passionibus, non cogitat Deum sensus errantis, hoc est, non audit Deum ambulantem in scripturis divinis, ambulantem in mentibus singulorum. Dicit enim Deus, Quoniam inhabitabo in illis, et inter eos ambulabo, et ero illorum Deus. Ergo cum in animæ sensum redierit potestatis formido divinæ, tum erubescimus, tunc nos gestimus abscondere, tunc in peccatorum nostrorum positi cogitationibus, in medio ligni paradisi ubi peccavimus, deprehendimur, latere cupientes, et arbitrantes quod Deus non requirat occulta. Sed scrutator animorum et cogitationum usque ad divisionem animæ penetrans dicit, *Adam ubi es?*

69. Quomodo loquitur Deus? Numquid voce corporea? Non utique, sed virtute quadam præstantiore quam vox corporis potest esse, fundit oracula. Hanc vocem ejus prophetæ audierunt; hanc vocem fideles audiunt, impii non intelligunt. Denique in Evangelio habes, quia audivit Evangelista dicentem Patrem: *Et clarificavi, et iterum clarificabo:* sed Judæi non audierunt. Dicebant enim: *Tonitruum factum est.* Illic ergo, sicut supra habes, quia sentiebatur deambulans Deus qui non deambulabat: sic audiebatur loquens Deus, qui non loquebatur.

70. Sed quid loquatur, consideremus: *Adam, ubi es?* Adhuc in his remedium sanitatis est, qui audiunt Dei verbum. Denique Judæi qui sibi clauserunt aures ne audirent, hodieque non merentur audire. Deinde habent remedium qui se absconderunt. Nam qui absconditur, erubescit: qui erubescit, convertitur; sicut scriptum est: *Confundantur, et convertantur omnes valde velociter.* Deinde hoc ipsum quod vocat, indicium sanaturi est, quia Dominus quos miseratur, et vocat. Dicendo autem, *Ubi es?* non locum quærit qui novit arcanum; neque enim Deus

clausos habebat oculos, ut non videret latentem. Denique ideo dixit: *Factus est Adam tamquam unus ex nobis;* quia aperuit oculos. Et hic quidem aperuit oculos, ut culpam suam videret, quam vitare non potuit. Magis enim postquam peccavimus, nescio quomodo nostra delicta cognoscimus: et tunc peccatum esse intelligimus, quod antequam peccaremus, non putabamus esse peccatum. Certe non quasi peccatum putabamus esse damnandum; nam si damnaremus, non admitteremus. Deus autem omnium videt culpas, et omnium delicta cognoscit: super omnem animam, super omnium occulta oculos habet. Quid est ergo: *Adam, ubi es!* Id est, non in quo, sed in quibus es. Non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus, inquit, bonis, de qua beatitudine, de qua gratia in quam miseriam recidisti! Dereliquisti vitam æternam, et adtumulatus es morti, consepultus errori. Ubi est illa tua bene sibi conscia confidentia! Timor iste culpam fatetur, latebra prævaricationem. Ubi ergo es! Hoc est, non in quo loco quæro, sed in quo statu. Quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem ante quærebas! Fortasse moveat cur ante increpatur Adam, cum mulier ante gustaverit? Sed a prævaricatione sexus infirmior cœperit, a verecundia et excusatione fortior; ut femina erroris causa fuerit, vir pudoris.

71. Et dixit mulier: *Serpens decepit me, et manducavi.* Veniabilis culpa quam sequitur professio delictorum. Ideo non desperata mulier quæ non reticuit Deo, sed magis confessa peccatum est, quam medicabilis secuta sententia est. Bonum est condemnari in peccato, et flagellari in delicto, ut cum hominibus flagellemur. Denique Cain quia voluit crimen negare indignus judicatus est qui puniretur in peccato, sed remissus est sine præscripto pœnæ, fortasse non tam majori crimine parricidii (illud enim commisit in fratrem) quam sacrilegii, quod Deo credidit mentiendum dicens: *Nescio, numquid ego custos fratris mei sum?* Et ideo accusatori diabolo ejus accusatio reservata est; ut cum ejus angelis flagelletur, qui cum hominibus noluit flagellari. Denique de talibus dictum est: *Non est declinatio mortis eorum.... et cum hominibus non flagellabuntur.* Alia ergo ratio mulieris, quæ licet in culpam prævaricationis inciderat, tamen de paradisi lignis habebat adhuc virtutis escam; et ideo dixit peccatum suum, et reputatum est ei ad veniam. Justus enim accusator est sui in principio sermonis. Neque enim potest quisquam justificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus. Unde Dominus ait: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.*

72. Ergo quia Eva ipsa confessa delictum est, mitior sequitur et profutura sententia, quæ condemnaret errorem, et veniam non negaret, ut ad virum suum conversa serviret. Primum ne eam facile delectaret errare: deinde ut sub fortiore vase locata non traduceret virum, sed magis viri consilio et ipsa regeretur. In quo quidem mysterium Christi et Ecclesiæ evidenter agnosco. Designatur enim Ecclesiæ ad Christum futura conversio, et religiosa servitus subdita Dei Verbo, quæ multo sit melior, quam sæculi hujus libertas. Denique scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies.* Hæc igitur servitus Dei donum est. Denique inter benedictiones numeratur hujus servitutis obsequium; nam et Isaac in loco benedictionis eam dedit Esau filio suo, ut serviret fratri suo. Denique benedictionem ille poscebat; et si unam sibi cognovisset esse præreptam, tamen aliam postulabat dicens: *Numquid una benedictio tibi est, pater?* Per hanc igitur servitutem ille qui per gulam primitias suas ante vendiderat, et studio venationis agrestis gratiam benedictionis amiserat, credidit se ipso futurum esse meliorem, si typum Christi veneraretur in fratre. Hac enim servitute pollet populus Christianus, sicut et Dominus ad discipulos suos ait: *Qui vult inter vos primus esse, sit omnium servus.* Denique hanc servitutem operatur caritas, quæ et spe major et fide est. Unde scriptum est: *Per caritatem servite invicem vobis.* Hoc est ergo mys-

terium quod ait Apostolus esse in Christo et in Ecclesia. Hæc enim vere in prævaricatione ante fuit, sed salva erit per filiorum generationem in fide, et caritate, et sanctificatione, cum castitate. Prævaricata utique in patribus generatio hominum salvatur per filios; ut quod in Judæis offenderat, in Christiana posteritate corrigeret.

CAPUT XV.

Peccatum mulieris quare venia dignum; quidve per serpentem, feminam ac virum significetur. Qualis serpentis condemnatio; et in quibus ab Adami condemnatione distinguatur.

73. Serpens, inquit, me persuasit: et hoc veniabile Deo visum est; eo quod nosset multas ad decipiendum vias esse serpentis (quia transfiguratur in Angelum lucis, et ministri ejus sicut ministri justitiæ sunt) falsa imponentis rebus singulis nomina, ut temeritatem dicat esse virtutem, et avaritiæ nomen imponat industriæ. Serpens enim mulierem decepit, virum mulier ad prævaricationem de veritate deduxit. Serpentis typum accepit delectatio corporalis: mulier symbolum sensus est nostri, vir mentis. Delectatio itaque sensum movet, sensus menti transfundit quam acceperit passionem. Delectatio igitur prima est origo peccati. Ideoque non mireris, cur ante serpens damnetur judicio Dei, secundo mulier, tertio vir. Secundum erroris ordinem, damnationis quoque ordo servatus est. Delectatio enim sensum, sensus autem mentem captivam facere consuevit. Ut scias autem quia serpens typus est delectationis, damnationem ejus adverte.

74. *Supra pectus*, inquit, *tuum et in utero tuo ambulabis*. Qui sunt qui in utero suo ambulabant, nisi qui ventri et gulæ vivunt, quorum deus venter est, et gloria in pudendis eorum, qui terrena sapiunt, et cibo onerati ad terrena curvantur? Bene ergo delectationi ait, quæ cibis intenta terram videtur manducare: *Supra pectus tuum, et in utero tuo ambulabis, et terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ*. Tollenda est omnis excusatio diaboli; ne forte malitiæ suæ aliquid possit obtendere, ut dicat iniquitatem suam ex condemnatione venisse; et ideo ad nocendum hominibus pertinaciter obniti, quia ideo damnatus est ut noceret: quod videtur esse proximum opinioni, si tamquam damnationis accipimus istam sententiam. Non enim Deus ad hoc serpentem damnavit, ut noceat: sed quid futurus esset, ostendit. Et quidem tentatio illa quod amplius hominibus prosit, superius demonstravimus: sed tamen cum legerimus quod scriptum est, dicente Deo: *Honorificantes me honorificabo, et contemtor mei honore privabitur*, licet nobis ex his verbis aliquid æstimare. Deus enim operatur quod bonum est, non quod malum. Ergo doceant te verba divina, quia operatur gloriam, pœnam relinquit. *Honorificantes me*, inquit, *honorificabo*, honorem bonorum operationis suæ esse declarans. Et contemtores, inquit, mei, non dixit honore privabo, sed honore privabuntur; non suæ operationi deputans eorum injuriam, sed quid futurum esset, ostendens. Ergo hic non dixit: Facio te supra pectus tuum, et in utero tuo ambulare, et terram manducare omnes dies vitæ tuæ: sed *Ambulabis*, inquit, *et manducabis*; ut prædixisse magis de serpente quæ futura sunt, videretur, quam præscripsisse quid faceret. Terra enim, inquit, tibi cibus erit, non anima: nam et hoc peccatoribus prodest. Unde et Apostolus tradidit hujusmodi in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die domini nostri Jesu Christi. Pectore autem et ventre ait reptare serpentem, non tam propter corporis figuram, quam quod propter terrenas cogitationes de illa cœlesti beatitudine sit lapsus. Pectus enim frequenter recessus quidam accipitur sapientiæ. Et ideo Apostolus supra pectus Christi reclinat caput, non in terram dejicit. Ergo si sapientia diaboli feris immanissimis comparatur, quibus intra pedes pectus sit: et etiam homines qui terrena sapiunt, nec interiore affectu eriguntur ad cœlum, utero videntur reptare per terram; utique ventrem animæ nostræ non cor-

ruptibilibus sæculi hujus implere, sed magis Dei verbo satiare debemus. Bene igitur David personam suscipiens Adæ dicit : *Humiliata est in pulvere anima mea, adhæsit in terra venter meus.* Adhæsit enim dum configuratur serpenti, qui pascitur in iniquitate terrena. Ideoque nos Apostolus configurari dicit oportere Christo, ut virtus Christi prætendat in nobis. Quæ sententia non putatur in serpentem gravis, cum etiam Adam, qui levius peccavit, tali condemnatur sententia.

75. Scriptum est enim : *Maledicta terra in operibus tuis : in tristitia manducabis eam omnes dies vitæ tuæ.* Videtur certe similitudo quædam esse sententiæ : sed tamen in ipsa similitudine magna discretio. Interest enim utrum manducet aliquis terram, sicut serpenti dictum est, quia terram manducabit : an vero sicut homini dictum est, *In tristitia manducabis.* Adjectio enim ista, *In tristitia*, discretionem facit. Discretio quam vim habeat, considera. Bonum est mihi in tristitia magis terram manducare, quam in delectatione, hoc est, ut in actu quodam et sensu corporis contristari videar, quam delectari in peccato. Multi enim propter nimias iniquitates non suscipiunt peccati conscientiam. At vero ille qui ait : *Castigo corpus meum, et servituti redigo*, contristatur in nostrorum pœnitentia peccatorum; quia sua tanta delicta non habuit, ut in his contristari deberet. Denique et nobis suadet utilem istam esse tristitiam, quæ secundum Deum, non secundum sæculum est. Oportet, inquit, vos contristari in pœnitentiam secundum Deum; nam secundum Deum tristitia salutem operatur, sæculi autem tristitia mortem operatur. Sed et de veteri Testamento accipe illos ad gratiam pervenisse, qui contristabantur in operibus corporalibus; illos vero in supplicio remansisse, qui delectabantur hujus mundi operibus. Denique Hebræi qui ingemiscebant in laboribus Ægypti, justorum gratiam consecuti sunt. Et quia panem in tristitia manducaverunt, esca donati sunt spiritali : Ægyptii vero qui talia opera cum exultatione celebrabant, regi detestabili servientes, nullam veniam sunt adepti.

76. Sed est et illa distinctio, quod serpenti dicitur quia terram manducabit; Adæ autem, *In tristitia*, inquit, *manducabis, et cum sudore manducabis, et manducabis fœnum agri*; ut quemdam intelligamus in his esse processum et quando terram manducamus, in quadam malitia esse videamur : quando fœnum, in quodam processu : quando vero panem, cum consummata fuerit fortitudo. Ergo et nos habeamus processum vitæ hujus, sicut habuit et Paulus qui dicit : *Vivo autem jam non ego*, hoc est, non ego qui terram ante manducabam : non ego qui fœnum, quia omnis caro fœnum : *Sed vivit in me Christus*, hoc est, vivit panis ille vivus qui venit e cœlo, vivit sapientia, vivit gratia, vivit justitia, vivit resurrectio.

77. Deinde considera quia non est maledictus homo, sed maledictus est serpens : nec terra in se maledicta est; sed *Maledicta*, inquit, *in operibus tuis*; quod ad Adam dictum est. Tunc terra maledicta est, si habeas opera terrena, id est, opera sæcularia. Et maledicta non in universum; sed ut spinas et tribulos generet, nisi fuerit humanæ studio operationis exercitata. Quod si eam exercuerimus, in labore quidem et sudore, sed tamen panem manducabimus. Repugnat enim lex carnis legi mentis. Et laborandum nobis est ac desudandum, ut castigemus corpus, et servituti redigamus, et quæ sunt spiritalia seminemus. Si enim carnalia seminaverimus, quæ carnalia sunt metemus : si vero spiritalia seminaverimus, metemus ea quæ sunt spiritalia.

DE CAIN ET ABEL

LIBRI DUO*.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Post brevem a libro superiori ad huncce transitionem agitur de ortu Cain et Abel; ac per hos sicut et per Esau ac Jacob, duas hominum sectas sibi invicem oppositas præsignari ostenditur.

1. De paradiso in superioribus pro captu nostro, ut potuimus, quod Dominus infudit, sensus invenit, digessimus, in quibus Adam atque Evæ lapsus est comprehensus. Nunc quoniam illa penes auctores non stetit culpa : sed quod pejus est, deteriorem invenit hæredem, sequentem adoriamur historiam, et ea quæ secundum scripturas annexa sunt divinas, nostro opere prosequamur.

2. *Adam autem cognovit Evam mulierem suam, quæ concepit et peperit Cain et dixit : Acquisivi hominem per Deum.* Quæ acquirimus, ex quo, et a quo, et per quid acquiramus, considerari solet: ex quo, tamquam ex materia : a quo, quis auctor : per quid, tamquam per aliquod instrumentum. Numquid hic sic dicit : *Acquisivi hominem per Deum;* ut Deum intelligas instrumentum? Non utique : sed ut intelligas auctorem et operatorem Deum. Unde magis Deo detulit, quia dixit, *Acquisivi hominem per Deum;* ut et nos cum aliquid acquirimus, vel omnes eventus secundos Deo magis deferre, quam nobis arrogare debemus.

3. *Et adjecit parere Abel.* Cum adjicitur aliquid, quod prius erat, tollitur. Idque colligitur ex Arithmeticæ portionibus, aut animæ cogitationibus; addito enim numero, fit alius numerus, abolетur superior : et cogitatio accedens nova excludit superiorem. Ergo cum adjicitur Abel, aufertur Cain. Quod nominum interpretatione plenius deprehenditur. Cain etenim dictus est acquisitio, quod omnia sibi acquireret : Abel qui omnia referrét ad Deum pia devotus mentis attentione, nihil sibi arrogans, ut superior frater, sed totum tribuens conditori quod accepisset ab eo.

4. Duæ itaque sectæ sunt sub duorum fratrum nomine compugnantes invicem, et contrariæ sibi. Una quæ totum menti suæ deputat tamquam principali, et quasi cuidam cogitationis, et sensus, et motus omnis auctori, hoc est, quæ omnes inventiones humano adscribit ingenio. Altera quæ tamquam operatori et creatori omnium Deo defert, et ejus tamquam parentis atque rectoris subdit omnia gubernaculo. Illa prior, Cain significatur : hæc posterior, Abel dicitur. Has duas sectas anima una parturit; et ideo germanæ habentur, quod uno fundantur utero : sed contrariæ sunt; quia oportet eas cum quodam animæ partu

* Hanc opellam anno circiter 375 exaratam esse credimus, primis ipsius auctoris verbis adducti : « De paradiso, ait enim in superiori» bus........ digessimus......... Nunc sequentem » adoriamur historiam. » Huc etiam facit utriusque operis character, qui dubio procul non tantam, quantam aliorum, maturitatem præfert, sed quodammodo, ut voce utamur Ambrosii, *juvenculescit.*

Fatendum porro Sanctum plurima e Philone in lucubrationem suam transtulisse, sed in hoc summa semper libertate usum fuisse. Quod vero ad tractandi rationem attinet, argumentum suum ubique fere mysticis interpretationibus exponit et illustrat. Quamvis autem hic non tam multus sit in exagitandis confutandisque hæreticis quam in libro *de Paradiso*, sed liberius oratorio stylo indulgeat; interdum tamen nonnulla catholicæ fidei dogmata satis subtiliter insinuat. Ea vero quæ ad fingendos mores conducunt, fusius accuratiusque prosequitur.

editæ fuerint, dividi ac separari. Compugnantibus enim hospitium unum perpetuo esse non potest. Denique Rebecca cum duas naturas humani ingenii parturiret, unam mali, alteram boni, easque exilire intra uterum sentiret suum (Esau enim typus erat malitiæ, Jacob figuram bonitatis gerebat) mirata quidnam illud esset quod discordiam quamdam concepti cerneret fetus, consuluit Deum, ut passionem proderet, medelam daret. Itaque precanti est responsum redditum. *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo exibunt.* Quod si ad animam referas, eamdem generatricem boni et mali intelliges, quia ex eodem fonte animæ utrumque dimanat. Sed hoc sobrii solet esse verique judicii; ut repudiato malo enutriat quod bonum est, atque confirmet. Prius ergo quam pariat bonum, hoc est, reverentiam Deo debitam; ut ipsi totum deferat, sua non præferat: cum vero genuerit confessionem quæ defertur Deo, deponit cordis sui tumorem. Adjiciens ergo Deus bonum animæ dogma Abel, abstulit improbum dogma Cain.

CAPUT II.

In Cain Judæorum figuram esse, christianorum in Abel. Hujus occasione quædam adtexuntur de patribus, sed præsertim de sepultura Isaac per quem Christi incarnatio, et Moysis per quem ejusdem doctoratus exprimitur. Denique eorumdem Moysis et Christi comparantur inter se sepulturæ.

5. Ego tamen hoc loco secundum Scripturam mysterium magis duorum populorum intelligo, quod Deus adjiciendo Ecclesiæ suæ fidem piæ plebis, abstulit perfidiam populi prævaricantis, quandoquidem verba ipsa hoc significare videantur, dicente Deo: *Duæ gentes in utero tuo sunt, et duo populi de ventre tuo exibunt.* Hæc figura Synagogæ et Ecclesiæ in his duobus fratribus ante præcessit Cain et Abel. Per Cain parricidialis populus intelligitur Judæorum, qui domini et auctoris sui et secundum Mariæ virginis partum fratris, ut ita dicam, sanguinem persecutus est. Per Abel autem intelligitur Christianus adhærens Deo, sicut et David ait: *Mihi autem adhærere Deo bonum est;* ut cœlestibus se adtexeret, et a terrenis separaret. Alibi, *Defecit,* inquit, *anima mea in verbum tuum;* eo quod ordinem vivendi atque usum non in terrenis voluptatibus, sed in verbi agnitione posuisset. Ex quo cognoscitur nec illud otiose scriptum esse, sed perpense atque examinate, quod legimus in Regnorum libris: *Et appositus est ad patres suos.* Intelligi enim datur quod patrum similis fuerit fide. Unde claret non ad sepulturam corporis, sed ad consortium vitæ relatum.

6. Denique de Isaac non perfunctorie scriptum putatur, quod requirens corporis istius speciem quæ animæ suæ adtexebatur, appositus sit ad genus suum; eo quod patris sui moribus adhæserit. Pulcre autem ad genus ait, non ad populum, sicut alibi. Nam legimus aliis locis appositos fuisse ad populum suum, sed isti non tam præstantes: præstantior autem qui paucorum similis fuerit, et non plurimorum: plures in populo suo quam in genere; et præstantius ducitur paucorum similem esse, quam plurimorum. Qui ergo Dei erat generatus promissione, qui ad sacrificium probandæ pietatis electus, qui unius uxoris, hoc est, solius sapientiæ societate contentus superni illius generis quod est unum sibique semper conveniens, non plebeiæ vilitatis imitator adstruendus fuit scripturæ divinæ testimonio. Etenim ubi labor, doctrina, meditatio, illic cum pluribus commune collegium, et quoddam populare consortium est. Audiendo enim plerique proficiunt, quos nominavit populum. Ubi autem non humana traditione, sed ingeniosa collectione sine usu laboris disciplina percipitur, illic sublimis generis incorrupta sinceritas est. Et ideo Isaac tanquam Dei munus ad genus suum magis, quam ad populum appositus legitur, ut divinorum potius quam humanorum imitatorem esse sedulum recognoscas.

7. Beata et illa mens quæ species et ipsum genus supergrediens meretur audire quod dictum est ad Moysen, cum separaretur a populo: *Tu autem sta*

mecum? Nam sicut in Isaac Dominicæ incarnationis typus humanæ generationis supergressus consuetudinem, vicit priores; ita ut in eo non vulgaris popularisque gratia, sed specialis prærogativa præcelleret, sicut lectio docet. *Abrahæ enim dictæ sunt promissiones et semini ejus : non dicit et seminibus tanquam in multis, sed sicut uni, hoc est, semini tuo, quod est Christus :* ita etiam in Moyse venturi Doctoris figura, qui legem doceret, Evangelium prædicaret, impleret Testamentum vetus, novum conderet, cœleste populis alimentum daret, humanæ dignitatem conditionis excessit eo usque, ut Dei donaretur nomine, sicut habemus scriptum, dicente Domino : *Posui te in Deum Pharaoni.* Etenim victor passionum omnium, nec ullis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem cœlestis puritate conversationis obduxerat, mentem regens, carnem subjiciens, et regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cujus similitudinem se perfectæ virtutis ubertate formaverat.

8. Et ideo non legimus de eo sicut de cæteris, quia deficiens mortuus est : sed *per verbum Dei mortuus est**. Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur, neque adjectionem capit. Unde et addidit Scriptura : *Quia nemo scit sepulturam ejus usque in hodiernum diem*, ut translationem magis, quam interitum ejus intelligas. Mors enim secessio quædam est animæ et corporis. Mortuus igitur est per verbum Dei, ut ait Scriptura, non secundum verbum; ut advertas non nuntium mortis, sed gratiæ munus expressum, qui translatus magis, quam derelictus est, cujus nemo novit sepulturam. Quis enim in terrenis reliquias ejus potuit deprehendere, quem secum esse Dei Filius in Evangelio demonstravit? Denique et Elias simul est visus, qui translatus curru est, non sepultus nec mortuus legitur? Vivit enim qui cum Dei Filio est. Moyses autem mortuus quidem legitur, sed per verbum Dei mortuus, per quod facta sunt omnia. Verbo autem Dei cœli firmati sunt. Per verbum igitur Dei non lapsus operis, sed firmamentum est. Non ergo tanquam relapsus in terram deprehenditur corporis solutione, sed tanquam verbi cœlestis operatione donatus et munere; ut quietem magis caro ejus, quam bustum acceperit.

9. Bene autem inter dominum et servum servatur distantia. Ut prærogativam domini intelligas, servi gratiam, de Moyse legitur quia sepulturam ejus nemo scit : de Christo autem, sepultura ejus de terra sublata est; quia ille secundum mysterium legis exspectabat redemtionem, ut resurgeret : hic secundum Evangelii donum redemtionem non expectabat, sed donabat. Et ideo sepultura ejus ignorata non est, sed elevata, quam diutius creatura tenere non potuit; quia per ipsum omnis creatura properavit a corruptionis servitiis elevari. Nemo ergo scit sepulturam Moysi, quia vitam ejus omnes noverunt: Christi autem sepulturam vidimus; sed nunc jam non novimus, qui resurrectionem ejus agnovimus. Debuit enim cognosci tumulus ejus, ut resurrectio manifestaretur; et ideo in Evangelio tumulus summa expressione describitur : in lege non quæritur; quia licet resurrectionem ejus lex annuntiaverit, nobis tamen Evangelii series plenissime comprobavit.

CAPUT III.

Per Abel et Cain sapientiæ humanæ processus, qui in Christo solo inventus non est, designari : per ordinem quo uterque fratrum nominantur, necnon per eorumdem officia significari Abelem etsi juniorem, fratre tamen esse præstantiorem.

10. Ergo ut quod proposuimus, compleamus : *Adjecit*, inquit, *parere Abel*, hoc est, meliorem Eva quæ graviter ante peccaverat, ex se generavit sententiam, ut superioris sententiæ aboleret errorem. Mentior nisi hoc in uni-

* Ex his colligere sibi videntur quidam recentiores Ambrosii fuisse opinionem, mortuum Moysen non esse; tamen si verba ejus, licet paulo obscuriora, perpendantur attentius, animadvertes illum ibi Philonis sententiam exprimere voluisse, quem quidem de Moysis morte sensu spiritali disseruisse constat, de litterali non ita sollicitum.

versis comprobatur. Ita enim nascimur, ut ante infirmus infantiæ sensus in nobis sit, postea pueritiæ corporis tantummodo curam sciens, nullum cultum, nullam habens observantiam divinorum. Unde et evidenti naturæ novitate ortum Jesum Christum ex virgine ut probaret Propheta, ait : *Ecce Virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel : butyrum et mel manducabit, quoniam priusquam sciat malum aut bonum : non credet malitiæ, ut eligat quod bonum est.* Et infra : *Priusquam sciat puer vocare patrem ac matrem accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ contra regem Assyriorum.* Solus enim fuit qui non est captus sæculi hujus vanitate et carnali tumore; utpote qui se humiliavit factus obediens usque ad mortem, longe uniuscujusque nostrum dissimilis, quia nos frustra extollimur mente carnis inflati. Unde et nemo sine peccato, nec unius diei infans : ille autem peccatum non fecit. Et ideo in nobis ante nascitur Cain seipsum præferens : postea Abel generatur, in quo sit reverentia divinitatis. Prius ergo irrepit quod malum est, postea agnoscitur quod bonum est. Ubi autem bonum, ibi justum : ubi justitia, ibi sanctitas, hoc est, Abel qui adhæret Deo.

11. *Et factus est,* inquit, *Abel pastor ovium, Cain autem operabatur terram.* Non est otiosum quod cum ante generatus sit Cain, ut lectio docet, prælatus sit hoc loco Abel; nec idem sit ordo nominum, qui est ordo naturæ. Quid sibi vult mutatio ordinis; ut prius junioris meminerit, ubi describitur vitæ status operisque usus? Officiorum interrogemus distantiam, ut colligamus causam prælationis. Operari terram usu prius est, gratia inferius, quam oves pascere. Hoc enim instar est cujusdam doctoris et principis, meritoque senior a vetustioribus inchoavit, junior recentiora prætulit, quæ nullas spinas, nullos tribulos germinarent, nulli sententiæ essent obnoxia. Denique peccati reus Adam de paradiso dimissus est voluptatis, ut operaretur terram. Recte ergo ubi nascuntur hi fratres, servatur etiam in prædicando ordo naturæ : ubi vero exprimitur disciplina vivendi, seniori junior antefertur; quia etsi tempore junior, virtute præstantior est. Innocentia enim tempore posterior est, quam malitia, et quadam suppar ætate, sed meritorum nobilitate antiquior. *Senectus enim venerabilis est, non annis incana, sed moribus. Et ætas,* inquit, *senectutis vita immaculata.* Ubi ergo generatio exprimitur, præveniat Cain : ubi disciplinarum fit prædicatio, præcurrat Abel. Adolescentiam igitur, et ipsam in exordiis juventutem variarum illecebris passionum fervere quis abnuat : sed ubi maturior ætas successerit, tanquam pubescentis lasciviæ tempestate discussa, tranquillitatem refundi, et in quosdam portus quietos lassæ animæ navigium subducere? Itaque graves motus nostræ adolescentiæ fida senectutis statione placidantur.

CAPUT IV.

Malitiam tempore priorem esse, virtutem dignitate. Hoc ipsum per Esau et Jacob designari, sicut et per duas Scripturæ mulieres; quarum altera virtutis, altera voluptatis imago est. Denique hujus ultimæ artes describuntur.

12. Ne ergo dubites talibus naturæ admonitus exemplis, quod malitia præcedat tempore, sed juvenculescat infirmitate. Habet illa ætatis stipendium : virtus autem prærogativam gloriæ, qua plerumque justo cedit iniquus. Cujus rei testis est fidelis divina Scriptura, quæ docet Esau cognomine stultitiæ virum cessisse patienter primatus suos fratri suo Jacob ; ita ut diceret : *Ut quid mihi primatus?* Sed quos iste posthabuit, hos vir cognomento exercitationis præditus quæsivit mereri. Nonne tibi videtur Esau tanquam in agone victus, et propriæ mentis infirmitate imparem se existimans cessisse victori coronam, quem videbat nullis passionum illecebris inflecti, quarum ipse pulverem sustinere non poterat? *Ut quid mihi,* inquit, *primatus?* Apud ignavos enim nulla sunt insignia virtutis, apud sapientes prima habentur; studia enim virtutis quædam instrumenta sunt. Itaque sicut bellator sine armis esse non potest, ita nec sine exercitatione virtus. Unde et

Dominus in Evangelio ait : *A diebus Johannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud.* Et alibi : *Quærite regnum Dei, et ecce omnia præsto sunt vobis.* Non dormientibus, neque oscitantibus, sed vigilantibus et laborantibus pollicentur præmia; et labori merces parata est, qui licet non sit suavis ad gratiam, tamen fructuosus ad præmium est.

13. Docet hoc sermo legis, sicut scriptum invenimus : *Si fuerint*, inquit, *uni homini duæ uxores, una earum dilecta, et altera odibilis, et pepererint ei ambæ filios dilecta et odibilis, et primitivus fuerit filius mulieris odibilis : qua die hæredes reliquerit filios in substantia sua, non poterit primatum dare filio mulieris dilectæ omittens filium odibilis : sed primitivum filium odibilis cognoscet dare illi dotem ex omnibus quæ inveniuntur ei; quia ipse initium filiorum ejus est, et ipsi debentur primitiæ.* Quam profunda latent mysteriorum secreta in litteris! Recognosce anima partus tuos, et odibilis istius mulieris quære mysterium. Intra te ea invenies, si requiras. Repete cogitationes, relege sensus tuos, et cui primitiæ debeantur, agnosces. Duæ enim mulieres unicuique nostrum cohabitant, inimicitiis ac discordiis dissidentes, velut quibusdam zelotypiæ contentionibus nostræ replentes animæ domum. Una earum nobis suavitati et amori est, blanda conciliatrix gratiæ, quæ vocatur voluptas. Hanc nobis opinamur sociam ac domesticam : illam alteram immitem, asperam, feram credimus, cui nomen virtus est.

14. Illa igitur meretricio procax motu infracto per delicias incessu, nutantibus oculis, et ludentibus jaculans palpebris retia, quibus pretiosas juvenum animas capit (oculus enim meretricis laqueus peccatoris), quemcumque viderit dubio sensu prætereuntem in angulo transitus domus suæ sermonibus adoritur gratiosis, faciens juvenum volare corda, domi inquieta, in plateis vaga, osculis prodiga, pudore vilis, amictu dives, genas picta. Etenim quia verum decorem naturæ habere non potest, adulterinis fucis affectatæ pulcritudinis lenocinatur speciem non veritatem. Vitiorum succincta comitatu, et quodam nequitiarum choro circumfusa, dux criminum, talibus verborum machinis murum mentis aggreditur humanæ : *Sacrificium pacis est mihi, hodie reddo vota mea : hac ex causa progressa sum obviam tibi, desiderans faciem tuam invenire. Institis texui lectum meum, et tapetis ab Ægypto stravi. Adspersi lectum meum croco, domum autem meam cinnamomo. Veni, fruamur amicitia usque in diluculum : veni, et colluctemur cupidine.* Hanc enim per os Salomonis speciem fornicariæ videmus expressam. Nam quid tam meretricium, quam sæcularis voluptas quæ a fenestra domus suæ intrat, oculis prima tentamenta præludens; et penetrat cito si tu in plateam prospiciens, id est, in publicas transeuntium vias, non in legis interna mysteria obtutum tuæ mentis intendas. Ea profecto est quæ validioribus vinculis velut cubile quoddam consociatæ nobis communitatis intexit, ut qui reclinaverit se, ligetur; et opprobriosæ fraudis velamine operit corporis sui stratum, ad sollicitandos juvenum animos absentiam viri, hoc est, incuriam legis obtexens. Lex enim absens peccantibus est, nam si adesset, non delinqueretur; et ideo ait : *Non enim adest vir meus in domo : abiit autem viam longissimam, involucro pecuniæ accepto in manu.* Quid hoc esse dicam, nisi forte quia divites putant nihil esse quod non cedat suæ pecuniæ, et in gratiam sui legem velint esse venalem? Spargit odores suos voluptas, quia Christi odorem non habet. Thesauros demonstrat, regna promittit, amores spondet continuos, inexploratos concubitus pollicetur, sine pædagogo disciplinas, sine monitore sermones, vitam sine sollicitudine, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem. *Seducens*, inquit, *eum multo blandimento sermonum, et laqueis labiorum suorum alligans, domum adusque adtraxit. At ille secutus eam, circumvenitur.* Nitebat aula regio luxu splendida cœlatis parietibus, et humida natabant pavimenta vino. Flagrabat unguento humus, spinis cooperta piscium, et

marcentibus jam floribus lubrica. Illic comessantium tumultus, concertantium clamor, litigantium cædes, concentus cœnantium, saltantium strepitus, ridentium cachinnus, lascivientium plausus, confusa omnia, nihil naturæ ordine. Saltatrices tonsæ, et crispantes pueri coma, epulantium cruditas, edentium ructus, ebriorum sitis, hesterna crapula, hodierna temulentia, repleta vomitu bibentium pocula majore odore ebrietatis, quam si recentia tantum vina flagrarent. Ipsa in medio stans. Bibite, inquit, et inebriamini, ut cadat unusquisque, et non resurgat. Ille apud me primus, qui omnium perditissimus. Ille meus est, qui suus non est. Ille mihi gratior, qui sibi nequior. Calix aureus Babylonis in manu mea inebrians omnem terram, a vino meo biberunt omnes gentes. Qui est ergo insipientior divertat ad me, et indigentibus sapientia præcipio dicens : *Panibus absconditis suaviter utimini, et aquam furtim dulciorem bibite. Manducemus et bibamus; cras enim moriemur. Transiet vita nostra tamquam vestigia nubis, et tamquam nebula dissipabitur. Venite ergo fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tamquam in juventute celeriter. Vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra : ubique relinquamus signa lætitiæ.* Hæc omnia relinquuntur, nihil secum quis feret, nisi quod corporis voluptate perceperit. Denique ego istam institui philosophiam; nec est alia verior, nisi ea quæ bonum adserit quod suave atque jucundum sit. Ergo vel philosophiæ vel sapientiæ Salomonis credite.

CAPUT V.

Sollicitato a voluptat virtus saniora consulit: quomodo diabolicis tentationibus resistendum, et a quo etiam temporalia expetenda, quamque illa improbis noxia sint, docet: invitat ad convivium sapientiæ, et quid ejus ebrietas a vinolentia discrepet, aperit : ac tandem avaritiæ mala declarat.

15. His auditis, velut cervus sagittatus in jecore hæret saucius. Quem miserans virtus, et casurum cito videns, improviso occurrit, verita ne inter moras illecebris demulcentibus mens capiatur humana. Palam, inquit, apparui tibi non quærenti me. Ne fallat imprudentem, et circumveniat te mulier effrænata et luxuriosa quæ non novit pudorem : sedet in foribus domus in sella palam in plateis advocans prætereuntes. *Nunc igitur fili audi me, intende verbis oris mei. Non declinet in vias ejus cor tuum. Multos enim vulnerando dejecit, et sunt innumerabiles quos trucidavit. Viæ inferorum domus ejus, deducentes in secessum mortis. Aufer igitur tibi pravum os, et injusta labia longe a te propelle. Oculi tui recta videant : noli intendere fallaci mulieri.* Mella enim distillabunt a labiis mulieris fornicariæ, quæ ad tempus impinguat fauces tuas, postea vero amariorem felle invenies. Dies me citius defecerit quam vitia ejus exponam, quæ tamen in Proverbiis ore sapientiæ descripta atque expressa sunt. Non te vincat formæ concupiscentia. Adulterina est, fucis illita, nequaquam vero ac sincero fulgens decore. Neque capiaris oculis; circumfusa enim retia sunt. Esto magis similis illius et sequere eum qui salit super montes, et transsilit super colles, prospiciens per fenestras, eminens super retia. Mala sunt voluptatis vincula. Oculos delectat, demulcet aures, sed mentem inquinat : multa mentitur, falsa adjungit, vera subducit, spondet pecuniam, aurum offert; sed aufert disciplinam. Tu autem accipe potius disciplinam, quam pecuniam, et scientiam super aurum probatum. Melior est enim lapidibus pretiosis. Non te celabo quæ summa ejus feruntur, ne videar deoperire quæ displiceant in voluptate, et obumbrare quæ placeant. Elevat enim et extollit mentem suasoriis verbis, ostendit omnia regna terræ, dicens : Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me. Ibi tu cave ne rapiaris a præterlabentibus et non manentibus, in quibus magna tentatio est.

16. Docuit te certe dominus Jesus quemadmodum adversus hujusmodi tentationes resistas. Tetenderat diabo-

lus primum laqueum gulæ dicens : *Si filius Dei es, dic huic lapidi, ut panis fiat.* Respondit Dominus : *Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Laqueum solvit hoc dicto. Posuit iterum diabolus secundum jactantiæ laqueum, qui etiam bonam mentem prosperis currentem semitis solet strangulare : *Et duxit illum,* inquit, *in Hierusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi : Si filius Dei es, mitte te hinc. Scriptum est enim quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te; quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.* Itaque cum posset sine ullo periculo mittere se dominus Jesus, cui suppeterent spiritales volatus; tamen ne jactantiæ genus esset, respondit diabolo : *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Simul docuit nos cavere ne faciamus voluntatem diaboli. Si ergo vere jactantia declinanda est, quanto magis nemo debet falsa jactare pro veris? Tertius super est laqueus avaritiæ atque ambitionis. Ostendit in monte posito omnia regna orbis terræ in momento temporis. Bene in momento, quia diuturna esse nequeunt. Paululum expecta et cito transeunt. Itaque qui sequuntur ea, in monte sibi esse videntur : sed non sunt perpetui, sicut habes scriptum : *Vidi impium superexaltatum et elevatum super cedros Libani; et transivi, et ecce non erat.* Sed qui ea maximi facit, adorare videtur diabolum, cujus deus venter est, et in pudendis gloria. Tu autem in Deo gloriam quære, qui tibi ait : *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies,* a quo æterna accipias, non temporalia.

17. Tamen si quem etiam ista delectent, ab eo moderatius petantur qui verus omnium fons est. Nam et ipsa peculiaria quæ possidere sibi videtur diabolus, aliena sunt, sicut ipse dixit : *Tibi dabo potestatem hanc universam et gloriam eorum, quia mihi tradita sunt.* Ab eo ergo spera, licet brevis vitæ non sit longum viaticum requirendum : tamen ab eo spera qui universam creaturam condidit, qui diabolo ea ad tempus tradidit, non ut possideat, sed ut tentet. Non enim poterat corona esse sine certamine. Probandi erant dubii, ut justi coronarentur.

18. Dedit itaque diabolo ea, quia in his ipsis pœna accipientis est, si uti nesciat. Quid est enim thesaurus luxurioso, nisi sumtus luxuriæ? Unde non luxuriosus, sed frugi probatur. Et ideo utere quasi frugi iis quæ tibi apponuntur, ut non cum manducas multum, odibilis fias : *Vigiliæ enim et tormenta viro edaci.* Et infra : *Si coactus fueris in edendo, surge et vome, et refrigerabit te, et non adduces corpori tuo infirmitatem.* Plurimos itaque gula sua occidit, nullum frugalitas : innumeris vina nocuerunt, nulli parcimonia. Plerique inter epulas fudere animas, et mensas proprio replevere sanguine. Aliis cruditas vocem simul rapuit et sensum : et si aliquibus cruditas noxia non fuit, his ruinam fecit ebrietas. Alios enim in crimen egit ebrietas; etsi ipsa crimen sit, alios ad egestatem redegit. Postremo audi quos Christus excludat : *Cum intraverit,* inquit, *paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium dicentes : Aperi nobis. Et respondens dicet : Nescio vos unde estis, recedite a me omnes operarii iniquitatis. Tunc incipietis dicere : Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti. Et dicet vobis : Nescio unde estis.* Audisti quid de manducantibus dixerit. Audi nunc quid de jejunantibus dicat : *Beati qui nunc esuriunt et sitiunt, quia saturabuntur.* Et infra : *Væ vobis qui saturati estis, quoniam esurietis.*

19. Sed vis manducare, vis bibere? Veni ad convivium sapientiæ quæ invitat omnes cum magna prædicatione dicens : *Venite et edite panes meos, et bibite vinum quod miscui vobis.* Delectant cantica quæ epulantem demulceant? Audi hortantem, audi cantantem Ecclesiam, non solum in canticis, sed etiam in Canticis canticorum : *Manducate proximi mei, et bibite, et inebriamini, patres mei.* Sed hæc ebrietas sobrios facit, hæc ebrietas gratiæ non temulentiæ est. Lætitiam generat, non titubantiam. Nec verearis ne in convivio Ecclesiæ aut grati odores tibi, aut dulces cibi, aut diversi potus, aut convivæ nobiles de-

sint, aut decentes ministri. Quid Christo nobilius, qui in convivio Ecclesiæ et ministrat et ministratur? Istius convivæ recumbentis annecte te lateri, ac te Deo conjunge; non fastidias mensam quam Christus elegit dicens: *Introivi in hortum meum, soror mea sponsa; vindemiavi myrrham cum aromatibus meis: manducavi panem meum cum melle meo et bibi vinum cum lacte meo.* In horto, hoc est in paradiso, est convivium Ecclesiæ, ubi erat prius Adam, quam peccatum committeret. Ibi recumbebat Eva prius quam culpam crearet et pareret. Ibi vindemiabis myrrham, hoc est, Christi sepulturam; ut consepultus cum illo per baptismum in mortem, quemadmodum ille surrexit ex mortuis, et tu resurgas. Ibi manducabis panem qui confirmat cor hominis. Mel gustabis, quo tuarum dulcescat meatus faucium. Vinum bibes cum lacte, hoc est, cum splendore et sinceritate: sive quod pura simplicitas sit; sive quod immaculata gratia, quæ in remissionem sumitur peccatorum; sive quod parvulos consolationis suæ lactet uberibus, ut ablactati in deliciis, in plenitudinem perfectæ ætatis adolescant. Succede ergo in hoc convivium. An metuis ne angustior domus et brevis convivii locus te comprimat? O Israel, quam magna est domus Domini, et ingens locus possessionis ejus! Magnus, et non habet finem, altus, et immensus. Ibi fuerunt gigantes illi, qui ab initio fuerunt statura magna, scientes prælium. Non hos elegit Dominus. Et merito non elegit, quia prælium non pacem sciebant. Et ideo tu pacem disce, ut eligaris a Deo. Sed ne forte incomtam domus magnitudinem putes, et diversoria te columnata delectent: sapientia ædificavit sibi domum, et fulsit columnas septem. Ipse etiam dominus Jesus multas mansiones apud Patrem suum esse commemorat. In hac ergo domo epulaberis animæ cibos, potusque mentis; ut postea non esurias, neque sitias umquam. Qui enim manducat, manducat usque ad satietatem; et qui bibit, usque ad ebrietatem bibit.

20. Sed hæc ebrietas pudicitiæ custos est: illa vini ebrietas fomes libidinis, quo per carnes vaporantur interna viscera, animus ignescit, anima exuritur. Sævus criminum stimulus libido est, quæ numquam manere quietum patitur affectum. Nocte fervet, die anhelat, de somno excitat, a negotio abducit, a ratione revocat, aufert consilium, amantes inquietat, lapsos inclinat, castis insidiatur, potiendo inflammat, usque accenditur. Nullus peccandi modus, et inexplebilis scelerum sitis, nisi morte amantis extingui non potest. Et ideo ait Apostolus: *fugite fornicationem;* ut veloci fuga tamquam furiosæ dominæ declinare sævitiam, et tetro servitio exire possimus.

21. Nam quid de avaritia dicam, insatiabili pecuniæ cupiditate, et quadam æris libidine, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit? Omnibus invida, sibi vilis, in summis divitiis inops, affectu extenuat quod censu abundat. Nullus rapiendi modus, ubi nulla mensura cupiendi. Sic inflammat animum, sic igne suo pascit eum, ut hoc loco distet, quod illa formarum adultera sit, ista terrarum. Elementa concutit, mare sulcat, terram effodit, cœlum votis fatigat, nec sereno grata nec nubilo, condemnat proventus annuos, fetusque terrarum arguit. Sed hæc ægritudo est animæ, non sanitas. Denique Ecclesiastes dicit: *Est languor malus quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Et supra: *Qui diligit argentum, non satiabitur argento.* Et, *Nec est finis acquisitionis eorum.* Si quæris thesauros, accipe invisibiles et occultos quos in cœli altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, et eris dives qualicumque censu; quia non in abundantia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ te divitiæ verum divitem facient si sis in Deum dives.

CAPUT VI.

Virtutem studio et labore comparari. Hoc Jacobi qui primatum in fratrem adeptus est, probatur exemplo, et mystica de Abraham, Moyse, ac iisdem duobus fratribus exponuntur.

22. Audisti voluptatis mysteria, au-

disti etiam copiarum nostrarum munera, quas ego non supellectili operiendas, sed Scripturæ nudis sermonibus demonstrandas putavi; ut sua ipsa luce fulgerent, et ex se ipsæ vocem emitterent sui invicem. Neque enim sol et luna interprete indigent. Habent interpretem fulgorem sui luminis, quo totus repletus orbis est. Illis illuminatio est fides sine indice, quædam, ut ita dicam, intestata testis quæ alieno non indiget testimonio, ut subito se universorum oculis effundit. Non ergo nuntiantur opera nostra, sed clamant, et se ipsa nuntiant. Sane ut et hoc quod laboriosum in nostris ducitur, non prætermeam, fides exigitur, studium desideratur, facta quæruntur. His enim tribus dominus Jesus devotionis humanæ officia definivit dicens: *Petite, et dabitur vobis : quærite, et invenietis : pulsate, et aperietur vobis.* Et infra : *Omnis ergo qui audit verba mea hæc, et facit ea, similis est viro sapienti.*

23. Hæc qui studiose fuerit prosecutus, primatus benedictionis accipiet, sicut patriarcha Jacob qui continentia et fide humanarum supplantavit vestigia passionum. Iste ait : *Misericordiam mei habuit Deus, et sunt mihi omnia.* Hanc itaque misericordiam nos fide, studio, operibusque mereamur, quibus disciplinis invenit Israel gratiam Dei, et per ipsam omnia. Non enim mundi hujus copias, sed virtutum disciplinas sibi suppetere gaudebat. Has nobis substituamus hæredes, quas sanctus Abraham in Isaac filio suo substituit sibi, omnem operum suorum deputans hæreditatem sapienti et justo viro, nec ullum ejus hæreditarium ancillis vel ancillarum filiis derelinquens, sed tantummodo donationis munera. Perfectæ enim virtutes totum accipiunt gloriæ patrimonium, usitatis et mediocribus vile aliquid adspergitur. Et ideo Agar quæ advena latine dicitur atque accola, et Cethura quæ odorifera significatur, hæredes non sunt. Qui enim mediis utitur disciplinis, accola, non inhabitator est sapientiæ. Odore adspersus, non fructu expletur. Sanitatem autem cibus, non odor invehit, quia odor fructuum nuntius est. Principales itaque disciplinas sequentibus, et indigenas accolis agnoscimus præferendas.

24. Hoc secundum ingenium. At vero secundum mysterium Abraham pater gentium semini suo legitimo quod est Christus, hæreditatem omnem fidei suæ detulit, qui in hac terra velut advena fuit; ut vitæ hujus odorem magis, quam fructum referret. Hæc cum audit mens, avertit se a voluptate, virtutique adjungit, veri decoris admirans gratiam, purum affectum, simplicem sententiam, mediocrem vestem, hoc est, non in persuasione sermonis, sed in ostensione Spiritus, qualis est apostolicæ forma sententiæ, amictum sapientiæ atque pietatis omni pretiosiorem auro refulgens, tunc chorum prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, ac justitiæ suscipiens quæ flagrabant odorem disciplinarum, incutiens reverentiam, infundens gratiam. Itaque talibus mota elegit studia virtutis, quibus Jacob vir plenus exercitationis mentem intendit suam. Et ideo ovium pastor inducitur; eo quod imperitare corpori et sensibus ejus ac voluptatibus, votique modum tenere, ne velut ovis vagetur incerta, præstantius æstimatur, quam regere populos, vel præesse urbibus. Difficilius enim quispiam se, quam alterum regit. Animum vincere, iracundiam cohibere, compugnantesque leges carnis et mentis in unum cogere immortalis cujusdam est viri quem inferni porta non cœperit. Denique ipse sibi Legislator vindicavit hoc munus; ut oves pasceret Jetro, qui dicitur superfluus, et ageret in desertum : eo quod irrationabilem et superflui vulgarisque sermonis loquacitatem indiscreta quædam sobriæ doctrinæ coegit mysteria. Ideoque Ægyptiis abominationi erant pastores ovium. Omnes enim qui corporis dediti passionibus hujusmodi, et voluptatibus indulgent suis, disceptatorem verbi, doctoremque virtutis quadam execratione declinant. Et ideo per ænigmata hæc docuit Moyses apta Deo esse sacrificia, quæ refugit omnis insipiens, hoc est, opera et præcepta virtutis. Ideoque pastor Abel, Cain autem operator terræ

legitur, qui in fratre suo vir insipiens formam speciemque virtutis expressam ferre non potuit.

CAPUT VII.

Indicato duplici defectu sacrificii Cain, ostendit tria vitia in nostris oblationibus obrepere posse; necnon divina testimonia quibus eadem vitia proscribuntur, adducit.

25. *Et factum est, post dies obtulit Cain ex fructibus terræ munus Domino.* Duplex culpa : una quod post dies obtulit, altera quod ex fructibus, non ex primis fructibus. Sacrificium autem et celeritate commendatur et gratia. Unde præceptum est : *Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Melius est enim non vovere votum, quam vovere, et non reddere.* Cum enim moram facis, non reddis. Votum est autem postulatio bonorum a Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cum impetraveris quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum aut negligentibus irrepit oblivio impetratorum, aut tumidis et elatis. Arrogare eventus sibi hebetis cordis est, et bonum quod agit vel quod a Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris deputare gratiæ, sed ipsum se suorum bonorum auctorem ducere. Tertium genus est peccati quidem minoris, sed supparis arrogantiæ eorum scilicet qui datorem bonorum Deum non negant : sed quæ acciderint, ea sibi propter prudentiam suam, cæterarumque merita virtutum jure delata arbitrantur. Propterea etiam divina dignos habitos gratia, quod nequaquam viderentur indigni quibus talia divinis beneficiis provenirent.

26. Ne quid ergo hujusmodi accidat, unde votum tuum tibi in peccatum fiat, lex te informavit atque instruxit, dicente Domino qui legem dedit : *Attende tibi, ne obliviscaris beneficia Domini Dei tui, et non custodias mandata et judicia, et justitias illius quæ ego præcipio tibi hodie; ne cum manducaveris, et repletus fueris, et cum domos bonas ædificaveris, et habitare cœperis in eis, et oves tuæ et boves tui cum repleti fuerint, et cum ære, argento et auro completus fueris, et omnia possidere cœperis, et plena fuerint horrea tua, exultes cor tuum, et obliviscaris Dominum Deum tuum.* Tunc ergo oblivisceris Dominum, cum oblitus fueris tui. Si autem cognoscas infirmum te esse, cognosces Deum esse supra omnia, et immemor esse non poteris, ut ei reverentiam debitam solvas.

27. Disce nunc quemadmodum unusquisque moneatur, ne se ipse auctorem suorum putet bonorum. *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo : Virtus mea et potentia mea fecit mihi virtutem hanc magnam : sed in mente tua habebis Dominum Deum tuum; quoniam ipse dat vires, ut facias virtutes.* Unde bene Apostolus quasi legis interpres non gloriabatur in virtute sua : sed minimum apostolorum se esse dicebat et quidquid esset, gratiæ divinæ esse non meriti sui, nihilque nos habere quod non acceperimus. *Quid enim*, inquit, *habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Didicisti ergo humilitatem magis sequi, quam arrogantiam; sedulitatem affectare, quam potestatem. Accepisti salutaria præcepta, noli negligere utilia instrumenta medicinæ; quibus fibra omnis lethalis vulneris exsecatur.

28. Ille quoque qui se justificat, ne infletur cordis sui tumore; et ipse accepit salubre mandatum, in hujusmodi sententiam resultante oraculo: *Ne dicas in corde tuo, cum consumere cœperit Dominus Deus tuus gentes illas a conspectu tuo, dicens : Propter justitiam meam induxit me Dominus possidere terram istam : sed propter iniquitates gentium istarum extirpavit illos Dominus a facie tua.* Non propter justitiam tuam, non propter bonitatem tuam, nec propter æquitatem cordis tui intras possidere terram istam : sed propter iniquitatem gentium disperdet eos Dominus a conspectu tuo, et restituet testamentum tuum quod juravit patribus vestris. Testamentum perfecta Dei gratia est; nihil enim imperfectum dat Deus : perfecta autem virtus est, et opera virtutis. Testamentum autem dicitur, quo defertur bonorum hæreditas. Merito et testamentum dicitur, et divinum, cum ea quæ vero bona sunt, adtestatione mandatorum

cœlestium conferuntur. Et testamentum dicitur, quoniam sanguine dedicatum est: vetus in typo, novum in veritate. Quo Testamento divinæ gratiæ pignus tenemus; quia sic dilexit Deus hunc mundum, ut unigenitum Filium suum pro nobis omnibus daret. Unde perfectionem gratiæ prædicans Apostolus ait: *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?*

CAPUT VIII.

Exemplo sacrificii Abraham qualitates queis Deo grata fit oblatio, exprimuntur, nempe celeritas, continuatio et fides. Celeritatem Deus in utroque Testamento præcipit; quam et ipse exhibet, cum non tantum cito largiatur, sed etiam nos præveniat.

29. PRIMA igitur voti gratia est celeritas solutionis. Denique Abraham filium suum ad holocaustum jussus offerre, non post dies, ut Cain obtulit: sed *exurgens mane stravit asinam suam, et adhibuit secum duos pueros, et Isaac filium suum; et concidens ligna ad holocaustum, surgens abiit, et venit ad locum quem dixerat ei Deus, die tertia.* Primo adverte immolaturi studium maturum atque festinum; ut mora exspectationis non esset, nisi donec audiretur oraculum: deinde ut sterneret asinam suam, obsequium omne ipse susciperet, et sacrificio necessaria præpararet, duabus quoque fide et spe virtutibus comitantibus, hostiam suam duceret, de potestate Dei certus, et de bonitate securus.

30. Quod autem ait, *die tertia;* vel quod continua esse debeat et perpetua devotio. Tripartitum est enim tempus, præteritum, præsens et futurum. Quo admonemur quod nec præteritorum beneficiorum Dei, vel præsentium, vel futurorum irrepere debeat ulla oblivio, sed tenax gratiæ memoria perseverare, et obedientia non deesse. Vel quia is qui sacrificat, in unum splendorem, in unam lucem debeat credere Trinitatis. Ei enim qui fideliter sacrificat, dies lucet, nox nulla est. Sic et in Exodo Moyses ait: *Viam trium dierum ibimus, et immolabimus Domino Deo nostro.* Sed etiam alibi cum visus esset Deus Abrahæ ad ilicem Mambre: *Respiciens*, inquit, *Abraham oculis suis vidit, et ecce tres viri stabant super eum. Et videns occurrit obviam illis ad ostium tabernaculi sui, et adoravit super terram, et dixit: Domine, si inveni gratiam ante te.* Tres videt, unum adorat. Tres mensuras offert similaginis. Nam etsi immensus Deus, tamen mensuram omnium tenet, sicut scriptum est: *Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et universam terram clausa manu?* Perfectæ igitur in personis singulis Trinitati, interiore mentis arcano, hoc est, similaginis spiritalis sanctus Patriarcha sacrificium deferebat. Hæc est similago, quam in Evangelio molet mulier illa, quæ adsumetur: *Una* enim, inquit, *adsumetur, altera relinquetur.* Adsumetur Ecclesia, relinquetur Synagoga. Vel mens bona adsumitur, improba derelinquitur. Ut scias autem quia et Abraham in Christum credidit: *Abraham*, inquit, *diem meum vidit, et gavisus est.* Et qui credit in Christum, credit et in Patrem. Et qui perfecte credit in Patrem, credit in Filium et Spiritum sanctum. Tres ergo mensuræ, una similago, hoc est, unum erat sacrificium quod venerabili Trinitati, pari quadam mensura devotionis, et congrua plenitudine pietatis oblatum est.

31. Adhuc cognosce celeris studia devotionis: *Cucurrit*, inquit, *et accepit vitulum unum tenerum et bonum, et dedit puero, et festinavit facere eum.* Ubique impigra devotio, et ideo Deo fuit munus ejus acceptum. Habes et alibi, ut solis ortum oratione prævenias: *Occurre*, inquit, *ad solis ortum.* Habes in Evangelio dicentem dominum Jesum: *Zachæe festinans descende.* Et ille quia impetraverat quod volebat, ut Christum videret; et amplius impetraverat, ut videretur et vocaretur a Christo, festinans descendit, et excepit illum gaudens; et ideo probavit Dominus ejus affectum, et eum celeri remuneratione donavit dicens: *Quia hodie salus domui huic facta est.* Festinavit enim et Dominus ad beneficium; et ideo non exspectavit, ut promitteret, et postea impleret: sed antea fecit, et postea declaravit. Dixit enim, *Facta est salus:* quod utique prævenientis fuit, non promittentis. Justus igitur votum suum cele-

ritate commendat. Et patres nostri festinantes manducabant pascha, succincti lumbos, et pedes suos calceamentorum induti vinculis, et tamquam corporeum onus deponentes, ut essent parati ad transitum; pascha enim Domini transitus est a passionibus ad exercitia virtutis. Et ideo pascha Domini dicitur; quoniam et tunc in typo illo agni veritas Dominicæ passionis annuntiabatur, et nunc ejus celebratur gratia.

32. Cito ergo hoc quære, anima, ut cito etiam audias, sicut audivit et Jacob : *Quid est hoc quod tam cito invenisti, fili?* Et ille secundum dogma respondit : *Quod tradidit Dominus Deus tuus in manus meas.* Cito dat Deus; quia dixit, et facta sunt : mandavit et creata sunt. Verbum enim Dei non sicut quidam ait, opus est, sed operans, sicut habes scriptum : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor.* Prævenit omnia; est enim ante omnia sicut Pater, et in omnibus sicut idem Pater, penetrans omnia. Validum enim et acutum, et omni gladio acutius est; penetrans usque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum. Præveniens omnium cogitationes, de quo ait Pater Deus : *Jam videbis si comprehendit te Verbum meum, aut non.* Ubi enim Deus, et Verbum est, sicut dixit : *Veniemus et mansionem apud eum faciemus.* Et sicut habes in aliis de Deo lectum : *Ego steti hic priusquam tu :* ita et Verbum dicit : *Priusquam stares sub arbore fici, vidi te.* Et de ipso dictum est Verbo, hoc est, Filio Dei : *Medius autem vestrum stat quem vos nescitis.* Ubicumque enim sancti, ibi in eorum medio Dei Verbum in singulorum præcordiis complens maria et terras. Et cum hic est, etiam alibi est; non mutato loco, sed repleto utique sui præsentia. Ubique enim est, qui per omnia, et in omnibus, nullum locum immunem sui relinquens. Et ubi adest, erat : et ubi erat, adest. Et ideo qui novit velox esse Verbum Dei, cito petit, et cito impetrat.

CAPUT IX.

Pharao propter moram in obediendo arguitur. Commendatur in oratione humilitas, secretum ac brevitas, cum reprehensione verbositatis. Quomodo orandi formam Dominus docuerit; ac tandem pro quibus præcipue orandum.

33. At vero Pharao qui opinionibus vanis et inanibus studium impendebat suum (ranis repleta Ægypto, sonum inanem rerum et strepitum vanum reddentibus) dicenti Moysi : *Constitue mihi quando pro te orem, et pro famulis tuis, et pro populo tuo, ut exterminet Dominus ranas;* cum debuerit in tanta positus necessitate rogare, ut jam oraret nec differret, respondit : *Crastina die;* otiosus et negligens, moræ pœnam Ægypti soluturus excidio. Itaque iste ubi impetrabat, immemor flebat gratiæ; et exaltatus mente carnis suæ, obliviscebatur Deum.

34. Humilitas autem commendat orationem. Siquidem et Pharisæus ille reprehensus est qui jejunia sua velut beneficia enumerabat, et tamquam objectabat Deo, et se criminum memorabat exsortem. Publicanus autem prædicatus est, *quia longe stans nolebat oculos ad cœlum levare, sed percutiebat pectus suum dicens : Domine Deus, propitius esto mihi peccatori.* Et ideo divina eum sententia prætulit dicens : *Quia descendit hic publicanus justificatus magis, quam pharisæus.* Ille enim justificatur qui peccatum proprium confitetur, sicut locutus est ipse Dominus : *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Et David ait : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Et iterum : *Cor contritum et humiliatum Deus non spernit.* Hieremias quoque ait : *Anima in angustiis, et spiritus anxiatus clamat ad te.* Ergo et Pharao, et Assyrius qui dicebat : *Quis deorum gentium istarum liberabit terram suam de manu mea; quoniam liberabit Dominus Deus tuus Hierusalem de manu mea?* exaltatione sua dejecti sunt. Justus autem, sicut Jacob, ad auctorem Deum refert quæcumque fuerit bona consecutus, dicens de omnibus quæcumque sibi prosperare cognoverit : *Quoniam tradidit ea Dominus Deus in manus meas.* Hæc igitur melior votorum suorum solutio est, sicut et David ait : *Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua.* Laudare Deum, commendare est

votum, et solvere. Unde et Samaritanus ille aliis antefertur, qui cum leprosis aliis novem secundum præceptum Domini, mundatus a lepra, solus regressus ad Christum amplificabat Deum, et agebat gratias. De quo Jesus ait : *Non fuit ex illis qui rediret, et gratias ageret Deo, nisi hic alienigena.... Et ait illi : Surge, et vade; quia fides tua te salvum fecit.*

35. Est etiam illa commendandæ orationis et voti disciplina; ut non divulgemus orationem, sed abscondita teneamus mysteria, sicut tenuit Abraham, qui subcinericias fecit. Tenuerunt et patres qui coxere conspersum quod extulerant de Ægypto, subcinericia facientes azyma, quæ græce ἐγκρυφία dicuntur, eo quod abscondantur in cinere; significantes fermentum illud quod abscondit mulier illa Evangelica in farinæ mensuris tribus, donec fermentaretur totum, mysteriorum quoque innuentes premendam esse doctrinam. Quod apertius Dominus in Evangelio docuit dicens : *Tu autem cum orabis, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio Patrem tuum ora in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi : orantes autem nolite multum loqui.* Et infra, *Scit enim Pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo.* Cubiculum tuum, mentis arcanum, animique secretum est. In hoc cubiculum tuum intra, hoc est, intra in alta præcordia, totus ingredere de corporis tui exteriori vestibulo, et claude ostium tuum.

36. Quod sit ostium tuum, disce : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circuitus labiis meis.* Et Paulus petit orari pro se : *Ut aperiatur mihi,* inquit, *ostium verbi, ad loquendum mysterium Christi.* Sed ille, utpote electus ad Evangelii prædicationem, recte sibi ostium verbi optabat aperiri; quia de ore ejus exibat salus gentium, de ore ejus prodibat vita populorum. Nos autem claudamus ostium, ne culpa intret, ne lapsus aliquis sermonis exeat. Intrat culpa, si lapsus exierit. Audi quomodo intret culpa. *In multiloquio,* inquit, *non effugies peccatum.* Exivit multiloquium, peccatum intravit; quia in multiloquio nequaquam qui exeat sermo, trutinatur, imprudenter labitur, licet ipsum ultra mensuram aliquid loqui grande peccatum sit.

37. Et ideo cave ne imprudenter loquaris; labia enim imprudentis inducunt eum ad mala. Cave ne in oratione te extollas; oratio enim humiliantis se nubes penetrabit. Cave ne incaute Symboli vel Dominicæ orationis divulges mysteria. An nescis quam grave sit in oratione contrahere peccatum, ubi speras remedium? Certe Dominus per Prophetam docuit hoc grave esse maledictum dicens : *Et oratio ejus fiat in peccatum;* nisi forte mediocre id tibi putas esse. Diffidere est enim de potentia Dei, æstimare quod non audiaris, nisi clamaveris. Clament opera tua, clamet fides, clamet affectus, clament passiones tuæ, clamet sanguis tuus, sicut sancti Abel, de quo dixit Deus ad Cain : *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat.* Audit enim te in occultis, qui mundat in occultis. Nos nisi loquentem aliquem audire non possumus : apud Deum loquuntur non verba, sed cogitationes. Et ut hoc verum scias, dicebat Dominus Jesus ad Judæos : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Non interrogantis vox ista est, sed scientis. Quod tibi manifestat Evangelista dicens : *Jesus autem sciebat cogitationes eorum.* Sicut ergo Filius novit, novit et Pater. Filium nosse cognovisti, patrem nosse, audi consiliarium et testem Patris dicentem : *Scit enim Pater vester quid vobis opus sit, antequam petatis ab eo.* Coque ergo subcinericiam tuam vapore Spiritus sancti : coque etiam animi passiones verbi calore. Et si crudiores sunt passiones tuæ nuper fortasse de Ægypto egredientes, operito eas, et lento calore excoque; ne fortiorem ignem ferre non possint, et semiustulentur potius quam coquantur. Sunt enim plurima quæ cruda displiceant, cocta delectent. Fove igitur pectore tuo alta mysteria; ne præmaturo sermone et infidis auribus vel infirmis quasi incocta committas, atque auditor avertatur et cum horrore fastidiat, qui si coctiora gustaret, spiritalis cibi perciperet suavitatem.

38. Divine autem dominus Jesus et bonitatem te docuit Patris, qui bona noverit dare; ut quæ bona sunt a bonô poscas: et impense et frequenter monuit orandum; non ut fastidiosa continuetur oratio, sed ut assidua frequenter effundatur. Plerumque enim inanis gloria longæ precationi, inter missæ autem prorsus obrepit incuria. Deinde monet ut cum ipse veniam tibi poscis, tum maxime largiendam aliis noveris, quo precem tuam operis tui voce commendes. Apostolus quoque docet orandum sine ira et disceptatione, ut non turbetur, non interpoletur oratio tua. Docet etiam orandum in omni loco, cum Salvator dicat: *Intra in cubiculum tuum*. Sed intellige non cubiculum conclusum parietibus, quo tua membra claudantur: sed cubiculum quod in te est, in quo includuntur cogitationes tuæ, in quo versantur sensus tui. Hoc orationis tuæ cubiculum ubique tecum est, et ubique secretum est, cujus arbiter nullus est nisi solus Deus.

39. Orandum autem præcipue et pro populo doceris, hoc est, pro toto corpore, pro membris omnibus matris tuæ, in quo mutuæ caritatis est insigne. Si enim pro te roges tantum, solus pro te rogabis. Et si pro se tantum singuli orent, minor peccatoris quam intercedentis est gratia. Nunc autem quia singuli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro singulis. Ergo ut concludamus, si pro te roges tantum, solus, ut diximus, pro te rogabis. Si autem pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt. Siquidem et tu in omnibus es. Ita magna remuneratio est, ut orationibus singulorum acquirantur singulis totius plebis suffragia. In quo arrogantia nulla, sed humilitas major est, et fructus uberior.

CAPUT X.

Exposito primo sacrificii Cain defectu transitur ad alterum, quod scilicet non obtulerit de primitiis. Primitias animæ præcipue offerendas, et quæ illæ sint. Easdem Abelem obtulisse, ac legem offerendas præcepisse. Ibidem quinam dicantur Chananæi: item cur Deus jurasse memoretur: non posse sine illius ope animi motus pacari. Denique hos partus offerri debere ad quos sexus distinctio nihil conferat.

40. Sed jam est tempus allo transire, quoniam de eo quod post dies obtulit Cain plene diximus. Factus est indicium resupini, cum ipsa postulatio voti matura esse debeat; ne videamur de humanis artibus, hoc est, medendi peritia, herbarumque succis sperasse magis remedium, quam de Deo subsidium poposcisse. Ad ipsum enim prius est confugiendum, qui nostræ curare possit animæ passiones. Verum homines quidam præpostero ordine ante sibi ab hominibus opem arcessunt: ubi autem humana subsidia defecerint, tunc opinantur divini postulandam favoris gratiam.

41. Concluso ergo illo et convicto Cain crimine, aliud oblationis vitium discutiamus. *Obtulit*, inquit, *ex fructibus terræ*, non à primis fructibus primitias Deo. Hoc est primitias sibi prius vindicare: Deo autem sequentia deferre. Itaque cum vere anima corpori tamquam servo domina sit præferenda, utique primitias ejus, hoc est, animæ prius quam corporis offerre debemus. Primitiæ animæ primatus sunt bonarum disciplinarum. Quæ licet tempore posteriores sint quam corporis primitiæ, quæ sunt esca, incrementum, visus, auditus, et tactus, odor, vox (mens autem et sensus pars animæ) pars corporis est, tamen priores sunt disciplinis. Quarum primitiva est puro corde et simplici sermone oblata Deo gratiarum actio.

42. Hæc munera obtulit Abel, et ideo respexit Deus in munera ejus, quoniam e primitivis obtulit. Accedit ergo quia de primitivis ovium, et de adipibus earum. Considera quia non de insensibilibus sed de animantibus obtulit. Plus est enim animalis, quam terrenus; siquidem animalis proximus spiritali est. Non enim prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Quod animale spirat, habet vitalem spiritum: non ita quod de terrarum est fructibus. Deinde obtulit non secunda, sed prima, non exigua, sed pinguia, talia enim lex probavit, et jussit offerri, sicut scriptum est: *Et erit*, inquit, *cum inducet te*

Deus in terram Chananæorum, sicut juravit patribus tuis, et dabit tibi; tolles omne quod aperit vulvam masculinum Domino. Omne quod aperit vulvam de armentis et pecoribus tuis, quæcumque nata fuerint tibi masculina, sanctifica Domino. Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis illud ove: si autem non mutabis, redimes illud. Quid tam profundi mysterii, tam altæ secretæque sapientiæ, quam ut in venis quibusdam verborum simplicium deprehendas atque haurias ubertatem gratiæ spiritalis? Chananæi enim mobiles et inquieti sunt. Cum igitur in eorum terram fueris ingressus, quos advertis propter levitatem, inquietudinem, et instabilitatem morum, possessione dejectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non levis sermo perturbet; hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, et inquieta contentio: sed magis tranquillitatem cordis, et animi serenitatem placidus servato; ut tamquam in salo maris tutam navibus stationem, portu quodam tuæ mentis exhibeas.

43. Hanc possessionem tibi Dominus pollicetur, et quodam sacramenti promittit vinculo, ut constantiam tuam firmet. Neque enim ideo Deus jurat, quod fide credentis indigeat, aut testimoniorum adstipulationibus destitutus suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis adsciscimus sacramento, et ideo juramus, ut credamur vera dixisse. Deus autem et cum loquitur fidelis est, cujus sermo sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens Deus, sed propter Deum etiam sacramentum fidele est. Qua ratione igitur Moyses jurantem Deum inducit? Quia nos usu quodam mortalium claudimur, et velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis involvimus, aut velut cochleæ quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aerem liberum carpere aut sustinere: sic nos non nisi intra quædam humanæ consuetudinis latibula terrena versamur. Unde quia illud verius solemus credere, quod jurejurando firmatur; ne nostra claudicet fides, jurare describitur Deus qui ipse non jurat, sed jurantium judex, et ultor est pejerantium. Denique scriptum est: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum: Tu es sacerdos in æternum.* Servavit utique quod juravit, dedit nobis æternum principem sacerdotum: ut et tu quod juraveris, ita noveris esse servandum; ut quia per eum juras qui non mentitur, scias eum futurum, si mentiaris, ultorem.

44. Expulsis igitur inquietis et mobilibus cogitationibus, dabit tibi Deus vacuam possessionem cordis et mentis; ut eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, et fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere; eradices gentilium vitiorum omnem conceptum; lucos eorum diruas quibus obumbratur veritas, et quidam cœlestis liber visus cogitationis horrore tenebrosæ disceptationis absconditur.

45. Sed hoc nisi divino donatus munere efficere non potes; ideo ait: *Dabit tibi Deus*, hoc est, cogitationes optimas, placida consilia, tranquillas inventiones. Cum dederit hæc, tolles omne quod aperit vulvam masculinum, et sanctificabis Domino. Non totum exigit a te Deus, qui totum donavit. Multa enim ad usum substantiæ largitur humanæ, et hoc non potest esse divinum sacrificium, ubi est usus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliaque etiam ministeria corporis dono sunt tibi collata, non a te relata Deo munera. Quidquid autem sanctum cogitaveris, hoc Dei munus est, Dei inspiratio, Dei gratia: sicut e contrario illa quæ cum in usu naturæ humanæ sint, non coinquinant hominem; sed quod exit de ore, furta, falsa testimonia, sacrilegia, hæc sunt quæ coinquinant hominem.

46. Interiora ergo nostra mundemus, ut possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vulvam masculinum, hoc est, justum et principale, quod sanctificare Domino debeamus. Neque enim hi nos corporei coitus, conceptus partusque sanctificant, quibus vulva feminea deflorato pudore virginitatis aperitur. Nam etsi mulier sanctificat virum, et vir mulierem: tamen

plerumque contingit virginis vulvam etiam sine conjugii sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanctificationis aliena est, aut utriusque sexus confusa naturâ est, ut uterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta. Generatio ista successionis humanæ mulierem decet, impossibilis eadem viro.

47. Ergo si carnis usui non quadrat hic sensus, officia animæ discutiamus. Istam sane invenio, quæ nullo discreta sit sexu et cum sexum non habeat, utriusque sexus munera repræsentat, nubit, concipit, parit. Et sicut feminis dedit vulvam natura, in qua uniuscujusque animantis generatio per menstruas formatur ætates : ita est quædam virtus animæ quæ velut quodam vulvæ genitalis secreto cogitationum nostrarum suscipere semina, conceptus fovere, partus solet edere. Neque enim aliter diceret Esaias : *In utero accepimus, et parturivimus spiritum salutis;* nisi vulvam animæ novisset. Harum generationum quædam femineæ sunt, malitia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliaque hujusmodi vitia, quibus animi nostri quædam enervatur virilitas. Masculinæ sunt, castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia, quibus mens nostra, et caro ipsa firmatur, et ad obeunda impigre munia virtutis erigitur. Hos partus alvus ille propheticus parturivit. Et ideo ait : *In utero accepimus et parturivimus spiritum salutis.* Masculum igitur et parturivit, et peperit, qui spiritum salutis effudit.

LIBER SECUNDUS*.

CAPUT I.

Animæ partus mature producendos: eorum quæ forma sit? Plebeios sensus mentis imperio domitari posse ; duplex enim esse sensuum nostrorum genus ; et in utro consistant primitiva Deo offerenda? Postremo de commixtione qua constamus, ejusque primitiis disputatur.

1. Hos partus anima nostra parturiat, nec solum parturiat, sed etiam pariat, et diebus pariat impletis; ne immaturos partus dies judicii deprehendat. De his enim partubus dixit Dominus Jesus : *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus!* Maturius igitur absolvatur hic partus, et cogitationes nostræ bonorum operum processibus explicentur ; ut nihil imperfectum finis noster inveniat, nihil inexplicatum terminus vitæ nostræ offendat, nihil tamquam in incude positum usus nostri operis derelinquat. Festina igitur, anima, formare partus tuos, properantius absolvere, celerius quos genueris enutrire.

2. Quæ tanti forma sit partus, demonstrat Apostolus dicens : *Filioli mei quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* In hanc formam tota mentis nostræ coalescant viscera, et in illo genitali alvo animæ nostræ Christus refulgeat. Partus noster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis nostri imbuatur infantia, instituatur pueritia, juvenculescat adolescentia, senecta canescat. Ætas enim senectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nulla perfidiæ inquinamenta maculaverint. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defendit : *Ego vos,*

* Hanc operis divisionem ab Ambrosio profectam esse nequaquam arbitramur, sed eam malumus tribuere sciolo cuipiam, qui cum pleraque omnia, de quibus apud Philonem libris duobus agitur, in hoc tractatu contineri adverteret, eum quoque bifariam dividendum esse judicavit ; sed adeo præpostere illud præstitit, ut ibi posuerit secundi libri initium, ubi ne caput quidem incipere oporteret. Longe sane commodius ab eo loco, ubi vir sanctus ad agendum de secundo sacrificii Caïni vitio aggreditur, initium duceret secundus liber. Cum autem divisio illa etsi absurda ab antiquissimi ævi mss. ad editionum tempora pervenerit ; nos quoque eam, ne qua in citationibus confusio oriatur, censuimus esse retinendam.

inquit, *genui in Evangelio;* ne cujus sæva insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculina igitur generabat, qui in virum perfectum populos quos docebat, fidei gestiebat unitate concurrere, et in agnitione Filii Dei perfectam plenitudinis Christi tenere mensuram. Hoc enim sacrificium acceptabile Deo noverat, de quo scriptum est : *Separabis omne quod aperit vulvam masculinum, Domino.* Et qui addidit : *Omne quod aperit vulvam de armentis et de pecoribus quæ sunt tibi masculinum, sanctifica Domino;* ne quid obscuritatis habeat, consideremus.

3. Dixerat de principalibus generationibus, hoc est, plenis capacibusque rationis : addidit et de gregalibus, hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus, qui irrationalibus comparantur jumentis. Quæ tamen cum a rectore aliquo gubernantur, facile mansuescunt; et imperata exequi, et jugum subire, et ad vocem magistri accelerare gradum, aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis quæ jubentur, humano quodam famulatu obire consueverunt. Tantum valet institutio, ut vincat naturam! Itaque illa quæ consortium nostræ substantiæ non habent, agnoscunt tamen nostræ vocis imperium : et cum suæ naturæ nullam rationem habeant, nostræ rationem capessunt, et quodammodo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blanditiis delectari magistri. Torvos leones cernimus naturalem feritatem imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere; et cum sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur canis, ut pavescat leo : et qui sua injuria exasperatur, coercetur aliena, alteriusque exemplo frangitur. Quoties parata præda et cibo obvio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quoties repentino impulsi motu aperta ad morsus ora jussi resolvunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliviscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagantur ullo, et omni domitoris gubernaculo destituta exasperantur. Et ideo appositi sunt armentarii, opiliones, cæterique pastores, quidam magistri gregum officia sua singulis animantium sibi commissorum conditione formantes.

4. Videtur ergo et sensuum nostrorum quoddam genus aliud domitum et mansuetum : aliud indomitum quod armentario quodam motu mentis velut deside atque resoluto proruat ad irrationabiles delectationes corporis : mansuetum autem quod velut duci cuidam moderationi mentis se subjiciat et subdat. Quæcumque ergo ejus naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta : quæcumque autem sine duce ullo plebeia præsumtione quadam dominantur, velut civitatis alicujus quæ regis optimatumque consilio privata sit, ita corporis sui omnem statum et virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effeminant. Ex his illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captivam trahebat eam quadam lege peccati. Et ideo ut de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem non in sua virtute, sed in Christi gratia reponebat. Unde liquet quod hæ commotiones quæ secundum legem mentis sunt, ex divino favore procedunt, alii autem sensus ex voluptate corporea.

5. Illa igitur quæ sancta sunt, primitiva sunt nostrorum sensuum : ista velut de quodam grege sunt, et vilitate plebeia : quæ varia videtur Moyses nominibus significasse diversis. Hoc enim declarat etiam illa area legis mystica, de qua ait : *Initia areæ tuæ et lacus tui non novissima facies. Primitiva filiorum tuorum dabis mihi.* Sanctæ commotiones sensuum nostrorum, quæ secundum virtutes sunt, ipsæ sunt primitiæ areæ spiritalis : propterea etiam rurali areæ comparantur, in qua ventilantur frumenta. Sicut enim in hac rurali area excutitur triticum atque hordeum, et dum sæpius ventilatur, separatur a paleis; quia paleæ cæteraque purgamenta messis in diversum levis auræ spiramine dissipantur; illa vero quæ solidiora sunt, in locum eumdem excusso pulvere relabuntur : ita cogitationum nostrarum fruges quæ sunt solidæ atque

optimæ, puram atque sinceram exhibent virtutis alimoniam, sicut scriptum est : *Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei :* quæ autem inutiles sunt et vacuæ, disperguntur ut fumus ac nebulæ; quia sicut fumus oculis, sic iniquitas utentibus ea. Et recte fumo iniquitas comparatur, quæ velut quadam sæculari caligine aciem mentis obducit.

6. Et ideo Dominus dicit: *Cum intraveritis in terram in quam induco vos, et cum manducare cœperitis de panibus terræ illius, offeretis oblationem separatam Domino, primitias conspersionis vestræ, panem sicut oblationem de area : sic offeretis primitias confusionum vestrarum, et dabitis Domino.* Confusio nos sumus, diversorum elementorum quadam commixtione compositi. Siquidem frigidum calido, et humidum sicco miscetur in nobis. Hæc conspersio multas habet carnis illecebras, et plurimas delectationes : sed non sunt hi primitivi hujus corporis sensus, quia ex anima et corpore constamus et spiritu. Hæc est conspersio principalis, in qua sanctificari nos Apostolus cupit, sicut ait : *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia; ut integer spiritus vester et anima et corpus sine querela in die domini nostri Jesu Christi servetur.* Cujus conspersionis primitiæ spiritales sunt, hoc est, inventiones et generationes sensuum qui ex vigore animæ procedunt. Sed non omnes primitivi sensus, nisi qui malitiæ et improbitatis, atque omnis erroris exsortes sunt. Sunt autem necessariæ corporis delectationes, ut dormiendi, edendi, bibendi, deambulandi, et cæteri sensus hujusmodi; sed non in his primitiæ. Et ideo non in his, sed in illis Domini sacramentum, ubi castitas, pietas, ubi fides atque devotio. Cujus rei manifestum et evidens exemplum est oblatio patriarchæ Isaac, quem sacrificii modo obtulit pater nullius motu passionis inflexus humanæ, mundam offerens Deo hostiam, vacuamque formidinis, et corporeæ cupiditatis immunem, cum ipsa pietas patris devotioni cederet immolantis.

CAPUT II.

Primitias non tempore, sed sanctitate æstimari : cum fide quæ imprimis necessaria est, conjungenda ad verum sacrificium bona opera: fructu mutandum laborem, atque animam ab inutilibus liberandam esse.

7. Nunc consideremus quæ sit vis primitiarum, et utrum tempore æstimentur primitiæ, an sanctitate, hoc est, utrum omnia primogenita sanctificationem habeant primitiarum. Primitiæ etenim fructuum sanctæ secundum legem; quia in his optimum festinæ fidei sacrificium est : sed fiunt sanctæ devotione, non tempore; quia non proventus sanctificat, sed devotio. Denique ubi celer proventus est, si devotio moretur, offensa contrahitur. Non ergo omnia primogenita sancta : sed omnia quæ sancta sunt, sunt etiam primogenita. Denique Cain primogenitus, sed non sanctus. Sanctus quoque Israel Dei populus, sed non primus ætate, et tamen primogenitus appellatur, sicut scriptum est in prophetis : *Primogenitus meus Israel.* Et Levi sanctus, sed non primogenitus; nam tertius Liæ filius legitur : et tamen levitæ primogeniti nuncupati, quibus ab eo nomen est derivatum. Scriptum est enim in Numeris : *Ecce tuli levitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito qui aperit vulvam a filiis Israel, et erunt mihi levitæ; mihi enim omne primitivum. In qua die percussi omne primogenitum Ægypti, sanctificavi omne primogenitum Israel.* Ergo levitæ primogeniti nuncupati, qui sanctificatione utique cæteris filiis Israel antelati sunt. Qua ratione primogeniti sint, audi Apostolum dicentem. *Sed appropinquastis Sion monti, et civitati Dei vivi Hierusalem quæ in cœlo est, et decem millibus lætantium Angelorum, et Ecclesiarum primitivarum, quæ scriptæ sunt in cœlo.* Quatuor ordines fecit, montis Sion, civitatis Hierusalem, celebritatis Angelorum, et Ecclesiarum primitivarum. Tulit ergo Dominus Deus de medio populi Israel levitas; quia non humanarum eos consortes voluit esse curarum, sed divinæ religionis ministros. Et primogenitos sibi fecit qui vulvam aperiunt spiritalem; et ideo non erant,

ab utero naturæ, sicut diversorum criminum peccatores : sed destructis cultoribus sæcularibus eliguntur. Unde non habent cum plebeia possessione consortium, nec in medio populi computantur; quia verbum Dei in medio sui possident, sicut scriptum est in Evangelio : *Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum.* Et alibi : *Medius vestrum stat quem vos nescitis.*

8. Hinc ergo cognoscimus quod ante omnia fides nos commendare Deo debeat. Cum fidem habuerimus, elaboremus ut opera nostra perfecta sint. Siquidem hoc plenum est et perfectum sacrificium, sicut ipse Dominus docet nos dicens : De donis et datis tuis observabitis offerre mihi in diebus festis meis, nihil detrahentes, neque dispertientes; sed plena et integra et perfecta offerentes. Festus autem dies Domini est, ubi perfectarum virtutum gratia est. Quæ tunc perfectæ sunt, si sollicitudinum sæcularium, et corporalis illecebræ victor animus delinimenta voluptatis excludat, liber a sæculo, Deo deditus, nihil de tramite directæ intentionis imminuens, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ dividens, nunc labori. Solus itaque sapiens hanc celebrat solemnitatem, nullus alius. Immunem enim hujusmodi passionum animam reperire difficile est. Divide ergo secundum rationem animæ principalia et obedientia, et tunc quid masculinum, quidve femininum sit deprehendes. Nulla enim sine labore virtus, quia labor processus virtutis est. Quod etiam legis ipsius verba significant, quæ dicit : *Omne quod aperit vulvam asinæ, mutabis ove.* Immunda enim animalia lex a sacrificio separavit, et pro his ad vicem munda jussit offerri. Asinæ ergo partum, hoc est, immundum jubet mutari ove, quæ munda et apta sacrificio est. Hoc est secundum litteram. Cæterum si quis sensum spiritalis legis altius persequatur, libet considerare quod asina laboriosum sit animal, ovis fructuosum. Fructu ergo dicit mutandum laborem, ut finis operis sui fructus sit. Vel certe hoc modo : omnem laborem tuum, omnem industriam puro et simplici commendabis affectu.

9. *Si autem non mutabis,* inquit, *redimes.* Jubetur ergo secundum litteram, ut animal aliud pro immundo animali offeratur, aut pretium; ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior liberandam animam tuam docet, ut desistat ab iis quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat et quodam exuit debito. Relinquenda sunt opera quæ verum fructum, bonosque processus habere non possunt; qualia sunt ista mundana quorum usus non potest esse diuturnus. In quibus ipse nudus et veri vacuus effectus est; et quamvis summo quæsitus fuerit labore, animam nihil juvat. Ea enim quæ servitutem animæ inferunt, inutilia sunt omnia, etsi non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria : sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subjacere incertis, et transferri ad hostem eventu prælii, et eo ipso quo victores ante fuerint, fieri miseriores. Opus est ergo ut opera tua ad Deum dirigas, et ejus tibi adspiret favor. Athleta ipse qui suis non alienis decernit viribus, quoties congreditur, dubios casus subire se credit. Et cum ad coronam pervenerit, intelligit citius hanc mundi gloriam tamquam coronæ ipsius folia marcescere. Gubernator cum in portus navim subduxerit, vix finem impositum labori putat, et statim quærit laboris exordium. Solvitur corpore anima, et post finem vitæ hujus adhuc tamen futuri judicii ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, ubi finis putatur. Unde votis et pura conscientia et spiritu caritatis adhæreamus Deo nostro, et divinum nobis conciliemus favorem : precantes ut a sæcularibus curis tamquam ab immitibus et agrestibus dominis possimus absolvi atque exui, mundanoque exire servitio, in libertatem supernæ cognitionis quæ vera et sola est libertas, vocati.

CAPUT III.

Quod dixerat laborem fructu mutandum, exemplo Judæorum in Ægypto servientium, et Evangelii testimonio confirmat: quonam ex loco, et quo pacto liberanda sit anima, declarat; et Christum verum levitem, id est liberatorem nostrum esse. Denique pulcra de utilitate quam affert justorum familiaritas, proponit.

10. Et ut præceptum legis exemplo adstruamus, cum deprimerent Ægyptii Judæorum populum in operibus variis, et luto ac lapide, ingemuerunt filii Israel, et Domini provocaverunt in se misericordiam. Et dixit ad Moysen: *Ego exaudivi gemitum filiorum Israel, quomodo Ægyptii in servitutem deprimunt eos, et memor factus sum testamenti mei. Vade, et dic filiis Israel: ego Dominus, et educam vos de potentia Ægyptiorum, et eruam vos de servitute eorum, et liberabo vos in brachio excelso, et judicio magno, et sumam vos mihi in plebem, et ero vester Deus, et scietis quoniam ego sum Dominus Deus vester qui educam vos de potentia Ægyptiorum, et inducam vos in terram in quam extendi manum meam.* Ecce quomodo populus Hebræorum fructu mutavit laborem, ut qui in luto operabatur, spe regni operaretur æterni. Et ideo Dominus in Evangelio inanem populorum gentilium miseratus laborem, qui lateres construerent lutulentæ superstitioni, et voluptati corporis dediti, solidum fidei murum ædificare non possent, velut ad quosdam asinæ fetus locutus ait: *Venite ad me omnes qui laboratis, et ego vos reficiam. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum, et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris.* Qua vocatione plenius mihi videor verba legis et mysteria recognoscere: quia asinam aut commutandam ove docuit, aut redimendam pecunia; ut non solum asinæ partum ove, hoc est, mundis immunda mutemus, sed etiam redimamus. Quod videtur exprimi, si prius sacrificio purificationis, et mysterio baptismatis delictorum nostrorum inquinamenta lavemus; crimina quoque nostra bonis operibus, fideique pretio, et miseratione redimamus.

11. Pretium nostrum sanguis est Christi. Unde et apostolus Petrus ait: Non auro vel argento redemti estis, sed pretioso sanguine. Et Paulus dicit: *Pretio emti estis, nolite effici servi hominum.* Unde non otiose miramur in Evangelio quod super pullum asinæ sederit Dominus Jesus; quia populus gentilis cœpit esse Christi hostia, qui secundum legem habebatur immundus. Unde et de levitis scriptum est, quod sint redemtiones eorum; eo quod et sanctitate vitæ suæ et oratione peccata plebis lavarent. In quibus figura agni præcessit mysteriis verum venturum levitem, qui proprii corporis passione tolleret peccatum mundi. Levites significatur susceptus pro me, vel ipse mihi levis; ipse enim perfectæ virtutis habet impertiendæ populo sanitatis indicium. Ipse ergo qui pro salute universorum expectatus advenit, pro me est utero editus virginali, pro me oblatus, pro me gustavit mortem, pro me resurrexit. In quo omnium hominum suscepta est redemtio, assumta est resurrectio. Ipse est verus levites; ut nos levitas faceret adhærere Deo, ipsi continuas preces fundere, de ipso salutem sperare, fugere terrena negotia, in Dei possessione numerari, sicut scriptum est: *Domine, posside nos.* Ea est enim sola possessio, quæ nullis obnoxia tempestatibus perpetuæ gratiæ ferat fructus. Redemtor levites est, quia vir sapiens redemtio insipientis est. Qui tamquam medicus ægrum insipientis animum fovet, et quædam adspergit solidiora menti prudentiæ medicamina, imitatus illum medicum qui de cœlo venit, ut demonstraret hominibus prudentiæ vias, et sapientiæ semitas parvulis revelaret. Videbat enim laborantes non posse sine remedio salvari, et ideo medicinam tribuebat ægris. Ideo omnibus opem sanitatis detulit; ut quicumque perierit, mortis suæ causas sibi adscribat, qui curari noluit, cum remedium haberet, quo posset evadere: Christi autem manifesta in omnes prædicetur misericordia; eo quod ii qui pereunt, sua pereant negligentia: qui autem salvantur, secundum Christi sententiam liberentur, qui omnes homines

vult salvos fieri, et in agnitionem veritatis venire. Denique et Sodoma si habuisset quinquaginta justos, non esset eversa, et si decem habuisset, esset redemta; eo quod sermo remissionis peccatorum animam servitute exuat, et disciplinæ plenitudo perfectæ mentem non sinat edaci libidinum vapore consumi.

12. Plurimum tamen refert, et moralem ædificat affectum, si etiam numerum justorum simpliciter accipiamus prodesse populorum saluti. Comprimit et resecat invidiam, confundit improbitatem, virtutem incitat, auget gratiam. Nemo enim invidere debet alteri laudem quæ sibi prosit: atque improbus quisque redemtorem suum dum suscipit, frequenter imitatur; certe veneratur, plerumque etiam diligit. Ipse etiam si aliis profuturum sciat, studiis augetur, eaque gratia connectit populos, accumulat caritatem civium, urbium gloriam. Quam beata civitas quæ plurimos justos habet, quam celebrabilis ore omnium: quomodo benedicitur tota de parte, et beatus atque perpetuus ejus status æstimatur! Quam gaudeo cum aliquos mites ac sapientes diu vivere video, cum virgines castas, viduas graves adspicio longævas, velut quamdam incanam Ecclesiæ curiam quæ prætendat ipso quodam vultu et specie gravitatis quod revereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur! Non enim ipsis gaudeo, cum vivendo multa subeant tædia sæculi hujus, sed quia prosunt pluribus. Similiter dum aliquis hujusmodi decidit, quamvis longa senectute depositus, afficior; quia destituitur grex juvenum muro senili. Denique peritura urbis, aut malorum imminentium, vel futuræ labis hoc primum indicium est, si decedant viri consultiores, vel etiam graviores feminæ. Hinc primum ingruentium porta aperitur malorum. Sicut ergo urbs tota solidatur atque augetur cœtu sapientium, vel obitu labefactatur: ita sermo gravis, et quidem senilis plenus prudentiæ stabilire uniuscujusque animam, et confirmare mentem solet. Jam si accedat multarum lectionum usus, plurimorum præceptorum et consiliorum quidam senatus, velut perpetuum urbis ejus quæ in singulorum est præcordiis, statum efficit.

CAPUT IV.

Quare Moyses levitas appellarit primogenitos et redemtores, eorumque urbes redemtrices designarit? Cur non sit absurdum piis cohabitare facinorosos? de duabus in Deo virtutibus, misericordia et justitia, atque earum ministris; deque eo quod malitiæ egressus semper virtutis operetur ingressum, et contra; ut evangelicis exemplis comprobatur.

13. Ideo ergo primogenitos et redemtores cæterorum levitas Moyses appellavit; quod maturioris et utilis sententiæ viri altero senectutem quamdam animæ præferant, altero redemtionem conferant. Unde et civitates levitarum in veteri Testamento redemtrices significavit Moyses; quia is qui confugit ad eam animam, in qua habitat Dei Verbum, quæ urbis modo munita atque vallata sit, perpetuam libertatem acquirit sibi. Sicut enim in civitatibus levitarum erat pœnarum remissio; ut si quis ad eas confugeret, qui non voluntariam necem hominis admiserat, nulli eum occidere liceret intra urbes dumtaxat positum levitarum: ita quem peccati proprii pœnitet, quod aut imprudenter aut invitus admisit, si levitarum adhæreat incolatui, et ab illis præceptoribus qui Dei mandata dispensant, recedendum non putet, lex ipsa ab omni eum commissi flagitii pœna supplicioque liberat.

14. Nec absurdum putes quod facinorosi cohabitant piis, ac maculosi sacratis. Opus enim habent purificari qui aliquo polluti sunt delictorum contagio. Et quodammodo diverso genere causa concurrit. Sicut enim levites mundanis voluptatibus abdicatus, exsul est culpæ, ita sanguinis reus, fugitivus est patriæ. Sed hoc interest, quod iste necessitate suos deserit propter metum legis: minister autem Dei humanarum consortiis renuntiat passionum, et quadam carnalis illecebræ se abdicat necessitudine propter studia virtutis. Etiam illud non

abhorret a vero, quod et iste velut quasdam in se manus injicit; ut interficiat voluptates sui corporis, et quemdam suæ carnis operetur interitum. Interfecit nempe Moyses Ægyptium, et fugax factus est de terra Ægypti, ut declinaret ejus terræ tyrannum. Sed non ante illum interfecisset Ægyptium hominem, nisi prius in se nequitiæ spiritalis Ægyptium interemisset, et abdicasset se regalium luxu honorum, majus patrimonium æstimans thesauris Ægypti opprobrium Christi. Quod stultis quidem videtur opprobrium : nobis autem illud opprobrium Dominicæ crucis virtus Dei est atque sapientia.

15. Accedit eo, quod duo quædam in Deo principalia sunt genera virtutum, unum quo remittit, aliud quo vindicat. Remittuntur peccata per Dei verbum, cujus levites interpres et quidam executor est : remittuntur etiam per officium sacerdotis, sacrumque ministerium : puniuntur quoque per homines, sicut per judices, qui potestate ad tempus utuntur, sicut Apostolus docet dicens : *Vis autem non timere potestatem ? Bonum fac, et habebis laudem ex illa ; Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. Non enim sine causa gladium portat ; Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit.* Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus; quia sæpe ab alienigenis Dei jussu excitatis propter divinæ majestatis offensam subjectus factus est populus Judæorum. Nec is quidem qui invitus aliquod fecerit homicidium, extra ministerium est. Siquidem lex ait de eo : *Quia Deus dedit eum in manus ejus.* Manus ergo ejus instrumenti modo divinæ ultioni ministerium præbuerunt. Levites igitur minister remissionis est : percussor autem qui tamen non ex dispositione, sed præter voluntatem fecerit homicidium, divinæ minister est ultionis.

16. Illud quoque specta, quia cum interficitur impius, Christus infunditur. Et ubi abominatio aboletur, sanctificatio congregatur; quia Dominus dixit : *In ea die qua interfeci omne primogenitum Ægypti, sanctificavi mihi omne primogenitum Israel.* Quod non ad unum diem afflictionis Ægypti referes, sed ad omne tempus. Cum enim renuntiatur improbitati, statim adsciscitur virtus. Egressus enim malitiæ virtutis operatur ingressum : eodemque studio quo crimen excluditur, innocentia copulatur. Habes hoc in Evangelio; quia ubi satanas immisit se in cor Judæ, Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est : *Et post buccellam introivit in eum satanas.* Dixit ergo illi Jesus : *Quod facis, fac celerius.* Quid illud? Ut quia introierat in illum satanas, ipse abiret a Christo. Ejicitur itaque et excluditur, eo quod jam cum Domino Jesu esse non possit; quia cœperat esse cum diabolo : nulla enim communicatio Christi cum Belial. Unde statim imperio expulsus abscessit, sicut legimus, dicente Evangelista : *Qui cum accepisset buccellam, exiit continuo*; erat enim nox. Non solum exivit, sed continuo, et nocte exivit. Nec mirum si noctis tenebras habebat, qui Christum deserebat. Verum sicut ipse receptus a diabolo, exclusus a Christo est : ita Zachæus renuntians avaritiæ, Christum recepit. Meritoque videns studium ejus, quod in arborem adscendisset, ut transeuntem Jesum videret, dicit Dominus : *Zachæe festinans descende, quia hodie in domo tua manere me oportet. Et descendit festinans, et excepit illum gaudens.* Sed excipiendo Christum, exclusit avaritiam, relegavit perfidiam, renuntiavit fraudibus. Aliter enim non ingreditur Christus, nisi ut vitia excludat; quia non cohabitat erroribus. Denique de templo ejiciebat nummularios, quia ipse volebat habitare. Unde Zachæus hoc intelligens, quia Christum vetere suo suscipere affectu non poterat, superiora vitia exire suo jussit hospitio, ut Christus intraret. Merito igitur Pharisæis obmurmurantibus quod Dominus Jesus ad hominem peccatorem divertisset manere, dixit ad Dominum : *Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus; et si cui aliquid fraude abstuli, reddo quadruplum.* In quo illis respondit qui dicebant peccatorem Christo hospitium non de-

buisse præbere : hoc est, jam non sum publicanus, non sum ille Zachæus, non prædo, non fraudator. Reddo quæ sustuli, reddo qui auferre consueveram. Jam dono pauperibus, quos ante nudabam : jam mea confero, qui aliena rapiebam. Fugerunt crimina postquam Christus intravit. Discussa est omnis carnalium cæcitas passionum, ubi æternæ vitæ lumen infusum est.

CAPUT V.

Adipes ac pinguedo sacrificiorum et hostiarum quid significent.

17. Diximus de primogenitis, dicamus etiam de adipibus, de quibus satis docet David dicens : *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Et supra ait : *Et holocaustum tuum pingue fiat.* Hoc docens acceptabile esse sacrificium, quod pingue, quod nitidum, et quodam pabulo fidei ac devotionis, verbique cœlestis uberiore alimonia saginatum est. Frequenter pingue opus dicimus quod spissum et operosum intelligi velimus : et opima hostia prædicatur, quæ non sit tenuis, non sit exilis. Unde et sacrificium pingue recte nuncupamus, quod opimum cupimus declarare. Sed etiam illud documento est, quod pingues vaccæ prophetica interpretatione annis fertilibus comparatæ sunt.

CAPUT VI.

Quid sibi velit quod Dominus ait : *Si recte offeras, non recte autem dividas, peccasti, quiesce;* et de quatuor generibus quibus sacrificia commendabantur, quorum si quid desit, sacrificium non probatur, cum pulcherrima istorum morali interpretatione.

18. Nunc consideremus quid sit quod ait Dominus : *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce.* Quod indicium est Deum non muneribus oblatis placari, sed offerentis affectu. Denique condemnati oblator muneris Cain, quia pro conscientia insinceræ oblationis intellexit Deo sacrificium suum non probatum, et tristis est factus. Quando enim mens sibi recti est conscia, gratulatur; et infusione quadam spiritali repletur animus gaudio, cum alicujus vel studia, vel opera a Deo probantur. Tristitia igitur Cain conscientiæ testimonium, repulsæ indicium est. Et quamvis obtulit munus, tamen quia non recte et jure divisit, culpam incidit.

19. Quatuor enim genera sunt quibus sacrificia commendabantur. Si aut nova novorum essent, aut frixa, aut divisa, aut continua. Nova novorum primo tempore anni, quæ specie in primogenitis fructibus æstimabantur : nunc autem revelatum est eos significari, qui per baptismatis sacramenta renovantur. Hoc est enim vere sacrificium primitivum, quando unusquisque se offert hostiam, et a se incipit, ut postea munus suum possit offerre. Nova igitur fides renovatorum, valida, pubescens, incrementum virtutis acquirens, non remissa, non fessa, non senio quodam marcida, et vigore ignava, apta sacrificio est, quæ pullulet quodam virenti germine sapientiæ, et juvenili divinæ cognitionis fervore pubescat; habeat tamen succum doctrinæ veteris. Sicut enim novi, ita et veteris Testamenti debet doctrina concurrere, quia scriptum est : *Manducate vetera veterum, et vetera a facie novorum auferte.* Cibus nobis sit cognitio patriarcharum, epuletur animus in prophetarum oraculis : tali sagina mens pascatur interior. Sed jam non species agni sit, at veritas corporis Christi. Non umbra legis perstringat oculos : sed aperte Dominicæ gratia passionis, et splendor resurrectionis aciem mentis illuminet.

20. Si autem offeres sacrificium de primitivis ovibus, frixum in igne, frixum pingue, offeres sacrificium primitivorum, sicut scriptum est : quod significat fidem tuam velut igni probatam esse debere, et sancto fervere spiritu. Denique coxit lentem Jacob, et fratri primatus benedictionis eripuit, quos utique solida consequeretur fides. Hic ergo robustus et vividus augebatur : ille autem qui cibum suum coquere nesciebat, fatigatus atque deficiens defluebat. Uratur igitur verbo Domini sicut igne virtus animæ tuæ. Vide ustum Joseph, sicut scriptum est : *Eloquium Domini ussit eum.* Torreatur fides tua

sicut spicæ messium. Tunc enim maturitatem fructuum præferunt, cum eas primo solis processu tempora æstiva torruerint. Sermo igitur plurimus Scripturarum animam confirmat, et quodam spiritalis gratiæ colorat vapore; rationabilia quoque inventa corroborat, dissolvitque omnem vim irrationabilium passionum. Ideoque Esau laxatis virtutis suæ nexibus dissolutus est. Illi autem qui succincti lumbos non crudum, neque coctum in aqua, sed assatum in igne caput agni edere jubebantur, sicut habes in Exodo, forti ac fideli animo, pedestri itinere maria transfretarunt. In Evangelio quoque assos pisces Dominus Jesus manducabat, sicut scriptum est, in quo plenitudo sancti Spiritus redundabat. Et fortasse ideo deficiebat Esau, quia coctum in aqua desiderabat cibum, quem Jacob quasi inhabilem sibi donavit infirmo.

21. Oblationem autem atque orationem oportet non confusam esse, sed competenti divisione distinctam. In omni enim re confusione melior est distinctio; multo magis in oratione atque oblatione, quæ nisi certas divisiones habeat, fit obscurior. Ideoque hostiæ plerumque membra lex dividi jubet, et holocausta offerri; ut sine admixtione et operimento aliquo nudum sacrificium sit; eo quod nuda atque omnibus exuta involucris debeat fides nostra fervere; ne vagis et fallacibus opinionibus induatur, sed pura atque sincera simplicitas mentis appareat, deinde in partes dividatur congruas. Virtus enim genus est, quæ dividitur in plurimas species : sed principales quatuor sunt, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Redoleat igitur oratio tua prudentiam erga cognitionem Dei, et veritatem fidei : redoleat temperantiam quam etiam a conjugibus exigendam putavit Apostolus dicens : *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Et lex castificatos ante hesternum et nudiustertianum diem ad sacrificium accedere jubet. Fortitudinem teneat oratio, ut nullo interpoletur metu, nulla lassitudine deficiat. Tunc enim debet esse intentio ad precandum robustior, cum urgemur adversis. Justitiam custodiat precatio, quam si tenuisset Judas, non in peccatum facta esset ejus oratio. Quando enim magis ab injustis operibus ac pravis studiis abstinere debemus, quam tunc quando Dei justitiam deprecamur? Et ideo Dominus, ut cordi nobis esset justitia : *Beati*, inquit, *qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Hæc enim defuit Judæ; nam si adfuisset, non tradidisset dominum, non prodidisset magistrum. Defuit sacrificio etiam Cain istius, qui si tenuisset justitiam, Domino debuit primitiva munera non posteriora deferre. Defuit itaque ei divisio, ideoque responsum ait : *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti, quiesce.* Vides quantum sit vitii. Ubi deest divisio, ibi totum sacrificium refutatur.

22. Superest ut de continua et jugi oratione dicamus, quod immorari nos et vacare orationi oportet. Pernoctabat Dominus in oratione, non ut sibimet prodesset, sed ut nos doceret. Frequens enim oratio quamdam operatur disciplinam orandi; quia ipse usus docibiles Dei facit, indocibiles negligentia. Bona igitur exercitatio. Denique corporis virtus exercitatione augetur frequenti : at inexercitata minuitur et labitur. Plurimi enim exercitii dissuetudine etiam naturalem dissolvere virtutem. Similiter animæ fortitudo exercitationis assiduitate solidatur; ut labor ipse disciplinæ sit non oneri futurus, sed usui. Hunc cibum menti nostræ deferamus, qui multa adtritus meditatione ac politus, cor hominis sicut illud cœleste manna confirmet. Quod non otiose tritum ac politum accipimus; eo quod cœlestium scripturarum alloquia diu terere ac polire debemus, toto animo et corde versantes; ut succus ille spiritalis cibi in omnes se venas animæ diffundat. Ergo si tamquam pubescens adolescat fides, quæ defectum senescentis devotionis ableget, et spiritu ferveat, et congrua distinctione teneatur mensura legitimæ divisionis, et assiduitas commendet gratiam : tunc fit illud pingue,

et tamquam adipale precationis genus, de quo dicit Propheta : *Impinguasti in oleo caput meum.* Sicut enim agni multo lacte pinguescunt, et sicut oves bene pastæ adipe nitent : ita apostolico succo pasta fidelium pinguescit oratio.

23. Horum si desit aliquid quæ superius diximus, sacrificium non probatur. Ideoque dictum est ad Cain : *Si recte offeras, non autem recte dividas, peccasti.* Namque mundus ipse distincte legitur factus, cum esset ante incomposita pars ejus; quia *Terra erat invisibilis, et incomposita.* Nempe lux primum facta est, et vocavit Deus lucem, et separavit Deus inter lucem, et tenebras, et vocatæ sunt tenebræ nox. Et per ordinem singula quod facta sint legimus, cœlum, terra, ligna fructifera, animalia diversa. Distributa autem sunt leviora superioribus, ut aer et ignis : graviora inferioribus, hoc est, terra et aqua. Utique simul omnia fieri jubere potuit Deus : sed distinctionem servare maluit, quam nos in omnibus imitaremur negotiis, et maxime in vicissitudinibus gratiarum, in quibus non satis est reddere quod acceperis, sed commendare quod reddas. Nam si quis debitum solvat, et in referendo injuriam faciat creditori, intolerabilius est utique, quam non reddidisse quod debebat. Non ergo quantitas solutionis, sed animus reddentis, et qualitas consideratur, et affectus. Recte igitur Cain obtulit; quia oblatio insigne devotionis, et indicium gratiarum est : sed non recte divisit; quia ante omnia Deo debuit deferre primitias, ut a gratia inchoaret auctoris. Etenim divisionis hic ordo est, ut prima secundis, non primis secunda præcurrant; et cœlestia terrenis, non terrena cœlestibus præferantur.

CAPUT VII.

Deum qui in Adamo docuit non peccandum, in Caino docuisse non defendendum peccatum. Et ibi quam proclive sit ab impietate in alia scelera præcipitari.

24. Sed quia Cain confudit hunc ordinem, dicitur ei : *Peccasti, quiesce.* Omnia docet Deus. Primum ne pecces, ut in Adam monuit : secundo si peccaveris quiescas, ut in Cain doceris. Erubescere enim debemus, et condemnare peccatum, non defendere; quoniam pudore culpa minuitur, defensione cumulatur. Et silendo corrigimur, contentione prolabimur. Sit saltem verecundia, ubi non est absolutio. Inde illud : *Justus in exordio sermonis accusator est sui.* Et iterum ab ipso Domino alibi dictum legimus : *Dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Quanta pudoris gratia, ut justitiam teneat verecundia, quam culpæ reatus abstulerit ? Ideo autem ait : *Quiesce,* quoniam non habes quod excuses. Culpæ ipsius ad te conversio est. Non enim frater ei addicitur, sed error adscribitur, cujus ipse sibi auctor est. In te, inquit, revertitur crimen, quod a te cœpit. Non habes in quo necessitatem magis, quam mentem tuam arguas. In te retorquetur improbitas tua, *tu princeps es illius.*

25. Bene ait : *Tu princeps es illius.* Etenim impietas mater quædam est delictorum; et qui graviora peccaverit, in cætera facile prolabitur. Quomodo enim potest ab humanis temperare qui divina violavit, et hominibus bonus esse qui Deum læsit ? Atrociorem igitur scelerum reatum vitia reliqua sequuntur; quoniam quo flagitiosa propenderint, eo inclinant cætera. Tu ergo princeps operis tui, tu dux criminis. Non te invitum, non imprudentem error adtraxit : sed voluntarius reus judicio, non lapsu fecisti dolum, quo divinæ injuriæ reum ipse convincis.

CAPUT VIII.

Cain admonitione spreta insolentiam et crimen auget. Ejusdem verbis, *eamus in campum,* significari ostenditur pravis actionibus deserta loca et sterilia convenire.

26. Admonitus igitur ut quiesceret, auget insolentiam, acerbat flagitium. Quid igitur sibi vult quod ait : *Eamus in campum;* nisi quia locus nudus gignentium eligitur parricidio ? Ubi enim frater habebat occidi, nisi ubi fructus deesset ? Tamquam præsagiens natur[illegible] tanti sceleris loco germina denegav[illegible] quia non conveniebat, ut idem sol[illegible] contagia parricidalis sanguini[illegible] peret præter naturam, et fruct[illegible] dum naturam germinaret. [illegible]

dicit: *Eamus in campum*. Non dicit: Eamus in paradisum, ubi poma florent, non in aliquem cultum et fructiferum locum. Ipsi parricidæ indicant fructum se sceleris habere non posse, nec penes eos fructum manere, qui tantæ impietati præbuerint officium. Nam ipsam refugiunt elementorum benignitatem, ut iste Cain qui videtur veritus, ne largior boni terra proventus triste facinus impediret, et liberalitatis assuetudine genitalis, quæ facit sibi fetus et fructus varios germinascere, in hoc quoque criminis apparatu vel muta specie sui fraternum revocaret affectum. Latro diem refugit quasi criminis testem, lucem adulter erubescit quasi adulterii consciam, parricida terrarum fœcunditatem fugit. Quomodo enim poterat communis partus videre consortia, qui consortem sui sanguinis trucidabat? Joseph in lacum mittitur siccum, Ammon intra domum occiditur. Justum igitur natura est impertita judicium, ea loca in quibus erat futurum parricidium, muneris sui dote privando: ut ex innocentis soli quadam damnatione ostenderet quanta essent futura supplicia noxiorum. Propter scelus igitur hominum et ipsa elementa damnantur. Denique David montibus, in quibus Jonathas cum patre interemtus est, perpetuæ pœnam sterilitatis optavit dicens: *Montes qui estis in Gelboe, neque ros, neque pluvia cadat super vos, montes mortis.*

CAPUT IX.

Deum interrogasse Cainum, non ut disceret, sed ut eum ad confitendum induceret. Hujus responsio in Deum ac naturam impia; eique opposita Dei responsio germanitatis pietatem egregie docere ostenditur. A Deo justos audiri etiam mortuos, quod nimirum ei vivant, et peccatores mortui sint. Hos præsentibus ac futuris cruciari, magis tamen sollicitari præsentibus.

27. Nunc consideremus qua ratione interrogavit Deus Cain ubi esset frater suus, quasi nesciret occisum. Sed quod ad scientiam Dei spectat, negantem arguit, et inficianti quasi sciens respondit: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*: quod autem ad rationem profundam attinet, peccantes admonet ad pœnitentiam. Confessio enim pœnarum compendium est. Inde in judiciis sæcularibus impositi equuleo torquentur negantes, et quædam tangit judicem miseratio confitentis. Est quædam in peccatis verecundia, et pœnitentiæ portio crimen fateri, nec derivare culpam *, sed recognoscere. Mitigat judicem pudor reorum, excitat autem pertinacia denegantium. Vult te provocare ad pœnitentiam Deus, vult de se sperari indulgentiam, vult demonstrare tua confessione quod non sit auctor malitiæ. Nam qui peccatum suum ad quamdam referunt ut gentiles adserunt, decreti aut operis sui necessitatem, divina arguere videntur, quasi ipsorum vis causa peccati sit. Qui enim necessitate aliqua coactus occiderit, quasi invitus occidit. Ea vero quæ a nobis sunt, excusationem non habent: quæ autem præter nos sunt, excusabilia sunt. Sed quanto gravius peccato ipso ad Deum referre quod feceris, et reatus tui invidiam transfundere in auctorem non criminis, sed innocentiæ.

28. Perpende autem parricidæ responsionem: *Nescio*, inquit; *numquid custos fratris mei ego sum?* Et si contumaciam prodat hic sermo, sonat tamen quia si bonum fratrem considerasset, custos debuit esse pietatis. Quem enim magis quam fratrem servare debuerat? Sed quomodo germanitatis servaret officium, qui necessitudinis non agnovisset affectum? Aut quomodo fieri posset, ut naturæ obedientiam deferret, qui Deo reverentiam non exhiberet? Negat primum quasi apud ignorantem: recusat fraternæ munus custodiæ, quasi exsors naturæ: declinat judicem, quasi liber arbitrii. Quid miraris si pietatem non agnovit, qui non agnovit auctorem? Et ideo doceris hac serie Scripturarum fidem esse radicem virtutum omnium. Unde et Apostolus ait: *Quia fundamentum nostrum Christus est;* et quidquid supra hoc fundamentum ædificaveris, hoc solum ad operis tui fructum, et ad virtutis proficere mercedem.

29. Congrue igitur respondit Dominus tam imprudenter neganti, dicens: *Vox*

* Est culpam derivare, eam a se in alium transferre

sanguinis fratris tui ad me clamat, hoc est, cur nescis ubi est frater tuus? Soli eratis cum duobus parentibus, inter paucos frater te latere non debuit. An quia parentes tui accusatores esse non possunt? Nolo enim ut ea necessitudo quæ est auctor salutis, fiat auctor periculi. In te solo leges suas natura amiserit. Ideo ergo putas crimen latere, quia parentes accusare non debent? Sed eo major est condemnatio tua. Nam si cara necessitudinis nomina accusare non debent, multo magis non debent occidere. Sed si me testem abnuis, et refugis arbitrum, vox sanguinis fratris tui testis est, quæ ad me clamat. Illa te majore auctoritate arguit, quam si frater viveret. Soli eratis, quis eum potuit alter occidere? Si accusas parentes, parricidam probas. Potuit fratrem occidere, qui non parcit parentibus. Potuit parricida esse, qui de parricidis se ortum probare desiderat.

30. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui clamat,* non frater clamat. Hoc innocentia et gratia germanitatis etiam in ipsa morte servat. Non accusat frater Abel, ne videatur parricida. Non accusat vox ipsius, non anima ejus, sed vox sanguinis accusat, quem ipse fudisti. Tuum te ergo facinus, non frater accusat. Simul querela criminoso adimitur. Non potest de alieno testimonio queri, qui crimen proprio facinore confitetur. Minor est sermo, quam factum. Est tamen etiam terra testis, quæ cepit sanguinem. Et bene ait: *Vox sanguinis fratris tui de terra clamat:* non dixit, de fratris clamat corpore, sed *de terra clamat*. Et si frater parcit, terra non parcit. Si frater tacet, terra condemnat. Ipsa est in te et testis et judex: testis acrior, quæ adhuc parricidii tui sanguine madet: judex asperior, quæ tanto scelere coinquinata est, ut aperiret os suum, et exciperet sanguinem fratris tui de manu tua. Et illa quidem aperuit os suum, quasi exceptura de fratribus verba pietatis, nihil timens cum fratres videret, quæ sciret jus germanitatis amoris incentivum esse, non odii. Nam quomodo poterat parricidium suspectare, quæ adhuc non viderat homicidium? Sed tu effudisti sanguinem, cujus dolens ipsa contagium: *Non augebit*, inquit, *virtutem suam dare tibi.* Quam innocens ultio, ut quæ tam graviter violata fuerit, satis habens non prodesse, non quærat nocere.

31. Non mediocre etiam dogma quod ait: *Vox sanguinis fratris tui ad me clamat*; quia Deus justos suos audit etiam mortuos, quoniam Deo vivunt. Et merito pro viventibus habentur; quia etiamsi corporis gustaverint mortem, vitam tamen incorpoream capiunt, et illuminantur suorum splendore meritorum, luce quoque fruuntur æterna. Justorum ergo audit sanguinem: avertit se autem a precibus impiorum; quoniam etiamsi videantur vivere, miseriores tamen sunt omnibus mortuis, carnem suam sicut tumulum circumferentes, cui infelicem infoderunt animam suam. Quid enim aliud est quam sepulta, quæ intra humum volvitur, et terrenæ avaritiæ cupiditatibus, cæterisque vitiis includitur, ut gratiæ cœlestis auram spirare non possit? Hujusmodi peccator à terra maledictus est, quæ est infima et postrema pars mundi. Superius utique cœlum, et quæ in cœlo sunt, sol, luna, et stellæ, Throni, Dominationes, Principatus, et Potestates, Cherubim et Seraphim. Non est ergo dubium quod eum et superiora damnaverint, quem inferiora damnarunt. Nam quomodo absolvitur pura illic cœlestique sententia quem nec terræ potuerunt absolvere? Et ideo gemens et tremens jubetur esse super terram.

32. Evidens generalisque ratio, quia omni improbo mala adsunt, et adfutura sunt. Quæ adsunt, tristitiam operantur; quæ futura, formidinem. Sed improbum plus præsentia, quam futura sollicitant. Unde et Cain dixit ad Deum: *Major causa mea est, quam ut dimittatur mihi. Si derelinques me hodie, a facie tua abscondam me.* Nihil enim gravius quam errantem a Deo deseri, ut se revocare non possit. Mors peccatoris finem peccandi adfert: vita autem divino gubernaculo destituta præcipitatur, et in graviora prolabitur; ut si gregem pastor relinquat, incursent bestiæ: ita cum

Deus deserit hominem, ingruit diabolus. Grave est præsertim insipientibus non habere rectorem. Serpit malitia, vulnus augetur, ubi medicina defuerit. Abscondit se autem qui velare vult culpam, et tegere peccatum. Qui enim male agit odit lucem, et tenebras et suorum quærit latibula delictorum. Justus autem non abscondere se a Domino Deo suo, sed ipse magis se offerre consuevit dicens : Ecce sum ego qui non habeo criminosam conscientiam, quam timeam deprehendi.

33. Merito ergo se abscondit male conscius, et ait : *Omnis qui invenerit me, occidet me.* Angustæ mentis homo præsentem mortem veretur, perpetuam negligit, et divinum judicium non reformidat, interitum solum corporis deprecatur. Sed a quo timebat occidi, qui solos parentes habebat in terris? Potuit quidem et incursus bestiarum timere, qui legis divinæ jura violaverat; nec præsumere de subjectis animalibus cæteris, qui hominem docuerat occidi. Potuit et parentes parricidas timere, qui docuerat parricidium posse committi. Potuerunt enim et parentes de filio discere, quod didicerunt posteri de parente.

CAPUT X.

Dei comminatio, *Si quis occiderit Cain, etc.* moraliter explicatur : in signo posito super eodem divina clementia declaratur, sicut et in ea Caini dementia, quod mortem temporalem plus timuerit, quam æternam. Hinc pulcre disseritur de incorruptibilitate animæ, ac futura vita. Tandem judicium non præpropere ferendum, nec rursus inultum crimen sinendum esse ostenditur.

34. Nunc consideremus qua causa dixerit Deus : *Omnis qui occiderit Cain septies vindictam exsolvet;* et qua ratione signum super eum ponitur, ne occidatur parricida, cum prospectum non fuerit, ne innocens occideretur. Octavus est homo, habet rationabile quo præstet cæteris, habet et quinque corporis sensus, habet etiam vocem, habet et generandi gratiam. Hæc septem nisi illo rationabili regantur, subjecta morti sunt; et ideo stultus in his habet omne periculum sui. Qui ergo rationabile illud amiserit, frustra de istorum sibi usu septem carnalium munerum blanditur. Dissolvuntur hæc omnia, nisi habenis quibusdam rationis adstricta sint. Mors itaque rationis, mortem operatur irrationabilium passionum. Sed illud melius quod septimus numerus quietis et remissionis est. Ergo qui alii non pepercit peccatori, et munus ei remissionis peccatorum inviderit, ipse sibi spem remissionis eripiet, et erit in eo pari mensura vindicta de gratia.

35. Quod autem signum posuit super Cain, ne quis eum occideret, reflectere voluit errantem, et beneficio suo invitare ad correctionem. Ipsis enim nos facilius committere solemus, quorum habemus gratiam. Nec tamen magna concedit : sed in eo ipso imprudentiam insipientis ulciscitur, qui cum esset perpetuis suppliciis obnoxius, non remitti sibi pœnam poposcit, sed vitam corporis hujus obsecrandam putavit, in qua plus ærumnæ est quam voluptatis. Mors enim una est in secessione animæ et corporis, et in fine istius vitæ, quæ simul ut venit, omnes corporis dolores auferre, non augere consuevit. Metus vero qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mœstitiæ, dolores, gemitus, diversique cruciatus, gravitatum et ægritudinum vulnera plurimas etiam mortes generi humano inferunt, ut ista mors remedium esse videatur, non pœna. Non enim peremtoria est, per quam non adimitur vita, sed ad meliora transfertur. Nam si nocentes moriuntur, qui gradum a peccatis revocare noluerint; vel inviti tamen finem non naturæ, sed culpæ adipiscuntur, ne plura delinquant, quibus vita fœnus est delictorum. Si autem bonæ spei compotes sunt, migrare magis quam deficere credendi sunt.

36. Inseritur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod ipsa vera et beata vita sit, quam unusquisque bene conscius vivit multo purius ac beatius, cum hujus carnis anima nostra deposuerit involucrum, et quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo; in illum superiorem revolans locum, unde nostris infusa visceribus compassione cor-

poris hujus ingemuit, donec commissi gubernaculi munus impleret; ut carnis hujus irrationabiles motus rationabili ductu regeret et coerceret. Inde est quod postea prophetæ in captivitatem cum populo Judæorum transierunt; ne reliqua plebs sanctorum destituta præsidio, consilioque viduata graviorem subiret ærumnam : sed magis frequentibus commonita oraculis prophetarum, ad Dominum Deum suum pio rediret affectu; ne adversis captivitatis adtrita proruerct in perfidiæ peccatum, salutisque perpetuæ remedium desperaret.

37. Redarguuntur itaque hoc in loco qui unicam hanc vitam putent esse, quæ sit in hoc sæculo (omnia plena lapsus, plena mœroris sunt) et redarguuntur simplici serie gestorum. Ecce enim justus, innocens, pius, propter gratiam devotionis odia fratris incurrens, immaturus adhuc ævi sublatus est parricidio; et iniquus, sceleratus, impius, etiam fraterna cæde pollutus longævam duxit ætatem, duxit uxorem, posteritatem reliquit, urbes condidit, et hoc meruit permissione divina. Nonne in his aperte vox Dei clamat? Erratis, qui putatis hic esse omnem vivendi gratiam : non intelligitis, non advertitis senectutem hanc miseriarum esse veteranam, processionemque ætatis ærumnarum stipendia, et scylleo quodam usu circumsonari nos quotidianis naufragiis, tundi fluctibus, in scopulosis habitaculis degere, et in his delectari, sicut illud non tam æternum animal, quam immortale malum? Ergo et isti Cain longævitas indulta, vindicta est; eo quod vixit in metu, et prolixum spatium multo cucurrit et infructuoso labore, qua pœna nihil gravius quam ut quis ipse sibi majorum causa pœnarum sit. Vide igitur quam perpetua vita justorum, et nulla sit improborum! Justi sanguis clamat et mortui, vita autem peccatoris absconditur.

38. Tertium est, quoniam cum parricidium esset admissum, hoc est, scelerum principatus, ubi peccatum obrepsit, statim et lex divinæ mansuetudinis prorogari debuit; ne si continuo vindicatum esset in reum, homines quoque in vindicando nullam patientiam moderationemque servarent, sed statim reos supplicio darent. Divinæ autem sententiæ providentia hujusmodi est, ut magnanimitatem et patientiam doceret judices; ne quis præpropere raperetur studio vindictæ, et ipsa deliberationis immaturitate puniret innoxium, aut pœnam acerbaret irati : nec tamen penitus inultum esse pateretur in eo qui nullam pœnitentiam sceleris induisset. Repulit enim eum a facie sua, et a parentibus abdicatum separatæ habitationis quodam relegavit exsilio; eo quod ab humana mansuetudine transisset ad sævitiam bestiarum. Verumtamen non homicidio voluit homicidam vindicari, qui mavult peccatoris correctionem, quam mortem. Unde in Lamech septuagies septies vindicatur; quia gravior culpa ejus est, qui nec post damnationem se correxit alterius. Cain impetu quodam improvido ante peccaverat : Lamech utique quod in altero reprehensum adverterat, cavere debuerat. Suo quippe judici sententia debebatur, ne quis passim reum esse feriendum putaret. Et ut ad mysterium venias, non debuit interimere eum, qui usque ad naturalem terminum mortis suæ agendæ habebat spatium pœnitentiæ. Excusare posset quod se redemisset vel sera actione pœnitentiæ, nisi eum præmatura pœna rapuisset.

DE NOE ET ARCA

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Noe virum justum, qui ad renovandum semen hominum relictus fuit, omnium imitationi proponendum esse; ut et nos ab omni istius mundi sollicitudine, atque operibus iniquitatis requiescamus.

1. Noe sancti adorimur vitam, mores, gesta, altitudinem quoque mentis explanare, si possumus. Nam cum ipsa Prophetia dixerit nihil difficilius quam hominis interiora comprehendere, quanto magis difficile viri justi mentem cognoscere? Etenim quem Dominus Deus ad renovandum semen hominum reservavit, ut esset justitiæ seminarium; dignum est, ut nos quoque describamus cum ad imitationem omnium, et requiescamus in eo ab omni istius mundi sollicitudine, quam quotidie diversis exagitationibus sustinemus. Pudet filiis supervivere, tædet cum tot adversa audiamus carissimorum, lucem hanc carpere: ipsarum Ecclesiarum diversos fluctus tempestatesque vel præsentes subire, vel animo recipere, quis tam fortis ut patienter ferat? Et ideo nobis quoque affectanda hæc requies fuit; ut dum Noe sanctum majore intentione consideramus, reficiamur et nos, sicut omne genus in illo requievit ab operibus suis atque mœstitia.

2. Unde et Noe dicitur, quod latine dicitur justus, vel requies. Denique et parentes ejus dixerunt: Quia *hic faciet nos requiescere ab operibus, et a tristitia, et a terra cui maledixit Dominus Deus.* Quod utique si ad ea quæ facta sunt referendum putes, cum diluvium sub eo factum sit; non requies hominibus, sed interitus videatur illatus; nec remissio malorum, sed cumulus miseriarum. Verum si justi viri mentem consideres, advertas justitiam solam esse, quæ aliis potius nata est, quam sibi; non quod sibi utile est quærat, sed quod omnibus: hæc nos requiescere facit ab operibus iniquitatis, hæc revocat a tristitia: quia dum ea quæ justa sunt gerimus, nihil timemus puræ conscientiæ securitate, non dolemus gravem dolorem. Nihil enim est quod majoris doloris sit, quam culpæ reatus. Requiescamus etiam ab omni cura terrenæ conversationis, quæ corpus nostrum atque animam frequentibus vexat doloribus, vitamque adterit.

CAPUT II.

Quid nomina filiorum Noe significent, quidve ordo quo illa recensentur? Id exemplo instructæ aciei, ac naturæ ipsius instituto exponitur. Denique cur in declarandis eorum generationibus invertatur ordo, fuse declaratur.

3. Huic vero tres filii nati, Sem, Cham, Japhet. Quæ nomina significant bonum, et malum, et indifferens; ut et naturæ gratia bonitatem habuisse, et malorum tentamenta ei nequaquam defuisse, et indifferentibus, hoc est, velut supellectili virtutum abundasse videatur. Qua ratione autem malum in medio posuerit, ratio evidens est; quia

* Etsi dubitari non possit quin liber *de Noe et Arca*, vel potius *de Arca Noe*, Ambrosio sit adscribendus, constat tamen corruptum et mutilum ad ætatem nostram pervenisse. Scriptus est anno circiter 379, luctuosissimis temporibus, cum Valens imperator in Thracia flammis absumptus esset, ingens barbarorum multitudo omnia usque ad Alpes Julianas igne ferroque devastasset, horum irruptionem dirissima pestis ac fames consecutæ essent, ipse denique sanctus præsul fratris sui Satyri mortem defleret. In hoc quoque libro nonnulla e Philonianis *de Agricultura* libris sumpta deprehendere est, nec etiam absonum fuerit credere hoc opus ad populum in concionibus recitatum fuisse.

Interim minime omittendum arbitramur hic prodidisse Ambrosium, c. 17, n. 60, usum Indictionum in Italia nuperrime esse receptum.

naturæ bonum omnibus inest: nec quasi naufragos in lucem projicit, sed suffulsit et viribus; ut non opprimantur tentamentis malitiæ, nec tamquam invalidi succumbant: sed munit et vestit velut quibusdam tegumentis indifferentibus, quæ sunt salus, valetudo bona, pulcritudo, impigritia, divitiæ, gloria, generis claritudo; ut ea dote muniti tueantur bonitatem naturæ, et malum illud includant, ne possit nocere, et quasi clausum strangulent.

4. Nonne cernimus velut aciem quamdam virtutum ordinatam in prælium; ut inferiores in medio sint, dextera, lævaque velut in cornibus validiores, per quos tota acies robur accipiat? Unde et quidam poeta Græcus ait: Κακοους δ'ες μεσσον ελασσεν, hoc est, malos autem in medium inseruit. Ita ergo et natura quasi bonus dux, imperante Deo, quæ nos ad hujus mundi prælia generare noverit; quæ bona habet, primo ordine constituit; quæ officiant, secundo; quæ adjuvent, tertio: ut tamquam in medio inclusus hostis, geminatis quocumque se contulerit, opprimatur viribus; ne singulæ eorum velut æquatis fatigentur præliis, et evadendi de angustiis naturalibus, ac serpendi latius facultatem haberet.

5. Sed quia ubi generantur, hic ordo est: ubi autem generant, Japheth primo loco scribitur, tertio Cham; ideo ne contraria nos posterioribus dixisse quis arbitretur, etiam illius loci explananda ratio est. Bonum quidem quod velut in quadam naturæ nobilitate est, præcedit: malum autem sequitur; sunt enim cogitationes mentis contrariæ, quæ utique oriuntur postea. Hæc quamdiu velut intus clausa sunt, nec tamquam in herbis germinant, quodam sinu bonæ mentis foventur, ne prodeant. Nam quamdiu in voluntate est malum, non in ἐντελεχείᾳ, hoc est in opere atque affectu, bonitas mentis gubernatoris velut aurigæ modo cohibet vel refrænat malitiam tentantem prorumpere: cum vero efferbuerit, atque in ulcus eruperit, ne possit latius serpere, et finitima contaminare; tunc justa succedit providentia, ne illud indifferens quod vulgo secundum bonum dicunt, velut loco cedat, cum jam ferventi malo non possit resistere. Itaque ne latius fundat virus noxium, et plurimas inficiat generando corruptiones, illud primum bonum quod natura bonum est, dum locum mutat, ordinem mutat; ut quasi laboranti cornui opem ferat, et eam partem aciei suscipiat quæ plus laborat; virtus enim bellatoris difficilioribus locis est necessaria; sicut etiam boni custodis præsentia ibi frequentior, ubi muri fragiliores. Ac ne qua pars sine defensore sit, dum illud bonum inclinatiora sustentat, tunc illud indifferens locum superiorem suscipit, velut deputante sibi eam partem perfectiori bono; nihil enim virtute perfectius. Indifferentia autem non habent robur validæ virtutis, sed ejus augent et diffundunt gratiam. Unde Japheth dictus est, quod latitudo significatur latine.

CAPUT III.

Secuturo diluvio universam generationem ideo abundasse filiorum procreatione; ut bona concessa divinæ benignitati, eadem revocata ac pœnas irrogatas nostræ iniquitati imputemus.

6. Nec solum sanctus Noe abundavit filiorum generatione: sed etiam universa se effudit quam maxime eo tempore generatio. Quod non otiosum videtur. Secuturo enim diluvio non debuit æstimari defuisse gratiam fœcunditatis illi generationi, quam diluvia absorbuerunt: ut quod fuit humani generis abundantia, divinæ deputetur gratiæ; quod diluvium secutum est, nostris adscribatur iniquitatibus, qui peccatis nostris avertimus Domini misericordiam. Sic et in posterioribus invenies, quod secuturam Ægypti sterilitatem præcessit totidem annorum fœcunditas. Principale est enim virtutis inchoare a beneficiis, et præseminare gratiam. Unde et David ait: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine.* Præcedit beneficii gratia, sequitur censura sobriæ disciplinæ. Divinum est igitur quod bona præmittuntur, nostrum quod mutantur.

7. Ipse hoc declarat Deus dicens: *Non*

permanebit spiritus meus in hominibus, quia carnes sunt. Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet ergo sapientiam, habet et disciplinam, sicut et de Beseleel qui sacrum tabernaculum divino oraculo jussus est facere, ait Scriptura : *Quia repletus est spiritu prudentiæ et disciplinæ.* Hic ergo spiritus datur hominibus, sed non permanet. Qua autem ratione non permanet, causa proditur; quia caro sunt. Carnis enim natura disciplinæ repugnat, quia voluptati obtemperat. Denique de solo domino Jesu scriptum est : *Super quem videritis Spiritum descendentem de cœlo, et manentem super eum, hic est qui baptisat Spiritu sancto.* In eo enim manebat, quem nulla corruptelæ carnalis impedimenta revocabant, quominus incorruptæ et impermixtæ ordinem disciplinæ teneret, cujus caro non vidit corruptionem.

CAPUT IV.

Gigantibus qui vixerunt ætate Noe, similes esse homines cultui carnis suæ studentes. Qui dicantur filii Dei; et quo pacto Deus dicatur irasci aut moveri : quare etiam irrationabilibus propter hominis peccatum deletis, Noe gratiam apud Deum invenerit.

8. *Gigantes autem erant in terra in diebus illis.* Non poetarum more gigantes illos terræ filios vult videri divinæ scripturæ conditor : sed ex Angelis et mulieribus generatos adserit, quos hoc appellat vocabulo, volens eorum exprimere corporis magnitudinem. Et consideremus, ne forte gigantum sint similes homines cultui studentes carnis suæ, animæ autem nullam curam habentes : sicut illi qui de terra secundum poeticam fabulam orti, mole corporis sui freti, feruntur habuisse contemtum superorum. An dispares æstimandi sunt qui cum ex anima constent et corpore, mentis vigorem quo nihil habet anima pretiosius, aversantur, et se carnis hujus imitatores velut maternæ exhibent stoliditatis hæredes? Itaque in vanum laborant, cœlum votis usurpantes superbis, et terrenis operibus incubantes, qui electione inferioris, et contemtu superioris consortii, tamquam voluntariis obnoxii peccatis graviori condemnantur severitate.

9. Plerumque Angelos filios Dei vocat Scriptura; quia ex nullo homine generantur animæ *. Itaque viros fideles filios suos dicere non est adspernatus Deus. Sicut ergo viri probabilis vitæ filii Dei vocantur, ita quorum carnalia sunt opera, hos filios dicimus carnis Scripturarum auctoritate. Dicit enim Johannes Evangelista : Quia *quotquot dominum Jesum receperunt, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ideo postea habes quia iratus Dominus est, quoniam quamvis cogitaret, hoc est, sciret quia homo positus in terræ regione, carnem portans, sine peccato esse non possit (terra enim velut quidam tentationum locus est, caroque corruptelæ illecebra) tamen cum haberent mentem rationis capacem virtutemque animæ infusam corpori, sine consideratione aliqua in lapsum ruerunt, ex quo revocare se nollent. Neque enim Deus cogitat sicut homines, ut aliqua ei nova succedat sententia; neque irascitur quasi mutabilis : sed ideo hæc leguntur, ut exprimatur peccatorum nostrorum acerbitas, quæ divinam meruerit offensam; tamquam eo usque increverit culpa, ut etiam Deus qui naturaliter non movetur aut ira, aut odio, aut passione ulla, provocatus videatur ad iracundiam.

10. Minitatus est præterea quod deleret hominem : *Ab homine,* inquit, *usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia cœli delebo.* Quid læserant irrationabilia? Sed quia propter hominem illa facta erant, eo utique deleto propter quem facta sunt, consequens erat ut etiam illa delerentur; quia non erat qui his uteretur. Sensu autem altiore illud manifestatur, quia homo mens est quæ

* Verisimile est Ambrosium, Philonis sententiam ac verba hoc loco mutuatum, de angelis malis quos in aere versari docet locutum esse. Quamquam ingenue fateamur doctorem nostrum antiquis Patribus, qui hæc eadem bonis angelis adtribuunt, subscribere potuisse.

est rationis capax; homo enim definitur animal vivum, mortale, rationale. Principali igitur extincto, etiam sensus omnis extinguitur; eo quod nihil reliqui ad salutem supersit, cum salutis fundamentum virtus defecerit. Ad condemnationem autem cæterorum, et ad expressionem pietatis divinæ dicitur Noe apud Deum gratiam invenisse. Simul ostenditur quod hominem justum non obumbret aliorum offensio, quando ipse ad totius generis reservatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed justitiæ et perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus virtutis prosapia est; quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur : animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.

CAPUT V.

Terram iniquitate hominum fuisse corruptam ; item omnis hominis tempus ante Dominum esse duplici modo intelligi : denique pro toto homine carnem sumi, cujus illecebris anima nostra corrumpitur.

11. *Corrupta est autem terra coram Deo, et impleta est*, inquit, *iniquitate*. Causa terrenæ corruptelæ manifesta est, eo quod iniquitas hominum terram corruperit. Unde et Dominus Deus ait : *Tempus omnis hominis venit ante me, quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Tempus quidem omnium hominum in conspectu Dei, et in ejus voluntate est. Non enim, ut vulgo aiunt, fatale decretum alligatur : sed tamen specialiter hic dictum puto; quia in Evangelio Dominus redemturus hominum genus passione sui corporis, et emundaturus sanguine suo, sacramentoque baptismatis, ait : *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut et Filius tuus clarificet te.* Ergo quia in diluvio per arcam Noe servatæ sunt reliquiæ generis humani ad seminarium reparationis et renovationis futuræ, ideo præmisit hic : *Tempus omnis hominis venit; quia repleta est terra iniquitatibus suis.* Hoc in figura ; in veritate autem ait : *Reliquiæ per dilectionem gratiæ salvæ factæ sunt.* Ideoque exclamat Apostolus dicens : *Superabundavit peccatum, ut superabundaret et gratia.*

12. *Corrupit*, inquit, *omnis caro viam suam.* Carnem hic posuit pro homine terreno, in quo carnis illecebra viam ejus corruperit. Qui si intellexisset quod munus accepisset a Deo, non utique passus esset, ut caro obstaret animæ virtutibus. Itaque caro causa fuit corrumpendæ etiam animæ, quæ velut origo et locus est quidam voluptatis, ex qua velut a fonte prorumpunt concupiscentiarum malarumque passionum flumina, lateque exundant. Quibus demergitur animæ quoddam excusso gubernatore remigium, cum ipsa mens velut quibusdam tempestatibus et procellis victa loco suo cedit. Pulcre autem ait, quia homo viam naturæ suæ corrupit. Nam via sua in paradiso erat, in illo beatitudinum tramite, in illo virtutum flore, et in illa incorruptibili gratia, quam viam terrenis inquinavit vestigiis. Alii habent : *Viam ipsius*, hoc est, Dei. Hoc solet verbo Domini declarare.

CAPUT VI.

De constructione arcæ, in qua humani corporis figura describitur ; et cujus nidi singulas ejusdem corporis humani partes significant. Quomodo illæ bitumine, ut firmiter sibi cohæreant, sint liniendæ.

13. Sed jam de ipsa Noe arca dicendum, quam si quis velit impensius considerare, inveniet in ejus ædificatione descriptam humani figuram corporis. Quid est enim quod ait Deus : *Fac igitur tibi arcam de lignis quadratis?* Quadratum certe hoc appellamus, quod omnibus bene consistat partibus, et conveniat sibi. Itaque et Deus auctor nostri corporis, naturæque fabricator adstruitur, et opus ipsum perfectum esse iis sermonibus significatur. Quadrata autem hominis membra esse evidens ratio, si consideres pectus hominis, consideres ventrem pari mensura longitudinis et latitudinis, nisi cum voluptatibus et epulis ventre distento mensura naturalis exceditur. Jam pedes, et manus, brachia, femora, et crura quadripartita quis non ipso visu advertat? Sunt autem pleraque eorum, etsi

non ejusdem longitudinis, aut latitudinis; tamen quæ analogiam ita servent, ut in iis quoque congrua mensura ratioque concurrat : longitudo prolixior quam latitudo sit, latitudo quam altitudo. Et sicut ligni arcæ trina distantia est; siquidem trecentorum cubitorum longitudinem, et quinquaginta cubitorum latitudinem, et triginta cubitorum altitudinem servandam esse præscripsit : ita et in nostro corpore summa est, et media, et minima distantia. Summa secundum longitudinem, media secundum latitudinem, minima secundum altitudinem; totum tamen corpus adtextum ex singulis membris quadratum videtur. Nam et in usu ita est, ut eos quadratos dicamus, quos nec enormes proceritate, et validos robusti qualitate corporis æstimamus.

14. Quid etiam sibi vult quod ait : *Nidos facies in arca*, nequaquam silendum videtur. Naturaliter enim dictum arbitror, eo quod omne corpus nostrum adtextum est sicut nidus; ut spiritus vitalis omnes partes viscerum penetret, atque de principali nostro fundat se per artus singulos. Nidi quidam sunt oculi nostri, quibus se visus inserit. Nidi sunt nostrarum sinus aurium, per quos auditus se infundit, et velut in foveam altam dejicit. Nidus est narium, qui ad se odorem adtrahit. Nidus est quartus major cæteris hiatus oris, in quo nutritur, donec adolescat sapor; et unde vox evolat. In quo latet lingua quæ velut organum vocis sonos ejus artifici suavitate modulatur; et cum sit ipsa irrationabilis, rationabilem vocem exprimit. Nidus est hemicranium. Nidus est membrana illa quæ cerebrum fovet, et intra cohibet. Nidi sunt viscera pulmonis et cordis. Spiritus quidem nostri, hoc est, ejus quem carpimus, et quo alimur in hac vita, nidus est pulmo : sanguinis autem et spiritus nidus est cor. Duo sunt enim ejus uteri : unus quo sanguinem velut quodam sinu suscipit, et transfundit in venas : alter quo rigatus ex illo superiori deducit in arterias jugi meatu. Ossa quoque validiora nidos habent. Sunt enim intus cavata, in quibus foraminibus est medulla. In visceribus ipsis mollioribus nidi cupiditatis aut doloris sunt. Et alia si quis consideret, etiam plures nidos inveniet in hac fabrica humani corporis. Unde puto et illum in Psalmo non solum mystice, sed etiam naturaliter dixisse : Etenim *passer invenit sibi domum, et turtur nidum, ubi reponat pullos suos*. Est enim jam in hoc corpore nidus pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiscentiæ. Sed ubi ante partus deformes nutriebat libido, ibi nunc decoræ castitatis adolescit hæreditas.

15. *Illinies*, inquit, *eam bitumine*. Ex multis ossibus, nervisque, et cæteris aliis constat humanum corpus. Et foris igitur et intus apta compage connexum sibi adhæret, et habitudine propria quam ἁφὴν Græci dicunt, tenetur; ut intus clausus spiritus qui infunditur, vel spiritalis substantia quæ intus operatur, veluti geminis constricta vinculis non evagetur : sed ad unitatem aptam et continentem, connexionemque validam cohibetur. Ideo bitumine constringi arca jubetur; est enim bitumen vehementis ad constringendum naturæ. Unde græce dicitur ναφθα παρα τοῦ συναπτειν, quod disjuncta connectat, nexuque constringat indissolubili, ita ut naturali unitate sibi credas convenire. Ob hanc causam intus et foris bitumine arca constringitur, ne connexio illa facile rumpatur.

CAPUT VII.

Arca Noe cum arca fœderis comparatur; cujus dimensionibus denotari ostenditur singulas humani corporis partes ad usum aliquem et decorem esse compositas.

16. Alibi autem, hoc est, in Exodo etiam deauratur foris et intus arca illa, quæ in sanctis est mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius aurum bitumine : ita illa quæ in sanctis est arca, quam ista præstantior. Denique hic simpliciter ligna posuit : ibi autem ligna quidem, sed imputribilia comprehendit, declarans merita sanctorum. Addidit etiam illic supportatoria immobilia esse, quod sanctorum statio stabilis et firma sit; quia vitæ proba-

bilis tramitem virtutis ductu secuti sunt, corruptelæ declinantes consortia. Hæc autem arca, utpote in diluvio, huc atque illuc motu impellebatur incerto; eo quod peccatorum status mobilis sit, et vitæ eorum quodam redundantium passionum diluvio corruptioni obnoxiæ errore inconstanti vagentur.

17. Nec illud prætereundum quod cum dixisset: *Et facies arcam trecentorum cubitorum longitudine, et quinquaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine*, addidit : *Colligens facies arcam, et in cubito consummabis eam a summo :* ut reliquo corpori mensuræ sibi convenientis ad gratiam decore quadraret caput hominis, et tamquam regale arcæ adjungeret, ex quo cum sensus omnes ad cæteras partes corporis transfunderentur; tum maxime oculi, velut speculatores et custodes naturæ appositi providentia, prope totum orbis nostri statum desuper contuerentur. Ipsaque mens illic locata secundum plurimorum sententiam, et maxime Salomonis qui ait: *Oculi sapientis in capite ejus :* quasi in aula imperiali virtutum concilium sibi contrahat, quo stipata comitatu et ipsa munitior sit, et tamquam ex edito quodam loco tuendi totius corporis regimen impertiat, responsa proferat; per quem possimus nos ipsos non solum retro respicere, nec solum quod ante pedes est videre, sed etiam cœli ipsius secreta profundo obtutu spectare sapientiæ. Ibi igitur summa nostræ salutis, ibi gratia. Inde custodia, inde etiam pulcritudo toti corpori acquiritur, quæ primum in vultu vernat. Decet enim præstantiorem esse aulæ regalis nitorem, in qua sicut visus major, ita splendor est.

18. Namque si spectes singula quæ in hominis forma ad usum aliquem composita videntur, ut oculi ad videndum, aures ad audiendum, nares ad odorandum, os ad loquendum, ita usus ministrant, ut præstent decorem. Quam deformes sunt vultus cæcorum! Et quid mirum si vultus hominis absque oculis deformis est, quando ipsum cœlum sine sole non habet suum decorem? Tristes sine sole dies ducimus, noctes sine luna non placent; ipsi enim sunt quidam mundi oculi. Detrahe stellarum lumina, et quædam est in cœlo ipso cæcitatis deformitas. Pili ipsi qui orbem oculorum prætexunt, et velut quamdam aciem prætendunt, ne sorde aliqua vel pulveris caligine pupilla lædatur; et ipsi excipiunt si quid fuerit illatum quod oculum possit lædere. Si lippitudine intercidant, quam dedecet, si palpebra contractior fuerit, si radantur supercilia quæ pretiosorum monilium specie velut intexta gemmis refulgent!

19. Aurium quoque ut necessarius usus, ita decora species : quas si quis truncaverit, toti vultui infert deformitatem. In quibus ita elaboravit opus suum natura; ut ipsi anfractus cavernarum mira providentia sinuati, plurimum utilitatis adferant, ne repente feriat secreta capitis sonus. Denique sæpe multos improviso clangore consternari videmus, et adtonitos aut vocis alicujus aut tumultus sono expavescere. Sordes ipsæ quæ inter eosdem gignuntur anfractus, velut quodam glutino auditum ligant. Simul si vehementior pulsus fuerit alicujus sonus, infringitur ac retardatur, ut prænuntiatus potius mulceat, quam improvisus interna concutiat. Vermiculi quoque si aurem penetrare tentaverint, quodam sordium visco tenentur.

20. Nares simæ contra naturam videntur : jam si incisæ fuerint, quomodo potest vita subsistere, sublato spirandi meatu; quemadmodum pecudis magis facies, quam vultus hominis æstimatur?

21. Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt, velut quidam aulæ regiæ stipatores; ne cerebrum aura lædat, aut imber feriat, aut sol adurat. Quos ita tamen dedit natura, ut pro sexu aut prolixiores placeant, aut recisi; et pro ætate, aut plerumque pro temporis et anni qualitate. In senibus grata canities, in pueris prodigiosa : delectat tonderi æstate pressius, hyeme indulgentius : mulieribus ornamento est coma, dedecori est viris. Denique Apostolus evidentius expressit hoc dicens : *Nam ipsa natura docet vos quod vir quidem*

si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si capillos habeat, gloria est illi.

22. Quid de ipsa regia loquar, per quam aulici sermones prodeunt, quidam mentis nostræ indices, animique internuntii? Quid de ipso dentium ordine, qui cum suo opere toti quidem corpori vires ministrent, tum etiam modulatores sunt vocis ipsius? De quibus si qui ceciderint, vox claudicat.

23. Hæc de capite prolixius diximus; quia oportuit sensus omnes in summo locari, unde omnia per reliquas partes officia dividerentur. Capiti autem nostro a tergo cervix proxima, dextera lævaque brachia sunt, quæ arcem imperialem tamquam fida tuentur custodia. Denique hæc in nobis validiora quæ propiora capiti, hæc præstantiora. Pectus quoque velut quoddam sacrarium sapientiæ, et stomachus velut quidam testis, ut medici aiunt, et conscius secretorum capitis, compassionisque consors, cui sua omnia vel salubria, vel adversa transfundat. Latera, naticæ, femora, et crura mensuræ latitudinem ipsa specie significant; pedumque gressus qui etsi exiliores videntur, fiunt tamen latiores, cum incedimus.

CAPUT VIII.

Per ostium e transverso in arca positum decenter exprimi partem corporis ignobiliorem, cui ex Apostolo honorem abundantiorem circumdamus. Hoc ipsum cum Ecclesiæ membris, tum eidem Ecclesiæ ac synagogæ accommodatur.

24. PULCRE autem addidit: *Ostium ex adverso facies*, eam partem declarans corporis per quam cibos egerere consuevimus; ut quæ putamus ignobiliora esse corporis, his honorem abundantiorem circumdaret. Quod multo gratius Scriptura expressit, quam Socrates in libro Platonis dixisse legitur. Nam cum istud in Moysi scriptis sive ipse Socrates, sive Plato qui in Ægypto fuit, potuerit vel legere, vel ab aliis percipere qui legerant; decoro motus invento ostium sibi apertum putavit, ut operatoris nostri consilium prædicaret: laudans eo quod id potissimum decori convenerit, ut ductus quosdam vel exitus cuniculorum nostrorum a tergo averteret; ne in purgationibus ventris conspectus noster offenderetur. At vero Apostolus: *Quæ videntur*, inquit, *membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*, uno ac simplici verbo descriptiones Philosophiæ supergressus; *et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorem circumdamus; et quæ inhonesta sunt nostra, honestatem abundantiorem habent.* Sobrietatis enim nostræ et temperantiæ indicium præcipue illic cognoscitur. Helluones enim aut distenduntur cruditate usque ad periculum, aut plerumque solvuntur visceribus exinanitis.

25. Quod pulcre etiam ad Ecclesiæ membra Apostolus retulit. Quæ enim inhonesta sunt nostra ac superflua, nisi luxuria, nisi lascivia? Quibus si quis juventæ irretitus tempore, cum ad maturiorem ætatem processerit, veniat ad baptismum, renuntiet superioribus, moresque priores exuat, peccata deponat, consepeliatur cum Domino Jesu Christo, crucifigatur ei mundus, et ipse mundo, nonne is peccatorum remissione donatus, abundantiorem honestatem, quam ille catechumenus, cujus vita innocentior, habere æstimatur? Et ut Apostoli ipsius exemplo utamur, Judæus erat, persecutor erat: vocatus ad gratiam Christi, cœpit esse Apostolus. Et quia plus ei dimissum est, plus cœpit diligere, abundantius cæteris apostolis laborare, vas electionis factus, doctor gentium missus. Nonne etiam apostolorum ipsorum plurimis uberiorem et honestiorem consecutus est gloriam, qui ante et inhonestus et ingloriosus fuit, cum persequeretur Ecclesiam Dei? Pauper iste debilis in Ecclesia ipse te redemit suis votis.

26. Et ut majora aperiamus mysteria, quid tam ignobile quam gentilis populus? Pauper, utpote qui nulla haberet eloquia Dei, debilis et utroque pede claudus, qui nec in legem, nec in Evangelium credidisset; vocatus tamen credidit ei, baptizatus accepit gratiam. Itaque quia plus ei dimissum est, plus diligit. Remansit Judæorum populus,

licet uno pede claudus : quamquam et in ipsa lege claudicet. Itaque illc qui gloriosissimus habebatur, amisit omnia, mirabilem consiliarium, et prudentem architectum, et sapientem auditorem. Iste qui ignobiiis erat, adeptus omnia fidei titulo, trophæo martyrum, Angelorum gloriatur consortio. Ergo Plato quod potuit, sermonis nitorem adhibuit : Apostolus autem qui habebat Dei spiritum, revelavit mysterium. Satis dictum est de ostio; quoniam qui retro erant, priores facti sunt.

CAPUT IX.

Per inferiora arcæ nos edoceri ciborum receptacula minimi esse facienda; et hac occasione de intestinorum conformatione ac usu disputatur. Exoriri ex intemperantia diluvium; quodve adhibendum ei remedium sit, ostenditur.

27. Nunc illud quæramus, quid sit quod ait Dominus : *Inferiora arcæ bicamerata et tricamerata facies.* Inferiora quidem dicendo, advertimus quod pulcre nos sentire voluerit inferiori loco æstimanda ciborum receptacula, hoc est, ea viscera quæ acceptum conficiunt cibum. Corruptibilis enim esca est : quod autem corruptibile non superioribus, sed inferioribus comparandum. Simul quia cibus deorsum fertur, cujus exigua portio viribus corporis, alimoniæque proficit : reliqua vero pars alvo purganda deducitur; quia intestina sunt per quæ descendunt ciborum superflua.

28. Ita operator noster instituit, ut non extenta a stomacho ad imum, sed sinuata sint ac reflexa; quo vitæ nostræ usus propagaretur. Nam si extenderentur intestina hominis quæ suscipiunt et deducunt cibum, statim sine ulla pertransiret mora ; et necesse esset jugiter esurire nos, jugiter epulari, aut deficiente alimentorum substantia deficere illico. Nunc autem in illa intestinorum reflectione ac sinuatione bipartita ac tripartita adhæret cibus, et descendendo paulatim vires ministrat, succum infundit corpori, tenet satietatem, differt edendi appetentiam : nec subita effusio, nec repentina evacuatio est, nec inexplebilis appetentia est, nec insatiabilis epulandi libido. Primum ergo indigentia est, et fames : deinde ex his sequeretur edendi sine intermissiono continuatio. Quid autem deformius, quam semper ventri studere, qui cum repletur, vacuandus est; cum vacuatur, replendus? Tertium quid superat, nisi mors inter ipsos cibos epulasque permixta? Quomodo enim poterant diutius vitam producere, simul edentes, et esurientes, bibentes, sitientesque, et priusquam replerentur exinanientes omne quod sumserant, statimque esurientes? Nunc autem dum paulatim descendit esca, famem et cruditatem naturalis temperat providentia. Primum enim in stomacho quem plerique ventrem appellant superiorem, cibus conficitur : deinde coquitur in jecore, atque eo digeritur vapore. Succus ejus dividitur certis viscerum portionibus, ex quo omne corpus valescit. Quod satis juniorum incrementa, senum testificatur perseverantia. Reliquum cibi in ventrem defluit, quem omnes ventrem appellamus sine adjectione, plerique dicunt ventrem inferiorem; ex quo fimus necesse est qui plenus jam corruptionis descenderat, egeratur per illud ex transverso ostium.

29. Hæc cum ita affabre naturali institutione ad Dei præceptionem composita videantur; tamen si non edendi a nobis, agendique modus servetur, tamquam exuberantibus passionibus generatur diluvium, et quædam totius labes corporis. Intemperantia enim accendit libidinem, cruditatem generat, corruptelam creat. Itaque aut duritia interna tenduntur, et quatiuntur doloribus, aut incocto ciborum humore et indigestionis asperitate interior quidam intestinorum amictus raditur; quia velut chartæ specie geminus eorum amictus adseritur : unus exterior quem continuum aiunt periti, vel qui curiosius scrutati sunt, a summo ad imum directus : alius interior tamquam lateribus adtextus; unde aiunt non totum solvi cum raditur. Nam si continuus esset interior, immedicabilis ejus scissura foret, illic per moram adjunctionum

adhærere ciborum reliquias. Quæ si adjunctiones solvantur, transire semesos cibos, et potus defluos, hoc est hominis diluvium.

30. Unde mihi videtur per arcæ hujus figuram voluisse Deum nos edocere, quemadmodum ab hoc speciali tuti simus diluvio. Corruptela enim diluvii causa est: ea ubi irrepserit, aperiuntur aquæ, ebulliunt omnes fontes cupiditatum; ut totum corpus tanto et tam profundo vitiorum fluvio mergatur. Nihil est enim quod tam miseræ servituti subjiciat hominem, quam libido, atque ejusmodi cupiditates quæ jugo quodam criminum gravi deprimunt miseram conscientiam, ut se nequeat adtollere, utpote quæ libertatem innocentiæ amiserit. Maximum ergo in hoc diluvio est remedium; ut justum præferas, eumque mandati cœlestis executorem eligas. Quis est justus in nobis, nisi mentis vigor qui intra istam arcam includat omne animantium genus, quod est super terram? Cohibe ergo et tu omnes irrationabiles passiones tuas, omnesque sensus tuos menti subjice, animique imperiis assuesce. Evolare foras non sinas cupiditates tuas, exire in vulgus libidinem; et per rationabilem mentem poteris etiam irrationabilia tua, et immunda peccata ab omni periculo diluvii liberare.

CAPUT X.

De tribus causis ob quas muta animantia per diluvium subjecta sint pœnæ, et quemadmodum sensus nostri peccato moriantur; ac Deus testamentum suum cum justo statuerit.

31. *Quæcumque*, inquit, *sunt in terra, morientur*. Quid utique muta deliquerant animantia: qua causa subjecta sunt pœnæ, quæ peccandi sensum non habent? Sed quemadmodum in bello cum imperator ab hoste occiditur, commoritur ejus exercitus, atque omnis comminuitur virtus militaris: sic non discrepare a justitia visum est, cum interiret homo cui regalem quamdam Dominus Deus in omne animantium genus potestatem dedit, ut omnibus volatilibus, feris, bestiis imperiali præesset auctoritate, quod etiam pecudes, et quæcumque erant irrationabilia commorerentur animalia. Denique si quando est pestilentia, corrupto cœli tractu, prius ea quæ sunt irrationabilia lues dira contaminat, et maxime canes, equos, boves; atque ea inficit quæ cum hominibus conversari videntur: sic morbi vis etiam genus humanum implicat. Hæc igitur prima causa, ut arbitror, justæ adsertionis.

32. Secunda illa, quia nemo accusat naturam, cur reliqua corporis nostri membra moriantur solo capite sublato, cum multos videamus amputatis manibus et pedibus supervivere. Sed non eadem cæterorum membrorum est prærogativa, quæ capitis; ideoque abscisso eo, unde sensus nostri in reliquum corpus prodeunt, commoriuntur etiam omnia membra: nec in eo aut operatoris providentia deseritur, aut substantiæ humanæ fragilitas redarguitur. Similiter ergo nemo nunc arguat, quia caput et principale quoddam cæterorum animalium homo est, quo moriente non debet mirum videri, si cætera commoriantur animalia.

33. Tertium illud est, quia rationis expertia non propter se sed propter hominem generata sunt animalia; hominis enim causa esse præcepta sunt, ut eorum subjectione humana præstaret conditio. Denique gratiæ hominis adtribuit Propheta dicens: *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres cœli et pisces maris;* quia propter ipsum illa omnia: alia propter utilitatem, alia delectationis gratia, alia voluptatis. Consequens ergo erat, ut cum deleretur homo a facie terræ propter quem facta sunt, etiam ipsa pari delerentur occasu. Hæc secundum simplicem lectionis expositionem.

34. Altior autem et profundior interpretatio illud adtexit, quod ubi anima mole passionum curvatur gravi, et quasi diversarum cupiditatum mergitur æstu, terrenæ omnes cogitationes et concupiscentiæ in præceps ruunt; quia peccator unusquisque quo graviora flagitia commiserit, eo fit insolentior. Namque

usu atque exercitatione improbitas augetur, et impunitate nutritur audacia. Recedit itaque ab omni respectu honestatis, et in eo terrena omnia moriuntur lethalis peccati acerbitate, quæ vera et perpetua morte peccatorem deleat. NEMO enim gravius moritur, quam qui peccato vivit. Moriuntur in eo singulæ passiones : moritur visus qui peccatum annuntiat, qui mulieri fallaci intendit, qui capitur alieni vultus decore, quem oculi meretricis ligaverint, quem adspectus illaqueaverit fornicariæ. Annon videtur mori, qui sibi libidinis telum impresserit, qui spontaneus in foveam mortis irruerit? Moritur et auditus, cum refert crimina, cum sollicitantis adulteri sermonem annuntiat, cum inserit animis verba meretricis quæ seducit juvenem multo blandimento sermonis ; laqueis autem labiorum suorum illigat eum: Moritur vox silentio, si non confiteatur Deo. Moritur multiloquio; quia scriptum est : *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Moritur per iracundiam, cum prætergreditur mensuram ultionis. Omnis namque postremo sensus moritur, si minister sit iniquitatis.

35. Et ideo quia terrena omnia moriuntur diluvio, solus autem justus in æternum manet, ad ipsum dicitur: *Statuam testamentum meum ad te*: quia ipse divinæ est hæres gratiæ, ipse cœlestis possessor hæreditatis, beatissimorum consors bonorum. Et homines quidem cum moriuntur, patrimonium suum testamento transcribere solent; nec cedit hæreditas, donec vivit testator : Deus autem cum sit sempiternus, transfundit justis divinæ hæreditatem substantiæ; et ipse non indigens donat sua sine ullo donationis dispendio, quem non gravant suorum consortes bonorum, magisque fruitur eo quo nos utimur. Denique Dominus Jesus pauper factus est, cum dives esset, ut nos illius inopia ditaremur : qui Testamentum utrumque suo consummavit sanguine; ut nos vitæ suæ cohæredes, et mortis faceret hæredes, quo et vitæ haberemus consortium, et mortis beneficium. Multum autem tribuit justo, dicendo : *Statuam testamentum meum ad te;* eo quod rationabilis et fidelis vir sit testamentum Dei. Ipse est enim hæreditas, ipse possessio, in quo virtus divini testamenti est, in quo fructus judicii, in quo hæreditas promissionis, de quo David dicit : *Ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris.* Sed jam salva expositione profundioris mysterii ad reliqua pergamus.

CAPUT XI.

Virum justum sibi ac suis saluti esse; licet nonnumquam studium relaxanti obrepat error. Non semper justum esse apud Deum qui justus sit apud homines. Denique mentem inter passiones quasi patrisfamilias obire officium.

36. *Intra,* inquit, *tu et omnis domus tua in arcam; quia te vidi justum coram me in generatione ista.* Manifeste fides propheticæ sententiæ etiam hoc adstruitur loco; quia stultus sibi soli stultus est, sapiens autem sibi et plurimis sapit. Itaque Noe justi merito etiam domus ejus in diluvio servatur. Sic in mari navigantes, et in bello exercitus, si illis non desit gubernatoris peritia, istis imperatoris prudentia, a periculo tuti sunt aliena ope. Sed quia boni imperatoris bonus exercitus est; ideo etiam in eo laudem justi intelligimus non præteriri, qui talem instituit domum suam, ut virtutis fulgeret consortio; meritoque invenit salutem cognatio. Nec repugnat, quia postea aut filius, aut uxor offendit. Dormiebat justus, cum erraret filius. Femina quoque utpote sexus fragilioris mole periculi turbata, quæ totum orbem divino incendio perire crederet, quid miraris si virum non potuit sequi, cum ipse justus ab Angelis monitus vix evaserit? Quid autem mirum si homini obrepit error, aut se relaxat intentio? Argue ergo quia et justus inebriatus est. Sed hæc loco suo reservanda arbitror.

37. Nunc quod superest consideremus. Pulcre enim dixit : *Quia vidi te justum coram me in generatione ista.* Multi hominibus justi videntur, pauci Deo : aliter hominibus, aliter Deo. Hominibus secundum vitæ speciem; Deo secundum puritatem animi, virtutis veritatem; homines quæ foris sunt pro-

bant : Deus quæ intus examinat. Perpense autem addidit : *In generatione ista;* ut neque superiores condemnaret, neque posteriores excluderet, recteque diluvium factum adstrueret interitu generationis ejus quæ non haberet consortium æquitatis. Hæc secundum litteram.

38. Altior autem sensus provocat nos, ut hoc putemus vigorem mentis in anima esse, et animam in corpore, quod est paterfamilias in domo sua. Quod enim in anima mens, hoc anima in corpore. Si mens tuta est, tuta est domus, tuta anima : si anima incolumis, incolumis caro. Mens enim sobria passiones omnes cohibet, sensus gubernat, sermonem regit. Ideoque benedicit Dominus justo, *intra tu*, hoc est, in teipsum intra, in tuam mentem, in tuæ animæ principale; ibi salus est, ibi gubernaculum, foris diluvium, foris periculum. Si autem intus fueris, et foris tutus es; quia ubi mens sui arbitra est, bonæ sunt cogitationes, bonæ sunt executiones. Si enim nihil vitii mentem obumbret, sinceræ cogitationes sunt. Si studio sit castitas, cordi sit temperantia, nulla inardescit flamma libidinis, nulla ulcera proserpunt ægritudinis. Sobrietas enim mentis, medicina est corporis.

CAPUT XII.

Septena animalia munda utriusque sexus et bina immunda in arcam induci, quod septimus numerus sacer ac plenus sit, secus vero secundus. In nobis septenarium quoddam femineum esse, sed ad virilem conditionem ab erudito viro promoveri. Postremo humanam naturam designari contrariorum capacem.

39. Nunc consideremus qua ratione induci in arcam jubet a jumentis mundis septem et septem, masculum et feminam : ab immundis autem duo et duo, ut nutriatur semen in omnem terram. Et ut ego arbitror, inire mundam adserit hebdomadam; quia mundus et sacer septimus numerus. Nulli enim miscetur, nec ab alio generatur *. Ideoque virgo dicitur, quia nihil ex se generat; meritoque tamquam materni exsors immunisque partus, et muliebris copulæ, etsi hebdomas femineo nuncupetur vocabulo, virilis habet sanctificationis gratiam : *Omnis enim masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur*. Et in Propheta habes : *Effudit, et peperit masculum*, id est, sanctum. Secundus autem numerus non est plenus, quia divisus. Quod autem non est plenum, vacuum habetur. Septimus autem numerus plenus, quia hebdomas, ut decas; et similis illius primi, quia facta est ad similitudinem illius qui est semper, a quo profluunt, et moventur quæ sunt in omni genere virtutes. Hæc naturalia.

40. De moralibus autem ut dicamus, non est dubium quin irrationabile animæ nostræ in quinque sensus dividatur, et vocem, et generatorium, quæ natura videntur esse feminea; quia sensus nostri in materialia et sæcularia cito repunt. Unde claret eos mollioris naturæ habere substantiam. Sed erudito et industrio viro munda omnia; quia sapientia exercitati viri et virtus firmamentum his virili transfundit judicio. Ergo prudentis * et proposito gubernantis ex infirmioris sexus qualitate in fortiorem substantiam transferuntur. Valida enim sapientis et fixa sententia est; non mutabilis, ut stulti et insipientis qui consilio nutat incerto, ut improbi qui non quod verum et justum sit eligit, sed quod sibi commodum velit, scindit a vero, secernit a justo. Justitia enim singulare est bonum, per se ipsa suo tanti spectatur pretio. Iniquitas vero velut dividua parit, nunc odio inflexa, nunc quæstu, et ea quæ sunt dividenda confundit. Stultus enim ut luna mutatur, et versicolor, aut humorum varietate difformis animam suam in leprosi corporis speciem turpi contagione commaculat, salubres cogitationes noxiis sæpe permiscens.

41. Sed fortasse quia munda et immunda induci in arcam præcipi cernis animantia, jure movere possit quia dixi honestis disceptationibus indeco-

* Vide *l.* 2 *de Abraham*, *n.* 80, *not.*

* Subintellige *sensus*.

ras non esse miscendas. Nec ego abnuo irrationabilium quidem, mundorum tamen motuum aliqua esse semina et quasi principia in anima nostra, et eorum qui mundi non sint. Natura enim hominis contrariorum capax est, ut et malitiæ in ea sit vis, et virtutis ingressus; meritoque in principio libri hujus qui est Genesis, per arboris speciem in paradisi medio legisti boni et mali scientiam. De quo ligno scientiæ boni et mali præceptum est non esse gustandum; eo quod mens nostra in qua est cognitio et disciplina, boni et mali recipit notionem. Itaque naturæ opifex sicut ad propagandum, vel etiam reparandum genus animantia reservavit, ut universæ terræ animantium semine replerentur : ita etiam corporis nostri terrenam substantiam vacuam non putavit passionum hujusmodi tamquam immundorum animalium relinquendam, quæ cum deliciis et luxurie tamquam vice diluvii ingurgitatur, memoratis fluctuat passionibus. Ubi autem sobrietate et continentia unusquisque inundantium evacuaverit diluvium passionum, et quamdam animæ retexerit siccitatem, vivificare incipit suum corpus, et animæ puritatem, cui regimen sapientia est.

CAPUT XIII.

Cur ingresso Noe in arcam, post septem dies diluvium factum sit? Item cur Moyses dixerit illud *quadraginta diebus et quadraginta noctibus* duravisse; quave ratione quadraginta dies perseveraverit? Quo pacto in ipsa pœnæ comminatione divina misericordia eluceat. Post quæ liberalis Noe obedientia consideratur.

42. Illud quoque studio est quærere, quæ causa est cur postea quam ingressus est Noe in arcam, et induxit animantia, post septem dies diluvium factum sit. Non enim otiosum videtur, quod non aut plures, aut pauciores interpositi sunt dies, sed tot quot in constitutione mundi fuerunt. Sex enim diebus factus est mundus, septimo die requievit Deus ab operibus suis. Quo declaravit indicio ipsum esse auctorem mundi, atque diluvii. Mundum propter bonitatem suam condidit, diluvium fecit nostrorum merito delictorum. Admoniti sunt igitur homines vel ex numero dierum quibus mundus est conditus, quod conditorem suum non lacrymis solum et precatione, sed correctione morum reconciliare debuerant. Ergo spatium dedit ad pœnitentiam Dominus, magis volens ignoscere, quam punire; ut imminentis diluvii terrore suspensus, ad veniam cogeret postulandam; quo dum periculum futuræ mortis horrescunt, impietati atque injustitiæ renuntiarent. Secundum est, ut hinc quoque Domini supra modum misericordis clementiam colligamus; quia multorum annorum offensionem a constitutione mundi in finem usque contractam, paucis diebus, si pœnituisset eos, voluit relaxare. Est enim Deus peccati immemor, virtutis remunerator, sicut ipse ait in Propheta : *Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates, et memor non ero : tu autem memor esto, et judicemur : dic iniquitates tuas, ut justificeris.* Cum enim adverterit veram animæ refusam esse virtutem, tantum ei honoris adtribuit, ut non solum veniam superiorum indulgeat peccatorum, verum etiam gratiam et justificationem impertiat. Exspectavit ergo et septimo die, ipso quo ab operatione requievit; ut si venia posceretur, sequeretur correctio, et ab indignatione requiesceret.

43. Istud quoque curæ fuit non prætermittere, eo quod diluvium factum dixerit, *quadraginta diebus*, et addiderit, *quadraginta noctibus*. Scimus enim diem dici quem sol terram illuminans signat; noctem quam circumfusæ tenebræ a claritate disterminant; et plerumque a nobis ita diem significari, ut noctem non comprehendamus; plerumque ut complectamur. Significantes enim mensem triginta dierum, significamus et noctes. Unde cum satis fuisset Moysi dixisse diluvium fuisse *quadraginta diebus*, cur addiderit, *et quadraginta noctibus*, quæritur. Et aliqui ita acceperunt qui ante nos fuerunt, ut et virorum et mulierum factus diluvio interitus demonstraretur : diem ad vi-

rum referentes qui sit purior, similis lucis, noctem ad mulierem quæ viro dormiente creata describitur: simulque quia vir prior quasi auctor, qui virtutem moveat mulieris, atque in partus excitet: actu ille clarior publico; ista obscurior, tamquam domesticis clausa parietibus et nocti proxima, secundo orta loco, et creationis suæ formata jam costæ viri debens gratiam, superiori quoque potioris obnoxia privilegio, et pariendi usu materialibus comparanda. Consonans autem in utroque numerus periculi, quia peccata etiam consonantia; meritoque non distant spatia temporum, quia non distant merita delictorum.

44. Non mediocriter etiam scrutantur plerique qua ratione quadraginta dies diluvium fuerit. Et possumus dicere materialem numerum tristioribus, hoc est, delendæ creaturæ deputatum: hebdomadam autem constitutioni totius mundi, hoc est, lætioribus. Sed fortasse referatur, quid quod etiam lex quadraginta diebus lata est, tot dies observavit Moyses in monte Sina, et demoratus est, cum præscripta legis acciperet? Recte ergo eodem numero declinandorum peccatorum præcepta tribuuntur, quo pœnæ culpa est persoluta, ut cognoscamus quod de eodem vitæ tempore debeat ex correctione laus comparari, quo potest punienda culpa committi. Unde nunc jam non pœnæ præscripti sunt dies quadraginta, sed vitæ; ut hoc numero jejuniis et orationibus crebrioribus nostrorum levemus supplicia peccatorum, atque ad præscripta legis intenti, devotione ac fide nostrum corrigamus errorem. Itaque per Domini resurrectionem quadragesimus dies jam non habetur novissimus sed primus; atque inde vita numeratur, ubi ante mortis numerus ad consummationem mundi et humani generis excidium computabatur.

45. *Et delebo*, inquit Dominus, *omnem resurrectionem carnis a facie terræ*. O cœlestium pulcritudo verborum, si quis se a decoro intellectu piæ mentis examinet! Indignatur Deus peccatis nostris, sed non obliviscitur pietatis. Minatur supplicium, sed non permittit excidium. Moderatur vindictam, revocat severitatem. Deleturum se dicit omnem carnem non a terra, sed a facie terræ. Florem decutit, radicem servat: sinit ut in profundo substantiæ virtus maneat humanæ, quæ in superficie laboret, intus impassibilis perseveret, immunisque noxæ ad eorum substitutionem qui non sint reatui obnoxii, reservetur. Pulcre autem posuit, *Delebo*, tamquam litterarum apices qui delentur sine fraude librorum, et sine imminutione tabularum. Atramentum deletur, sed lignum manet. Delentur elementa, ut scribantur plerumque meliora. Atramentum tollitur, substantia non exterminatur. Delebo, inquit, corruptelam carnis, ut scribam incorruptionem. Delebo resurrectionem carnis a facie terræ, ut scribam in cœlestibus resurgentes. Delebo de libro terræ, ut scribam in libro vitæ. Deleantur, Domine meus, Domine, deleantur cito elementa ferri, ut scribantur elementa Christi. Aboleatur resurrectio terrena, ut cœlestis gratia redundet. Veni Moyses, præpara gremium, legem accipe, suscipe apices quos jam misericordia divina non deleat. Suscipe tabulas quas Dominus statuat in æternum. Utinam ipse non frangas. Et ipsas mihi mea culpa sustulerat, nisi Dominus reddidisset. Jure quidem Moyses indignatus est, ne haberent divina privilegia, qui non deferrent obsequia. Sed puto quod non mihi eas, sed Judæis fregeris. Fregisti Judæis, recepisti mihi. Fractæ sunt priores, ut posteriores manerent. Fregisti eas in pectoribus Judæorum. Quid enim proderat ut tabulas tenerent, quarum præscripta tenere non possent? Ecce secundas tabulas dicunt se tenere, sed non tenent. Dicunt se legere divina elementa, sed non legunt. Digito Dei scriptas esse tabulas Moyses dicit: illi digitum Dei non legunt, ferrum legunt. Atramentum vident, spiritum Dei non vident. Sed Ecclesia nescit atramentum, spiritum novit. Ideoque Paulus novit scribere non atramento, sed spiritu Dei vivi. O sacrilegum inceptum populum Judæorum! Homo spiritu Dei scribit, et homo

sub lege nutritus, et illi volunt Deum atramento scripsisse, non spiritu.

46. Ergo ut ad superiora redeamus, delet Deus resurrectionem carnis, tamquam apicum scriptionem : quo declaratur quod superfluam hominum nativitatem propter impietatem ejus deleverit specie litterarum : substantiam autem et conversationem generis servaret humani velut perpetuitate tabularum, ut ex ea semen reliquum pullularet. Cui sententiæ convenire etiam illud videtur quod ait : *Delebo*, inquit, *omnem resurrectionem carnis*. Resurrectioni autem communi usu naturæ contraria videtur esse purgatio; quia purgatione reciditur, et reprimitur resurrectionis luxuria. Omne tamen quod purgatur, speciem amittit, substantiam suam servat, atque meliorat. Repressit igitur Dominus qui jam purgatione diluvii corporeum usum, conversationemque generationis ejus quæ degeneraverat a decore naturæ et accepti muneris, venustat. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum, diluvii species typus est purgationis animæ nostræ. Itaque cum mens nostra se a corporalibus mundi hujus illecebris quibus ante delectabatur, abluerit, bonis quoque cogitationibus veteris colluviem cupiditatis absterget, tamquam purioribus absorbens aquis turbidorum prius amaritudinem fluentorum.

47. *Et fecit*, inquit, *omnia Noe quæ mandavit ei Dominus Deus*. Justus mandata accepit, servus imperia. Hic amici censetur loco qui fecerit quæcumque exsequenda susceperit : ille qui nutat obsequiis, oneri servitutis addicitur. Denique et Dominus Jesus dicit in Evangelio : *Vos amici mei estis, si feceritis quæ præcipio vobis. Jam non dicam vos servos*. Mandatur ergo ut amico, mandatur ut ei qui valida caritate, sobrio consilio ea quæ mandata sunt, exsequatur. Nec fefellit Dominum judicium suum, implevit justus universa, non partem sed universa quæ mandata sunt ei; et ideo scripturæ divinæ accepit testimonium. Nec superfluum putes quia simul posuit Dominum et Deum; nam et Deus in Domino, et Dominus in Deo : sed ut Patris et Filii intelligas commune præceptum. Aliqui tamen ante nos sic interpretati sunt, eo quod Dominum et Deum dicendo hoc loco, et vindicaturi et ignoscituri geminam expresserit potestatem : et qui hic vindicat prius in peccatores, ideo ante Dominum dixerit; quoniam vero postea, ut justi seminarium propagetur indulget, ideo Deum postea nominaverit. Denique facturus mundum Deus dicitur : *In principio fecit Deus cœlum et terram*. Et, *dixit Deus, Fiat lux*.

CAPUT XIV.

Diluvium verno tempore accidisse, ut magis eo cruciarentur homines; et sexcentesimo anno Noe, ut hominum interitus cum eorum creatione congrueret. Item per fontium abyssi, et cataractarum cœli ruptionem mentis atque corporis diluvium significari.

48. Est etiam illa non perfunctoria consideratio, quod sexcentesimo anno Noe, mense secundo, vigesima et septima mensis, fit diluvium. Secundum mensem verni esse temporis non ambigitur, quando augentur nascentia, ager parturit, terrarum pariter atque animantium fœtura se fundit. Tunc ergo fecit diluvium, quando dolor eorum major foret, qui in sua abundantia puniebantur, tunc ultio terribilior tamquam dicentis Dei : Ecce omnia secundum liberalitatis divinæ providentiæ gratiam dives natura generavit, omnia in usum hominum germinavit terra fœcundior, segetes spectantur, tritico et hordeo campi replentur, comæ arborum venturi fructus floribus vestiuntur : non deest terra obsequiis suis, non bestiæ desunt muneribus suis, quæ solemnes solvuntur in partus, ut homini nihil desit : homo solus partibus suis deest, nescit auctorem suum a quo ei omnia ministrantur, negligit conditorem. Despicit homo remuneratorem suum, cum Deus opus suum non despexerit. Pereant cum homine omnia, propter quem nata sunt omnia. In suis divitiis consumatur homo, cum sua dote moriatur. Nihil ante hominem terra deliquerat, nullis erravit in fructibus : in homine solo se degenerasse cognoscit,

spinas et tribulos pro fructibus ferens. Quod solum munus admirabile est, principale mentis interiit. Cur igitur omnia illa servantur? Ideo non post collectos fructus infunditur aqua, ne beneficium magis quam diluvium terra sentiret. Denique verno apud Ægyptios tempore, sed mense diverso, Nilus exundat, ut jaciendis seminibus terra mollescat, et blandiore sinu, clementiore gremio semina missa suscipiantur. Quod autem sexcentesimo Noe anno fit diluvium, illud videtur ostendere quia sexto die Adam creatus est. Idem numerus, hoc est, qui par dicitur, et in auctore et in reparatore servatur; quia fons sexagesimi et sexcentesimi sextus est numerus. Idem autem et primus et septimus mensis dicitur. Sed magis primum observare debemus; quod post diluvium verno tempore colendorum cura reparetur agrorum, et placidi atque uberis soli incipiat fœtura procedere. Quo significatur numquam Deum eo numero vel tempore interitum hominum fuisse facturum, quo fecit exordium; nisi immanibus delictis esset offensus. Simul veniam temporis et numeri ratio promittit; quod etiam iratus admoneatur tam præcedentibus causis beneficiorum suorum, ut non penitus deleat eorum substantiam, quos ipse donavit.

49. *Et rupti sunt omnes fontes abyssi, et cataractæ cœli apertæ sunt.* Vim diluvii convenienter Scriptura expressit, dicens cœlum et terram pariter esse commota, e quibus elementis constat istius mundi omne principium. Undique ergo influentibus aquarum molibus conclusum genus hominum perurgetur. Hæc secundum litteram. Quod autem ad altiorem pertinet sensum, cœli symbolo mens humana significatur, terræ autem appellatione corpus et sensus. Magna igitur naufragia, quando mentis pariter et corporis sensuumque omnium turbo et procella miscentur. Diligenter dicta pensemus. Plerumque fraus mentis et dolus suum exercent venenum, sed tamen sobrietas corporis et continentia obumbrant mentis improbitatem. Frequenter incerto fidei atque opinionis suæ mens lubrica est, sed tamen caro deliciis et luxuria vacat, ut frugalitas errorem mentis excuset, sicut multi sunt hæreticorum qui prætendere volunt corporis continentiam, ut adsertionis suæ fidem testimonio sobriæ carnis acquirant : etsi sensu lubrici, tamen quo minus turpes, aliquanto excusabiliores habentur. Cum autem venena mentis, et contagia corporeæ obscœnitatis sensum omnem, vigoremque confundunt; atque animus incerto lubricus motu, malitiæ fœtidus atramento, crudelitatis furore succensus, etiam corporalibus flagitiis incitatur; avarus quoque affectus impatiens mediocrium facultatum, luxuriæ cupiditate, effundendique libidine præcipitatur in facinus appetendæ salutis alienæ : tunc magnum est diluvium omnibus pariter ingruentibus passionibus : tunc se insipientia, injustitia, temeritas, improbitas, perfidia de superiori parte tamquam cataractæ mentis videntur effundere. Inde erumpunt de corporis fonte terreni libido, temulentia, luxuria, postremo diversorum criminum prolapsiones, quæ penitus et corporis robur et vigorem mentis effeminant.

CAPUT XV.

Per arcam a foris clausam et in aquis fluctuantem, corpus hominis corio tectum et variis motibus agitatum : per quindecim aquæ cubitos queis montes superabantur, humanos sensus : denique per mortem omnis carnis animæ passionibus corruptæ interitum adumbrari : superbos autem præcipue delendos, cum justus interim extinctis pravis motibus in corpore quasi incorporeus remaneat.

50. *Et clausit Dominus a foris arcam.* Sermo manifestus est secundum litteram. Claudenda fuit arca, et tuto sepienda munimine; ne eam vaga diluvii fluenta penetrarent. Altioris quoque sensus non incongrua interpretatio, si corpus humanum cui arca hæc quæ describitur, figuratur, septum corio judicemus a frigore æstuque defendi, quod artifex Deus ad omnium membrorum protectionem naturalibus vestivit exuviis, et quodam circumfuso induit operimento; ut neque frigore congelascat, nec æstivo calore solvatur.

51. Exundavit igitur aqua, et levavit arcam, et ferebatur super summum aquarum. Non immerito exundavit aqua, quando cœli cataractæ apertæ sunt, et de terra rupti sunt fontes aquarum et flumina. Quod magna emphasi dictum est. Ubi enim eruptio, ibi irrevocabilis effusio sit necesse est; nec retineri facilis ingentium prolapsio fluentorum. Manifestum est igitur quod scriptum est. Verum si altius spectandum putes, caro nostra diversis agitatur et freti modo fluctuat passionibus, quibus huc atque illuc tamquam super undas molestiarum suarum nunc fame, nunc siti, nunc cupiditate, nunc gaudio, nunc dolore jactatur.

52. Illud quoque non prætermittendum arbitror, quia Scriptura non præteriit, quantis numero cubitis aqua super terram fuerit, quindecim enim cubitis super excelsos montes aquam fuisse dixit. Simplex itaque intellectus patet. Allegoria autem quinque sensus complectitur, qui sunt in corpore nostro velut excelsi montes, qui hanc carnem passionum obumbrant, et plerumque incursantur bestiis, et exagitantur condensa et opaca eorum. Unde et Dominus per nationum credentium fidem veniens ad Ecclesiam suam, venit a Libano sicut ait Habacuc propheta dicens : *Dominus a Libano veniet, a monte umbroso et opaco*. Ecclesia quoque venit a Libano, sicut habent Cantica canticorum. Ita enim legimus : *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano. Transibis et pertransibis a principio fidei, a cubilibus leonum, et montibus pardorum*, quo gentiles populi, qui velut bestialium passionum graves patiebantur incursus, nunc altitudine fidei, et sublimitate devotionis meant. Per hos igitur montes Christus advenit, comprimens Evangelicis disputationibus feroces istius corporis motus, atque illam altitudinem cordis, et se extollentem superbiam obedientia et humilitate sui destruens : meritoque fructus mansuetudinis ferre cœperunt, quos ante gravium diluvia passionum subruebant. De numero autem cubitorum sic quidam ante nos æstimaverunt, quod quinque sensus triplicem collectionem habeant; eo quod visus visibile videt, et auditus audibile audit, et odoratus odorabile odoratur, et gustus gustabile gustat, et tactus quod tangendi substantiæ subjacet, tangit. Ideo quinque sensus tripliciter æstimati sunt, vel secundum illud : *Scribe tibi tripliciter*. Ego tamen commodius puto illud, ut sensus terreni hominis atque animalis et spiritalis accipiam, quos illa diluvii fluenta transcenderint.

53. Merito mortua est omnis caro quæ movebatur. Quod et secundum litteram liquet, et proprie ac naturaliter carnis corruptelam indicio procellosæ commotionis expressit. Commotio enim vitiosa non est, nisi per affectus corruptionem. Movet enim voluptates caro, et ipsa voluptatibus commovetur. Talis autem commotio corruptelam creat. Causa ergo corruptelæ commotio istius mundi est, per quam anima uniuscujusque degenerat. Cum enim vitiosæ passiones mentem movent, corruptela generatur; cum excitant studia virtutum, disciplinæ profectus est. Omnis igitur qui erat in arida, mortuus est : nec enim poterant non mori quos tanti diluvii unda demerserat. Hoc secundum scriptum seriemque verborum. Cæterum si allegoriam quæras, non dubium est quia exemplo ligni aridioris quod simul ut lambere cœperit, ignis exurit : ita anima nisi diversarum humescat rore virtutum, poculo quodam irrigata sapientiæ, et fonte justitiæ, atque irriguo castitatis, tamquam arefacta radice vitali, cupiditatum deflagrat incendio, vel profluvio carnis illisa procumbit. Unde semper epulari debet animus bonorum operum cogitationes, ut prudentiæ succo mens inebriata pinguescat; quo non facile diluvii corporalis cedat injuriæ, atque arido incuriæ situ evirata moriatur. Ideoque nos admonet Dominus a fonte sapientiæ non recedere, pocula virtutis haurire; ne quis sole iniquitatis arescat, et procellam persecutionis sustinere non possit. Scriptum est enim : *Quod si in humido hoc faciunt, in arido quid fiet?*

54. *Delevit*, inquit, *Deus omne quod erat super faciem terræ*. Scripti evidens

explanatio. Allegoria autem expositam nobis declarat superbiam, quæ se extollit in hac terrena fragilique substantia, et immemor divinorum, humana despiciens, ipsum arrogantis viri habitum, incessumque deformat: quales describit Esaias Judææ filias, oculorum micantes nutibus, et alta se cervice jactantes. Sunt enim hujusmodi erigentes supercilia, inflato corde, elato pectore, cervice resupina: qui solum quidem vestigiis pedum perstringant, toto autem se librent corpore, et inani suspendant examine: in priora gressu procedant, ad posteriora verticem reclinantes: cœlum spectent, terram autem fastidiant, tamquam cervicis dolore suffixi, ut eam inclinare non possint. Hos igitur delevit de libro vitæ Deus dicens: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*: nec inter merita sanctorum commentis * adhærere facit cœlestibus.

55. Omnibus igitur qui extra arcam fuerunt, interemtis, *derelictus est Noe solus in arca cum iis qui cum ipso erant.* Non indiget interpretatione sermo simplicior. Concurrit intellectus cum littera. Altior autem et interior significatio demonstrat justum virum, amatoremque sapientiæ, tamquam arborem fructuosam, internecatis quæ escam ejus solebant arrodere, comam obumbrare, coartare processus ramorum, velut exsortem irrationabilium passionum solum remansisse cum suis. Sui autem sunt puræ animi disceptationes, quæ virtuti adhæreant. Et bene addidit in arca remansisse, quasi vix credibile amputatis corporalibus passionibus videretur eum adhuc versari in corpore: quod licet jam terrenis careret contagiis, incorruptam licet, corporis tamen adhuc substantiam reservabat: et velut incorporeus in corpore, superferebatur diluvio, non absorbebatur; corpus quidem gerens quasi in arcæ positus interno, sed qui corpus ipsum insuperabilis passionibus quasi incorporeus in medio tantorum motuum gubernaret.

* Id est, commentariis cœlestibus, sive ut paulo ante dixerat, *libro vitæ*.

CAPUT XVI.

Cur dictum sit, *Memor fuit Dominus Noe*, nulla ejus uxoris ac filiorum ejus facta mentione? Cur item bestiæ prius, quam jumenta nominata sint; et qualis spiritus super terram inductus, ut aquæ cessarent?

56. *Memor fuit Dominus Noe, et bestiarum, et jumentorum.* Moventur plerique qua causa non dixerit Scriptor, quod etiam uxoris et filiorum Noe memor fuit Dominus, cum bestiarum et jumentorum fuerit memor. Sed cum dixerit quod Noe memor fuerit, in auctore et præsule domus necessitudines ejus reliquas comprehendit. Simul exprimi videtur quidam reliquarum consensus necessitudinum. Etenim cum omnes invicem sibi cari sunt, una est domus: cum autem discrepant, separantur et scinduntur in plures domos. Ubi ergo caritas, ibi senioris nomine de quo pendent cæteri, domus omnis significatur: ut si quis arborem dicat, utique comprehendit et ramos: si quis ramum nominet, etiam fructus qui in eo sunt, pariter uno atque eodem sermone complectitur.

57. Nec illud otiosum quod primo dixit, quia memor fuit Dominus Noe, deinde bestiarum, postea jumentorum, hoc est, cur non ea animantia quæ mitiora sunt, post hominem nominavit, sed ferociora. In quo videtur illa esse ratio, ut ea quæ ferociora erant, utriusque partis vicinitate mansuescerent. Quod videtur etiam in illo versu poetico declarari:

........*Κακοους δ'ες μεσσον ελασσεν* *.

Hinc enim etiam poeta usurpavit, ut dispositionem dimicaturi ita ordinaret exercitus; quo inferiores collocaret in medio, quo magis hinc inde a fortioribus juvarentur, et dimicationem utriusque partis adsumerent. In his scriptis series manifestatur. Altiore autem sensu certum est quod justus in medio habet non in parte cogitationes cordis sui: et quoad carpit hanc vitam, habeat necesse est in corpore tamquam in illa arca bestias graves. Nulla enim mens est, nulla anima, quæ non recipiat etiam malarum motus

* Homerus, Iliad. Δ. Hoc est: Ignavos in medium propulit.

agrestes cogitationum. Itaque insipientis anima ferinos acuit motus, atque adolet venena serpentum : sapientis autem vigor mitigat et coercet.

58. *Et induxit Dominus spiritum super terram, et cessavit aqua.* Non puto hoc ita dictum, ut spiritus nomine ventum accipiamus. Neque enim ventus poterat siccare diluvium. Alioquin cum mare ventis exagitetur quotidie, exinaniretur profecto. Nam quomodo non evacuaretur mare ventorum vi, cui cessisset toto diffusum orbe diluvium usque ad Herculis, ut aiunt, columnas, et mare Magnum tectis montium excelsorum verticibus exæstuans? Spiritus igitur divini virtute invisibili diluvium illud repressum esse non dubium est, cœlesti operatione, non flatu. Unde scriptum est : *Omnia a te expectant, ut des illis cibum in tempore : aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum convertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ.* Est ergo Spiritus cujus operationi cedere universa videantur in quo cœli ipsius virtus sit, sicut scriptum est : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum :* qui Spiritus est creator universorum, sicut etiam Job dicit : *Spiritus divinus qui fecit me.*

CAPUT XVII.

Clausos aquarum fontes et cataractas indicare causas erroris ad animæ sanitatem esse recidendas : dinumerationem temporis quo sedit arca, initio anni, id est, verna tempestate cœpisse ac desiisse diluvium ; iisdemque numeris crevisse et decrevisse : ostium arcæ reseratum, mentem per sensus naturam contemplando ad cognitionem Dei pervenire : demum emissionem corvi, culpæ depulsionem ex anima ad quam extinctis passionibus non revertitur.

59. NUNC consideremus quid sit quod ait scriptura divina : *Clausi sunt fontes aquarum, et cataractæ cœli.* Nec obscurum arbitror. His enim causis minuitur diluvium quibus crevit. Erupti erant fontes aquarum, apertæ fuerant cataractæ cœli, ut undique influentibus aquis terra inundaretur. Debuerant claudi ea ex quibus diluvii origo manavit, ut ejus inciperet esse defectus. Hoc littera sonat. Subtilior autem interpretatio exprimit, eo quod diluvium animæ vitio mentis et luxuriæ corporalis influxerat, ut malitia passioni, passio malitiæ misceretur : ingrediente medico Dei Verbo ad visitationem animæ quæ diutina ægritudine laborabat di[s]ceptationum improbitate, et passionum acerbitate, prius debuerunt causæ ægritudinis amputari. Principium enim medicinæ est causas languoris incidere; ne diutius ea quæ nocent, ad incrementum ægritudinis ministrentur. Quod nos etiam lex docet; cum enim steterit lepra, ut jam non diffundatur, tunc ait mundam esse lepræ stationem quamdam et mansionem. Quidquid enim præter naturam movetur immundum est. Hæc igitur est animæ sanitas, hæc salubritas mentis, ut affluentia cesset erroris, sistatur culpa, ne serpat. Cessante incentivo culpæ atque delicti salus tuta est, atque inoffensus vigor animæ se refundit.

60. *Et sedit,* inquit, *arca septimo mense, septima et vigesima mensis.* Nisi diligenter intendas, etiam secundum litteram difficilis loci istius comprehensio est. Et primum omnium cavendum, ne quem septimi mensis repetitio crebra perturbet. Sic enim scriptum est, sexcentesimo anno, mense vero secundo *, septima et vigesima die mensis cœpisse diluvium : centum quinquaginta diebus fuisse infusionem aquarum, sedisse arcam in monte septimo mense, septima et vigesima mensis : postea minui cœpisse aquas misericordia Dei, centum quinquaginta diebus diminutionem aquarum factam, postea apparuisse capita montium : deinde post quadraginta dies aperuisse ostium arcæ sanctum Noe, dimissum corvum non revertisse, dimissam columbam revertisse vacuam, iterum post septem dies dimissam revertisse cum ramo olivæ, tertio post septem dies dimissam non revertisse,

* Edit. Bened. *Sexcentesimo anno secundum hebraicam veritatem, mense primo, septima,* etc. ; ubi verba *secundum hebraicam veritatem* ex conjectura irrepsisse visu facile est.

tunc advertisse Noe quod aqua omnis recessisset. Ac sic annus conclusus ostenditur sexcentesimo primo anno Noe, in secundo mense* septima et vigesima mensis. Quod igitur ad explanationem apertam pertinet, eodem mense atque eodem die restituitur æqualitas terræ post diluvium, quo corrupta est incipiente infusione diluvii. Veris enim tempore omnis ager viret, et terra parturit fructus. Tunc incipiunt gemmare arbores, germinare fructus. Divitem ergo reformavit Dominus et restituit qualitatem. Mense igitur secundo, hoc est, aprili (primus enim mensis martius est quo habet justus natalem, quando noctium dierumque æqualitas æstimatur, hoc est, octavo, ut Romani putant, vel ut alii, quinto Kal. april.) mense, inquam, secundo, hoc est, aprili, septima et vigesima mensis cœpit diluvium. Ver igitur initium anni æstimatur, non secundum usum temporis, sed secundum naturæ prærogativam; ut quia tunc spes anni inchoat, et incipit se fructus ostendere, tunc videatur anni esse principium. Septimus autem mensis secundum numerum is qui september dicitur, computatur; quia etsi a septembri mense annus videatur incipere, sicut Indictionum præsentium usus ostendit (tunc enim seminum jactus) vere tamen ex quo plenior gratia se incipit demonstrare, ex eo anni origo subducitur; et ideo qualia ratione primus putatur, diversa æstimatione septimus habetur. Tunc ergo sedit arca, hoc est, in mense septimo, septima et vigesima mensis super montem quadrati. Ex illo minui diluvium cœpit. Simul considera quia eisdem numeris quibus aliqua incipiunt, resolvuntur; ut diluvium cœpit secundo mense anni, septima et vigesima mensis: centum quinquaginta diebus influxit diluvium, centum quinquaginta diebus aliis cessit diluvium: quadraginta diebus nimia vis cœlesti imbre et fontium eruptione exæstuavit, quadraginta diebus aliis exactis postquam visa sunt capita montium, undecimo mense, primo die mensis, dimisit corvum sanctus Noe: ita constat eodem numero quo cumulatum est, diluvium esse imminutum. Unde docet nos Scriptura ordinem esse servandum.

61. Quod autem ostium sit arcæ quod aperuit justus, secundum corporis rationem supra dictum est. Secundum altiorem autem interpretationem illud dicendum videtur, quod corporis sensus velut ostiorum similes habentur. Per hos enim tamquam per ostia ingreditur in nostram mentem velut quædam sensibilium comprehensio. Ergo mens nostra per hos sensus respicere videtur, et maxime per visionem, quæ omnibus sensibus corporis præstabilior æstimatur; quia domestica est luminis, et per eam adspicientes cœlum, terram, maria, solem quoque, lunam, et stellas quibus axis ornatur, intelligimus Deum esse operatorem mundi atque rectorem, nec sine auctore Deo tantorumque operum conditore hæc potuisse fieri credimus, aut posse consistere.

62. Per hanc igitur fenestram corvum primum justus emisit. Quærenda causa, nec tamen latet quantum ad litteram pertinet; quia plerique quasi annuntium futurorum corvum æstimant, et voces ejus observant, volatusque rimantur. Sensus autem altior significat quod mens justi quando mundare se incipit, quæ tenebrosa sunt, et immunda, et temeraria primo a se repellit. Siquidem omnis impudentia, atque culpa tenebrosa est, et mortuis pascitur, sicut corvus: lumini autem vicina virtus quæ mentis puritate et simplicitate resplendet. Et ideo tamquam emittitur et fugatur culpa, et separatur ab innocentia, ut nihil remaneat in viri justi mente tenebrosum. Denique egressus corvus non revertitur ad justum; quia fugitans omnis culpa est æquitatis, nec probitati videtur et justitiæ convenire. Denique evasisse se credit injustus tamquam de vinculis, cum justus ab ejus se consortio separaverit, diluvii cujusdam et corruptelæ familiaris, ut corvus qui cum siccitatem terræ nusquam inveniret, non reversus est, sed remansit.

* Edit. Bened. *In secundo anno.*

63. Considerandum etiam quare non regressum dixerit corvum, *donec siccaret aqua a terra*, quasi vero postea sit regressus. Sed hæc locutio familiaris est scripturæ divinæ. Siquidem et in Evangelio habes scriptum de sancta Maria, quod non cognoverit eam Joseph donec peperit filium, cum utique nec postea cognoverit. Deinde quæ est locutio ista, ut diceret, *donec siccaret aqua a terra*, non terra ab aqua? Et quidem usus loquendi etiam hoc habere consuevit: tamen nonnulli ante nos æstimaverunt, eo quod immoderata quædam videatur vis exprimi passionum hac locutione verborum; quia turbidis passionibus ac procellosis consummatur anima, deficientibus autem et velut arescentibus virtutem resumat. Non redit igitur culpæ species in animam justi, quasi siccam et mortuam derelinquens, et cui jam nocere non possit.

CAPUT XVIII.

Ut corvus malitiam, sic virtutem columba exprimit. Ad hanc recipiendam semper justum esse paratum ostendit Noe; idemque columbam septem aliis diebus retinens patientiam in corrigendo necessariam docet.

64. Nec illud vacuum, quod postea columba dimittitur. Malitiam etenim simplicitas, et culpam virtus resolvit. Malitia igitur amat diluvium, et consortium justæ mentis refugit, et quasi desolata, et sine aliqua statione remanet nullam habens cum virtute communionem. Virtus autem redit amans justorum consortia, et largiendæ familiarior utilitati, quæ conferat salutaria, et cavenda ea quæ sunt nocitura, commoneat: sicut columba dimissa cum videret cessasse aquam, regressa est tamquam plena justitiæ; ut ei a quo missa fuerat, nuntiaret quid adhuc cavere deberet, atque exspectando fructu meliore postea potiretur. Quod autem columba non inveniens requiem suam regreditur ad eum, manifestum indicium dedit per hujusmodi aves quantum intersit inter malitiam et virtutem, exprimi. Siquidem corvus ante dimissus, cum aliquanto videretur amplius exundare diluvium, visus est locum invenisse residendi. Et certe non est hujusmodi corvus ut aliæ aves quæ in aquis conversationem habere consuerunt. Cum ergo corvus ubi remaneret invenisse videatur, columba autem non invenerit, evidens ratio est altiore interpretatione signari, quia malitia inquietis passionibus et cupiditatibus quibus corrumpitur anima, se miscere consuevit, et quasi cognatis et domesticis delectatur, ibique commorationem suam locat: virtus autem prima statim specie visionis offensa regredi festinavit ad mentem animamque justi, quod illic diversorium sibi tutissimum sit locatum; eo quod alibi tamquam columba, ita hujusmodi virtus stationem tutissimam invenire non possit. Tarde enim inter astutias istius mundi, et sæcularium fluctus cupiditatum portum solet invenire simplicitas.

65. Itaque sicut justitia velut visendi gratia progressa paulisper ad mentem optimam redire festinat, nec longius discedit a justo; ita etiam justus et studiosus virtutis ubi virtutem appropinquare cognoverit, gremium suæ mentis expandit. Quid enim sibi vult quod vir studiosus virtutis Noe extendens manum suscepit eam, et introduxit ad se? Quod etsi secundum litteram planum videtur, non tamen facile colligas, nisi viri sapientis tibi nota sit consuetudo, qui velut speculatrice virtute utitur, et ei explorandorum negotiorum gerendorumque prærogativam quamdam videtur committere. Ea ergo virtus expendit naturas, ut si qua earum sibi videtur committere profectum, ei possit adjungere. Communis enim quædam est bonitas sapientiæ et liberalis et larga utilitatis; ita ut quas morigeras sibi cernit, adsociet: ubi autem proposito suo viderit aliquorum recalcitrare naturam, velut ad hospitium familiare sibi revolat et recurrit, quam sapiens et industrius tamquam manu quadam mentis festinat excipere, omne cor aperiens suum quo etiam eam absentem tenebat. Numquam enim potest sapiens exsors esse propriæ virtutis.

66. Quid præterea sibi velit quod tenuit septem diebus aliis columbam, et

iterum emisit eam; nisi ut advertas quod bonum sapientis, optimumque propositum semper sibi etiam alios adjungere studet, errantes emendare, corrigere vagantes? Si quem in principio resilire conspexerit, tamen commutandi ejus et corrigendi non desperet profectum. Sicut enim bonus medicus, etsi tempus medicinæ non sit, tamen visitationis speculam ante præmittit; deinde non negligit justæ exspectationis excubias, et paulisper passionibus cedens, opperitur facultatem medendi, quæ cum fuerit oblata, suum non intermittit officium: ita ergo et sapiens verbis ac disputationibus, tamquam medicus medicamentis, contrarias curare desiderat passiones. Et quia in omnibus remedio divini favoris utendum est; ideo septem exspectavit dies quibus mundus omnis describitur absolutus, et operatori requies ministrata; ut ex illo auctore omnium sumeretur disciplina operationis humanæ.

CAPUT XIX.

Columba quare dicatur ad vesperam regressa cum olivæ ramo in ore: item unde aquas defecisse Noe cognoverit: tandem cur eadem columba post dies septem tertio emissa non reversa sit?

67. *Regressa est igitur columba ad vesperam habens folium oleæ, et ramum in ore suo.* Non otiose posuit et vesperam, et regressam, et habentem oleæ folium, et ramulum in ore suo, ut non fugitantem virtutem arbitreris profectus futuri, si quos possit acquirere; neque rursus tamquam sine lumine eam fuisse cognoscas, et quibusdam tenebris occultam, sed diurno candore fulgentem exspectasse usque ad occasum diei, et sic ad eum regressam, apud quem etiam vesperi tenebras habere non posset. Folium quoque quod secum detulit, etsi breve illud folium detulisse videatur, spem eorum quos sui pœniteret erroris, etsi non magnam, aliquam tamen significavit. Folium enim sine virgulto esse non poterat. Ergo quasi germinantis correctionis, licet non magnum aliquod, tamen vexit insigne et folium oleæ, in qua arbore oliva generatur, ex qua oleum conficitur, quo materiale hoc lumen fovetur, et tenebrarum fugatur obscuritas. Quid autem magis quam lumen familiare virtuti est? Folium ergo et ramulus insigne est correctionis: correctio autem quasi radicem sui pœnitentiam habet, quæ pœnitentia non potest in turbidis, sed in iis qui spiritalem jam sermonem acceperint, germinare. In ore quoque non frustra ramulus oleæ videtur esse delatus; eo quod virtus et sapientia in sermone sui habeat claritudinem, et ipsa statim specie lumen ejus effulgeat, maxime cum pacifica loquitur; quoniam hunc quoque ramulum pacem petentes præferre consueverunt. Tulit ramulum, eo quod simplicitas puritate ac sinceritate semina quædam auribus nostris utilitatis infundit; et bonæ doctrina virtutis aut ad industriam provocat, et invitat ad præmium bonæ sibi conscium disciplinæ, aut gerendæ pœnitentiæ, et sequendæ conversationis cupiditatem injicit peccatori.

68. Unde et præterea cognoverit sanctus Noe quia defecerit aqua a terra, sicut scriptum est, considerandum videtur. Primo omnium secundum litteram, quia potuit intelligere utrum siccum an humidum folium esset allatum. Deinde quoniam non est hujusmodi columba, ut possit fructus latentes sub aqua eruere. Sed utrum illud folium ante diluvium fuerit exortum, an tempore diluvii, contuendum est tibi. Si ante diluvium, vir justus gavisus est fructum de veteri semine aliquem reservatum, et inde collegit misericordiæ insigne divinæ, quod jam diluvium removisset, quæ fructum demonstraret, cui non potuissent nocere diluvia. Si diluvii tempore natum est folium, advertit utique justus nova semina misericordiæ fructificasse cœlestis, ut radices arborum viverent, et quasi resumta anima fetus germinarent vetustos, atque in assuetos partus redirent, quorum indicium præmissa folia demonstrarent.

69. Sed hoc alta potius interpretatione collegit, quia Dominus Deus noster, quamvis acerbis iniquitatis nostræ of-

fensus esset erroribus, tamen antiquæ nobis prosapiæ patriæque virtutis semen aliquod vel exiguum reservaret, ne penitus operis et creaturæ suæ omne circa humanum genus amputaretur insigne. Unde et Esaias ait : *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes essemus*, in alterius nomine civitatis exprimens cæcitatis indicium, in alterius sterilitatem. Ita enim lingua patria Chaldæi nuncuparunt Sodomam et Gomorrham, cæcitatem et sterilitatem significantes. Meritoque Dominus in hujusmodi specie civitatum amputavit magis humana vitia, quam puniendos homines judicavit.

70. Tertio dimittitur columba post septem dies, atque eadem non regreditur. Unde consideremus, ne id quod supra diximus inveniatur esse contrarium. Si verbo quidem columba, opere autem virtus non revertitur ad justum; ergo destitutus est justus, et defraudatus munere suo ? Nequaquam. Numquam enim vir hujusmodi a virtute disjungitur, nec cum ex ore emittit justitiam, disputationemque alterius virtutis inducit, virtute se exuit, et imitanda aliis æquitate dispoliat : sed vice solis alios illuminat, cum radios suæ lucis emittit. Ignis nempe calefacit adpropinquantes, ita ut calorem naturæ suæ ipse possideat. Numquid deficit lux diei, cum totum mundum illuminat claritate ? Habet inoffensum cursum suum, illibatamque naturam. Sic et ista in columbæ specie virtus, cum adhuc ferveret diluvium, secundum avem tamen in terris, secundum virtutem in hominum passionibus revertitur ad justum; quia in iniquorum pectoribus virtus ut posset hærere, non potuerat invenire. Et ideo in illo secundo diversorio sui regrediens hæret atque requiescit. At vero ubi deferbuerint diluvia passionum, et auditi verbi compertæque doctrinæ plurimi studuerint esse consortes, jam non unius patrimonium, sed commune bonum esse incipit disciplina virtutis, et tamquam sapientiæ poculum hauritur a plurimis qui ante sitientes bibere noluerunt, sicut nunc fervent diluvia in pectoribus Judæorum; et cum aqua cœlestis doctrinæ exundet, potus exuberet, non putant esse potandum. Evangelium legitur, virtus exit de sermone cœlesti, tractat Sacerdos in Ecclesia. Sed ne forte intra arcam positus solus non possit audiri, interdum et egressus Ecclesiam, ubi Judæus occurrerit, monet, exemplum adfert cœlestium scripturarum. Claudunt aures, ne vel invitos fons abluat, et verbi Dominici humor adspergat. Si qui vero crediderint, currunt ad fontem, doctrinam expetunt, insinuari sibi Evangelium concupiscunt, nec satiantur assiduitate potandi. Ita fonte sapientiæ certatim repleri desiderant, quem ante fugere gestiebant. Quem fontem ? Audi dicentem : *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.*

CAPUT XX.

Quod alio die imminuta aqua, alio siccata terra memoretur, eo significari justum Noe in duabus generationibus primum fuisse. Per denudationem arcæ abdicationem corporeæ delectationis exprimi. Quare primus vel secundus mensis, verni temporis dies dictus. Postremo difficultas de folio reperto dissolvitur.

71. In primo et sexcentesimo anno vitæ Noe, primo die mensis, imminutam aquam dicit a facie terræ; in secundo autem mense, septima et vicesima die mensis, siccatam terram esse commemorat. Quid sibi vult illa adjectio de aquæ imminutione, cum supputata ratio superior annum conclusisse videatur, qui annus a secundo mense incipit, et in secundum mensem anni alterius usque progreditur ? Nisi forte hic justi formam declaratam velimus accipere; ut primus annus is fuerit, quo cœpit diluvium, post sexcentesimum scilicet annus primus; primus iterum annus et primus mensis post sexcentesimum annum, quando imminuta est aqua a facie terræ : eo quod justus in peccatorum generatione quæ propter delicta deleta est, virtute primus erat, et in secunda generatione, quæ cœpit post diluvium, et ordine, quia primus secundæ generationis fuit, et merito primus evaserat.

Recte enim ei honor defertur qui et primæ generationis primus fuit et posterioris principium; qui meruerit et de illa evadere, et isti ad seminarium propagari. Cum enim alii deperissent, solus vitæ egregiæ merito, et prærogativa virtutis apud Deum dives, non est expertus malitiæ corruptelam, per quem factum est ne totum corpus generis humani vel abolitum videretur in terris, vel a Dei abscissum gratia relinqueretur.

72. *Et denudavit*, inquit, *Noe tectum arcæ*. Cum arcam sicut supra interpretati sumus, pro specie corporis acceperimus, quid sit denudari corpus intelligamus secundum altiorem scilicet sensum. Cæterum liquet quemadmodum arca potuerit aperiri secundum litteram. Quid igitur tectum humani corporis sit quod clausum in diluvio fuit, nisi forte delectationem accipiamus, quæ operiebat hoc corpus nostrum, et quasi tegebat per illum Adæ errorem? Et eo maxime tecti similis æstimatur; quia sensus omnis in capite, inde delectatio quæ corpus omne subjectum habebat. Sed ubi mens justi viri sobria atque integra a corruptione diluvii, divinæ cognitionis inflammata desiderio exilire atque evolare voluit in superiora, detexit omnia quæ erant impedimento, et speciem voluptatis, quæ quodam operimento cæteras tegebat partes corporis redoperuit ac retexit; ut non solum corpus a servitio dominatricis ignobilis liberaret, verum etiam ea quæ erant incorporalia comprehenderet; quæ enim non videntur æterna sunt. Et ideo justus quem non videbat Dominum requirebat, corruptelæ exsors, cupidus æternitatis.

73. Quod autem ait primum mensem vel secundum, eumque esse verni temporis diem, habes et alibi dictum: *His mensis primus erit vobis in diebus anni.* Qui enim in gratia primus post periculum, hic recte prærogativam primi mensis accepit.

74. Nec te autem moveat quod diximus supra folium in ramo repertum post diluvium potuisse generari: etsi sub aqua plerumque herbæ soleant germinare, tamen ut scrupulus omnis possit auferri, quid magnum si Deo jubente, uno die quo imminuta fuerit aqua, statim germinavit et terra, cum idem sit fructuum reparator et conditor, atque operis sui usum non fuerit oblitus? Denique habes et in Genesi statim quod jusserit ut terra herbam pabuli germinaret, et lignum fructiferum cum fructu suo, et statim ejecit terra herbam pabuli, habentem semen secundum genus, et lignum fructiferum; et ille dies unus fuerit, quo hæc Deus jussit aut fecit. Ergo beneficii sui Deus non immemor, immemor autem nostræ iniquitatis opus suum ejusdem qua cœpit temporis quantitate reparavit.

CAPUT XXI.

Cur Noe ut exiret ex arca Dei præceptum exspectaverit. Quomodo per ordinem quo idem cum suis ingressus atque egressus describitur, abstinentia generationis necnon ejusdem usus designetur? Demum quid ille ordo spiritali intellectu nos edoceat?

75. *Et dixit Dominus Deus ad Noe: Exi de arca tu, et uxor tua, et filii tui.* Itaque recedente aqua et siccata terra exire potuit Noe de arca. Sed justus nihil sibi arrogat, sed totum se divino committit imperio. Et maxime qui cœlesti fuerat ingressus oraculo, cœleste debuit ut egrederetur, exspectare responsum. Verecunda enim justitia est; quia inverecunda iniquitas quæ usurpat indebita, nec reveretur auctorem.

76. Nunc quæramus qua ratione quamdiu ingrediebantur in arcam hic ordo fuit ingredientium, ut primo ipse ingrederetur et filii ejus; deinde ejus uxor, et uxores filiorum ejus: quando autem exierunt, commutatum sit. Nam scriptum est: *Exivit ipse, et uxor ejus, et filii, et uxores filiorum ejus.* Et littera quidem significat in ingressu abstinentiam generationis, in egressu generationis usum. Tunc enim pater cum filiis prius introivit, et filii cum parente, et postea uxor ejus, et filiorum ejus uxores, id est, non commiscetur sexus in introitu, commiscetur in egressu. Aperte igitur velut ordine ipso ingressionis vocem quamdam justus emittit, tempus illud non esse concubitus, neque deliciarum,

quo omnibus immineret interitus. Unde in Evangelio Dominus ait, reprehendens quod temporibus Noe manducarent et biberent, uxores ducerent, et filias nuptum traderent; et ideo propter intemperantiam eorum supervenisse diluvium. Mœroris igitur tempus illud non lætitiæ erat. Et inde justus consortio non delectabatur uxoris, vel filii justi petebant copulam conjugalem. Quam enim indecorum, ut quo tempore viventes morerentur, tunc perituri generarentur! Postea autem recte ad seminarium cæterorum successit usus et cura conjugii, cum diluvium recessit. Itaque non viri cum viris, sed feminæ cum viris exeunt; ut virilis in se interdicta permixtio, permissa autem virilis et feminei legitima sorte conjugii copula videretur.

77. Sensus autem altior hoc habet: ubi periculum est, viriles quædam et fortiores disceptationes menti adhæreant, et eo se mens quasi quamdam tueatur sobolem filiorum, quo tempestatibus et gravioribus passionibus acies quædam virilis occurrit. Decurso autem periculo, nihil obest si molliores cogitationes validioribus copulentur; non ut effeminentur a mollioribus fortiores, sed ut molliores sensus velut quibusdam virilibus roborentur, cum omnia consilia nostra ad virtutem, justitiam, integritatem, fortitudinem dirigantur, et quodam usu seminarioque virtutum creari atque adolescere possint validiora consilia. Non est igitur utile, cum vitiorum aliqua confusio est quæ mentem occupet, serere aliquas cogitationes, atque generare et parturire mentem. Cum autem compressæ fuerint cupiditates, et mens requieverit, tunc seminario quodam disceptationis accepto, virtutes possunt et bona opera germinari.

CAPUT XXII.

Qua de causa Noe aram injussus Deo ædificavit; quidve Deo, et non Domino: quare etiam holocausta e bestiis ac volatilibus mundis obtulerit; et quid sit quod ait Dominus: *Recogitans non adjiciam maledicere terram*, etc.

78. *Et ædificavit*, inquit, *Noe aram Deo*. Qua ratione supra Dominus admonuit quæ faceret, et fecit Noe omnia: hoc autem quod non admonitus est fecerit, fortasse requiratur. Sed utique Dominus non debuit quasi avarus mercedem gratiæ postulare, et justus eam intellexit veram actionem gratiarum esse quæ non juberetur, sed deferretur. Itaque nec dilationem passus est. Etenim grata animi virtus passionem dubitationis excludit: qui autem debitum gratiæ ut a se exigatur exspectat, ingratus est. Quod autem *ædificavit*, inquit, *Deo*, et non dixit Domino, sed *Deo*, secundum nominis interpretationem, non coacta videtur hæc actio esse gratiarum quasi Domino; sed virtus justi morigera et grata quasi Deo. Quod imperiale est sequestravit; quod beneficii nominavit.

79. *Et sumsit a bestiis, et a volatilibus mundis, et obtulit*, inquit, *holocausta*. Littera evidens est, quod ea quæ incontaminata sunt, debemus offerre, in quibus affectus reluceat offerentis. Altior autem interpretatio hoc habet, quod bestiæ mundæ videntur sensus esse sapientis; volatilia autem intellectus, qui sunt longe subtiliores atque leviores.

80. Nunc vero consideremus diligentius quid sit quod ait: *Et dixit Dominus Deus: Recogitans non adjiciam maledicere terram propter opera hominum; quia permanet cor hominis diligenter super mala a juventute*. Non ergo adhuc percuteret omnem terram, sicut fecit, omnibus diebus terræ. Etsi vindicaverat in hominum genus; tamen cognoverat quia vindicta legis ad timorem proficit, et cognitionem doctrinæ magis quam ad naturæ commutationem, quæ corrigi in aliquibus potest, in omnibus mutari non potest. Vindicavit ergo Dominus, ut timeremus: pepercit, ut reservaremur. Et vindicavit semel ad exemplum timoris, pepercit in reliquum, ne dominaretur semper amaritudo peccati; simul quia si quis peccata cupiat sæpius vindicare, asper magis quam censorius habetur. Ideoque dicit Dominus: *Non adjiciam ultra maledicere terræ, propter opera hominum*, id est, quia pietatem suam circa universitatem hominum vo-

luit declarare, et tamen securitatem et negligentiam quamdam mentibus humanis adferre non debuit, in paucos vindicat, plures reservat. Deinde cum dicit : *Non adjiciam*, ostendit quod allevet magis ærumnas hominum quam ingravet, sciens quod penitus peccata hominum auferri non queant. Tamquam in proverbio : Si quis reti subtili haurire cupiat aquam, sic qui malitiam ex pectoribus hominum conatur auferre.

81. *Non adjiciam*, inquit, *maledicere terræ propter peccata hominum; quia permanet sensus hominis diligenter super mala a juventute.* Vide quomodo studiose nos delinquere Deus significet, dicendo permanere super mala sensum hominis diligenter: quo dicto significare videtur diligenter cor hominis ad peccata propendere, et inesse principali nostro lubricum delinquendi, et quod pejus est, studium non deesse. Ideo enim ait, *diligenter*, quasi solliciti simus, ne immunitas culpæ nobis possit obrepere. Deinde non in unum malum dixit, sed *super mala*. Et, *a juventute*, addidit; ex illa enim ætate crescit malitia, licet alibi legerimus quod non sit sine peccato nec unius diei infans. Sed et infantia sine peccato non sit propter corporis infirmitatem, diligentia autem et studium peccandi incipiat a juventute; ut puer quasi infirmus peccet, juvenis tamquam improbus, qui studiose cupiat peccata committere, et in criminibus glorietur. Apud plerosque enim innocentia pro ignavia, et culpa pro laude habetur. Ita se luxuria et deliciis et adulteriorum affectibus juvenes jactare consuerunt. Crescit ergo cum ætatibus culpa. Omne igitur genus hominum jam non consûmendum declarat, cum dicit: *Non adjiciam percutere omnem carnem :* sed in parte vindicta servatur.

CAPUT XXIII.

Quod ait Dominus: *Semen et messis, frigus et æstus non requiescent*, ad litteram et moraliter explicatur.

82. Quid sit etiam quod ait: *Semen et messis, frigus et æstus, hyems et æstas, die et nocte non requiescent.* Secundum litteram significat permansura manentibus secundum institutionem Domini, et statum suum temporibus incorrupta futura animalia, vel nemorosa omnia. Nam cum corrumpuntur tempora, corrumpuntur etiam illa quæ temporibus suis quæque gignuntur. Si autem confusio sit temporum, quomodo possunt confusione facta etiam ea quæ sunt gignentia permanere? Ergo tempora sunt quæ aut corrumpunt aut reservant, prout ipsa sui habuerint qualitatem. Ideoque annus ex contrariis ducitur, vere, autumno, æstate, hyeme, sicut harmonia cantilenæ permixtis gravibus et acutis videtur consistere. Sic ergo et mundus iste ex contrariis continetur, aere et terra, igni et aqua. Nostra quoque corpora frigore et calore, humore et siccitate, quemdam naturæ ordinem servant. Nam si naturalis ordo ac mensura confunditur, tunc necesse est sequatur interitus. Ergo certum ordinem temporum Dominus, remota confusione diluvii, ad perseverantiam mundi promittit futurum.

83. Altior autem sensus hoc habet, ut per semen intelligamus principium, per messem intelligamus finem. In utroque salutis est causa. Alterum sine altero imperfectum est; quia ubi principium est finis quæritur, nec potest esse sublato fine principium, et finis in principium recurrit. Ergo semper in eadem recursurum dum in hoc mundo est, genus memorat humanum; ut cum incipit annus, finiatur : cum finitur, incipiat, non medio mundus tempore resolvatur. Ita et mens quando aliquid videtur incipere, ad finem usque contendat, et operis sui terminum quærat. Quando finit aliquod opus, non quasi consummato opere ferietur : sed in alia recurrat opera, et semper incrementa virtutis exerceat; quandoquidem videt quod in fructus suos semper terra revocetur, qui diversi aut vere et æstate, ut in partibus Orientis, aut æstate autumnoque nascantur, ut in partibus Occidentis.

84. Alio tempore terrarum seminaria partus suos edunt : alio autem tempore fructus arborum carpimus. Dividui ergo fructus sunt necessarii, et voluptuarii :

necessarii ex seminibus terrarum; at vero ex arborum fructibus voluptuarii. Itaque corpus nostrum tamquam vere, hoc est, aere, cibo pascitur naturali. Αερ * autem græco nomine, ver latino dicitur. Ideo Scriptura de partibus Orientis, et maxime Ægypti per quam transivit Hebræus, vel ex partibus Phœniciæ sumsit exemplum. Anima autem voluptuariis, hoc est sapientiæ fructibus alitur : cui iterum, ut corpori nostro contrarium frigus et æstus, ita timor et iracundia videntur adversa. Sed quia in corpore est, necesse est et iracundiam habeat et timorem, nec potest sine hac esse corporeæ necessitate naturæ. Et ideo mens sapientis moderamina justa dispensat; ne iram et timorem permisceat, et fiat confusio quædam in animo illius atque diluvium.

85. *Die* quoque *et nocte* quod ait, per diem intelligis illuminantem virtutem, per noctem recognoscis tenebrosam insipientiam. Itaque et in timore tamquam in frigore potest esse illuminans virtus. Similiter et iracundiam potest reprimere temperantia; ut in timore aliqui non penitus resolvantur, et magis timorem dirigant ad opera virtutis. Verbi gratia, si persecutor insistat, ut plus Deum timeas, et perpetua magis supplicia, quam præsentia putes esse vitanda, quæ dum times, accendaris ad gloriam, perfidiæ iratus et sceleri. Rursus iracundia succensus divino commotionem timore modereris.

CAPUT XXIV.

De prærogativa potestatis hominibus in cætera animalia per benedictionem qua Noe cum suis donatus est, divinitus adtributa. Et quomodo intelligatur Dominus eisdem hominibus in escam dedisse omnia reptilia, cum eorum quædam venenata sint.

86. *Et benedixit Dominus Noe et filios ejus, dicens : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus : et timor vester et tremor erit omnibus bestiis terræ, et omnibus avibus cæli, et in omnibus quæ moventur super terram, et in omnibus piscibus maris.* Hæc prærogativa potestatis in cæteris animalibus videtur hominibus adtributa et in superioribus partibus. Sed eo loco ubi dixit quod Deus hominem fecit, dicitur: *Masculum et feminam fecit eos, et benedixit eis dicens : Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini ejus, et potestatem habete super pisces maris, et volatilia, et bestias terræ, et reptilia.* Quod eo admonui, ut intelligas geminam hominis generationem expressam : unam secundum imaginem Dei, alteram secundum figmentum de luto terræ. Denique illa creatio hominis de luto terræ videtur esse facta post mundum, postquam requievit Deus ab operibus suis. Sero quodammodo terrenæ statuæ figmentum gignitur. *Non erat pluvia super terram, nec homo terram operabatur.* Tunc *de limo terræ finxit Deus hominem, et insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem.* Ille autem sexto die, quasi perfecto numero quo omnia conclusa sunt opera Dei, quasi perfecta operatione constitutus homo secundum imaginem Dei est, cui etiam iste comparatur qui in diluvio justus inventus est. Et ideo supra terrena omnia eum constituit Deus, sicut et illum ad imaginem Dei factum, quia uterque a terrenis vitiis temperabat. Ille qui ita generatus est, ut nihil terreno deberet contagio : iste qui et in periculis fuerat adprobatus, et examinatus in passionibus; et repertus quod in confusione non fuisset obnoxius passioni.

87. Altior autem sensus habet quod justus magnitudine et multitudine virtutis augetur, atque doctrina; et replet terram, quasi cor quoddam in quo sit receptaculum intelligibilium. Ita nihil vacuum sapientiæ esse patitur, quod insipientia possit invadere. Domitis igitur non solum terrenis omnibus passionibus, sed etiam sensibus corporalibus, bestias quoque sibi quodam terrore subjicit et timore, in quibus species videtur inesse malitiæ atque feritatis. Immitis enim et agrestis est omnis malitia; et inflatur aerio quodam tumore.

* Illic ἀέρ per metathesim ponitur pro ἔαρ, vernum tempus. Nisi scribere malis per contractionem ἦρ, quod apud auctores frequentius occurrit.

Nec illud obscurum, quod reptilia quædam lethalium quamdam habent speciem passionum, a quibus venenum quoddam menti videtur infundi. Omnibus ergo his imperat justus quibus non commiscetur : sed coercet ea, si mens ejus non delectatione, non cupiditate ducatur, non tristitia, et timore frangatur; non etiam luxuria atque deliciis tamquam lubricum et caducum vitæ hujus agat cursum, sed continentia et temperantia abigat a se vir sapiens hujusmodi passiones.

88. Sed quia subdidit statim : *Omnia reptilia quæ sunt viva, erunt vobis in escam;* ne forte te moveat quia ante de reptilibus diximus venenatis, cognosce alia esse reptilia venenata, alia mansueta. De mansuetis igitur reptilibus accipe, quæ etsi non omnia ventre et pectore repunt sicut colubri, tam exiguos tamen pedes habent, ut repere magis quam ambulare videantur. Ergo venenatorum reptilium similes immundas in corpore accipe passiones, mansuetorum autem decoras. Omnis enim affectus qui est præter deformis delectationis illecebram, passio quidem est, sed bona passio. Cupiditas mollior, et ira, et timor, hæ noxiæ animæ passiones sunt : affectus autem innoxii, passiones bonæ sunt. Et his vivendi quidam nobis usus ministratur, et causa : harum cibo utimur ad vitæ gratiam, harum epulis delectamur.

CAPUT XXV.

An oleribus magis quam carnibus vescendum Dominus præceperit; et quemadmodum nos munierit Moyses contra opiniones philosophorum de anima quorum varia placita referuntur : item qua ratione sit distinguendum inter animæ partem rationalem et sensitivam; quidve anima sanguis dicatur.

89. Quid est etiam quod ait : *Sicut olera pabuli dedi vobis omnia?* In quo et ii qui simpliciter intelligunt, ut non expendant sermonis examen, non nobis videntur esse contrarii. Sunt enim qui putant quod olera ad escam nobis Dei nutu adtributa videantur, quo his magis quam carnalibus epulis uti debeamus : ego autem libenter his acquiescerem, ut generi hominum ad parcimoniam magis et temperantiam olerum usus inolesceret; nisi viderem ab his qui non libenter accipiunt, posse referri mihi quia non omnia olera escæ hominum inveniantur accommoda. Deinde quia non omne hominum genus sapientiæ et continentiæ amore ducitur, ut continentiam sequi possit. Et ideo quod generale præceptum est, ad portiunculam paucorum hominum derivare non possumus; omnibus enim hominibus hoc præceptum datur.

90. Ideoque consideremus quid dixerit : *Sicut olera*, inquit, *pabuli dedi vobis omnia*, non olera omnia dedi vobis ad escam. Utantur igitur qui utuntur carne, tamquam oleribus, non ad distentionem, nec ad arvinam corporis, quam epulæ carnis facere consueverunt. Sed quemadmodum et olera non omnia ad escæ usum habilia sunt, ita etiam non omne vivum reptile accommodum ad usum epulandi. Siquidem ab omnibus venenatis abstinere debemus; licet huc quoque processerit luxuria, ut magis delectationi consulat quam periculo, et in plerisque resecto quod dicitur venenatum naturaliter inesse, reliquam partem ad cibum vindicet; quæ etsi non plena periculi, tamen vicina periculo est, et corruptela aliqua necesse est in totius succum se carnis infuderit. Plerique etiam sagittis venenatis transfigunt cervos et hujusmodi velocia animalia et postea resecta quadam parte membrorum, reliquo corpore ad cibum utuntur.

91. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, hoc est, unde magis dictum est quod irrationabiles passiones ita debeant menti sapientis, ut olera rustico esse subjecta; atque ita his utamur tamquam reptilibus cogitationibus, ut agricola oleribus; quæ licet obesse non possunt, cibi tamen non habent gratiam fortioris. Generale enim omnibus et commune præceptum, non altiora indicit genera virtutum, quæ utique paucorum sunt. Sed et si quis virtutum epulas fortiores sibi exhibere non possit,

hujusmodi tamen habeat passiones, quæ non noceant, sed delectent *.

92. Ideo in principio sanctus Moyses informavit nos atque instruxit de insufflatione animæ, ut non laberemur opinionibus diversis Philosophorum, qui sibi ipsi constare non possunt. Plerique enim varia senserunt, ut Critias et ejus discipuli sanguinem esse animam dicentes, istam utique animam qua vivimus, quæ est sensibilis, non illam animam quæ rationabilis et intelligibilis interioris hominis æstimatur. Hippocrates autem etsi Critiæ non improbavit ingenium, nec disputationem ejus redarguit; tamen sententiæ non acquievit. Aristoteles ἐντελέχειαν dixit. Ignem alii esse voluerunt. Nos igitur hujusmodi divisionem teneamus; ut separemus quod est rationabile animæ, cujus substantia divinus est spiritus, sicut ait Scriptura: Quia *insufflavit in faciem ejus spiritum vitæ:* esse autem in ea nutrimentum quoddam vitale quo hoc corpus animatur, esse etiam delectabile. Illarum igitur et vitalis et delectabilis animæ partium substantia sanguis appellatur a quibusdam; licet etiam Scriptura dixerit: *Anima totius carnis, sanguis est.* Proprie igitur animam carnis sanguinem appellavit. In carne enim delectatio et passio est, non mens et ratiocinatio. Tamen si diligenter intendas, hic locus illum explanat. Cum enim hoc loco animam sanguinem dixerit, utique significavit aliud esse animam, aliud sanguinem, ut sit animæ substantia spiritus vitalis: sed ipsum spiritum vitalem non per se tantum et sine sanguine usum adferre vivendi, sed commisceri sanguini; quia sunt quæ vocantur arteriæ velut receptacula spiritus, quæ non solum aerem purum amplectuntur: sed etiam sanguinem, sed minorem longe sanguinis portionem. Gemina enim cum vasa sint, aliud est venæ quæ φλέψ græce appellatur, aliud arteriæ. Vena plus habet sanguinis, quam spiritus, hoc est, φλέψ: arteria minus habet sanguinis, multo amplius spiritus. Jam temperatio pro diversitate naturæ est hominum singulorum.

93. Altior autem sensus delectare te debet, qui significat sanguinem animam ideo dictum, quia sanguis calidus et ignitus est, sicut est virtus. Quicumque igitur studio fuerit virtutis accensus, et vaporem laudis adsumserit, omnes delicias ventris excludit. Ea igitur cogitationum quæ sunt carnalia atque terrena, in virtutis, inquit, ardore positi rejicietis, quasi inhabilia spiritali cibo. Non enim carnem manducabat, hoc est, terrenum aliquod cogitabat, qui dixit: *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est,* studia hominibus virtutis inspirans, et cupiditatem divinæ cogitationis infundens. Ergo terrenæ cogitationes et infirmæ, quasi eviratæ et sine usu sanguinis habentur. Et ille eviratus dicitur, qui sanguinis plurimum amiserit, etenim sanguinis effusione frigescit. Quisquis igitur diligens virtutum est, cibos ablegat et rejicit corporales, nisi quantum scit satis esse naturæ. Quisquis autem negligentior tamquam lubricum et aquosum vitæ istius fuerit cursum secutus, quasi amissis vestigiis in uterum decidit et ventrem. Itaque ea quæ sunt terrena desiderat, cibi cœlestis alienus: et qui non possit dicere: *Nostra conversatio in cœlis est.* Ideoque ut ad secretos provocaret, ait idem: *Ne tetigeritis, ne attaminaveritis, ne gustaveritis quæ sunt ad corruptelam ipso usu, secundum præcepta et doctrinas hominum quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ, in observatione religionis, et humilitate cordis, non in indulgentia corporis, non in honore aliquo ad saturitatem et diligentiam carnis.*

* Hic aliquid omissum esse vel cœco pateat. Planum fit caput ab initio perlegenti non modo prætermissum esse illum Geneseos versum: *Veruntamen carnem in sanguine animæ non comedetis,* sed ea quoque desiderari omnia, quibus sanctus doctor hæc eadem verba explicuerat, et unde in hunc modum collegerat, *Ideo in principio*, etc.

CAPUT XXVI.

Pejorem bestiis esse qui fratrem, id est, ejusdem naturæ consortem occiderit, majus tamen periculum a fratribus ipsis germanis metuendum; eisque fraternum nomen non abrogari, ut eorum magis gravetur impietas. Unde morale dogma, cuique a propriis

cogitationibus ac verbis cavendum. Qualis in fusi sanguinis auctorem comminatio: qui dictum de homine, *ad imaginem Dei fecit eum*; quidve addita vindictæ causa nos doceat.

94. DENIQUE hunc sensum esse posteriora approbant; sic enim ait: *Etenim vestrum sanguinem, et animarum vestrarum exquiram de omnibus bestiis, et de manu hominis.* Bestiali malitiæ comparavit, immo etiam acervavit iniquitatem hominis ultra bestiarum feritatem, dicendo: *De manu hominis fratris.* Etenim bestiæ nihil nobiscum habent commune naturæ, nullo velut fraterno jure devinctæ sunt. Si nocent hominibus, quasi extraneis nocent. Naturæ jura non violant, germanitatis non obliviscuntur affectum. Ideo gravius homo peccat qui fratri insidiatur: et Dominus severius vindicaturum se esse promisit dicens: *Sanguinem hominis de manu fratris ejus exquiram.* An non frater est quem rationabilis naturæ quidam uterus effudit, et ejusdem matris nobis generatio copulavit? Eadem enim natura omnium mater est hominum; et ideo fratres sumus omnes, una atque eadem matre generati, cognationisque eodem jure devincti.

95. Ideoque et Dominus fratrem appellavit et eum fratrem a quo sanguis fratris exquiritur, significans magis ab his periculum pertimescendum qui fraterno sibi jure sociantur. Hinc etenim insidiæ, hinc pericula frequentiora hominibus comparantur, et ut specialia comprehendamus, quod fratribus specialius in hæreditatis divisione frequenter odia succrescunt. Deinde si fratri amplius collatum fuerit a parentibus, fratres alii indignantur magis, et gratiam a parentibus collatam parricidio auferre conantur. Ista magis bella suspecta, bella non civium tantum, sed singularum domorum. Illos ergo Dominus ad ultionis judicium comprehendit, quos magis insidiaturos sibi esse cognovit.

96. Tertium est quod in eo fratrem dixit, non quod dignus pietatis nomine parricida sit: sed quo magis pietatis gravetur vocabulo, atque inde fiat sceleris incrementum, quo justior sit vindicta scelesti. Ergo Dominus Deus noster ultionem promittit; ut vel sic frangatur metu, qui pietatis est oblitus; et sciat quod etiamsi homines effugiat homicida, Dei tamen judicium non possit evadere, sed majori et æterno supplicio reservetur.

97. Altiore autem sensu hoc intelligimus, non solum ab extraneorum insidiis, verum etiam a nostris, hoc est, domesticis cogitationibus nobis cavendum. Deinde observandum nobis non solum a malitia mentis, verum etiam ab ipsis sermonibus nostris. Ideoque ait: *De multiloquio non effugies peccatum.* Ergo hoc significari videtur non solum operis nostri, sed etiam sermonis qui est magis domesticus, rationem Domino esse reddendam. Et ideo diligentius considerandum, ne vel sermone, vel opere contrahamus offensam; quia sicut ore confessio fit ad salutem, sic ore fit lapsus ad mortem.

98. *Qui effuderit*, inquit, *sanguinem hominis, pro sanguine hominis ejus, effundetur.* Non erravit locutio, sed emphasis est, id est, exaggeratio facta verborum est, eo quod is qui effuderit sanguinem hominis, ipse quasi sanguis effundetur, quod spem ei posteritatis eripiat; quia sicut sanguis effusus in terram hac atque illac spargitur, ita impiorum anima corporeæ fragilitatis more solvatur; quia et de anima dictum est mortem ejus esse corruptionem, eo quod gratiæ cœlestis munere defraudetur, et velut collisa malitiæ scopulis salubritatis suæ corpus imminuat.

99. Movet etiam plerosque quod dixerit: *Ad imaginem Dei fecit hominem*: et non dixerit: Ad imaginem meam, cum ipse sit Deus. Sed intellige et Patrem esse, et Filium esse. Et licet per Filium omnia facta sunt, tamen legimus quia Pater fecerit omnia, et fecerit per Filium, sicut scriptum est: *Omnia in Sapientia fecisti.* Sive ergo Pater dicit, ad imaginem Verbi fecit: sive Filius dicit, ad imaginem Dei Patris fecit. Et ideo familiarem quamdam et domesticam Deo demonstrat hominis esse naturam, id est rationabilis hominis, secundum quod ad imaginem Dei creati sumus;

eaque causa inultum non esse apud Deum quod in domesticum animal sibi videat crudeliter et impie esse commissum.

100. Causa ergo vindictæ addita facit, ut primum excludamus philosophorum quorumdam opiniones, qui negant Deum habere curam super homines : deinde scientes prærogativam nostræ ultionis apud Deum manere, neque in alios committamus quod divino judicio vindicandum sit; neque mortem ipsi vehementius pertimescamus, cum sciamus necati hominis innocentis apud Deum nullum esse contemtum.

CAPUT XXVII.

Promittitur diluvium numquam ejusmodi futurum esse, ut terram omnem corrumpat; idque ad animi passiones traducitur. In arcu qui dicitur ponendus in nubibus, non intelligendam iridem ostenditur, sed divinæ virtutis intensionem ac remissionem.

101. *Non erit*, inquit, *diluvium, ut corrumpat omnem terram.* Dubium videtur : utrum enim, *diluvium non erit*, intelligendum sit quod diluvium corrumpat terram; hoc enim diluvia facere consuerunt : an vero non erit tale diluvium quo terra omnis corrumpatur, quod posteriora aperiunt, cum dicit omnem terram non corrumpendam? Ostendit enim diluvia quidem esse futura, sed non talia quibus possit omnis terra corrumpi.

102. Sensus autem hoc altior habet, quod jam providentia futura sit Domini, ne tantum sit diluvium corporalium passionum, ut anima omnis intereat. Et quidem non audeo dicere quia videtur Dominus statuere, quod nullius anima possit penitus interire. Quid enim de parricida dicimus? Quid etiam de homicida? Quid de adultero? Quid de prævaricatore? Quas ei partes animæ ad veniam reservamus? Unde magis illud arbitror quod provocet Dominus Deus, ut etiam si quis leviores alias habeat passiones, non penitus divinam desperet gratiam, nec omnimodis victurum se esse diffidat. Sed etiam si est luxuriosus, nec potest studium vitare luxuriæ, ab adulterio tamen studeat temperare : sit epulandi delectatio, non stuprandi sit. Etiamsi nescio quis avarus qui aliena diripuit, ejecit pupillos, eliminavit viduas, vel postea tamen in pœnitentiam regressus restituat quod abstulit. Denique Zachæus ideo veniam meruit, quia non solum restituturum se, sed quadruplum promisit quibus aliqua sustulisset, pauperibus quoque medietatem sui patrimonii donaturum.

103. Consideremus etiam diligentius quid sit, quod ait : *Arcum meum ponam in nube, et erit signum testamenti æterni inter me et inter terram : et erit cum innubilavero nubes super terram, parebit arcus meus in nube, et memor ero testamenti mei.* Non enim sicut plerique arbitrantur, arcum istum dicit quem aiunt homines esse, quo pluviarum signa aliqua declarentur, in quo colores diversi tamquam radiorum solis nunc rutilantium, nunc lumine lucentium clariore figurantur : unde et pluvia futura significatur, eo quod inconstantia quædam serenitatis versicolora illa specie demonstretur. Arcum hunc irim quidam appellant, sed absit ut hunc arcum Dei esse dicamus. Hic enim arcus qui iris dicitur, per diem videri solet, nocte non apparet. Etiam per ipsum diem, si obductus aer tetris nubibus fuerit, nec sic quidem videtur, ni forte cum graviores nubes se cœperint relaxare.

104. Ergo videamus ne quia arcus quo sagittæ jaciuntur, nunc tenditur, nunc resolvitur, quamdam extensionem et remissionem videatur Scriptura significare, per quam neque penitus per nimiam extensionem universa rumpantur; sed sit quædam mensura, et quoddam divinæ virtutis examen. Est ergo virtus invisibilis Dei quæ et specie istius arcus extendendi et remittendi moderatur pro divina voluntate, misericordia, potestate, quæ neque omnia confundi nimia solutione, neque dirumpi nimia irruptione patiatur. Quam ideo in nubibus dicit poni, quia tunc maxime opus est divinæ auxilio providentiæ, quando agmina nubium in procellas tempestatesque coguntur. Ideoque dicit : *Arcum meum ponam in nube*, non sagittam ponam. Arcus enim instrumen-

tum jaculandæ sagittæ est. Itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta. Et ideo Dominus in nube arcum magis quam sagittam ponit, id est, non illud quod vulneret; sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.

CAPUT XXVIII.

Enumeratis tribus Noe filiis, generationem Cham ideo prius esse memoratam, ut ejus peccatum amplificetur, et ex eodem profecta impia generatio demonstretur: quod moraliter de mala passione improbæ passionis genitrice intelligendum.

105. Qua ratione autem cum supra tres filios Noe computaverit, *Sem, Cham, Japheth,* hoc loco unius comprehenderit medii filii generationem? Hoc est quod ait: *Cham autem pater erat Chanaan: isti tres erant filii Noe.* Et maxime cum ilii duo justi, iste medius injustus. Injusti ergo prius generatio, quam justorum comprehenditur. Neque enim possumus negare quod scriptum est: sed ad coacervandum delictum ipsius addita ejus est generatio; quia cum haberet filium et pater esset, solus ipse patrem non cognovit, qui magis cognoscere debuisset. Et ideo improbum habere meruit filium, quia improbus fuerat patri. Simul significat ex illo Chanaan Chananæos fuisse, qui post multas generationes a populo justo oppressi cesserunt in ejus possessionem. Auctorem ergo Chananæorum Chanaan fuisse manifestum est, qui fuit filius hujus Cham qui impius in patre exstitit.

106. Altior autem sensus nominum interpretatione signatur. Cham enim calor est, Chanaan turbatio eorum. Qui enim calet, continuo movetur et perturbatur; ideoque evidentissime declaratur non tam hominem patrem hominum fuisse: sed passionem malam improbæ passionis generatricem, quæ esset a patris moribus, hoc est, ab usu virtutis aliena.

CAPUT XXIX.

Quomodo Noe factus sit agricola; quodve inter agricolam et operatorem terræ discrimen: et quomodo carnem suam alter excolit, alter operatur? Quare idem Noe vineam primum plantaverit, id est, rem non necessariam, cum fontes ad potum sufficiant: cur etiam de illo scriptum: *Et bibit de vino;* ubi de gemina ebrietate, ac postremo de gemina animæ nudatione disseritur.

107. *Et cœpit Noe homo agricola esse terræ.* Videtur quidem prima specie Adæ illi qui de terra factus est, comparari Noe vir justus; quia et de illo scriptum est quod de paradiso ejectus cœperit operari terram: de isto quoque quoniam egressus ex arca factus sit agricola. Et propemodum in utroque præcesserat quædam forma diluvii, quia et Noe post diluvium, et Adam post mundi constitutionem secundum figmentum corporis. Nam ut mundus fieret, congregata est aqua in unam congregationem, ut videretur terra quæ ante non poterat per aquarum confusionem videri. Ergo sicut ille primigenes magister terram videtur operatus, ita etiam egressus ex arca Noe seminationis et culturæ auctor est factus. Hæc putantur similia: sed si verba consideres quæ jam vim sensus altioris exprimunt, aliud est operatorem terræ esse, aliud agricolam. Alius enim tamquam mercenarii, alius tamquam patris familias loco fungitur. Denique Cain qui fratrem occidit, erat operarius terræ. Et ut scias quia operari terram magis servile quam liberum sit, maledicto parricidalis ejus operatio comprehenditur. Denique scriptum est: *Quoniam operaberis terram, et non augebit virtutem suam dare tibi: gemens et tremens eris super terram.*

108. Terra autem caro nostra est quam improbus operatur, bonus autem excolit. Ille quasi mercedem quærat e terra: iste quasi bonæ fructus capiat et gratiam disciplinæ; ut magis fructiferum faciat agrum suum, et qui Domini possit respondere culturis, et indulgentiam cultoris ostendat. Operator autem quid aliud nisi escam tantummodo corporis sui quærit, ventris magis usui studens, atque id solum explicare contentus, quod sibi prodesse possit ad victum? Ille vero alius fructuum utilitate pascitur. Quos fructus habeat justus agnoscis. Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas. Bo-

nus ergo agricola habet continentiam, castitatem, ut si quæ arbores cito curvantur in terram, et effusius germinant, eas velut quadam temperantiæ suæ falce succidat, ut abjiciant quod infirmum est, germinent quod decorum.

109. Quid est quod justus primum vineam plantat, et non aut triticum aut hordeum? Unde autem vinea post diluvium corruptionemque terræ? Sed de hoc supra diximus; quia veris tempore etiam corruptarum radices vitium pullulare potuerunt. Unde et illud majore sollicitudine solvendum arbitror, quia justus prius quæ voluptuaria, quam quæ necessaria sunt requirit. Necessarii enim fructus sunt tritici et hordei, sine quibus non possumus vivere : vinum autem voluptuarium, et causa delectationis datum. Quod quia justus est, ideo sibi magis hoc quod secundum erat, quam quod primum est, vindicavit. Necessaria enim alimenta vivendi Deo detulit, quod erat *. Superfluum autem vinum hominibus, et necessarium.

110. Sed forte dicas ita sine potu non posse homines vivere, quemadmodum etiam sine cibo. Necessarius est ergo potus, sicut cibus : non abnuo. Siti utique necessarius a Domino constitutus : non repugno. Et ideo ad potum necessarium fontes et flumina convenit derivare, quæ non utique manu hominis effecta, sed Domini Dei nostri jussu et operatione fluxerunt. At ne quia diximus operationem Domini, ad illud retorqueas quod operatio Cain videtur maledictiones habuisse; considera non operationem maledicti nomen accipere, sed quod scriptum est, operari terram. Qui enim operatur terram mercenarius est. Ille autem non mercenarius, sed Dominus, qui ait : *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*. Quid operatur hujusmodi operator? Audi : *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.*

111. *Et bibit*, inquit, *de vino, et inebriatus est*. Non dixit, vinum bibit, neque justus vinum ebibit; sed *de vino*, hoc est, de ejus portione libavit. Ebriosi est omne absorbere vinum, et intemperantis evacuare quod sumserit : continenti autem utendum mensura legitima est. Ebrietatis itaque species gemina est, una quæ titubationem corpori adferat, atque ejus supplantet vestigia, sensumque perturbet : altera quæ mentem virtutis vaporet gratia, et omnem infirmitatem videatur avertere. Unde Apostolus ait : *Vino modico utere propter frequentes tuas infirmitates.* Sicut enim isto bibendi moderamine vinum non infirmitati est, sed saluti, atque omnem infirmitatem allevat corporis : ita etiam ebrietas illa præclara omnem infirmitatem carnis excludit, de qua scriptum est : *Et poculum inebrians quam præclarum est!* Quæ sit ista ebrietas? *Inebriamini*, inquit, *non vino in quo est luxuria : sed implemini Spiritu sancto*, sicut Apostolus dixit. Et secundum litteram igitur cautio est, et secundum altiorem sapientis sensum, laudatio est. Cautus est qui etsi nudatur, in domo tamen nudatur sua, ubi operimenta non desint, et quædam tegmina ebrietatis; ut vitia sua norit abscondere.

112. Corporalia igitur nudum corpus tegunt, ut parietes et tecta : animæ autem quæ sint operimenta videamus. Sed tunc operimenta reperimus, si enudationem ejus discusserimus. Gemina autem nudatio sapientis. Gemino igitur amictu mens nostra vestitur, si aut peccatum imprudens admiserit; hæc est enim enudatio velut ebriæ mentis, ut nesciat quod delinquat, quasi quæ temulentia quadam ignorantiæ in vitium deducta labatur : aut rursus negligentiæ et ignorantiæ somno sepulta errorem suum non nesciat. Quæ cum inciderimus, immo cum peccata plura inciderimus etiam per scientiam (est enim naturalis quædam etiam nostræ infirmitatis ebrietas, ut impetu delectationis feramur in vitium, sicut plerique juvenili accensi calore, aut luxuria et delectatione flammati, aut avaritiæ rapti cupiditate) certe omnibus his medicina quæratur, ut aliquis tegat hujusmodi

* Manifesta est hoc loco lacuna, sed cui nec mss. nec edit. mederi queant. Putamus tamen eam non male suppleri posse addita vocula *primum*, quam nihilominus inducere in textum ausi non sumus.

infirmitatem suam, primum pudore quodam et verecundia; ut etiamsi in lubrico sit adhuc positus delinquendi, det tamen emendationis insigne. Etenim plurimum interest utrum peccata sua jactare desideret. In altero enim turpis impudentia, in altero tolerabilis verecundia spem futuræ correctionis ostendit.

113. Alia est autem denudatio animæ, quia velut quamdam sarcinam corporis abjicit atque exuit, sicut sepulcrum quoddam carnis effugiens. Sepulcrum enim patens est guttur hujusmodi hominum, in quo sepulcro velut adtumulatur anima delectationibus et cupiditatum passionibus onerata diversis. Exuit igitur se a congestione terrena, et quasi retia quædam circumfusa evadit atque effugit, quæcumque se ab omni nudaverit passionum laqueo, et omnem illam deformem speciem terrenæ labis averterit, ut lucem videat decoris æterni.

CAPUT XXX.

Quare Cham tum dictus sit pater Chanaan, cum hic nondum esset genitus; et qua ratione in persona Cham patrem deridentis intelligendum improbos omnes, si bonos viros in culpam incidisse contingat, exultare.

114. Quæro nunc cur non simpliciter dixerit: *Vidit Cham nudationem patris;* sed, *Vidit Cham pater Chanaan?* Utique Chanaan natus non erat: cur ergo nomen addidit filii; nisi ut et vitio auctoris deformaretur hæreditas, et auctor filii nequitia gravaretur? Et pater igitur in filio, et in patre filius redarguuntur, habentes stultitiæ, nequitiæ, impietatis quoque commune consortium. Nec poterat fieri ut bonum generaret filium, qui ipse bono patri nequam, et filius et naturæ et eruditionis degener exstitisset. Hæc secundum litteram.

115. Quod autem ad altiorem sensum pertinet, omnes mores pessimi erroribus delectantur alienis: nec solum erroribus, sed etiam iis quæ ipsis videntur mala esse, etiamsi non sint. Nudum enim Noe se non sentiebat qui amictu erat indutus sapientiæ. Denique nec Adam in paradiso positus nudum se putabat, nisi postea quam prævaricationis commisit errorem. Et redopertus amictu sapientiæ ac justitiæ, mandatorum cœlestium prævaricatione nudatus, nudum se vidit, et foliis operiendum putavit. Ridet igitur Cham nudatum patrem videns. Omnis namque improbus quoniam ipse devius disciplinæ est; aliorum lapsus non solum pro sui erroris solatio accipit, quod consortes invenerit culpæ: verum etiam improbo lætatur affectu, tamquam sua ipse delicta correxerit. Mala mens ergo lætatur præter propositum aliquid accidisse sapienti; cum utique corporis lapsus in vitio esse non debeat, etiamsi lapsus putetur, nisi animus quoque inclinetur in culpam. Postremo veniabilia judicentur hujusmodi errata, non odio prosequenda, non habenda ludibrio. Sed mens, ut dixi, improba, cum putat errasse sapientem, insultandum arbitratur ei cujus sibi putat mores esse contrarios, quod peccatum suum velut tacito quodam sapientis testimonio redarguatur; eoque lætandum sibi, quod justo viro nec eruditio ipsius profuerit, nec justitia suffragata sit, nec ea quæ secundum corpus sunt, habuerint prosperos cursus. Hæc enim pro summis bonis apud improbos æstimantur in divitiis aut honore posita, quæ tamen nullum fructum ad laudem virtutis conferunt. Propterea insipientiæ defensores videntur, qui virtutis amatorem prosperorum munere esse fraudatum, qui omne bonum temporalibus magis quam perpetuis æstimandum putant.

CAPUT XXXI.

Sem et Japhet pietas commendatur; et quia sic quod retrorsum dicuntur ambulasse, opponitur. Tum quomodo sobrius factus sit Noe. Denique cur Scriptura, cum prius Cham medium posuisset, eum nunc juniorem appellaverit.

116. Quid est quod *Sem et Japheth imposuerunt vestimentum super humeros suos, et perrexerunt retrorsum, et operuerunt nudum patrem, et non viderunt nudationem ejus?* Littera evidentem pietatis expressit affectum, quod nudatum

amictu patrem boni filii videre caverunt, ne paterna reverentia vel ipso minueretur adspectu. Siquidem etiam tacito vultu pietas frequenter offenditur. Unde etiam Romæ vetus fuisse usus dicitur, ne filii cum parentibus et maxime puberes intrarent lavacrum.

117. Sensus autem altior hoc habet, quia insipiens præsentia tantummodo videt quæ in oculis sunt, futura non respicit, præterita non cogitat. Sapiens autem et præterita recordatur, et futura considerat. Omnis ergo mens sapiens retrorsum ambulat, hoc est, præterita spectat; nec naturæ quodam usu impeditur, nihil vacuum, nihil nudum suorum patitur esse gestorum. Operit quæ aliter gesta sunt amictu quodam et gratia vel præsentis operis, vel futuri; ut nihil indecorum prætereat, nihil inornatum relinquat. Unde et Apostolus superiora obliviscebatur, priora appetebat: sed obliviscebatur, ut absconderet persecutionis errores, ut tegeret superiora delicta, bonisque operibus obumbraret. *Beati* enim et illi *quorum tecta sunt peccata;* id est, si tegantur bonis factis, et operiantur virtutum sequentibus disciplinis.

118. *Et sobrius*, inquit, *factus est Noe a vino*. Manifestum est ex ebrietate, intercedente somno, sobrios fieri homines: mens autem sobria est, quando et præterita et futura cognoscit. Sobria ergo erat mens justi, etiam quando ebria putabatur. Est enim præclarum poculum inebrians justos. Ille autem vere inebriatus erat, qui ridebat patrem. Qui enim neque præteritam generationis gratiam, neque præsentem reverentiam patris, neque futuram pœnam paternæ injuriæ considerabat, vere ebrius erat, et quod putabat videre se, non videbat. Erat in illo profunda cæcitas, qui patrem videre non poterat. Nam si vidisset patrem, non utique risisset. Neque enim ridendus, sed verendus est pater. Multo autem amplius mentem justi insipiens videre non poterat. Quomodo enim videbat, qui in eo putabat ebrietatis errorem, ubi erat perfectus sapientiæ cæterarumque virtutum vapor? Sicut scriptum est: *Vapor est enim virtutis Dei.* Quando enim mens magis sobria est, quam tunc quando naturam omnium rerum, temporumque præsentium et futurorum ita spectat negotia, ut nulla in eo temporalis titubantia ebrietatis appareat?

119. Quæro etiam qua ratione cum ante medium dixerit inter filios Cham, nunc juniorem constituat. Sic enim scriptum est: *Cognovit Noe omnia quæ fecit ei filius junior*. Numquid ante Scriptura in ordine generationis erravit? Non utique. Quid ergo? Contraria nunc scripta sunt? Non arbitror. Quomodo igitur solvitur, nisi juniorem non ætate, non tempore accipias: sed rudem sensu et in quadam intellectus infantia constitutum, qui provectioris doctrinam ætatis non hauserit, nec perceperit senile consilium? Cani enim quidam sunt sensus hominum. Et ideo inquit, *Cum veneris ad seniorum concilium, claude os tuum.* Et alibi habet sententia: *Discendum enim tibi prius est, quam loquendum.* Aures ergo paratas habe, ut aliquid de sapientium consiliis consequaris. Lingua reprimenda est, auditio præparanda.

CAPUT XXXII.

Cur in benedictione Sem dictum fuerit: *Benedictus Dominus Deus Sem;* et cur hujus servituti non Cham qui peccavit, sed filius ejus addicatur? Ad extremum benedictio Japheth exponitur.

120. *Benedicens filium suum Sem ait Noe: Benedictus Dominus Deus Sem; et erit Chanaan servus ejus.* Et Dominum et Deum dixit, et specialiter Deum filii sui cui nomen Sem est; eo quod Deus justorum est, hoc est, Deus montium, non vallium, qui gratiam habeant virtutis excelsæ. Deinde qua ratione cum filius ejus Cham peccaverit, non ipsum sed filium ejus servituti addixit? Et fortasse ideo quod pater plus afficitur injuriis filii sui, maxime quarum ipse reus et auctor existat et vehementius contristatur sui peccati damnationem a filio persolutam, qui non tam suo, quam patris merito puniretur. Deinde quia qui doctrinæ paternæ discipulus esset filius, et pessimarum æmulus cogitationum, uno corpore uterque uteretur et mente,

eademque malitia. Indifferenter igitur vel paternæ, vel suæ malitiæ filius pretium luit; quoniam improbitatis commune consortium est. Quod igitur pro patris solvit improbitate, sine dubio et pro sua solvit, culpæ ejus reus: vel certe diutius pœna producitur, cum etiam ad filium usque pertendit, et successoris afflictio in tempora multa profertur. Hoc secundum litteram.

121. Cæterum non tam hic homines quam mores comprehenduntur, quorum in utroque una natura. Nam Cham calor, Chanaan commotio et inquietudo: qui autem calidus est, utique inquietus atque commotior est. In duobus igitur erat una passio, et unus affectus. Itaque cum alter addicitur, uterque damnatur.

122. Cum sanctus igitur Noe benedicens filium suum Japheth ait: *Dilatet Dominus Japheth, habitet in domibus Sem, et fiat Chanaan servus ejus*; diximus supra Japheth quasi indifferens bonum significari. Indifferentia autem latitudinem habet, quæ est in salute, vigore, decore, fortitudine, divitiis, gratia, nobilitate, amicis, potestatibus, et cæteris. Sed hæc licet indifferentia bona sint; tamen plerisque nocuerunt, qui ea non cum sapientia et justitia possederunt. Multos enim ebrios fecere divitiæ, nobilitas et potestas superbos, pulcritudo luxuriosos, cujus suffragio alienæ mentis corruperint castitatem. Ergo pro utentis affectu horum quæ diximus, indifferentiæ sunt, quorum usus aut virtutibus regitur, aut certe sine gubernatione virtutum fraudi esse incipiunt, quæ possunt esse utilitati.

CAPUT XXXIII.

De 350 annis quos Noe post diluvium vixisse traditur: tum de posteritate Japheth ad litteram ac moraliter.

123. NUNC quoniam post diluvium Noe dicitur vixisse trecentis et quinquaginta annis, nequaquam prætereundum putamus. Nam in trecentis * crucem Christi significari certum est, cujus typo justus a diluvio liberatus est. In quinquaginta Jubilæus est numerus remissionis, quo spiritus sanctus missus e cœlo est, gratiam humanis pectoribus infundens. Perfecto igitur numero remissionis et gratiæ justus curriculum vitæ hujus implevit.

124. De generatione Japheth, inquit, *Rhodus et aliæ insulæ sunt nationum.* Non immerito latitudo dicitur, quando etiam in alteram partem naturæ, hoc est, maritimam generatio ejus processit. Vere enim tamquam latitudo non fuit eo contenta, quod in usum hominibus natura præscripserat, hoc est, terræ possessione: verum etiam introgressa est mare, et ad insulas usque processit. Hoc secundum litteram.

125. Secundum altiorem autem sensum, ea quæ extra sunt, quæ dicuntur bona, divitiæ, potestates, honores quasi diffunduntur latius; nec tantum his contenti sunt divites, quæ in manibus et in conspectu sunt: sed longe lateque diffundunt suas cupiditates, dum aut pecuniarum compendium de ulterioribus quæritur, aut honor a pluribus, aut potestas diffusior, aut cupiditas.

CAPUT XXXIV.

Qualis Cham illius improbi filius senior fuerit: et de filio Chus Nembroth gigante et venatore, cujus nomen exponitur, et a quo regnum Babylonis cœpisse memoratur.

126. NUNC quæro qua ratione Cham illius improbi filium seniorem Scriptura fuisse memoraverit? Duo genera terræ, unum velut arenosum et pulverulentum, immo ut expressius dicam, pulvis: aliud genus terræ fructiferum atque fœcundum, hoc est, terra solidior et profunda. Quid igitur improbus nisi pulverem generat, ex quo generatio esse non possit? Ideoque Propheta pulverem impiis comparavit dicens: *Non sic impii, non sic, sed tamquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ.* Eo quod etiam secundum altiorem sensum infœcunda sit impiorum anima, quæ fructus utiles generare non possit.

127. Qua ratione etiam Chus Nembroth gigantem genuerit, qui erat venator ante Deum? Unde dictum est: *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum.* Quid igitur aliud pulvis et arena generaret, nisi terrenum hominem; eo quod impius

* Vide infra pag. 196, notam.

cœlestibus terrena præponat. Gigantes enim fabulæ inducunt adversum supera voluisse pugnare, et terreno adscensu scandendum ad cœlestia putaverunt.

128. Altiore autem sensu illud significatur, quod qui terrenas diligit voluptates, eas sequitur, et putat his se posse ad Dei gratiam pervenire, et regnum cœleste hujusmodi erroribus deferendum, is adversum cœlestia contumaci præliatur affectu. Propterea et in proverbio est de eo qui deliquerit : *Sicut Nembroth gigas venator ante Deum*. Nembroth autem per interpretationem dicitur Æthiops. Color Æthiopis tenebras animæ squalloremque significat, qui adversus lumini est, claritatis exsors, tenebris involutus, nocti similior quam diei. Venatoris quoque usus in silvis, inter feras ac bestias conversatio ejus. Irrationabilis ergo miscetur irrationabilibus passionibus, et ea quæ sunt malitiæ agrestis atque prædurae venator hujusmodi explorare consuevit, atque his potiri atque delectari. Denique Nembroth hujus principium regni Babylon, hoc est, confusio; eo quod malitia et potestas non in simplicitate et puritate, non in distinctione virtutis, sed in confusione vitiorum est.

FRAGMENTUM LIBRI DE ARCA NOE.

Veluti est illud in libro quem de Arca Noe conscripsit beatus Ambrosius : Per unum, *inquit*, Dominum Jesum salus ventura nationibus declaratur, qui solus potuit justus esse, cum generatio omnis erraret, nisi natus ex Virgine generationis obnoxiæ privilegio minime teneretur. *Ecce*, inquit, *in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea*, dicit is qui justus præ cæteris putabatur. Quem igitur jam justum dixerim, nisi horum liberum vinculorum, quem naturæ communis vincula non teneant? Omnes sub peccato ab Adam, in omnes regnabat mors. Veniat solus justus in conspectu Dei, de quo jam non cum exceptione dicatur: non peccavit in labiis suis, sed peccatum non fecit. *Huic dic si audes*, etc.

Citat hoc fragmentum Augustinus duobus locis, nimirum l. 2. contra Jul. c. 2, et l. 4. contra duas epist. Pelag. cap. 11. Hæc autem verba pertinere putamus ad finem capitis tertii, ut ex utriusque collatione quivis colligat.

inter hujusmodi viros intutam uxoris pudicitiam fore, sibique conjugis pulcritudinem periculo futuram : monuit uxorem, ut sororem se diceret. Quo docetur non magnopere decorem conjugis quærendum, qui viro necem plerumque gignere solet. NON ENIM tam pulcritudo mulieris, quam virtus ejus et gravitas delectat virum. Qui suavitatem quærit conjugii, non superiorem censu ambiat, quam necessitates non teneant maritales* : si non monilibus ornatam, sed moribus. Offendit plerumque virum, si se uxor nobiliorem noverit. Hæc proxima superbiæ sunt. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat; ideo virum imparem non putabat, ideo quasi parem gratia diligebat, ideo non censu est retenta, non parentibus, non propinquis, sed virum proprium quocumque pergeret, sequebatur : externa adiit, sororem se ejus adseruit, contenta si ita esset necesse, se periclitari pudore, quam virum salute. Ut tueretur maritum mentita est germanitatem; ne insidiatores pudoris ejus tamquam æmulum et vindicem uxoris necarent. Denique simul ut viderunt illam Ægyptii, admirati quod speciosa esset valde, induxerunt illam ad regem suum, et cum Abraham bene egerunt, tamquam fratrem ejus quæ placuisset regi, honorantes.

7. *Afflixit autem Dominus Pharao afflictionibus magnis et sævissimis, et domum ejus propter Saram uxorem Abræ.* Magnum testimonium documentumque castitatis tuendæ. Locus ita hortatorius, ut unusquisque se castum præbeat, alienum non affectet thorum, nec latendi spe, aut faciendi impunitate alienam uxorem incessat, non incuria aut stultitia provocetur mariti, aut absentia longiore. Adest præsul conjugii Deus quem nihil lateat, nullus evadat, nemo irrideat : vicem absentis mariti tuetur, servat excubias, immo sine excubiis deprehendit reum antequam faciat quod paraverit; in animis singulorum, in mentibus universorum crimen agnoscit. Et si maritum adulter fefelleris, non fallis Deum : et si maritum evaseris, et si judicem fori luseris, non evadis judicem totius mundi. Ille gravius ulciscitur injuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Major est enim injuria auctorem, quam custodem thalami spretum et non consideratum.

8. Ipse quoque Pharao, licet rex Ægyptiorum quem et insolentia regalis potentiæ supinaret, et Ægypti lascivia atque luxuries a studio castitatis abduceret, vocavit Abraham, et arguit eum dicens : *Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor tua est : sed dixisti mihi quia soror tua est : et sumseram eam mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te.* Etsi natura ferus ac barbarus tamen significat etiam exteris ac barbaris moribus esse curam pudoris, et adulterii etiam sibi crimen cavendum. Qui prætendit ignorantiam, condemnat intemperantiam. Nec mirum si barbarus jus novit naturæ : muta animalia quæ nullis tenentur legibus, sunt tamen aliqua quæ non solum paribus suis copulæ servent fidem; verum etiam coitus unius castitatem custodiant. Ita major lex naturæ, quam legum præscriptio est. Non mirum ergo si et iste Ægyptius rex Deum timuit qui hominem non timebat, et pœnam solvit adulterii, qui nullis reus tenebatur legibus : statimque ubi alienam esse cognovit uxorem, non solum marito reddidit, verum etiam prosecutores dedit qui deducerent eum; ne quis de populo barbaro irrogaret violentiam vel peculio viri, vel uxoris pudori.

9. Pulcherrimus est hic locus ad incitandum studium devotionis, quod is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum præferre debemus omnibus, nec patriæ contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos revocare debet ab executione præceptorum cœlestium; quia Deus nobis omnia illa largitur, et potens est servare quæ donat. Itaque magnum exemplum devotionis Abrahæ, quod cum uxore speciosa descendit in Ægyptum. Erat quidem justo viro cura

* Hæc verba *quam necessitates non teneant maritales,* ita interpretare ac si diceretur, quæ ob divitias insolescens conjugalis necessitudinis seu conjunctionis leges recuset observare.

conjugalis pudicitiæ : sed majus erat studium maturandæ devotionis, ne prætulisse custodiam thori mandatis videretur cœlestibus. Itaque quoniam propter Deum contemsit omnia, recepit a Deo multiplicata omnia : sed primam Deus pudicitiæ tribuit remunerationem, quam gratam sciebat conjugi. Nam quia studio obeundi cœlestis oraculi uxorem quoque in periculum deduxit pudoris, etiam castimoniam conjugii defendit.

CAPUT III.

De cæteris Abrahæ virtutibus, nimirum de prudentia ejus in rescindendis rixarum causis, justitia in dividendo, ubi et de imprudentia Lot amœnis utilia postponentis, ejusque pœna: tum de patrui in ipsum caritate, pietate in Deum, continentia in victoria, et mercedis a Deo propositæ electione; ac tandem de accepto futuræ posteritatis et Christi nascituri promisso.

10. Primas igitur partes sibi justo ordine vindicavit devotio. Videamus et cæterarum virtutum gratiam. Mulcebatur sanctus Abraham nepotis præsentia cui patrium affectum exhibebat. Incidit rixa inter servulos nepotis et patrui. Advertit prudentior servulorum dissensionibus dominorum concordiam solvi solere, amputavit fibram discordiæ, ne contagium serperet. Tolerabilius enim putavit ut copula sequestraretur, quam gratia dirimeretur. Quod te facere oportet, si forte hujusmodi aliquid incideris, ut seminarium dissentionis auferas. Neque enim tu fortior quam Abraham. Ille declinanda censuit, non despicienda servulorum jurgia. Et si tu fortior, cave ne alter infirmior qui aurem præbeat servulorum susurris. Frequenter indivisa servitia inter parentes discordiam serunt. Divide potius, ut maneat amicitia. Indivisa domus duos non sustinet. Nonne melius est emigrare cum gratia, quam cohabitare cum discordia?

11. Ipsa quoque cujusmodi esse debeat divisio, Patriarcha edocet. Firmior dividat, infirmior eligat, ne habeat quod queratur. Electionis enim suæ partem non poterit calumniari. Non residet occasio resiliendi cui datur optio eligendi, nec divisor gravatur. Nam quo prudentior, eo cautior; ut nec in divisione circumscribatur, nec in electione fraudetur.

12. Divisit Abraham, *quia non capiebat*, inquit, *illos terra habitare simul*, quia nimium divites erant. Sæculare vitium ut divites terra non capiat. Nihil enim satis est divitum cupiditati. Quanto ditior quis fuerit, tanto avidior ad possidendum est. Extendere agri terminos cupit, et vicinum excludere. Numquid hujusmodi Abraham? Minime, quamvis in principio et ipse imperfectior. Unde enim perfectio ante adventum Christi? Nondum venerat qui diceret : *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia tua, et da pauperibus, et veni, sequere me*. Tamen ut minime avarus electionem offert, ut justus dissentionem amputat. *Non sit*, inquit, *rixa inter me et te, et inter pastores meos et pastores tuos, quia homines nos fratres sumus. Nonne ecce tota terra ante te est? Discede a me : si tu in sinistram, ego in dexteram : vel si tu in dexteram, ego in sinistram.*

13. *Et levavit oculos Lot, et elegit irriguam regionem*, inquit, *Jordanis; quia tota rigabatur, et erat sicut paradisus Dei.* Plerumque possessiones obveniunt hæreditariæ, aliæ utiliores, aliæ amœniores. Non utique in portione secundæ* sunt. Nam incipit minui singularum meritum. Sed si non queunt partes de utilioribus convenire, conferantur amœnæ utilioribus. Diversa hominum ingenia sunt : alios utilia, alios amœna delectant. Infirmior amœniora eligit, utiliora fastidit. Villicus nonnumquam utilis est, vel actor agri ** confertur urbano. Si insipiens sit elector aut cocum eligit, aut vocalem *** quem venustioris

* Subobscura locutio, quam tamen idem hic valere existimamus, ac felices sive commodæ; ut sit sensus: Non sat commodæ sunt in divisione hujusmodi possessiones ; quia minuitur meritum utiliorum, quod sint minus amœnæ, et amœniorum, quod sint minus utiles.

** *Actor agri* idem est ac rusticus œconomus.

*** *Vocalis* hic dicitur vel qui scite canit, vel moderandæ vocis pronuntiationisque magister, quem etiam phonascum vocitabant.

gratiæ putat, refutat utiliorem. Plerumque etiam ubi fructus non impares sunt, prudentior amœniora declinat. Cito invidiam movent, cito in se excitant mentem avari. Hic tamen nihil dixit Scriptura de eo quod alia pars utilior, alia amœnior fuerit, ne studio * Abraham cepisse oculos adolescentis videretur. Amœnam partem unam descripsit, non addidit alteram utiliorem. Necesse erat ut de tota regione duas partes faceret : deinde præsentia, non absentia dividebat. Una regio capere utrumque non poterat. Quod potuit summæ esse justitiæ, electionem obtulit.

14. Lot amœnam elegit, quæ cito prædonum oculos incurrit. Hinc bellum inter reges, adversariorum victoria, incolarum captivitas. Itaque etiam Lot infirmioris consilii pretium luit, non terrarum infœcunditate, sed amœnitatis invidia deceptus, ut etiam ipse captivus abduceretur; quoniam vitio servilis nequitiæ a potiore deflexerat, et partem flagitiosissimorum elegerat; Sodoma enim luxuria atque lascivia est. Ideoque declinatio latina interpretatione dicitur Lot, quod is vitia eligit qui a virtute declinat, et ab æquitate deflectit.

15. *Quo comperto Abram numeravit servulos suos vernaculos*; et cum trecentis decem et octo viris adeptus victoriam, liberavit nepotem. Probatur divisionis affectus, quando sic amabat nepotem, ut pro eo nec belli declinaret periculum. Quid est, *numeravit?* Hoc est, elegit. Unde illud non solum ad scientiam Dei refertur, sed etiam ad gratiam justorum, quod in Evangelio dixit Dominus Jesus : *Et capilli vestri omnes numerati sunt*. Cognovit autem Dominus qui sunt ipsius : eos autem qui non sunt ipsius, non dignatur cognoscere. Numeravit autem trecentos decem et octo, ut scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum. Eos enim adscivit, quas dignos numero judicavit fidelium, qui in Domini nostri Jesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ græca littera significat, decem et octo autem summam ιή exprimit *. Fidei ergo merito Abraham vicit, non populoso exercitu. Denique eos quibus quinque regum arma cesserunt, cum paucis egressus vernaculis triumphavit.

16. Sed qui vincit non debet sibi arrogare victoriam, sed deferre Deo. Hoc Abraham docet, qui triumpho factus humilior est, non superbior. Sacrificium denique obtulit, decimas dedit; ideoque ei Melchisedech qui interpretatione latina dicitur rex justitiæ, rex pacis, benedixit : *Erat enim sacerdos summi Dei*. Quis est rex justitiæ sacerdos Dei, nisi cui dicitur : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, hoc est, Dei Filius, sacerdos Patris, qui sui corporis sacrificio Patrem nostris repropitiavit delictis.

17. Quantum autem illud quod de præda victoriæ nihil voluit contingere, nec oblatum sumere? Minuit enim fructum triumphi mercedis susceptio, et beneficii arrodit gratiam. Plurimum enim refert utrum pecuniæ, an gloriæ dimicaveris : alter mercenarii loco ducitur : alter dignus habetur conservatoris gloria. Jure sanctus de præda usurpare aliquid vel oblatum recusat, ne dicat qui dedit : quia ego divitem feci eum; hoc solum sibi satis esse testatur, quod pastui præliantium juvenum profecisset. Dicet aliquis : Cum ipse vicerit, quomodo dicit ad regem Sodomorum, nihil sumam abs te; cum præda utique in potestate victoris fuerit? Docet militarem disciplinam, ut regi serventur omnia. Sane iis qui secum fuissent in adjumentum fortasse sociati, partem emolumenti tribuendam adserit tamquam mercedem laboris.

18. Ideoque quoniam sibi mercedem ab homine non quæsivit, a Deo accepit, sicut legimus scriptum; quia *post hæc verba factum est verbum Domini ad*

* *Studio*, hoc est, de industria, seu dedita opera.

* Littera græca T, in numeris 300, crucis figuram habet; litteræ autem IH, in numeris 18, primam efformant syllabam nominis Ἰησους. Sic in litteris græcis numerum 318 præbentibus, invenit *crucem Jesus* doctor sanctissimus.

Abram in visu dicens : Noli timere, Abram, ego protegam te, merces tua multa erit valde. Non est serus ad remunerandum Dominus, et cito promittit, et multa largitur; ne infirmos animos per dilationem aliquam subeat pœnitentia contemsisse præsentia : et velut quadam usuraria largitate compensat, ut uberiora restituat ei qui captus non fuerit oblatione præsentium.

19. Ab ipso quoque Domino mercedem quam postulet, consideremus. Non divitias ut avarus exposcit, non longævitatem vitæ istius, ut meticulosus mortis, non potentiam; sed dignum quærit sui hæredem laboris : *Quid mihi*, inquit, *dabis? Ego autem dimittor sine filiis.* Et infra : *Quia mihi semen non dedisti, vernaculus meus mihi hæres erit.* Discant ergo homines conjugia non spernere, nec sibi sociare impares; ne hujusmodi suscipiant liberos, quos hæredes habere non possint; ut vel transfundendæ hæreditatis contemplatione, si nullo contuitu pudoris moventur, digno studeant matrimonio.

20. Sed si Abrahæ sententia ad corrigendum minus proficit, accipe oraculum Dei hujusmodi condemnantis hæreditatem : *Non erit*, inquit, *hæres tuus hic : sed alter qui exierit de te, ille hæres tuus erit.* Quem dicit alterum? Peperit enim et Agar filium Ismael, sed non ipsum dicit, sed dicit sanctum Isaac. Et ideo addidit : *Qui exierit de te.* Ille enim vere exivit ex Abraham, qui legitimo conjugio procreatus est. Sed per Isaac legitimum filium, illum verum legitimum possumus intelligere Dominum Jesum Christum, quem in principio Evangelii secundum Matthæum Abrahæ filium legimus, qui verum se Abrahæ gessit hæredem, auctoris illuminans successionem, per quem Abraham respexit in cœlum, et splendorem posteritatis suæ agnovit non minus illustrem, quam stellarum cœlestium fulget claritas. *Sicut* enim *stella differt a stella in claritate, ita et resurrectio mortuorum* Apostolus dicit; eo quod resurrectionis suæ donans consortia, homines quos mors solebat terris abscondere, regni cœlestis fecit esse participes.

21. Quomodo autem Abrahæ propago diffusa est, nisi per hæreditatem fidei, per quam cœlo comparamur, conferimur Angelis, æquamur stellis? Ideo ait : *Sic erit semen tuum.* Et *credidit*, inquit, *Abraham Deo.* Quid credidit? Christum sibi per susceptionem corporis hæredem futurum. Ut scias quia hoc credidit, Dominus ait : *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.* Ideo *reputatum est illi ad justitiam*, quia rationem non quæsivit, sed promtissima fide credidit. Bonum est ut rationem præveniat fides; ne tamquam ab homine, ita a Domino Deo nostro rationem videamus exigere. Etenim quam indignum ut humanis testimoniis de alio credamus, Dei oraculis de se non credamus! Imitemur ergo Abraham, ut hæredes simus terræ per justitiam fidei, per quam ille mundi hæres factus est.

CAPUT IV.

Abraham ab adulterii crimine ob susceptum ex ancilla filium defenditur; nempe quod ab humana fragilitate non esset immunis, et tunc Chaldæorum superstitiones vix reliquisset : deinde quod in legem utpote necdum latam non peccaverit : postea quod non libidine, sed amore prolis inductus sit; ubi multa contra adulterium disputantur : defenditur ultimo quod illud ipsum mysterium non peccatum fuerit. Ad extremum quæritur an decuerit circumcisionem institui postea revocandam, et minimum in se perfectionis continentem.

22. Sed fortasse dicat aliquis : Quomodo Abraham nobis imitandum proponis, cum de ancilla susceperit filium? Aut quid sibi vult hoc esse, ut tantus vir huic errori fuerit obnoxius, cujus tanta opera miramur? Et ideo ne quodam more navigantium locum hunc quem plerique vadosum putant, declinasse videamur, rationem ejus explanare cordi est. Non abnuo quod Abraham de ancilla susceperit filium, ut cognoscas quoniam non superioris cujusdam naturæ ac substantiæ fuit Abraham, sed unus e numero et fragilitate universorum hominum. Denique et de regione Chaldæorum vocatus est, quos superstitioni vanæ intentos esse magis quam cæteros accepimus; et ideo majorem invenit gratiam apud Deum, quia supe-

vioribus renuntiavit, ad priora se extendit, ut sequeretur Deum. Propositus est enim ad imitandum tibi, ut et tu advertas, quod si peccatis renunties, possis emereri Domini misericordiam.

23. Movere tamen aliquos potest, quod jam cum Deo loquebatur, et ad ancillam introivit, sicut scriptum est: Quia *dixit Sara ad Abram: Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam: intra ergo ad ancillam meam, ut filios facias ex illa*. Et ita factum est. Sed consideremus, primum quia Abraham ante legem Moysis, et ante Evangelium fuit: nondum interdictum adulterium * videbatur. Pœna criminis ex tempore legis est, quæ crimen inhibuit: nec ante legem ulla rei damnatio est; sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem prævenit. Deus in paradiso licet conjugium laudaverit, non adulterium damnaverat. Non vult enim mortem peccatoris, et ideo quod præmii est pollicetur: quod pœnæ, non exigit. Mavult enim mitibus provocare, quam terrere sævioribus. Et tu peccasti cum gentilis esses, habes excusationem: venisti ad Ecclesiam, audisti legem: *Non adulterabis*, jam excusationem delicti non habes. Tamen quoniam cum his mihi sermo est, qui ad gratiam baptismatis nomen dederunt, si quis tantum crimen fecit, sciat sibi tribuendam veniam; sed quasi ei qui crimen commiserit, in reliquum tamen abstinendum noverit. Denique illi adulteræ quam in Evangelio obtulerunt scribæ Pharisæorum, ignovit quidem Dominus superiora, sed ait: *Vade, et amodo vide ne pecces*. Quod cum illi dicit, tibi dicit. Fecisti gentilis adulterium, fecisti catechumenus? Ignoscitur tibi, remittitur tibi per baptismum. Vade, et post hæc vide ne pecces. Habes unam Abrahæ defensionem.

24. Secunda illa est, quod non ardore aliquo vagæ succensus libidinis, non petulantis formæ captus decore, ancillæ contubernio conjugalem posthabuit thorum, sed studio quærendæ posteritatis et propagandæ sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani: erat etiam religionis, ne quis non reddidisse debitum videretur naturæ. Denique et Lot sancti filiæ hanc causam quærendæ posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum; et ideo publici muneris gratia privatam culpam prætexuit. Nec otiosum est quod uxor auctor facti inducitur; ut excusetur maritus, ne vago raptus errore credatur: simul ut discant mulieres diligere viros, nec agitari vana suspicione pellicatus, aut invidere privignis, si ipsæ liberos non susceperint. Uxori bonæ cordi erat excusare apud virum sterilitatem suam; et ne causa esset viro quod is liberos non haberet, suadet ut intraret ad ancillam. Hoc fecit Lia, hoc Rachel postea. Disce, mulier, zelum deponere, qui sæpe mulieres in furorem incitat.

25. Sed et vos moneo, viri, maxime qui ad gratiam Domini tenditis, non commisceri adulterino corpori (qui enim se jungit meretrici unum corpus est), nec dare hanc occasionem divortii mulieribus. Nemo sibi blandiatur de legibus hominum. Omne stuprum adulterium est, nec viro licet quod mulieri non licet. Eadem a viro, quæ ab uxore, debetur castimonia. Quidquid in eam quæ non sit legitima uxor commissum fuerit, adulterii damnatur crimine. Ergo, advertistis quid debeatis cavere, ne quis sacramentis se indignum præbeat.

26. Accipite etiam aliud, quia hujusmodi intemperantia solvit caritatem conjugii. Superbas ancillas facit, iracundas matronas, discordes conjuges, concubinas procaces, inverecundos maritos. Simul ut de domino conceperit ancilla, spernit dominam suam tamquam ditior partu: domina se despici dolet, maritum auctorem injuriarum suarum arguit. Denique Sara ipsa marito ancillæ suæ potestatem dederat, et postea dicit ad eum: *Injuriam accipio ego ex te: ego dedi ancillam meam in sinum tuum; ubi autem videt conceptum esse, spreta sum*, inquit, *coram ab ea: judicet Deus inter me et te*. Quantus do-

* Observa S Doctorem adulterii nomine nihil aliud intellexisse quam polygamiam; eaque usum verbi duritie, ut efficacius catechumenos absterreret a pellicatu.

lor, quam gravis querela sit feminarum lectione exponitur. Da improvidum et levem maritum qui morigerari nesciat, et divortii causas exhibet. Sed Abraham vir moderatus et prudens: *Ecce*, inquit, *ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo tibi placuerit*. Maluit enim uxorem tenere, quam famulam. Nec hoc tamen plenum remedium. Accepit potestatem irata uxor, et immoderatius ultione permissa utitur. Quod si Sara moderationem non tenuit, quæ tenebit? Ideoque scriptum est: *Et afflixit eam Sara, et fugit a facie ejus*. Duo sunt quæ comprehendit Scriptura; ut et dominæ gravem indignationem exprimeret, et ancillæ tumorem ac superbiam. Quod afflixit eam Sara, ad iracundiam affligentis refertur: quod Agar fugit, contumeliam servili patientia non ferebat, quæ sibi herilis contubernii vindicabat fastigium: indignata est injuriam, quæ induerat insolentiam. Denique interroganti Angelo quo iret, respondit: *A facie Saræ dominæ meæ ego fugio*. Et hoc tumoris immodici, ut prius nomen Saræ diceret, postea dominam significaret. Illud ad injuriam præmissum, hoc ad expressionem personæ additum. Non placuit Angelo ancillæ insolentia; et ideo dixit illi: *Revertere ad dominam tuam*. Utique non latuisset Angelum, si vi suppliciorum victa fugisset, et magis reprehendisset verberantis sævitiam, quam fugientis discessionem: sed ut ostenderet quia tamquam superba fugiebat, ne superba esset dominæ, addidit: *Et humilia te sub manibus ejus*. Opto igitur ut hoc vitium nullus incidat: sed si quis inciderit, discat ancillam suam humiliare uxori suæ; ne dum vult ancillam vindicare, excludat uxorem.

27. Ergo Abraham et unus de populo erat gentili, et causa posteritatis introierat ad ancillam; quia uxor ejus sterilitatem suam obumbrare cupiens auctor ejus facti fuerat viro: et tamen non otiosum est quod post hoc Deus statim, quia alia ejus opera probaret, vel hujus facti pœnitentiam, dixit illi: *Ego sum Deus tuus, emerere in conspectu meo, et esto sine querela*, quasi adhuc plene non emeruisset, qui desperaret sterilis partum uxoris, et de ancilla posteritatem quæreret. *Esto*, inquit, *sine querela*, hoc est, irreprehensibilis; ut de te non queratur uxor, nec quisquam tua facta reprehendat. Mutat enim nomen, littera addita, ut de Abram vocaretur Abraham, hoc est, de patre vano, sicut habet latina interpretatio, vocaretur pater sublimis, pater electus: vel de patre fieret et pater filii. Vanus erat cum Deum nesciret: electus factus est postquam cognovit Deum. Pater erat cum de ancilla prolem haberet: sed pater filii non erat; quia non erat ei filius, qui non erat legitimo susceptus conjugio. Peperit Sara, et factus est pater filii. Circumcidi jubetur accepturus veri seminis hæreditatem. Nonne evidenter circumcisio carnis præceptum est castimoniæ, ut aliquis resecet libidinem carnis, et indomitas luxu ac lascivia refrænet cupiditates? Etenim circumcisionis vocabulo id præscribitur, ut omnis impuritatis fœtor abstergatur, et incentivum libidinis auferatur. Duabus usi sumus defensionibus.

28. Tertia quoque est quam nobis Apostoli Pauli tribuit auctoritas, qui ait: Illa quæ gessit Abraham ut de ancilla susciperet sobolem, in figuram facta sunt, et secundum allegoriam dicta. Allegoria est cum aliud geritur et aliud figuratur; sicut etiam ipse Apostolus docet dicens: *Sub lege volentes esse, legem non legistis? Scriptum est enim, Quoniam Abraham duos filios habuerit, unum de ancilla, et unum de libera: sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo testamenta: unum quidem a monte Sina in servitutem generans quod est Agar*, duos populos ostendens de Abrahæ generatione manare: unum Judæorum, qui legis syllabis serviat; eo quod de ancilla in servitutem videatur esse generatus: alterum Christianum, qui ad remissionem peccatorum cœlestis gratiæ libertatem acceperit. Quod ergo putas esse peccatum, advertis esse myste-

rium, quo ea quæ posterioribus erant futura temporibus, revelabantur. Denique addidit : *Vos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii estis. Ideo,* inquit, *nolite quærere opera legis; quoniam non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi.* Et ut scias quia Christianis dixit : *Et nos*, inquit, *in Christum Jesum credimus; ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis.* Agnoscamus ergo quoniam hæc quæ in figuram contingebant, illis crimini non erant : nobis autem erunt, si ad correptionem nostram scripta cavere nolimus : sed magis id agamus, ut cum simus liberæ filii, quæ est Sara, ne legis laqueis serviamus, cum Abraham liberam tenuerit, ancillam ejecerit.

29. Quo loco plerosque moveri scio : Si enim bona est circumcisio, hodieque teneri debuit : si inutilis, mandari non debuit, divino præsertim oraculo. Sed cum Apostolus dixerit Paulus : *Quia Abraham signum accepit circumcisionis :* utique signum non ipsa res, sed alterius rei est, hoc est, non veritas, sed indicium veritatis. Denique ipse exposuit et expressit dicens : *Signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ et fidei.* Unde non incongrue intelligimus quia circumcisio corporalis signum circumcisionis est spiritalis. Ergo signum mansit donec veniret veritas. Advenit Dominus Jesus, qui ait : *Ego sum via, veritas, et vita.* Quia non partem exiguam corporis in signo, sed totum circumcidit hominem in veritate, signum detraxit, veritatem induxit; quia postea quam venit quod perfectum est, quod ex parte erat evacuatum est; et ideo cessavit circumcisio partis, ubi refulsit circumcisio universitatis. Jam enim non ex parte, sed totus homo salvatur in corpore, salvatur in anima. Scriptum est enim : *Qui vult post me venire, abneget seipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.* Hæc est perfectio circumcisionis; quia per corporis oblationem redimitur anima, de qua ipse Dominus ait : *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.*

30. Superest illa nunc quæstionis portio, utrum debuerit pars præmitti, cum esset ventura perfectio. Qui locus facilis est ad diluendum, si consideremus quibus pars mandata sit, quibus servata perfectio. Pars enim mandata est secundum legem populo Judæorum, illi dura cervice, illi infirmo, illi qui Deum suum non cognovit. Cum ergo partem non potuerit sustinere, quomodo perfectionem servare potuisset? Ut si puerulum litteris imbuas, a singulis litterarum elementis inchoandum est tibi, ut a singulis apicibus ad syllabas, a syllabis eum per ordinem ad nomina, orationemque deducas. Nec potest mare quisquam navigare intrepidus, nisi qui ante in fluminibus navigaverit. Denique si quid aut conficiendi itineris, aut levandi oneris puero velis provectiorique mandare, numquid æquanda onera sunt, aut æquandus labor? Ita igitur noveris his perfectionem circumcisionis esse servatam, qui a Christo instituti, validioribus idonei viderentur; ut fideles probarentur, quorum multitudo innumera crucem tolleret, suamque pro Christo animam devoveret, et increduli non possent resistere, qui in totius corporis immolatione quæri salutem putarent, qui exiguum circumcisionis suæ sanguinem salutarem arbitrarentur.

31. Considerandum autem quod in præputio positum vocavit Deus, in præputio adhuc manenti legitimi filii promissa est hæreditas; ut non Judæorum tantummodo patrem, ut ipsi adserunt, sed omnium credentium auctorem per fidem credas. Sara quoque ante circumcisionem viri in unius litteræ adjectione non mediocri remuneratione benedicitur *, ut principatum virtutis et gratiæ haberet; de qua nationes et reges gentium spondet futuros, ut in ipsa typus non Synagogæ, sed Ecclesiæ constitueretur. Quod autem promisso ex ea filio, risit Abraham, non incredulitatis, sed exultationis indicium fuit. Denique procidit in faciem, qui adoravit, et credi-

* Docet Vulg. nomen uxoris Abrahæ ita mutatum, ut ex Sarai vocata fuerit Sara. LXX vero eam ex Sara quo nomine prius nuncupatur, Sarram nominatam tradunt; quibus mss. nostri concinentes hoc nomen fere non aliter scriptum exhibent.

dit, et adjecit: *Si mihi centum annorum nascetur filius, et si Sara nonaginta annorum pariet. Et dixit: Ismael hic vivat in conspectu tuo.* Non est incredulus in promissis, nec avarus in votis. Hoc est, non dubito quod facias, ut et centum annorum seni dones filium, et naturæ auctor naturæ metas relaxes. Beatus cui ista donantur: sed tamen etiam hic Ismael quem habeo de vernacula, si vivat in conspectu tuo, abundat mihi gratia. Denique Dominus et probavit ejus affectum, et petitionem non abnuit, et sua promissa firmavit.

CAPUT V.

De hospitalitate Abraham hospitum explorantis adventum, eisque obviam properantis. Commendatur eadem virtus, et vana quorumdam excusatio diluitur. Quam diligentem in ea se præbuerit idem sanctus, et quomodo uxorem in meriti partem adsciverit? Quid oblata ab utroque mystice significent? Postremo facta ministranti Abrahamo filii promissio, sicut et Saræ risus exponitur.

32. Diximus de Abrahæ devotione, ac fide, de prudentia, justitia, caritate, parcimonia: nunc etiam de hospitalitate dicamus. Est enim non mediocris ea virtus. Unde et Apostolus principaliter eam in episcopo esse oportere geminæ scriptionis docuit auctoritate; ut præsto sit advenientibus, et occurrat obviam, et itinera exploret, et adsit non quærentibus, et rapiat prætergredientes. Ante ostium sedebat Abraham, sedebat meridie. Quando alii requiescebant, iste hospitum explorabat adventus. Merito illi Deus apparuit ad quercum Mambre, quia fructum hospitalitatis studiosissime requirebat.

33. *Et respiciens*, inquit, *oculis vidit, et ecce tres viri stabant secus illum. Et cum vidisset illos, cucurrit obviam illis.* Vide primo fidei mysterium. Deus illi apparuit, et tres adspexit. Cui Deus refulget, Trinitatem videt, non sine Filio Patrem suscipit, nec sine Spiritu sancto Filium confitetur. Hæc alibi plenius *. Nunc moralis persequendi propositum est loci. Non otiosus sedet, qui longe adspicit: nec adspexisse contentus, cucurrit obviam. Festinavit occurrere, quia non satis est recte facere, nisi etiam maturare quod facias. Festinanter enim manducare pascha lex jubet. Uberiores enim fructus habet celerata devotio. Disce ergo quam impiger esse debeas, ut possis prævenire hospitem; ne quis præveniat, et te boni muneris defraudet copia.

34. Bona est hospitalitas, habet mercedem suam, primum humanæ gratiæ, deinde quod majus est, remunerationis divinæ. Omnes in hoc incolatu hospites sumus; ad tempus enim habitandi habemus hospitium: emigramus propere. Caveamus ne si nos duri aut negligentes fuerimus in recipiendis hospitibus, etiam nobis post vitæ istius cursum sanctorum hospitia denegentur. Unde in Evangelio Salvator dicit: *Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui vos recipiant in æterna tabernacula sua.* Deinde etiam in hoc corpore sitis plerumque oboritur peregrinandi necessitas. Quod ergo aliis negaveris, id in te ipse decernis: et quod aliis detuleris, eo te facies dignum videri. Si omnes eam sententiam non suscipiendi hospites sequantur, ubi erit requies peregrinantibus? Relictis igitur humanis habitaculis, captabimus secessus ferarum, bestiarum cubilia.

35. Sed pauperiem prætendis. Non opes a te hospes requirit, sed gratiam; non ornatum convivium, sed cibum obvium. *Melior est*, inquit, *hospitalitas cum oleribus ad amicitiam et gratiam, quam si vitulos occidas ad præsepia cum inimicitiis.* Hæc grata hominibus, et accepta Deo. Unde Dominus Jesus in Evangelio eum quicumque dederit hospiti potum aquæ frigidæ, cœlestium adserit præmiorum non exsortem futurum. Denique Jacob oves adaquavit Rachel, et gratiam reperit, et uxorem acquisivit. Deinde qui scis an Deum suscipias, cum hospitem putas? Abraham dum peregrinantibus defert hospitium, Deum atque Angelos ejus hospitio suscepit: quamvis et cum hospitem suscipis, suscipias Deum, sicut scriptum in Evangelio legis, dicente Domino Jesu: *Hospes eram,*

* In libro de Resurrectione carnis.

et collegistis me.... Quod enim uni horum minimorum fecistis, mihi fecistis. Unius horæ hospitio vidua illa quæ suscepit Eliam, et exiguo cibo pavit, perpetuum toto tempore famis invenit alimentum, et mercedem accepit mirabilem, ut numquam de hydria farina deficeret. Elisæus quoque defuncti pignoris resuscitatione donata, solvit hospitii pensionem.

36. Non sola tamen facilitas susceptionis, sed etiam sedulitas suscipientis et affectus quæritur. Utrumque te Abraham docet. Cucurrit obviam, rogavit prior dicens: *Domine, si inveni gratiam ante te, ne prœterieris servum tuum: sumatur aqua, et laventur pedes vestri, et refrigerate sub arbore: et sumam panem, et manducate, et post hæc transietis: propter quod declinastis ad servum vestrum.* Tres vidit, et unum Dominum appellavit, ipsius solius se servum fatetur. Deinde conversus ad duos quos ministros arbitrabatur, etiam ipsis deferre gestit obsequium, jam non jure debito servitutis obstrictus, sed blando sedulitatis nomine, usuque famulatus.

37. *Et festinavit Abraham in tabernaculum ad Saram, et dixit ei: Festina et consperge tres mensuras similaginis, et fac subcinericia.* Bonus maritus exsortem religiosi muneris esse non patitur uxorem, nec avare sibi totum munus usurpat. Recte igitur et pietatis, et verecundiæ causa servatur. Quod pietatis est, vult esse commune: quod pudoris est, integrum manet Saræ. Ante tabernaculum vir hospitum explorat adventus: intra tabernaculum Sara tuetur feminæ verecundiam, et opera muliebria tuto exercet pudore. Foris maritus invitat, intus Sara convivium adornat. Nec solum ipse festinat Abraham, sed etiam festinandum dicit uxori, sociam devotionis ostendens, nec fide disparem.

38. *Consperge*, inquit, *tres mensuras similaginis, et fac subcinericia.* Græce ἐγκρύφια dicuntur, hoc est, abscondita; eo quod latere debeat omne mysterium, et quasi operiri fido silentio, ne profanis temere divulgetur auribus. Hoc pascitur divina majestas, hunc epulatur affectum, qui parcus loquendi sit, nec sacra in medium ferat. Breviter autem fidei mysterium docet Sara, unius similaginis tres mensuras faciens, quæ typum Ecclesiæ habet cui dicitur: *Lætare sterilis, quæ nón paris: erumpe et clama, quæ non parturis.* Hæc est enim quæ intimo fidem spiritu fovet, ejusdem divinitatis adserens Trinitatem, pari quadam mensura atque reverentia Patrem, Filiumque, et sanctum adorans Spiritum, et majestatis unitate concelebrans, personarumque proprietate distinguens, hac devotionem tuam fidei adsertione consperge.

39. Mulier similaginem offerat, hoc est, interiora spiritalis frumenti vel grani illius de quo dictum est, quod nisi in terram ceciderit, nullum fructum adferat. Unde et prima vidit Maria Dominicæ resurrectionis mysterium, et festinavit non passim omnibus, sed solis Petro et Johanni intimare sacræ salutis nuntium. Vir currat ad boves, sumat vitulum, et sacramentum Dominicæ passionis festinato impiger studio, non lento otio remissus accipiat, tradat illud puero qui innocentiam teneræ servet ætatis, dolum nesciat, referire non noverit, incorrupti corporis castimoniam custodiat. De quo ait Dominus Jesus: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut puer iste, non intrabitis in regnum cœlorum.* Huic puero et similibus ejus etiam sanctus David divinæ laudationis dispensat officium dicens: *Laudate, pueri, Dominum.*

40. Nec illud otiosum, quod cucurrit ad boves, tenerum vitulum et bonum sumsit, et cum lacte apposuit. Denique et in Exodo cum pascha Domini declararet, ait Moyses: *Agnus sine macula, mundus, consummatus, anniculus, masculus erit vobis ab ovibus et hœdis. Sumetis et occidetis*, inquit, *illum tota multitudo synagogæ ad vesperum.* Unde et hic meridies esse describitur, quando Abraham Domino offert hospitium. Sed ad cœnam vitulus immolatur, et cum lacte manducatur, hoc est, non in sanguine, sed cum fidei puritate. Bonus vitulus, utpote qui peccata dilueret. Tener, quia non dura cervice sed molli jugum legis agnovit, crucis patibulum

non recusavit. Et merito tener, de cujus capite et pedibus et internis nihil relictum est, et os non est contritum ab eo, sed totus epulantium cibo cessit. Talem nobis Legis figuravit umbra, talem veritas Evangelii demonstravit.

41. *Manducaverunt*, inquit, *illi : Abraham autem stabat sub arbore*. Advertimus humanitatis officium commendare humilitatem. Abraham stabat, et tu primum accubitionis partem occupas? Denique ea humilitas invenit gratiam, ut promitteretur ei filius.

42. *Dixit autem ad illum : Ubi est Sara uxor tua? Qui respondit, et dixit : Ecce in tabernaculo*. Numquid ignorabat Dominus qui in posterioribus Sodomorum futura excidia denuntiat, ubi Sara esset? Non ignorabat : sed docere nos voluit, quantus pudor esse debeat feminarum; ne procaci occursu hospitum in se oculos inflectant; salva verecundia ministerium suum exerceant. Abraham quoque auribus tuis ingerit in tabernaculo Saram degere; ut discas quid ab uxore exigas. Provectiore ætate jam Sara juvenilem custodit verecundiam, ideo Dominus spopondit ei filium. *Defecerant*, inquit, *Saræ fieri muliebria*. Non otiose additum, ne putares femineæ adhuc possibilitatis fuisse, ut pareret.

43. *Risit autem Sara*. Quod indicium futuri magis, quam incredulitatis arbitror. Risit enim, licet adhuc nesciens quid rideret, quod publicam esset in Isaac paritura lætitiam. Ideo negavit se risisse, quia ignoravit : ideo risit, quia prophetavit.

CAPUT VI.

Sodomorum excidium Abrahæ prædicitur, prædicaturque divina in tolerandis peccatoribus, ac peccatis examinandis et condonandis indulgentia. Angeli vespere adventantes apud Lot hospitantur. Immani scelere Sodomitarum cumulantur flagitia. Oblatis filiabus conatur Lot eorum furorem mitigare, quos Angeli cæcitate percutiunt. Idem Lot generis sequi recusantibus, prohibitus ne retro respiciat, educitur; et qua ratione ad nos quoque illud pertineat? Excusato demum filiarum cum parente incestu, ebrietatis mala describuntur.

44. *Exurgentes autem viri conspexerunt in faciem Sodomæ et Gomorrhæ*. Sicut visitatio Domini timentibus exhibetur, ita etiam impiis pœna peccati reponitur. Abraham deducebat hospites, ad humanitatis gratiam addebat obsequia. Nam Sodomitæ pro pietatis officiis impuritatis augebant flagitia.

45. *Non celabo*, inquit, *Abraham puerum meum quæ ego faciam*. Senilis utique ætatis Abraham in superioribus Scriptura signavit, quia nonaginta et novem processisset annos : quomodo hunc puerum dicit? Sed cum immemorem senectutis, exploratorem indefessum, cursu impigrum, standi patientissimum, deducendi studiosissimum expresserit, nonne convenire nomen pueri videtur officiis? Merito puer dicitur, qui senile nesciebat fastidium, pueritiæ innocentiam et obsequium deferebat. Datur itaque justo benedictionis gratia, et posteritatis hæreditas.

46. Offensa autem peccatorum exponitur. *Clamor*, inquit, *Sodomorum et Gomorrhæ impletus est*. Magna Domini patientia, ut non statim peccatorem puniat, sed diu differat expectans correctionem; nec commoveatur ad ulciscendum, nisi peccator mensuram excedat. Unde et Dominus Jesus in Evangelio ad Judæos ait : *Implete mensuram patrum vestrorum*.

47. *Descendam itaque, ut videam secundum clamorem illorum venientem ad me, si consummabuntur : sin autem, ut sciam*. Non ignorabat Dominus peccata Sodomorum : sed propter te instruendum verba hujusmodi loquebatur; ut tu propius scruteris eorum commissa, in quos vindicandum arbitraris. *Descendam*, inquit, *ut videam*, hoc est, etiam tu descendere cura, descende indaginis studio; ne quid sit quod fallat, aut lateat absentem; ut oculis facinus deprehendas. Eminus positi multa nescire possunt. Quem clamorem autem ait, nisi forte quia ei quem nihil latet, clamant omnia, clamare videntur singulorum crimina? Denique ad Cain dicitur : *Sanguis fratris tui ad me clamat*, hoc est, non latet, sed clamat parricidium tuum. Itaque velut excitatur

Deus flagitiorum nostrorum clamoribus; ut aliquando vindicet, qui libenter ignoscit.

48. Denique Abrahæ petenti ne simul perderet justos, tamquam iniquos, et interroganti : *Si fuerint quinquaginta justi in civitate, perdes illos?* Respondit : *Non perdam civitatem, si fuerint in ea quinquaginta justi, et totum locum servabo.* Et sic per ordinem interrogationum, et responsionum vicem, etiam si decem justos invenerit in civitate, tamen propter paucorum justitiam impunitatem toti populo promittit. Unde discimus quantus murus sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus invidere viris sanctis, nec temere derogare. Illorum etenim nos fides servat, illorum justitia ab excidio defendit. Sodoma quoque si habuisset viros decem justos, potuit non perire.

49. Quid sibi autem vult quod illi qui ad Abraham simul cum Domino venerant, Sodomam petierunt viri, nisi ut acerbaretur crimen eorum, si quos justus honoraverat, his majore sacrilegio impii vim conarentur inferre? Nam quod viros dixit, evidens est ratio; quia speciem præferebant virorum.

50. Sodomam venerunt vespere, meridie ad Abraham; quia justo refulget Angelorum præsentia, impiis tenebras adfert. Tamen potest referri etiam ad tempus Dominicæ passionis, quod vesperi venerunt ad eum, qui a Sodomitanis contagionibus, et totius urbis excidio erat liberandus. Vesper erat antequam Christus veniret; quia totus erat mundus in tenebris. Vesper erat omnibus quos immanium delictorum squallor tenebrosus urgebat. Venit Dominus Jesus, redemit sanguine suo mundum, lucem adtulit. *Venerunt autem Angeli duo in Sodomam ad vesperam.* Ubi gratia largienda est, Christus adest: ubi exercenda severitas, soli adsunt ministri, deest Jesus.

51. *Sedebat Lot ad portam.* Emendaverant Lot sanctum adversa captivitatis, et sollicitiorem fecerant. Itaque processu ætatis didicerat imitari parentem. Ad portam itaque sedebat, ut exciperet advenientes. Denique *exsurrexit obviam illis.* Perfectior cucurrit obviam : iste, *exsurrexit, et adoravit in faciem super terram, et dixit : Ecce domini declinate in domum pueri vestri.* Et coegit illos divertere, qui dicebant : *In platea manebimus.* Commendatur hic justi sanctitas, et Angelorum gratia. Illi nolebant adventum suum hospiti graviorem videri : ille, qui inter quos habitaret sciebat, tutamen * domum suam offerebat periculis; quibus auferret hospites. Certe quo tardius acquiescebant, diutius tentando, plenius comprobabant.

52. *Viri autem civitatis Sodomorum circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter.* Præstruitur judicii divini æquitas, ne forte quis diceret : quid peccaverunt pueri, ut omnes excidio involverentur? Ita nullus illic justus, nullus innocens fuit. Audi Scripturam testificantem quia *circumdederunt domum ab infante usque ad senem, totus populus pariter.* Nulla ætas erat culpæ immunis, ideo nullus immunis exitii fuit. Et qui possibilitatem perpetrandi criminis non habuit, habuit affectum. Effetæ vires senum, sed mens plena libidinis. Offerebat sanctus Lot filiarum pudorem. Nam etsi illa quoque flagitiosa impuritas erat; tamen minus erat secundum naturam coire, quam adversum naturam delinquere. Præferebat domus suæ verecundiæ hospitalem gratiam, etiam apud barbaras gentes inviolabilem. Denique illic quoque inoffensa hospitalitas est, ubi nec germanitas satis tuta est.

53. Percusserunt autem illos Angeli cæcitate, ut et ostium domus quod aperire cupiebant, non reperirent. Hic mirabilis quidem Angelorum declaratur potestas; ut offusa impuris cæcitate, non reperirentur domus ostia. Sed etiam illud ostenditur, quia cæca est omnis libido, et ante se non videt. Quod vero hospitum manibus revocatus est sanctus Lot in domum, demonstratur immemor periculi, memor fidei non eripuisse se periculo, sed obtulisse.

54. Ponitur pietatis locus, quod ma-

* Edit. Bened. *ille quidem inter quos habitaret sciebat tamen*, etc.

nifestata sibi per Angelos totius regionis eversione, et generos habere Lot sanctus inducitur, et monere eos ut fugerent; simul ne deserendo eos, nec admonendo, minus pius videretur circa filiarum maritos : vel erroris earum causa ipsi adsignaretur, quæ destitutæ virili consortio concubitum inebriati expetissent patris. Non ergo indefensum Scriptura virum sanctum relinquit; cum et tradidisse maritis filias, et monuisse generos inducitur. Sed visum est illis quod derideret eos, et tamen adhuc morabatur Lot, ut persuaderet generis suis; et pene non esset profectus, ut evaderet, nisi urgentibus Angelis, et tenentibus manus ejus, egredi coactus esset.

55. Non ergo profectus, sed eductus est : et mandatum accepit ne respiceret retro, nec resisteret in tota regione illa, sed in montem adscenderet. Hoc cum illi dicitur, omnibus dicitur. Si vis ergo et tu evadere, ne respicias retro, sed ante. Adspice ubi Christus est, qui dicat tibi : *Vade retro me*, sicut Petro dicit : *Vade retro me;* ut Christum sequeretur, Christum videret. Retro Sodoma est plena flagitii, retro Gomorrha vitiis scatens, criminum regio. *Ne tetigeritis*, inquit Apostolus, *ne adtaminaveritis, ne gustaveritis, quæ sunt omnia ad corruptelam.* Fuge ergo Sodomam, relinque ocius Gomorrham, desere elementa hujus mundi, ne te imminentia involvant pericula : non resistas fugiens, nec in tota vitiorum regione remoreris. Qui non respexit, evasit : quæ respexit, non potuit evadere.

56. Excusantur autem filiæ sancti Lot, quia putaverunt non vicinæ regionis, sed totius orbis fuisse illud excidium, et se solas cum patre superstites ex omnibus populis remansisse. Et ideo ne genus deficeret humanum, paternum petiisse concubitum; ut semen generationis humanæ de patre suo resuscitarent. Non ergo libidinis vitium fuit, sed generationis remedium, quod non puto criminis duci loco. Nam et Eva de viro adsumta, supra cujus costam ædificata est mulier, os de ossibus ejus, et caro de carne ejus; tamen propter seriem successionis humanæ viro mixta est. Subducitur tamen huic admisso conscientia viri justi; inebriatus enim vino quid gereret nesciebat. Unde non mirum si puellas decepit opinio, quæ putarent totius populos orbis periisse. Non eadem esset Lot sancti excusatio, qui audierat ab Angelis locum illum, non totum mundum esse periturum.

57. Sane discimus vitandam ebrietatem, per quam crimina cavere non possumus. Nam quæ sobrii cavemus, per ebrietatem ignorantes committimus. Parum est quod ea inflammat libidinem, accendit cupiditates corporis : ipsam quoque mentem subruit, et animum capit, sensum extorquet. Nesciunt quid loquantur qui nimio vino indulgent, jacent sepulti. Ideoque si qua per vinum deliquerint, apud sapientes judices venia quidem facta donantur : sed levitatis notantur auctores. Quanta ipsa deformitas, ut solvantur vires, incessus vacillet?

58. Multi se fortes putant, num fortiores quam Lot? Num continentiores quam Noe? Non utique vitia Patriarcharum Scriptura exposuit, quos victos vino legimus : sed ut tu disceres quid caveres. Ille nudus jacuit, iste filiarum errori patuit. Et Noe justus deceptus est, quia vini vis adhuc ignorabatur : sed in illo instructus es, ne tu ignorares. Lot filiabus se credidit, et per senectutem madidam vino solutus, commisit incestum ignorans : tu sic bibe, ne capiaris. Instruant te Patriarchæ non solum docentes, sed etiam errantes. Ideo iteratum est exemplum ebrietatis, ut confirmetur magisterium cautionis.

CAPUT VII.

Mors Abimelech ob tentatam Saræ pudicitiam a Deo intentata, quantum sit adulterii crimen monstrat. Quare ejusdem rei causa Pharao gravius, quam Abimelech castigatus? Quo etiam pacto ab hujus domo sublata Abrahami precibus sterilitas datam Ecclesiæ fœcunditatem signaverit? Nascitur Isaac, et a matre lactatur. Ismael autem Saræ impulsu et divino responso ejicitur; et quæ in his includantur morum præcepta.

59. Denique iterum tentatur Saræ

pudicitia, ut exigatur omnium. Nam et Abimelech in uxorem sibi eam sumserat, et dixit ei in nocte Deus: *Ecce tu morieris propter mulierem.* Advertimus adulterium divino judicio morte puniri. Ideoque addidit: *Hæc autem commoratur cum viro.* Habet quidem omnis viri, mulierisque concubitus nulla legitimi matrimonii sorte celebratus, suam culpam. Discite enim qui ad gratiam baptismatis tenditis, velut quidam fidei candidati, continentiæ disciplinam sobriam. Nulli licet scire mulierem, præter uxorem. Ideoque conjugii tibi datum est jus, ne in laqueum incidas, et cum aliena muliere delinquas. Vinctus es uxori, noli quærere solutionem; quia non licet tibi, uxore vivente, uxorem ducere. Nam et aliam quærere, cum habeas tuam, crimen est adulterii, hoc gravius, quod putas peccato tuo auctoritatem lege quærendam. Tolerabilior est si lateat culpa, quam si culpæ usurpetur auctoritas. Nec hoc solum est adulterium, cum aliena peccare conjuge, sed omne quod non habet potestatem conjugii: tamen locus iste docet gravius crimen esse, ubi celebrati conjugii jura temerantur, et uxorius pudor solvitur. Ideoque cum prætenderet Abimelech quod uxorem alienam esse ignoraverit, quam sororem esse vir ipse suam dixerit, respondit ei Dominus: *Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti hoc, et peperci tibi, ut non peccares in me: propter hoc non sum passus te tangere illam.* Cognoscimus velut præsulem custodemque conjugii esse Deum, qui non patiatur alienum thorum pollui: et si qui fecerit, peccare eum in Deum, cujus legem violet, gratiam solvat. Et ideo quia in Deum peccat, sacramenti cœlestis amittit consortium.

60. Fortasse te moveat qua ratione Pharao quæstionibus * ab omnipotente Deo graviter afflictus sit, ut supra legimus, cum et ipse ignoraverit uxorem esse Abrahæ Saram, quam sororem audierat: Abimelech autem nullam pœnam exceperit. Verum Ægypti regem noveris ducem fuisse vitiorum, qui quo plus habuerit licentiæ, eo plus flagitii commiserit: Abimelech autem adeo fidelis æstimatus sit Deo, ut meruerit audire: *Et ego cognovi quoniam puro corde fecisti hoc,* rex non afflictionis, ut Ægyptius, sed munitionis, quod Gerarum, quibus præerat, docet interpretatio. Non ergo est dubium cæteris operibus ejus indignationem Domini esse revocatam, qui vere interioris arbiter est conscientiæ, et animi ac mentis interpres. Denique non ut Pharao ille conventus a Moyse, recusavit et sprevit mandatum Dei, nec obsequium distulit: sed statim vocavit Abraham, uxorem suam ei reddidit, pretio se ipse multavit quod vidisset alienam, dotem pudoris exsolvit.

61. Hinc quoque colligi potest Abimelech regem clementiora meruisse, quod Abraham pro eo rogavit et impetravit. Peperit enim et uxor ejus, et ancillæ ejus, quas ante concluserat Deus propter Saram uxorem Abrahæ: quod æque ad œconomiam * pertinet, ut Saræ partus Dei donatus promissione, etiam hoc fulciretur testimonio; cum advertas Dei offensione et fœcundas sterilescere, et rursum Domini voluntate steriles fœcundari, juxta quod scriptum est, *Nonne sterilem et parientem ego feci, dicit Dominus?* Quamvis ad Synagogæ illud et Ecclesiæ mysterium dictum accipiatur; quia et Synagoga partus habere desivit, quæ successionis fraudata est posteritate, et congregatio nationum quæ sterilis erat cum Deum ignoraret, partus habere cœperit æternos. Unde lectum est: *Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe et exclama, quæ non parturis; quoniam plures filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum.*

62. *Genitus est autem Abrahæ filius Isaac, cum esset annorum centum.* Et tu si perfectus fueris, habebis posteritatem lætitiæ, et exsultationis hæreditatem. *Dixit et Sara: Risum mihi fecit Dominus; Quicumque enim audierit, congratulabitur mihi.* Non utique hoc de generatione hac intelligitur quæ casibus ple-

* Hoc est, cruciatibus seu tormentis; quæ ideo *quæstiones* dicuntur, quia in causis capitalibus per ea veritas quæri solet.

* *Œconomia*, hic idem atque divini consilii dispositio.

risque obnoxia est, ut interdum non generasse melius fuerit: sed de generatione qua unusquisque peccator agens pœnitentiam, cum redimitur a morte, Angelis solet exhibere lætitiam.

63. *Et dixit Sara : Quis annuntiabit Abrahæ quoniam lactet infantem Sara?* Moralis locus. Provocantur feminæ meminisse dignitatis suæ, et lactare filios suos. Hæc enim matrum gratia, hic honos, quo filios propriis commendent viris. Denique eos plus amare filios solent, quos ipsæ matres lactaverint uberibus suis.

64. *Fecit autem Abraham cœnam magnam, qua die ablactatus est Isaac filius ejus.* Non mediocre istud nec usitatum. Non enim quia a nutricis lacte subductus est puer, magnum convivium exhibuit Abraham : sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, et virtutis alimento, non adhuc, ut Corinthius, lacte potandus : sed epulis solidioribus mandatorum cœlestium mentis suæ lacertos firmans.

65. Prosperitatem cito sequitur invidia. Pepererat Sara, ablactaverat filium: *Vidit ancillæ filium ludentem cum filio suo Isaac, et dixit ad Abraham : Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Durum hoc visum Abrahæ erat, ut ejiceret filium suum, licet eum quem susceperat ex vernacula. Et tu noli te miscere ancillæ, ne suscipias ex illa filium, et uxor tua non patiatur cohæredem illum filio suo fieri. Vides enim hinc solvi gratiam matrimonii. Certe si incidisti, et habes filium, ejice ancillam, et filium ejus. Melius est enim ut ancilla quam uxor recedat, et filius ancillæ quam legitimus ejiciatur. Quod si dubitaveris, si contemseris uxoris tuæ sententiam, et durum tibi visum fuerit, dicit tibi Deus quod dixit et Abrahæ; quod illi enim dixit, tibi dicit, et omnibus dicit : *Non sit durum ante te de puero, et de ancilla. Omnia quæcumque dixerit tibi Sara, audi vocem ejus; quoniam in Isaac vocabitur tibi semen.* Nusquam alibi dixit : Audi vocem uxoris tuæ, nisi hic, id est, fecisti injuriam uxori tuæ, et non mitigasti affectum ejus, suscepisti ex ancilla filium, et non honorasti uxoris filium. Numquid potest in ancillæ filio semen tuum vocari? Non utique; in legitimo enim filio vera successio est. Sed vereris, quia filius tuus est, ne forte ejectus intereat atque occidat. Non ei deerit mea gratia. Omnes alit Deus noster, suffulcit universos, et justos et injustos. Denique et pluit super justos et injustos. Sicut fecit Abraham, facito et tu. Ejice ancillam, ut secura uxor et inoffensa maneat domi. Ejice et ancillæ filium, ut non habeat hæreditatis consortium, qui non habet originis privilegium.

CAPUT VIII.

Abrahamum Deus varie tentat, sed maxime dato immolandi filii præcepto. Ejusdem præcepti singula verba expenduntur, et perfecta Patriarchæ obedientia in ejus profectione, ac reliquo sacrificii apparatu declaratur. Postremo post expositum mysterium in ariete Isaaci vice oblato figuratum, tertia proponitur ejusdem Abrahami benedictio.

66. *Et factum est post hæc verba, Deus tentavit Abraham.* Aliter Deus tentat, aliter diabolus. Diabolus tentat, ut subruat : Deus tentat, ut coronet. Denique probatos sibi tentat. Unde et David dicit : *Proba me Deus, et tenta me.* Et sanctum Abraham probavit ante, et sic tentavit; ne si ante tentaret quam probasset, gravaret : probavit eum cum exire de Charra jussit, et obedientem reperit. Probavit cum fidei titulo fretus liberavit nepotem, cum de præda nihil adtigit, cum promisit seni filium, et cum esset centum annorum, quamvis Saræ genitalia consideraret emortua; tamen credidit, nec fide hæsitavit, qui posset hæsitare ratione sterilitatis aut senectutis : probavit eum hospitii sedulitate. Probatum igitur, quasi fortiorem tentandum putavit majoribus, et quibusdam imperiis durioribus. Et hoc quidem exemplo docemur, quia veris probatur quis : tentatur autem compositis et fictis. Non enim volebat Deus immolari a patre filium, nec impleri hoc munus volebat, qui ovem pro filio immolandam obtulit; sed tentabat affectum patris, si Dei præcepta præferret

filio, nec paternæ pietatis contemplatione vim devotionis inflecteret.

67. *Et dixit ad eum : Abraham, Abraham!* Repetitione nominis mentem excitat, ut esset paratior. Denique respondit ille : *Ecce ego. Et dixit : Accipe filium tuum amantissimum, quem dilexisti Isaac, et vade in terram excelsam, et offeres mihi illum holocaustum in uno montium, quem tibi dixero.* Non sinit otiosum esse affectum patris. A principio eum stimulat, et pungit pietatis aculeis, et filii nomen addidit ad nomen necessitudinis, et vim amoris. Non satis putavit dixisse filium, adjungit, *amantissimum quem dilexisti Isaac.* Quid est quod ait : *Quem dilexisti :* et non dixit, quem diligis? Possumus quidem uti ad defensionem Scripturæ consuetudine divinæ, quia præteritum plerumque ponit pro venturis vel præsentibus, ut in Evangelio habes : *Hic est filius meus dilectissimus, in quo complacui;* cum utique semper in Filio placeat Pater. Et in Psalmo habes : *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis;* cum semper sedeat. Possumus tamen et amantissimum ad præsens accipere, et quem dilexisti ad id, ut non recenti quodam impulsu amoris; sed inolito diu et probato amore significaret dilectum. Quod enim ad tempus augetur, ad tempus resolvitur : quod autem diu aut semper placuit, cito aboleri non potest. Potest et illud non absurdum videri, quia morituros plus diligimus. Hoc est, quem ante dilexisti : quasi jam diligat immolandum. Nec otiose addidit nomen sancti Isaac, hoc est, eum quem suscepisti de uxore unicum, suscepisti in senectute, suscepisti tamquam fidei tuæ præmium, remunerationem operum tuorum, suscepisti ex promissione Dei, non conjugis fœcunditate, ex qua alium sperare possis. *Offeres mihi holocaustum :* sed prius vade in terram excelsam. Interponitur spatium, ne præcipitari subito videatur affectus; ut illa dilatione obrepat pietatis gratia, desiderium patris. Adjecit : *In uno montium quem tibi dixero.* Et hic similiter, ut dum adscenderet senex, infringeretur impetus, laxaret dextera, deficeret intentio : dum quæreret montem discere, dedisceret apparatum.

68. Exsurgens autem non solum sequenti die, sed etiam diluculo, ut adtulisse nox moras studio festinantis patris videretur : *Stravit asinam suam, et sumsit secum duos pueros, et Isaac filium suum, et concidit ligna ad holocaustum.* Docemur parata omnia ad sacrificium deferre : discimus etiam apparatum sacrificii, et ministerii munus ipsi nobis vindicare, non delegare aliis. Senex Abraham, et dives pecoribus, atque abundans servitiorum, non quæsivit comitatus sui agmina : ipse quoque ligna concidit, et obsequia majora viribus suis non intermisit.

69. *Venit autem ad locum quem dixit illi Deus, die tertio.* Et cum duobus ipse tertius proficiscitur, hostiam suam secum ducens, et die tertio ad locum sacrificii venit. Salutaris hic numerus, et conveniens sacrificaturis. Denique et in posterioribus Moyses dicit ad Pharaonem regem Ægypti : *Viam trium dierum ibimus, et immolabimus Domino Deo nostro, sicut dixit nobis.* Et recto tertio die celebratur Trinitatis sacrificium.

70. *Et respiciens Abraham oculis vidit locum a longe.* Sollicite explorat qui properat implere. Quamvis senilem studio celeraret gradum, tamen hoc serum putans præcedebat oculis : vigebant singulorum officia membrorum, licet senilia membra non possent vigere. Solet hebetari visus senum, ut etiam propinqua non facile conspiciant. Hic non solum vidit locum, sed etiam longo positus adspexit.

71. Nec dubitavit vidisse, sed ait pueris suis : *Sedete hic cum asina : ego autem et puer pertransibimus usque illuc; et cum adoraverimus, revertemur ad vos.* Merito typus in asina, quia et veritas in pullo asinæ. In hoc enim animante figuratur populus gentilium, ante oneri subjectus, nunc Christo subditus. Isaac ergo Christi passuri est typus. Venit in asina, ut crediturus populus nationum significaretur. Ideoque et Dominus cum ad subeundam pro nobis passionem veniret, pullum asinæ solvit, quem ipse

consedit etiam mitem atque mansuetum, jam Christo sua terga credentem. Quod autem ait: *Ego et puer pertransibimus viam*, demonstrat quod non deficeret in tanto apparatu pater, non cederet filius: aut quia pertransirent pietatis remedio tanti facinoris austeritatem. Addidit: *Ad vos revertemur*. Prophetavit quod ignorabat. Ipse solus disponebat redire, immolato filio: sed Dominus per os ejus locutus est quod præparabat. Captiose * autem loquebatur cum servulis, ne cognito negotio, impediret aliquis, aut gemitu obstreperet, aut fletu.

72. *Accepit autem ligna holocausti, et imposuit Isaac filio suo: accepit et ignem ipse in manu et machæram*. Consecratur sacris hostia ministeriis, et commendatur futura. Quæ pietatis hostia pii ante ministerii vectura est. Ligna Isaac sibi vexit, Christus sibi patibuium crucis portavit. Abraham comitabatur filium, Pater Christum. Nec Isaac solus, nec Jesus solus. Denique ait: *Solum me relinquetis, et non sum solus, quia Pater mecum est.*

73. *Dixit autem Isaac ad Abraham patrem suum, Pater. Qui dixit: Quid vis, fili?* Pulsatur pietatis vocabulis patrius affectus, et fluctibus quibusdam hinc atque inde tunditur. Filius vocat patrem: pater dicit, *Fili*; ut ipso verborum sono se recognoscat pater: quam impossibile est ut ferire possit, cujus se vulneri subjicere optaret. Hæc nomina vitæ solent operari gratiam, non ministerium necis: hæc vocabula incitare ad pietatem, non ad mortem solent.

74. Addidit Isaac dicens: *Ecce ligna, ubi est ovis in holocaustum?* Et hic prophetat sermone, non scientia. Ovis enim a Domino ad sacrificium parabatur. Respondit denique similiter et Abraham: *Deus providebit sibi ovem ad holocaustum, fili.* Inflexibilis a studio devotionis minister vocare filium frequenter non timet; ita erat intentionis soliditate fundatus: et hoc se meliorem patrem putabat, hoc sibi in perenne mansurum judicabat filium, si eum immolaret Deo. Non solum autem hoc prophetavit, quod statim accidit, quia Deus providit sibi pro Isaac hostiam, et reddidit patri filium: verum illud magis, quod non hæc hostia divinæ esset dispositionis: sed alia esset hostia quam Deus sibi pararet, ut mundaret orbem terrarum: illa esset omnibus acceptior, propter quam multi patres offerrent filios suos, et separari in hoc sæculo a filiis non timerent. Quotidie offerunt patres filios suos, ut moriantur in Christo, et consepeliantur in Domino. Quanti patres, occisis martyrio filiis, lætiores ab eorum tumulo reverterunt!

75. Venit Abraham ad locum sacrificio prædestinatum; *Et ædificavit ibi aram, et imposuit ligna*. Quanta molimina immolaturi, ne raptus subito ad immolandum æstimaretur? *Et colligatis manibus ac pedibus Isaac filii sui, imposuit eum in aram super ligna.* Nectit filio manibus suis vincula pater; ne refugiendo filius et vi ignis excitus peccatum incurreret.

76. *Et dixit Angelus, Abraham, Abraham.* Tenuit quodammodo manum ejus divina vox, et ictum vibrantis occupavit dexteræ. Nec semel vocavit; ne aut plene non audiret, aut fortuitam vocem putaret. Sic revocavit, quemadmodum imperavit. Repetivit vocem, tamquam veritus ne præveniretur studio devotionis, et una vox impetum ferientis revocare non posset. *Non injicias*, inquit, *manum in puerum, neque feceris ei quidquam; nunc enim cognovi quia timeas Deum tuum, et non pepercisti filio tuo dilectissimo propter me.* Hoc est dicere: Affectum tuum inquisivi, non factum exegi. Tentavi mentem tuam, si etiam filio dilectissimo non parceres propter me. Non aufero quod donavi ipse, nec hæredem invideo, quem largitus sum non habenti. Nec otiose hic quoque ei dilectissimum filium dixit, ut illud quod supra dixit, *Quem dilexisti*, ita

* *Captiose*, id est *caute*; nimirum ne videatur Ambrosius docuisse Abraham simulate aut mendaciter locutum. Nec tamen putes, etiamsi hic Abraham mentitus esset, quicquam ejus pietati detrahi, cum veterum Patrum usque ad Augustini tempora communis opinio fuerit, boni alicujus vel officii ergo mentiri peccatum non esse. Verum hanc sententiam funditus evertit Augustinus, cui omnes postea suffragati sunt.

dictum ostenderet, ne æstimares quod jam diligere desiisset.

77. *Et respiciens Abraham vidit, et ecce aries unus hærens in virgulto.* Qua ratione arietem? Quasi præstantem utique cætero gregi. Qua ratione suspensum? Ut adverteres hostiam illam non esse terrenam. Qua causa cornibus suspensum, nisi quod carnem suam virtute superiore a terris levaret? Juxta quod scriptum est : *Cujus principatus super humeros ejus.* Quis utique significatur, nisi ille de quo scriptum est : *Exaltavit cornu populi sui?* Cornu nostrum Christus est, qui præstitit omnibus, sicut legimus : *Speciosus forma præ filiis hominum.* Solus elevatus et exaltatus a terris, quemadmodum ipse nos docet, cum loquitur : *Ego non sum de hoc mundo, ego de supernis sum.* Hunc vidit Abraham in isto sacrificio, hujus passionem adspexit. Et ideo ipse Dominus ait de eo : *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.*

78. Unde Scriptura : *Vocavit Abraham nomen loci illius, Dominus videt; ut dicant hodie: In monte Dominus apparuit,* hoc est, quod apparuerit Abrahæ, revelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit : demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostendit. Virgultum illud patibulum crucis est. Et in hoc ligno præstantissimus ductor gregis exaltatus omnia traxit ad se; ut ab omnibus cognosceretur. Unde et ipse ait : *Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.* Hinc quoque promeruit Deum Abraham.

79. Denique hæc est tertia benedictio. Tres enim plenarias accepit benedictiones : unam post victoriam, qua liberavit nepotem, quando occurrit illi Melchisedech, quando dixit ei Dominus : *Respice in cœlum, et numera stellas, si poteris : sic erit semen tuum. Et credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam :* aliam quando jussus est Abraham nominari, et signaculum accepit circumcisionis : tertiam hic, quando dilectissimum filium suum holocaustum Deo non dubitavit offerre. Hæc iterum benedictio præstitit superioribus. In illis enim propagationem seminis Abrahæ promisit futuram : in hac autem ait : *Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ ; quoniam audisti vocem meam.* Et nos ergo audiamus vocem Dei nostri, et obediamus præceptis ejus, si volumus apud eum invenire gratiam.

CAPUT IX.

Moritur Sara ac sepelitur. Abraham filio suo uxorem providet, eamque ad rem delectum servum juramento sibi obligat : et quid istic lateat mysterii? in eligenda conjuge imprimis ejus religionem ex qua pendent mores, spectandam. Quomodo quærenda proxima, non alienigena, nec invita? Quo item modo in Rebecca designata sit Ecclesia et baptismus. Quas inaures exemplo Rebeccæ ambire debeant christianæ virgines; quidve alia munera eidem puellæ oblata significent? Quam imitandum pudoris exemplum ipsa præbuerit ; et quam bene in ejus conjugio vocatio Ecclesiæ atque apostolicum ministerium exprimatur?

80. Locus qui sequitur, habet mortem uxoris, fletum mariti, sepulturæ officium ; quibus maritalis affectus probatur. *Et surrexit*, inquit, *Abraham a mortuo.* Docemur ut non diutius inhæreamus mortuis, sed quantum satis est officii deferamus. Festinavit autem pro loco sepulcri pretium solvere, cum gratis daretur ; ut non in alienis locis, sed nostris potius ædificemus tumulos parentum vel proximorum. Sæpe enim cum alienationibus possessionum venales fiunt, quæ in iisdem locis sepulturæ sunt. Hoc autem ideo Abraham fecit; quia nondum erant hujusmodi Dei templa, in quibus fidelium Domino reliquiæ condantur.

81. Senuerat Abraham : itaque quod boni est patris, debuit uxorem providere filio : sed propter oraculum Dei non poterat redire eo, unde jussus erat exire. Habitabat autem in terris Chananæorum, ex quo genere legitimam successionem sibi quærere fugiebat.

82. *Et vocavit puerum seniorem domus suæ*, et dixit ei ut iret in Charram, et de proximis suis uxorem peteret juniori domino suo. Disce hinc quod etiam senioris ætatis servuli pueri dicantur a dominis, vel a quibusque potioribus. Unde et quidam poeta hoc sequendum

putavit: sive in eorum usu qui sibi docti et sapientes videntur, ipse hoc reperit: sive de nostris ipse transtulit: sive translatum invenit:

Pascite, ut ante boves, pueri: submittite tauros. *Virg. eclog.* I.

Inde et pueros dicimus, quanto servulos significamus, non ætatem exprimentes, sed conditionem.

83. Adverte nunc virtutes boni patrisfamilias, et considera primum, quod munus, et cui mandet; ut et tu ita instituas servulos, ut liberis tuis paternum affectum deferant, et officia exsequantur. Inventus est de servulis senior, tamen qui ad uxorem providendam domino juniori eligeretur, et constrictus ut juraret, mitteret manum sub femur domini sui. Per femur generationem intelligimus: generatio autem Abrahæ Christus est. Unde Apostolus ait: *Abrahæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, et seminibus, quasi in multis: sed sicut in uno, et semini tuo, quod est Christus;* ostendens per ipsum nobis sanctum sacramentum, per ipsum tutum auxilium fore.

84. Constrinxit autem eum ne de semine Chananæorum uxorem arcessiret domino suo, quorum generis auctor patrem non honoraverat, et ideo maledictionis hæreditatem transmisit in suos; ut cognoscamus fidem, et quamdam hæreditatem de auctoris prosapia in iis requirendam, quos nobis volumus adjungere. Cum sancto enim sanctus eris, et cum perverso perverteris. Si hoc in aliis, quanto magis in conjugio, ubi una caro, et unus spiritus est. Quomodo autem potest congruere caritas, si discrepet fides? Et ideo cave, Christiane, gentili aut Judæo filiam tuam tradere. Cave, inquam, gentilem aut Judæam atque alienigenam, hoc est, hæreticam, et omnem alienam a fide tua uxorem arcessias tibi. Prima conjugii fides castitatis gratia est. Si idola colat quorum prædicantur adulteria, si Christum neget qui præceptor et remunerator est pudicitiæ, quomodo potest diligere pudicitiam? Si Christiana sit, non est satis, nisi ambo initiati sitis sacramento baptismatis. Simul ad orationem nocte vobis surgendum est, et conjunctis precibus obsecrandus Deus. Accedit aliud insigne castimoniæ, si credas a Deo tuo tibi quod sortitus es, conjugium datum. Unde et Salomon ait: *A Deo*, inquit, *præparabitur viro uxor*. Non possunt hoc dispares fide credere, ut ab eo quem non colit, putet sibi connubii impartitam gratiam. Ratio docet, sed amplius exempla commonent. Sæpe illecebra muliebris decepit etiam fortiores maritos, et a religione fecit discedere. Et ideo tu vel amori consule, vel errorem cave. Primum ergo in conjugio religio quæritur. Ideo Abraham proximam quæsivit dare filio suo.

85. Et tu proximam quære. Quis est proximus? *Qui fecit*, inquit, *misericordiam.* In Evangelio hoc dixit Dominus Jesus. Et tu proximam seminis Abrahæ require, et propinquam proximi tui. Semen Abrahæ Christus est, ipse est proximus omnium, qui super omnes fecit misericordiam, tollens peccatum mundi. Disce deinde quid in uxore quæratur: non aurum, non argentum quæsivit Abraham, non possessiones, sed gratiam bonæ indolis.

86. Deinde interrogatus si nollet venire mulier, utrumnam eo filium domini sui duceret: *Attende tibi*, inquit, *ne revoces filium meum illo. Dominus Deus cœli, et Deus terræ accepit me de domo patris mei, et de terra in qua natus sum, qui locutus est mihi, et juravit dicens: Tibi dabo terram hanc, et semini tuo; ipse mittet Angelum suum ante te, et accipies filio meo uxorem inde. Quod si noluerit tecum venire mulier in terram hanc, purus eris a juramento hoc.* Quo proficiat hoc considera diligentius. Non licet tibi accipere alienigenam. Sane si Christianam se faciat, laudem habebis ex ea. Ne te quoque si recusaverit Christiana fieri, studium nuptiarum a fide deflectat, instruit lectio. Abraham sequentem deduci admonuit, residentem non expeti, nec eo filium suum pergere. Sane Domini sui qui se ab incolatu terræ in qua habitabat, abduxerat, non defuturam misericordiam, ut præiret studio petitoris, et puellæ inclinaret animum. Quasi propheta hoc dixit in causa filii,

LIBER SECUNDUS*.

CAPUT I.

Post expositum moralem sensum, ad profundiorem seu allegoricum transit: et quemadmodum animæ præcipiatur, ut exeat de terra sua, et de cognatione sua; necnon a quibus ad perfectam purgationem recedendum sit, explicat. Denique promissam Abrahæ posteritatem refert.

1. Moralem quidem locum prosecuti sumus, qua potuimus intellectus simplicitate; ut qui legunt, morum possint sibi haurire magisteria: sed quia ex utraque parte acuta est acies gladii, ex utraque parte præliaris; similiter verbum Dei, quod est acutius omni gladio acutissimo, penetrans usque ad divisionem animæ, quocumque converteris, paratum invenies et opportunum, ut animam legentis pertranseat ad revelandum propheticarum scripturarum ænigmata. Unde non absurdum reor referre ad altiora sensum, et per historiam diversarum personarum, virtutis formæ quemdam processum explicare; maxime cum jam in Adam intellectus profundioris exordia degustaverimus**. Adam etenim mentem diximus, Evam sensum esse significavimus, serpentis specie delectationem expressimus: sed ibi de summa beatitudine, et quadam naturali virtutum amœnitate per circumscriptionem sensus, et delectationis illecebram refluxus ad culpam est: hic autem profectum mentis speculari datur. Hoc enim Legislator provide egit, ut quemadmodum lapsum mentis demonstravit, ut illas erroris caveremus semitas: ita etiam processum mentis, et quemdam superiorem reditum significaret, ut quemadmodum infracta mens reformare se possit, cognosceremus. Purgaverat enim terram Dominus diluvii infusione, laverat humanæ colluvionem fragilitatis: sed non satis erat ad virtutis profectum, nisi ut instrueretur homo quemadmodum se regeret et gubernaret, Abraham mentis loco inducitur. Denique Abraham transitus* dicitur. Ergo ut mens quæ in Adam totam se delectationi et illecebris corporalibus dederat, in formam virtutis speciemque transiret, vir sapiens nobis ad imitandum propositus est. Denique Abraham secundum Hebræos, secundum Latinos pater dictus est, eo quod mens paterna quadam auctoritate, censione**, et sollicitudine totum gubernet hominem.

2. Hæc ergo mens erat in Charra, id est, in cavernis, obnoxia variis passionibus. Ideoque dicitur ei: *Exi de terra tua*, id est, de corpore tuo. Exivit de hac terra ille, cujus conversatio in cœlis est. *Et de cognatione*, inquit, *tua*. Cognati sunt animæ nostræ corporis sensus. Dividitur enim in duo anima nostra: in id quod est rationabile, et in id quod est irrationabile. In eo autem quod est irrationabile, sensus sunt: ergo cognati sunt partis rationabilis, hoc est, mentis. *Et de domo tua*, inquit, *exi*. Domus mentis prolativum*** est verbum. Sicut enim paterfamilias habitat in domo sua, et in potestate habet quemadmodum

* Haud paulo corruptior priore atque imperfectior pervenit ad nos liber iste secundus, in quo loci complures occurrunt miserum in modum hiatibus aliisque vitiis deturpati, et in cujus fine superest aliquid confusi, cui remedium afferre manu exarati codices nequiverint. Credibile est ibi quædam vel transposita, vel avulsa, vel etiam ab hæretico aliquo, ut patrocinium erroribus suis pararet, fuisse interjecta. At cur ulterius hunc librum prosequi noluerit Sanctus, videtur esse quod statuisset in Isaac novum tractatum, de animæ variis processibus, elucubrare.

** In lib. *de Paradiso*, c. 2.

* Abrahæ nomen videtur Ambrosius deduxisse a voce עבר, âber, qua transitus significatur: aut potius respexisse ad Geneseos cap. 14, 13, ubi Abraham Hebræus, id est transitor, dicitur.

** *Censione*, id est, censura ac moderatione.

*** Id est extensivum.

regat domum suam : ita etiam mens in sermonibus nostris habitat, et gubernat verba nostra, et vis ejus ac disciplina in sermone elucet. Ut bonus paterfamilias a primo vestibulo domus æstimatur : ita etiam de sermonibus nostris mens nostra perpenditur. Denique etiam modulis vocis pulsat et revocat *.

3. Ergo qui vult perfectam purgationem consequi, disjungat se ab his tribus, a corpore, a sensibus corporalibus, a voce, in quibus sunt omnes corporis passiones, et circumscriptiones sensuum, quibus decipimur et illudimur. In nullo enim horum trium bonum. Non in carne, quamvis Epicuri schola, plerique etiam voluptuarii disrumpantur laudantes corporis delectationem; neque in sensibus qui sæpe luduntur; neque in sono vocis quæ falsis plerumque animam demulcet cantibus, est perfectum bonum; hæc enim corruptibilia **: quod autem vere bonum, hoc incorruptibile. Manifesta autem fides. Mortuo etenim homine, caro corrumpitur, sensus pereunt, vox amittitur, remanet mens immortalis, incorpoream vitam recipiens. Unde in alteram terram vocatur plenam beatitudine, ubi non falsa pro veris, sicut in hac vita : sed vivam rerum cernat substantiam; eo quod excussa corporis, et sensuum, et vocis nebulosa quadam imagine, corruptibilem caliginem deponat, et revelata facie beatæ vitæ gratiam lustret obtutu.

4. *Benedicam*, inquit, *te, et faciam te in gentem magnam*. Immortalitatem spondet, cum genus promittit. Genus enim immortale videtur esse, personæ mortales sunt singulorum, ut hominum, ut equorum, ut apum. De quibus ait quidam:

At genus immortale manet... *Virg. Georg. l. 4.*

Tamen multo illud melius quod gentem magnam dixit Ecclesiæ perpetuam posteritatem, et generationem illam supernam, quæ vere magna est, ut peccato moriamur Deo renascimur ***.

* Subintellige passiones, corpus ac sensus corporeos, quæ modulis vocis excitari ac mitigari nemo non experitur.

** Edit. Bened. *incorruptibilia*.

*** Videtur hic nonnihil aut omissum esse, aut corruptum, aut etiam forte transpositum. Confer cap. XI.

CAPUT II.

Post Abrahami exitum Deus illi tanquam amico loquitur. Idem nobis proponitur ad imitandum; ut mens nostra ejus exemplo reformetur. Quare Lot cum illo egressus; quidve sexagesimo anno significetur. Quo tandem pacto sapiens animam suam possideat.

5. *Exiit Abraham quemadmodum locutus est ei Dominus*. Hinc ferunt gentiles septem Sapientum sententiam : Sequere Deum, quasi inventum suum; cum longe anterior, non dico, Abraham, sed Moyses fuerit, per quem lex data est, dicens : *Post Dominum Deum tuum ambulabis*. Exivit ergo Abraham in quo non tam perfectio ejus, quam animæ ejus devotio, et mentis libertas exivit de corporis vinculis, de illecebris delectationis. Denique sic habes : *Exivit Abraham quemadmodum locutus est illi Deus*. Supra habes, *Exi*, dixisse Deum, in quo apertum imperium jubentis expressum : hic habes quemadmodum locutus est illi Deus. Quasi quidam confabulationis affectus comprehenditur; omnia enim fecit quæ statuta sunt. Ante factum igitur Deus dicit quasi obnoxio, post factum loquitur quasi amico. Amicus est enim Deo, qui facit quæ imperata sunt. Unde et in Evangelio suo dicit Dominus Jesus : *Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis. Jam non dico vos servos*. Sed, ut dixi, processus viri sapientis propositus est nobis ad imitandum, scriptus ad experimentum, non perfectio. Adhuc enim reformat se mens in Abraham, quæ in homine primo lapsa est. Et ideo per gradus et incrementa se colligit.

6. Unde et addidit : *Et exivit cum eo Lot*, hoc est, declinatio. Id enim nominis significat interpretatio; eo quod ut viantes incognitam carpentes viam, semitis aliquibus sæpe falluntur, ut a directo deflectant tramite; et tamen si prudentes sunt, non deviant, sed cunctabundi licet, regionis ipsius contuitu viam colligunt : ita et Abraham nutabundus quidem, tamen tramitem veri sequebatur. Ducebatur plerumque falsa specie bonorum, sed non penitus inclinabatur. Perfecti est enim non deflec-

CAPUT IV.

Abraham ubi commoratus esset in deserto quo mentis tranquillitas adumbratur, in Ægyptum quæ tentatio est, descendit fame compulsus. Cur ibi Saram sororem appellaverit, non uxorem? Hanc dum Pharao cum objurgatione marito reddit, mentem continentiæ renuntiantem signat.

13. *Et abiit Abram, et demoratus est in deserto.* Tunc probatur mens, quando in quodam deserto est, ubi nulla cupiditatum lascivia, nulla abundantia pecuniæ, nullus sumtus luxuriæ. Utinam in hoc deserto esse possim, destitutus ab omni incentivo cupiditatum, derelictus ab omni delinquendi studio, exspoliatus jactantia et tumore. Sed quia vel Deus nos tentari patitur, vel tentator incursat, cum sibi videtur in deserto mens esse quieta ab omni terrenarum voluptatum appetentia, in Ægyptum impellitur, ubi compungi possit. Stimulus enim mentis caro nostra est, et passiones ejus compunctiones sunt nostræ. Ipsa est Ægyptus nostra, hoc est, caro nostra, ipsa est afflictio. In hanc descendit mens nostra, quando cogitat quæ carnalia sunt. Tunc autem adscendit, quando invisibilia desiderat. Ideo et Abraham dicitur descendisse in Ægyptum, ut affligeretur. Patitur hoc mens nostra, interdum separat se a corpore, secernit ut singulariter agat, incorporalibus intendere atque adhærere cupiens. Interdum propter colligationem animæ et corporis inclinatur ad carnales voluptates quibus infirma subjicitur, fortior non tenetur. Afflictationes igitur forti viro coronæ sunt, invalido infirmitates sunt. Unde et ille non timebat afflictationes quibus probaretur merito, qui dicit : *Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra : sed in omnibus sumus afflictati : foris pugnæ, intus timores.*

14. Sed ut descenderet in Ægyptum fames coegit. Exoritur enim sæva mentis fames, quando appetentia carnis hujus exundat, et exspectatæ aquæ saluti adversæ sunt. Redigunt nos in angustias corporis, cum habendi cupiditas irrepit, luxuria suavitati est, cordi jactantia. Tentamur omnes. Inflectitur etiam sobrius animus, descendit in Ægyptum, hoc est, in afflictionem corporis. Sic tamen descendit, ut quasi advena ad tempus incolere, non quasi civis possidere videatur. Justus enim dixit : *Advena sum in terra hac.* Et alibi : *Heu me, quod incolatus meus prolongatus est.*

15. Descendens autem Abraham in Ægyptum, hoc est, ad feros et barbaros mores, qui virtuti deferre nescirent; ne nocerent per invidiam, dixit Saræ, ne se uxorem ejus diceret, sed sororem appellaret. Et hinc grande virtutis mysterium, cui cito invidetur. Et ideo ut invidiam reprimat, humiliorem se præstare debet. Non sibi principatum super omnes vindicet : non sibi soli sapientiam quasi præcipuam arroget. Hæc est quam sibi Salomon uxorem acquisivit. Uxor enim præcipue est uni debita. Itaque omnes cupiunt tali se copula dignos videri, ut doleant aliquem sibi præferri. Quis tanta solus potiatur pulcritudine? Soror autem quodam vel jure germanitatis, vel nomine plerisque sociatur. Et ideo verum amatorem suum integrum ab injuria reservat.

16. Unde videntes eam Ægyptii, qui non possent discernere, nec virtutis formam cognoscere, vulgari æstimantes judicio, induxerunt ad tyrannum, hoc est, ad mentem superbam quæ pondus sapientiæ non sustinuit, et ideo afflictata est. Etenim cum animam improbam virtutis intraverit sermo, redarguit eam culpæ, errorisque pudore afficit, et prolapsionis torquet dolore. Namque dum in quadam sumus delinquendi libidine, nebulis quibusdam insipientiæ mens obducitur, et fumo quodam iniquitatis oculi ejus caligantur; ne videat eorum, quæ concupiscit, deformitatem. Sed cum omnis nebula transierit, et sapientiæ fulgore fulserit, gravia tormenta exercentur in quodam male conscii secretario. Itaque gravior nostra mens judex est conscientiæ reatu, et judicio pœnitentiæ. Quod si vel ægra per culpam, vel invalida per infirmitatem, non potuerit ferre ac perpeti virtutis præsentiam, dimittit eam, atque a se relegat, nec patitur eam volvi in se, et

adhærere cogitationibus suis. Et ut infirmiores oculi lucem refugiunt, ita mens invalida sapientiæ fulgorem non sustinet. Tales erant Geraseni qui rogabant ut transiret de finibus eorum Dominus Jesus.

47. Denique et iste rex Ægypti ait ad Abraham : *Quid hoc fecisti mihi? Quare non dixisti mihi, quia uxor tua est : sed dixisti quia soror tua est, et sumseram mihi uxorem? Et nunc ecce mulier tua ante te, accipe, et recurre hinc.* Intueamur animo intemperantem aliquem qui intuitus castitatis gratiam quodam captus ejus decore sequendam putet. Deinde pedisequas ejus nesciens quibus comitata incedit, et stipata advenit, sobrietatem scilicet, modestiam ac verecundiam, parcimoniam cibi, fugam lasciviæ, procacitatis, petulantiæ, cautionem seriam, sollicitam custodiam, subito aut ebrietatis succensus calore, aut ipsius carnis æstu, aut occursu formæ decentioris nequaquam se teneat, nec legi carnis repugnet; nonne dicit : Putavi rem faciliorem, castimoniam sequi : supra humeros meos, supra vires meas est. Rarus cui ista jungantur. Vale castitas, recede, recede de finibus sensuum meorum. Recurre cito eo unde huc venisti : non sustineo præsentiam tuam, affligor gravibus quæstionibus, dum tenendam te arbitror, quam tenere non possum.

48. Conversus deinde ad aliquem monitorem sui, qui studuerit in ejus mentem inducere assuetudinem castimoniæ, allegans non arduam fore, nec impossibilem, sed pluribus sociam, finitimam studiosis, convenientem voluntariis *. Quid hoc, inquit, fecisti mihi? Quare non dixisti mihi quia uxor tua est? Hoc est, quæ non perfunctorie, sed legitimo teneatur conjugio, secum maximam vehat dotem, quæ invehat gravia onera matrimonii, et duræ fœnus conjunctionis : sed dixisti sororem, nullis adstrictam legibus, et naturæ sociam, non jure aliquo dotalis census superbam ac potentem. Itaque imprudens onerum ejus copulandam eam mihi et tenendam putaveram, sed intellexi quod pondus sit in ea et sarcina. Ecce mulierem tuam, id est, ecce persuasio tua ante te, accipe, et recurre. Nolo ante me sit, nolo in meis cogitationibus. Tolle te hinc cum tuis consiliis, cum tua admonitione, cito tolle, cito recurre, moras tuas non fero, afflictiones sunt mihi : satis est, quod ante deceptus sum. Et misit alumnos suos, quibus vagatur plerumque mens intemperantior, volvens animo cogitationes luxuriæ, ambitionis, avaritiæ, et diversas illecebras offendens; ut eliminarent, ac longe propellerent castimoniam, ne recursum faceret in eos fines quibus fuerat expulsa; quo secura jam et arbitrii serioris libera, in peccatis suis redargui non formidaret.

* Voluntarii hoc loco dicuntur ii, qui non coacte, sed sua sponte atque ex animo ad aliquid feruntur.

CAPUT V.

Discedit Abraham ex Ægypto cum Sara uxore, ac suis omnibus, hoc est, veris animæ divitiis. Ejus reditus in Bethel quid significet? Quidve Lot auro et argento dives non dicatur.

49. Discessit itaque Abraham inde, habens secum uxorem suam Saram, hoc est, principalem, non servientem. Ideo et dicitur illi : *Audi Saram uxorem tuam.* Quæ enim servitio delictorum se exuit, principatum habet, non servitutem. Mens ergo validior principalem virtutem secum habet, hoc est, imperitantem corporis sensibus, non obedientem. Quæ de Ægypto secum omnia retulit, nihil ibi disciplinarum suarum amisit. Non colorata est intemperantia, insolentia, flagitiorum immodestia, non exspoliata est amictum sedulæ sobrietatis, non exuta vestimento pudoris.

20. *Erat dives valde*, utpote cui nihil bonorum deerat, quæ non alieni erat appetens, quæ nullius indigebat, quod suum dici vellet. Hoc est enim esse divitem, habere quod satis voluntati sit. Mensuram enim frugalitas habet, census non habet, cujus modus in arbitrio quærentis est. Erat autem dives pecoribus, argento et auro. Quid sibi hoc vult? Non mihi videntur in homine justo sæculares divitiæ laudari. Unde in pecoribus corporales sensus intelligo,

quia et ipsi irrationabiles sunt; in argento sermonem, in auro mentem. Merito dives erat Abraham, quia regebat sensus irrationabiles. Denique et domuit, et mansuetos fecit, ut fierent rationabiles. Habebat sermonem fidei colore splendidum, purgatum spiritalis gratia disciplinæ: habebat mentem plenam prudentiæ. Et ideo auro comparatur mens bona; quia sicut aurum cæteris præstat metallis : ita mens bona in homine cæteris potior est humanæ substantiæ portionibus. In tribus igitur census sapientis, in sensu, sermone, mente : gradus quidam per ordinem factus, sicut etiam in Apostolo legimus: *Manet autem spes, fides, caritas, tria hæc: major autem his est caritas.* Et mens igitur major est; quia ipsa est quæ molit spiritale frumentum, ut purgationem sensuum, sermonumque proferat. Servatur ubique persona sapientis viri.

21. Denique eo inducitur rediisse Abraham, hoc est, in Bethel, unde in Ægyptum descenderat; ut agnoscamus quod etiam justi in domo Dei positi, et verbo Dei intenti tentantur quidem sæcularibus afflictationibus; sed non alienantur a domo Dei, et a custodia præceptorum cœlestium. Suis contentos esse finibus, non extolli divitiarum copiis, et rebus secundum gratiam voluptatum fluentibus, hoc esse mentis optimæ : meditari semper principium et finem, eo procedere, et inde ingredi, hoc esse bonum. Bonum autem sapientia est. Nemo enim bonus, nisi unus Deus. Ab eo procedimus, creati per ipsum : ad eum revertimur, quia cum Christo esse multo melius. Et ut scias quia bonum est congruere principium et finem, ipse ait bonus Jesus: *Ego sum alpha et omega, principium et finis.*

22. Mens igitur nostra cum ipso semper sit : ab ejus templo, ab ejus verbo numquam recedat. Semper in lectione Scripturarum sit, meditationibus, orationibus; ut sermo ejus qui est *, semper operetur in nobis, et ut quotidie procedentes in Ecclesiam, vel domesticis incubantes orationibus, ab ipso incipiamus, et in ipso desinamus. Ita totius hic vitæ nostræ dies, et cursus diei ab se sumat principium, et ipsi desinat. Sicut enim a principio vitæ credere, et initiari Deo, salus est : ita perseverantia usque in finem necessaria est. Est autem mentis optimæ diligentia; ut verbo Dei intenta nihil faciat irrationabile, unde tristitia subeat; ut jugiter actuum suorum bene conscia, lætitiam bonæ servet conscientiæ. Quod enim bonum hoc sine timore et sine tristitia est, id est, securitatis plenum et gratiæ. POSSESSIO enim justi gratum esse Deo : insipientium autem nullus gradus. Ideo Esaias, appropinquante bono, ait : *Fugiet dolor, et tristitia, et gemitus.* Johannes quoque in Apocalypsi : *Et ipse*, inquit, *Deus cum illis erit, et delebit omnem lacrymam de oculis eorum, et mors non erit amplius, neque luctus, neque clamor, neque dolor ulterius.* In resurrectione enim justorum lætitia jugis erit et gratia, cum illud bonum cœperit esse cum sanctis suis, quando requiescent in sinu Abrahæ, positi in ejus tabernaculo, quod inter domum vel sermonem Dei et gratiam fixum est : significans innocentiam fidelium agere gratias auctori suo, qui non habent unde eos pœniteat in hoc mundo fuisse.

23. Factis itaque simplicibus Abrahæ magnarum institutionum documenta explicantur. Merito dives, qui etiam disputationes philosophorum divites facit, qui de ejus actu præcepta formarent sua.

24. Ejus ergò divitias Scriptura expresserat : supererat cognoscere utrumnam Lot quoque nepos ejus, et ipse utpote ejusdem successionis, dives fuerit : sed Scriptura eum pecoris tantum abundantem adserit. Denique sic habet : *Et Lot qui simul ambulabat cum Abram, erant oves et boves, et tabernacula.* Non habebat argentum, quia nondum justus. Etenim argentum ignitum lingua justi. Non habebat aurum, quod habebat ille qui vidit Christi posteriora,

* Id est, sermo Dei, quæ locutio ex Philone desumta est λόγος τοῦ οντος : neque fere usquam aliter is Deum vocat quam ὁ ὤν ; nempe quia hoc nomine se appellari Moysi dixerat ipsemet Deus.

de quo scriptum est : *Et posteriora ejus in specie auri.* Vidit illum Abraham, sicut testatus est Dominus dicens : *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.* Et ideo auri speciem habere meruit et possidere.

CAPUT VI.

Quo sensu scriptum sit : *Et Lot qui ambulabat cum Abram*, itemque : *Non capiebat eos terra.* De pastoribus, et rixa inter eos orta, quam sedare conatur Abraham. Idem cum frustra Lot retinere tentasset, illum cum bona gratia dimittit. De imperitia ac insolentia Lot in eligendo; deque Sodomitarum peccatis.

25. NUNC illud nequaquam prætereundum arbitror, quod videtur etiam doctiores movisse ; qua ratione sic scriptum sit : *Et Lot qui ambulabat cum Abram*; quasi alter esset Lot qui non ambulabat cum eo, secundum quod accepimus. Et putant plerique non solvi quæstionem. Ergo ut illis satisfaciamus, et a regula Scripturæ non recedamus, unam personam dicimus, duo negotia, quod in uno eodemque viro duæ res significantur : numero unus est, officio duplex. Declinatio enim dicitur Lot, sicut habet latina interpretatio. Declinat autem quisque aut bonum aut malum. Cum ergo Lot declinaret malum, hoc est, errorem, flagitium, crimen, jungebatur patruo : cum declinaret bonum, hoc est, justum, innocentem, sanctum, religiosum, sociabatur flagitio. Bene ergo dixit : *Et Lot qui ambulabat cum Abram;* quia adhuc non elegerat Sodomam, non habitabat cum flagitiorum auctoribus. Postea enim cœpit habitare in Sodomis. Ideoque quasi a seipso mutatus, velut alter accipitur; non solum a justo viro, sed a seipso desciscens.

26. Denique quia studio jam deflecti cœperat a patruo, *Non capiebat eos terra.* NULLA enim spatia possunt satis esse discordibus : quietis et pacificis etiam angusta abundant : dissonis moribus etiam spatiosa arctantur. Et quia a principio dixi mentem hic formari hominis, quæ a principio imperfecta fuerat, sed per incrementa et gradus quosdam proficit, ideo ait : *Non capiebat eos terra :* hoc est, una anima motus diversos non recipiebat naturaliter sibi repugnantes. Potest tamen fieri ut interdum non omnia in uno eodemque perfecta sint; possit tamen aliqua vitia sua operire, vel motus suos temperare : si aut plura bona sint quibus pauciora vitia operiat: aut repentinam commotionem consilio maturiore reflectat. Verum si ex utraque parte plura concurrant dissona ac repugnantia, habitatio discrepantium virtutum ac passionum in una anima solvatur necesse est. Figurate ergo animam secundum physiologos terram appellavit. Nam et Salomon ait : *Tamquam agricultura homo imprudens;* quæ si fœcunda sit opimis segetum fructibus, abscondere potest spinas : sin vero spinæ concurrant aristis, secandi nulla est copia.

27. Qui igitur pastores sint, et quorum animantium, et quæ rixa inter pastores Abrahæ et inter pastores Lot consideremus. Pastores sunt magistri gregum, vel diligentes et sobrii, non sinentes agrorum culta obteri pedis vestigio, atque aduri sentibus : vel negligentes et remissi, qui non revocent pecus suum, quo herbosa et non fructuosa pascatur, sed libere vagari per varios agri fructus sinant. Istorum ergo pastorum solers custodia necessaria est; ne forte adscribatur diligentibus, quod evertit negligentium incuria. Sed quia non sermo de visibilibus, ideo cujus pecoris pastores sint prius consideremus. Pastores hos definire possumus. *Pastores*, inquit, *jumentorum.* Jumenta autem sensus corporis irrationabiles significari accepimus. Qui sunt ergo pastores sensuum, nisi præceptores, et quasi quidam rectores gregum, duces eorum, vel monitores alicujus sermonis, vel mentis nostræ cogitationes ? Qui si pastoralis disciplinæ gnari et tenaces sunt, non permittunt longius sensuum gregem vagari, et inutilibus aut noxiis inhærere pabulis : sed provido ductore revocant, et frænos rationis admovent, atque obsistunt renitentibus. Mali autem præceptores, vel inutilis disceptationis permittunt eos impetu suo ferri, et in præruptum ac

periculum ruere, et culta obterere, fructuosa depasci; ut si qui sunt in eadem anima virtutum hujuscemodi fructus, eos quoque dissipent. Hinc ergo cogitationum nostrarum discordia. Cum caro repugnat adversus spiritum, et spiritus adversus carnem, non mediocris pugna est, quando ipse Apostolus vas electionis dominicæ dicit : *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati, quod est in membris meis.* Sedare hanc pugnam ipse nequiverat, et ideo ad Christum confugit dicens : *Infelix ego homo : quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Hoc est, ne delectationibus carnis adhæream. Quis igitur est qui his me solvat vinculis, et liberum societ Deo, sensusque ad sobrietatem animæ magis detorqueat, quam ad corporis temulentiam? Sed quia inter homines tantum non potuit rectorem invenire : conversus ad Deum : *Gratia*, inquit, *Dei per Jesum Christum Dominum.* Si fortior suis non commisit viribus, quod corpus mortis evaderet, sed auxilium quæsivit a Christo; quid nos facere oportet infirmiores? Hanc pugnam gravem esse cognovit Abraham, et ideo in principio cavendum putavit. Sapienti enim pacis est studium, imprudenti amica jurgia.

28. *Non sit*, inquit, *rixa inter me et inter te, et inter pastores meos et pastores tuos; quia homines nos fratres sumus.* Patruum legimus Abraham, et Lot ejus nepotem; quomodo eum fratrem appellat? Sed adverte quia causas concordiæ sapiens adhibet. Unde præmisit : *Homines nos sumus.* Omnes autem homines unius naturæ partus sunt, intra ejus concepti viscera, et uno foti atque effusi utero. Unde nobis jure quodam germanitatis velut fratres connectimur ab uno patre conditi, et una matre tamquam fratres uterini editi. Et ideo cum simus rationabilis naturæ soboles, tamquam uterini nos diligere debemus amore mutuo, non impugnare ac persequi. Multo autem verius ad unam animam refertur, cujus rationabile cognatos habet, ut supra diximus, sensus irrationabiles : quod autem rationabile, virtutum habet copulam. Unde fraterna quadam sibi copulantur necessitudine vitia virtutesque hominis; quia illa carnalis, istæ rationabilis animæ sunt. Caro autem atque anima veluti quadam lege sociantur conjugii, ex quibus homo constat. Homo igitur velut portiones suas fœderare debet, atque ad pacem cogere. Sed quia nemo erat tantus qui carnem vinceret; ideo, *Venit pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum edictis evacuans, ut duos conderet in semetipso, in uno novo homine faciens pacem, ut conciliaret utrosque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso.* Recte igitur se ut hominem infelicem dixit Apostolus, qui tantum bellum intra se pateretur, quod non possit restinguere. Denique cum de una portiuncula passionum, hoc est iracundia, diceret Salomon : *Melior est*, inquit, *sapiens forti : qui autem iracundiam continet, melior est quam qui urbem capit.* Beatus igitur qui hoc bellum evaserit etiam non advena et peregrinus, sed civis sanctorum et domesticus Dei, quem in terris positum terrena non quatiant.

29. Hunc affectum servare cupiebat Abraham. Itaque ut vir pacificus ait primo : *Non sit rixa inter me et inter te.* Inde ait : *Et inter pastores meos, et pastores tuos.* Tertium posuit : *Ecce*, inquit, *tota terra ante te*, hoc est, si non potest convenire, cedo omnibus, totum cape, si de loco aut possessione dissensio est. Quod si moribus non convenit, discede a me. Quanta ante præmisit, ne cogeretur discedere? Sed etiam hoc virtutis ac disciplinæ est. Dixit enim ante nos vir ex Philosophiæ profectus disciplina, quatuor hæc bono viro inesse. Ut elaboret primum ut omnes sibi amicos faciat, secundum, ut si non potest amicos facere, certe nec inimicos : tertium, ut si nec istud suppetit, ex sententia discedat : quartum, si quis cedentem persequatur, vindicet se, ut potest. Sed illa tria superiora in Abrahæ non sermonibus nudis, sed veris operibus agnoscimus.

30. Quartum autem non ita est, quando etiam circa cedentem servavit affectum parentis; ut eum non solum non persequeretur, sed etiam captum erueret ac liberaret. Denique Apostolus cum tria illa doceat, quartum præceptis suis solvit, quod addiderat philosophia. Ait enim cum pacificum populum Dei informare vellet: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus, pacem habentes* : deinde si hoc non potest, certe, nec discordias, nec inimicitias. Ideoque addidit : *Non vos vindicantes, carissimi,* in quo et tertium* illud excluditur, ut vindicare nos nequaquam velimus : *Sed date locum iræ.* Habes et quartum, ut discedas magis, et vindictam Deo committas, quam tibi exigas; quamquam et hoc secundum legem magis dictum voluit videri. Nam secundum Evangelium supra habes : *Benedicite eos qui vos persequuntur.* Habemus hæc præcepta ad Timotheum in secunda epistola : *Propter quam causam,* inquit, *admoneo te, ut resuscites gratiam Dei quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis, et sobrietatis.* Et iterum : *Tu autem, fili carissime, fortitudinem cape in gratia.* Habes ergo primæ præceptum sententiæ ut erga omnes gratiam locet : deinde si non potest præceptis suis omnes acquirere, caveat ne verbis aliquos exasperet, hoc est, ne inimicos faciat. Unde ait infra : *Hæc commoneo, testificans coram Deo, noli verbis contendere, in nihil utile, nisi ad subversionem audientium.* Servum autem Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. Pulcre post pauca subjecit, et causam præstitit, quam Philosophia non vidit : *Cum modestia,* inquit, *corrigentem eos qui resistunt, ne quando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem.* Ad tertium quoque illud, ut discedamus ab eis cum quibus nobis convenire non potest, habes additum, cum præcepit ut loquatur quæ decent sanam doctrinam, deinde pugnas legis declinet, hoc est, primum gratiam seminet, deinde nullum litigando avertat : tertium est ut *hæreticum hominem post unam correptionem devitet; quia subversus est qui hujusmodi est, et delinquit, cum sit a semetipso damnatus.* Quam argute suo judicio damnatum nostræ ultioni subtrahit, quasi indignum in quem vindicetur. David autem evidenter studium vindictæ amovet dicens : *Si reddidi retribuentibus mihi mala.*

31. Ergo mens viri sapientis ejusdem animæ vel lapsus, vel irrationabiles motus studet corrigere, sibique conjungere. Potest enim fieri ut quæ interdum displicent, emendentur cum gratia. Effusio patrimonii si recidatur, habet liberalitatem sine dispendio. Verecundia interdum remissior est; si confirmetur, habet et pudoris gratiam, et propositi constantiam. Commotio si temperetur, indignationis horrorem deponit, adsumit laudem vigoris. Quod si emendare non potest, non exasperet intemperantiam : deprehendit ardorem libidinis*, conjugio coerceat; ne dum quæritur continentia, obrepat impudicitia. Ideoque bonorum magister : *Dico,* inquit, *non nuptis et viduis, bonum est illis si sic permaneant, sicut et ego. Quod si se non continent, nubant. Melius est enim nubere, quam uri.* Sunt aliquæ mulieres immaturo destitutæ maritorum obitu, et se continere nequeunt. *Volo,* inquit, *juniores nubere, filios procreare, matres-familias esse, nullam occasionem dare adversario.* Quod si aliquas deliciæ delectant, et luxuriari in Christo volunt, viduitatis affectantes gloriam, germanitatem autem non custodientes, eas devitandas judicat, ut habes scriptum : *Adolescentiores viduas devita.*

32. Recte igitur Abraham cum bona venia voluit nepotem dimittere, quem deflectentem a se tenere non poterat. Sic et mens bona a præcipiti et dimerso irrationabilium lapsu secernat se ac separet. *Si tu,* inquit, *in sinistram, ego in dexteram : vel si tu in dexteram, ego in sinistram,* hoc est, quæ tibi in dextera sunt, mihi in sinistra sunt : et quæ tibi

* Videtur hic aliqua transpositio esse, et quod *tertium* dicit dicendum potius *quartum*; et contra.

* Edit. Bened. *intemperantia. Deprehendit ardorem libidinis quam conjugio.*

in sinistra, mihi in dextera sunt. Viro enim imprudenti in dextera sunt, quæ sunt corporis: ea præfert, ea constituit in meliorem partem, divitias quoque et honores præponit: at vero immortalitatis adipiscendæ gratiam ad sinistram habet, quæ sapienti ad dexteram est. Longitudo enim vitæ in dextera ejus. Omnesque animæ virtutes insipiens vir in sinistram ejicit: prudens autem vir has sibi ad dexteram locat, quæ autem corporis, in sinistram.

33. *Et levavit*, inquit, *Lot oculos, et adspexit omnem regionem Jordanis.* Deflectentibus a vero amica jactantia est. Denique ut Abraham humilius, qui electionem obtulit: ita Lot insolentius, qui electionem usurpavit. Virtus se humiliat, extollit autem se iniquitas: qui se debuit committere maturiori, ut esset tutior. Denique eligere nescivit. Nam primo levavit oculos, et adspexit regionem, hoc est, illam rem quæ non esset prima ordine, sed tertia, hoc est novissima. Prima sunt enim quæ sunt animæ bona: secunda, quæ corporis, id est, salus, virtus, pulcritudo, formæ gratia: tertia sunt, quæ accidunt, hoc est, divitiæ, potestates, patria, amici, gloria. Regio igitur tertio loco ponitur; est enim res habitationis.

34. Vidit igitur regionem *quæ irrigabatur, priusquam everteret Deus Sodomam et Gomorrham, sicut paradisus Dei, et terra Ægypti, usque dum venias Zothopa.* In quo nisi diligenter intendis, numquid in eo errasse eum dicere potes, quod elegit vicina Jordanis, et ea quæ irrigabantur sicut paradisus Dei? Non utique secundum litteram. Sed cum Jordanis descensio dicatur, descendit qui deseruit virtutis consortium, et speciem elegit, non veritatem. Paradisus enim perfectæ beatitudinis amœnitas est, vel animæ fructuosa fundamenta, in qua sapientiæ sint, justitiæ, cæterarumque virtutum plantaria. Terra autem Ægypti corporalem substantiam significat, cujus plantaria sunt sensus, et passiones corporis. Sicut enim vireta virtutum fontem habent Christum, et spiritalis ubertatem gratiæ, quo exuberent: ita intemperantia fons quidam est passionum corporalium, quo aluntur superflua.

35. *Pulcre* autem ait Scriptura: *elegit sibi Lot*, hoc est, declinatio; quia posuit Deus ante nos bonum et malum, ut unusquisque eligat quod velit. Non eligamus ergo quod specie videatur jucundius, sed quod veritate præstet; ne cum sit nobis tributa optio, ut sequamur potiora, levemus oculos inflexi falso amœnitatis decore: veritatem autem naturæ velut deflexis obtutibus obumbremus.

36. Quod autem homines in Sodomis sævi erant, et peccatores in conspectu Domini valde, non mediocris hic est œconomia, ut advertas mitem Deum gravi peccatorum moveri acerbitate ad ulciscendum, nec immerito non potuisse exorare Abraham Sodomitanis veniam, quia supra modum flagitiosi erant. Plerique sunt quo nequiores, eo tectiores, qui hominum subterfugiunt indaginem, ubi res sine arbitro geruntur, aut falso testimonio justus circumvenitur. Manet tamen ante Deum justus, etiamsi condemnetur ab hominibus; quia Deus non judiciorum exitus, nec cum intextis nequitiæ commentis negotia, sed nudam spectat negotiorum naturam. In examine autem hominum falsæ opinionis error plerumque obducit vim veritatis. Manebat apud Deum Susanna pudica valde, etiam cum damnaretur adulterii, quia Deus non adsertionibus falsorum testium facti examinabat fidem: sed intimæ conscientiam mentis interrogabat.

CAPUT VII.

Ex verbis Domini ad Abraham philosophes hoc suum dogma, *Omnia esse sapientis*, hausisse, atque inibi quæ possessio Abrahæ divinitus sit promissa? Quinque reges, nempe corporis sensus, a quator, hoc est, corporalibus illecebris devincuntur: at Sodomorum equitatum idem Patriarcha in Christi nomine pugnans revocat, vitia scilicet refrænat ac errores.

37. Sequitur locus quo evidenter docemur quantum mens superfluis portionis irrationabilis exhaustis proficiat, et quantum vitia vitiis adjuncta mali adferant. Non enim otiose Scriptura posuit: *Et dixit Deus ad Abram, postquam*

recessit Lot ab illo : *Respice oculis tuis et vide a loco in quo nunc tu es, ad Africum, et Aquilonem, et Orientem, et mare; quia omnem terram quantum vides, tibi dabo eam, et semini tuo in æternum.* Hinc tamquam a fonte hauserunt Stoici philosophi dogmatis sui sententiam : omnia sapientis esse. Oriens enim et Occidens, Septemtrio et Meridies, portiones sunt universitatis. His enim totus mundus includitur. Hæc cum promisit Deus daturum se Abrahæ, quid aliud declarat, nisi sapienti et fideli præsto omnia, deesse nihil? Unde et Salomon in Proverbiis ait : *Ejus qui fidelis sit, totus mundus divitiarum.* Quanto prior Salomon quam Zenon Stoicorum magister, atque auctor sectæ ipsius? Quanto prior quam ipse pater philosophiæ Plato, vel ejus inventor nominis Pythagoras? Quis autem fidelis, nisi sapiens? Stultus enim sicut luna immutatur : sapiens autem immobilis fide permanet.

38. Sed forte dicas : Quomodo sapientis totus mundus est? Quoniam ipsa natura dat illi sortem omnium, etiamsi ipse nihil possideat. Domina est enim et possessor omnium sapientia, quæ sua putat naturæ munera; quoniam in usum hominum data sunt, nec ullis indiget, etiamsi desint ei ad victum necessaria. Namque ut musicus organa, aut medicus medicamenta, aut nauclerus quæ ad navis instrumentum necessaria sunt, etiamsi quando non habeat; habet tamen eo ipso quo possit his uti, etiamsi ad tempus usus eorum non suppetat : quanto magis sapiens suum judicat quidquid naturæ est, qui vivit secundum naturam? Non enim amittit jus suum, qui meminit se ad imaginem Dei factum, et ad homines a Domino Deo dictum : *Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et dominamini in eam, et imperate piscibus maris, et volatilibus cœli, et omnibus pecoribus, et omni terræ, et omnibus serpentibus qui super terram.* Et novit quia sapientia omnium mater est, et ipsa orbem terrarum possidet. Denique Salomon qui sapientiam poposcit et accepit a Domino Deo nostro : *Ipse mihi*, inquit, *dedit eorum quæ sunt scientiam veram; ut sciam dispositionem orbis terrarum, et virtutem elementorum, initium et consummationem et medietatem omnium rerum, et divisiones temporum, et anni cursus, et stellarum dispositiones, naturas animalium et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias herbarum, et virtutes radicum, et quæcumque sunt abscondita et improvisa.* Sed hæc nulli nisi perfecto suppetunt.

39. Denique Abraham quamdiu adhærebat ei Lot, hoc est, deflexio morum, sortem horum non acceperat. Ubi vero deflexionis ambiguo quodam atque anfractu absolutus, rectas virtutum semitas continuis animæ suæ gressibus cœpit carpere, in omnem terram possessor mittitur, atque dicitur ei : *Surge, et perambula terram in longitudinem et in latitudinem; quia tibi dabo eam, et semini tuo in æternum.* Ergo qui sapientiam meruerit, et non fuerit ancillæ filius, non peccati servus, non successioni carnis obnoxius; sed liberæ, id est, Saræ illius non servientis, sed principantis, bonæ stirpis, bonæ indolis, perfectæ titulo virtutis hæreditatem acquiret universitatis. Dicitur ergo Abrahæ, *Surge.* Non corporalem adsurrectionem significat, sed spiritalem, hoc est : *Surge qui dormis*, surge a terrenis, surge a corporalibus, relinque terrena, cœlum adspice; *et exurge a mortuis*, hoc est, opinionibus vanis, et disputationibus Chaldæorum. Intuere mundum, intuere etiam illum qui potest totum donare mundum. In possessionem, inquit, tibi dabo mundum, quem Deum ante credebas.

40. *Perambula terram in longitudinem ejus et latitudinem.* Utique intra momentum terram istam Persarum interclusam imperiis, ab Indiæ quoque littoribus ad Herculis, ut aiunt, columnas, vel Britanniæ extrema confinia non potuit perambulare. Et potuit quasi indevotus videri, qui cœlesti oraculo non obedisset, si obeundæ hujus terræ mandatum accepisset : sed cum sit ejus devotio probata; quia ad quercum tantummodo Mambre transtulerat tabernaculum, utique terram, hoc est, virtutem possumus perfectam intelligere,

quæ bonos fructus daret, et fœcundas inventiones, cogitationumque primitias, meritorum vindemiam, frumento, vino et oleo repleret interiorem domum, terram resurrectionis quam promisit patribus nostris fluentem lac et mel, suavitatem vitæ, jucunditatis gratiam, splendorem gloriæ, cujus hæres primus factus est primogenitus a mortuis Dei filius Jesus Christus. Et ideo non seminibus dixit, sed semini; ut declararet illum, qui hanc hæreditatem humano generi primus acquireret.

41. Cognovimus bonæ mentis profectum, quæ a vitio lubricæ deflexionis exsurgens quæsivit statim præmium sapientiæ, hæreditatem justitiæ. Quantum autem noceant levitati vitia adjuncta, docet sequentium series lectionum. Nam illi quatuor reges qui de quinque regibus triumphaverunt, et adduxerunt equitatum Sodomorum totum, cœperunt etiam Lot filium fratris Abrahæ, et discesserunt. Quinque reges quinque sensus corporis nostri sunt, visus, odoratus, gustus, tactus, auditus : quatuor reges, illecebræ corporales atque mundanæ sunt; quoniam et caro hominis, et mundus e quatuor constat elementis. Merito reges dicuntur; quia habet suum culpa dominatum, habet regnum grande. Unde Apostolus ait : *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Sensus igitur nostri facile corporalibus delectationibus et sæcularibus cedunt, et quadam eorum potestate capiuntur. Corporales enim delectationes et illecebras hujus sæculi non vincit, nisi mens quæ fuerit spiritalis, adhærens Deo, et se totam a terrenis separans. Deflexio omnis his capitur. Unde Johannes ait : *Væ habitantibus in terra!* Non utique omnes homines comprehendit, qui tunc vitæ hujus cursum conficerent (sunt enim et in terris positi quorum conversatio in cœlis est) sed eos quos terrenæ conversationis affectus, ac hujus sæculi vicerit gratia. Ergo non habitatores, sed accolæ sumus terræ hujus. Accola enim temporalis diversorii spem gerit : habitator autem spem omnem atque usum suæ illic substantiæ locare videtur, ubi habitandum putaverit. Itaque qui est terræ accola, habitator cœli est : qui autem habitator terræ, possessor est mortis.

42. *Numeravit Abram trecentos decem et octo vernaculos suos, et percussit eos, et persecutus est usque Choba, quæ est ad dextram Damasci.* Et numerus vitalis est. In ipso enim vita, si credamus in passione in nomine Domini Jesu. Nam hæc est nominis interpretatio hujus; quod diximus Choba, id est vita. Ipsa ad dexteram Damasci pulcre esse dicitur. Agni enim ad dexteram, hædi ad sinistram. Scit exercitata mens quos ad prælium consummandum sibi adhiberet, quibus armis instrueret, quibus ducat vexillis. Non aquilarum præfert imagines, nec dracones* : sed in cruce Christi, et in Jesu nomine progreditur ad prælium, hoc signo fortis, hoc vexillo fidelis. Merito ergo mens exercitata, quæ recepit veram sapientiam justi viri. Justitia autem solers correptionis est, ac arguendo revocat peccatores, et stringit passionum impetus.

43. Ideo dicit Scriptura, quia *revocavit omnem equitatum Sodomorum*, hoc est, habenas tenuit, fræna rationis imposuit, revocavit culpam, stravit errorem. Equus enim stare nescit, velox ad impetum, cervicem exaltans suam, hinniens ad libidinem. Quid tam simile peccati? Fervet enim primo culpa impetu, et omnem recti cogitationem prævenit, motuque immaturo exsilit, ut eam difficile ratio revocare possit. Fertur in præceps, et adscensorem suum projicit in mare istud hujus sæculi, cervice tumida recusans jugum correptionis. Est specialis quædam forma libidinis, quæ vocem mutet hominis, verba amantis corrumpat, suisque se prodat sermonibus. Denique ad Judam per Hieremiam dicit Dominus Deus : *Nunc videbitur ignominia tua, et adulterium tuum, et hinnitus, et alienatio fornicationis tuæ supra colles.* Hunc justus revocavit equitatum : mores quoque declinantis convertit, et ad se vocavit, ut imitatores sui fierent, qui

* Apud Romanos legionis signum erat aquila; draco, cohortis.

deflexerant; quia sensus nostri ad disciplinam mentis recurrunt.

44. Substantiam quoque recepit. Non patrimonium utique significat, sed vitalem animæ substantiam, in qua sit pretiosus census, non stipula, non fœnum, in qua fidelis sit alloquii splendor, in qua nostræ census subsistat spei. Hæc est enim vera nostra substantia, quæ est sapientiæ dives copiis, hæc immortalis substantia : corporis autem, vel accidentium diurnus magis quam diuturnus usus. Unde quidam recte non putant patrimonii dici substantiam. Non enim subsistimus in eo, cum et illis quibus desit pecunia, vitæ tamen non desit substantia.

CAPUT VIII.

Discit mens nostra in Melchisedech devotionem erga Dei cultum, in rege Sodomorum tentationem etiam postquam victa sit, adhuc metuendam, in Abrahamo contagium intemperantiæ declinandum. Quare huic merces tantum post victoriam promittatur; isque posteritatis curam proferat? Ad extremum eodem Abrahamo ab aruspicinæ superstitionibus defenso, sacrificii ab ipso oblati multiplex interpretatio subjungitur.

45. De Melchisedech in tractatu morali plene diximus, in quo et mysterium nequaquam præteritum ac prætermissum est. Hoc loco autem satis est illud admonere solum, quod mens plena prudentiæ justitiæque devotior sit erga Dei cultum, et decimas terræ gignentia in fructibus, juxta altiorem prudentiam in eo solvat; ut perfectionem omnium sensuum atque operum suorum Deo deferat, nihil sibi arroget, quæ se regere non potest, divino nisi favore fulta sit. Denique ubi se vicisse putat, tentatur atque incessitur. Hoc exprimit et docet lectio, quia semper adversum passiones corporis mens nostra tamquam in excubiis debet prætendere. Quid enim est quod ait : *Rex*, inquit, *Sodomorum exivit obviam Abræ, et dixit : Da mihi homines, equos autem sume tibi;* nisi quod post has luxuriæ victorias vis quædam libidinis potest rationabili mentis subrepere, ut infundat ei irrationabiles passiones?

46. Sed perfectæ mentis est, nihil de terrenis, nihil de corporalibus illecebris adsumere, abstinere a terrenis. Ideo Abraham dicit : *Nihil sumam ab omnibus tuis.* Quasi contagium declinat intemperantiæ, quasi labem refugit corporalium sensuum, delectationes mundi rejicit, quærens quæ supra mundum sunt, hoc est, extendere manus ad Dominum. Manus operaria virtus est animæ. Hanc non ad terrenæ arboris pomum, sed ad Dominum extendit : *Qui fecit*, inquit, *cœlum et terram*, hoc est, intelligibilem et visibilem substantiam. Intelligibilis enim οὐσία cœlum est : visibilis vel sensibilis substantia terra est. Ergo significat quod virtutem animæ suæ ad superiora extendat; ut ex illa intelligibili substantia theoreticæ vitæ induat altitudinem, spectans non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, hoc est, non terrena, non corporalia, non præsentia, sed incorporalia, æterna, cœlestia : de ista autem visibili substantia operatoriæ atque civilis disciplinæ capessat gratiam.

47. Subtexuit his oraculum Domini dicentis : *Noli timere, Abram; ego protegam te, merces tua multa erit valde.* Quæro cur post belli eventum? Spondendæ mercedis locus nunc erat. Minus enim mirabile faceret, si secutus promissum Dei esset hostem adorsus. Victoriæ securus processerat ad triumphum magis invitatus, quam promtus ad gloriam, vel ad ulciscendum pietatis dolorem paratus. Propositum piæ mentis mercedem non expetit, sed pro mercede habet boni facti conscientiam, et justi operis affectum. Angustæ mentes invitentur promissis, erigantur speratis mercedibus : bona mens quæ sine responsi cœlestis syngrapha certamen arripuit, geminæ laudis fructum acquirit sibi; ut et confidentissimæ fortitudinis, et plenissimæ devotionis gratiam locet. Quod de sancto Abraham æstimari convenit; quia et divinum favorem * non

* Loquitur de dolore quo Patriarcha ob fratris filium captum atque abductum affectus erat. Atqui videtur ulcus aliquod in aliis vocibus delitescere; neque enim aptum sensum hinc elicias, si *despici se*, in *despexisse*, aut *divinum favorem*, in *divino favore*, non mutaveris.

despici se justis duxit doloribus, et hostem perculit despectu periculi, quod gloriose sibi pro ultione pietatis subeundum putavit. Dei quoque in eo prædicatur justitia, qui remunerationem piis mentibus non ex necessitate promissi, sed ex æquitatis suæ contemplatione largitur, judicans dignum fore quod hi qui militant sine aliqua mercedis humanæ remuneratione repositum habeant præmium in ejus bonitate, cui devovendas animas suas æstimaverint. Simul quia adoreis bellicis ex usu ipsius victoriæ, aut hominum gratia paratum est præmium; pietatis autem, et parcimoniæ, puritatis, cæterarumque velut privatarum virtutum a Deo solvitur. Quæ manifesta sunt hominibus, ipsi remunerantur. Non omnia autem manifesta, sed alia manifesta, alia incerta, et maxime occulta cordis. Unde et ille ait : *Incerta et occulta cordis manifestasti mihi*, quorum spectator et scrutator Deus est. Non ergo magnam mercedem promisisset Abrahæ, nisi puram animam ab omni contagione delictorum judicasset.

48. Sanctæ tamen et propheticæ mentis cura major posteritatis perpetuæ est. Partus enim sapientiæ et fidei hæreditatem desiderat. Ideo ait : *Quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine filiis.* Ecclesiæ sobolem desiderabat, cam successionem petebat quæ non esset servilis, sed libera : non secundum carnem, sed secundum gratiam. Ideoque hujusmodi responsum divinum resultavit, quo edoctus audivit : *Respice in cœlum, et numera stellas, si potes numerare. Et dixit, sic erit semen tuum. Et credidit Abram Deo, et reputatum est ei ad justitiam.* Quid credidit? Hoc est, non solum multitudinem populorum in Christum credentium, sed etiam cœlestis gratiæ splendorem, et resurrectionem vitæ immortalis soboli Ecclesiæ deferendam. Quid est autem quod ait : *Eduxit eum foras?* Tamquam foras educitur Propheta, ut exeat fores corporis, et angustias carnis operientis, ac Spiritus sancti infusionem, et velut quamdam descensionem videat. Oportet nos quoque exire ex his diversorii nostri angustiis, mundare animæ nostræ locum ab omni inquinamento, projicere sordes malevolentiæ, si volumus spiritum recipere sapientiæ; quia in malevolam animam non introibit sapientia. Credidit autem Abraham, non auri, non argenti illectus testimonio : sed quia corde credidit ad justitiam. In quo probatum est ejus meritum, in eo persolutum est præmium.

49. Denique statim fidei ejus testimonium Dominus dedit dicens : *Ego sum Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Chaldæorum, ut darem tibi terram hanc, ut hæres esses ejus.* Et quia deposuerat Abraham studium Chaldæorum, quærit nunc : *Quomodo*, inquit, *intelligam quia hæres ejus sum?* Hoc est, jam divinationes magorum repudiavi, doce me quomodo sciam me futurum terræ ejus hæredem. Qui quærit quomodo sciat, non dubitat, manifestante Deo, cognoscere se posse: sed formam vult acquirendæ cognitionis advertere. Nam et in Evangelio Maria cum audisset ab Angelo quia virgo paritura esset filium, respondit : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognovi?* Et jure respondit, hoc est : Cum id quod naturæ est, non suppetat, quia non solet parere quæ viro non fuerat copulata, quæro quomodo præter instituta naturæ possim virgo generare?

50. *Dixit autem illi Dominus Deus : Sume mihi vitulum trimum, et capram trimam, et arietem trimum, et turturem, et columbam.* Præterirem hujusmodi interpretationem sacrificii, nisi quibusdam scrupulum hinc nasci adverterem, eo quod aruspicinæ quædam scribi videatur solemnitas; quod post immolationem divisa sunt animalia, et contra faciem alterutrum posita, et consedit illis Abraham. Sed si vim interrogationis præmissæ et futuræ responsionis consideremus, advertere poterimus spei nostræ et fidei convenire hujus sacrificii disciplinam. Vitulus enim aratorium animal est, deditum terreno labori. Capra ad aquarum similitudinem per ænigmata figuratur, eo quod αἴξ græce παρὰ τὸ ἀίσσειν nomen acceperit, ab eo quod est impetu ferri. Sic enim currit sicut et aqua. Possumus vel de fluviorum

sono, cursu, vel maris violentis æstimare fluctibus. Aeri autem comparatur aries, quia omnibus animantibus utilius hoc animal generi esse humano reperitur; quandoquidem et vestis nobis usum exhibet, sicut aer hujus spiritus vitalem nobis ministrat substantiam. Unde et hunc ordinem factum puto, ut prius diceret: Sume mihi vitulum et capram, et tertio loco diceret arietem; eo quod prima illa, hoc est, vitulus et capra terris et mari materialibus comparentur elementis, et quia feminea dicantur: at vero aries masculum quoddam animal est, vehemens natura, et violentum cornibus. Similiter autem aeris hujus spiritus vitalis est, ut masculus auctor et causa gignentium, movens terrarum genitalia, et velut quadam se miscens copula. Aliud ergo ad terram, aliud ad mare, aliud ad aerem vitalem mystice figuratur horum trium animantium genus.

51. Hæc traditio naturalis est: sed moralis etiam concurrit et suppetit. In omnibus enim hominibus caro, sensus, et verbum est. Caro nostra vitula est: laborat, ut serat: laborat, ut colligat: laborat, ut pariat: innumeris fatigatur laboribus. Unde et Græci δαμαν dixerunt vitulam ἀπο του δαμᾶσθαι αὐτην, eo quod dometur injuriis *. Masculorum boum labore, aratro, et jugo fungitur, femineos partus repræsentat cum multo ubere. Caro quoque nostra vitæ istius subjugatur necessitatibus, crebris quatitur doloribus, et multarum ærumnarum quodam curvata partu senescit. Jam illud quis ignorat, quod vehementior sit virtus animæ, cui velut nupta adhæret in istius vitæ cursu corporalis substantia? Sensus autem nostri caprarum modo velut saltu quodam exsiliunt, et pascuntur præruptioribus, impetu suo ipsi commotiones excitantes animæ, et concutientes eam. Ad omnem occasionem præsto sunt, vel occursu femineæ pulcritudinis, vel odore suavitatis alicujus. Auditu pariter et tactu moventur velociter, quibus etiam animæ inflectunt constantiam, et velut a natura sui alienant eam. Unde et plerique ἀφορμην * dictam putant, quia ὁρμη impetus dicitur; eo quod ex quodam impetu sensuum inflexionis atque alienationis nostræ causa nascatur. Feminei autem sexus speciem habet, ut etiam sensus nostri αἰσθησις græce dicuntur femineo vocabulo. Effetarum modo animantum cito vacuantur, ubi partus suæ generationis, delectationisque effuderint, et iterum excitatis cupiditatibus novos referunt impetus.

52. In ariete vero verbi ac sermonis nostri habetur similitudo, quod sit vehemens, sicut et sermo noster efficax operationis, et quadam ornatus nostri et tegminis causa sit. Aries per usum vestium ordine quodam gregem ducens, sicut ordo quidam vitæ ususque nostri verbo explicatur. Arbitror autem quod illud verbum magis intelligere debeamus, quod est Verbum Dei, cum quo aries iste habere videatur non mediocrem cognationem. Quod Verbum nos vere tegmine velleris sui vestivit, et in domum introduxit æternæ salutis. *Qui se pro nobis immolandum obtulit, qui tamquam ovis ad victimam ductus est, et sicut aries coram tondente se sine voce, sic non aperuit os suum.* Ex quo ordinem quemdam substantiæ habemus et sacræ redemtionis, quod per ipsum conditi ac redemti sumus. Duplex igitur causa per Verbum, naturalis et moralis: naturalis qua condidit, moralis qua redemit. Philosophia quoque geminam speciem sui constituit in verbo, naturalem et moralem. Rationabilis enim utriusque portio est. Naturalem secundum mundi creationem, quam verbo adsignat: moralem secundum justitiam, et æqualitatem vivendi, cujus vita et ratio de verbo.

53. Qua causa cum dies quadraginta complerentur ex Mariæ Virginis partu, tulerunt Dominum nostrum Jesum in Hierusalem, ut offerrent Domino secundum legem, et ut darent hostiam par

* *Domari injuriis* hic non videtur aliud significare, quam domari labore ac verberibus.

* Αφορμην, hoc est, sine impetu, id enim in spiritalibus ea vox significat, cum eadem contrarium sonet in corporalibus. Erit igitur sensus animam ideo impetus ac motus ex natura sua vacuam dici; quod non in ipsa, sed in corpore eorumdem motuum fons et origo resideat.

turturum, aut duos pullos columbarum; eo quod in columba spiritalis gratia sit, in turture incorruptæ generationis natura, vel immaculati corporis castimonia. Merito ergo ad sacrificium jubentur post arietem turtur et columba sumi, ut verbo adhærere intelligas incorruptam castimoniam, et spiritalem gratiam. Et hoc ipso quidem quod aves posuit, intelligere possumus cœlestium meritorum volatus. Sunt enim volucres cœli quæ veniunt et habitant in ramis ejus arboris quæ de grano sinapis surrexerit, cui cœlorum regnum comparatur. Et Ezechiel apertos sibi cœlos dicit, et vidisse inter alia etiam rotam unam super terram conjunctam animalibus quatuor. Et infra : *Audiebam*, inquit, *vocem alarum eorum, sicut vocem aquarum multarum, et vocem sublimis Dei; et cum irent, ut vox verbi, sicut vocem castrorum.*

54. Unde quidam ad libros philosophiæ derivarunt, eo quod ipsum cœlum volucri simile sit. Denique Plato currum volucrem dixit esse cœlum, ex eo quod Propheta dixerat : *Cum irent animalia, ibant et rotæ conjunctæ illis; et cum elevarent se animalia a terra, elevabantur rotæ.* Sed Propheta non cœlum ipsum avem dixit, sed aves esse in cœlo. Denique et David ait : *Cœli enarrant gloriam Dei*, hoc est, potestates cœlestes; velut cum spectatur pulcrum elementum, prædicatur operator. Animam autem describit Propheta, cujus motus sunt quatuor velut equi, λογιστικον, θυμητικον, επιθυμητικον, διορατικον. Hæc animalia quatuor, id est, homo λογιστικον leo θυμητικον, vitulus επιθυμητικον aquila διορατικον. Ideo ratio præmissa est, ut reliqua rationem sequantur. Ideo cum homine a dextris est leo, id est, cum ratione commotio a dextris est. Ista animalia quando elevantur, elevantur etiam rotæ. Rota autem vita est super terram, qua vivimus. Si animæ nostræ motus quatuor elevantur, elevatur et vita nostra. Ideoque addidit : *Quoniam spiritus vitæ*, inquit, *erat in rotis.* Anima ergo magis currus est, quæ ait in Canticis canticorum : *Posuisti me currus Aminadab*, id est, Domini nostri. Non ergo philosophiæ traditioni descriptio concurrit prophetica. Denique vocem alarum audisse se dicit Propheta. Istæ alæ virtutes sunt quæ maximo et duplici plausu prudentiæ, fortitudinis, temperantiæ, justitiæ suavem decorem, vitæ cantilenam resultant. Plato autem dulces quosdam sonitus siderum mutuavit sphæræ cœlestis generari conversione, famam magis et pompam, quam veritatem secutus. Nam licet Origenes quoque noster, hoc est, ecclesiastico vir officio deditus, planetarum stellarum quamdam inenarrabilem motu harmoniam esse suavissimi illius soni cœlestis adserat, tamen etiam ipsum plurimum indulgere philosophorum traditioni pleraque ejus scripta testantur; quod eo scripsi, ut et ab aruspicinæ et a philosophiæ traditione sacrificii istius interpretationem secernerem. Velint alii doctrinam probare suam, ego juxta Apostolum timidus malo, quam doctus videri, qui ait : *Videte ne quis vos deprædetur per Philosophiam et inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementum hujus mundi, et non secundum Christum.*

55. Quod autem ait : *Divisit Abraham corpora, et consedit illis*, ne quis extispicium putet, aruspicina verba esse non nego; sic enim audio : sed divisionem corporum quadrupedum, cum lectio factam adstruat, non factam avium utique si inspectio fuisset istorum, etiam avium facta esset divisio, ut fieret inspectio. Quid si fidei nostræ hoc convenit? Et ideo quod supra Aruspicinam verbi nobis dat traditio requiramus. Diximus supra quia in vitula terram accipimus, in capra aquam, in ariete aerem, quod ipso nomine colligitur, quod trima ad sacrificium sumi jubentur; quia terra ipsa inter tres dividitur species sui; aut enim continens, aut insula, aut peninsula est : aqua ipsa in tria; quia aut mare est, aut fluvii, aut lacus; nam fontes, aut putei privata negotia nequaquam digna divisione generali et publica; putei latent, fontes aliis originem præstant. Aer quoque habet divisiones temporum veris, æstatis, autumni, hyberni; et hæc mundana divisio est. Quo hoc proficiat? Ut

cognoscamus Deum esse horum auctorem moderatoremque omnium, qui omnibus ordinem rebus dederit, et ea divisione distinxerit, ut his colligas posse tibi Deum conferre quæ pie postulas, et quæ spondet implere.

56. Itaque Abraham quia promittenti Domino terræ hæreditatem responderat : *Unde cognoscam quia hæres ero terræ hujus*, per illas species hostiarum informatur, ut credat Deum esse supra mundum, qui universa quæ mundi sunt provida distinctione diviserit : sed ea quæ sunt divisa resolvi postea, ea autem quæ non sunt divisa (aves enim, hoc est, turturem et columbam non divisit) numquam resolvi; fides enim manet integra, quæ columbæ more in sublime subrigitur, lustrans superna, et spiritalibus alarum remigiis cœlum circumvolans. Turturi quoque mens illa confertur, quæ avis usu istius secretis alitur, intelligibilem illam et indivisam quærens Trinitatis substantiam, refugiens plebem quamdam creaturarum et corporeæ se non miscens congregationi, atque ab omni passionum labe secernens. Hoc sacrificium de te poscitur. Qui tales offert hostias, fidem et castimoniam mentis, simplicitatis gratiam, caritatis et pacis affectum, ipse se beatæ illius terræ agnoscit hæredem : sicut etiam Dominus apertius in Evangelio declaravit dicens : *Beati pacifici, quoniam ipsi possidebunt terram.*

57. Accipe aliam divisionem. Caro quoque nostra ipsa Dei ordinatione divisa habet membra omnia. Duo oculi sunt, binæ aures, duæ genæ, nares divisæ, dentium geminatus ordo, ubera, scapulæ, manus, latera, femora, genua, crura, pedes; nonne bina omnia, ut subnixa geminatis subsidiis omnia nostra obire videantur officia? Anima etiam divisionem suarum patitur portionum. Nam διορατικον, hoc est, superiora *, quasi oculi quidam contrarii, rationabile est et irrationabile. Rationabile ipsum dividitur circa mentem et sermonem. Sensibile ejus in auditum et visum, quibus vitæ hujus cumulatur gratia. Nam odor et gustus vitalis usus videntur necessarium præbere ministerium. Nares jugi flatu adspirationem recipiendo vitalem, continuato quodam substantiam hominis cibo pascunt. Gustus autem potu epulisque generatur. Quintus vero sensus, hoc est, tactus, velut admixtus est illis quatuor. Odor et gustus quædam magis alimenta sunt corporis, quibus hujus carnis militia subsistit. Visus vero et auditus mentem adjuvant. Hæ sunt divisiones quæ secundum carnem nostram animamque a summo operatore divisæ sunt.

58. Unde oportet nos colligere quia etiam iste mundus velut per membra quædam gemina, et tamquam αντιπροσωπα distributus est: terra in montes et in campos; ut sunt partes nostri corporis elatiores aliæ, aliæ planiores. Eminent scapulæ, et pedum superiora, vel manuum : latera vero et inferiora cervicis, velut valles trita et concava. Quod et de vola manus intelligere licet. Nam in ipso calcaneo pedis eminere alia, media autem sinuata esse quis dubitat? Aqua in mari salsa, in flumine dulcis, vel in fontibus. Est aer hyberno frigidus, veris mensibus temperatus, calidus æstate. Ergo ista divisit operator. Mentem autem nostram, quæ modo avium, virtutum diversarum et vigoris sui vecta remigiis, super cœlum evolat, non divisit; quia Trinitati adhæret dividenti omnia, soli indivisæ. Unde philosophi superiorem mundi hujus substantiam quam æthera vocant, non ex cæterorum elementorum volunt admixtione constare : sed splendidam, et multo refulgentem lumine, quæ non terræ sordidum, nec aquarum humidum, nec aeris nebulosum, nec ignis ipsius rutilum quidquam recipiat, ex quinta quadam οὐσια esse adserunt, et velut volucrem mundi hujus mentem velociorem purioremque esse cæteris partibus. Nam aliæ mixtæ sibi et concretæ sunt. Nos autem nihil materialis compositionis immune atque alienum

* *Superiora*, supple animæ, cujus ideo partes superiores esse dicit, facultatem cogitandi ac ratiocinandi, et facultatem sentiendi; quia his passiones, sive facultates irascendi et concupiscendi inferiores sunt, ac minus necessariæ. Sub διορατικῷ vero id quod λογιστικόν dixerat, hoc loco comprehenditur.

putamus, præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam, quæ vere pura ac simplex sinceræ impermixtæque naturæ est : quamvis aliqui putent de illa quinta οὐσία lucem esse clariorem, de qua dixerit David quod Deus sit circumdatus lucem sicut vestimentum. Et Apostolus scripserit de ipso omnipotente Deo, quod *solus habeat immortalitatem, et lucem habitet inaccessibilem.*

59. Qua autem ratione dixerit quod aves descenderint supra divisa corpora vitulæ, capræ, atque arietis, non facile reperio, nisi quod omnia terrena, marit ma, atque ipsa aeria plena sunt insidiarum ac perturbationum. Videntur enim aves istæ cibi causa descendisse supra corpora. Naturaliter autem violentiores potioresque viribus super infirmiores irruunt, et quasi mortuis corporibus incumbunt, ex improviso frequentius irruentes : vel, quod verius puto, quia princeps mundi hujus, et volucres cœli, spiritualium nequitiæ quæ sunt in cœlestibus, eos qui mundana sollicitudine curaque divisi sunt, gravi motu incessant, et velut cadavera mortuorum dilacerent dente aspero. De his enim dictum est : *Relinque mortuos sepelire mortuos suos;* quia sunt de regno diaboli qui in seipsum divisus est. Qui autem sunt de regno Dei, quibus dicit Jesus : *Regnum Dei intra vos est,* hi non sunt divisi, quia adhærent Deo; *quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus est : Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret Domino unus spiritus est.* Isti ergo non sunt mortua corpora; ut volucres cœli comedant eos, sed sunt spiritus; facit enim Deus Angelos suos spiritus. Denique supra columbam et turturem non descenderunt, quia divisæ istæ aves non erant. Non sunt enim divisi justi quibus dicitur, ut sint simplices sicut columbæ. Ideoque dicit David, quia et *passer invenit sibi domum, et turtur nidum sibi ubi reponat pullos suos.* Hæc spectabat Abraham, hæc profundo et spiritali considerabat intuitu.

60. Ideoque scriptum est : *Consedit illis Abram*, non quasi aruspicinæ, sed quasi cœlestis revelationis interpres, signa divinæ operationis explorans. Mens enim directa ad Christi gratiam videbat hunc mundum plenum esse iniquitatis, quæ velut a summo cœli volaret, et opprimeret infirmos terræ : pudicitiam autem, fidem, sinceritatem nullis esse obnoxias passionibus : avaritiam vero, et sollicitudines sæculi quibus suffocantur qui habent voluptates divitiarum, dilacerari ac dividi. Unde et divitiæ dictæ sunt curæ et cogitationes mundi hujus; quod mentem dividant, atque in diversum scindant, et in partes trahant, nec sinant incorruptam esse et integram. Vir ergo pacificæ mentis considebat, et considerabat quatenus prohibere cominus posset ea mala, quæ hominibus invehuntur; mens enim sapientis viri ac justi mederi studet humanis casibus, et prohibere ac resecare animarum nostrarum labores.

CAPUT IX.

Quare ceciderit excessus ac timor super Abraham; quidve redditum eidem oraculum de suæ posteritatis peregrinatione et servitute in Ægypto, de morte propria, deque liberatione posteritatis ejusdem significet? Quo denique visio flammæ atque fornacis pertineat.

61. Denique quam hoc Abraham spiritali et prophetico affectu fecerit sequentia docent. Nam *solis occasu excessus cecidit super eum : et ecce timor magnus et tenebrosus incubuit super eum.* Excessus prophetis fieri solet, sicut habes Prophetam dixisse : *Ego dixi in excessu meo, omnis homo mendax.* Excedit enim mens prophetæ velut fines quosdam humanæ prudentiæ, quando repletur Deo. Et ante evacuat se cogitationibus et disceptationibus sæculi hujus; ut advenienti gratiæ spiritali puram se et exinanitam præbeat, superveniat in eam Spiritus sanctus magna se vi infundens, ita ut mens hominis subito turbetur. Denique Angelus venit ad Mariam, et cum seduiitate et gratia venit; et tamen Maria mota est in introitu ejus. Unde Angelus ait ad eam : *Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum : et ecce concipies in*

utero, et paries filium. Cognoscimus ergo quia quando venit gratia Dei super propheticam mentem, subito irruit, et inde incubuisse et cecidisse super prophetas Spiritum sanctum legimus; quia excessum patitur, et turbatur, et timet, et quibusdam ignorantiæ et imprudentiæ tenebris offunditur : sicut et in Actibus Apostolorum legimus quia circumfulsit super Saulum de cœlo, et cecidit, et horrore animi turbatus est, et audivit vocem de cœlo dicentem : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Desinit enim videre sæcularia, qui incipit audire divina. Unde et timorem Abrahæ et tenebras mirari non debes, quasi præter virtutem aut meritum ejus acciderint, cum prophetarum consuetudini congruere advertas, quando adjuncta, ut cognoscant futura.

62. Continuo autem dictum habes ad eum : *Sciendo scies quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua, et servitio opprimentur, et nocebunt eis, et humiliabunt eos annis quadringentis.* Merito tenebrosus horror et magnus factus est; quia magna oracula deferebantur, cum de populo sæculorum dabatur præceptum. Quomodo tam facile capere istud mens humana poterat, maxime quæ admonebatur, ut in hac peregrinaretur terra ? Non enim tam quæ futura erant declarabantur, quam præscribebantur quæ facienda nobis forent : *Peregrinum,* inquit, *erit semen tuum;* sive quia omnes homines peregrini esse debeamus in hac terra, omnium etenim pater est Abraham : sive quia verum semen Abrahæ peregrinetur in hoc mundo. Illud enim verum semen est, de quo dictum est : *In Isaac erit semen tuum.* Denique qui se Abrahæ hæredem agnoscebat ait : *Advena ego sum in hac terra et peregrinus, sicut omnes patres mei.* Qui enim peregrinus hic fuerit, civis in cœlo est : qui autem in hac terra omnem animæ suæ substantiam constituendam putaverit, hæreditatemque hujus terræ acquirendam exsultaverit, a Dei regno excludetur. Unde Apostolus ad fideles viros, et cives Hierusalem illius quæ in cœlo est, et Ecclesiæ filios dicit : *Ergo jam non estis advenæ atque peregrini : sed estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Non ergo hæc terra nostra est, de qua potest princeps mundi hujus dicere ostendens omnia regna orbis terræ : *Tibi dabo potestatem hanc, si procidens adoraveris me :* erunt omnia tua quæ sibi alieni vindicant, et servitio opprimunt populum Dei; ut servis ejus nocere, et humiliare conentur sanctos Dei. Denique ipse Filius Dei nihil sibi ex hoc mundo vindicandum putavit, unde ait : *Venit mundi hujus princeps, et in me inveniet nihil.* Diversi ergo Domini in servitute nos volunt tenere, incessat diabolus, infestant angeli ejus, passiones motusque corporis velut domestici atque intestini hostes inquietant. Foris pugnæ, intus timores : foris pugnæ, intus cupiditates. Aliena est enim interni corporis substantia puritati cordis; et ideo impugnat, vel certe repugnat. Bellum ergo quotidianum est, et intra castra eadem grave prælium, donec Deus misericors diabolum atque ministros ejus judicet, passiones restinguat, ac subjiciat menti sedulæ, exquirat animas nostras de omnibus offensionis, et periculi nostri auctoribus, qui ait : *Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum.* Et Johannes vidit et dixit : *Quia mors et infernus missi sunt in stagnum ignis.*

63. Itaque exibunt justi, ut nihil de suo dimittant in hac terra; ne spolia eorum resideant apud incolas et possessores istius terræ. Qui etiam sic abibunt de terra Ægypti ista, ut vasa quæ sumserunt ab Ægyptiis mutuo, vel aurea, inquit, vel argentea quibus ad tempus uterentur, secum auferant, et deprædentur Ægyptios. Hæc vasa acceperunt voluntate Domini, et secum ea auferunt, quia resurrectionis filii sunt, quibus dicitur : *Non peribit capillus de capite vestro.* Vasa hæc Ægyptii dederunt, quæ de terra afflictionis sunt adsumta. Et sunt alia aurea, alia argentea, quia omnis creatura Dei bona, et maxime hominis in terris præstantissima, quam honoravit Deus, ut inspiraret in faciem ejus spiritum vitæ, et omnibus præficeret animantibus. Hæc illa sunt vasa

confundatur globo quodam fumigantis nubiculæ mentis adspectus; ne pura possit spectare negotia, donec cœlestes lampades dirigat Dominus Jesus, hoc est, fulgorem gloriæ suæ. Quando, inquit, *non indigebunt luce lucernæ, et lumine solis; quoniam ipse Dominus erit lux omnibus*, et ipse illuminabit omnia mundi istius, quorum supra cognita est divisio, nunc manifestata in lumine, non per speculum in ænigmate, nec in parte, sed facie ad faciem veritatis soliditas, atque illud quod perfectum est, possit videri.

CAPUT X.

Cum dicitur Abraham, *semini tuo dabo terram hanc*, ei vera beatitudo promittitur : magis tamen præfiguratur Ecclesia, cujus typus in Sara sterili, ut Synagogæ atque hæresum in Agar ancilla exprimitur. Quæ debeat esse sapientis vigilantia ; et quid sit, quod Abrahæ Deus pollicetur illis verbis, *augebo te valde, etc.*

68. Post hæc secutum est oraculum Dei dicentis : *Semini tuo dabo terram hanc, a flumine Ægypti usque ad flumen magnum Euphraten*. Qui futuram gloriam demonstraverat, debuit etiam conferenda virtutum merita polliceri. Ipse enim et adjutor laborantium, et remunerator innocentium est. Ægyptus hic nomen non regionis, sed fluminis est. Sic enim veteres Nilum vocabant, sive quod ipse regioni nomen dedisset, sive quod regionis accepisset vocabulum. Denique et poeta græcus testificatur ita esse, dicens :

Στῆσα δ'ἐν Αἰγύπτῳ ποταμῷ νεας αμφιελισσας.
Homer. Odyss. 14.

Angustum autem et vile est, ut putemus quod cœlestibus signis terrena spoponderit. Itaque consideremus ne forte perfectam beatitudinem et consummationem bonorum meritorum promiserit. Perfecta enim beatitudo ex tribus istis videtur subsistere, corporis, atque animæ, et accidentibus bonis, quæ Græci ἐνοντα dixerunt; ut sit corporis castimonia, patientia, vel temperantia; sit animæ prudentia, atque justitia. Ægyptus igitur flumen corporalia videtur significare. Unde et Geon dictus est ipse fluvius; quia de terra figuratus est homo. Euphrates autem quæ sunt animæ; eo quod fons sit justitia cæterarum virtutum, quæ virtutes alias illuminet. Prudentia enim sine justitia nocet : fortitudo quoque, nisi eam justitia temperet, intolerabilis insolentia est, furori quam rationi propior, dominationi quam libertati. Sobrietas et temperantia privata bona sunt, nec ulli usui, nisi justa erga Deum reverentia, et fidei mente pietatem colas. Justitia sola est quæ virtutes omnes complectitur, et commendat omnes. Accidentia quoque sunt negotiationes, mercaturæ, et agriculturæ, competentia quæstus laborum operumque ruralium. Sunt etiam corporis accidentia salubritas, et commoditas valetudinis, decus, fortitudo, quæ ex tempore accidunt, et cum ætate mutantur.

69. Non mediocrem hanc triplicem gratiam putes. Habes enim perfectionem perfectam in Evangelio. Nam cum dicit Dominus Jesus legisperito illi : *Diliges Dominum Deum tuum*, animæ justitiam mandat tenendam. Etiamsi honorari parentes justum est, quanto magis parenti omnium deferri debet honorificentia? Rursus cum dicit : *Non occides, non adulterium, non furtum facies, non falsum testimonium dices*, virtutes corporis servandas admonet. In posterioribus vero dicens : *Nemo est qui relinquat domum, aut parentes, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei, et non recipiat septies tantum nunc in hoc tempore, in sæculo autem venturo vitam æternam possidebit;* nonne incrementa bonorum accidentium cum animæ corporisque remuneratione promittit?

70. Hæc quæ simplicibus verbis sacra scriptura exprimit, magno quodam cothurno Aristoteles et Peripatetici personant, atque extollunt. Pythagoricum quoque dogma esse testificantur sui. Sed quis illorum æquavit Abraham tempore? Quis auctoritate et sapientia Dominum, cujus oraculo Abraham triplicis hujus gratiæ munus agnoscit?

71. Dantur autem ei tamquam in disciplinam alienigenæ nationes; ut mens æqui observantissima recidat vitia, emendet errata. Magis tamen evidens

Ecclesiæ declaratur mysterium, quia per apostolos ejus qui sunt Israelitæ, quorum patres, et ex quibus patribus Christus secundum carnem sub lege factus est, congreganda Ecclesia foret, credituris populis nationum. Quos non otiose decem numero significavit, sed ut ostenderet quod illi ante perfidi, ubi mensuram pietatis implessent, profecto essent fidei adepturi coronam.

72. Denique sequitur quia Sara uxor Abrahæ sterilis fuerat : erat autem ei ancilla Ægyptia cui nomen Agar quod ad Ecclesiam pertinere in ea expositione quam de moralibus scripsimus, apostolicis docuimus exemplis. Ecclesia enim sterilis videtur in hoc sæculo; quia non sæcularia parturit, nec præsentia, sed futura, hoc est, non ea quæ videntur. Hujus ancilla est Synagoga, vel omnes hæreses, quæ servos, non liberos creat. Ideoque Agar dicitur habitatio. Etenim temporalis spem fovet, non perpetuæ possessionis gratiam tenet. Itaque ut non insolens partu corporeo fiat ancilla ejus, et jus Ecclesiæ sibi vindicet, dicitur ibi : *Ejice ancillam et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.*

73. Sed etiam in singulis Sara est, et in singulis Agar. Sara virtus vera est, vera sapientia : Agar autem est versutia, tamquam ancilla perfectioris virtutis. Alia enim sapientia spiritalis, alia sapientia hujus mundi. Ideo etiam Ægyptia scribitur; quia philosophica eruditio abundavit in Ægypto. Denique et Moyses eruditus erat in omni sapientia Ægyptiorum, sed abjecit eam præferens Ægypti thesauris opprobrium pro Christi nomine. Nam si illam judicasset alicujus momenti esse sapientiam, non utique dixisset : *Precor, Domine, non sum dignus ante hesternam et nudiustertianam diem, neque ex quo cœpisti loqui servo tuo; gracili enim collocutione, et tardiore lingua ego sum.* Denique quasi inerudito respondetur ei quod erudiretur a Domino : *Ego aperiam os tuum, et instruam te, quod debeas loqui.*

74. Præclarum autem mysterium, quod lex non satis plena erat; ut persuaderet populis, et gentes vocaret, vel quia clausa foret usque ad Christi adventum, qui exponens nobis prophetica oracula, et proferens Lectionis veteris testimonia, veluti quoddam os legis aperuit; ut fidei clamor in totum perveniret orbem. Unde et mystice ait Sara : *Conclusit me Dominus ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, et filium facies ex illa.* Quo agnoscas in prædestinatione fuisse semper Ecclesiam Dei, et paratam fidei fœcunditatem, quando juberet Dominus prorumpere, sed voluntate Domini certo reservatam tempori. Denique sic scriptum est : *Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te.* Advertimus itaque quod festinabat fides Ecclesiæ, sed conclusa erat ejus fœcunditas. Quo verbo demonstratur quoniam exspectabat partus sui tempora ; quia quod conclusum est aperiri solet. Qua ratione conclusa fuerit, docet te Apostolus dicens : *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate, ut omnibus misereatur.....* Ut *non volentis neque currentis, sed miserantis Dei* esset gratia; ne te ipsum justificares, sed omnia tribueres Deo qui te vocavit. Nemo ergo pigrescat, et excusationem prætendat desidiæ suæ, quo serius credat, quia scriptum est non volentis, neque currentis esse. Consideret enim quid additum sit, *Sed miserantis*, inquit, *Dei.* Talem te ergo præbe bonis studiis et promta fide; ut Deus tui misereatur, et vocet te sicut Ecclesiam vocavit dicens : *Palam factus sum non quærentibus me, apparui iis qui de me non interrogabant.*

75. Et recte præmissa sunt inferiora, ut meliora sequerentur. Peperit ancilla servos, ut eos Ecclesia liberos faceret, et de servitute populos ad libertatem vocaret, de culpa ad innocentiam, de offensa ad gratiam. Singulorum quoque hominum si spectes ordinem, non omnes a perfectis inchoaverunt, nec apud omnes tempore prima est, sed merito antiquior perfecta virtus. Prudentis igitur mentis est considerare quamdiu imperfecta est anima, quæ sunt secum deliberet, ut vel in posterioribus se exerceat virtutum disciplinis, donec

exercitii usu valescat. Dum vero se erroris involucris exuerit, et ab omni enodaverit offensione, consummatam sui purgationem exhibens, tunc suo nitatur ordine magnos partus edere.

76. Præterea dicitur Abrahæ: *Esto sine reprehensione;* cui dabatur spiritus sapientiæ sanctus, integer, bene mobilis, immaculatus. Oportet igitur viri sapientis animam die noctuque in exercitio jugi specula prætendere, numquam somno indulgentem, perpetuis vigiliis intentam Deo ad comprehensionem rerum earum quæ sunt, et singularum causarum cognitionem. Sed etiam futurorum interpres sapientia est, scit præterita, et de futuris æstimat. Scit versutias sermonum, et solutiones argumentorum. Signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum. Non potest igitur bonus atque perfectus non esse qui hanc acquisierit; quia et omnem habet virtutem, et imago bonitatis est. Unde et sæculi istius sophistæ traxerunt definitionem hujusmodi, quod sapiens vir bonus dicendi peritus sit.

77. Redeamus nunc ad donum Dei quo nihil plenius. Quid enim melius sapientia? Quid pejus vanitate? Quid deterius superstitione? Ideoque tamquam ei cui promiserat plenitudinem perfectionis, ait: *Augebo te valde, et ponam te in gentes, et reges de te erunt:* quia ejus qui fidelis est, totus mundus divitiarum est, et augetur, non minuitur ut stultus. Ponitur in gentes Abraham, hoc est, fides ejus ad gentes transfertur, et reges sæculi qui crediderunt, et se subjiciunt Domino Jesu cui dicitur: *Tibi offerent reges munera.* Nec illud absurdum, quia ex genere Abrahæ non solum reges erunt dignitate, verum etiam illi reges qui peccato non serviant, nec vincat eos malitia, supra quos regnum mors non habeat. Mentis quoque bonæ cognovimus reges esse et principes inventiones, quæ sicut Abraham mediocris quidem generationis proventus non habet, sed abundat regalibus. Cui data est terra in possessionem; ut dominetur corpori, nec sit captiva carnalium voluptatum, sed quasi famulatu debito obnoxia casto menti serviat. Secundum personam autem Abrahæ evidens mysterium Ecclesiæ, quæ totum orbem fidei hæreditate possedit, bene pater electionis dicitur, pater fidei, pater piæ confessionis.

CAPUT XI.

Præceptum circumcisionis Abrahæ datum quid significet; quidve etiam infantibus octavo die non circumcisis intentatum sit exitium? Saræ nomini una littera additur Abraham in faciem cadit et ridet. Num idem dubitaverit? Ipsi pro Ismaele oranti annuit Dominus, ac filium ex Sara promittit.

78. Et quia ad perfectum vocatur, oraculum perfectionis accipit. *Circumcidatis,* inquit, *omne masculinum vestrum, et circumcidatis carnem vestram:* perfecta autem circumcisio spiritalis est. Denique et lectio hoc docet cum dicit: *Circumcidite duritiam cordis vestri.* Et hic plerique ita accipiunt, ut sit: *Circumcidatis omne masculinum vestrum,* hoc est, mentem vestram; nihil est enim mente validius. Deinde quia masculinum etiam sanctum dicitur: *Omnis masculus adaperiens vulvam sanctus Domino vocabitur.* Quid autem mente sanctius, quæ dat bonarum semina cogitationum, quibus aperit vulvam animæ conclusam pariendi sterilitate; ut possit illas invisibiles generationes edere utero illo videlicet spiritali, de quo dicit Esaias: *In utero accepimus et parturivimus spiritum salutis?* Circumcisio ergo cordis intelligibilis, circumcisio etiam carnis mandatur sensibilis. Illa in veritate, ista in signaculo. Gemina itaque circumcisio; quia et animi et corporis quæritur abstinentia. Denique Ægyptii quartodecimo anno circumcidunt mares, et feminæ apud eos eodem anno circumcidi feruntur; quod ab eo videlicet anno incipiat flagrare passio virilis, et feminarum menstrua sumant exordia. Legis autem lator æternæ signaculum circumcisionis carnalis in solis maribus exigit, eo quod ad mixtionis usum vir muliere vehementior sit; et ideo ipsius impetum infringere voluit circumcisionis signaculo. Vel quia viri licito se errare cre-

dunt, si solo se abstineant adulterio : meretricios autem usus tamquam legi naturæ suppetere putant; cum præter conjugium nec viro liceat, nec feminæ misceri alteri. Altiore autem interpretatione illud panditur, quod si mens purgata et circumcisa sit, exuta superfluis voluptatibus et cogitationibus restringit animam ad sui castimoniam, purisque sensibus infusam bonorum facit partuum generatricem.

79. Octavo autem die circumcidi puerum lex jubet, mystico utique præcepto, quia ipse est resurrectionis dies; dominica enim die resurrexit Dominus Jesus. Ergo si dies resurrectionis circumcisos nos et exutos inveniat delictorum superfluis, ab omni ablutos sorde, mundos a vitiis corporalibus, si hinc mundus exieris, mundus resurges. Circumcide igitur te non carne, sed vitio carnali. Et circumcide tuum non solum vernaculum, sed etiam pretio emtum. Si ad singula referas, vernaculi sunt motus naturales : pretio emti, ratione et doctrina acquisiti. Egent autem et illi et hi, tamquam virgulta, purgatione et incisione luxuriæ; ne evagentur ut sterilia sarmenta, et obumbrent inutilia fructuosis. Velut quædam omni vitio distenta multis incassum laborat : [ita cavendum ne etiam nostra mens pluribus occupata, non solum bonos ingeneret partus, sed etiam inutilibus plerisque degeneret; simul ut vitis putata non facile silvescat, dissolvatur cito, sed posteritati reservetur. Nam et ingeniosi multa pariunt, quæ utile est circumcidere, et qui doctrinam diligentia adsecuti sunt, videre in se debent inscientiam.] Mysterii autem ratio dilucida. Vernaculi enim Judæi, pretio emti sunt gentes quæ crediderunt; quia pretio sanguinis Christi redemta est Ecclesia. Ergo et Judæus et Græcus, et quicumque crediderit, debet scire se circumcidere a peccatis, ut possit salvus fieri : et domesticus, et alienigena, et justus, et peccator circumcidatur remissione peccatorum, ut peccatum non operetur amplius; quia nemo adscendit in regnum cœlorum, nisi per sacramentum baptismatis. Nec proderit superioris justitia temporis, si in fine vitæ justitiam dereliquerit. Ideo Paulus ait : *Pretio emti estis, nolite fieri servi hominum.* Sunt enim contraria; quia servitus peccato contrahitur, et pretio peccatum remittitur.

80. Hæc igitur simplici expositione abundare ad intellectum opinamur. Ideoque nec cubos geometricæ, nec tetragonum numerum philosophiæ, confessionem *, ut aiunt, pythagoricam, nec semper virgines, ut appellant, hebdomadis numeros cura discutimus inani, nec mundum radio formamus, nec cœlum in pulvere quærimus, nec intra angustos abacos orbem concludimus : sed vera aperimus mysteria, unam salutem esse Christi resurrectionem. Complantemur ergo similitudini mortis ejus, ut mereamur resurrectionis consortium. Et vetus homo noster simul sit confixus cruci, ut corpus destruatur peccati.

81. Egregie autem infantiæ in primis vagitibus circumcidi mares lex jubet,

---

* Al. *quaternionem.* Hic eæ voces sumuntur pro illo Pythagoreorum jurejurando, de quo Plutarchus lib. 1. de Placitis philosophorum ita scribit : διὸ χαι εφθεγγοντο οἱ Πυθαγορικοὶ, ὡς μεγιστου ὁρχου ὄντος τοῦ τετραδος :

Οὐ μὰ τὸν ἁμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα τετρακτὴν

Παγὰν ἀεννάου φύσεως ριζώματ' ἔχουσαν.

Hoc est : *Idcirco Pythagorici, quasi magnum esset jusjurandum quaternionis, pronuntiabant : Non, per eum qui animæ nostræ quaternionem præbet naturæ æternæ fontem ac radices habentem.* Jusjurandum autem propterea confessio dicitur, quod illo divinitatem ubique præsentem esse profitemur contestamurque. Per quaternionem vero jurabant isti, quod cum numerorum omnium magnam rationem haberent, quaternarii tamen habebant maximam. Hujus rei causam eodem loco refert Plut. quia ex tetrade animam nostram putarent esse compositam. Neque etiam probabilitate sua caret, quod volunt nonnulli Pythagoram per suam τετρακτὴν intellexisse ipsum Dei nomen τετραγράμματον. Porro hebdomadis numeri ideo virgines dicti sunt, quod nempe qui intra denarium sunt numeri, aut gignunt eos qui intra denarium sunt, aut gignuntur ab eis, aut utrumque. At septenarius nec gignit ullum eorum, nec gignitur a quoquam; quapropter Pythagorici in suis fabulis eum semper virgini sine matre natæ assimilant, quia et illa nec unquam partu est edita, nec unquam pariet. Itaque quiescere fecit diem septimum (Deus). Philo, *Allegoriarum lib.* 1.

etiam vernaculos; quia sicut ab infantia peccatum, ita ab infantia circumcisio. Nullum tempus vacuum debet esse tutelæ, quia nullum est culpæ vacuum. Et infans revocandus a peccato est; ne idololatriæ polluatur contagio, et ne adorare adsuescat idolum, et exosculari simulacrum, parentis violare nidum, pietatem lædere. Simul ne quisquam infletur, quod sibi justus videatur, ætatis maturioris processu Abraham circumcidi jubetur. Nec senex ergo proselytus, nec infans vernaculus excipitur; quia omnis ætas peccato obnoxia, et ideo omnis ætas sacramento idonea.

82. *Et erit*, inquit, *testamentum meum in carne vestra*. Forsitan referatur hoc loco, quomodo spiritalem dicis circumcisionem, cum oraculum dicat : Erit testamentum circumcisionis in carne vestra. Quasi vero animæ solius, et non passionum corporis exigatur témperantia. Nam et visus, et auditus, et odoris, et gustus, et tactus, et vocis ipsius quæritur quædam castimonia; quia et visus procacior habet crimen, et ideo scriptum est : *Noli intendere fallaci mulieri, neque capiaris oculis, neque abripiaris palpebris*. Et in ipso auditu crimen est si seducat te meretrix, et multo blandimento sermonis et laqueis labiorum suorum te alliget. Et in ipso tactu crimen est, ideo tibi dicitur : *Ne multus fueris ad alienam, neque continueris amplexibus non tuam*. Et in voce culpa est. Laqueus enim fortissimus est homini sua labia, et abducitur a labiis sui oris. Et mel ipsum noli multum edere, ne evomas. Oportet ergo ut omnium sensuum acuta sit moderatio; ne aut impetus in vitium trahat, aut nimietas lædat, aut mora offensioni sit.

83. Non otiose autem, nec superflue plerique hoc qui sequitur loco moveri videntur. Ecquid ita dixerit Dominus : *Quoniam qui non fuerit circumcisus masculus, et qui non circumciderit carnem præputii sui octavo die, interibit anima illa de genere suo; quia testamentum meum interrupit*. Grave enim putatur quod infanti octo dierum negligentia parentum fraudi esset futura, ita ut interiret anima ejus; cum ipsa lex etiam homicidæ (qui tamen non voluntarium facinus necandi hominis impleverit) civitates præscripserit, ad quas confugiendo mereatur sanguinis impunitatem. Quomodo ergo aut illic ratio habetur fortuitæ necis : aut hic ratio infantiæ non habetur, in qua crimen non potuit esse aut dissimulationis, aut voluntatis; nisi forte putent aliqui, quia in morte filii gravius puniuntur parentes? Sed injustum putatur ut culpa nocentum inferatur pœna innocenti, vel propter pœnam nocentis innocens puniatur, aut fiat consors supplicii, qui dispar est merito. Unde aliqui putant quod de parente dicat exterminando, quod ejus intereat anima, non parvuli. Sed valde ambiguum est; licet suffragetur huic adsertioni quod ait : *quia testamentum meum interrupit*. Itaque hoc ad intelligentem magis, quam ad infantem referendum videtur. Alii graviora parentibus vel silentio minitantem putant Dominum Deum, quo plus timeant majores, quando nec infanti parcitur.

84. Mihi autem satis liquido patet dictum de uniuscujusque mente. Diximus enim masculi nomine mentem significari, quod sit validus mentis vigor, et animam in sui copulam trahat, sitque vehementior tamquam sexu potior, et virili validitate. Ergo hæc ratio est, quod omnis mens quæ non fuerit circumcisa a superfluis corporalibus, et purgata solemni munere, ut exuat se passionibus et vitiis, interibit. Non caro, inquit, interibit, non homo : sed anima illa interibit, quia potuit salva fieri, si habuisset purgationem. Nuda autem præsidii, et incircumcisi cordis colluvione infirmior salutem generis sui non potuit servare. Omne autem genus videtur immortale, ut homo genus est*, ut ullus species est. Homo semper dicitur, ullus non semper, immo non deficit ullus. Deficit qui fidem non habet, per-

* Genus hic liberiori acceptione pro specie sumitur, sicut et species pro individuo. Quod autem legimus ullum non semper dici, et tamen ullum non deficere, sic interpretamur, ut *ullus*, id est, aliquis, in primo membro hominem certum ac definitum significet, in secundo non item.

sona deficit unius, conditio vel nomen hominum non deficit. Ex diuturno igitur et innoxio in id quod temporale est et noxium peccator deducitur, qui mentis suæ adscribere debet infantiæ, quod incautus fuit et intemperans, vel remissionem peccatorum non acquisivit: *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Utique nullum excipit, non infantem, non aliqua præventum necessitate. Habeant tamen illam opertam pœnarum immunitatem, nescio an habeant regni honorem*.

85. Saræ quoque una additur littera, hoc est, R, ut vocaretur Sarra. Quod utique par est, ut in superioribus, non unius adjectione pensari litteræ. Non enim munus Deo est una littera, sed virtus litteræ quæ exprimit muneris divini gratiam. Sarra enim dicitur ἀρχὴ ἐμὴ, hoc est, potestas mea, vel principatus mei initium, vel regis. Sara græce dicitur ἄρχουσα **, latine quæ regat. Illa mortalis, ista immortalis: illa specialis, ista generalis. Est namque in me prudentia, in me castimonia, in me virtus, in me justitia; me solum regunt, et mihi dominantur, et sunt mortales. Moriente enim me, solvuntur et moriuntur etiam illa. Quæ autem prudentia generaliter dicitur, quæ castimonia, quæ fortitudo, cæteræque virtutes principales, sed generaliter principales, et reginæ quædam immortales, in his potestas est, immortale illud principale, sicut est regina Ecclesia quæ non me unum, sed universos regat. Ergo speciem in genus, partem in universitatem, corruptibilitatem et incorruptibilitatem conversam videmus: quæ omnia Ecclesiæ convenire certum est. Non enim specialis hæc, sed generalis ratio est, nec partis, sed universitatis salus. Ideoque his præcedentibus cum unumquemque prudentia sua ad hanc principalem et diffusam per omnes salutem deduxerit, in qua fons sapientiæ justitiæque est, requiritur generatio, et ille perfectæ partus jucunditatis, cujus nomen est Isaac. Nulla enim melior est voluptas, quam emendatæ gratia conscientiæ. Hinc Epicurei traxerunt summum bonum voluptatem esse, sed eam corporis magis inquinamento, quam sobrietate mentis æstimaverunt.

86. Quid est autem quod ait: *Et cecidit in faciem Abraham, et risit?* Et hic reverentia significatur, quod timuit Deum velut libero risu lædere, quamvis risus lætitiam declararet viri justi qui tantis gratulabatur promissis. Non enim dubitantis hic risus, sed credentis fuit. Simul quia cadunt ante Deum omnia, et mutantur et transeunt, sola illa immutabilis stat semper substantia. Aut fortasse et in hoc mysterio prophetavit Abraham Dominum Jesum; quod per susceptionem dominici corporis et resurrectionem tanti complenda oraculi gratia foret. Adorat igitur non elementum terræ de quo dictum est: *Et adorate scabellum ejus, quoniam sanctum est.* Ubi enim corpus, ibi et aquilæ quæ adoraverunt versantem in corpore.

87. *Et dixit*, inquit, *in corde suo: Si centum annorum nascetur filius, et si Sarra nonaginta annorum pariet?* Græcus ἐν τῇ διανοίᾳ posuit, ut possimus æstimare quia cordi suo quasi alternanti secum dixerit: Si centenario nascetur filius, et nonagenaria pariet? Hoc est ætas generandi præteriit, sed Deo omnia sunt possibilia; et ideo facile etiam istud, ut senibus revocet juventutis annos, vires refundat, sterilibus det fœcunditatem.

88. Nec illud prætereundum, quod promissa sibi generatione legitima respondit Abraham Deo: *Ismael vivat hic in conspectu tuo.* Justi est etiam pro peccatoribus intervenire; et ideo vel hoc credant Judæi, quia et pro ipsis intervenit, si tamen credant. Hoc est enim vivere in conspectu Dei, digna Dei Verbo negotia gerere; oculi enim Domini super justos.

89. Unde et Dominus ait: *Eliam*.

* Cum supra n. 79. dixerit affirmate, *quia nemo adscindit in regnum cœlorum, nisi per sacramentum baptismatis*, non injuria quis suspicetur hæc et alia nonnulla quæ pelagianismum sapiunt, ab hæretico aliquo fuisse intrusa. Quam etiam parum tota ultima hujus numeri pars primæ cohæreat, vel secus videat.

** Hic locus sumptus est e Philonis libro *de Nomin. mutat.*

Ecce Sarra uxor tua pariet tibi filium... De Ismael autem exaudivi te. Etiam cum dicit, confirmat promissa; confirmativum etenim verbum est. Et ideo prius generationem Ecclesiæ confirmat futuram; ut verum cognosceret Propheta quod de Ismael se audisse dixit Deus, providens quia cæcitas Israel ex parte haberet contingere, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret. Itaque sicut testamenta hominum prius hæredem ferunt, postea legatum exprimunt, melioribus hæreditatem, inferioribus legata : ita in Domini testamento, unde et nos hunc morem accepimus, hæres scribitur natura bonus, nobilis, legitimo creatus conjugio; legato donatur inferior.

90. Promittitur autem generatio sequenti anno, ut advertas quam generationem polliceatur Dominus; hoc est, non illam uteri corporalis Sarræ, sed istum partum Ecclesiæ, qui esset futurus. Denique et infra ait : *Revertar ad te in futurum, et erit Sarræ filius.* In quo utrumque possumus accipere, et hunc conventum Ecclesiæ, et fidelium resurrectionem.

91. Tertiodecimo quoque anno quod circumciditur Ismael, ratio evidens; quia is qui incipere habet uti cognitione feminæ, ante debet recidere in se ardorem libidinis; ut a superfluis abstineat commixtionibus, conjunctioni tantum se legitimæ reservet.

92. Mentem quoque sapientis hospitalem esse decet; ut etiam aliis impertiat sui gratiam, et prudentiæ suæ fructum aliis quoque dividat, atque ita bonis epulentur doctrinæ cibis, epulumque ejus exhibeat desiderantibus.

93. Tum præterea nesciat nisi secundum naturam vivere, in cujus instituto et ordine Dei lex est. Nulli se transversariæ cupiditati miscere noverit, solius sapientiæ præoptet copulam. Mandatis Dei sæculi istius gloriam, et quamdam præsentis laudis hæreditatem præferre nesciat; atque ut altaribus Domini suas immolet utilitates, ita judicii ignem non excipiat, neque reformidet; sed magis etiam ut alios eripiat, elaboret.

DE ISAAC ET ANIMA

LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Commendatur sanctus Isaac tam ex paterna origine et gratia, quam ex Dominicæ generationis et passionis præfiguratione; ac mysterium inter Christum per Isaac designatum, et animam repræsentatam per Rebeccam aperitur.

1. In patre nobis sancti Isaac vel origo satis est expressa, vel gratia : cui ad omnem redundat gloriam, quod tanto et tam imitabili viro natus Abrahæ patri præmium fuit. Neque vero illud mirabile, cum in eo Dominicæ generationis et passionis figura præcesserit. Siquidem et sterilis anus ex promissione Dei peperit eum; ut crederemus quod potens est Deus facere, ut posset et virgo generare, et oblatus unicus ad immolandum, qui et patri non periret, et impleret sacrificium. Itaque ipso nomine figuram et gratiam signat, Isaac etenim risus latine significatur, risus autem insigne lætitiæ est. Quis autem ignorat quod is universorum lætitia sit, qui mortis formidolosæ vel pavore compresso, vel mœrore sublato, factus omnibus est remissio peccatorum? Itaque ille nominabatur, et iste designabatur : ille exprimebatur, et iste annuntiabatur. Ipse est quem jam tunc persequebatur ancilla : ipse est propter quem jam tunc dicebatur : *Expelle ancillam; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac.* Ipse est cui pater alienigenam acquisivit sponsam. Ipse est mitis, humilis, atque mansuetus, qui veniente Rebecca, hoc est, patientia, exivit in campum abalienare *. Sapientis enim est segregare se a voluptatibus carnis, elevare animam, atque a corpore abducere; hoc est enim se hominem agnoscere. Qui Chaldæorum sermone Enos dicitur, latine homo. Enos autem qui adsumsit et speravit invocare Deum; et ideo creditur esse translatus. Non videtur itaque homo esse, nisi qui in Deum sperat. Qui autem sperat in Deum, non degere in terris, sed quasi translatus adhærere Deo, manifesta veri interpretatione signatur.

2. Bonus igitur Isaac verus, utpote plenus gratiæ, et fons lætitiæ. Ad quem fontem veniebat Rebecca, ut impleret hydriam aqua. Dicit enim Scriptura, quia *descendens ad fontem, implevit hydriam, et adscendit.* Descendit itaque ad sapientiæ fontem vel Ecclesia, vel anima; ut totum vas impleret suum, et hauriret puræ sapientiæ disciplinas, quas haurire Judæi de fonte profluo noluerunt. Quis iste fons sit, audi dicentem : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ.* Ad hunc fontem currebat sitiens anima prophetarum, sicut et David dicit : *Sitivit anima mea ad Deum vivum;* ut sitim suam ubertate divinæ cognitionis expleret, et insipientiæ sanguinem spiritualium rigatu dilueret fluentorum. Hic est enim fluxus sanguinis, sicut significat lex, qui deoperitur, quando

* Nihil ferme aliud est hic liber quam brevis Cantici canticorum paraphrasis. Quemadmodum autem in libris duobus de Abrahamo cum officia christianæ religionis, tum animæ lapsæ resurrectionem et profectus demonstraverat, sic in ista expositione instituta acroamata præceptionesque vigilantissimus prosequitur Antistes, ac, sub velamine conjugii inter Isaacum et Rebeccam, aperit animam, jugo vitiorum in genitali fonte liberatam, per gradus quatuor ad summam perfectionem ascendere, et arctissimo spiritalis matrimonii fœdere cum Christo copulari. Scriptum est elegantissimum hoc opus anno circiter 387, et ut videtur, paucis ante Pascha diebus ad catechumenos pronuntiatum. Plurima etiam sanctus præsul de præclara Origenis in Canticum canticorum enodatione mutuavit, præsertim in distinguendo triplicem Scripturæ sensum, nempe naturalem, moralem ac mysticum, licet in hoc libro de Isaac naturalis cum mystico confundatur, atque idem sit.

* *Abalienare* proprie est animum a seriis gravibusque cogitationibus avocatum relaxare.

vir sedenti in diebus sanguinis sui mulieri miscetur. Mulier est delectatio corporis et illecebræ. Itaque cave ne vigor mentis tuæ coitu quodam corporeæ voluptatis inflexus emolliatur, atque in ejus amplexus omnis resolvatur, et fontem ejus aperiat, qui debet esset clausus et septus intentionis studio, et consideratione rationis; *Hortus enim clausus, fons signatus*. Namque mentis vigore resoluto, sensus se corporalis delectationis effundunt, perniciosi nimis, et in appetentiam plenam gravis periculi proruentes: quos, si mentis vividæ considerata mansisset custodia, refrænasset.

CAPUT II.

Quid sit homo, et in qua potissimum parte consistat; qualisve sit anima ejus tam secundum sui naturam, quam per irrationabilem sui partem, qua obnoxia sit corruptioni.

3. INTUERE igitur, o homo, qui sis, quo salutem tuam, vitamque tuearis. Quid est itaque homo? Utrum anima, an caro, an utriusque copula? Aliud enim nos sumus, aliud nostrum: alius qui induitur, et aliud vestimentum. Legimus in veteri Testamento: *Omnes animæ quæ descenderunt in Ægyptum*, de hominibus dictum. Et alibi dictum est: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam carnes sunt.* De alterutro ergo legitur, quia homo dicitur et de anima et de carne. Sed illa discretio est, quod ubi anima pro homine ponitur, Hebræus significatur Deo adhærens, non corpori, ut est illud: *Anima benedicta omnis simplex*. Ubi autem caro pro homine nuncupatur, peccator exprimitur, ut est illud: *Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato; quod enim operor, non cognosco. Non enim quod volo, ago: sed quod odi, illud facio*. Hoc jam posterius et de utroque. Alius est enim qui vult, alius qui odit, alius qui facit. Denique addidit: *Si ergo quod odi, hoc facio, consentio legi, quoniam bona est. Nunc autem jam non ego illud operor, sed quod habitat in me peccatum*. Illud quoque expressius: *Video legem carnis meæ repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati*. Et tamen cum utrumque in se concertantem hominem declarasset, hoc est, interiorem et exteriorem, in animæ magis quam in corporis parte se maluit constituere, quod anima sua traheretur captiva ad peccatum, in qua esse se mallet, et esse confirmat dicens: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Tamquam ab extraneo hoste, ita se desiderat liberari a carne.

4. Non ergo sanguis anima, quia carnis est sanguis: neque harmonia anima, quia et hujusmodi harmonia carnis est: neque aer anima, quia aliud est flatilis spiritus, aliud anima: neque ignis est anima, neque ἐντελέχεια anima: sed anima est vivens; quia factus est Adam in animam viventem; eo quod insensibile atque exanime corpus anima vivificet et gubernet. Est et præstantior homo, de quo dicitur: *Spiritalis autem dijudicat omnia: ipse autem a nemine judicatur*. Hic est præstantior cæteris. Unde et David dicit: *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis, nisi quod visitas eum....? Homo vanitati similis factus est*. Non ille secundum imaginem Dei homo vanitatis est: sed qui illud amisit, et in peccatum decidit, et in materialia ista dilapsus est, iste homo est vanitatis.

5. Anima igitur secundum sui naturam optima est: sed plerumque per irrationabile sui obnoxia fit corruptioni, ut inclinetur ad voluptates corporis, et ad petulantiam, dum mensuram rerum non tenet, aut fallitur opinione, atque inclinata ad materiam agglutinatur corpori. Sic invisibile ejus impeditur, et malitia repletur; quia dum intendit malitiæ, ejus se vitiis replet, et fit defectu bonitatis intemperantior.

CAPUT III.

Perfecta anima terrenis abdicatis, vitiisque domitis Verbum osculari desiderat: cui se Deus Verbum totus infundit. Hoc illa delectata ab eo petit ut attrahatur; quæ omnia etiam Ecclesiæ vir sanctus accommodat.

6. PERFECTA autem anima aversatur materiam: omne immoderatum, mobile, malignum refugit ac respuit; nec

videt, nec appropinquat ad ullius terrenæ labis corruptionem: divinis intendit, terrenam autem materiam fugit. Fuga autem est, non terras relinquere, sed esse in terris, justitiam et sobrietatem tenere, renuntiare vitiis, non usibus elementorum. Fugiebat David sanctus a facie Saul; non utique, ut terras relinqueret, sed ut immitis, et inobservantis, et perfidi declinaret contagium. Fugiebat autem adhærens Deo, sicut et ipse ait: *Adhæsit anima mea post te.* Abducebat se, et ablevabat vitiis sæculi hujus, elevabat animam suam sicut Isaac in campo, vel abalienabat, vel (ut alii habent) deambulabat. Nam hoc quoque ostendit cum virtutibus familiare habere consortium, ut deambulet unusquisque in innocentia cordis sui, nullo usu terrenis vitiis misceatur, atque irreprehensibilem viam inoffenso mentis carpat vestigio, nec ullum locum in se aperiat corruptioni.

7. Talis erat Isaac cum Rebeccam advenientem exspectaret, præparans se copulæ spiritali. Veniebat enim jam cœlestibus dotata mysteriis: veniebat magna secum ornamenta aurium et manuum ferens; eo quod auditu et operibus emineat Ecclesiæ pulcritudo, cui recte dictum advertimus: *Esto in millia millium, et semen tuum possideat adversariorum civitates.* Decora igitur Ecclesia, quæ ex inimicis gentibus filios acquisivit. Sed potest hoc etiam ad animam deputari, quæ passiones corporis subigit, et ad virtutum officia convertit, repugnantesque motus sibi obedientes efficit. Ergo vel anima Patriarchæ videns mysterium Christi, videns Rebeccam venientem cum vasis aureis et argenteis, tamquam Ecclesiam cum populo nationum, mirata pulcritudinem Verbi, et sacramentorum ejus dicit: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Vel Rebecca videns verum Isaac, verum illud gaudium, veram lætitiam, desiderat osculari.

8. Quid est igitur: *Osculetur me ab osculis oris sui?* Considera vel Ecclesiam jamdiu promisso sibi per Prophetas Dominico adventu, per tempora multa suspensam, vel animam, quæ elevans se a corpore, abdicatis luxuria, atque deliciis, voluptatibusque carnalibus, exuta quoque sollicitudine sæcularium vanitatum, jam dudum infusionem sibi divinæ præsentiæ, et gratiam Verbi salutaris exoptet, commacerari quod sero veniat, et affligi; ideoque quasi vulneratam caritate, cum moras ejus ferre non possit, conversam ad Patrem rogare, ut mittat sibi Deum Verbum; et causam qua sit ita impatiens declarare, dicentem: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Non unum osculum quærit, sed plura oscula; ut desiderium suum possit explere. Quæ enim diligit, non est unius osculi parcitate contenta: sed plura exigit, plura vindicat; et ita se amplius dilecto commendare consuevit. Denique illa in Evangelio sic probata est: quia *non cessavit,* inquit, *osculari pedes meos.... et ideo remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum.* Ergo et hæc anima oscula Verbi multa desiderat, ut illuminetur divinæ cognitionis lumine. Hoc est enim osculum Verbi, lumen scilicet cognitionis sacræ. Osculatur enim nos Deus Verbum, quando cor nostrum, et ipsum principale hominis spiritu divinæ cognitionis illuminat, quo anima donata caritatis pignore nuptiali, læta atque ovans dicit: *Os meum aperui, et duxi spiritum.* Osculum est enim quo invicem amantes sibi adhærent, et velut gratiæ interioris suavitate potiuntur. Per hoc osculum adhæret anima Deo Verbo, per quod sibi transfunditur spiritus osculantis: sicut etiam ii qui se osculantur, non sunt labiorum prælibatione contenti, sed spiritum suum sibi invicem videntur infundere.

9. Ostendens itaque non solam speciem Verbi, et vultum quemdam, sed omnia ejus interiora diligere, adjungit ad osculorum gratiam: *Quia bona,* inquit, *ubera tua super vinum, et odor unguentorum tuorum super omnia aromata.* Illa osculum poposcit: Deus Verbum se ei totus infudit, et nudavit ei ubera sua, hoc est, dogmata sua, et interioris sapientiæ disciplinas, et unguentorum suorum dulci odore flagravit. Quibus capta, dicit uberiorem esse jucunditatem divinæ cognitionis, quam

lætitiam omnis corporeæ voluptatis. Adspirat enim in Verbo odor gratiæ, et remissio peccatorum, quæ in totum diffusa mundum, omnia tamquam exinanito replevit unguento; quia per universos gravis vitiorum colluvies detersa est.

10. *Propterea*, inquit, *adolescentulæ dilexerunt te. Adtrahe nos; ut post odorem unguentorum tuorum curramus.* Bona quidem prudentia, sed dulcis misericordia. Illam enim pauci adsequuntur, hæc ad omnes pervenit. Propter hanc, inquit, indulgentiam tuam diligunt te animæ renovatæ spiritu. Unde et ad animam dicitur: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Ad animam enim loquebatur, dicens: *Benedic, anima mea, Dominum.* Et ideo festinat ad Verbum, et rogat ut adtrahatur, ne forte derelinquatur; quia currit Dei Verbum, et non est alligatum. Denique exsultat tamquam gigas ad currendam viam. Et quia egressus ejus a summo cœlo, et occursus ejus usque ad summum ejus, videns se imparem tantæ velocitati dicit: *Adtrahe nos.* Bona anima, quæ non pro se sola, sed pro omnibus rogat. *Adtrahe*, inquit, *nos.* Habemus enim cupiditatem sequendi, quam unguentorum tuorum inspirat gratia: sed quia cursus tuos æquare non possumus, adtrahe nos, ut auxilio tuo fultæ, vestigiis tuis possimus insistere. Si enim tu adtraxeris, curremus et nos, et spiritalia velocitatis flabra capiemus. Deponitur enim sarcina quibus manus tua fulcro est, et oleum tuum infunditur, quo curatus est ille qui a latronibus vulneratus est. Ac ne impudens tibi videatur quod ait: *Adtrahe nos*, audi dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam.* Vides quod libenter nos adtrahat, ne remaneamus sequentes. Sed qui vult adtrahi, currat ut comprehendat: et currat superiora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens; sic enim poterit Christum comprehendere. Unde et Apostolus ait: *Sic currite, ut omnes comprehendatis.* Vult et ista ad bravium pervenire, quæ desiderat comprehendere. Prudenter ergo rogat ut adtrahatur; quia non omnes sequi possunt. Denique Petro dicenti: *Quo vadis?* respondit Verbum Dei: *Non potes me sequi modo, sequeris autem postea.* Claves ei commiserat regni cœlorum, et sequendo se imparem judicavit. Hanc tamen animam non distulit; quia non præsumebat, sed rogabat.

CAPUT IV.

Introducitur in cubiculum regis perfecta anima. Cui corporis se contagione fuscatam querenti, ut se cognoscat, exeat, etc. Christus præcipit. Eadem equæ Salomonis comparatur. Ad hæc putei quos fodit Isaac, quid significent? et quo pacto demum Christus revocatus ab anima, saliens redeat, necnon ipsi adblandiatur?

11. DENIQUE ait: *Introduxit me rex in cubiculum suum.* Beata anima, quæ Verbi ingreditur penetralia. Insurgens namque de corpore ab omnibus fit remotior quæ intra semetipsam divinum illud si quo modo adsequi possit, scrutatur et quærit. Quod cum potuerit comprehendere, ea quæ sunt intelligibilia supergressa, in illo confirmatur, atque eo pascitur. Talis erat Paulus qui sciebat se raptum in paradisum: sed sive extra corpus raptum, sive in corpore, nesciebat. Adsurrexerat enim anima ejus de corpore, et se a visceribus et vinculis carnis abduxerat atque elevaverat; factusque a semetipso alienus, intra semetipsum tenuit verba ineffabilia quæ audivit, et vulgare non potuit; quia advertit ea loqui homini non licere. Anima ergo bona contemnit visibilia et sensibilia, nec consistit in eis, nec in despiciendis * his immoratur et residet: sed adscendit ad illa æterna et invisibilia, et plena miraculis, uro sensu se piæ mentis adtollens. Etenim perfectioni studens, solum illud bonum Divinitatis intendit, nec aliud quidquam requirendum putat; quia tenet quod summum est. Itaque vir hujusmodi, in quo est animæ pulcritudo, solus sibi abundat, quia ipse sibi est satis. Nec solus aliquando est, cui præsul Dominus adest.

12. Denique in illud divini illius introducta secretum: *Exsultemus*, inquit,

* Despicere hic sumitur non pro *contemnere* sed pro *considerare.*

et lætemur in te, et diligamus ubera tua super vinum. Non enim in divitiis, et auri argentique thesauris, non in possessionum fructibus, non in potestatibus, non in conviviis, sed in solo Deo justus exsultat.

13. Eadem tamen anima cognoscens se corporis societate fuscatam, dicit ad alias animas, vel ad illas cœlestes et appositas sacro ministerio potestates: *Nolite adspicere me quod obfuscata sum; quoniam non est intuitus me sol. Filii matris meæ pugnaverunt adversum me*, hoc est, impugnaverunt me corporis passiones, carnis illecebræ coloraverunt; ideo mihi sol justitiæ non refulsit: quo viduata præsidio, devotionem meam, et observantiam plenam servare non potui; hoc est enim: *Vineam meam non custodivi*, quia spinas et non uvam adtuli, id est, faciens peccata pro fructibus.

14. Et cum de Verbo loquitur, irradiante sibi Verbi splendore, conversa ad ipsum dicit: *Ubi pascis? Ubi manes in meridiano?* Recte dicit: *Ubi pascis*, quia regale * est Dei Verbum: *Ubi manes*, quia morale: *In meridiano*, quia mysticum. Siquidem meridie Joseph cum fratribus suis in convivio constitutus futurorum temporum mysteria revelabat. Sed etiam David ait: *Revela ad Dominum viam tuam, et spera in eum, et ipse faciet: et educet sicut lumen justitiam tuam, et judicium tuum tamquam meridiem.* Et ipse Paulus circumfulsisse sibi lumen meridie adseruit, quando a persecutione est conversus ad gratiam. Queritur ergo quod derelicta sit, quod destituta sit pauper ex divite. Abundabat enim munere gratiarum: sed egere cœpit, ubi divinæ præsentiæ sibi copia denegata est; et ideo vel quasi mercenaria haberi postulat, quæ ante sibi pretiosioris copulæ gratiam vindicabat.

15. Cui respondit Verbum Dei: *Nisi cognoscas te, decora inter mulieres;* quæ quereris quod relicta sis, nisi te cognoscas, nisi te pœniteat lapsus tui, nisi intentionem devotionis approbes, nisi fides tua et sinceritas augeatur, querela nihil proderit. Aut sic: Nisi cognoscas te quia decora es, nisi pulcritudinem naturæ tuæ serves, et corporis te illecebræ non demergant, nec impedimenta detineant, nihil tibi creaturæ melioris nobilitas suffragabitur.

16. Cognosce igitur te, et naturæ tuæ decorem, et exi quasi exuta vinculis pedem, et nudo exserta vestigio; ut carnalia integumenta non sentias: vestigium mentis tuæ corporalia vincula non implicent; ut pes tuus speciosus appareat. Tales enim sunt qui ad regnum cœlorum annuntiandum eliguntur a Domino, de quibus dictum est: *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem!* Talis Moyses, cui dicitur. *Solve calceamentum pedum tuorum;* ut vocaturus populum ad Dei regnum prius carnis exuvias deponeret, et nudo spiritu, vestigioque mentis incederet. Hoc est ergo quod ait: *Exi tu in calcaneis regum, et pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum;* quia per greges regnum intelligimus; eo quod potestatis sit gregibus præsidere. Præsidet autem unusquisque sibi quadam potestate regali, si coerceat in se corporis luxus, et servituti redigat carnem suam. Ideoque dictum est: *Regnum Dei intra vos est.* Unde pulcre ait ad animam: *Exi*, id est, exi a servitio, exi a carnis imperio atque dominatu: et exi non in carne, sed in spiritu: exi ad regimen potestatis. Ideoque addidit: *Pasce hœdos tuos.* Rege ea quæ in sinistra tua sunt; nam si non regantur, facile labuntur. Coerce petulantiam, lasciviam tui corporis, et luxuriam irrationabilem: edoma leves motus, pasce eos non in corporeis tabernaculis, sed in tabernaculis pastorum, qui regere gregem norunt. Sunt enim amabilia tabernacula Israel sicut nemora obumbrantia super flumen, in quibus anima tamquam in procinctu bellico sita bonam exercet militiam, incursus explorat hostiles, virtutis labore quærit victoriam, ut possit equæ illi quæ Salomonis est, comparari, velox ad currendum, habilis ad partum; quoniam fœcunditas animæ desideratur et quæritur.

17. Hæc ergo equa pretiosa est, et

* Cum ibi alludat ad triplicem Scripturæ sensum, *regale* dixit pro *naturale*, quia Verbo naturaliter competit regem esse.

currus Pharao veloces; quod aliqui ad Ecclesiam referunt et ad populum. Sed de hoc mysterio alibi sæpius diximus, et maxime in Psalmo centesimo octavo decimo. Hoc autem loco de anima dicendum suscepimus. Hujus equæ similis æstimatur hæc anima, hoc est, propheticæ vel apostolicæ virtutis, quod in eorum annumeretur grege, qui fœcunditate prædicationis suæ totius orbis terrarum spatia referserunt; et quamvis in corpore constituti, nulla tamen cursus spiritalis sensere dispendia. Ideoque laudatur quod cœlesti sibi illuminante præcepto, jam speciosa, jam pulcra sit, quæ vultu præferat castitatis decorem, et redimicula cervicis adtollat, in qua sunt patientiæ et humilitatis insignia. Talis animæ diligebat Isaac verus decorem, humilitatem, patientiam, et ideo partus ejus avide requirebat.

18. Concepit autem Rebecca, et patientia sua nodum sterilitatis absolvit. Quid autem pariat prophetica atque apostolica anima consideremus, et quomodo pariat: *Abiit*, inquit, *interrogare Dominum*, quia exsultabant infantes in utero ejus. Et responsum accepit: *Duæ gentes in utero tuo sunt;* eo quod nihil sponte præsumat: sed in omnibus summum Deum præsulem poscat suorum consiliorum; simul plena pacis atque pietatis duos populos sua fide et prædicatione connectat, et tamquam utero suo claudat.

19. Quæ non immerito soror magis quam uxor appellatur, eo quod mitis atque pacifica anima communis magis pietatis quam specialis copulæ nomen accipiat; et quia universis magis quam uni se existimet obligatam.

20. Fodit autem puteos Isaac, et plurimos quidem, quos foderat pater ejus, et repleverant illos post mortem Abrahæ patris illius, alienigenæ. Præ cæteris tamen fodit hos puteos, unum in convalle Gerarum, et invenit ibi puteum aquæ vivæ: et litem fecerunt pastores Gerarum cum pastoribus Isaac; eo quod aquam sibi ejus putei quasi propriam vindicabant, et vocavit nomen ejus Injustitiam. Et fodit alium puteum, in quo orta est disceptatio; et imposuit illi nomen Inimicitias. Et fodit tertium, in quo lis nulla inter pastores commissa est, et vocavit eum Latitudinem. Fodit et puteum Juramenti, et non invenit in eo aquam; et vocavit eum puteum Juramenti.

21. Quis hæc legens, terrena magis quam spiritalia opera esse arbitretur, quod vel Abraham fodit puteos, vel Isaac, tanti videlicet patriarchæ, vel etiam Jacob, sicut et in Evangelio reperimus, velut fontes quidam generis humani, et specialiter devotionis ac fidei. Quid est enim puteus aquæ vivæ, nisi profundæ altitudo doctrinæ? Unde et Agar ad puteum Angelum vidit, et Jacob ad puteum Rachel sibi invenit uxorem: Moyses quoque secus puteum futuri locavit merita prima conjugii.

22. A puteo igitur visionis aperire Isaac adorsus est puteos, et bono ordine; ut ejus putei aqua primum rationabilo animæ, oculumque ejus dilueret et foveret, quo visum ejus faceret clariorem. Fodit etiam alios puteos plures. Unde et scriptum est: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus*. Quanto plures fuerint, tanto est uberior redundantia gratiarum. Fodit tamen puteum, quem foderat pater ejus Abraham, de quo litem fecerunt pastores Gerarum, hoc est, maceriæ. Ubi enim maceria, ibi divisio inter repugnantes, ibi injustitia; et ideo vocavit Injustitiam. Alium quoque fodit, et orta dissensione, vocavit eum Inimicitias. In quibus videtur elucere doctrina moralis; eo quod sublato pariete maceriæ, solutæ sint in carne hominis inimicitiæ, et facta sint utraque unum in figura per Isaac, in veritate per Christum; meritoque postea pura aqua in eo puteo sit reperta, tamquam doctrina moralis utilis ad hauriendum. Puteus quoque Latitudinis quid aliud significat nisi de naturalibus disciplinam? Qua causa et Latitudo dicitur, quia sine contentione, sine lite, jam quietus atque securus est, qui mundana hæc et sensibilia fuerit supergressus. Unde superatis jam adversantibus et alienigenis, cogitantibus (quid enim tam alienum quam omnia sæcularia, quæ perpetua esse non possunt)

potest sapiens dicere: *Dilatavit Dominus nobis, et auxit nos super terram*, quia terrena transcendit. Ultimus est puteus Juramenti, in quo ei visus est Deus, et ait ei: *Noli timere, tecum enim sum*. Et benedixit eum. Hæc doctrina jam mystica est.

23. Habes hæc in Salomone; quia Proverbia ejus moralia; Ecclesiastes naturalis, in quo quasi vanitates istius despicit mundi; mystica ejus sunt Cantica canticorum. Habes et in Propheta: *Seminate vobis ad justitiam, vindemiate ad fructum vitæ, illuminate vobis lumen cognitionis*. Hoc est enim lumen cognitionis, habere caritatis perfectionem. Ideoque dictum est: *Noli timere;* caritas enim timorem excludit foras. Ut cognoscamus autem quia et Salomon ita hos interpretatus est puteos, ut ad moralem doctrinam, et naturalem referret, et mysticam, in singulis libris suis quos de moralibus, vel naturalibus, vel mysticis scripsit, posuit hos puteos.

24. Nam et in Proverbiis cum declinandam speciem diceret sæcularis illecebræ, ait: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus, et superfluant tibi aquæ de tuo fonte*. Et infra: *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et jucundare cum uxore;* eo quod adversus tentamenta mundi remedio nobis vera sapientia sit. Moralis quoque doctrina, quæ imaginem mundanæ voluptatis meretriciis quibusdam illitam fucis irriguo suo diluat, et fluento sui fontis abstergat.

25. De naturalibus quoque habes in Ecclesiaste dictum: *Feci mihi piscinas aquarum ad irrigandum ex his saltum germinantem*. Neque te moveat quod pro puteo piscinas posuit; quia et Moyses puteum Latitudinis dixit, eo quod a sollicitudine omni et angustiis absolvitur, qui mundum hunc pia mente transcenderit. Non immerito ergo piscinas habet Ecclesiastes, qui vidit nullam abundantiam esse sub sole: sed si quis abundare velit, in Christo abundet.

26. Et de mysticis puteus superest nobis, quem etiam ipsum reperimus in Canticis canticorum, dicente Scriptura, *Fons hortorum, puteus aquæ vivæ, et impetu descendens a Libano*. Etenim si mysteriorum altitudinem persequaris, puteus tibi videtur tamquam in profundo sita mystica esse sapientia: si vero haurire velis affluentiam caritatis quæ major et uberior est quam fides et spes, tunc tibi fons est. Exuberat enim caritas, ut et haurire eam cominus, et rigare ejus affluentia hortum tuum possis spiritalibus fructibus redundantem. Et quia ultra ipsum puteum Latitudinis est, qui caritatem habet; ideo dixit, quia ubi caritas est, ibi impetus magnus descendit a Libano. Ne quid autem moveat quod et puteum et fontem eumdem dixit, etiam Evangelium te instruat, in quo scriptum est: *Quia venit Jesus in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar, juxta prædium quod dedit Jacob Joseph filio suo. Erat autem ibi fons Jacob. Et fatigatus*, inquit, *sedebat sic super puteum*. Unde ad mysticam doctrinam hunc referri puteum etiam ibi cognoscimus quia ibi Samaritana illa, id est, custos (custos autem cœlestium præceptorum) hausit de puteo illo divina mysteria cognoscens quia Deus spiritus est, et non in loco adoratur, sed in spiritu; et quia Messias Christus est. Et ideo qui adhuc exspectatur a Judæis, jam venit. Quibus auditis, mulier illa quæ speciem Ecclesiæ gerit, legis sacramenta cognovit, et credidit.

27. In ipso quoque Canticorum libro Salomon hanc triplicem sapientiam evidenter expressit; licet in Proverbiis dixerit, ut tripliciter sibi scriberet, qui sapientiam ejus vellet audire. Ait ergo in Canticis sponsa de sponso: *Ecce es sponsus consobrinus meus equidem pulcher: acclinatio nostra opaca, trabes domorum nostrarum cedri, lacunaria nostra cupressi*. Possumus hoc de moralibus accipere. Ubi enim requiescit Christus et Ecclesia, nisi in operibus suæ plebis? Denique ubi impudicitia, ubi superbia, ubi iniquitas erat, ibi ait Dominus Jesus: *Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet*.

28. De naturalibus autem quid accipimus? *In umbra*, inquit, *ejus concupivi et sedi, et fructus ejus dulcis in faucibus meis*. Qui enim terrena supergreditur,

et cui mundana moriuntur (quoniam crucifigitur ei mundus, et ipse mundo) omnia quæ sunt sub sole refugit et contemnit.

29. De mysticis quoque ait : *Introduc me in domum vini, constitue in me caritatem*. Etenim sicut vineam suam vitis, ita Dominus Jesus populum suum quasi vitis æterna quibusdam brachiis caritatis amplectitur.

30. Considera singula. In moralibus flos est, et inter spinas lilium, sicut ipse ait : *Ego flos campi, et lilium convallium*. In moralibus ergo flos est. In naturalibus sol justitiæ, qui oriens et resurgens illuminat, occidens obumbrat. Cave ne tibi occidat, quia scriptum est : *Sol non occidat super iracundiam vestram*. In mysticis caritas est, quia plenitudo legis est Christus. Et ideo Ecclesia quæ diligit Christum, vulnerata est caritate.

31. Hanc itaque caritatem suscitat, et resuscitat, donec vocem ejus accipiat, et præsentiam ejus arcessiat; quia quæsitus non solum venit, sed etiam saliens venit : *Saliens super montes, et transiliens super colles*. Super majoris gratiæ animas salit, inferioris transilit. Vel sic : saliens quomodo venit? Saltu quodam venit in hunc mundum. Apud Patrem erat, in Virginem venit, et ex Virgine in præsepe transilivit. In præsepi erat, et fulgebat in cœlo, descendit in Jordanem, adscendit in crucem, descendit in tumulum, surrexit e tumulo, et sedet ad Patris dexteram. Inde quasi hinnulus cervorum, qui desiderat ad fontes aquarum, descendit ad Paulum, et circumfulsit eum, et exsilivit super Ecclesiam sanctam, quæ est Bethel, quod dicitur domus Dei. Pauli enim vocatio Ecclesiæ firmitudo est.

32. Venit ergo, et primo post parietem est, ut inimicitias animæ et corporis solvat, sublato pariete qui impedimentum concordiæ videbatur adferre. Deinde prospicit per fenestras. Quæ sint fenestræ audi Prophetam dicentem : *Fenestræ apertæ sunt e cœlo*. Prophetas utique significat, per quos Dominus genus respexit humanum priusquam in terras ipse descenderet.

33. Et hodie si qua cum anima multum requirat, multum merebitur misericordiæ; quoniam qui multum requirit, plurimum debetur ei. Si qua ergo anima eum studiosius quærat, longe audit vocem ejus : et quamvis ab aliis requirat, præ ipsis a quibus quærit, audit vocem ejus. Videt eum salientem ad se venire, id est, properantem atque currentem, et transilientem eos qui infirmo corde virtutem ejus capere non possunt; denique prospicientem per ænigmata prophetarum, legendo eos et tenendo eorum sermones videt eum prospicientem, sed quasi per fenestram, non adhuc quasi præsentem. Videt eminentem super retia. Quid est hoc, nisi forte quia illa retia nobis sunt, non illi. Retia sunt, eo quod adhuc illa anima intra sensibilia et mundana sit, quæ mentem hominis capere, et quodam sinu proprio consueverunt involvere. Posito ergo adhuc in sæcularibus, sed tamen quærenti eum per retia se ostendit.

34. Denique dicit ad animam ejusmodi : *Exsurge, veni proxima mea*, id est, exsurge a delectationibus mundi, exsurge a terrenis, et veni ad me, quæ adhuc laboras, et onerata es, quia sollicita es quæ sunt mundi. Veni supra mundum, veni ad me, quia ego vici mundum. Veni prope me jam pulcra æternæ vitæ decore, jam columba, id est, mitis atque mansueta, jam tota plena gratiæ spiritalis. Jure ergo jam retia timere non debet, cum is vocet ad se animam, qui tentamentis et retibus mundi non potuit capi. Nam cum nos homines ambulemus in medio laqueorum, per appetentiam escæ retibus simul et laqueis obnoxii sumus. Ille in corpore positus retia non timebat, sed eminebat super retia, id est, super tentamenta mundi, et corporis passiones; immo et alios eminere faciebat. Ideoque etiam hanc animam fundare volens dicebat : *Exsurge, veni proxima mea*, noli timere retia.

35. *Jam præteriit hyems*, id est, venit pascha, venit indulgentia, venit remissio peccatorum, cessavit tentatio, imber abiit, procella abiit et quassatio. Ante adventum Christi hyems est, post ad-

ventum ejus flores sunt. Unde ait : *Flores visi sunt in terra*. Ubi ante spinæ, ibi nunc flores. *Tempus*, inquit, *secandi advenit*. Ubi ante desertum, ibi nunc messis est. *Vox turturis audita est in terra nostra*. Bene addidit Propheta, *Nostra*, quasi admirans quod ubi ante impudicitia, ibi nunc castitas.

56. *Ficus protulit grossos suos*. Quæ ante quasi infructuosa jubebatur excidi, hæc fructus ferre jam cœpit. Sed quid dubitas quia grossos dixit? Priores discutit, ut posteriores meliores adferat. Grossus sicut Synagogæ fructus abjicitur : Ecclesiæ autem renovatur.

57. Et quamvis plena tranquillitas sit, et adoleverint mysteria, iterum tamen dicit : *Surge secura integumento petræ*, id est, tuta præsidio passionis meæ, et fidei munimento. Suxerunt enim mel de petra, et oleum de firmissima petra. Hoc integumento animæ piorum indutæ, jam nudæ non sunt, et hæc illis est præmunitio. Ideoque et huic animæ ait : *Et veni tu columba mea integumento petræ juxta præmunitionem, ostende mihi faciem tuam, et insinua vocem tuam*. Hortatur ad confidentiam, ut non erubescat crucem Christi, nec ejus signaculum. Hortatur ad confessionem, vult omnes insidias demoveri; ut bonus odor fidei spiret, ut dies fulgeat, ut adversæ noctis umbra non noceat; quoniam qui juxta Christum est dicit : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit*. Est et umbra sæcularium quæ præteriit, et dies cœlestium Christus qui sanctis suis lucet. Accipit hæc anima bona pignora caritatis.

CAPUT V.

Sponsus denuo sublapsus ab anima in cubili in noctibus, etc. incassum quæritur; et quare? Idem tamen postea invenitur; quomodo ipse teneri debeat? Hunc deinde cum sponsa e deserto adscendentem filiæ Jerusalem mirantur, atque ad thalamum prosecutæ epithalamio celebrant. Ipse quoque animam proprius vocatam variis laudibus exornat.

58. Sed quia semper solliciti esse debemus, semper intenti; et quia Verbum Dei sicut capreola exsilit, aut sicut hinnulus cervorum, semper vigilet anima, et prætendat quæ requirit eum, et quæ tenere desiderat. Ideo quasi sublapsum sibi, *In cubili*, inquit, *meo, in noctibus quæsivi quem dilexit anima mea*. Qui bene quærit, in cubili quærat, in noctibus quærat, nec dies feriatus, neque noctes sit. Nullum tempus vacet a pietatis officio : et si non invenerit primo, perseveret in requirendo. Ideoque dicit : *Exsurgam itaque, et quæram in civitate, in foro, in plateis*. Et fortasse ideo non invenit adhuc, quia in foro quæsivit, ubi lites sunt; in plateis, ubi nundinæ rerum venalium. Non enim ulla Christus pecunia comparatur.

39. Possumus et sic intelligere. In cubili quærit Christum, quæ quærit eum cum tranquillitate, cum pace. In noctibus quærit, quoniam per parabolas loquebatur. Posuit enim tenebras latibulum suum; et nox nocti indicat scientiam. Deinde quoniam quæ dicimus in corde nostro, ea nos compungere in cubilibus debeat. Sed tamen nec sic invenit, et ideo dicit : *Exsurgam*, id est, erigam, et adtollam intentionem meam, ut quæram impigre, quæram sollicite : introibo in civitatem. Est et anima quæ dicit : *Ego civitas munita, ego civitas obsessa*. Est civitas munita per Christum, est civitas illa Hierusalem in cœlo in qua abundant divinæ legis interpretes, et disciplina periti : per eos Verbum Dei quæritur. *Quæram*, inquit, *in foro* illius civitatis, in illo foro ubi tractant jura consulti, ubi oleum venditur, quod Evangelicæ virgines emunt, ut semper faces suæ luceant, nec eas fumus iniquitatis extinguat. *Quæram*, inquit, *in plateis* in quibus superfluunt aquæ de illis fontibus prorumpentes, de quibus Salomon dicit esse potandum.

40. Dum quærit igitur Christum, invenit custodes qui in ministerio sunt, ab his requirit. Sed anima quæ Deum quærit, etiam custodes transit. Sunt enim mysteria quæ etiam Angeli concupiscunt videre. Unde Petrus ait : *Nuntiata sunt*, inquit, *vobis per eos quibus Evangelizaverunt. Spiritu sancto misso de cœlo, in quem concupiscunt Angeli prospicere*. Ergo qui transierit custodes, Verbum invenit. Transivit Johannes, qui Verbum apud patrem invenit.

41. Multi quoque sunt qui in otio quærunt Christum, et non inveniunt, et inveniunt eum in persecutionibus, et cito inveniunt. Et ideo quasi post tentationes, quia periculis fidelium suorum adest: *Quam modicum*, inquit, *cum transivi ab eis, inveni eum, tenui eum, et non dimisi eum.* Omnis enim qui quærit, invenit; et qui invenerit, adhærere debet, ne possit amittere.

42. Et quoniam per Evangelium in terris videmus cœlestia mysteria figurata, veniamus ad illam Mariam, veniamus et ad Magdalenam. Consideremus quemadmodum Christum in cubili corporis sui in quo defunctus jacebat, in noctibus quæsiverint, quando dixit illis Angelus: *Jesum qui crucifixus est quæritis: non est hic, surrexit enim. Quid igitur quæritis viventem cum mortuis?* Quid quæritis in sepulcro eum qui jam in cœlo sit? Quid quæritis in vinculis sepulturæ universorum vincula solventem? Non sepulcrum huic sedes, sed cœlum est. Ideo dixit una ex his: *Quæsivi eum, et non inveni eum.*

43. Tamen dum vadunt Apostolis nuntiare, miseratus quærentes, *occurrit eis Jesus dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.* Tenetur ergo Jesus, sed delectatur sic teneri, quia fide tenetur. Denique delectavit eum et illa mulier quæ tetigit eum, et curata est sanguinis fluxu, de qua dixit: *Tetigit me aliquis; nam sentio virtutem de me exisse.* Tange ergo, et fide tene eum, et constringe fideliter pedes ejus; ut virtus de eo exeat, et sanet animam tuam. Et si dicat: *Noli me tangere;* tu tene: *Nondum enim adscendi ad patrem meum*, dixit semel. Dixit: *Noli me tangere*, quando resurrexit: aut forte illi dixit quæ putabat furto esse sublatum, et non virtute propria resuscitatum. Denique in alio libro habes, quia tenentibus pedes et adorantibus dixit: *Nolite timere.* Tene ergo et tu anima, sicut tenebat et Maria, et dic: *Tenui eum, et non dimittam*, sicut dicebant ambæ: Teneamus te. Vade ad Patrem, sed non relinquas Evam, ne iterum labatur. Tecum eam ducito, jam non errantem, sed arborem vitæ tenentem. Rape tuis pedibus inhærentem, ut tecum adscendat: noli me dimittere, ne iterum serpens venena sua fundat, ne iterum quærat femineum mordere vestigium, ut supplantet Adam. Dicat ergo anima tua: Teneo te, et inducam te in domum matris meæ, et in secretum ejus quæ concepit me, ut cognoscam mysteria tua, ut hauriam sacramenta tua. Suscipe igitur Evam jam non ficulneæ foliis adopertam, sed sancto amictam Spiritu, et nova gratia gloriosam; quia jam non tamquam nudata absconditur: sed tamquam circumdata vestimenti splendore fulgentis occurrit, quia vestit eam gratia. Sed nec Adam primo nudus erat quando eum innocentia vestiebat.

44. Videntes itaque eam filiæ Hierusalem Christo inhærentem, et adhuc adscendentem cum eo (dignatur enim quærentibus frequenter occurrere, et condescendere ut eos elevet) dicunt: *Quæ hæc est quæ adscendit a deserto?* Desertus hic terræ locus et incultus videtur, sentibus et spinis nostrorum obsitus delictorum. Mirantur videlicet quomodo anima quæ ante in inferno* derelinquebatur, inhæreat Dei Verbo, et adscenderit sicut vitis propago, in superiora se subrigens, velut fumus natus ex igni, atque alta petens, tum præterea bonis operibus flagret. Odor autem ille orationis piæ redolet suavitatem, quæ dirigitur sicut incensum in conspectu Dei. Et in Apocalypsi legimus quod, *Adscendit fumus incensorum de orationibus sanctorum*, quæ incensa deferuntur per Angelum, sanctorum orationes scilicet, super altare illud aureum quod est ante sedem Dei, et tamquam piæ precationis suave flagrat unguentum; quia de æternorum et invisibilium, non de corporalium petitione compositum est: præcipue tamen myrrham redolet et thus, eo quod peccatis mortua sit, et Deo vivat.

45. Hanc igitur adscendentem et non resistentem videntes, et meritorum ejus odoribus delectatæ, agnoscentes quoque Salomonis illius pacifici esse sponsam,

* *In inferno* supple *loco*, hoc est, terra quæ ita dicitur respectu cœli, quod supernum est.

etiam comitatu sedulo prosequuntur usque ad lectum Salomonis : eo quod ei vera requies in Christo debeatur. Lectus enim sanctorum Christus est, in quo universorum fessa sæcularibus præliis corda requiescunt. In hoc lecto requievit Isaac, et benedixit filium juniorem dicens : *Major serviet minori.* In hoc lecto recubans Jacob benedixit duodecim Patriarchas. In hoc lecto recubans archisynagogi filia surrexit a morte. In hoc lecto jacens viduæ defunctus mortis vincula Christi vocatus voce dissolvit.

46. Perducta igitur sponsa usque ad sponsi requiem, nuptiale canunt carmen dicentes filiabus Hierusalem : *Egredimini, et videte regem Salomonem in corona qua coronavit eum mater ejus in die sponsalium ejus.* Canunt epithalamium, et vocant cæteras potestates cœlorum, vel animas; ut videant caritatem quam circa filias Hierusalem habet Christus. Unde et meruit coronari a matre quasi filius caritatis, sicut Paulus ostendit dicens : *Quia Deus eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii caritatis suæ.* Caritatis itaque filius et ipse caritas est, non ex accidentibus habens caritatem : sed habens semper in substantia sua sicut regnum, de quo dicit : *Ego in hoc natus sum.* Ideoque dicunt : *Egredimini,* id est, exite de sollicitudinibus et cogitationibus sæculi, exite de angustiis corporalibus, exite de vanitatibus mundi, et videte quam rex pacificus in die sponsalium suorum habeat caritatem; quam gloriosus sit, quia corporibus resurrectionem dedit, et animas sibi junxit. Hæc magni est corona certaminis, hoc præclarum munus sponsalium Christi, sanguis ejus et passio. Quid enim plus potuit dare, qui sibi etiam non pepercit, et pro nobis in mortem animam suam obtulit?

47. Ipse quoque Dominus Jesus delectatus fide animæ hujus, confessione, gratia, et collaudatis ejus meritis, propius eam advocat dicens : *Ades huc a Libano, sponsa, ades huc a Libano : transibis et pertransibis a principio fidei a capite Sanyr, et Hermonum, a speluncis leonum, a montibus pardorum,* hoc est : Egredere de corpore, et totam te exue. Non potes enim mihi adesse, nisi ante peregrineris a corpore; quoniam qui in carne sunt, peregrinantur a Dei regno. *Ades,* inquit, *ades.* Bene repetivit, quia sive præsens, sive absens, adesse et placere Domino Deo tuo debes. Adesto præsens, adesto absens, etsi adhuc in corpore es. Mihi enim omnes præsentes sunt, quorum fides mecum est. Adest mihi, cui exiit de sæculo. Adest mihi, qui me cogitat, me intuetur, de me sperat, qui ego portio sum. Adest mihi, qui abfuerit sibi. Adest mihi, qui se negaverit sibi. Ille mecum est, qui intra se non est; quoniam qui in carne est, non est in spiritu. Ille mecum est, qui ex se ipso egreditur. Ille juxta me est, qui extra se fuerit. Ille mihi integer est, qui propter me perdiderit animam suam. Et ideo, *ades sponsa, ades, transibis a principio fidei.* Transit et pertransit e terris, et pertransit quæ ad Christum pervenit. Transit fidei merito, et operum claritate, quæ lucet sicut Sanyr et Hermonum, hoc est, via lucernæ transit devictis tentationibus sæculi, et superatis nequitiis spiritalibus, legitimi petens coronam certaminis; et ideo meruit Christo judicante laudari.

48. *Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus; emissiones tuæ paradisus malorum granatorum cum fructu pomorum Cypri.* Laudatur sponsa, eo quod hortus sit, habens in se odorem agri illius pleni, de quo dicit Isaac : *Odor filii mei tamquam odor agri pleni.* Bona ergo anima flagrat odore justitiæ. Et fortasse ager est Patriarcha; hortus est anima inferioris alicujus, quasi agri portio; et hortus clausus, ne incursetur a bestiis; et fons signatus quæ integritate signaculi perseverantiaque fidei propria peccata diluerit. Nam quæ de Ecclesia accepit, habet quod ad virginitatis gratiam referat; eo quod in paradiso delectationis posita sine labore fructus capiat spiritales, ut ei patriarcharum animæ rurali quodam labore fructus suos conferant, quo ista capere possit perpetuam suavitatem. Quæ merito fons signatus dicitur, eo quod imago Dei invisibilis in illa exprimatur. Lau-

dant etiam munera animæ quæ missa sunt a sponso, quibus dotata veniebat. Dos autem piæ animæ boni odores sunt, myrrha, aloe, crocum, quibus spirat hortorum gratia, et peccatorum fœtor aboletur.

49. Itaque tanto secura præconio conquiescere aquilonem gravem ventum petit, ne flores discutiat, spirare austrum, id est, vult hyemem præterire, et mollioris flatus vernare temperiem. Invitat sponsum in hortum suum. Descendit sponsus, et fructuum ejus diversitate delectatus, lætatur quod invenerit fortiorem cibum, invenerit etiam dulciorem. Est enim velut panis quidam verbi, et mel: alius vehementior, alius suasorius sermo. Est et fides alia ferventior, ut vinum: alia lucidior, ut succus est lactis. Hunc cibum Christus epulatur in nobis, hoc poculum bibit, et ejus potus ebrietate nos provocat, ut ad meliora et optima ab inferioribus faciamus excessum.

CAPUT VI.

Tribus superioribus perfectæ animæ processibus strictim repetitis de quarto fusius disputat. In hoc anima dormiens a sponso excitatur. Sed dum moras trahit in surgendo, transit verbum. Ipsa vero exiens, per vulnera caritatis requisitum vix tandem invenit, atque ita tenet, ut jam amplius non amittat.

50. Audiens hæc anima hausit mysteriorum ebrietatem cœlestium, et velut soporata a vino, et quasi in excessu vel stupore posita dicit: *Ego dormio, et cor meum vigilat.* Tum Verbi præsentis lumine percussa, cum oculis requievisset inflexis, excitatur a Verbo. Quartus autem hic processus est animæ. Primo etenim caritatis impatiens, et Verbi moras non ferens rogabat, ut oscula mereretur, et meruit desideratum videre. Secundo introducta quoque in cubiculum regis, cum mutua misceret alloquia, in umbra ejus requievit, et subito Verbum ei de medio sermone discessit; quærenti tamen non diu abfuit, sed saliens supra montes et transiliens super colles advenit. Nec multo post quasi capreolus, aut cervorum hinnulus dum affatur dilectam, exsilivit et reliquit. Tertio cum in cubili, et noctibus, in civitate, in foro, et in plateis quæsitum non reperisset, aliquando orationibus suis gratiaque revocavit, adeo ut etiam propius vocaretur a sponso. Quarto ipsa jam ab eo dormiens excitatur, quamvis corde vigilaret, ut continuo vocem pulsantis audiret. Sed moram passa dum surgit, quia velocitatem Verbi non poterat comprehendere, dum aperit ostium, transivit Verbum, et ipsa exivit in verbo ejus, et per vulnera requisitum, sed vulnera caritatis, vix tandem invenit, et tenuit, ut postea non amitteret. Ad summam hæc compendioso sermone perstrinxi. Nunc discutiamus singula.

51. Et si dormias, si modo devotionem animæ tuæ noverit Christus, venit, et pulsat ejus januam, et dicit: *Aperi mihi soror mea.* Bene soror, quia nuptiæ spiritales sunt Verbi atque animæ. Neque enim animæ norunt conjugiorum fœdera, et usus copulæ corporalis, sed sunt sicut Angeli in cœlo. *Aperi*, inquit, *mihi*, sed extraneis claude: claude sæculo, claude mundo, neque ipsa foras ad illa materialia prodeas, neque tuum relinquens lumen, alienum requiras; quia materiale lumen tenebrosam infundit caliginem, ut non videatur lumen veræ gloriæ. Aperi ergo mihi, noli aperire adversario, neque locum des diabolo. Aperi ipsam te mihi, noli coartari: sed dilatare, et adimplebo te. Et quia decurso orbe terrarum, plus molestiarum et offensionis reperi, nec facile habui ubi requiescerem; ideo tu aperi, ut in te Filius hominis reclinet caput, cui non est requies nisi supra humilem et mansuetum.

52. Audiens anima: *Aperi mihi.... et caput roris plenum*, hoc est, tentationibus sæcularibus, subito turbata, et quasi surrectura quæ surgere jubebatur, ait; cum aloem redoleret et myrrham insignia sepulturæ: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Veretur enim ne iterum in tentationes resurgat, ne iterum in culpam redeat atque peccatum, et egressus suos virtutumque pro-

cessus terrenis incipiat vestigiis inquinare. Certe etiam hoc modo perfectionem virtutis suæ indicat, quæ tantam Christi meruerit caritatem; ut ad eam veniat, et pulset januam ejus, et veniat cum Patre, et cœnet cum eadem anima, et ipsa cum eo, sicut in Apocalypsi dixit Johannes. Etenim cum in superioribus audisset: *Ades huc a Libano sponsa, ades huc a Libano*; et cum adverteret in carne se Christo adesse non posse, sed tunc adesse, si adesset in spiritu; conformans se ad ejus voluntatem, ut esset et ipsa conformis imagini Christi, jam non sentit carnis exuvias; jam quasi spiritus exuit se corporis conjunctionem; jam quasi oblita, et quæ si velit, copulæ illius meminisse non possit, ait: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam?* Exuit enim tunicam illam pelliceam, quam acceperunt Adam et Eva post culpam, tunicam corruptelæ, tunicam passionum. *Quomodo induam eam?* Non requirit ut induat: sed ita significat abjectam, ut jam indumento sibi esse non posset. *Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Hoc est, vestigia mea lavi, dum egrederer, ac me elevarem de corporis contubernio, de illa connexione et familiaritate carnalis amplexus, quomodo inquinabo ea; ut in corporis claustrum, et illum tenebrosum passionum ejus carcerem revertantur?

53. Dum hæc illa dicit, misit operationem suam Verbum tamquam per cavernam, non adhuc facie ad faciem, misit tamquam manum: *Et venter*, inquit, *meus conturbatus est super eum. Et surrexi ego aperire fratri meo. Manus meæ distillaverunt myrrham, digiti mei myrrha pleni sunt super manus clausuræ.* Quid hoc significet consideremus. Primum operibus suis videtur, ut dixi, Deus Verbum tamquam per cavernam, non plene atque perfecte: deinde augetur amor, et conceptus adolescit, atque ex seminibus ejus quæ quodam utero intelligibili susceperit anima, totam plenitudinem divinitatis ejus habitantem in eo corporaliter, ut legimus, videre desiderat. Surrexit, ut propius illud Dei Verbum videret. Et in hoc ipso processus ejus significatur, quod surrexit per vigorem atque virtutem. Præsentia enim Verbi hausit anima virtutem, sicut præsentia Mariæ, cum utero gravis esset, erudivit Johannem in utero constitutum, adeo ut exsiliret in utero, et exsultaret Domini præsentiam recognoscens. Surrexit aperire, et opera ejus et facta mortificata sunt mundo. Talis enim debet esse anima quæ Verbum est receptura, ut moriatur mundo, et consepeliatur Christo. Sic enim Christus invenitur, et tale sibi quærit hospitium. Deinde ipsa ministeria operationum, id est, manus et digiti quibus comprehenditur Christus, mortificantur: quos digitos velut eminentia factorum nostrorum opera possumus æstimare. Itaque velut e complexu suo cum jam extenderet intelligibiles manus suas et digitos, ut comprehenderet Verbum, transisse sibi illud, non tamen adhuc pertransisse anima pia dicit. Et hoc processum habet, quando transit et pertransit animam Verbum Dei; quia scriptum est: *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur multorum cordium cogitationes.* Hic adhuc transitur, non pertransitur: ut Maria in posterioribus forte pertransitur, ubi tamquam signaculum ponitur in medio ejus Dominus Jesus.

54. Denique statim alius profectus Verbi transeuntis; quia exivit anima in verbo ejus, hoc est, verbum ejus secuta exivit de corpore, elevans se de ejus habitaculo, et peregrinam se faciens ei ut adesset Deo, et esset civis sanctorum. Simul enim et carnis domestici, et Dei esse non possumus. Ergo in hoc loco exire significatur, ut dixi, anima, quando abducit se a corporis voluptatibus. Denique scriptum est: *Exi de Babylone, fugiens a Chaldæis.* Non utique ut regionem Babylonis Hebræus fugiat, sed ut mores, prophetico admonetur alloquio; siquidem sint qui in Babylone sint Hebræi, et de Babylone exisse moribus doceant. Nam et illi de quibus dicit Propheta quod sedebant super flumina Babylonis, sedebant quidem in regione Babylonis, sed in ejus non erant vitiis

et confusione. Nam quomodo erant in illa confusione vitiorum, qui flebant gerentes pœnitentiam quod de arca devotionis, ac fidei, et virtutis paternæ meritis excidissent? Quæ autem in Verbo exit anima, Verbum requirit.

55. Unde et ista cum quæreret, incidit in custodes qui circumeunt civitatem: *Percusserunt*, inquit, *me*, *et vulneraverunt me*, *tulerunt pallium a me custodes murorum*. Bene quidem quasi sponsa veniebat cum pallio quo obnuberet caput suum cum sponsus occurreret. Sicut Rebecca quæ cognito quod Isaac sibi veniret obvius, descendit de camelo, et pallio se operuit: ita et hæc anima nuptialis vestis præveniebat insignia; ne forte rejiceretur, quasi vestem non habens nuptialem; vel ut caput velaret propter Angelos. Sed illi percusserunt eam, ut amplius probaretur. Exercentur enim animæ tentationibus. Tulerunt ei pallium, quærentes si verum decorem nudæ virtutis adferret: vel quia sine integumento quis in illam cœlestem civitatem debeat introire, nulla deferens secum operimenta fucorum. Sunt etiam qui requirant, ne qua anima exuvias secum vehat carnalis illecebræ, et concupiscentiam corporalem. Nudatur pallio, cum ejus conscientia manifestatur. Sed est et quæ bene nudatur, cui licet imitari dicentem: *Venit* enim *princeps hujus mundi, et in me inveniet nihil;* quia certe in illo solo nihil invenit, qui peccatum non fecit. Beata et illa est in qua non gravia aut multa invenit: sed invenit in ea amictum fidei, et sapientiæ disciplinam.

56. Itaque sine dispendio sui (quia etsi volet quis, non potest veram auferre sapientiam: etsi adversarius obstrepat, ibi tamen vera innoxiæ conversationis elucet integritas) sine dispendio ergo transivit custodes, et filiabus illius cœlestis civitatis admixta Verbum requirit, et quærendo ejus in se excitat caritatem, et ubi Verbum quærat agnoscit. Quod inter orationes sanctorum moretur, et quod ipsis inhæreat, novit, et quod Ecclesiam suam, vel animas justorum suorum inter lilia pascat, intelligit. Hoc mysterium tibi in Evangelio Dominus demonstravit, cum in sabbato duceret perseminata discipulos. Moyses per desertum duxit populum Judæorum: Christus per seminata ducit, Christus per lilia ducit; quia et per passionem ejus desertum floret ut lilium. Sequamur ergo, ut in die sabbati, illius magni sabbati, in quo requies magna est, fructus colligamus. Nec verearis ne Pharisæi accusent seminata colligentem. Etsi illi accusent, sed Christus excusat, et similes facit quas vult animas se sequentes David illius, qui supra legem panes propositionis manducabat, novæ gratiæ sacramenta prophetica jam tunc mente prospiciens.

CAPUT VII.

Anima laudatur a sponso, quod eum tam bene constanterque requisierit: quod fidelis, quod verbo potens, quod una ut columba; denique quod sit fœcunda virtutibus, ac vitiis careat.

57. LAUDATUR itaque a sponso quod tam bene et constanter requisierit eum; ideoque jam non solum soror dicitur, sed etiam beneplacita nominatur, quasi ei complacita qui complacuit Patri; et speciosa sicut Hierusalem; sicut admiratio ordinata, quod civitatis æternæ universa habeat mysteria, et admirationi sit omnibus videntibus eam; quia plena ut æquitas atque perfecta est, et fulgorem de Verbi lumine mutuata, dum id semper intendit; fit etiam terribilis ordine quodam ad summum provecta virtutum. Ideoque quasi perfectæ dicit: *Averte oculos tuos a me, noli contra me intendere*, devotione nimia ac fide possibilitatem naturæ et conditionis propriæ supergressa, quia lucem inaccessibilem e regione intueri est grave. *Averte*, inquit, *oculos tuos a me*, eo quod plenitudinem divinitatis ejus, et splendorem veri luminis sustinere non possit. Possumus tamen et sic accipere: *Averte oculos tuos a me*. Etsi tu perfecta es, aliæ mihi adhuc redimendæ sunt animæ, aliæ fulciendæ. Elevas enim me videndo: ego autem ideo descendi, ut omnes elevem. Et si surrexi, et habeo Patris sedem, tamen orphanos vos non relinquam paterno quasi præsidio destitutos,

sed præsentia mea vos confirmabo. Habes in Evangelio hoc scriptum : *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem mundi.* Averte ergo oculos a me, quia me elevas. Quanto enim quis ad Dominum intendit, tanto amplius Dominum elevat, et ipse elevatur. Unde et ille ait: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me.* Sanctus enim exaltat Dominum, peccator humiliat. Vult ergo avertere illam oculos, ne eam considerans quod jam ad superiora sequi possit, elevetur, et cæteras animas derelinquat. Ideo et in Evangelio non omnibus discipulis, sed perfectioribus suam gloriam demonstravit. Constitue nunc aliquem doctorem, qui rem obscuram velit aperire audientibus : quemadmodum etsi ipse potens in sermone sit et scientia, condescendat tamen ad eorum inscitiam qui non intelligunt, et simplici et planiore atque usitato sermone utatur, ut possit intelligi. Quisquis igitur inter audientes vivacior sensu sit, qui facile sequi possit, elevat eum atque excutit. Hunc videns doctor revocat, ut patiatur magis doctorem humilioribus et planioribus immorari, quo et cæteri sequi possint.

58. Quod ait Aquila : *Sonans ut revelata,* sonantem ad admirationem dignam retulit, quasi magna et sonora habentem opera : revelata, ad operum claritatem; vel quod ejus animæ opera luceant coram Patre qui in cœlis est. Unde non otiose pallium ejus sublatum intelligis, ut aperta meritis et nuda fulgeret.

59. Laudatur præterea quod fidelis, quod verbo potens, quod fructibus fœcunda diversis, quod una sicut columba habens spiritus unitatem, in qua sit pax, quæ fecit utraque unum : et quæ non sit composita ex diversis elementis discretæ compugnantisque naturæ. Quid enim tam diversum quam ignis et aqua, aer et terra, ex quibus corporis nostri creatura consistit? Anima autem benedicta omnis simplex quæ imitatur dicentem : *Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me et ego in te, et ipsi in nobis unum sint.* Hæc est enim consummatio atque perfectio. Unde et addidit : *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus : ego in his, et tu in me, ut sint consummati in unum.* Hæc est ergo anima columba una atque perfecta, quæ simplex atque spiritualis, neque hujus turbatur corporis passionibus, in quo foris pugnæ, intus timores sunt. Denique hoc verbo unitatis concordiam et pacem significari Scriptura nos docet dicens : *Multitudo autem credentium habebat cor unum, et animam unam, et non erat separatio in eis ulla.*

60. Nec otiose fœcunditatis laudatur anima, non solum quod sit fœcunda virtutibus; sed etiam quod nihil habeat in se mali. Illud enim decorum atque speciosum est, in quo nihil sit mali. Decorum enim quod bonum : quod autem indecorum, hoc malum. Speciosa fœcunditas est bonorum operum : contraria ergo speciositati sterilitas; quoniam qui privatur specie vel decore, in eo est malum : quod autem malum, hoc sterile et infœcundum. Cujus rei quod evidentius indicium quam natura est? Terra enim quæ bona est, fertilis atque fœcunda : quæ autem mala, ea jejuna atque sterilis : quæ vero fertilis, hæc et decora. Quid enim pleno agro pulcrius, cum seges fluctuat, cum poma irrutilant, vel cum uvarum serta dependent, aut baccis onusta olea curvescit, vel viridanti gramine montium vertices, vallium humilia vestiuntur. Et ut Scripturæ utamur testimonio, Jacob decorus erat; et ideo erat odor agri pleni : Esau hispidus erat et indecorus; et ideo agrestis erat, qui fructus ullos habere non posset. De ipso quoque Domino posteaquam Ecclesiæ fœcunditatem fecit adsurgere, pulcre dictum est : *Dominus regnavit, decorem induit.* Et alibi : *Confessionem, et speciem induisti.* Liquet igitur decorum id esse, quod fœcundum : indecorum, quod infœcundum. Similis est causa animæ soli; quia ea decora anima, quæ fœcunda sit meritis, fœcunda consiliis : ea indecora quæ sterilis. Infirmitates etenim animæ sunt sterilitas et materia; namque eam sterilitas fructu defraudat suo, inopiam infert, timorem incutit, adolet cupiditates, et vanas opiniones : sic anima cadit. Quid ergo

est malitia, nisi boni indigentia? Suo enim defraudatur, atque alienis indiget, exinanitur atque repletur sine ulla mensura et modo. Materialia autem vitia animæ obumbrant gratiam. Ignorantia et concupiscentia animæ sunt ægritudines : sed ad speciem * magis, quam ad materiam referuntur. Materia est caro, species est ignorantia et concupiscentia. Cur igitur caro accusatur, cum tantæ sint in specie labes? Quia nihil species potest sine materia. Denique nihil species securis sine materia facit. Quid enim esset concupiscentia, nisi eam caro inflammaret? Friget in senibus, in pueris quoque, quia in his corpus infirmum est : ardet in adolescentibus in quibus vis corporis fervet. Ex bonis igitur mala orta sunt; non enim mala sunt, nisi quæ privantur bonis. Per mala tamen factum est, ut bona eminerent. Ergo indigentia boni malitia est, et definitione boni malitia deprehenditur, quoniam per disciplinam boni malum reperitur. Bonum autem nullius eget, sibi abundat, mensuram, et perfectionem, finem quoque tribuit omnibus, in quo universa constant, et de quo omnia pendent. Hæc boni natura est, quæ mentem replet.

61. Circa hoc versatur anima pura, hoc introspicit, et Deum cernit, bonis omnibus abundat. Unde et ait : *Fauces ejus dulcedines, et totus desiderium*. Omnium enim bonorum auctor est Deus; et quæ sunt, ejus profecto omnia sunt. Nusquam illic malum : et si in illo mens nostra maneat, malum nescit. Anima igitur quæ in Deo non manet, ipsa sibi auctor malorum est; itaque peccat : anima autem quæ peccat, ipsa morietur. Aureis enim vinculis soluta virtutum, prona fertur præcipitio, et labitur ad inferiora. Anima autem beata est, quam nulla adversa corporis prælia expugnant. Hæc anima sicut passer laqueo contrito, evolat. Escæ enim malorum sunt voluptates corporeæ. His quisquis intendit, laqueo innectit animam suam.

62. Qui autem ab escis ejus temperat, et de tenebris ejus exit, ejus anima fulget, ut diluculum, de qua dicitur : *Quænam hæc est prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna?* Prospicit enim tamquam de domo libera. Nec dicit : *Tenebræ cooperiunt me, et parietes circumdant me, et quis scit si videt Altissimus?* Sed ipsa magis lucem expetit tamquam in superioribus domus suæ, id est, corporis sui, et supra mundum posita divina intuetur, et ad æterna se elevat, ut Deo adsit, jam lumen suorum operum sicut luna orbem suum toto orbe circumferens.

63. Quod autem Aquila ait : *Sonans sicut sol*, videtur illa axis cœlestis conversio, solisque et lunæ et stellarum cursus, concentusque globorum exprimi : quibusdam etiam nostris videtur; qui quoniam fidem non invenit *, saltem propter gratiam suavitatis non videtur alienus.

CAPUT VIII.

Eadem anima refugiens coram laudari, ait se descendisse in hortum nucis, etc. quibus amaritudines ac tentationes designantur. In his illa se non cognoscit, sed a Christo cognoscitur ac regitur, dum perveniat ad palmam. Hujus in ipsam reclinatio tria significat, institutionem, progressum, perfectionem. Quæ sequitur ad caritatem exhortatio.

64. Dum laudatur a sponso, vere-

* *Speciem*, paulo superius pro pulcritudine sumserat, nunc sumit pro quadam accidentali forma quæ animam, non corpus afficit.

* Vet. edit. *quoniam non venit ad fidem*. Rom. cum mss. omnibus, *quoniam fidem non invenit*. Hæc autem ultima lectio magis convenit cum iis quæ Ambrosius l. 2. *Hexaem.* c. 2. n. 6. et 7; et l. 2. *de Abraham* c. 8. n. 54. tradit. Illic enim agens ex professo de hac harmoniæ cœlestis opinione, in qua non solum gentiles philosophos, sed etiam Christianos homines, et inter hos Origenem fuisse in fragmento a nobis restituto docet (Philonem adjungere poterat) illam rejicit ac validis rationibus confutat. Prima vero lectio aptius accommodari potest cum iis quæ idem Sanctus in præfatione ad Commentaria in Psalmos dicit. Namque licet ibi eam sententiam abs se pro vera admitti minime significet, impossibilem tamen non habendam satis declarat his verbis : *Nec id ab usu naturæ alienum videtur; quando quidem vox missa gratiore plausu nemoribus resultet aut montibus*, etc. Igitur ex his omnibus locis hujusmodi sensum effici posse arbitramur : Qui concentus etsi plane falsus, tamen quoniam ad fidem nequaquam pertinet, non solum tamquam non injucundus proponi potest, verum etiam tamquam non omnino impossibilis. Neque enim repugnat, ut quod nec verum nec probabile judicamus, id non negemus esse possibile.

cunde refugiens coram laudari, deinde sponsi amore revocata ait : *In hortum nucis descendi videre in nativitate torrentis.* Ubi enim est Ecclesia, nisi ubi virga et gratia floret sacerdotalis ? Ibi est frequenter, ut in amaritudinibus et tentationibus probetur. Per nucem amaritudines intelligimus, per torrentem tentationes, sed tamen tolerabiles, quia scriptum est : *Torrentem pertransivit anima nostra.* Itaque descendit in locum amaritudinis, ubi floret vitis, et malorum granatorum specie diversus et multiplex fructus, qui velut uno tegmine totius corporis fide et caritate munitur. In illa ergo amaritudine non cognovit se anima ; corruptibile enim corpus adgravat animam, et terrenum habitaculum cito inclinatur. Cognoscere autem semper se debet. Sed tentatus est et Petrus, et non se cognovit et Petrus; nam si cognovisset, non negavisset auctorem. Sed cognovit eum Christus : denique cognovit, qui etiam cum respexit (cognoscit enim Dominus qui sunt ipsius) et tamquam suum misericordiæ suæ frænis, ut bonus rector revocavit a lapsu. Rector ergo noster Christus est.

65. Ideoque ait anima ? *Posuit me currus Aminadab.* Anima ergo currus qui bonum rectorem sustinet. Si currus est anima, habet equos vel bonos vel malos. Boni equi virtutes sunt animæ : mali equi, passiones sunt corporis. Bonus ergo rector malos equos restringit et revocat, bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, prudentia, temperantia, fortitudo, justitia. Mali equi iracundia, concupiscentia, timor, iniquitas. Interdum ipsi equi inter se dissident, et aut iracundia protendit, aut timor, et se invicem impediunt, et cursum retardant. At vero boni equi evolant, et a terris ad superiora se subrigunt, animamque elevant : maxime si jugum habeant suave, et onus leve dicentis : *Tollite jugum meum super vos; jugum enim meum suave est, et onus meum leve.* Ipse rector est qui novit equos proprios gubernare, ut æqualis omnium cursus sit. Si velocior est prudentia, tardior justitia, admonet flagello proprio segniorem; si temperantia mansuetior, fortitudo durior, novit copulare discordes, ne forte currum suum dissipent. Itaque licet intelligibili * spectaculo videre unamquamque animam cum summo certamine ad cœlum rapi, festinantes equos qui priores perveniant ad bravium Christi, quo prius imponatur palma cervicibus. Isti sunt equi subjecti fidei jugo, adstricti vinculo caritatis, justitiæ frænis, retinaculis sobrietatis. Pulcre ergo ait : *Posuit me currus Aminadab,* hoc est, pater populi : ipse autem qui pater populi, idem pater Naason, id est, serpentum. Jam tu recole quis sicut serpens in cruce pependerit pro salute universorum, et intelligis illam animam esse pacificam, cui Pater Deus præsul sit, Christus agitator; quia scriptum est et hoc nomen in nostris : *Pater, pater, agitator Israel.*

66. Hic ergo agitator dicit : *Convertere Sunamitis, convertere.* Bene et quasi agitator, et quasi ad currum dicit : *Convertere Sunamitis,* hoc est, pacifica. Quæ enim pacifica est anima, cito se convertit et corrigit, etiamsi ante peccavit, et magis eam Christus adscendit, et regere dignatur, cui dicitur : *Adscende in equos tuos, et equitatus tuus sanitas.* Et alibi : *Misisti equos tuos Tharsis* **. Hi sunt equi Christi. Adscendit ergo equos suos Christus, adscendit Verbum Dei animas pias.

67. Unde cognosce quia et istam adscendit, et perduxit eam ad locum palmæ, quando et dicit ad eam : *Quid pulcra et suavis facta es, caritas, in deliciis tuis ? Statura tua similis facta est palmæ.* Et ipsa ait : *Dixi, adscendam in palmam.* Sed etiam ipsa caritas palma est; ipsa est enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis caritas est. Curramus ergo, ut comprehendamus : curramus, ut vincamus. Qui vicit, adscendit in palmam, et manducat fructus

* *Intelligibile*, hic et passim idem est Ambrosio, ac spiritale vel mysticum, quod nimirum ea non corporis, sed intellectus oculis cerni possint.

** Voce *Tharsis* mare significari Hieronymus auctor est; proindeque ipsa potuit ab aliquo interprete retineri, ubi verterunt alii, εἰς θάλασσαν.

ejus. Qui vicit, jam non currit, sed sedet sicut scriptum est: *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in sede mea, sicut et ego vici, et sedeo cum Patre meo in sede ipsius.* Hinc philosophi curulia illa animarum in suis libris expressere certamina, nec tamen ad palmam pervenire potuerunt; quoniam summitatem Verbi et altitudinem illorum animæ nescierunt, quam cognovit hæc anima, in qua erat Verbi conversio.

68. Sic enim ait: *Ego fratri meo, et super me conversio ejus.* Hunc sensum tertio repetivit diverse in Canticis canticorum. In principio ait: *Frater meus mihi, et ego ei, qui pascit in liliis, usque dum adspiret dies, et amoveantur umbræ.* Deinde ait: *Ego fratri meo, et frater meus mihi, qui pascit inter lilia.* In fine ait: *Ego fratri meo, et super me conversio ejus.* Primum ad institutionem animæ, ideo et præmisit: *Frater meus mihi;* illo enim demonstrante se, etiam anima adhærendi Deo sumsit affectum: quod sequitur, secundum profectum: tertium, secundum perfectionem. In primo quasi in institutione adhuc umbras videt anima, necdum Verbi appropinquantis revelatione commota, sed ideo adhuc ei dies Evangelii non refulgebat: in secundo sine umbrarum confusione odores pios carpit: in tertio jam perfecta requiem in se Verbo ministrat; ut convertatur super eam, et caput suum reclinet, atque requiescat, meritumque jam tenens quæ antea quæsitum invenire non poterat, invitat ad agrum suum dicens:

69. *Veni, frater meus, exeamus in agrum, requiescamus in castellis.* Supra ad hortum invitabat, hic ad agrum habentem non solum florum gratiam, sed etiam triticum et hordeum, hoc est, solidiorum firmamenta virtutum, ut fructus ejus adspicat. *Requiescamus*, inquit, *in castellis*, ad quæ Adam cum de paradiso ejectus esset, fuerat relegatus: in his requiescebat, sed terram operabatur. Qua autem ratione exire eum in agrum velit, intellectus manifestus est; ut quasi bonus pastor pascat gregem suum, lassos ablevet, revocet errantes. Nam etsi ista anima nova et vetera servavit ei; tamen sunt adhuc velut agni, qui lactis succo nutriendi sunt. Ergo quasi perfecta, non pro se, sed pro aliis intervenit, ut de sinu Patris exeat, ut procedat foras tamquam sponsus de thalamo egrediens suo, currat viam ut infirmos lucretur, non in illo secreto Patris solio, et in illa luce immoretur, quo invalidi sequi non queant: sed ut adsumatur et inducatur in domum sponsæ atque secretum. Sit foris sibi, ut nobis intus: sit medius nostrum, etsi non videatur a nobis.

70. Unde ait: *Quis dabit te, frater, lactantem ubera matris meæ? Inveniens te foris, osculabor te.* Bona anima quæ foris est, ut Verbum intus sit: illa extra corpus, ut Verbum habitet in nobis.

71. *Adsumam te*, inquit, *et inducam te.* Recte adsumitur et inducitur Verbum Dei; quia pulsat animam, ut aperiatur sibi ostium. Et nisi apertum sibi ostium invenerit, non intrat. Si quis autem aperuerit januam, intrat et cœnat. Sic sponsa Verbum adsumit, ut adsumendo doceatur; unde non immerito adscendit adhuc ad superiores mansiones, et semper processum accipit.

72. Quod significant virtutes quæ dicunt vel animæ: *Quæ est hæc quæ adscendit candida innitens super fratrem suum?* Superius dixerant: *Quænam est hæc prospiciens tamquam diluculum, speciosa sicut luna, electa sicut sol?* Hic plus quod adjiceretur inventum est, eo quod Verbo Dei innixa adscenderet. Perfectiores enim supra Christum recumbunt, sicut et Johannes in Christi pectore recumbebat. Ita ergo et hæc vel incumbebat in Christo, vel supra ipsum se reclinabat, aut certe quoniam de nuptiis loquimur, jam quasi tradita in Christi dextera, in thalamum ducebatur sponso.

73. Et quia jam copula caritatis est, blanditur ei sponsus, et dicit: *Sub arbore mali elevavi te, illic parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te.* Bona anima quæ requiescit sub arbore fructuosa, et maxime boni odoris. Nam si Nathanael bonus in quo dolus nullus erat, sub arbore fici visus est, utique bona quæ sub arbore mali elevata est a

sponso suo. Plus est enim elevari, quam videri, plus etiam a sponso elevari. Nam etsi Nathanael videbatur sub arbore, tamen anima ejus sponsa non erat, qui occulte veniebat ad Christum, quia verebatur Judæos. Non erat speciosa sicut luna, electa ut sol, quæ erat in umbra, quia sponsa per diem nubit, publice confitetur. Ideo ista sub arbore mali, illa sub ficu; quia hæc confessionis suæ odorem diffundebat longius : illa habebat puritatis et innocentiæ suavitatem, flagrantiam spiritus non habebat.

74. *Illic*, inquit, *parturivit te mater tua, illic parturivit te quæ peperit te;* ibi enim nascimur, ubi renascimur. Parturiuntur autem in quibus Christi imago formatur. Unde et ille ait : *Filioli mei quos ego parturio, donec formetur Christus in vobis.* Parturit enim qui in utero accipit spiritum salutis, et aliis infundit.

75. Unde quoniam jam formatus in hac erat Christus, ait : *Pone me ut signaculum in cor tuum, ut sigillum in brachium tuum.* Signaculum Christus in fronte est, signaculum in corde. In fronte, ut semper confiteamur : in corde, ut semper diligamus signaculum in brachio, ut semper operemur. Luceat ergo imago ejus in confessione nostra, luceat in dilectione, luceat in operibus et factis; ut si fieri potest, tota ejus species exprimatur in nobis. Ipse sit caput nostrum, quia caput viri Christus : ipse oculus noster, ut per illum videamus Patrem : ipse vox nostra, per quem loquamur ad Patrem : ipse dextera, per quem Deo Patri sacrificium nostrum deferamus : ipse quoque est signaculum nostrum, quod est perfectionis et caritatis insigne; quia diligens Pater signavit Filium, sicut legimus : *Quem Pater signavit Deus.* Caritas itaque nostra Christus. Bona caritas, quando obtulit morti se pro delictis nostris : bona caritas, quæ peccata remisit.

76. Et ideo anima nostra induat caritatem, et caritatem hujusmodi quæ sit valida ut mors; quia sicut mors finis peccatorum est, ita et caritas; quoniam qui diligit Dominum, peccare desinit : caritas enim non cogitat malum, neque gaudet super iniquitate, sed omnia sustinet. Nam qui ea quæ sua sunt non quærit, quomodo aliena quæret? Est et mors illa valida per lavacrum, per quam peccatum omne sepelitur, et culpa dimittitur. Talis erat caritas quam deferebat Evangelica illa mulier, de qua Dominus ait : *Remissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.* Est et illa mors sanctorum martyrum valida, quæ culpam abolet superiorem; et ideo valida, cujus non impar est caritas, quæ adæquatur martyrum passioni; ut auferat meritum delictorum.

77. Zelus quoque ut inferi; quoniam qui zelum Dei habet, pro Christo nec suis parcit. Itaque et mortem habet caritas, et zelum habet caritas, et alas ignis habet caritas. Denique Christus diligens Moysen, in igne ei apparuit. Et Hieremias habens in se donum divinæ caritatis, dicebat : *Et erat ignis inflammans in ossibus meis : et dissolutus sum undique, et ferre non possum.* Bona igitur caritas habens alas ignis ardentis, quæ volitat per pectora et corda sanctorum, et exurit quidquid materiale atque terrenum est : quidquid vero sincerum est, probat; et quod contigerit, suo igne meliorat. Hunc ignem in terram misit Dominus Jesus, et refulsit fides, accensa est devotio, illuminata est caritas, justitia resplenduit. Hoc igne inflammavit corda apostolorum suorum, sicut testatur Cleophas dicens : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum aperiret Scripturas?* Alæ igitur ignis flammæ scripturæ sunt divinæ. Denique aperiebat Scripturas, et ignis exibat, atque audientium corda penetrabat. Et vere alæ ignis; quia eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum. Cum Paulus quoque adsumeretur a Christo, vidit circumfulsisse super se lumen, et super eos qui simul erant, cecidit a pavore, et probatior resurrexit : denique apostolus factus est, qui persecutor advenerat. Spiritus quoque sanctus descendit, et replevit totam domum in qua erant plurimi sedentes, et visæ sunt dispertitæ linguæ tanquam ignis. Bonæ alæ caritatis, veræ alæ quæ volitabant per ora apo-

stolorum, et alæ ignis quæ purgatum sermonem loquebantur. His alis evolavit Enoch raptus ad cœlum. His alis evolavit Elias curru igneo, et equis igneis ad superna translatus. His alis Dominus Deus per columnam ignis deducebat Patrum plebem. Has alas habuit Seraphim, quando sumsit carbonem ignis de altari et tetigit os Prophetæ, et iniquitates ejus abstulit, et peccata purgavit. Harum alarum igne purgati sunt filii Levi, et baptizantur populi nationum, sicut testificatur Johannes, dicens de Domino Jesu: *Ipse vos baptizabit in spiritu et igne.* Merito uri renes suos volebat et cor suum David, quia alas igneas caritatis sciebat non esse metuendas. Merito Hebræi pueri in fornace ardenti non sentiebant ignis incendia; quia caritatis eos flamma refrigerabat. Et ut plenius cognoscamus quia alas habebat perfecta caritas, audisti Dominum dicentem: *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas?*

78. Sumamus igitur has alas, quæ sicut flammæ ad superiora dirigant. Exuat unusquisque animam suam involucris sordidioribus, et quasi aurum igne approbet detersam luto. Sic enim purgatur anima, velut aurum optimum. Pulcritudo autem animæ sincera virtus, et decus verior cognitio supernorum; ut videat illud bonum ex quo pendent omnia, ipsum autem ex nullo. Eo igitur vivit, atque intellectum accipit. Vitæ enim fons est summum illud bonum, cujus caritas nobis et desiderium accenditur, cui appropinquare et misceri voluptas est: quod ei qui non videt, desiderio est, et ei qui videt, inest; ideoque universa alia despicit, hoc uno mulcetur et delectatur. Hoc est quod subministrat universis substantiam: ipsum autem in semetipso manens dat aliis, nihil autem in se ex aliis suscipit. De quo Propheta ait: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges.* Hoc solum videre desideravit, sicut ipse alibi ait: *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et videam delectationem Domini, et considerem templum ejus.* Si quis igitur purum illud, et incorporeum summum illud videre meruerit, quid habeat aliud quod desideret? Denique Petrus in monte gloriam resurrectionis Christi vidit, et nolebat descendere dicens: *Domine, bonum est nos hic esse.* Et quanto incomparabilior est illa divinitatis gloria, et lux inaccessibilis, quam si quis viderit, quid aliud concupiscat? Non regna, non facultates, honores, gloriam, potestates. Illis enim uti nihil beatitudinis est, hoc uti beatum est; ut illa despiciens, ad hoc conversus maneat. Hanc igitur videns pulcram imaginem ingrediatur intus, foris relinquat vultum corporis. Nam qui intuetur corpora, non debet introrsum intueri; ne more mergentis in gurgite rapiatur atque absorbeatur, et quasi in profundum demersus nusquam appareat. Fugiamus ergo in patriam verissimam. Illic patria nobis, et illic Pater a quo creati sumus, ubi est Hierusalem civitas quæ est mater omnium.

79. Sed quæ est fuga? Non utique pedum, qui sunt corporis. Isti enim quocumque currunt, in terra currunt, et de solo ad solum transeunt. Nec navibus fugiamus, aut curribus, aut equis qui obligantur et cadunt: sed fugiamus animo, et oculis, aut pedibus interioribus. Adsuescamus oculos nostros videre quæ dilucida et clara sunt, spectare vultum continentiæ et temperantiæ, omnesque virtutes, in quibus nihil scabrum, nihil obscurum et tortuosum sit: et se ipsum spectet quis, et conscientiam suam: illum oculum mundet, ne quid sordium habeat. Quod enim videtur, non debet dissonare ab eo qui videt, quoniam conformes nos Deus imaginis voluit esse Filii sui. Cognitum igitur nobis est illud bonum, nec longe est ab unoquoque nostrum: *In ipso enim vivimus, et sumus, et movemur. Ipsius enim et genus sumus*, ut Apostolus gentiles posuit significare. Ipsum est bonum quod quærimus, et solum bonum. Nemo enim bonus, nisi unus Deus. Hic est oculus qui magnum illum et verum decorem intuetur. Solem nisi sanus et vigens

oculus non adspicit; nec bonum potest videre nisi anima bona. Fiat ergo bonus qui vult videre Dominum, et quod est bonum. Hujus boni similes simus, et secundum id operemur quæ bona sunt. Hoc est bonum quod supra omnem operationem est, supra omnem mentem atque intellectum : ipsum est quod semper manet, ad ipsum convertuntur omnia, in quo habitat plenitudo divinitatis, et per ipsum reconciliantur omnia in ipsum. Et ut plenius definiamus quid sit bonum : VITA est bonum, quia semper manet, dans vivere et esse omnibus; quia fons est omnium vita Christus, de quo ait Propheta : *In umbra ejus vivemus*. Nunc enim vita nostra abscondita in Christo est : cum autem apparuerit Christus vita nostra, tunc et nos cum illo apparebimus in gloria. Ergo non timeamus mortem; quoniam requies est corporis, animæ autem vel libertas, vel absolutio. Nec vereamur eum qui potest carnem interficere, animam autem non potest; quia non timemus eum qui potest vestimentum auferre, non timemus eum qui potest nostra furari, nos autem non potest. Nos igitur animæ sumus, si volumus esse Hebræi de iis qui sunt socii Jacob, id est, imitatores ejus. Nos animæ sumus, nostra autem membra vestimenta sunt : servanda sunt quidem vestimenta, ne scindantur, ne inveterascant : sed ille magis qui his utitur, servare se debet et custodire.

DE BONO MORTIS

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Connectit hunc librum cum præcedenti; et proponit dubium: Quomodo mors non dicatur mala, licet sit vitæ contraria?

1. QUONIAM de Anima superiore libro sermonem aliquem contexuimus, faciliorem viam putamus de Bono mortis conficere aliquid. Quæ si animæ noceat, malum videri potest : si nihil autem officiat animæ, ne malum quidem. Quod autem malum non est, id etiam bonum; quoniam quod vitiosum, id malum : quod autem vitio caret, id bonum; ideoque bona malis contraria sunt, et mala bonis. Denique innocentia est, ubi non est nocendi voluntas; et noxius dicitur, qui non sit innoxius; misericors, qui remittat; immisericors, qui ignoscere atque inflecti nesciat.

2. Sed forte aliquis adserat : Quid tam contrarium, quam vita morti? Si ergo vita putatur bonum, quomodo mors non est mala? Et ideo quid sit vita, quid etiam mors, consideremus. Vita est spirandi munere frui, mors privari. Hoc autem spirandi munus apud plerosque in bonis ducitur. Hoc est ergo vita, frui bonis : mors contra, bonis exui. Et Scriptura dicit : *Ecce dedi ante faciem tuam vitam et mortem, bonum et malum*, vitam bonum appellans, mortem malum; vel illa sibi priora, et hæc sibi conferens. Denique ut lectionis divinæ exemplo utamur, in paradiso est positus homo, ut ederet de ligno vitæ, et cæteris paradisi lignis : de ligno autem in quo esset cognitio boni et mali, non ederet : qua die autem ederet, morte moreretur. Non servavit præceptum, et caruit fructu, atque ejectus de paradiso mortem gustavit. Malum igitur mors, quæ prætio damnationis infertur.

CAPUT II.

Præmissa distinctione de triplici genere mortis, ostendit tertium genus medium esse; immo potius bonum judicandum, quod nos vitæ miseriis ac peccatis liberet: idem tamen patienter exspectandum.

3. SED mortis tria sunt genera. Una mors peccati est, de qua scriptum est : *Anima quæ peccat ipsa morietur*. Alia mors mystica, quando quis peccato moritur, et Deo vivit, de qua ait Apostolus : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem*. Tertia mors est, qua cursum vitæ hujus et munus explemus, id est, animæ corporisque secessio. Advertimus igitur quod una mors sit mala, si propter peccata moriamur : alia mors bona sit, qua is qui fuerit mortuus, justificatus est a peccato : tertia mors media sit; nam et bona justis videtur, et plerisque metuenda, quæ cum absolvat omnes, paucos delectat. Sed non hoc mortis est vitium, at nostræ infirmitatis, qui voluptate corporis, et delectatione vitæ istius capimur, et cursum hunc consummare trepidamus, in quo plus amaritudinis, quam voluptatis est. At non sancti ac sapientes viri, qui longævitatem peregrinationis hujus ingemiscebant, dissolvi, et cum Christo esse pulcrius æstimantes: denique diem generationis suæ execrabantur, sicut quis ait : *Pereat dies illa in qua natus sum*.

4. Quid enim est quod hæc vita delectet, plena ærumnarum et sollicitudinum? In qua innumeræ calumniæ, et multæ molestiæ, et multæ lacrymæ

* Synchronus est liber iste superiori, hoc est eumdem circa annum, scilicet 387, editus. Quanta autem inter utrumque cognatio sit, e primis verbis ostendit auctor ipse.

eorum qui afflictantur molestiis, et non est, inquit, qui eos consoletur. Et ideo laudat Ecclesiastes *defunctos magis quam viventes. Et optimus*, inquit, *supra hos duos, qui nondum natus est, qui non vidit hoc malum*. Et alibi idem Ecclesiastes meliorem longævo viro eum adseruit, quem abortu ejecit mater sua; quia non vidit hæc mala quæ fiunt in hoc mundo, nec in has venit tenebras, nec in vanitate ambulavit sæculi; et ideo requiem hic magis habebit qui in hanc vitam non venit, quam ille qui venit. Quid enim boni est homini in hac vita, qui in umbra vivit, nec expleri potest cupiditatibus suis? Et si expleatur divitiis, fructum quietis amittit, quia cogitur custodire quod misera aviditate quæsierit; ut miserius eas possideat, cui prodesse non poterunt. Quid enim miserius quam ut custodia torqueat, quarum abundantia nihil prosit?

5. Itaque si plena oneris vita, utique finis ejus allevamento est: allevamentum autem est bonum, mors autem finis: mors igitur bonum est. Neque enim aliter gavisus est et Simeon, qui responsum acceperat non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini; et cum eum parentes in templum inducerent, suscepit manibus suis, et dixit: *Nunc dimittis servum tuum in pace;* quasi necessitate quadam teneretur in hac vita, non voluntate. Ita dimitti petit, quasi a vinculis quibusdam ad libertatem festinaret. Sunt enim velut vincula quædam corporis hujus, et quod est gravius, vincula tentationum, quæ nos alligant, et ad injuriam captivitatis adstringunt quadam lege peccati. Denique in exitu ipso videmus quemadmodum anima decedentis paulatim solvat se vinculis carnis, et ore emissa evolet tamquam carcereo corporis hujus exuta gurgustio. Denique festinabat etiam sanctus David de hoc loco peregrinationis exire, dicens: *Advena ego sum apud te in terra et peregrinus, sicut omnes patres mei.* Et ideo tamquam peregrinus ad illam sanctorum communem omnium patriam festinabat, petens pro hujus commorationis inquinamento remitti sibi peccata, priusquam discederet e vita. Qui enim hic non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit. Non erit autem qui ad vitam æternam non poterit pervenire, quia vita æterna remissio peccatorum est. Ideoque dicit: *Remitte mihi, ut refrigerer, priusquam abeam, et amplius non ero.*

6. Quid igitur tantopere vitam istam desideramus, in qua quanto diutius quis fuerit, tanto majore oneratur sarcina peccatorum? Ipse Dominus ait: *Sufficit diei malitia sua.* Et Jacob dixit: *Dies annorum vitæ meæ quos habeo, centum triginta, minimi et mali,* non quia dies mali, sed quia nobis accessu dierum malitiæ incrementa cumulantur. Nullus enim dies sine nostro peccato prætcrit.

7. Unde egregie Apostolus ait: *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum,* aliud ad necessitatem vitæ referens, aliud ad mortis utilitatem. Christus enim nobis vivere est, cui servimus, cui oportet ut a sanctis suis in Evangelii prædicatione deferatur obsequium. Denique et Simeon qui ait: *Nunc dimittis servum tuum,* propter Christum exspectabat. Christus enim rex noster est; et ideo quod rex jubet, deserere non possumus et contemnere. Quantos imperator terræ hujus in peregrinis locis aut honoris specie, aut muneris alicujus causa jubet degere? Numquid hi inconsulto imperatore discedunt? Et quanto amplius est divinis parere, quam humanis? Vivere ergo sancto Christus est, et mori lucrum. Unde Apostolus quasi servus; non enim refugit vitæ obsequium, et quasi sapiens lucrum mortis amplectitur. Lucrum est enim evasisse incrementa peccati, lucrum fugisse deteriora, et ad meliora transisse. Et addidit: *Dissolvi enim, et cum Christo esse multo melius: permanere autem in carne magis necessarium propter vos.* Aliud melius, aliud necessarium. Necessarium propter fructum operis, melius propter gratiam et copulam Christi.

CAPUT III.

Mors naturalis definitur ac laudatur. Item mortificatio, quæ mortis quædam imitatio est, explicatur, atque a multiplici utilitate similiter commendatur. Ad extremum proponitur brevis atque elegans vitæ descriptio.

8. ERGO quoniam docuit Apostolus eum qui evaserit ex hoc corpore, si meruerit tamen, cum Christo futurum, quid sit mors, quid etiam vita, consideremus. Itaque Scriptura docente, cognovimus quia mors absolutio est animæ et corporis, et quædam hominis separatio. Solvimur enim hoc nexu animæ et corporis, cum recedimus. Unde et David ait : *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiam laudis.* Vincula autem vitæ hujus, id est, conjunctionis nostræ quæ ex anima constat et corpore, significari docet superior versiculus psalmi hujus : *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Et ideo quasi propheta prævidens se cum sanctis, et qui pro devotione animas suas in Christo deposuerunt, futurum, lætatur; quia et ipse obtulit se fideliter pro Dei populo adversus Goliam, cum singulari certamine dimicaret, et solus commune periculum et crimen refelleret; vel cum se morti pro Domini placanda offensione promtus objiceret; vel cum se pro salute populi laborantis divinæ ultioni paratus offerret. Sciebat enim gloriosius esse pro Christo mori, quam regnare in hoc sæculo. Quid enim præstantius quam fieri Christi hostiam? Itaque cum frequenter ab eo legamus Domino oblata esse sacrificia, hoc tamen loco addidit: *Tibi sacrificabo hostiam laudis.* Non sacrifico, inquit, sed sacrificabo, significans illud perfectum esse sacrificium, quando unusquisque Domino, corporis hujus vinculis absolutus adsisteret, et offerret se hostiam laudis; quia ante mortem nulla est perfecta laudatio : neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint. Mors igitur solutio est animæ et corporis. Denique et in Apostolo docuimus lectum : *Dissolvi, et cum Christo esse multo melius.* Solutio autem ista quid aliud agit nisi ut corpus resolvatur et quiescat : anima autem convertatur in requiem suam, et sit libera, quæ si pia est, cum Christo futura sit?

9. Quid igitur in hac vita aliud justi agunt, nisi ut exuant se hujus corporis contagionibus, quæ velut vincula nos ligant; et se ab his molestiis separare contendant, renuntient voluptatibus suis atque luxuriæ, fugiant flammas libidinum? Nonne igitur unusquisque in hac vita positus speciem mortis imitatur, qui potest ita se agere; ut ei moriantur omnes corporis delectationes, et cupiditatibus omnibus, mundique illecebris etiam ipse moriatur, sicuti mortuus erat Paulus dicens : *Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo?* Denique ut sciamus quia est mors in hac vita, et bona mors, hortatur nos, ut mortem Jesu in corpore nostro circumferamus. Qui enim habuerit in se mortem Jesu, is et vitam Domini Jesu in corpore suo habebit. Operetur igitur mors in nobis, ut operetur et vita. Bona vita post mortem, hoc est, bona vita post victoriam, bona vita absoluto certamine; ut jam lex carnis legi mentis repugnare non noverit; ut jam nobis nulla sit cum corpore mortis contentio, sed sit in corpore mortis victoria. Atque haud scio ipse an majoris virtutis mors ista quam vita sit. Certe Apostoli moveor auctoritate dicentis : *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis.* Unius mors quantorum populorum vitam ædificabat? Itaque docet et istam mortem in hac vita positis expetendam, ut mors Christi in corpore nostro eluceat, et illam beatam qua corrumpitur exterior, ut renovetur interior homo noster, et terrestris domus nostra dissolvatur, ut habitaculum nobis cœleste reseretur. Imitatur igitur mortem qui se a communione carnis hujus abducit, atque illis vinculis solvit, de quibus tibi dicit Dominus per Esaiam : *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, et omnem circumscriptionem iniquam dirumpe.*

10. Imitatur et ille mortem qui se voluptatibus exuit, et æternis delectatio-

nibus adtollit, atque ablevat, et in illo cœlesti habitaculo locat, in quo Paulus cum adhuc viveret, conversabatur; aliter enim non diceret : *Nostra autem conversatio in cœlis est,* quod pariter ad præsumtionem meriti potest meditationemque conferri. Illic enim erat ejus meditatio, illic animæ ejus conversatio, illic ejus prudentia, quæ utique intra angustias carnis hujus hærere non solebat. Sapiens enim cum illud divinum inquirit, absolvit animam suam corpore, et ejus ablegat contubernium, cum illam veri tractat scientiam, quam velut nudam sibi et apertam desiderat demonstrari; et ideo retibus quibusdam, et nebulis hujus corporis se quærit exuere. Neque enim manibus istis aut oculis atque auribus comprehendere illam supernam possumus veritatem; quoniam quæ videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna. Denique sæpe fallimur visu, et aliter quam sunt, pleraque videmus. Fallimur etiam auditu; et ideo contemplemur non illa quæ videntur, sed quæ non videntur, si nolimus falli. Quando igitur anima nostra non fallitur, quando solium veritatis adtingit, nisi quando se ab isto secernit corpore, neque ab ipso decipitur et illuditur? Illuditur enim visu oculorum, illuditur auditu aurium; et ideo relinquat illud et deserat. Unde Apostolus clamat : *Ne tetigeritis, ne adtaminaveritis, ne gustaveritis omnia quæ sunt ad corruptelam.* In corruptela enim sunt, quæ sunt in corporis indulgentia. Et ideo ostendens non per corporis indulgentiam, sed per animæ elevationem, et cordis humilitatem se invenisse quod verum est, addidit : *Nostra autem conversatio in cœlis est.* Ibi igitur quærat quod verum est, quod est et manet, seque in se colligat, et congreget omnem aciem virtutis suæ; neque aliis committat et credat, sed se ipsum cognoscat et intelligat; et quod sibi videtur verum esse, hoc sequendum noverit; quod delectatione carnali eligendum æstimaverit, hoc sciat falsum, ab eo fugiat et recedat, quia fraudis est plenum.

11. Merito ergo depretiavit et dehonestavit hoc corpus, corpus mortis appellans. Quis enim oculis potuit videre virtutis splendorem? Quis justitiam manibus comprehendere? Quis sapientiam oculorum obtutibus intueri? Denique quando aliquid cogitamus, neminem nobis occurrere, neminem volumus obstrepere auribus nostris, atque ita intendimus animo, ut plerumque non videamus præsentia. Quinetiam in noctibus sincerius cogitamus, et tunc melius quæ movent, corde meditamur. Unde et Propheta ait : *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini.* Sæpe etiam aliqui claudunt oculos, si quid profundæ volunt nisi cogitationis eruere, oculorum impedimenta vitantes. Sæpe etiam solitudines captamus, ne cujus sermo nostris auribus insusurret, et quasi semita quædam inhærentem cogitationi animam abducat a vero, atque ab intentione deflectat.

12. Multas igitur occupationes nobis corporis hujus necessitas gignit, atque usus invehit, quibus impeditur animæ vigor, ac revocatur intentio. Unde de se pulcre dicit sanctus Job : *Memento quia lutum me finxisti.* Si ergo lutum est corpus, oblinit nos utique, non diluit, et coinquinat animam inquinamento intemperantiæ. *Corium et carnem me,* inquit, *induisti, ossibus et nervis intexuisti.* Ligatur itaque et distenditur anima nostra istius corporis nervis, et ideo interdum rigescit, sæpe curvatur. Et addidit : *Ab iniquitate innocentem me non fecisti. Si enim impius fuero, væ mihi : si autem sim justus, non potero me reclinare. Plenus enim confusionis sum. Introduxisti super me tentationes.* Quid enim est aliud hæc vita nisi plena laqueorum? Inter laqueos ambulamus, inter plurimas versamur tentationes. Denique idem supra ait : *Numquid non tentatio est vita hominis in terra?* Bene addidit in terra, quia est vita hominis et in cœlo. *Sicut mercenarii,* inquit, *merces vita ejus,* in labore scilicet et tepore, levior fabulis, et fluitans, et natans verbis : cujus habitatio in luteis domibus, et ipsa vita in luto. Nulla firmitudo sententiæ, nulla constantia. In die nox desideratur, in nocte dies

quæritur : ante escam gemitus, inter cibos fletus, lacrymæ, dolores, timores, sollicitudines, nulla requies a perturbationibus, nulla a laboribus reclinatio, iræ et indignationis motus horridior. Plerique cupiunt mortem, et non impetrant : si autem impetraverint, gratulantur; quia sola est mors requies viro.

CAPUT IV.

Mortem multis hominibus esse bonam : sed maxime quod sit finis peccati, et ad meliorem vitam transitus; quodque ipsa nos redemerit.

13. Sed dicet aliquis scriptum esse quia Deus mortem non fecit : vita erat in paradiso, ubi lignum vitæ, et vita erat lux hominum. Mors igitur mala, quæ accessit et subintravit. Sed quomodo mors mala, si aut secundum gentiles sensu caret, aut secundum Apostolum lucrum Christus est, cum quo esse multo melius? Quomodo igitur mors nobis malum, si nullus post mortem sensus est? Ubi enim nullus sensus, nullus utique injuriæ dolor, quia dolor sensus est. Aut quia est post mortem sensus, est etiam vita post mortem, et superstes mortis est anima quæ sensu utitur, et vita fungitur. Cum autem manet post mortem vita atque anima, manet bonum, nec morte amittitur, sed augetur : nec ullo impedimento mortis retardatur anima : sed operatur magis, quia operatur quæ sua sunt, sine ulla societate corporis, quod animæ majori oneri quam usui est. Quid igitur mali est animæ, quæ puritatem suam custodierit et virtutum disciplinam servaverit? Aut si non servaverit, non mors malum, sed vita; quia vita non fuit. Quæ est enim vita vitiis peccatisque obsita? Quid igitur accusamus mortem, quæ aut vitæ pretium luit, aut abolet ejus dolorem atque cruciatum? Itaque mors aut suæ quietis bono utitur, aut malo alieno laborat.

14. Nunc illud specta : si vita oneri, mors absolutioni : si vita supplicio, mors remedio : aut si judicium post mortem, etiam vita post mortem. Vita igitur hic non est bona : aut si hic vita bona, quomodo mors illic non est bona, cum ibi nullus supersit terribilis judicii metus? Sed ipsa hic vita bona si est, quibus rebus bona est? Virtute utique, et bonis moribus. Non ergo secundum animæ et corporis copulam bona est : sed quia per virtutem quod malum est suum repellit; quod autem bonum est mortis, adipiscitur; ut quod animæ est, magis quam id quod contubernii et conjunctionis operetur. Quod si vita bona, quæ animæ se a corpore separantis est speculum, et si anima bona quæ se elevat atque abducit a corporis contubernio; et mors utique est bonum, quæ animam a societate carnis hujus absolvit et liberat.

15. Omnifariam igitur mors est bonum; et quia compugnantia dividit, ne se invicem impugnent; et quia portus quidam est eorum qui magno vitæ istius jactati salo, fidæ quietis stationem requirunt; et quia deteriorem statum non efficit : sed qualem in singulis invenerit, talem judicio futuro reservat, et quiete ipsa fovet, et præsentium invidiæ subducit, et futurorum exspectatione componit. Accedit eo, quod frustra homines mortem timent, quasi finem naturæ. Nam si recolamus quod Deus mortem non fecerit : sed postquam homo lapsus in flagitium est prævaricationis et fraudis, sententia eum comprehenderit, ut in terram suam terra remearet, inveniemus mortem finem esse peccati; ne quo esset vita diuturnior, eo fieret culpa numerosior. Passus est igitur Dominus subintrare mortem, ut culpa cessaret. Sed ne iterum naturæ finis esset in morte, data est resurrectio mortuorum; ut per mortem culpa deficeret, per resurrectionem autem perpetuaretur natura. Ideoque mors hæc transitus universorum est. Opus est ut constanter transeas. Transitus autem a corruptione ad incorruptionem, a mortalitate ad immortalitatem, a perturbatione ad tranquillitatem. Non igitur nomen te mortis offendat, sed boni transitus beneficia delectent. Quid est enim mors, nisi sepultura vitiorum, virtutum suscitatio? Unde et ille ait : *Moriatur anima mea in animis justorum*, id est, consepeliatur, ut sua vitia deponat, justorum

adsumat gratiam qui mortificationem Christi in corpore suo atque anima circumferunt. Mortificatio autem Christi, remissio peccatorum, abolitio criminum, erroris oblivio, adsumtio gratiarum est. Quid autem de bono mortis plenius possumus dicere, quam quod mors est quæ mundum redemit?

CAPUT V.

Hortatur ad contemtum mortis, ejusdemque usum, id est, mortificationem, in hacce vita imitandum. Dein quemadmodum anima ad similitudinem Dei exaltetur, a quo pingatur, et custodiatur, aperit. Tum de horto mentis, ac fructibus, quibus pascatur Verbum, disputat.

16. Sed de communi omnium morte dicamus. Quid eam timeamus, quæ animæ nocere non soleat? Scriptum est enim: *Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere.* Per mortem autem istam anima liberatur, dum a corporis contubernio secernitur, et involucris perturbationis exuitur. Unde et nos dum in corpore sumus, usum mortis imitantes ablevemus animam nostram ex istius carnis cubili, et tamquam de isto exsurgamus sepulcro. Abducamus nos a corporis nexu, relinquamus omnia quæcumque terrena sunt; ut cum venerit adversarius, nihil in nobis inveniat suum. Contendamus ad illud æternum, ad illud divinum evolemus pennis dilectionis, et remigio caritatis. Surgamus hinc, hoc est, de sæcularibus atque mundanis. Dixit enim Dominus: *Surgite, eamus hinc,* præcipiens ut unusquisque surgat de terrenis, erigat animam humi jacentem, ad superna adtollat, excitet aquilam suam, et illam aquilam de qua dictum est: *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Ad animam hoc dictum est. Anima ergo nostra sicut aquila alta petat, supra nubes volet, renovatis splendescat exuviis, cœlo volatus inferat, ubi laqueos incidere non possit. Avis enim quæ descendit ex alto, vel quæ in altum se extollere non potest, frequenter aut laqueis capitur, aut visco fallitur, aut quibuscumque irretitur insidiis. Sic quoque et anima nostra caveat ad hæc mundana descendere. Laqueus est in auro, viscus in argento, nexus in prædio, clavus est in amore. Dum aurum petimus, strangulamur: dum argentum quærimus, in visco ejus hæremus: dum prædium invadimus, alligamur. Quid inane quærimus lucrum pretiosæ animæ detrimento? Exiguus tibi est totus mundus pro unius animæ dispendio. Quid enim prodest homini si hunc mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut quam commutationem dabis pro anima tua? Non auro redimitur, non argento, immo auro amittitur. Quin etiam mulieris decus, dum tentatur, adstringit. Clavus est libido, clavus tristitia, clavus iracundia, clavi sunt omnes passiones, quæ velut veru quodam animam nostram penetrant, et infigunt corpori, visceribusque ejus annectunt.

17. Fugiamus ergo hæc mala, et exaltemus animam nostram ad illam imaginem Dei et similitudinem. Fuga malorum similitudo Dei est, et virtutibus imago Dei acquiritur. Ideo qui nos pinxit quasi auctor, pinxit virtutum coloribus: *Ecce ego,* inquit ad Hierusalem, *pinxi muros tuos.* Non detergamus penicillo negligentiæ depicta animæ nostræ firmamenta muralia. Ideo dixit: *Muros pinxi,* quibus hostem possimus avertere.

18. Habet anima muros suos, de quibus eminet, et de quibus ait: *Ego civitas munita, ego civitas obsessa.* His munitur muris, his obsessa defenditur. Et vere murus anima, quæ prætendit * in castris. Unde et ipsa ait in Canticis: *Ego murus, ubera mea ut turres.* Bonus murus quem pinxit Dominus, sicut ipse ait: *In manibus meis pinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper.* Bona anima quæ habet speculatorem Deum, et in manibus ejus est, sicut anima prophetica, quæ in manus Domini commendatur ut spiritus, et quæ in conspectu Dei est; *Oculi enim Domini super justos,* sicut et ipse ait: *Ego eram in oculis ejus tamquam inveniens pacem.* Bonas turres habet quæ habet et de intelligibilibus verbum, et de moralibus dis-

* Supple *tabernaculum.*

25. Moriatur igitur nobis hoc sæculum, moriatur nobis carnis istius sapientia, quæ inimica est Deo. Subjiciamus animam nostram soli Christo, ut dicat unusquisque : *Nonne Deo subjecta est anima mea?* Non sæculo subdita, non mundo, inquit, subdita. Non potest hoc pecuniosus, non potest avarus dicere : sed dicit justus et continens. Avarus autem dicit : *Anima, habes multa bona in annos multos posita, requiesce, manduca, bibe, epulare;* quia avari anima subdita est luxuriæ corporali : justi autem anima utitur corpore ut instrumento aut organo, quæ velut præclara artifex quo vult obsequium corporis ducit, et effingit de eo speciem quam elegerit, et eas quas voluerit, facit in eo resonare virtutes, pangens nunc modulos castitatis, nunc modulos temperantiæ, sobrietatis carmen, integritatis dulcedinem, virginitatis suavitatem, gravitatem viduitatis. Interdum tamen modulator compatitur organo suo. Et ideo honesta modulare, ut sit honesta compassio. Nam et ille qui videt, videndo plerumque, et audiens audiendo afficitur. Et ideo dicit Scriptura : *Oculi tui recta videant.* Et infra : *Ne multus fueris ad alienam. Noli intendere in oculos juvenculæ. Noli intendere in verba meretricis.*

CAPUT VII.

Laqueos quoque nobis circumfusos esse in corpore: hoc regi oportere ab anima, quæ tamen ipsi nonnumquam compatitur. Præterea tot molestiis vitam abundare, ut odio habeatur, et mors solis impiis amara sit, quibus tamen vita debeat esse amarior. Mortem igitur malum non esse.

26. Et quid de extraneis laqueis loquor? Nostri nobis laquei sunt cavendi. In ipso hoc corpore nostro laquei circumfusi nobis sunt, quos debemus vitare. Non credamus nos huic corpori, non misceamus cum eo animam nostram. *Cum amico, inquit, misce animum tuum, non cum inimico.* Inimicum tibi est corpus tuum quod repugnat menti tuæ, cujus opera inimicitiæ, dissentiones, lites, perturbationesque sunt. Noli cum eo miscere animam tuam, ne utrumque confundas. Nam si miscetur, ergo melior fit caro quæ inferior est, quam anima quæ superior; quia anima vitam corpori tradit, caro autem mortem animæ transfundit. Confunditur ergo utriusque operatio, confunditur prope ipsa utriusque substantia. Igitur suscipit in se anima insensibilitatem defuncti corporis, et corpus omnibus animæ virtutibus fungitur. Ac ne forte quia infunditur anima corpori, etiam confundi putetur, exemplum nobis sit hujus luminis gratia. Siquidem et lumen terreno loco infunditur, nec tamen confunditur. Non sit ergo confusa operatio, quorum dispar substantia est : sed sit anima in corpore, ut vivificet corpus, hoc gubernet, illuminet.

27. Negare tamen non possumus quod compatiatur corpori suo; nam et contristatur. Siquidem Jesus ait : *Tristis est anima mea usque ad mortem*, affectum hominis in se exprimens. Et alibi : *Anima mea turbata est valde.* Siquidem et modulator modulis suis, aut tibiæ, aut citharæ, aut organi, voce, gestu, affectuque compatitur. In tristibus sonis tristior, in lætis lætior, in acutioribus excitatior, in ipsis mitioribus mitior atque mansuetior; ut sonos cantuum ipse commendet, et quodammodo moduletur affectus. Anima quoque in hoc corpore tamquam in fidibus musicis, quæ sobria est tamen summis, ut ita dicam, digitis velut nervorum sonos, ita pulsat carnis istius passiones, ut consonum reddat morum atque virtutum consentientemque concentum ; ut in omnibus cogitationibus suis, in omnibus operibus id custodiat, ut omnia consilia et facta sibi concinant. Anima est ergo quæ utitur, corpus quod usui est; ac per hoc aliud quod in imperio, aliud quod in ministerio : aliud quod sumus, aliud quod nostrum est. Si quis animæ pulcritudinem diligit, nos diligit : si quis corporis decorem diligit, non ipsum hominem, sed carnis diligit pulcritudinem, quæ tamen cito marcescit et defluit.

28. Unde illi intende, de quo dicit Propheta : *Qui non accepit in vanum animam suam.* In vanum accepit animam suam (ut jam de hujus vitæ dicamus

molestiis) qui sæcularia struit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendum et bibendum surgimus, et nullus expletur, ut non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quærimus, et nullus cupiditati modus ponitur. *Non satiabitur*, inquit, *oculus visu, nec auris auditu.* Qui diligit argentum, non satiatur argento. Nullus finis laboris, et nullus est fructus abundantiæ. Cupimus quotidie scire nova; et quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adjectio? Omnia quæ sunt jam fuerunt, et nihil sub sole est novum, sed omnia vanitas. *Totam vitam odio habui*, dixit Ecclesiastes. Qui vitam odio habuit, mortem utique prædicavit. Denique mortuos laudavit magis quam viventes; et illum judicavit beatum, qui in hanc vitam non venit, nec inanem hunc suscepit laborem. *Circuivit*, inquit, *cor meum, ut scirem impii lætitiam, et considerarem, et quærerem sapientiam, et numerum, et ut scirem per imperium lætitiam, et molestiam, et jactationem; et inveni ego eam amariorem, quam mortem*: non quia amara sit mors, sed quia impio amara; et tamen amarior vita, quam mors. Gravius est enim ad peccatum vivere, quam in peccato mori; quia impius quamdiu vivit, peccatum auget: si moriatur, peccare desinit.

29. Plerique criminum suorum absolutione lætantur. Si emendaturi sunt, recte: si perseveraturi in eis, stulte; quia longe illis plus damnatio profuisset, ne incrementa facerent peccatorum. De quo sublimis est sententia Apostoli dicentis, quod non solum ii qui flagitiosa agunt, sed etiam qui ea approbant, digni morte sunt: sed et illos qui talia condemnant in aliis qualia ipsi agunt, inexcusabiles haberi, ut et sua damnatos sententia. Cum enim alios condemnant, se ipsos condemnant. Nec sibi eos blandiri oportere, quia pœnarum ad tempus immunes videntur, et exsortes reatus; cum graviores pœnas intra se luant, et sibi rei sint, qui aliis non videntur; atque in se intorqueant graviorem conscientiæ sententiam, cum de aliorum peccatis judicant. Sed noli, inquit, o homo, divinæ bonitatis et patientiæ thesauros contemnere; bonitas enim Dei ad pœnitentiam te provocat, ad correctionem invitat: duritia autem tua, qua in erroris pertinacia perseveras, futuri judicii auget severitatem, ut dignam retributionem tuorum accipias delictorum.

30. Non igitur mors malum. Nam neque apud viventes mors est, neque apud defunctos: apud alios enim non est, quia adhuc vivunt, alii transierunt. Itaque neque apud eos amara est, qui eam adhuc nesciunt, hoc ipso quia nesciunt; neque apud eos qui jam et secundum corpus nihil sentiunt, et secundum animam liberati sunt.

CAPUT VIII.

Nihil terroris habere ipsam mortem, sed opinionem de morte terrori esse; quæ quidem opinio ad vitam referenda est. Duas causas esse cur mors habeatur terribilis, quibus refutatis, mors variis testimoniis, sed præsertim B. Job auctoritate prædicatur.

31. Quod si terribilis apud viventes æstimatur, non mors ipsa terribilis est, sed opinio de morte, quam unusquisque pro suo interpretatur affectu, aut pro sua conscientia perhorrescit. Suæ igitur unusquisque conscientiæ vulnus accuset, non mortis acerbitatem. Denique justis mors quietis est portus, nocentibus naufragium putatur. Certe iis quibus gravis est timor mortis, non est grave mori, sed grave est vivere sub metu mortis. Non ergo mors gravis, sed metus mortis. Metus autem opinionis est: opinio vero nostræ infirmitatis, contraria veritati. Nam per veritatem virtus, per opinionem infirmitas. Opinio autem non mortis utique, sed vitæ est. Ergo illud grave vitæ magis invenitur esse. Liquet igitur quia mortis metus non ad mortem referendus est, sed ad vitam. Non enim habemus quod in morte metuamus, si nihil quod timendum sit vita nostra commisit. Etenim prudentibus delictorum supplicia terrori sunt: delicta autem non mortuorum actus sunt, sed viventium. Vita igitur ad nos refertur, cujus actus in nostra potestate est: mors autem nihil ad nos; est enim separatio animæ et corporis: anima absolvitur, cor-

pus resolvitur. Quæ absolvitur, gaudet: quod resolvitur in terram suam, nihil sentit: quod nihil sentit, nihil ad nos.

32. Tamen si mors malum, quomodo juvenes non timent fieri senes, nec finitimam morti verentur ætatem; patientiusque deficit qui præsumta morte deficit, quam qui inopinata. His quoque qui mortem malum putant, aptum responsum arbitror, quia per vitam ad mortem est transitus: per mortem autem ad vitam reditus. Neque enim nisi qui mortui fuerint, possunt resurgere. Insipientes autem mortem quasi summum malorum reformidant: sapientes quasi requiem post labores, et finem malorum expetunt.

33. Duabus autem ex causis mortem insipientes verentur. Una, quod eam interitum appellant: interitus autem hominis esse non potest, cum anima superstes corpori sit, salvo eo quod ipsum corpus maneat resurrectio. Altera autem causa, quod pœnas reformident, poetarum videlicet fabulis territi, latratus Cerberi, et Cocyti fluminis tristem voraginem, Charontem tristiorem, furiarum agmina, aut prærupta tartara, in quibus hydra sævior sedem habeat. Tityi quoque viscera reparandis fœcunda suppliciis, quæ vultur immanis sine ullo fine depascitur. Ixionii quoque orbis perpetuam sub pœnæ atrocitate vertiginem, tum saxi desuper imminentis super capita accubantium inter epulas impendentem ruinam. Hæc plena sunt fabularum, nec tamen negaverim pœnas esse post mortem. Sed quid ad mortem id quod post mortem est? Si autem quæ post mortem sunt, referantur ad mortem; eadem etiam quæ post vitam sunt, referantur ad vitam. Nulla ergo erunt supplicia quæ referantur ad mortem. Mors enim, ut supra diximus, absolutio est et separatio animæ et corporis: non est autem mala solutio; quia dissolvi et esse cum Christo multo melius. Non igitur mala mors. Denique mors peccatorum pessima. Non utique mors pessima generaliter: sed pessima specialiter peccatorum. Denique pretiosa justorum. Unde liquet acerbitatem non mortis esse, sed culpæ.

34. Pulcre autem Græci a fine mortem appellaverunt; τελευτὴν enim mortem appellant, eo quod finis istius vitæ sit. Sed etiam somnum Scriptura nuncupat mortem; sicut est illud: *Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut suscitem eum.* Somnus autem bonus; quoniam quies est, sicut scriptum est: *Ego dormivi, et requievi, et surrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Dulcis igitur quies mortis. Denique Dominus suscitat quiescentes, quia Dominus est resurrectio.

35. Illud quoque egregium, quod ait Scriptura: *Ante mortem non laudaveris quemquam.* Unusquisque enim in novissimis suis cognoscitur, et in filiis suis æstimatur, si bene filios suos instituit, et disciplinis competentibus erudivit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum. Tum quia unusquisque, quamdiu vivit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis a crimine; ideo legis quia *Abraham mortuus est in senectute bona,* eo quod in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam si laudari ante gubernator non potest, quam in portum navem deduxerit, quomodo laudabis hominem, prius quam in stationem mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, et ipse vitæ hujus jactatur profundo, quamdiu in salo isto, tamdiu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio non sumit lauream, nec miles arma deponit, nec stipendii mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gratia missionis est.

36. Quantum autem morti dedit sanctus Job, qui dixit: *Benedictio morituri in me veniat?* Nam etsi Isaac benedixerit filios suos moriens, et Jacob benedixerit Patriarchas: tamen benedictionis illius gratia poterat solis benedicentium meritis deputari, vel pietati paternæ. Hic vero nulla prærogativa meritorum est, nulla pietatis, sed solius mortis privilegium: cum benedictio cujusque morituri tantum virtutis habeat, ut eam sibi sanctus Propheta optaverit. Ac per hoc cogitemus semper hunc versiculum, et corde teneamus.

37. Si quem viderimus pauperem mo-

riturum, sumtu juvemus; et dicat unusquisque nostrum : *Benedictio morituri in me veniat*. Si quem viderimus debilem, non deseramus; si quem in extremis positum, non relinquamus: occurrat et nobis dicere, *Benedictio morituri in me veniat*. Laudet et te unusquisque moriturus, unusquisque depositus ævo, unusquisque confectus vulnere gravi, unusquisque morbo absumtus, et jam morti proximus. Hic versiculus quantos benedici fecit? Quoties mihi pudorem incussit, si moriturum præterii, si non visitavi graviter ægrum, si fastidivi inopem, si captivum non redemi, si senem sprevi? Sit ergo in corde id semper, ut stimulet duriores, ut admoneat promtiores. Resonent te postrema verba morituri, et benedictionem tui egrediens corpore anima secum vehat. Eripe etiam eum qui ad mortem ducitur, qui periturus erat, nisi tu subvenisses, ut dicas : *Benedictio perituri veniat in me*.

CAPUT IX.

Concluditur mortis bonum ex interitu corporis et immortalitate animæ: quæ immortalitas multifariam ostenditur. Cui accedit ad fugiendam corporis societatem, et prosequendam summi boni conjunctionem exhortatio.

38. Quis igitur dubitet de bono mortis, cum id quod inquietum, id quod erubescendum, id quod inimicum nobis est, id quod violentum, id quod procellosum, et ad omnia vitia illecebrosum est, conquiescat et jaceat, et quasi fera claudatur cavea sepulcri, relinquatur rabies ejus exanimis, et emortua compago viscerum in terram resolvatur : id autem quod familiare virtutibus, amicum disciplinis, studiosum gloriæ, sequax boni, Deo subditum est, ad illud sublime evolet; et cum illo puro et perpetuo bono atque immortali maneat, ipsi adhæreat; et cum ipso sit de quo cognationem ducit, ut quidam ait: *Cujus et genus sumus?* Non enim mori animam cum corpore manifestum est, quia non est de corpore. Non esse autem eam de corpore Scriptura multis modis edocet. Nam et Adam a Domino Deo nostro accepit spiritum vitæ, et factus est homo in animam viventem. Et David ait : *Convertere anima mea in requiem tuam; quia Dominus benefecit mihi*. Et in quo benefecerit, audi : *Quia liberavit*, inquit, *pedes meos a lapsu*. Vides gratulari cum mortis hujus remedio, quia finis factus est erroris, quia culpa, non natura defecit.

39. Denique quasi exutus et liber, dicit : *Placebo Domino in regione vivorum*. Illa est enim vivorum regio. Denique illam animarum requiem dicit terram esse viventium, quo peccata non penetrant, ubi virtutum vivit gloria. Ista autem regio plena est mortuorum, quia plena delictorum, meritoque dictum est : *Dimitte mortuos sepelire mortuos suos*. Sed et supra similiter ait : *Anima ejus in bonis demorabitur, et semen ejus hæreditabit terram*, hoc est, anima timentis Deum habitabit in bonis, ut semper in eis sit, et secundum ea. Quod potest etiam de eo accipi qui sit in corpore, ut et ipse si timeat Deum, in bonis habitet, et in cœlestibus sit, et possideat corpus suum, et dominetur ei quasi in servitutem redacto, et possideat hæreditatem gloriæ et cœlestium promissorum.

40. Unde et nos si volumus post mortem corporis hujus in bonis esse, caveamus ne agglutinetur anima nostra huic corpori, ne commisceatur, ne inhæreat, ne trahatur a corpore, et tamquam ebria perturbationibus ejus vacillet et fluitet, nec se ei credat atque ejus delectationibus, ut committat se ejus sensibus. Nam et oculus ejus error et fraus est, quia fallitur visus : et auris ejus deceptio est, quia et auditus illuditur : et sapor ejus deceptio est. Denique non otiose dictum est: *Oculi tui recta videant*. Et, *lingua tua non loquatur perversa*. Quod non esset dictum, nisi frequenter errarent. Vidisti meretricem, captus es vultu ejus, et forma decoram putasti : erraverunt oculi tui, perversa viderunt, alia nuntiaverunt. Nam si vere vidissent, vidissent deformem meretricis affectum, inhorrentem procaciam, indecentem impudicitiam, marcentes libidines, tetram colluvionem, animæ vulnera, conscientiæ cica-

scilicet temporis, debita sibi remuneratione fraudari, mirabiliter ait coronæ esse similem illum judicii diem, in quo sicut non novissimorum tarditas, sic non priorum velocitas. Coronæ enim dies exspectatur ab omnibus; ut intra eum diem et victi erubescant, et victores palmam adipiscantur victoriæ. Illud quoque non reliquit occultum eo quod superiores videantur qui ante generati sunt, infirmiores qui postea. Comparavit enim utero mulieris partus hujus sæculi; quoniam fortiores sunt qui in juventute virtutis nati sunt, infirmiores qui tempore senectutis. Defecit enim multitudine generationis hoc sæculum tamquam vulva generantis, et tamquam senescens creatura robur juventutis suæ, velut marcenti jam virium suarum vigore deponit.

47. Ergo dum exspectatur plenitudo temporis exspectant animæ remunerationem debitam. Alias manet pœna, alias gloria : et tamen nec illæ interim sine injuria, nec istæ sine fructu sunt. Nam et illæ videntes servantibus legem Dei repositam esse mercedem gloriæ, conservari earum ab Angelis habitacula, sibi autem dissimulationis et contumaciæ supplicia futura, et pudorem et confusionem; ut intuentes gloriam Altissimi, erubescant in ejus conspectum venire, cujus mandata temeraverint. Sicut enim prævaricatio Adæ, ita et confusio; quoniam sicut ille per incuriam mandatorum cœlestium lapsus est, et pudore se prolapsionis abscondit, fulgorem divinæ præsentiæ verecundia peccatricis conscientiæ subire non ausus : ita et animæ peccatorum vibrantis luminis ejus splendorem non sustinebunt, quo teste se reminiscentur errasse.

CAPUT XI.

Septem ordines quibus digesta erit post hanc vitam justorum lætitia, exponit; atque ut studiose ad Deum anima accedamus, neque finem vitæ perhorrescamus, hortatur.

48. Justarum autem animarum per ordines quosdam digesta erit lætitia. Primum, quod vicerint carnem, nec illecebris ejus inflexæ sint. Deinde, quod pro pretio sedulitatis et innocentiæ suæ, securitate potiantur, nec quibusdam sicut impiorum animæ terroribus * et perturbationibus implicentur, atque vi-

non dubitat S. Præsul eum librum inter scripturas canonicas recensere, illique parentem adscribere prophetam Esdram, quem divinitus afflatum, quidquid sibi a Spiritu sancto revelatum esset, litteris consignasse memorat. Denique profitetur et crebro repetit divina illum pollere auctoritate, nec ulli eorum qui nostris in Bibliis continentur, habendum inferiorem. Moventur plerique omnes neoterici quod sanctus Doctor ad eum modum locutus fuerit de libro quem omni ex parte apocryphum esse autumant, id est, cujus, ut aiunt, non tantum obscurus auctor, et Spiritu sancto dictante scripsisse non creditur : sed etiam cujus obscura in Ecclesia auctoritas; tum quia nullo unquam canone vel apud Judæos vel in Ecclesia recepta sit, sed communi Patrum consensu rejecta; tum quia varii in eo reperiantur errores, cujusmodi est, quod de animarum promtuariis narrat, et similia. Addunt nonnulli nequaquam magnum illum Esdram, scribam ac legis doctorem, cujus tertium esse opinantur, quarti auctorem videri, sed alium cognominem.

Sed prætereaquam quod multi non defuerunt qui de hoc opere benignius judicarent, ut Clemens Alex., Cyprianus, etc., neutiquam nobis mirum videtur, quod Ambrosius auctoritatem libri, quem bona fide pro canonico habebat, ut ex aliis ejus commentationibus patet, commendaverit extuleritque. Id siquidem, ut ipse profitetur, eo consilio factitabat, ut gentiles qui Christum ejusque discipulos acceptæ a Platone et aliis philosophis suæ doctrinæ insimulabant, mendacii argueret. Neque nova Ethnicis erat hujusmodi criminatio. Celsus eam Origeni multis ante annis in eodem prorsus argumento objectarat. Cum autem Ambrosii temporibus adhuc non parum valeret idololatriæ quam Symmachus auctoritate sua tuebatur, potentia; dubium non est quin tunc eadem calumnia renovata fuerit. Quocirca minime mirum videbitur, si ad convellendum mendacium, quod funditus Christianam fidem eversum ibat, S. Doctor quantopere valuit, Scriptoris hujus auctoritatem prædicavit. Atqui alia quoque addit sacrarum paginarum testimonia, quibus invicte superbis illis gentilibus demonstret Platonem et Socratem suum ex istis limpidissimis veritatis fontibus quidquid boni dixerint hausisse, quæ postea ipsi diluto variarum fabularum cœno corruperint. De Platone quidem adeo constans est eum bene multa sive ex sacris codicibus, ut hic docet Ambrosius, sive ut volunt alii, a Pythagora, qui et ipse Judæos sapientes audierat, didicisse; ut vulgatum fuerit de ipso illud Numenii Pythagorici dictum: τί γαρ ἔστι Πλάτων ἤ Μωυσῆς ἀττικίζων; *Quid enim est Plato nisi Moyses atticizans?*

* Edit. Bened. *erroribus*.

in lacertis, sed quæ in consiliis, temperantia, pietate, atque justitia est. Si cor hominis in manu Domini, multo magis anima. Si anima in manu Dei est, non utique anima nostra sepulcro simul cum corpore includitur, nec busto tenetur : sed quiete pia fungitur. Et ideo homines frustra pretiosa struunt sepulcra, quasi ea animæ et non solius corporis receptacula sint.

45. Animarum autem superiora esse habitacula Scripturæ testimoniis valde probatur. Siquidem et in Esdræ libris legimus : *Quia cum venerit judicii dies, reddet terra defunctorum corpora, et pulvis reddet eas quæ in tumulis requiescunt, reliquias mortuorum. Et habitacula*, inquit, *reddent animas quæ his commendatæ sunt, et revelabitur Altissimus super sedem judicii.* Hæ sunt habitationes de quibus dicit Dominus, multas mansiones esse apud Patrem suum, quas suis pergens ad Patrem, discipulis præpararet. Sed Esdræ usus sum scriptis, ut cognoscant gentiles, ea quæ in Philosophiæ libris mirantur, translata de nostris. Atque utinam non superflua his et inutilia miscuissent; ut dicerent animas hominum pariter ac bestiarum esse communes, earumque summum præmium, si magnorum philosophorum animæ in apes aut luscinias demigrarent; ut qui ante hominum genus sermone pavissent, postea mellis dulcedine, aut cantus suavitate mulcerent. Satis fuerat dixisse illis quod liberatæ animæ de corporibus ᾅδην peterent, id est, locum qui non videretur, quem locum latine infernum dicimus *.

46. Denique et Scriptura habitacula illa animarum promtuaria nuncupavit : quæ occurrens querelæ humanæ, eo quod justi qui præcesserunt, videantur usque ad judicii diem, per plurimum

* Hæc Ambrosii doctrina de animarum statu, deque auctore a quo profecta est, in duas non minimas difficultates nos conjicit. Primum enim si Doctoris nostri verba stricte atque ex apicibus interpretemur, cogemur liquido confiteri animas ipsius judicio *in quibusdam habitaculis* conclusas adusque generalem resurrectionem servari, eas ibi mercedem debitam operibus suis, sed ante diem ultimum minime reddendam exspectare, interim tamen *illas vel bonis quibusdam, vel pœnis affici*, prout ipsarum quæque fuit commerita, postremo *justorum lætitiam per quosdam ordines esse digestam.* Mirum quidem non est hoc modò de animarum statu scripsisse Ambrosium, sed illud propemodum incredibile videri potest, quam in ea quæstione sancti Patres ab ipsis apostolorum temporibus ad Gregorii XI pontificatum, Florentinumque concilium, hoc est, toto ferme quatuordecim sæculorum spatio, incerti ac parum constantes exstiterint. Non enim solum alius ab alio, ut in hujusmodi quæstionibus necdum ab Ecclesia definitis contingere amat, dissentiunt : verum etiam non satis cohærent sibi ipsi; cum easdem animas claro divinæ naturæ conspectu frui quibusdam scriptorum suorum locis concedere; rursus quibusdam aliis id ipsum negare videantur. Porro omnis illa sermonis diversitas ex variis manavit principiis, quæ sanctis illis viris sacrarum paginarum lectio suppeditabat. Hinc est quod qui millenariorum errorem amplexi sunt, ab iis eodem argumento futura ante corporum resurrectionem beatifica visio negabatur. Et quamvis qui secuti sunt magno studio eumdem errorem impugnarint profligarintque, tamen circa Dei visionem adhuc pendebant ancipites. Quin et fatentur ipsi scholastici animæ gloriam post resurrectionem haud mediocriter auctum iri, ita ut nec defuerint qui ipsam quoque intuitivam Dei visionem multo intensiorem perfectioremque fore adseverarent.

Quæ cum ita sint, quid mirum aliorum Patrum instar Ambrosius quoque diversis principiis ductus, a sanctis Deum videri quandoque concederet, quandoque negaret? At locum maxime difficilem ac percelebrem sedulo discutiamus. Primo extra controversiam est corporeas habitationes hic non intelligi ab Ambrosio, quippe qui passim tum alibi, tum in hoc libro constanter animam spiritali natura esse prædicet; unde sequitur eam corporali loco non indigere. Deinde reproborum animas ea re torqueri adserit, quod videant justis quædam habitacula, quibus illæ post universalis judicii diem excipiendæ sunt, ab Angelis custodiri. Et hæc sunt dubio procul gloriæ domicilia quæ propterea oportet corporea esse, quod animæ denuo suis corporibus, quæ locum utique corporeum implebunt, sint copulandæ. Postremo significat de primis illis habitationibus a Christo dictum: *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Quis autem nesciat per mansiones illas nihil aliud designari, nisi varios gloriæ gradus quos beatorum animæ qui divino fruuntur conspectu, in cœlis adipiscuntur? Quocirca id minime absurdum fore putamus, si quis affirmet sanctum Præsulem, cum domicilia illa et distributam in septem ordines sanctorum beatitatem tanta animi contentione explicat, potius Dei visionem in rebus certis ponere habereque, quam eamdem inficiari. Confer hujus libri cap. 10, 11, 12; necnon *Orat. de obitu Valent. et Theod. ac epist.* 39 *ad Oront.*

Quoad autem Esdræ librum quartum, ex quo doctrinam hanc mutuatus est Ambrosius,

similibus conversari, quanto nobis gloriosius erit et jucundius ad meliores pergere, et conversari cum iis, quorum facta miramur?

51. Quis utique prior, Esdras, an Plato? Nam Paulus Esdræ, non Platonis secutus est dicta. Esdras revelavit secundum collatam in se revelationem justos cum Christo futuros, futuros cum sanctis. Hinc et Socrates ille festinare se dicit, ad illos suos Deos, ad illos optimos viros*. Nostra sunt itaque quæ in philosophorum litteris præstant : et ille posuit ea quorum proprium testimonium non habebat : nos divini præcepti habemus auctoritatem. Moyses et Elias cum Christo apparuerunt : Abraham duos alios cum Deo suo suscepit hospitio : Jacob Dei castra conspexit : Daniel justos sicut solem et stellas fulgere in cœlo, revelante sibi Spiritu sancto, declaravit.

CAPUT XII.

Æternam felicitatem describit, quam nobis etiam destinatam esse demonstrat. Deinde ejusdem qualitates prosequens, illam vivorum regionem esse ostendit, hanc mortuorum. Ad extremum prudenti admonitione librum absolvit.

52. His igitur freti, intrepide pergamus ad redemtorem nostrum Jesum : intrepide ad patriarcharum concilium, intrepide ad patrem nostrum Abraham cum dies advenerit, proficiscamur : intrepide pergamus ad illum sanctorum cœtum, justorumque conventum. Ibimus enim ad patres nostros, ibimus ad illos nostræ fidei præceptores; ut etiamsi opera desint, fides opituletur, defendatur hæreditas. Ibimus et ubi sinum suum Abraham sanctus expandit, ut suscipiat pauperes, sicut suscepit et Lazarum : in quo sinu requiescunt, qui in hoc sæculo gravia atque aspera pertulerunt.

53. Sed nunc, pater, etiam atque etiam extende ad suscipiendum hunc pauperem manus tuas, aperi gremium tuum, expande sinus tuos, ut plures suscipias, quia plurimi in Dominum crediderunt. Sed tamen, quamvis fides creverit, abundat iniquitas, refrigescit caritas. Ibimus ad eos, qui recumbunt in regno Dei cum Abraham, Isaac, et Jacob, quoniam rogati ad cœnam non se excusaverunt. Ibimus eo ubi paradisus est jucunditatis, ubi Adam qui incidit in latrones, nescit jam vulnera sua flere, ubi et latro ipse regni cœlestis consortio gratulatur, ubi nullæ nubes, nulla tonitrua, nullæ coruscationes, nulla ventorum procella, neque tenebræ, neque vesper, neque æstas, neque hyems vices variabunt temporum. Non frigus, non grando, non pluviæ, non solis istius erit usus, aut lunæ, neque stellarum globi : sed sola Dei fulgebit claritas. Dominus enim erit lux omnium; et illud lumen verum, quod illuminat omnem hominem, fulgebit omnibus. Ibimus eo ubi servulis suis Dominus Jesus mansiones paravit, ut ubi ille est, et nos simus. Sic enim voluit. Quæ sint illæ mansiones audi dicentem : *In domo Patris mei mansiones multæ sunt.* Quæ sit voluntas : *Iterum*, inquit, *venio, et accersio vos ad me ipsum, ut ubi ego sum, et vos sitis.*

54. Sed dices quia solis discipulis loquebatur, quod ipsis solis spoponderit multas mansiones. Igitur undecim tantum discipulis præparabat? Et ubi est illud quod ex omnibus mundi partibus venient et recumbent in Dei regno? Unde voluntatis divinæ dubitamus effectus? Sed Christi velle, fecisse est. Denique demonstravit et viam, demonstravit et locum, dicens : *Et quo vado, vos scitis, et viam scitis.* Locus apud Patrem est, via Christus est, sicut ipse ait : *Ego sum via, et veritas, et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me.* Ingrediamur hanc viam, teneamus veritatem, vitam sequamur. Via est quæ perducit, veritas est quæ confirmat, vita quæ per se redditur. Et ut sciamus veram volun-

* Νῦν δε εὖ ἴστε ὅτι παρ' ανδρας τε ελπιζω αφιξεσθαι αγαθους, και τουτο μεν ουκ αν πανυ δισχυρισαιμην. Ὅτι μεν τοι παρα θεους δεσποτας πανυ αγαθους ἥξειν, εὖ ἴστε, ειπερ τι αλλο τῶν τοιουτων, δισχυρισαιμην ἂν και τοῦτο. Nunc autem probe nostis sperare me fore ut ad bonos viros perveniam, hoc tamen non omnino affirmaverim : quod vero ad deos dominos omni ex parte bonos perventurus sim, bene nostis a me, si quid aliud hujusmodi, illud certe affirmari. *Phædo.*

tatem addidit in posterioribus : *Pater : quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam.* Repetitio ista confirmatio est, sicut illud : *Abraham, Abraham!* Et alibi : *Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas.* Pulcre autem quod supra promisit, hic poposcit. Et quia ante promisit, et sic poposcit, non ante poposcit, et sic promisit : promisit quasi arbiter muneris, conscius potestatis : poposcit a Patre quasi pietatis interpres. Et ante promisit, ut potestatem cognoscas : poposcit postea, ut pietatem intelligas. Non poposcit ante, et sic promisit; ne videretur promisisse potius quod impetraverat, quam quod promiserat, præstitisse. Nec superfluum putes quod poposcit, cum tibi exprimat paternæ voluntatis consortium, in quo unitatis indicium, non incrementum est potestatis.

55. Sequimur te, Domine Jesu : sed ut sequamur accersi, quia sine te nullus adscendit. Tu enim via es, veritas, vita, possibilitas, fides, præmium. Suscipe nos quasi via, confirma quasi veritas, vivifica quasi vita. Pande illud tuum bonum quod videre desiderabat David, inhabitans in domo Domini; ideoque dicebat : *Quis ostendit nobis bona?* Et alibi : *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Ibi enim sunt bona, ubi vita perpetua est, vita sine crimine. Alibi quoque ait : *Replebimur in bonis domus tuæ.* Quod ideo frequentavit, ut scires hinc bonum illud philosophos transtulisse, quod summum adserunt. Pande ergo illud vere bonum tuum, illud divinum, in quo et vivimus, et sumus, et movemur quasi in via, sumus quasi in veritate, vivimus quasi in vita æterna. Demonstra nobis illud bonum, quod est simile sui, semper indissolubile atque immutabile, in quo simus æterni in agnitione omnis boni, sicut vas electionis tuæ Paulus testificatus est dicens : *Forsitan enim ideo discessit ad horam, ut æternum illum reciperes.* Æternum ergo ministrum Dei dixit, scribens ad Philemonem, cujus fidem in agnitionem omnis boni quod in sanctis est, in Christum Jesum evidentiorem fieri postulabat. In quo bono est requies pura, lux immortalis, gratia perpetua, hæreditas animarum pia, et secura tranquillitas, non morti subjecta, sed erepta de morte, ubi nullæ lacrymæ, nullus est fletus. Unde enim illic fletus, ubi nullus est lapsus? Ubi sunt sancti tui erroribus et sollicitudinibus, insipientia atque ignorantia, timore ac metu, cupiditatibus atque corporeis colluvionibus et passionibus absoluti, ubi regio viventium est. Et ut adsertioni huic adjungamus auctoritatem, de hoc bono Propheta dicit: *Convertere, anima mea, in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi : quoniam eripuit animam meam de morte, oculos meos a lachrymis, pedes meos a lapsu. Placebo Domino in regione vivorum. Placebo,* dixit, non placeo; hoc est, de tempore sibi blanditur futuro. Contraria sunt autem præsentibus futura, et temporalibus æterna. Et ideo quoniam ibi vivorum regio, hic utique mortuorum.

56. Annon mortuorum hæc regio, ubi umbra mortis, ubi porta mortis, ubi corpus est mortis? Denique donatur Petro, ne forte portæ inferi prævaleant ei. Portæ inferi istæ sunt terrenæ. Unde et ille ait : *Qui exaltas me de portis mortis.* Sicut enim sunt portæ justitiæ in quibus sancti Domino confitentur, ita sunt criminum portæ in quibus impii Dominum negaverunt. Audi quoniam regio ista sit mortuorum. *Si quis igitur mortuum tetigerit, immundus erit.* Immundus autem in conspectu Domini omnis iniquus. Si quis igitur tetigerit iniquitatem, immundus erit : si quis in deliciis, mortuus; *quoniam quæ in deliciis est, vivens mortua est.* Et qui infideles sunt, descendunt in infernum viventes : etsi nobiscum videntur vivere, sed in inferno sunt. Si quis usuram accipit, rapinam facit, vita non vivit, ut habes in Ezechiele. Si quis autem justus justificationes Domini custodit ut faciat eas, *vita,* inquit, *vivet, et vivet in eis.* Ipse est ergo in regione vivorum, in illa regione ubi vita non est abscondita, sed libera; ubi non umbra, sed gloria. Hic enim nec ipse Paulus vivebat in gloria. Denique in corpore

mortis ingemiscebat. Audi dicentem : *Nunc enim vita nostra abscondita est cum Christo in Deo : cum autem Christus apparuerit vita nostra, tunc et nos cum illo apparebimus in gloria.*

57. Festinemus ergo ad vitam. Si quis vitam tangit, vivet. Denique tetigit illa mulier quæ tetigit fimbriam ejus, et a morte dimissa est, cui dicitur : *Fides tua te salvam fecit, vade in pace.* Si enim qui mortuum tangit, immundus est, sine dubio qui viventem tangit, salvus est. Quæramus ergo viventem. Sed iterum videamus, ne eum quæramus inter mortuos, et dicatur nobis sicut et mulieribus illis : *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic, sed surrexit :* Ipse quoque Dominus ubi se quæri vellet, ostendit dicens : *Vade ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum et ad Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum.* Ibi ergo quæramus eum, ubi quæsivit Johannes, et invenit. Ille eum in principio quæsivit, et invenit viventem apud viventem, Filium apud Patrem. Nos eum in temporum fine quæramus, et complectamur pedes ejus et adoremus eum, ut dicat et nobis : *Nolite timere,* id est, nolite timere a peccatis sæculi, nolite timere ab iniquitatibus mundi, nolite timere a fluctibus corporalium passionum, ego sum peccatorum remissio : nolite timere a tenebris, ego sum lux : nolite timere a morte, ego sum vita. Quicumque ad me venit, mortem non videbit in æternum; quoniam ipse est plenitudo divinitatis, et ipsi est gloria, decus, perpetuitas a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

DE FUGA SÆCULI

LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Hominem non posse terrenas illecebras et cupiditates fugere, nisi divinum adsit præsidium. Quot ille impedimenta a sensibus patiatur; quamque eum necesse sit tristia lætis anteponere, cum in his nihil nisi vanitas reperiatur. Tandem qui salvus esse velit supra mundum adscendat, oportere.

1. Frequens nobis de effugiendo sæculo isto est sermo; atque utinam quam facilis sermo, tam cautus et sollicitus esset affectus. Sed quod pejus est, frequenter irrepit terrenarum illecebra cupiditatum, et vanitatum offusio mentem occupat; ut quod studeas vitare, hoc cogites, animoque volvas: quod cavere difficile est homini, exuere autem impossibile. Denique voti eam magis esse rem quam effectus testatur Propheta dicendo: *Declina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam.* Non enim in potestate nostra est cor nostrum, et nostræ cogitationes, quæ improviso effusæ mentem animumque confundunt, atque alio trahunt quam tu proposueris, ad sæcularia revocant, mundana inserunt, voluptuaria ingerunt, illecebrosa intexunt; ipsoque in tempore quo elevare mentem paramus, insertis inanibus cogitationibus, ad terrena plerumque dejicimur.

2. Quis autem tam beatus qui in corde suo, semper adscendat? Sed hoc sine auxilio divino qui fieri potest? Nullo profecto modo. Denique supra eadem Scriptura dicit: *Beatus vir cujus est auxilium abs te, Domine, adscensus in corde ejus.* Beatus plane quem delectatio non revocat, quem non inclinat voluptas, qui ad inferiora non respicit; quod nec ipsius Lot uxor potuit evadere. Quo admonitus exemplo Apostolus, posteriora obliviscens, et ea quæ sunt priora appetens, festinabat ad bravium, et pervenire meruit, quia ante se Christum videbat, a quo ad justitiæ vocabatur coronam. Sed pervenit ille qui se ipsum sibi abnegavit, ut Christum lucraretur. Denique non ipse vivebat, sed vivebat in eo Christus.

3. Nam quis inter tot passiones hujus corporis, inter tot illecebras hujus sæculi tutum atque intemeratum servare potest vestigium? Respexit oculus, et sensum mentis avertit: audivit auris, et intentionem inflexit: inhalavit odor, et cogitationem impedivit: os libavit, et crimen retulit: tactus contigit, et ignem adolevit. *Intravit mors per fenestram*, dixit Propheta. Fenestra tua est oculus tuus. Si videas mulierem ad concupiscendum, intravit mors: si audias sermones meretricios, intravit mors: si luxuria sensus tuos capiat, penetravit mors. Et ideo qui vult adscendere, non læta sæculi, non amœna, non delectabilia, sed plena doloris et fletus sequatur; melius est enim ire in domum luctus, quam in domum gaudii. Denique nec Adam de paradiso descendisset, nisi delectatione deceptus esset.

4. Pulcre igitur David, qui periculosos hominis etiam ipsos adspectus fuerat expertus, beatum illum dicit, cui spes omnis in Dei nomine est. Sic enim non respicit in vanitates, et insanias falsas, si semper in Christum intendat,

* Hæc commentatio constat una concione, quam festis paschalibus anni circiter 387, ad catechumenos S. Ambrosius pronuntiavit. Eos ad fugiendum sæculum hortatur, proposito Jacobi in Mesopotamiam fugientis exemplo, solique Deo adhærendum inculcat, si corpore nequeant, saltem animo. Philonis quoque libri *de Profugis* subsidio usus est; sed præ more suo sanctus Doctor, quæcumque ille sensu Judaïco exposuerat, ea in christianos usus convertit.

semper Christum interioribus oculis adspiciat. Unde iterum ad ipsum conversus ait : *Averte oculos meos, ne videant vanitatem*. Vanitas circus est, quia nihil prodest : vanitas est equorum velocitas, quia mendax ad salutem est : vanitas theatrum est : vanitas ludus omnis : *Omnia vanitas*, inquit Ecclesiastes, *quæ in hoc sæculo sunt*. Denique qui salvus esse vult, supra mundum adscendat, quærat Verbum apud Deum, fugiat hunc mundum, terras relinquat. Non enim potest percipere illud quod est, et est semper, nisi prius hinc fugerit. Unde et Dominus volens Patri Deo appropinquare, ad apostolos ait : *Surgite, eamus hinc*.

CAPUT II.

Sæculum fugiendum docet lex de civitatibus refugii, de quibus quatuor discutiuntur; primum, cur illæ in sorte levitarum delectæ : secundum, cur numero sex : tertium, cur earum tres ultra Jordanem, ac totidem in terra Chananæa : quartum, cur homicida mortem pontificis ibi jubeatur exspectare. Quæ omnia diversis virtutibus accommodantur.

5. Docet te etiam lex fugiendum sæculum, Deum sequendum. Quid enim aliud docet, cum dicit : *Disponetis vobis civitates ad refugium, et erunt vobis refugia, quo refugiat homicida omnis, qui percusserit animam invitus?* Et infra : *Sex civitates ad refugia erunt vobis, tres civitates dabitis trans Jordanem, et tres civitates dabitis in terra Chanaan?* Aperte quidem confugientibus hoc crimen homicidii refugia proposita sunt. Sed consideremus altius. Quatuor sunt quæ admonent profundius esse spectanda arcana lectionis istius. Unum, qua ratione ex his civitatibus quæ levitis in portionem sorte obvenerunt, sex civitates ad refugium datæ sint homicidii crimine laborantibus, cur non etiam aliarum tribuum civitates ad hoc munus deputatæ? Secundum, qua ratione sex numero; non enim otiose numerus hic præscriptus videtur neque plurium neque pauciorum civitatum. Tertium, cur tres ultra Jordanem civitates, et tres in regione Chananæa dispositæ sint, quæ refugio peccantibus forent. Quartum, cur dinumeratio et definitio temporis comprehensa sit, intra quod habitet homicida in civitate refugii, quoad moriatur sacerdos magnus, et post mortem sacerdotis magni revertatur homicida in civitatem habitationis suæ. De singulis ergo oportet dicere, atque eo ordine quo proposuimus, quæsita absolvere.

6. Competenter itaque levitarum civitates datas ad refugium primo explicandum est. Congrue autem provisum liquet; quia levitæ fugitantes sunt mundi hujus, ut placeant Deo, relinquant patriam, parentes, filios, omnem cognationem, ut adhæreant uni Deo. Denique et Abrahæ dictum est : *Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui*. Sed forte dicas : levita non erat. Sed habebat in lumbis suis Levi, ut legimus ad Hebræos scriptum. Et Dominus levitis dicit, cum discipulis suis, hoc est, apostolis dicit : *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me*. Quamquam ad omnes jam dictum sit : *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in adoptionem*. Venit plenitudo, reliquiæ cessarunt. Christus enim omnes vocavit, omnibus profecto patet, ut omnes sequantur, omnibus regnum propositum, et vita æterna.

7. Ergo cui Deus portio est, nihil debet curare nisi Deum, ne alterius impediatur necessitatis munere. Quod enim ad alia officia confertur, hoc religionis cultui, atque huic nostro officio decerpitur. Hæc enim vera est sacerdotis fuga, abdicatio domesticorum, et quædam alienatio carissimorum; ut suis etiam se abneget, qui servire Deo gestit. Recte ergo fugaces fugacibus commendavit æternæ legis sanctio; ut qui hunc mundum obliti sunt, eos recipiant qui peccata sua condemnantes atque opera, oblivionem vitæ superioris expetant, et sæcularia quæ gesserint, abolere desiderent. Fugitans igitur est suorum sacri altaris ejus minister. Unde Dominus quasi princeps sacerdotum, formam levitis in Evangelio dans suo dixit : *Quæ est mater mea, aut qui*

sunt fratres mei? Hoc est, non agnosco matrem, non recognosco fratres, ignoro proximos. Mater mea et fratres mei ii sunt, qui audiunt verbum Dei, et faciunt. Solum ergo verbum Dei novit minister, cum eos novit in quibus operatur Verbum Dei. Et ideo exsul est mundi, fugitans corporis, fugitans passionum, abdicat se omnibus, ut solus remaneat, sicut Elias dixit: *Et ego relictus sum solus*. Sed non erat solus cum quo erat Christus. Et ipse Dominus relictus est solus: *Sed non sum*, inquit, *solus, quoniam Pater mecum est*.

8. Est etiam illa causa quia levitæ ministri sunt Dei. Et ideo ipsorum civitates fugientibus homicidis per legem deputantur; quia ipsis jus est divina mandata exsequi circa eos qui crimen mortale admiserint. Nescit Ecclesia publicare * leges suas. Novit ut Dominico sacerdos obediat imperatui. Audi Levitam dicentem: *Tradidi hujusmodi hominem satanæ in interitum carnis; ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi*. Percussus igitur levitico gladio moriatur sensus carnis in nobis, ut vivat anima nostra. Nisi enim sensus carnis occiderit, nullus potest esse fructus vitæ æternæ.

9. Sex autem civitatum refugia sunt, ita ut prima civitas sit cognitio Verbi, et ad imaginem ejus forma vivendi. Quicumque enim eam cognitionem fuerit ingressus, tutus a pœna est, secundum quod et Dominus ait: *Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis*. Et alibi: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum*. Hæc est igitur civitas velut metropolis, cui adjacent aliæ quinque civitates levitarum. Secunda civitas, consideratio divinæ operationis, qua creatus est mundus. Tertia civitas, contemplatio potestatis regiæ, et majestatis æternæ. Quarta civitas, propitiationis divinæ contuitus. Quinta civitas, legis divinæ contemplatio, quæ præcipit quid faciendum sit. Sexta quoque civitas, portio legis quæ præscribit quid non faciendum sit. Quanta abundantia divinæ misericordiæ, quantæ divitiæ pietatis ejus, ut singulorum studia, fragilitatesque humanæ conditionis considerans, quibus et inviti ac reluctantes ad culpam ducimur, et non voluntaria delicta victi illecebris frequenter committimus, diversa nobis refugia proponat, sex videlicet urbium; ut quo numero mundus formatus est, eodem numero adversus mundana vitia, et sæculi hujus naufragia remedium provideretur.

10. Primum igitur remedium est, ut si cui boni propositi viro culpa irrepserit, is sine ulla comperendinatione, si perfectam velit habere securitatem, ad ipsam rerum omnium arcem properet, ubi Verbum est Dei in illo sinu patrio, id est, arcano ac recessu Dei, ubi est fons sapientiæ, unde pro morte vitæ æternæ hauriat potum immortalem. Secundum est remedium, ut qui non potest cognitionem boni illius prælibare, et tardior vel ingenio est, vel fidei comprehensione; quoniam veloci mentis vigore atque ingenii acumine ad cognitionis summa contenditur, saltem opera Domini consideret, atque ex his quæ facta sunt, tanti contempletur operis auctorem; quoniam ex his bonis quæ sunt in constitutione istius creaturæ (bona enim valde sunt, sicut Dominus dixit) bonum illud summum atque æternum comprehenditur. Qui ordo rerum? Quæ disciplina? Quæ gratia? Nonne his quamvis tardum ingenium diligere auctorem suum provocatur? Etenim si parentes, quia nos genuerunt, amamus: quanto magis diligere debemus creatorem parentum, auctoremque nostrum? Ergo operatoria virtus Dei, etsi non videtur, tamen ex suis operibus æstimatur, operatoremque opera sua produnt, ut intelligatur qui non comprehenditur. Unde et Dominus ait: *Si mihi non creditis, vel operibus credite*. Bona igitur etiam hæc civitas ad refugium, quæ ædificatoris sui testificatur gratiam, et affectum nostrum excitat,

* Sensus est Ecclesiam, dum ligat, solvit, a sacrorum participatione removet, etc. uti potestate non quam illi suæ leges attribuerint, sed quam illi Christus ipse commiserit, atque exercere præceperit.

ut ejus simus cupidiores, qui tantam nobis fabricæ hujus videatur contulisse pulcritudinem. Tertius ordo est regalis potestatis contemplatio, ut subjiciamur regi, si non deferimus honorem tamquam parenti. Metu enim præsidentis plerumque fit obediens potestati, qui est salutis ingratus; ut necessitatem sobrietatis agnoscat, qui noluit ac nequivit gratiam pietatis agnoscere. CORRIGIT ergo necessitas, quem pietas provocare debuerat.

11. Hæ sunt tres civitates trans Jordanem, perfectiori prudentiæ ad refugium datæ; ut primo culpam fugiamus inductione animi, conformes ad imaginem Dei. Ita enim creati sumus, dicente Deo : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Hæc ergo primæ illius civitatis lex est. Deinde si per fragilitatem carnis, et mundi illecebras ita mentem nostram formare non possumus, reverentia paternæ generationis, et sedulitate prolis peccatum levemus. Caritas enim multitudinem peccatorum operit. Qui ergo ad imaginem Dei esse non potuerit, sit ad plenitudinem caritatis. Illa civitas culpam excludit, hæc solvit. Hæc denique lex secundæ civitatis : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota virtute tua*. Sed si rursus angusti animi et minuti sunt, qui abundantiam caritatis et gratiam recipere non possunt, habes tertiam civitatem; ut divinæ potestatis formido te sobrium faciat, et inflectat metus. Et hæc lex tertia : *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies*. Hæ igitur præcipuæ virtutes, et ideo paucorum, non plurium, supra Jordanem positæ; ut exprimas quasi imago archetypum, diligas quasi filius patrem, adores quasi subditus regem.

12. Qui autem Jordanem transierint, Jordanis autem descensio eorum dicitur : qui descenderint ergo ex illis superioribus virtutibus ad hæc inferiora, id est, in quibus integritas, caritas, humilitas vacillaverit, habent propiora homini refugia quæ petant, ut qui obnoxii delictis, et inflexi vitiis sunt non voluntariis, sperent Dominum sibi reconciliari posse, si veniam petant; sperent posse se corrigi, si præcepta sequantur cœlestium testamentorum, quibus aut informamur ad innocentiam, aut revocamur a culpa. Hæ igitur intra Jordanem civitates sequentes sunt, ut propitiemus nobis Deum, sequamur quæ jubet, vitemus quæ prohibet. Sit ergo propitiandæ divinitatis ambitio, sequendæ præceptionis obeditio, interdictæ prævaricationis cautio, quibus propitiatoriam Dei misericordiam, et nomotheticen ejus providentiam vel institutorum obsequio, vel interdictorum declinatione veneremur.

13. Quartum superest, quod de morte summi sacerdotis ait : *Quia usque ad illud tempus erit in civitate refugii homicida ille, donec moriatur sacerdos magnus*. In quo secundum litteram hæret interpretatio. Primum ipsa fuga sorte magis quam æquitate alicujus examinis definita : deinde in causis paribus impar eventus; poterat enim fieri ut post homicidæ illius refugium sequenti die obiret magnus sacerdos. Quæ autem sub incerto sententia? Ergo quia hæret littera, quæramus spiritalia. Quis est iste magnus sacerdos nisi Dei Filius, Verbum Dei, cujus advocationem pro nobis habemus apud Patrem, qui exsors est omnium voluntariorum et accidentium delictorum, in quo consistunt omnia quæ in terra sunt, et quæ in cœlo? Vinculo enim Verbi constricta sunt omnia, et ejus continentur potentia, et in ipso constant; quoniam in ipso creata sunt omnia, et in ipso habitat omnis plenitudo. Et ideo omnia manent, quia dissolvi illa non sinit, quæ ipse constrinxit, quoniam in ejus voluntate consistunt. Omnia enim quoad vult, suo imperio coercet et regit, et naturali concordia ligat. Vivit igitur Verbum Dei, et maxime in animis vivit piorum, nec umquam moritur plenitudo divinitatis. Numquam enim moritur sempiterna divinitas, et æterna Dei virtus. Sane moritur nobis, si a nostra anima separatur, non quo morte corrumpatur, sed quo dissolvatur atque exuatur mens nostra ab ejus conjunctione. Mors enim vera est Verbi et animæ separatio.

Denique statim incipit anima peccatis patere voluntariis.

CAPUT III.

Memorata superiori capite virtutum genera etiam in Apostolo non tam adumbrata, quam expressa haberi, collectis ejusdem variis testimoniis demonstrat.

14. Habemus hæc genera non adumbrata sed expressa virtutum in Apostolo, dicente eo : *Ita quod in me est, promtus sum et vobis qui Romæ estis, evangelizare. Non enim erubesco Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum, et Græco. Justitia enim Dei in eo revelatur*, id est, in eo qui credit. Denique addidit : *Ex fide in fidem, sicut scriptum est : Justus autem ex fide vivit.* In quo igitur justitia Dei revelatur, nisi in eo qui conformis est imaginis filii Dei? Habes primum præceptum ad imaginem Dei. Secundum, quia invisibilia illius per ea quæ facta sunt, intelliguntur, id est, sempiterna virtus ejus et divinitas operibus ejus cognoscitur, hæc est operatoria virtus. Tertium de imperiali potestate, quia Verbum Dei regale est, et judiciale, et plenum justitiæ sacerdotalis, remunerationem bonorum actuum, et retributionem malorum venturis in judicium suum servans, de quibus ait Apostolus : *Scimus autem quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt.* Itaque qui veritatem et justitiam Dei cognovit, non debet ea agere quæ morte digna sunt. Sequitur bonitas Dei propitiatoria utique, de qua dicit : *An divitias bonitatis ejus, et patientiæ, et longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* Id est, debet te adducere. Provocat te, quia bonus est Deus, ut sperare possis tuorum peccatorum indulgentiam. Non vult enim vindicare, qui est paratus ignoscere. Subtexuit etiam legislationem, id est, nomotheticen; ut si quis contemplatione divinæ bonitatis resolvitur, et magis ad negligentiam quam ad pœnitentiam provocatur, legem sequatur. Quoniam *et quicumque*, inquit, *sine lege peccaverunt, sine lege et peribunt : et quicumque in legem peccaverunt, per legem judicabuntur.*

15. Lex autem gemina est, naturalis, et scripta. Naturalis in corde : scripta in tabulis. Omnes ergo sub lege, sed naturali. Sed non est omnium ut unusquisque sibi sit lex. Ille autem sibi lex est, qui facit sponte quæ legis sunt, et in corde suo scriptum opus legis ostendit. Habes quæ bona legis sunt; quæ tamen non solum scire vel audire perfunctorie, sed etiam facere debemus. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Cognovisti etiam quæ mala sunt. Primum natura ipsa boni operis magistra est. Scis non furandum, et servum tuum si furtum tibi fecerit, verberas; et si quis ad uxorem tuam affectaverit, persequendum putas. Quod ergo in aliis reprehendis, ipse committis? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non adulterandum, adulteras? Secuta est etiam lex quæ data est per Moysen. Per legem autem agnitio peccati. Accepisti etiam quid declinares, et ea agis quæ prohibita cognoscis? Lex autem quid operatur, nisi ut omnis mundus fieret subditus Deo; quia non solum Hebræo lata est, verum etiam advenam vocavit, quæ non exclusit proselytum. Sed quia lex os omnium potuit obstruere, non potuit mentem convertere, ideo ultimum remedium postremæ illius civitatis debebatur, in quo esset refugium salutare; ut mors principis sacerdotum ab omni nos mortis liberaret formidine, atque exueret metu.

16. Quis ille est, nisi de quo lectum est : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi... Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ.* Accipe autem quia ipse princeps est sacerdotum magnus. Pater juravit de eo dicens : *Tu es sacerdos in æternum.* Recte in æternum, quia alii temporales omnes sub peccato, hic autem impræváricabile habet sacerdotium : omnes sub morte, hic autem semper vivens; quoniam qui salvare alios potest, ipse perire quemadmodum posset? *Talis enim*, inquit, *nobis decebat.* Recta elocutio. Siquidem et apud eos qui verborum et elocutionum delec-

tum habuerunt, hujusmodi invenitur, dicente aliquo : Locum editiorem quam victoribus decebat. Quod ideo non præterii, ut sciamus quia Apostolus naturalibus magis quam vulgatis, aut secundum artem utitur verbis. *Talis ergo*, inquit, *nobis decebat princeps, sacerdos, justus, sanctus, innocens, immaculatus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus*. Hoc est igitur Verbum, quod supra cœlos habitans illuminat omnia. Unde et unctus naturaliter legitur a Deo Patre; quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc est Verbum Dei, in quo est magnum sacerdotium, cujus Moyses in illo vestimento principis sacerdotum indumenta describit intelligibilia, quod virtute sua induit mundum, et tamquam eo amictus fulget in omnibus. Induit enim cognationem generis humani per hujus corporis susceptionem, et inenarrabilem caritatem, infundens se omnibus spiritu et plenitudine divinitatis suæ, de cujus plenitudine omnes accepimus; ut sciamus supereminentem scientiæ caritatem Christi, et impleamur in omnem plenitudinem Dei. Caput est enim omnium Christus, ex quo totum corpus producitur, et mutua sibi connexione conjungitur, incrementum sui in ædificationem caritatis accipiens. Hoc est igitur Verbum quod supereminet, quod Moysi in illius arcæ testimonii ædificatione dicit : *Immittes in arcam testimonia quæcumque dabo tibi, et facies impositionem propitiatorii*. Et infra : *Impones propitiatorium super arcam desuper, et immittes testimonia quæ dabo; et innotescam tibi inde, et loquar tibi desuper*, hoc est, inde ubi super cœlos est, ubi apud Patrem est, inde tibi loquar.

CAPUT IV.

Quid sit fugere sæculum, cum exhortatione ad illud ejusque contagionem fugiendam. Fugam illam gloriosam esse cum plurimorum Patrum exemplis ostenditur, tum præcipue sancti Jacob. Quam feliciter illi cesserit ita fugisse; et cur apud eum Laban nihil suum reperire potuerit?

17. ACCEDAMUS itaque fidei suffragio subnixi, et ejus remigiis sublevati, ad illam sedem gratiæ fugientes hoc sæculum, et ejus contagionem. Hoc est autem fugere, abstinere a peccatis, ad similitudinem et imaginem Dei formam virtutum adsumere, extendere vires nostras ad imitationem Dei secundum mensuram nostræ possibilitatis. Vir enim perfectus imago et gloria est Dei. Unde et Dominus ait : *Perfecti estote, sicut et Pater vester qui in cœlis est, perfectus est*. Hoc est igitur similem esse Dei, habere justitiam, habere sapientiam, et in virtute esse perfectum. Deus enim est sine peccato. Et ideo qui peccatum fugit, ad imaginem est Dei. Non est igitur dubium quod is qui a peccato abstinet, fugit. Unde et Apostolus clamat : *Fugite fornicationem*. Persequuntur enim nos peccatorum illecebræ, persequitur libido : sed tu fuge tamquam furiosam dominam, quæ si comprehenderit, nec die nec nocte requiescere sinit, exagitat, urit, incendit. Fuge avaritiam, ne te interius comprehendat. Fuge invidiam, quæ non solum alienos, verum multo magis eum quem possederit, lacerare consuevit. Fuge perfidiam, ne te suis involvat retibus. Unde et Dominus ait : *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. Quod si in alia persequentur vos, in aliam fugite. Amen dico vobis, non consummabilis civitates Israel, donec veniat Filius hominis*. Etenim quamvis propter infirmitatem carnis fugam nobis suadere videatur : tamen melius fugit, qui fugit illecebram sæcularem; ut non teneatur divitiarum suarum sollicitudine, non thesauri contemplatione, non vitæ istius cupiditate; sed directa animi intentione festinet ad gloriam regni cœlestis, properet ad coronam, nec terrenorum contuitu a sui corporis passione revocetur.

18. Fuga ergo mors est vel celebrata, vel adumbrata*. Et forte illas exprimit refugii legitimi civitates; ut confugiamus ad virtutum culmina, quas pro

* *Mors..... celebrata*, id est, naturalis ac vere oppetita; *mors* autem *adumbrata* dicitur mortificatio; in hac enim est *animæ se a corpore separantis speculum*.

præmiis bono fœneratori alibi dispensat dicens: *Quia in modico fidelis fuisti, eris potestatem habens super decem civitates.* Lex vetus novit civitates: sed quia legem implevit, qui potuit dicere: *Non veni solvere legem, sed implere*, perfectiorem numerum remunerationis indulget.

19. Non ergo erubescamus fugere. Gloriosa enim hæc fuga est fugere a facie peccati. Sic fugit Jacob, matre suadente. Dixit enim Rebecca: *Exsurgens fuge in Mesopotamiam.* Sic fugit et Moyses a facie regis Pharao, ne illum aula regia coinquinaret, ne irretiret potentia. Denique pretiosius Ægypti divitiis æstimavit opprobrium Christi. Sic fugit etiam David a facie regis Saul, a facie Abessalon. Denique fugiens addebat incrementa pietatis, qui et insidiatori pepercit, et parricidæ salutem rogavit. Sic fugit et populus Hebræorum, ut fides ejus et vita inter fluctus sibi aperiret viam. Fuga illa erat trames innocentiæ, virtutis via, pietatis assumtio. Audeo dicere, sic fugit et Jonas in Tharsis non corporis fuga, sed mentis adscensione, qui usque ad Christi adscendit similitudinem, ut fieret typus Christi. *Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, et tribus noctibus: sic erit*, inquit, *et Filius hominis in corde terræ tribus diebus, et tribus noctibus.* Nam si sic non fugisset, numquam de ventre ceti esset auditus.

20. Sed si dubitas, doceat te Rebecca quam beata sit fuga, quam suscepit Jacob. Suasit Rebecca. Et *fuge*, inquit, *in Mesopotamiam*: Isaac dicit: *Surgens vade in Mesopotamiam, in domum Bathuel.* In hymnis vel oraculis* a plerisque (ut ante nos scriptum est) Bathuel sapientia dicitur, interpretatione autem latina, filia Dei significatur. In domum ergo sapientiæ mittitur Jacob, et accipere admonetur uxorem a filiabus Laban, qui habitabat in Charris, quod significat cavernas, in quibus species est sensuum, qui sunt tamquam in cavernis corporis, ut visus in oculis, auditus in auribus, odoratus in naribus, in ore sapor. Qui enim delectatur hoc mundo, et tripudiat in voluptatibus corporis, obnoxius est sensuum passionibus, atque in his habitat et diversatur. Unde ei dicit Rebecca habitandum paucos dies cum illo, non multo tempore; ne corporeis coloretur voluptatibus, et sæculi capiatur illecebris.

21. Persuadet autem habitare, ut discat studiosius disciplinæ virtutis sensum, et velut situs quosdam carnis atque regiones, ut se cognoscat, et noverit vehementiam carnis, quid et qua causa creatus sit, et quemadmodum unusquisque sensus operetur. *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiscendum eam.* Male sic videt oculus. Videat ergo oculus, et fungatur suo munere, non lubricæ mentis imperio dirigatur ad lapsum, ut vitium referat pro officio. Breve ergo tempus ad cognoscendos sensus, vel potius experiendos datur, et fortasse tenerioris adolescentiæ prima exordia; statimque revocatur, ne diutius titubet in lubrico, et dividua quadam inundatione corporis hujus et sæculi mergantur animi interiora vestigia. Cum autem vel expertus fuerit, vel steterit in instabili et incerto atque humido solo, revocatur a matre patientia vel perseverantia, quæ dicit: *Mittam ad te, et accersiam te inde*, ut et illic in lubrico tutum portum invenias sapientiæ, quæ te non sinat tamquam in naufragio fluctuare, et reversus perseverare circa Dei noveris cultum, et sis in conventum gentium, significans ejus fide Ecclesiam gentium congregandam.

22. His igitur patientiæ et perseverantiæ instructus disciplinis, profectus Jacob copulam sibi acquisivit de sapientia consorte propositi, opimam dote prudentiæ, cum qua vitæ tempora sine ulla offensione transcurreret. Addito igitur thesauro sapientiæ, variarum sibi ovium instituit gregem: sed illum rationabilem, virtutum plurimarum diversitate fulgentem. Unde et jactantiam carnis ejus recidit, quod significat femoris stupor, salva sacri interpretatione mysterii. His ergo virtutibus veluti gradibus quibusdam mens ejus adscendit in cœlum, et Dei secreta cognovit, et

* Id est in *Psalmis et Scripturis.*

confirmatus est et repletus; ut Laban scrutans domum ejus nihil apud eum inane, nihil vacuum reperiret, nulla simulacra, nullam effigiem vanitatis. Non enim apud eum erat imago, sed veritas : non effigies ignaviæ, sed solida forma justitiæ, et veræ virtutis expressio intelligibilis. Itaque Laban perscrutatus est domum ejus spiritalem, et non invenit effigies. Plena enim erat non figurarum, sed negotiorum.

23. Potuisset autem invenire fundamenta virtutum et culmina, nisi cæcitatem cordis, et perfidæ mentis caliginem detulisset. Denique ea improbitatis cæcitate suffusi mentem Sodomitæ, ostium nequaquam sancti Lot invenire potuerunt. Unde enim mens impia videre potuit viri sancti vel exitum, vel ingressum? Ipse quoque Dominus in Evangelio ait: *Venit enim princeps mundi hujus, et in me invenit nihil.* Quomodo nihil invenire potuit in eo, in quo plenitudo divinitatis habitabat, et inhabitabat corporaliter, de quo virtus exibat, et sanabat omnes? Quomodo nihil invenire potuit in soliditate virtutis, ubertate sapientiæ, intelligentiæ, justitiæ? Ipse dixisti, Domine, *Plenus sum :* ipse dixisti, *Mitte manum tuam in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis.* Misit manum qui non credebat, et Dominum te et Deum reperit. Non ergo tu vacuus, sed ille cæcus et inanis princeps istius mundi, qui nescit nisi sua cernere, nescit nisi sua invenire; ea quæ Christi sunt, nescit agnoscere.

24. Aut si sic quemadmodum plerique habent : *Non inveniet in me nihil,* hoc est, non inveniet in me malitiam, quia malitia nihil est : non inveniet mortuum, quia mortuus non est. Sed quomodo in eo mortuum reperiat, qui vivificat mortuos, et vocat ea quæ non sunt, tamquam ea quæ sunt? Non inveniet, inquit, peccatum in me, qui mundi peccatum abstuli. Quomodo enim nihil habet, qui omnia habet? Et, quod plus est, omnia habet, quæ Pater habet, sicut ipse ait : *Omnia quæ Pater habet, mea sunt.*

CAPUT V.

Cur hinc fugere debeamus, et quomodo transire cum Moyse, ut videamus Deum, calceamenta pedum solventes : quomodo etiam relinquere umbram hujus vitæ, et cum sancto David, si non ut aquila, saltem ut passer; si non ad cœlum, saltem ad montes evolare.

25. Fugiamus ergo hinc, ubi nihil est, ubi inane est omne quod magnificum putatur esse, ubi et qui se putat quid esse, nihil est, et omnino non est. *Vidi,* inquit, *impium superexaltatum et elevatum ultra cedros Libani, et transivi, et ecce non erat.* Et tu transi sicut David, transi sicut bonus servus, ut dicatur tibi : *Transi, recumbe.* Transi sicut Moyses, ut videas Deum Abraham, Isaac, et Jacob, et videas visum magnum. Hoc est visum magnum, sed si videre vis, solve calceamentum pedum tuorum, solve omne vinculum iniquitatis, solve cingula sæculi, relinque calceamentum quod terrenum est. Ideo Jesus sine calceamento, auro et argento apostolos destinavit, ne secum terrena portarent. Qui enim bonum quærit, non in calceamento, sed in pedum velocitate et decore laudatur, dicente Scriptura : *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* Solve ergo calceamentum pedum tuorum, ut speciosi sint ad evangelizandum. Solve dixit, non liga. Solve, ut transeas, et illum quem mirabaris in terra impium, nihil illic esse, nihil posse reperias. Transi igitur, hoc est, fuge de terris, ubi malitia est, ubi avaritia. Ideo dicit tibi David : *Declina a malo, et fac bonum.* Declinare fugere est utique. Malum autem in terris, bonum in cœlo est. Unde et addidit : *Inquire pacem, et sequere eam.* Pax in cœlo est. Denique de cœlo veniens dicit: *Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis.* Ergo quia fugienda et declinanda sunt mala; mala autem in terris, in terris iniquitates : fugiamus terrena, ne nos comprehendant iniquitates, quæ etiam sanctum comprehenderunt David, sicut ipse testatur dicens : *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui ut viderem;* eo quod fumo iniquitatis

oculus animæ cæcatur, ne videat quæ sunt lucida. Sic ergo et Laban bona Jacob videre non potuit, et princeps hujus mundi gloriam Christi.

26. Sed forte dicas : Cur igitur Jacob ad Laban missus est, si Laban reprehensibilis ? Si nomen consideremus, candidus dicitur latine. Ergo ad splendidiora jubetur egredi Jacob*. Sed quia carnalis erat, melius intelligimus splendidiora vitæ hujus. Quasi nondum perfectus primo ad eum vadit, apud quem ad horam exsultaret in luce ejus. Filios autem deteriores habebat, id est, tolerabilius nomen, quam opera. Et ideo et matris consilio, et divino oraculo, et ipsius Jacob amatoris disciplinæ voluntate cito deseritur ac relinquitur.

27. Abscondit autem simulacra sancta Rachel, id est Ecclesia, vel prudentia; quia Ecclesia inanes ideas, et vanas nescit simulacrorum figuras ? sed veram novit Trinitatis substantiam. Denique umbram abolevit, splendorem gloriæ manifestavit. Relinquamus ergo umbram, qui solem quærimus : deseramus fumum, qui lumen sequimur. Fumus iniquitas est; quia sicut fumus oculis, sic iniquitates utentibus ea vita. Umbra vita est; umbra enim est nostra hæc vita in terra, sicut Job dixit. Quid insuper hic nisi tentationes ? Omne tempus in sollicitudine, omnis vita in molestiis. *In medio,* inquit, *laqueorum ambulamus.* Et alius in via qua ambulabat, extentos sibi sed absconditos laqueos querebatur, ne deprehensis caderet. Volebat fugere sicut passer : sed adhuc laqueus contritus non erat. *Periit,* inquit, *fuga a me.* Gravatas habebat pennas per illam tenebrosam aquam in nubibus aeris, et fortasse evolare non poterat. Denique illas pennas quærebat accipere, ut evolaret et requiesceret, sicut scriptum est : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam ?* Ubi enim volatus, ibi requies. Denique alibi dicit : *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ.*

* Το δ'ἐςιν, εἰς τας τοῦ βιου λαμπροτητας αφιξεται· λευχος γαρ ερμηνευεται Λαβαν. Philo, lib. *de Profugis*, quocum multos hujus tractatus locos conferre operæ pretium est.

28. Sed fortasse dicas : Quomodo ergo hic dicit fugam a se periisse, qui supra dixerat : *Si sumsero pennas meas ante lucem ?* Numquid contrarium est ? Absit. Multa enim justorum certamina. Numquid semel athleta luctatur ? Quoties post coronas multas vincitur in alio certamine ? Quoties qui sæpe vicerat, interdum fluctuat, et in incerto hæret. Et sæpe fit ut fortibus fortis congrediatur, majoraque oriantur certamina, ubi majora virium documenta. Ergo David ubi fugam quærebat, ut evaderet adversarium, et non inveniebat pennas suas, ancipiti fluctuabat certamine. Siquidem ubi in potestate habet pennas suas, titulus psalmi *in finem* est, id est, ad perfectionem et consummationem victoriæ. Denique quasi victor dicit : *Domine, probasti me, et cognovisti me : tu cognovisti sessionem meam, et resurrectionem meam.* Merito habebat facultatem volandi, qui pennas resurrectionis acceperat. Hic autem adhuc in spelunca est, id est, in carne, in antro quodam istius corporis, cum rege Saul filio duritiæ, et intelligibilis illius principis potestate decernens, qui non videtur, sed intelligitur. Unde et psalmi titulus, *intellectus* est, quem tamen David positus in carne conclusit : sed ut concluderet rogando meruit. Denique a voce precationis cœpit.

29. Adde illud, quod ille ex persona Salvatoris psalmus dicitur; iste ex persona David, qui in potestate non habebat victoriam, sed sperabat a Christo, et ipse tamen posteaquam expandit ad Deum manus suas, tamquam pennas animæ suæ, et confugit ad Dominum, et Spiritus sancti deductionem poposcit, quo cognosceret viam per quam posset adscendere, inclinari vidit cœlos, ut Christus descenderet, et rogavit ut eum levaret manu sua. Aut forte ideo pennas suas jam non quærebat, quia perfectior factus manum Christi desiderabat.

30. Qui vult igitur manu Christi levari, ante ipse evolet, habeat pennas suas. Qui fugit sæculum, pennas habeat; et si suas non habet (ne forte ille solus habeat suas qui potestatem habet volandi) si suas, inquam, non habet, ab

eo qui habet, accipiat. Qui fugit ergo sæculum, volat: *Ecce*, inquit, *elongavi fugiens, et mansi in solitudine.* Evolavit ergo David sicut nycticorax in domicilio, sicut passer singularis in domo. Si autem ad Christum referas, evolavit in corporis passione, ut sub umbra alarum suarum protegeret populos nationum. Evolavit divinitate, mansit corpore, atque habitavit in deserto; ut plures fierent desertæ filii, quam ejus quæ habebat virum. Illud ergo corpus sequamur, ut et nos resurgamus. Ubi enim corpus, ibi et aquilæ.

31. Qui non potest ut aquila volare, volitet ut passer. Qui non potest ad cœlum volare, volet ad montes, fugiat ante vallestria, quæ cito corrumpuntur humore, et ad montes transeat. Transivit ad montem Segor nepos Abrahæ, et salvus factus est: quæ autem non potuit adscendere affectu femineo reclinata, salutem amisit. *Appropinquate montibus æternis* Dominus dicit per Michæam prophetam: *Surgite hinc, quia non est vobis hic refrigeratio. Propter spurcitiam corrupti estis corruptione, persecutionem passi estis.* Et Dominus dicit: *Tunc qui in Judæa sunt fugiant ad montes,* ubi mons Sion, et civitas pacis Hierusalem non terrenis sed vivis constructa lapidibus, et decem millia Angelorum, primitivorum Ecclesia, perfectorum spiritus justorum Deus, qui in sanguine suo melius locutus est, quam Abel. Ille enim vindictam clamavit, hic indulgentiam: ille peccatum fratris accusavit, hic peccatum mundi remisit: ille prodidit crimen, hic texit secundum quod scriptum est: *Beati quorum tecta sunt peccata.*

CAPUT VI.

Qua ratione qui velit fugere, eum velociter fugere oporteat: quo etiam fugiendum sit; et ad quod bonum animas nostras erigere debeamus.

32. Sed qui fugit velociter fugiat, ne comprehendatur: velociter deprædetur hunc mundum, ut Hebræus Ægyptum. Qui parturit, pariat, ne onusto et degravato iniquitatibus mentis utero, fugere non possit: et fugiat non quasi lactantem ferens, sed quasi expeditum: non parvulum gestans, sed perfectum in Christo exhibens: fugiat non quasi feriatus in sabbato, sed tamquam operarius in negotio: nec tamquam sterilis in frigore, sed tamquam opimus in messe. Ideo enim dictum est: *Orate ne fiat fuga vestra hyeme, vel sabbato.* Fuga ergo hæc fœcunda virtutum est, non effeta meritorum. Fuga hæc nescit frigus timoris, tremorem mortis, contractionem sollicitudinis, dissolutionis otium, lasciviæ ferias, torporem lentitudinis: sed vitæ cœlestis requirit impigrum viatorem, regni superioris competitorem strenuum, divitem agricolam, qui fructus suos cogat, et cogendo diripiat.

33. Quid enim aliud a te, o homo, quæritur: nisi ut timeas Dominum, requiras eum, post ipsum ambules, comprehendas vias ejus? In quo, inquit, comprehendam Dominum? si comprehendam eum in holocaustis? Non in decem millibus hædorum, non in millibus arietum, non in fructibus impietatis reconciliatur Dominus, et peccata rediмuntur: sed in bona vita Domini gratia comprehenditur. Renunciatum est, inquit, tibi, homo, quid sit bonum, aut quid Dominus requirat a te. Quid aliud, nisi ut facias justitiam, et diligas misericordiam, et paratus sis ire cum Domino Deo tuo? Dicit tibi ergo Evangelium: *Surgite, eamus hinc.* Dicit tibi lex: *Post Dominum Deum tuum ambulabis.* Didicisti quomodo hinc fugias, quid moraris? Dicit tibi Evangelium iterum: *Progenies viperarum, quis vobis demonstravit fugere ab ira ventura?* Et dicit hoc illis qui veniebant ad baptismum pœnitentiæ.

34. Ergo pœnitentia fuga est bona: gratia Dei fuga est bona, in quam est adsumtio fugientis: desertum fuga est bona, ad quod fugit Elias, Elisæus, Johannes Baptista. Fugit Elias mulierem Jezabel, id est, effusionem vanitatis, et fugit ad montem Oreb, quod significat exsiccationem; ut siccaretur in eo carnalis profluvium vanitatis, et cognosceret plenius Deum. Erat enim ad torrentem Chorrad, quod est cognitio, ubi abundantiam profluentem divinæ cognitionis hauriret, ita fugiens sæculum,

ut nec cibum corporis hujus exquireret, nisi quem aves detulissent ministræ; quamquam esca ejus plerumque terrena non fuerit. Denique quadraginta diebus in virtute escæ quam acceperat, ambulavit. Utique non mulierem fugiebat propheta tantus, sed sæculum. An mortem timebat, qui se obtulerat requirenti, et qui dicebat ad Dominum : *Recipe animam meam*, tædium vitæ istius sustinens, non cupiditatem ? Sed fugiebat sæcularem illecebram, et conversationis maculosæ contagionem, et impiæ ac prævaricatricis nationis sacrilegia.

35. Salomon quoque in mulieris illius specie corruptelam sæculi hujus exponit, et meretricias artes declinandas edocet. Hæc est mulier aliena et fornicaria, a qua te ut custodias, adhortatur. Ne declines ad vias sæculi cor tuum, sed colloces illud in manu Domini, in qua est cor regis. Qui enim se ipsum regit, quod pluris est quam aliis imperare, cor ejus in manu Dei est, et quo Deus vult, convertit illud. Non mirum si convertit in bonum, qui perfectæ bonitatis est. In manu ergo Dei simus, ut bonum quæramus, illud bonum incorruptibile atque incommutabile, de quo dicit Amos propheta : *Exquirite bonum et non malignum, ut vivatis; et sic erit vobiscum Dominus Deus omnipotens*. Quomodo dixistis : Odio habuimus mala, et dileximus bona ? Ubi ergo bonus Deus, ibi bona sunt, quæ desideravit videre David, et visurum se credidit, sicut ipse ait : *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Illa enim bona sunt quæ manent semper, quæ non queunt temporis vel ætatis mutatione corrumpi.

36. In illis bonis est qui Deum quæsiverit et invenerit. Ubi enim cor hominis, ibi et thesaurus ejus est. Non enim solet bonum datum deprecantibus Dominus denegare. Ergo quia bonus Dominus est, et maxime sustinentibus se bonus est, ipsi adhæreamus, cum ipso simus tota anima nostra, toto corde, tota virtute; ut simus in lumine ejus, et videamus ejus gloriam, et delectationis supernæ fruamur gratia. Ad illud igitur bonum erigamus animos, et in illo simus, atque in illo vivamus, ipsi adhæreamus, quod est supra omnem mentem, et omnem considerationem, et pace utitur perpetua ac tranquillitate. Pax autem supra omnem mentem est et supra omnem sensum. Hoc est bonum quod penetrat omnia, et omnes in ipso vivimus, atque ex ipso pendemus : ipsum autem supra se nihil habet, sed est divinum; nemo enim bonus, nisi unus Deus. Quod ergo bonum, divinum; et quod divinum, bonum. Et ideo dicitur : *Aperiente te manum, implebuntur omnia bonitate*. Per bonitatem enim Dei nobis universa tribuuntur merito bona, quibus nihil admixtum est mali. Hæc bona promittit Scriptura fidelibus dicens : *Quæ bona sunt terræ manducabitis*. Boni ergo illius similes simus, ut quæ bona sunt adipiscamur. Bonum quod est sine iniquitate, et sine dolo, et sine asperitate, cum gratia, cum pietate, cum sinceritate, et benevolentia, caritate, et justitia. Itaque omnes virtutes bonitas tamquam mater fœcunda amplectitur.

CAPUT VII.

Maximam esse causam quare hanc fugiamus, cum hæc propria sit malitiæ sedes; ac item quid sit fugere? Malitiam hic non interire, et qua de causa? De serpentis damnatione, quidve a sententia in hominem lata differat? Quibus accedat ejusdem sententiæ expositio.

37. Est igitur non mediocris causa cur hinc fugere debeamus; ut perveniamus a malis ad bona, ab incertis ad fidelia et plena veritatis, a morte ad vitam. Ipse quoque Dominus dicendo : *Posui ante te bonum et malum, vitam et mortem*, demonstravit quia bonum vita est, sed æterna. Si hæc enim obnoxia sæculo atque ejus malignitati, utique illa est bona, quæ non corrumpitur et mutatur, quæ nullo vitio degenerat, quæ virtute acquiritur. Fugiamus ergo malitiam sæculi hujus, in quo ipsi *dies*, inquit, *mali sunt*; et fugiamus impigre. Ideoque Esaias clamat : *Convalescite manus remissæ, et genua dissoluta*, id est, non corporis, sed animæ genua convalescite; ut directum ad cœli altissima mentis vestigium possit adtolli; ut sit ductus solidior, vita maturior, gratia plenior, prudentia circumspectior.

38. Hoc est enim fugere, scire quo tendas, ablevare se a sæculo, ablevare se a corpore; ne iterum frustra se aliquis extollat, et inflatus mente carnis suæ non teneat caput, et dicatur de his: *Fugerunt, et non viderunt.* Sed hoc est fugere hinc, mori elementis istius mundi, abscondere vitam in Deo, declinare corruptiones, non adtaminare cupiditates, nescire quæ sunt mundi istius, qui nobis varios gignit dolores, exinanit, cum repleverit, cum exinaniverit, replet. Et hæc omnia inania et vacua, in quibus nullus solidus est fructus. Mortuus est dives, et nihil habet; quia non est in Deum dives; et ideo insipiens, quia sapientia cultura est Dei, abstinere autem a malis disciplina est.

39. Quis ergo non fugiat malitiæ locum, officinam improbitatis, quæ interire nesciat? Denique non otiose signum positum est supra Cain, ne quis eum occideret; ut significaretur quod non extinguatur et auferatur a terris malitia. Timebat Cain ne occideretur, quia fugere nesciebat. Augetur enim et cumulatur ipso usu malitia, et est sine moderatione, sine fine, dolo et fraude decernens, quæ factis suis proditur et sanguine peremtorum, sicut et Cain proditus est. Versatur itaque in terris malitia, atque istic errat; et ideo rogamus voluntatem Dei fieri in terris sicut et in cœlis, ut et hic sit innocentia. Itaque malitia quoniam illic jam locum non habet, hic circuit, hic sævit, seseque effundit, non mundano illo mersa diluvio, non Sodomitano exusta incendio. Denique gravius postea in seminariis pullulavit, usque in ipsum parricidales ac sacrilegas injiciens manus universorum auctorem salutis. Lex factum damnat, non aufert malitiam. Ipse Dominus Jesus peccatum damnavit, auctorem ejus distulit; ut esset per quem justi probarentur. Etenim quia malum Deus non fecit, sed nequitia diaboli inseruit, vindictam Deus distulit; ut ab ipsis quos deceperat, diabolus vinceretur.

40. Exerceantur ergo decepti, ut et pretium luant facilitatis, et sumant studia virtutis, industriam cautionis. Unde ait: *Estote astuti sicut serpentes.* Quare sicut serpentes? Ut et ille spolietur suo, et qui alios exuere voluit, amittat quæ sunt ipsius, non venena sed merita naturæ. Denique dejicitur ille cum tu adscenderis. Scriptum est enim: *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cœlo.* Non fulgur, inquit, sed sicut fulgur; quia suum lumen amisit, quod habebat antequam tibi tuum lumen vellet auferre. Verum forte dicas quia et de Salvatore legimus, quia *sicut fulgur coruscans de sub cœlo... ita erit et adventus Filii hominis.* Bene et hic sicut fulgur, quia supra fulgur. Denique fulgur de sub cœlo: lumen autem verum supra cœlum. Ergo satanas sicut fulgur, quia amisit hoc quod habuit: tu autem recepisti quod amiseras.

41. Non enim ita circa illum sicut circa te soluta est sententia. Nam Christi gratia quæ te resolvit, illum adstrinxit. Manet enim maledictio directa in serpentem propter tuam deceptionem. Sic enim dictum est ad eum: *Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ.* Omnium enim communis inimicus est, qui fuit hostis bonorum, et pro iis damnatur quos adhuc non læserat; quoniam qui hominem læsit, cui illa omnia subjecta sunt, læsit omnia. Communem etenim legem solvit, qua et ipse homini cum cæteris subditus est. Ideo communi odio omnium atque execratione maledictio ejus oneratur. Genus autem damnationis non mors, sed pœna diuturna est: *Super pectus,* inquit, *tuum et ventrem ambulabis.* Premenda enim fuit noxia conscientia, et proterenda malitia, fraudulentumque secretum tamquam a Dei facie relegandum: simul ostenditur quod terrena malitia sit, quæ in terram recurvet. Denique addidit: *Et terram edes omnes dies vitæ tuæ.*

42. Describi quidem his natura serpentis videtur; sed magis omne vas malitiæ describitur, omnis serpens improbitatis, qui in ventrem se dejicit, atque intra se venenum suum claudit, et intus in pectore suo volvit, cogitationibus suis lubricus, et super fraudes suas ambulans, suis dolis se ipse implicans, movens semper atque exagitans sua venena

cum cogitat, ventrem quoque, hoc est, seminarium cordis sui proterens. Unde pulcre David ait : *Alienati sunt peccatores ab utero, erraverunt a ventre, locuti sunt falsa. Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ et obstruentis aures suas, quæ non exaudiet vocem incantantium, et venefici, cum incantatur a sapiente.* Propter hoc etiam illud pulcre dictum videtur, quod in libro prophetico legimus: *Ventrem meum doleo, ventrem meum doleo*; quia ibi est malitia, ubi debet esse innocentia : et illud plus laborat, quod in nobis debet esse tranquillius : atque id nequitiæ vestigiis proculcatur, stimulatur unguibus, processu quodam improbitatis, incrementoque concutitur, ubi est genitale seminarium posteritatis æternæ. Videtur quidem hoc ad id esse referendum, quod dolebat perisse quos creavit filios et suscepit, sed multo magis quod in ventre suo verbi seminarium non habebat. Ideo ventrem suum dicit, quasi pretiosissimum. Pretiosus enim mentis uterus est, in quo fœcunda seges consiliorum verbi semine pullulare consuevit, et vitæ totius solent atque virtutum ac disciplinarum quædam membra formari.

43. Sed ut revertamur ad propositum, quod malitiam Deus reprimendam interim, quam abolendam putaverit, ait ad serpentem : *Et inimicitias ponam inter te et inter mulierem, et semen tuum et semen mulieris. Ipsa tibi observabit caput, et tu illius calcaneum.* Ubi inimicitiæ sunt, ibi discordia est, nocendique studium : ubi nocendi studium, ibi malitia ponitur. Ergo discordia inter serpentem et mulierem discordiæ malitia subest. Non est ergo sublata malitia. Denique servatum est serpenti, ut calcaneum mulieris et seminis ejus observet, quo noceat, et venenum suum infundat. Non ergo ambulemus in terrenis, et serpens nobis nocere non poterit. Sumamus Evangelicum calceamentum quo venenum serpentis excluditur, morsus ejus hebetatur, ut simus calceati pedes in Evangelium. Et fortasse ideo Moyses jubetur solvere calceamentum pedum suorum, ut sumeret calceamentum Evangelii; vel quia non Moysi, id est, non prophetis, sed apostolis prædicatio Evangelii debebatur. Ea est quam supra diximus, dicta in serpentem sententia. In hominem quoque cujusmodi directa sit, consideremus.

44. Maledictus ille qui auctor est culpæ : sed non maledictus est iste qui aliena fraude deceptus est; tamen quia non servavit mandatum Dei, operum suorum labore damnatur. Maledicitur sane terra, sed in operibus peccatoris; et maledicitur, donec resolvatur in terram. Ideo ergo suscepit Jesus carnem, ut maledictum carnis peccatricis aboleret; et factus est pro nobis maledictum, ut benedictio absorberet maledictionem, integritas peccatum, indulgentia sententiam, vita mortem. Suscepit enim et mortem, ut impleretur sententia, satisfieret judicato : Maledictum carnis peccatricis usque ad mortem. Nihil ergo factum est contra sententiam Dei, cum sit divinæ conditio impleta sententiæ. Maledictum enim usque ad mortem, post mortem autem gratia. Mortui ergo sæculo sumus, quid adhuc sæculo decernimus * : mortui sumus cum Christo, quid adhuc vitæ hujus actus requirimus? Mortem Christi in corpore nostro circumferimus; ut et vita Christi in nobis manifestetur. Non ergo jam nostram illam vitam, sed Christi vitam vivimus, vitam innocentiæ, vitam castimoniæ, vitam simplicitatis, omniumque virtutum. Cum Christo resurreximus, in ipso vivamus, in ipso adscendamus; ut serpens calcaneum nostrum quod vulneret, in terris reperire non possit.

CAPUT VIII.

Quomodo licet hic retineamur corpore, tamen animo fugere possimus, atque adeo debeamus; ne cum prætereunte figura hujus mundi opera nostra nosque ipsi prætereamus : quod ne contingat, mandata Dei non prætereamus, sicut nec ullius disciplinæ profectum; quemadmodum plures e sanctis veteribus fecisse compertum est.

45. FUGIAMUS hinc. Potes animo fugere, etsi retineris corpore. Potes et

* Id est, sæculo decertamus, militamus.

hic esse, et adesse ad Dominum, si illi adhæreat anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non specie vias ejus sequaris, si ad ipsum confugias. Est enim refugium et virtus, cui dicit David : *Ad te confugi, et non sum deceptus*. Ergo quia Deus refugium, Deus autem in cœlo, et supra cœlos : utique hinc illo confugiendum est, ubi pax, ubi requies ab operibus, ubi epulemur sabbatum magnum, sicut dixit Moyses : *Et erunt sabbata terræ vobis escæ*. Epulatorium enim et plenum jucunditatis et tranquillitatis est, requiescere in Christo, et ejus delectationem videre. Qui ergo confugimus ad Deum, ad mundum revertemur? Qui peccato mortui sumus, peccata repetemus? Qui renuntiavimus sæculo et usui ejus, iterum in luto ejus hærebimus?

46. Fugiamus hinc, quia tempus breve est. Audi quomodo fugias: *Et qui habent uxores, ita sint ac si non habeant; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui hoc mundo utuntur, tamquam non utantur. Præterit enim figura hujus mundi.* Non ergo cum prætereunte figura mundi opera nostra prætereant, ne etiam ipsi prætereamus, sed maneamus in veritate. Si maneamus in Christo, manemus in veritate, et cum eo manebimus, et non præteribimus, sed dicemus : *Benedictio Domini super vos, benediximus vobis in nomine Domini.* Qui enim prætereunt, non possunt dicere, quia non dixerunt prætereuntes viam : *Benedictio Domini super vos*, quemadmodum dixit Propheta. Itaque si volumus non præterire opera nostra, non prætereamus mandata Dei, non prætereamus requirendi Jesu Domini diligentiam, emerendi ejus gratiam. Non præterivit eum illa mulier quæ usque in pharisæi domum ingressa, in qua Christus recumbebat, in pedes ejus superfudit unguentum.

47. Non prætereamus disciplinæ alicujus profectum, sicut etiam Joseph adolescentulus non præterivit; quia fratres suos requirebat, et ad eum festinabat locum, in quo pascebant oves; et cum cognovisset quia in Dothaim sunt, perrexit eo. Significatur autem illo verbo Dothaim defectus idoneus, id est, variarum opinionum defectus non mediocris, sed perfectus et plenus, in quo profectus est animæ. Sapiens enim quando minuit, addit *. Deficiunt enim sæculares opiniones, quæ mulieribus infirmis comparantur. Unde pulcre quo ostenderetur Sara ad profectum venisse, ut generaret risum et lætitiam : *Defecerunt, inquit, Saræ fieri muliebria.* Bona ergo defectio cupiditatum, defectio vanitatis; quia veritatis adjectio est. Unde et sanctus David ait : *Defecit in salutare tuum anima mea.* Paritura etenim erat quæ consesserat, eoque et promiserat Deus : paritura lætitiam, et sobriam illam jucunditatis ebrietatem : paritura ante exspectatum **, ingenii celeritate partus, facta sapientiæ. Denique et de aliis Hebræis mulieribus habes, quia Hebrææ prius pariunt, quam veniant obstetrices; eo quod animæ justorum non exspectent artes et disciplinas propter inventionum genera, nec requirant adjumenta generandi : sed sponte partus suos fundant, exspectationemque præveniant.

48. Nec minus impiger ad inveniendum, quam ad exsequendum Jacob, cui cum mater dixisset, ut inferret patri escas, definitionum genera suppetisse cernimus ***. Nam et scito invenit, et inventorum suorum auctorem testificatus est Deum, in quo et dili-

---

* Id est, quando se humiliat, exaltatur.

** *Ante expectatum positis stat in ordine castris.* Virg. Georg. 4. Hunc autem totum locum intellige hoc modo: Paritura, ante expectatum *tempus*,....... partus *qui sunt* facta, etc.

*** Ut locus hic alioqui satis obscurus intelligatur, advertendum hanc Ambrosii mentem esse, nimirum ut ostendat in Jacob omnem bonæ disciplinæ profectum reperiri, quod ita conficit : Quidquid ad bonam disciplinam necessarium est, duobus quasi limitibus, quas definitiones vocat et Philo ὅροις, continetur atque includitur, ingenio scilicet ac diligentia : ingenium quidem Dei munus est; diligentia vero nostro labori tribuitur : cum ergo hunc utrumque perfectæ disciplinæ finem seu definitionem in filio Jacob deprehenderit sanctus Isaac, optime colligitur illum rebus ad bonam disciplinam necessariis instructum fuisse. Hoc porro caput fere totum ex lib. de Profugis desumtum est.

gentiæ palma, et ingenii significatur ubertas. Prima ergo definitio in inventione : quod invenitur, quæritur : et quod quæritur, temporis est : quod temporis est, utique diligentiæ est. Quod autem prævenit usum temporis, Deus infundit, Deus dat : quod Deus dat, naturæ non diligentiæ est. Ingenium igitur divini est muneris : quod autem divini muneris, hoc naturæ. Ingenium ergo naturæ est, inventio diligentiæ : illud sine tempore, hoc indiget tempore. Ideoque illud in tempore præsto est, hoc in spatio temporis investigatur : illud supra nos, hoc vero ad nos refertur.

49. Quærenti igitur patri cibum verbi (non enim in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei : talem cibum quærebat Isaac, talem cibum esuriebat Petrus, quando vidit crediturі gentilis populi mysteria) Esau præsto non habuit cibum spiritalis et velocioris ingenii. Dum iste venatur et quærit, et prædurum atque agrestem sermonem suggerere parat, prævenit Jacob celeri inventione, et miti, et prope domestica responsione suave verbum ministrans, quo eum mulceret ac delectaret. Unde miratus pater ait : *Quid est hoc, quod tam cito invenisti, fili mi? Respondit Jacob : Quod tradidit Dominus Deus tuus in manus meas.* Prima definitio in interrogatione est, secunda in responso. Plena igitur omnia reperiens pater quæ erant vel ingenii, vel diligentiæ, definitionis consummatione conclusit dicens : *Ecce odor filii mei tamquam odor agri pleni, quem benedixit Dominus.* Ager enim et naturale habet fertilitatis ingenium, et culturæ diligentiam temporalem, meritoque in eo est plenitudo, cui utrumque non deest. Simul cum addiderit : *Quem benedixit Dominus*, videtur naturæ gratiam prætulisse cultionis labori. Et confirmavit Esau dicens : *Juste vocatum est nomen illius Jacob. Supplantavit enim me jam bis, et primogenita mea accepit.*

50. Sed forte dicas : In quo moram fecit, qui ad venationem a patre missus est? Sed considera quia et pater pronuntiavit, quia paratum habere non posset, quod spiritaliter petebatur; et ideo quia deficiebat ingenio, vel diligentiæ subsidium ut adjungeret, exigebat. Celeritatis quoque admonet, qui ait : *Cape arcum et sagittam.* Accepit tamen et diligentiæ fructum, qui agnovit superius esse ingenii munus.

51. Nec immerito domesticos cibos detulit, qui de domesticis seminis sui sapientiæ sibi acquisivit copulam. Bona autem diligentia cum sapientia, et inventio cum ingenio naturali. Denique habens in promtu sapientiæ copulam sanctus Isaac, deambulabat in campo, immo abalienabatur. Et nos primo sapientiæ copulemur, et sic exeamus in campum quærere et invenire cupientes. Multi enim sine sapientia male quærunt. Et ideo Cain quia non acceperat a Deo prudentiam, male quæsivit, male exivit in campum; Abel bene, qui perfectum sacrificii munus implevit. Bonum enim sapientiæ sacrificium, bona est hostia fides, et omnis virtus. Denique sapientia interfecit suas hostias, et miscuit in craterem vinum suum. Et ideo ut insipientibus gentilibus potum fidei daret, ad craterem suum convocavit eos dicens : *Qui est insipiens, divertat ad me.* Et egentibus sensu dixit : *Venite et edite de meis panibus, et bibite vinum quod miscui vobis.* De hoc cratere Plato in suos libros transferendum putavit, ad cujus potum evocavit animas : sed eas explere nescivit, qui potum non fidei sed perfidiæ ministrabat.

CAPUT IX.

Urget ut hinc fugiamus, sicut fugit Jacob de patria, et sicut cervi ad fontes; quos qui desiderat, super se animam suam exemplo Susannæ effundat oportet. Quomodo Paulus et Lot fugerint; ac nobis similiter fugiendum sit in supernam civitatem, quoad summus sacerdos moriatur : cum quo et vetus homo noster debet mori.

52. Fugiamus ergo hinc sicut fugit de patria sanctus Jacob. Sciebat enim veram patriam esse superiorem. Fugiamus sicut cervi ad fontes aquarum; quos sitiebat David, sitiat et anima nostra. Quis est ille fons? Audi dicentem : *Quoniam apud te est fons vitæ.* Huic fonti dicat anima : *Quando veniam*

et parebo ante faciem tuam? Fons enim Deus est: sed qui hunc fontem desiderat, effundat super se animam suam; ut nihil passioni carnis relinquat, sed ubique anima superfluat.

53. Pulcre eam effudit Susanna, ut evaporare in eam non possent incendia corporis, mortis formidines, vitæ cupiditates. Effusa super ipsam anima omne restinxit carnale desiderium, sæculare studium. Quæ etiam prodigiosorum senum, et impudentium presbyterorum potuit flammas restinguere, nisi in his libidinis profluvium redundasset. A quibus cum intenderetur calumnia, si adsensus negaretur adulterio, ingemuit Susanna, et dixit: *Angustiæ mihi adsunt undique. Si enim hoc fecero, morte æterna peribo: sin autem, non effugiam manus vestras.* Melius tamen judicavit crimen fugere potius, quam periculum. Ploravit itaque cum crimen ei objiceretur: ploravit cum sibi de pudica et casta adulteri judicium vindicarent; non mortem deplorans, sed castitatis calumniam. Religionis injuriam ploravit, et effudit super se non corpus, sed animam. Effudisset enim corpus, si carnalibus acquievisset. Denique cum morte damnaretur, exclamavit quasi judex reorum, arbitra calumniantium; et innocentis conscientiæ auctoritate divinam sibi in judicium accersivit cognitionem, non timore mortis percita, sed arguentis censuræ potestate præcelsa. Susanna ergo fugit sæculum, et se Deo credidit, ad illam arcem civitatis æternæ fugiens, quæ totum mundum complectitur, quoniam intra Deum sunt omnia.

54. Fugit et Paulus ut evaderet per fenestram in sporta demissus, spartum enim triplex rumpi non posse noverat: sed fugit, ut Evangelium Domini toto orbe prædicaret; et ideo in paradisum raptus est. Et nos fugiamus per fenestram audientes præcepta Domini, et visu sobrio, atque oculorum castitate servantes.

55. Fugiamus sicut Lot, Sodomitana crimina amplius, quam supplicia formidans. Magis enim pius certe scelerum fugit contagia, qui Sodomitis domum clausit: nec cohabitans noverat eos, quorum flagitia nesciebat, et opprobria aversabatur: nec fugiens respexit eos quorum conversationes non desiderabat. Fugit ergo sicut Lot, qui renuntiat vitiis, abdicat se incolarum moribus, qui post se non respicit, qui superiorem illam civitatem ingreditur introitu cogitationum suarum, nec recedit ex ea donec moriatur Princeps sacerdotum, qui tulit peccatum mundi. Mortuus quidem semel est: sed moritur unicuique qui baptizatur in morte Christi; ut consepeliamur cum eo, et resurgamus cum eo, et in novitate vitæ illius ambulemus.

56. Bene fugis, si cor tuum non imitetur peccatorum consilia, et cogitationes eorum. Bene fugis, si oculus tuus fugit calices et phialas; ne fiat libidinosus, dum moratur in vino. Bene fugis, si oculus tuus alienam* declinet, ut lingua tua veritatem custodiat. Bene fugis, si non respondeas imprudenti ad imprudentiam illius. Bene fugis, si auferas gressum pedum tuorum ex ore insipientium. Crro enim malis ducibus erratur: sed si vis bene fugere, longe fac vias tuas ab eorum sermonibus.

57. Mortuus est tibi Princeps sacerdotum, tibi crucifixus est, ut clavis ejus adhæreas. Te enim in illa carne, et tua peccata suscepit: adfixa sunt illi patibulo tuorum delictorum chirographa; ut jam mundo nihil debeas, cui semel renuntiasti. Et recte nihil debes, cui suppetit dicere: *Mihi* enim *mundus crucifixus est, et ego mundo*; ut jam mortem non timeas, si geras Christum, in quo potes dicere: *Ubi est mors victoria tua? Ubi est mors aculeus tuus?* Etenim cum vetus ille homo noster adfixus est cruci, destructum est peccatum, obtusus aculeus, vacuata culpa; ut ulterius servire flagitiis desinamus. Abiit enim vetus homo. Nunc autem jam non vetus homo in nobis: sed nova est creatura, habens in se similitudinem Chris-

* Id est *conjugem*. Hanc siquidem Ambrosius haud raro simpliciter *alienam* dicit, Scripturæ consuetudinem imitatus: ubi legis: Μη πολυς ισθι προς αλλοτριαν.

ti, cujus mortis similitudini consepulti imaginem vitæ ejus adsumsimus, alas gratiæ spiritalis accepimus.

58. Sic igitur volate, ut dicatur de vobis : *Qui sunt isti qui ut nubes volant, et sicut columbæ cum pullis suis?* Ut nebulæ vestræ rorent justitiam, et columbæ pariant simplicitatem. Sic navigate quasi transfretantes mundum, non pererrantes, quasi naves Tharsis; ut ad intelligibiles portus cursum dirigatis, et convehatis divitias maris. Sic festinate, ut dicatur de vobis : *Leves facti sunt super aquilas.* Ab ira enim ventura fugiendum videtis, quam declinare poterunt, qui per pœnitentiam sibi spem locaverint evadendi, et reconciliationis futuræ fidem hauserint, per Dominum nostrum Jesum Christum, cui regnum est a sæculis, et nunc, et semper, et in omnia sæcula sæculorum, Amen.

DE JACOB ET VITA BEATA

LIBRI DUO *

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Ad virtutum disciplinam, passionesque coercendas necessarium esse sermonem prudentem, ac mentem rationi intentam; itemque rationem, licet omnino concupiscentiam exscindere nequeat, posse tamen vel gravissimis motibus moderari.

1. NECESSARIUS ad disciplinam bonus omnibus sermo, plenus prudentiæ; et mens rationi intenta præcurrit virtutibus, passiones coercet. Docibilis enim virtus. Denique studio et discendo acquiritur, dissimulando amittitur. Alioquin nisi sermo bonus necessarius esset ad correctionem, numquam Lex diceret: *Non adulterabis.* Sed quia nudus sermo ad monendum utilis, ad persuadendum infirmus est, ideo adhibenda est rationis rectæ consideratio; ut quod sermo bonus præscripserit, ratio plenius tractata persuadeat. Non enim servili ad obediendum constringimur necessitate, sed voluntate arbitra, sive ad virtutem propendemus, sive ad culpam inclinamur. Et ideo nos aut liber affectus ad errorem trahit, aut voluntas revocat, rationem secuta. Passio autem gravissima culpæ concupiscentia est, quam ratio emollit et comprimit. Emollire enim potest, eradicare non potest; quoniam animus qui est rationis capax, non est suarum passionum dominus, sed repressor. Neque enim fieri potest ut facilis ad iracundiam non irascatur: sed ut ratione se temperet, indignationem cobibeat, a puniendo se revocet; sicut et Propheta nos docet dicens: *Irascimini, et nolite peccare.* Concessit quod naturæ est: negavit quod culpæ est.

2. Omnis itaque temperantia ex aliis, non ex se originem sumit, ideoque secunda est. Nam aut de naturalibus suscipitur, aut de utilibus. Itaque aut naturalia temperat, aut utilitatis adsertor est. Denique non ibi excidit concupiscentiam: sed facit ne concupiscentiæ serviamus. Quis enim tantus, ut corporalem motum possit auferre, nisi solus ille qui potuit de infructuosa ficulnea dicere, hoc est malitia Judæorum: *Ecce anni tres sunt ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio: succide ergo illam. Cui respondit servus: Remitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam cophinum stercoris; et siquidem fructum fecerit: sin autem, in futurum succides illam.* Merito ad dominum retulit, quia exscindendæ temporalis prolapsionis potestatem sibi ipse vendicare non poterat: sed domino reservabat.

* Extra controversiam quidem est hos duos libros e concionibus concinnatos esse; difficile vero definire quot sermonibus componantur. Illud saltem affirmare licet eosdem ad neophytorum gregem habitos fuisse festis paschalibus anni circiter 387, quo superiores libros pronuntiavit Ambrosius. Hæc est totius operis œconomia. Primo docet oportere adhiberi animum docilem, quo motuum pravorum tumultus recta ratione corrigantur: quæ licet omnes illos motus radicitus evellere non valeat, posse tamen cupiditates resecari temperantia et gratia Christi. Hinc omnes nostros lapsus voluntati attribuendos esse, non carni; hinc etiam divina inter beneficia numerandam esse legem veterem affirmat. Deinde hortatur ne unquam regenerationis et condonationis nostræ obliviscamur: tum concludit a Christo nos nullis infortuniis separari debere. Quod libro II nobilissimis sanctorum virorum, Jacobi patriarchæ imprimis, Josephi quoque et fratrum ejus exemplis, probat. Ad extremum Eleazari sacerdotis necnon septem fratrum Machabæorum ac matris ipsorum martyria toto eloquentiæ flumine commemorat.

3. Denique quem de hominibus meliorem et fortiorem adsumemus, quam sanctum David, qui sibi cupiditatem qua concupierat aquam de lacu Bethlehem, hostili interclusam exercitu, auferre non potuit, potuit mitigare? Nam cum aliis utique defuisse non inveniamus, id est, tanto exercitus numero, cum utique multo minus regi deesse potuerit ex cæteris fontibus aqua; irrationabilem quamdam concupiscentiam passus, desideravit eam quæ hostium erat circumfusione vallata, unde sine maximo periculo non facile potuisset deferri. Itaque ait : *Quis mihi dabit potum de lacu qui est in Bethlehem ad portam?* Et cum essent reperti tres viri qui hostium castra præciderent, et deferrent aquam quam summo desiderio desiderasset, cognoscens quod periculo alieno aqua sibi eadem constitisset, profudit illam Domino, ne sanguinem illorum qui eam detulerant, bibere videretur. Quæ res indicio est quod concupiscentia quidem rationem præveniat; sed ratio cupiditati resistat. Humanum itaque passus est David, ut irrationabiliter concupisceret : sed illud laudabile, quod irrationabilem concupiscentiam rationabiliter parato fraudavit remedio. Dum laudo viros qui erubuerunt desiderium sui regis, et maluerunt finem ejus verecundiæ vel periculo propriæ salutis afferre : plus laudo eum qui erubuit in suo desiderio alienum periculum, et aquam dubiæ sortis pretio quæsitam, sanguini comparavit : simul quasi repressa victor cupiditate profudit aquam Domino; ut ostenderet quod concupiscentiam suam verbi consolatione restingueret.

4. Potest igitur mens sobria impressiones refrænare ac reprimere quamvis gravium passionum, et fervorem omnem cupiditatis flagrantissimæ refrigerare, derivare alio motus, et rectæ rationis tractatione despuere passiones. Etenim cum Deus hominem constitueret, et in eo mores sensusque plantaret, tunc motibus ejus imposuit regale mentis imperium; ut omnes sensus motusque hominis, ejus vigore ac potestate regerentur. Adjunxit ad gratiam creaturæ, ut mentem ipsam divinis informaret præceptis, et sapientiæ instrueret disciplinis, quibus et cavenda prænosceret, et eligenda cognosceret. Mens igitur recta ratione tenens disciplinam sapientiæ, ut divina ac humana cognoscat, eruditur in Lege, per quam discit quas sibi subjicere debeat passiones.

CAPUT II.

Passionibus tum animi tum corporis moderari temperantiam : cujus effectus patriarcharum demonstrantur exemplis, ac deinde rationis dignitate commendata, eamdem temperantiam divino præcepto muniri Sanctus ostendit.

5. Passionum autem velut duces sunt naturales delectatio et dolor, quas sequuntur cæteræ. Illæ enim complectuntur universas, quarum utraque non solum corporis, sed etiam secundum animam passiones sunt. Et quia diximus subesse his alias passiones, ante delectationem concupiscentia, post delectationem gratulatio est : ante dolorem autem est timor, post dolorem tristitia. Commotio autem animi communis passio, et delectationis et doloris est. Transcurram alias, id est, superbiam, avaritiam, ambitionem, contentionem, invidiam, quæ sunt secundum animam passiones : transcurram etiam inexplebilem vorandi libidinem, effusionemque luxuriæ atque lasciviæ, quæ vitia nexa sunt corpori, et secundum illud operantur. Meritoque temperantia quam maxime istarum passionum restinguit ardorem, quæ primum sobrietate atque moderamine animum temperat, mentem informat; deinde etiam deliciarum abstinentia restringit habenas corporalis ferocitatis. Ideo Lex recidit ciborum licentiam, epularum copias, non solum ut resecaret luxuriam : verum etiam ut inhibentis contemplatione præcepti viam tractationi rationis aperiret, quæ irritamenta gulæ cæterasque recideret cupiditates, corporeas passiones motusque cohiberet. Temperantia est igitur correctionis prævia, disciplinæ magistra.

6. Ab hac profectus Jacob sanctus,

primatus a fratre quos non habebat, accepit, ejusque prælatus adsensu docuit in reliquum intemperantes proprio sibi viles esse judicio. Ab hac profectus Joseph, et calorem juventutis edomuit, et tentatum adulterinis animum illecebris, rectæ rationis inductione firmavit. Denique quamvis fortis esset et validus, tamen tractatu rationis fulcire se maluit dicens uxori domini sui : *Si dominus meus non scit præter me aliquid in domo sua, et omnia quæcumque habet, dedit in manus meas, neque subtractum est a me quidquam præter te quæ uxor illius es : et quomodo faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo?* Hæc est igitur rectæ rationis tractatio quam Græci λογισμὸν nuncupant, qua mens sapientiæ intenta solidatur. Pulcra enim ratio, quod nec beneficiis domini esse deberet ingratus, nec occultum posset esse peccatum, quod, Deo teste, committeret, quem latere non posset.

7. Bona igitur ratio, quæ et hostilem plerumque affectum exuit, et dolorem injuriæ sequestrat. Denique et in acie plerumque victorem mitiga', et ferituri mucronem retardat, et rogantem morti eripit; eo quod subjectis parcere justa ratio persuadeat. Nam de excludendo vel mitigando injuriæ dolore quis melior magister, quam patriarcha Jacob, qui proprios coarguens filios Simeon et Levi ait : *Odiosum me fecistis, ita ut sævus videar.* Et utique ulti fuerant sororis injuriam, quæ contra instituta patria violato fuerat pudore temerata; nec potuit Jacob præceptor disciplinæ, custos pudoris stuprum probare commissum : sed maluit insolentes ratione cohiberi, sciens quod indignationem ratio temperare posset.

8. Temperantia est igitur quæ resecat cupiditates. Hanc primis hominibus tenendam mandavit Deus dicens : *De fructu autem ligni quod est in medio paradisi non edetis, neque tangetis illud, ne moriamini.* Et quia non est retenta, ideo transgressores virtutis egregiæ paradisi exsules facti sunt, et immortalitatis exsortes. Hanc Lex docet, et universorum infundit affectibus.

CAPUT III.

Temperantiam, sapientiam, et disciplinam a Domino doceri; quod sequitur ad studium cohortatio: item culpam nostram adscribendam esse soli nostræ voluntati, qua vel peccato vel justitiæ servimus; ac demum utra servitus utri præferenda videatur?

9. Docere autem Dominum eam, et sapientiam, et disciplinam Scriptura testatur. De temperantia in Lege : de cæteris in libro Job, in quo scriptum est : *Nonne Dominus est qui docet intellectum et disciplinam?* Et in Evangelio Dominus ipse ait : *Discite a me quia mitis sum, et humilis corde.* Et alibi ad discipulos ait : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.* Unde autem discipuli dicti? Aut quid aliud a Christo nisi virtutum operari præcepta discebant? Denique David ait : *Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos.* Utique timor Dei de numero virtutum est; quia initium sapientiæ timor Domini, per quem adsciscitur piæ forma doctrinæ, de qua Paulus ait : *Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, sed obedistis ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis : liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ.* Doctrina igitur facit ut possimus pervenire ad justitiam. Potest igitur acquiri justitia discendo. Intendamus igitur studio in formam Evangelicæ doctrinæ. Minimum studii plerumque pro maximo habetur. In studio enim sunt omnia, per quod adhibetur obedientia, quæ in utramlibet partem propenderit, aut culpam adjungit, aut gratiam. Hæc nos in primo Adam traxit ad mortem, hæc nos in Adam secundo ad vitam vocavit.

10. Non est quod cuiquam nostram adscribamus ærumnam, nisi nostræ voluntati. Nemo tenetur ad culpam, nisi voluntate propria deflexerit. Non habent crimen quæ inseruntur reluctantibus : voluntaria tantum commissa sequitur delictorum invidia, quod in alios derivemus. Voluntarium sibi militem elegit Christus, voluntarium servum sibi diabolus auctionatur. Neminem jugo servitutis adstrictum possidet, nisi se prius peccatorum ære ei vendiderit. Quid carnem quasi infirmam accusa-

mus? Membra nostra arma sunt iniquitatis, et arma justitiæ. Vidisti pauperem injuriam accipientem, protexisti eum, membra tua arma pietatis sunt, quibus pauperem ab injuria vindicasti. Vidisti egenum, donasti eum muneribus, dextera tua mortem a tuo pectore repulisti. Vidisti eum qui ducitur ad mortem; eripuisti eum, quia scriptum est: *Eripe eum qui ducitur ad mortem*: membra tua arma sunt justitiæ, si injuste hominem perire non passus es. Vidisti mulierem, castigasti corpus tuum, mortificasti libidines, procaces meretricis oculos aversatus deseruisti, membra tua arma sunt castimoniæ. Contra autem, si oculus tuus vidit mulierem ad concupiscendum eam, aperuisti vulnus, impressisti telum corpori tuo, membra tua arma peccati sunt. Vidisti possessionem pupillorum, et paternis eos expulisti sedibus, transtulisti terminos quos posuerunt patres tui, membra tua arma iniquitatis sunt. Affectus igitur, non caro auctor est culpæ, caro autem voluntatis ministra. Non ergo vendat nos voluntas nostra.

11. Clamat Apostolus: *Nescitis quoniam cui exhibuistis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati in mortem, sive obeditionis in justitiam?* Ergo si aut peccato servimus, aut justitiæ, consideremus in qua parte servitus tolerabilior, fructus uberior. Sed qui potest esse fructus in morte? Peccati enim stipendium mors; et ideo nullus in eo fructus est, sed pudoris dispendium; cum ea quæ gessimus, erubescimus. Servire autem justitiæ libertas est. *Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Utraque conditio optima, esse sub Christo, sub quo et pretiosa servitus, et gloriosa libertas. Pretiosa servitus quasi tanti sanguinis pretio comparata: gloriosa autem libertas quam nulla servitus culpæ, nulla peccatorum vincula constringunt, nulla flagitiorum onera, nulla criminum commercia degeneris nexui servitutis addicunt.

12. Disce humilitatem, o homo, apostolici vim cognosce magisterii. Si servum te dicas, libertus es: si liberum te jactes, servus es. Nam et ille qui quasi servus redemtus est, libertatem habet: et iste qui quasi liber vocatus est, bonum est illi ut servum Christi se esse cognoscat, sub quo servitus tuta est, et libertas secura. Quis quasi idiotam Paulum vel in ipso jure adserit? Scivit enim discernere inter libertum et liberum, et ideo non perfunctorie sed proprie dixit: *Qui enim vocatus est in Domino servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.* Revera enim omnes Christi liberti sumus, nemo liber. Omnes enim in servitute generati. Quid servili conditioni arrogantiam libertatis adsumis? Quid titulos nobilitatis usurpas, servilis hæreditas? Nescis quod te Adæ atque Evæ culpa mancipaverit servituti. Nescis quod redemerit te Christus, non emerit. *Non auro, non argento redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine agni*, clamat apostolus Petrus. Ergo redemtus a Domino es. Servus es qui creatus es, servus es qui redemtus es, et quasi Domino servitutem debes, et quasi Redemtori. Nec inferiorem putes libertinitatem sub Christo, quam libertatem esse. Ad dignitatem æqualis, ad tuitionem præstantior est, ad gratiam par, adversus lapsum cautior, adversus superbiam tectior. Ita libertatem accepisti, ut meminisse manumissoris tui debeas, ut patrono tuo noveris legitimum obsequium deferendum *; ne ab ingrato revocetur libertas. Quid te beatius, qui sub Domino regnas, et sub patrono militas?

CAPUT IV

Quantum Deus homini concesserit, cum ei legem dedit, et gratiam adjunxit. Ubi solvuntur duæ quæstiones: Quomodo bona sit lex, quæ mortem operetur; et quomodo quæ mortem operetur, mors nobis non sit?

13. Quid autem est quod tibi non

* Qui libertate donatus fuerat, non ita fiebat sui juris, ut patrono reverentiam atque obsequium non deberet. Quod si quando contingeret ut ingratus adversus patronum reperiretur, aut in inferiorem libertatis gradum redigebatur, aut etiam omnino revocabatur in servitutem: qua quidem pœna cum ob alia, tum ob nomen militiæ datum afficiebatur.

contulit Dominus? Legem dedit, peccatum prodidit, adjunxit gratiam. Lex enim peccatum denuntiavit : sed in conditione lubrica penitus cohibere non potuit. Cognovi enim peccatum quod nesciebam. Cognovi concupiscentiam esse peccatum; et hac occasione cognitionis, peccati æra cumulata sunt; quia peccatum quod ante per ignorantiam meam mortuum videbatur, in me revixit : ego autem mortuus sum peccati vulnere; quia cognitio culpæ quæ mihi profutura videbatur, hæc nocuit, ut scirem quod vitare non poteram. Peccatum enim prodidit, et per bonum denuntiationis suæ peccati ipsius acerbavit invidiam. Itaque supra modum factum est peccatum mihi; quia cumulatum est denuntiatione mandati. Crescit enim culpa, cum proditur, nec cavetur. Quomodo ergo bonum mandatum, quod mihi mors est? Aut quomodo non est mihi mors, quod per bonum significationis suæ demonstrando peccatum, operatum est in me mortem? Nam certum est quod mors mihi accessit, dum quod facio agnosco peccatum, sicut ipse Dominus ait : *Si non venissem, et locutus fuissem his, peccatum non haberent.*

14. Quid miraris igitur si Lex quibusdam morti sit, cum morti sit et Domini salutaris adventus, per quem redemti sumus? Infidelis enim mortem sibi quærit ex gratia : manet autem mandati gratia. Etenim sicut cognitio venenatorum poculorum consummatur ad disciplinam medicinæ : sic divinum mandatum ad vitam æternam. Sicut autem ei qui male utitur noxiis potionibus, cognitio earum in malum vertitur et periculum; et quo magis venena cognoverit, hoc se intelligit amplius periclitari : sic forma mandat iis qui Legem male interpretantur, vel demonstrata atque interdicta peccata vitare non possunt, mortis auctor est. Sicut ergo bonum est antidotum, etiamsi imprudenti aut intemperanti non bonum : sic bonum mandatum, etiamsi intemperanti non bonum est. Ergo bonum mandatum, quod alicui mors est. Responsum igitur habe primæ propositioni : quia potest esse bonum mandatum, quod mihi mors est; bonum per naturam salutaris præcepti; mors per intemperantiam carnis.

15. Et quia diximus esse bonum mandatum quod mihi mors est, nunc discutiamus quomodo non sit mihi mors, quod per bonum licet, tamen mihi operatum est mortem. Sic enim proposuit Apostolus : *Quod ergo bonum est, mihi mors est. Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.* Itaque spectemus singula. Mandatum utique Legis est : Lex autem spiritalis est, cujus gratiam video, pulcritudinem laudo, formam prædico, præceptum admiror : sed quia carnalis sum ego venumdatus sub peccato, trahor invitus ad culpam. Etenim quasi servo culpa dominatur. Itaque odi crimen, et facio. Mens odit, caro concupiscit; ego tamen in utraque, qui Legi mente consentio, et carne quod nolo, hoc ago. Bonum ergo mandatum cui consentio; et mens bona quæ quod bonum est, elegit. Bona ad judicandum, sed infirma plerumque ad resistendum; quia repugnat ei corporis appetentia, et captivam eam trahit ad erroris illecebras.

16. In quo periculo unum est remedium, ut quem Lex liberare non potuit, liberet Dei gratia. Sic enim scriptum est : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum.* Itaque fit ut licet peccatum quod latebat, id est, concupiscentia mea quam non putabam esse peccatum, mortem mihi operata sit, dum proditur, et supra modum facta sit ipsum peccatum (erat enim peccatum etsi nesciebatur, sed cognitione coacervatum est, et quasi incrementum erroris assumsit, atque in naturam delicti cessit forma mandati), mihi tamen mors non sit, cui promtum est ad Christum confugere, per quem solvimur omni mortis periculo. Absoluta igitur etiam secunda est propositio, quia mandatum mihi Legis mors non est, etsi mortem operetur. Quod enim conturbamur, fragilitatis est : quod evadimus, Christi.

CAPUT V.

Qua ratione lex non suffecerit: sed necessaria fuerit gratia per mortem Christi donata; cum quo nos etiam mori, resurgere, et versari debeamus?

17. Ergo ut ad exordia sermonis hujus revertamur, mens bona est quæ habet tractationem rationis, et intendit sapientiæ disciplinis: sed gravis lucta est ei cum mortis corpore, et plerumque rationem mentis vincit carnis illecebra. Et ideo Dominus primo Legem dedit, cui mens hominis sese ad obtemperandum dedit, et ei servire cœpit, ut esset subdita: sed caro subjecta non erat; quia sapientia carnis non est Legi subdita, et præceptis ejus repugnabat. Non enim poterat virtuti obedire, cupiditatibus dedita, et lenociniis carnalibus implicata. Ideo laborandum est, ut teneamus Dei gratiam. Mens itaque bona, si rationi intendat: sed parum perfecta, nisi habeat gubernacula Christi. Venit enim Dominus Jesus, qui nostras passiones cruci suæ affigeret, peccata donaret: in cujus morte justificati sumus; ut totus mundus ejus mundaretur sanguine. Denique in morte ipsius baptizati sumus.

18. Si igitur in illius morte dimittuntur nobis peccata, etiam peccatorum nobis passiones in illius morte moriantur, illius crucis clavis affixæ teneantur. Si in illius morte mortui sumus, quid iterum tamquam viventes ad ea quæ sunt mundana revocamur? Quid nobis cum elementis hujus mundi? Quid cum cupiditatibus? Quid cum luxuria atque lascivia quibus cum Christo mortui sumus? Quod si sumus in Christo mortui, in Christo resurreximus: cum Christo igitur versemur: cum Christo superiora quæ sunt, non quæ corruptibilia et terrena quæramus. Christus resurgens a mortuis veterem hominem affixum cruci reliquit, novum resuscitavit. Christus ideo mortuus est, ut et nos peccato moreremur, Deo resurgeremus. Mortua est caro nostra, quid iterum peccato reviviscit? Quid iterum peccato obedit? Quid iterum peccatum regnat in mortuis, cum mors finis peccati sit? Mortui sumus carne, renovati sumus spiritu. Spiritu ambulemus, qui spiritum Christi accepimus. Si autem spiritus Christi in nobis, ergo sit nobis caro mortua propter peccatum: spiritus vero vivat propter justificationem.

19. Sic quod erat impossibile Legi, solutum est, si in spiritu ambulemus, si passiones sepelivimus, si crucem hujus corporis non resolvamus, si chirographum peccati quod deletum est in cruce Christi, non rescribamus, si veteris hominis amictum quem exuimus, non induamus. Scriptum est enim in Canticis: *Exui tunicam meam, quomodo induam eam? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo eos?* Mortificata igitur nobis sunt corporis membra, cur ejus pullulant vitia? Ideo Lex non prævaluit, quia carnem non mortificavit: ideo quasi umbra præteriit, quia non coloravit: ideo etiam obumbravit nos a sole justitiæ, quia coacervavit crimina. Ergo et obfuit.

CAPUT IV.

Promulgatæ legis fructus esse peccati confessionem, ac humilitatem, immo et gratiam ipsam, et caritatis pignus: quibus subjungitur ad gratitudinis officia exhortatio, cum beneficiorum homini concessorum enumeratione.

20. Quid igitur opus fuit ut Lex promulgaretur, si profutura non erat? Habebamus jam legem naturæ; erat enim unusquisque sibi lex, qui opus legis scriptum habebat in corde suo. Illam non tenuimus: cur addebatur et altera, in cujus operibus caro non posset justificari? Accessit vinculum, non solutio: addita est peccatorum agnitio, non remissio. Peccavimus omnes qui poteramus excusationem prætendere per ignorantiam: os obstructum est omnibus.

21. Profuit tamen mihi, cœpi confiteri quod negabam: cœpi delictum meum cognoscere, et injustitiam meam non operire: cœpi pronunciare adversus me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietates cordis mei. Sed et illud mihi prodest, quod non justificamur ex operibus Legis. Non habeo igitur unde gloriari in operibus meis possim, non habeo unde me jactem; et

ideo gloriabor in Christo. Non gloriabor quia justus sum : sed gloriabor quia redemtus sum. Gloriabor, non quia vacuus peccatis sum, sed quia mihi remissa sunt peccata. Non gloriabor quia profui, neque quia profuit mihi quisquam : sed quia pro me advocatus apud Patrem Christus est : sed quia pro me Christi sanguis effusus est. Facta est mihi culpa mea merces redemtionis, per quam mihi Christus advenit. Propter me Christus mortem gustavit. FRUCTUOSIOR culpa, quam innocentia. Innocentia arrogantem me fecerat, culpa subjectum reddidit.

22. Habes igitur quibus latio profuit tibi Legis. Sed dicis quia per Legem superabundavit peccatum. Sed ubi superabundavit peccatum, superabundavit et gratia. Mortuus es peccato, homo: ergo Lex jam non obest. Resurgis per gratiam : ergo Lex profuit; quia acquisivit gratiam. Accepisti etiam pignus Christi caritatis; quoniam qui pro te mortuus est, advocatus est tibi, et sanguinis sui mercedem reservat, et qui peccatorem reconciliavit Patri, multo magis commendat innocentem, et tuetur subditum, qui adscivit noxium.

23. Tanti igitur beneficii debitor non rependes obsequium? Hæredem te fecit, cohæredem te fecit: hæredem Dei, cohæredem Christi : spiritum tibi adoptionis infudit. Numera hæc, et adjunge non tam ad debiti nexum, quam ad muneris accepti conservationem. Cohæres Christi es, si compatiare, si commoriare, si consepeliare cum Christo. Suscipe passiones ejus, ut supra passiones cum eodem esse merearis. Vide quomodo tibi peccata superiora donavit; ut nihil faceret obesse, quod peccasti. Vide quomodo te hortatur, ne amittas quod accepisti. Brevis hujus laboris est meta, et corona fructus perpetui : tolerabilis passio, merces inæstimabilis. Quid enim te angit? An ignobilitatis abjectio? Sed erit tibi in futurum gloriosa nobilitas devotionis ac fidei. Num census tenuior, victus angustior? Sed erunt tibi divitiæ remunerationis æternæ, in quibus rei ullius egere non possis. Num amissio filiorum? Recipies perpetuos, quos susceperas temporales, et dicetur de te : *Beatus qui habet semen in Sion, et domesticos in Hierusalem. Indignæ*, inquit, *passiones sunt hujus temporis ad futuram gloriam*, Scriptura tibi dicit.

24. Adde quia vita beata his adversis sæcularium molestiarum, aut passionum corporalium non minuitur, sed magis probatur. Adde quod vel patrimonii damna non sentit, vel necessitudinum forti mente abscondit dispendia, absorbet dolorem. Adde quia nescit naufragia, qui semper in portu tranquillitatis est. Quid illud, quod labor tibi communis est cum omni creatura; quia propter te mundus ipse servitutem tolerat corruptionis; quia cum sanctis tibi laboris hujus et exspectationis commune consortium est? Sol occasum suum recognoscit, luna defectum, errorem stellarum lumina, dum totius corporis nostri exspectatur redemtio.

25. Sed vereris dubios vitæ amfractus, et adversarii insidias, cum habeas auxilium Dei, habeas tantam ejus dignationem, ut Filio proprio pro te non pepercerit. Pulcro verbo usa est Scriptura, ut Dei Patris erga te pium propositum declararet, qui Filium morti obtulit. Et Filius mortis acerbitatem sentire non potuit. Quod in Patre fuit, nihil sibi ipse reliquit : totum pro te obtulit: quod in plenitudine divinitatis nihil ipse amisit, et te redemit. Considera affectum patrium. Quod pietatis est, quasi morituri Filii suscepit periculum, quasi orbitatis hausit dolorem; ne tibi periret fructus redemtionis. Tantum fuit Domino studium tuæ salutis, ut propemodum de suo periclitaretur, dum te lucraretur. Ille propter te dispendia nostra suscepit; ut te divinis insereret, cœlestibus consecraret. Miro etiam addidit : *Pro nobis omnibus tradidit illum*; ut ostenderet quod ita omnes diligat, ut dilectissimum sibi Filium pro singulis traderet. Pro quibus igitur quod super omnia est dedit, potest fieri ut non in illo universa donaverit? Nihil enim excepit, qui omnium concessit auctorem.

26. Nihil est igitur quod negari posse

nobis vereamur: nihil est in quo de munificentiæ divinæ diffidere perseverantia debeamus, cujus fuit tam diuturna et jugis ubertas; ut primo prædestinaret, deinde vocaret; et quos vocaret, hos et justificaret; et quos justificaret, hos et clarificaret. Poterit deserere quos tantis beneficiis suis usque ad præmia prosequutus est? Inter tot beneficia Dei num metuendæ sunt aliquæ accusatoris insidiæ? Sed quis audeat accusare quos electos divino cernit judicio? Num Deus Pater ipse qui contulit, potest dona sua rescindere; et quos adoptione suscepit, eos a paterni affectus gratia relegare? Sed metus est ne judex severior sit. Considera quem judicem habeas. Nempe Christo dedit Pater omne judicium. Poterit te ergo ille damnare, quem redemit a morte, pro quo se obtulit, cujus vitam suæ mortis mercedem esse cognoscit? Nonne dicet: *Quæ utilitas in sanguine meo*, si damno quem ipse salvavi? Deinde consideras judicem, non consideras advocatum. Potest iste sæviorem ferre sententiam, qui interpellare non desinit, ut paternæ reconciliationis in nos conferatur gratia?

CAPUT VII.

Eam in nobis debere esse caritatem, ut nullis adversis a Christo separemur, cum illis non minuatur beata vita: beatam enim vitam reperiri in hominibus, in quibus fuerit vita perfecta; et in quo hæc consistat. Denique virum perfectum supra casus omnes ac ærumnas esse positum.

27. Sed etsi qua imminerent gravia, nequaquam nos a Christo separare deberent. Cur nos pro illo non etiam dura et acerba toleremus, qui pro nobis tam indigna suscepit? Ideoque debet in nobis esse caritas, ut nullis periculis revocemur a Christo. Scriptum est enim: *Aqua multa excludere non poterit caritatem, et flumina non concludent eam*; quia torrentem transit anima diligentis. Nulla tempestas, nullum profundum periculum, nullus terror mortis aut pœnæ vim caritatis imminuit. In his enim probamur, in his beata vita est, etiamsi multis periculis inundetur.

28. Non enim frangitur sapiens doloribus corporis, nec vexatur incommodis: sed etiam in ærumnis beatus manet. Neque enim adversa corporis vitæ beatæ munus imminuunt, neque de ejus suavitate aliquid delibant; quia non in delectatione corporis vitæ beatitudo est: sed in conscientia pura ab omni labe peccati, et in ejus mente, qui cognoscit quia quod bonum est, hoc delectat, etiamsi asperum sit; quod autem indecorum, etiamsi suave, non mulcet. Ergo causa bene vivendi, non delectatio corporalis, sed mentis prudentia est: non caro quæ subjecta est passioni, sed mens quæ judicat quia nihil melius delectat, quam consiliorum honestas, et operum pulcritudo. Ea igitur beatæ interpres est vitæ. Melior est enim prudentia vel ratio arbitra passionis, quam passio: præstantiusque quod judicat, quam quod judicio subjectum est. Neque enim fieri potest, ut ratione sit melius, quod est irrationabile. Habet ergo in se remunerationem suam qui sequitur Jesum, et in suo affectu præmium et gratiam: etiamsi dura sustineat, beatus tamen est suis moribus, beatus ipsis periculis, sicut Dominus definivit dicens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.*

29. Est ergo beata vita in hominibus, sed in his scilicet in quibus fuerit perfecta vita. Perfecta autem vita non sensibilis ista, sed illa rationabilis secundum tractationem rationis, et mentis vivacitatem: in quo non est portio hominis, sed perfectio quæ non tam est in conditione hominis, quam in operatione. Ea enim beatum facit. Huic igitur viro quid est bonum, nisi ipse sibi quod habet, et adest ei hoc bonum, et causa ei erit futurorum bonorum? De hoc bono dixit Salomon: *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus. Superfluant tibi aquæ de tuo fonte: in tuas autem plateas discurrant. Sint sibi soli constitutæ, et nemo alienus particeps sit tibi. Fons aquæ tuæ sit tibi proprius.* Utere igitur interno bono tuo.

30. Testimonium autem boni hujus maximum, quoniam qui habet, alia non requirit. Quid enim requirat, qui inferiora despicit? Præstantissimo autem

inhæreat, sicut scriptum est : *Cervus amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur tibi.* Amicitia autem præcedat te, et una sit tecum in omni tempore. Bona enim virtutum amicitia, et summi boni caritas. Nihil itaque aliud quærit perfectus ille, nisi solum et præclarum bonum. Unde et dicit : *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et videam delectationem Domini.* Neque vero eum tamquam angustum inopemque fastidias, quia unius boni velut solitaria societate contentus sit. Hujus enim amicitia circumdatus, plurimus erit. Abundat enim hujusmodi viro ad beatitudinem et ad possessionem boni; et ideo nihil aliud desiderat. Nihil enim quasi novum exspectat, qui omnia habet. Nihil est enim boni quod non habeat : nec superfluis delectatur, sed necessariis, et eo ipso necessario quod non sibi, sed carni adhærenti sibi necessarium sit : idque indulget quod ab interioris hominis proposito non discrepet, quod faciat utrumque unum, et reconciliet interiorem juxta hominem atque exteriorem Deo, ut fiat in utroque unus spiritus.

31. Hujus igitur propositi vir nec dispendiis minuitur, nec adversis frangitur, nec repagulis inhibetur, nec suorum amissionibus mœstificatur. Ad cujus informationem dicit Apostolus : *Nolumus autem ignorare vos, fratres, de dormientibus; ut non tristes sitis, sicut et cæteri qui spem non habent.* Solatus enim se resurrectionis fide, et futuræ remunerationis gratia, nec recipit ea mente mœstitiam, qua adhæret Deo, et divinæ præstantiæ voluptate lætatur. Qui autem contristatur his, non secundum Deum contristatur. Quod autem non secundum Deum, hoc plenum stultitiæ. A perfecto igitur abest hujus mundi tristitia quæ non secundum Deum, et omnis sollicitudo corporalis ærumnæ. Hujusmodi enim inductioni mentis atque substantiæ non annumeratur habitudo corporis, et quidam exterioris usus naturæ, cum simul adversus delicias corporis, fragilitatemque ipsam naturæ, orbitates, dispendia, contumelias invictus animus uniformem debeat servare constantiam; ut corpus ipsum scindat, sensusque exuat carnis, qui beatitudinis palmam tenere desiderat, cujus fructus non in unius portione sit, sed in plurimarum, et, si fieri potest, in omnium sit virtutum consortio.

32. Nescit igitur perfectus incommoda hujus corporis, aut adversa mundi, neque sentit, qui alienum ab hujusmodi metu ne occidant, animum gerit. Non enim vita perfectior, si his careat, definitur : sed si ista contemnat. Nam si ita definiretur, ut ea esset beata vita, quæ ab hujusmodi casibus expers vacuaque reperiri posset, utique his accedentibus non posset beatus aliquis definiri. Ea igitur sequestrata sunt, et hoc solum in æstimatione beatæ vitæ est requisitum, ut non in aliis, sed in possessione veri et boni, ejus definitio teneretur; quoniam qui id habet, despuit cætera, nec requirit.

CAPUT VIII.

Sapientem ita delectari sanitate corporis aut liberis, ut si illa amittat, non ideo minus beatum se putet; cum præter summum bonum nihil cupiat. Eumdem ergo suam ac suorum captivitatem, infirmitates corporeas, ac cætera adversa non formidare, quod nec illis beatitudini quidquam adimatur nec adjiciatur prosperis.

33. Quæro nunc utrum sapiens delectetur sanitate corporis? Negare non possumus quod delectetur secundum naturam, et libentius accipiat non dolere aliquid, quam dolere; nisi forte pro Christo pro quo, si causa poscat, et debilitatem corporis promte accipiat, et totum corpus suum morti offerat. Idem tamen etiam præter causam fidei atque justitiæ, si desit sanitas, non afficiatur animo, neque frangatur dolore corporis, qui se potest virtutum perfectione solari.

34. Quæro etiam utrum delectetur liberis? Quis istud abnuat? Neque enim durus et ferreus, sed perfectus quæritur. Tamen etsi amittat liberos, non ideo minus beatus, qui non ideo minus perfectus. Quod enim perfectum, beatum. Quinetiam si adversa toleret, quam si secundis adfluat, magis solet hujusmodi videri perfectus : quamvis neque

si desint, neque si adsint externa commoda, aut læta corporis, decedere quidquam virtuti soleat, vel accedere. Sed plerisque tam laudi fuit tolerasse adversa fortiter, quam non incidisse. Verum hæc specie æstimantur, non pondere.

35. Illud profundum, virum justum nihil velle, nisi illud solum et præclarum bonum, huic soli intendere, hoc unum in bonis ducere : non aliud cum illo, sed solum ipsum semper desiderare, hoc delectari; cui si aliud adjungatur quod delectet eum, ut est filiorum suavitas, non illud amittitur, sed istud adjungitur. Non enim minuunt accedentia beatitudinem, quæ augere non possunt; quia plenum illud et inviolabile manet, in quod anima sese induit, et cui se inseruit et infudit. Manet semper inter adversa et delectabilia perfecta virtus; neque adversa de perfectione ejus quidquam minuunt, neque delectabilia adjungunt perfectioni. Quid enim est quod is qui ad summum adscendit, aut damni de caducis sentiat, aut commoditatis?

36. Neque vero, quod gravissimum apud plerosque habetur, se miserum putabit, si in captivitatem vel ipse veniat, vel ejus filii. Non enim intolerabiliter feret quod habet natura, vel quod videtur Domino. Denique justus dixit : *Bonum verbum quod locutus est Dominus.* Et dixit : *Fiat pax et fides in diebus meis.* Non utique justus iste Ezechias in filios deflexisse ærumnam captivitatis gratulabatur : sed voluntati Domini obviare non poterat; et ideo mandata ejus æquanimiter suscipiebat ut servulus. Accedit illud, quod æstimare poterat posse et in captivitate meritum eminere virtutis. Neque enim minus beatus Hieremias in captivitate, minus etiam Daniel, minus Esdras, minus beati Ananias, Azarias, et Misael, quam si in captivitatem non incidissent; cum ideo in captivitatem ducti sint, ut populo et præsentia in captivitate solatia, et spem evadendæ captivitatis adferrent. Perfecti enim est viri communitatem naturæ sustentare animi virtute, et ad meliora adducere*, nec succumbere iis quæ plerisque terribilia et formidolosa videntur : sed quasi fortem militem gravissimorum casuum sustinere incursus, conflictus subire; et quasi providum gubernatorem navem in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus, magis vitare naufragium sulcando undas, quam declinando. Non iste in persecutione pavidus, non in tormentis mollior, ne torquentem exasperet : sed quasi athleta fortis, qui repercutiat verberantem si non cædis, certe sermonis flagello; qui metuenda multis tormenta despiciat dicens : *Sagittæ infantium factæ sunt plagæ eorum;* qui cum gravissimo licet dolore luctetur, nec se miserabilem præbeat; sed ostendat tamquam in laterna lumen, etiam inter asperas procellas et gravissimos flatus, suam lucere nec extingui posse animi virtutem. Non iste in suorum injuriis mollis, nec de sepulcro sollicitus sui corporis, cui sciat cœlum deberi : non in captivitate civicæ plebis abjectior; sed sicut judex severus, infidelium perfidiam erroresque condemnans ut Daniel qui sacerdotum furta prodebat, et superstitiones eorum redarguebat, ostendens nulla veritate subnixas, sed fraudibus adumbratas. Talis vir postremo est perfectus, qui omnes velit bene agere, nihilque cuiquam accidere mali; et si præter voluntatem ejus acciderit, ipse tamen de propria beatitudine nihil amittat.

37. Sed forte aliquis putet ægritudinem atque imbecillitatem corporis impedimento esse ad perfectionis munus implendum; eo quod non possint ad opera manuum ulla factaque procedere. Verum ea sibi justus impedimento esse non sentiet : immo etiam eum qui ea miserabiliter defleat, corripiet, et quasi ignavum arguet, quod plus in corporis usu, quam in animi virtute constituat : quod ea quibus serviat, desideret, cum habeat quod aliis magis possit jubere : quod in paupertate ingemiscat, qui possit supra mundi opes esse; fideli enim totus mundus divitiarum est : quod ignobilitatem defleat, qui debeat despicere

* Hoc est, perfectus vir homines ejusdem participes naturæ in communibus calamitatibus solari debet, atque ad constantiam excitare.

regias potestates, divitibus et potentibus imperare. Hæc enim vita justi, qui etiam quas habeat facultates, communes æstimare debeat; immo etiam inopibus dividere, dispensare pauperibus, recidere voluptates proprias, tenuare sumtum, adhibere parcimoniam temperantiæ, sobrietatem tenere in prosperis, patientiam in adversis, in dolore tolerantiam, magnanimitatem in periculis, sanitatis perpetuæ vota nescire, mortis imminentis terrore non concuti, neque eum præstantiorem putare, cui secundum naturam liberi, propinqui, salubritas, lætitia, adfluentia redundaverint, quam cui illa defuerint, neque externis sæculi, sed virtutis domesticis merita pensare.

38. Illam quoque formam justi esse quis abnuat; ut nihil metuat, nihil reformidet, nisi virtutis dispendia, aliorumque vanas formidines comprimat, quas habeant de periculorum sollicitudine, mortis timore, corporis infirmitate; ut doceat dissolvi corpore, et esse cum Christo multo melius; ut ostendat quia operationes non impediuntur debilitatibus corporis, sed augentur; neque splendore generis, aut propinquorum subsidiis, aut opibus, sed bono commendantur affectu. Neque enim minus beatus Helias quam Moyses; cum alter cibi indigus, melotide vili, sine filiis, sine sumtu, sine comite : alter populi ductor, lætus sobole, succinctus potentia, diverso genere meritum æquale fundaverint, sicut in Evangelio declaratum est, quando cum Domino Jesu in resurrectionis gloria refulserunt. Videtur enim parem his quasi paribus gloriæ suæ testibus dedisse mercedem. Nec minus beatus Elisæus quam David, cum alter regibus subditus, alter regali potestate præditus, propheticæ sanctificationis haud disparem sint adepti gratiam.

39. Quid enim deest ei qui illud bonum possidet, et habet sibi semper comitem sociamque virtutem? In quo statu non potentissimus? In qua paupertate non dives? In qua generis ignobilitate non clarus? In quo otio non laboriosus? In qua debilitate non vegetus? In qua infirmitate non fortis? In qua somni quiete feriatus, quem etiam quiescentem virtus propria non relinquit? In qua solitudine non stipatus, quem vita beata circumdat, quem vestit gratia, quem gloriæ amictus illustrat? Non minus etiam otiosus, quam cum operatur, beatus; nec minus dormiens, quam vigilans, gloriosus; quia non minus dormiens, quam cum vigilat, incolumis et sanus est. Quando autem feriatus videri potest, cujus mens semper operatur? Quando autem solus, qui cum illo semper bono est, de quo ait Propheta : *Replebimur in bonis domus tuæ!* Quando abjectus, cujus conversatio est in cœlo? Quando non decorus, qui ad illius decoris, et solius boni se conformat similitudinem; qui etiamsi membris solutus sit, tamen mente se erigat? Et tamquam ille qui cithara canere solitus, si eam dissipatam, resolutis nervis, et confractam viderit, et usum ejus interruptum, abjiciat eam, atque ejus numeros non requirat, sed voce ipse se mulceat : ita et iste citharam corporis sui otiosam jacere patietur, corde se oblectabit, bonæ conscientiæ recordatione mulcebit, divinis oraculis et scriptis propheticis alleviabit, suave illud et jucundum animo tenens, mente complectens; cui nihil triste possit accidere, cum semper ei divinæ præsentiæ adspiret gratia, et ipse sibi adsit summa animi tranquillitate perfusus *.

* Quæ ultimis his duobus capitibus traduntur de felicitate sapientis, ea non solum christianæ religionis dogmatis nituntur, verum etiam maxime cum philosophorum placitis conveniunt. Hi quippe beatitudinem in corporis externisve bonis, quæ ne bonorum quidem, sed tantum commodorum nomine dignantur stoici, haudquaquam consistere mirifice demonstrant; ac proinde sive ipsa adsint, sive absint perinde esse ad beatitudinem, quæ una in virtute posita sit.

LIBER SECUNDUS*.

CAPUT I.

Facta transitione a superiori ad hunc librum, ostendit sanctum Jacob etiam in exilio fuisse beatum: ac beatitudinis definitionem eidem apprime convenire demonstrat.

1. SUPERIORE libro de virtutum præceptis disputavimus : sequenti clarorum virorum utamur exemplis, qui in summis periculis positi beatitudinem vitæ non amiserunt, sed potius acquisierunt. An non beatus Jacob etiam cum patriam relinqueret? Immo plane beatus, qui dura exsilii suscepit, ut fratris mitigaret iracundiam. Nam si beatus est qui peccatum declinat, utique negari beatus esse non potest, qui alterius culpam levat, crimen avertit. Paratum itaque parricidium declinavit exsilio voluntario, eoque facto sibi salutem quæsivit, fratri innocentiam donavit. Merito itaque eum divina ubique comitata est gratia, ut et cum dormiret, beatæ vitæ munus adquireret. Videbat enim futurorum mysteria, et divina audiebat oracula. Bonus in somno operarius, et in paupertate dives, qui mercenariæ vitæ munere et patrimonium et conjugium eodem paravit officio. Idem fraterni affectus reconciliator egregius certavit muneribus et obsequiis; ut indignationem omnem excluderet, dolorem offensionis averteret, ostendens se minorem exsilio non fuisse, qui posset largiri quæ non acceperat.

2. Sed nimis ad inferiora propero, et utiliora transcurro, cum prius definiendum sit quid sit beatus. Scriptum est enim : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiæ non sedit.* Hoc Scriptura significante, eum beatum esse, qui se a perfidorum consortio temperaverit (ea est enim impietas auctorem vitæ et parentem quemdam salutis non recognoscere, si vel in peccato manserit, vel in luxuria atque lascivia perseveraverit; ipsum quoque in lege Domini die ac nocte meditantem fore tamquam lignum quod dabit fructum in tempore suo. Superiora merita sunt præmiorum, hoc meritorum præmium.

3. Quid horum quæ ad meritum beatitudinis spectant, defuit sancto Jacob, qui tantum abfuit ab impiorum consortiis, ut ex eo fidelis populus nomen acciperet, Israel dictus; eo quod Deum mentis internæ oculis intueretur, peccati abstinens, a luxuriæ omnis ebrietate sobrius, ut dura laborum absorbuerit, otii secura neglexerit? Nonne pulcre et vere de hoc dictum est, quod et hic fructum dabit in tempore suo, de quo scriptum est : *Ecce odor Filii mei tamquam odor agri pleni.* Erat enim perfectus in omni flore virtutum, et sacræ benedictionis atque cœlestis beatitudinis redolebat gratiam. Ipse est enim ager quem benedixit Dominus : non iste terrenus, aut horridus silvis, aut fragosus torrentibus, aut palustris pigrioribus aquis, aut jejunus frumentis, aut inutilis vitibus, aut infœcunda glarea saxosus, aut hiulcus et aridus siccitate, aut sanguine madidus, aut sentibus incultus et spinis : sed ille ager, de quo dicit Ecclesia in Canticis : *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri.* Hic namque est ager, de quo et Dominus ait : *Et species agri mecum est.* In hoc agro uva illa reperitur, quæ expressa sanguinem fudit, et mundum diluit. In hoc agro est ficus illa sub qua sancti requiescent, spiritalis gratiæ suavitate recreati. In hoc agro est oliva illa fructifera, dominicæ fluens pacis unguentum. In hoc agro florent malogranata, quæ plurimos fructus uno fidei munimine tegunt, et quodam fovent caritatis amplexu.

4. Hos igitur fructus redolebat Jacob, qui Deum per pericula sequebatur, et tutum se ejus ubique deductione credebat. Nam licet dulcis et suavis odor sit agri, quia est odor naturæ; tamen in sancto Patriarcha virtutum spirabat gratia. Quam continens erat parcimonia, qui cibum sibi paratum non expetivit, sed petenti fratri sine dilatione concessit, a quo primatus benedictionis accepit? Quam pius erga parentes, ut præferri germano seniori materno affectu mereretur, et paternæ benedictionis munere sacraretur? Quam religiosus, ut fratrem recusaret lædere? Quam verecundus, ut patrem timeret fallere? Quam honorificus, ut matri non posset quod jubebatur, negare!

CAPUT II.

Excusat parentes beati Jacob, et eorum exemplo quemadmodum alii parentes sese erga liberos gerere debeant, docet. Tum cur idem Jacob vicerit, quæve mysteria illius benedictio contineat, aperit.

5. Sed nec parentes nobis inexcusati relinquendi sunt, quod juniorem filium seniori prætulerint. Simul cavendum, ne quis dum eorum intendit exemplo, iniquum inter filios habeat judicium; ut alterum diligendum putet, alterum posthabendum. Hinc enim excitantur odia fraterna, et de vilis incremento pecuniæ facinus parricidale componitur. Eadem foveat prolem mensura pietatis. Esto tamen, ut aliquid sibi amplius circa blandiorem aut similiorem rapiat affectus, par debet circa omnes esse forma justitiæ. Plus confertur dilecto, cui fratrum amor quæritur: plus autem adimitur ei, qui prælationis injustæ oneratur invidia. Minitabatur Esau quod fratrem suum occideret, nec fraterna eum germanitas, nec parentum reverentia a parricidali furore revocabat; et dolebat sibi benedictionem esse præreptam, cujus utique dignum se mansuetudine debebat probare, non scelere.

6. Sed et Rebecca non quasi filium filio, sed quasi justum præferebat injusto. Etenim apud matrem piam mysterium pignori præponderabat: illum non tam fratri præferebat, quam offerebat Domino, quem sciebat collatum sibi munus posse servare; in quo et alteri consulebat, quem divinæ subducebat offensæ; ne graviore implicaretur reatu, si acceptæ gratiam benedictionis amitteret.

7. Accipe tamen bonum certamen inter parentes: Mater deferat affectum, pater judicium. Mater circa juniorem tenera pietate propendeat: pater circa seniorem naturæ honorificentiam servet. Hic magis honoret, illa plus diligat: dum singuli singulos foveant, non in unum uterque conspirent, defraudent alterum. Fiat æqualitas inter diversa certamina, et disparibus studiis par utrique ac æqualis parentum amor et gratia conferatur: compenset alter, quod alter imminuit. Sic pio affectu Isaac patriarcha et sancta Rebecca certabant, ut neutrum inferiorem facerent, sed utrumque æqualem.

8. Vicit tamen ille qui præferebatur oraculo: vicit impigritia tarditatem, mansuetudo duritiam. Dum alter venatu aspero prædam quærit agrestem, hic mitium cibos morum, hic domesticam gratiam, hic teneræ mansuetudinis atque pietatis pio patri dulces epulas ministravit. Plus placet in animis quidquid occurrerit, quam quidquid affectatum putaveris deferendum. Accessit ad oves Jacob, et adtulit innocentiæ partus, vel sacræ prophetiæ munera; quia Patriarchæ cibum nullum credidit dulciorem esse, quam Christum, qui sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus ad victimam. Hunc vel publico parenti, vel populo, cujus typum gerebat, cibum utilem judicabat, quo futura erat remissio peccatorum.

9. Ideo stolam accepit fratris sui, quia senili præstabat sapientia: ideo junior frater seniorem fratrem exuit, quia fidei emicuit dignitate. Hanc stolam Ecclesiæ typo Rebecca protulit, et dedit filio juniori stolam veteris Testamenti, stolam propheticam et sacerdotalem, stolam illam regalem Davidicam, stolam Salomonis, Ezechiæ, et Josiæ regum, et dedit populo Christiano, qui uti amictu sciret accepto; quoniam populus Ju-

dæorum eam sine usu habebat, et proprios nesciebat ornatus. Jacebat hæc stola in umbra abjecta atque neglecta. Obscurabatur enim tenebrosa impietatis caligine, nec in angusto corde populi Judaici latius poterat explicari. Induit eam Christianus populus, et refulsit: illuminavit eam suæ fidei claritate, et piorum luce factorum. Agnovit Isaac notum odorem generis sui, recognovit stolam Scripturæ veteris, sed vocem plebis veteris non recognovit; et ideo cognovit esse mutatam. Manet enim hodieque eadem stola, sed populi devotioris canora cœpit esse confessio; meritoque dixit: *Vox quidem vox Jacob: manus autem manus Esau. Et odoratus est odorem vestimentorum ejus.* Et fortasse illud est, quia non operibus justificamur, sed fide; quoniam carnalis infirmitas operibus impedimento est, sed fidei claritas factorum obumbrat errorem, quæ meretur veniam delictorum.

CAPUT III.

Post benedictionem fratris junioris quare senior advenerit; et cum urgendo obtinuisset ut et ipse benediceretur, ad serviendum fratri fuerit damnatus? Ubi de servitute, ac vera libertate disputatur.

10. Celebrata benedictione, postea senior frater advenit. Quo declaratur prius Ecclesiæ regnum, quam Synagogæ in prædestinatione delatum: sed subintrasse Synagogam, ut superabundaret peccatum; et cum superabundasset peccatum, superabundaret et gratia: simul clareret impigrum militem regni cœlestis candidatum esse debere; ut præripiat benedictionem, et prærogativam suæ commendationis usurpet. Unde non est notatus a patre junior filius, sed laudatus, quod ait Isaac: *Frater tuus veniens cum dolo, accepit benedictionem tuam.* Bonus enim dolus*, ubi irreprehensibilis est rapina: irreprehensibilis autem rapina pietatis; quia a diebus Johannis regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud. Festinantes autem patres pascha celebrabant, qui festinantes manducabant agnum, non demorantes; et fratrem Benjamin sanctus Joseph piæ commento fraudis accersivit et tenuit.

11. Et ipse tamen ut benediceretur cogendo elicuit et impetravit: sed eam benedictionem, quæ cum superiore congrueret et conveniret, ut serviret fratri suo. Etenim qui imperare non poterat, et alterum regere, servire debebat, ut a prudentiore regeretur. Neque enim fuit Patriarchæ sancti, ut filium suum degeneri conditioni servitutis addiceret: sed ut bonus pater, cum duos haberet filios, unum intemperantem, prudentem et sobrium alterum, quo utrique consuleret, intemperanti præfecit sobrium, et insipientem prudenti statuit obedire; quia insipiens non potest voluntarius virtutis esse discipulus, nec perseverare in studio, quia stultus sicut luna mutatur: meritoque ei libertatem proprii negavit arbitrii, ne velut navis in fluctibus sine gubernatore fluitaret: sed subdidit eum fratri, secundum quod scriptum est: *Servit enim imprudens prudenti.* Recte ergo eum subdidit, ut regentis imperio suum melioraret affectum. Ideo ait: *Super gladium tuum vives, et servies fratri tuo.* Domina enim est pietas crudelitatis, et mansuetudo duris motibus præstat.

12. Servit omnis qui auctoritatem puræ non habet conscientiæ: servit quicumque vel metu frangitur, vel delectatione irretitur, vel cupiditatibus ducitur, vel indignatione exasperatur, vel mœrore dejicitur. Servilis enim est omnis passio; quoniam qui facit peccatum, servus est peccati, et quod pejus est, multorum servus est: qui subjectus est vitiis, multis se dominis addixit, ut servitio ei exire vix liceat. At vero ille qui voluntatis suæ arbiter est, judex consilii, interpres arbitrii, qui coercet corporeæ appetentiam passionis, qui ea quæ agit, bene agit, bene autem agens recte agit, et qui recte agit, inculpate et irreprehensibiliter agit, habens suorum

* *Bonus dolus* recte dicitur; quandoquidem apud antiquos vox *dolus* erat mediæ significationis, et modo sumebatur pro solertia licita, maxime cum adversus hostem aut latronem adhibebatur: modo autem pro omni fallacia et simulatione ad decipiendum instructa, et tunc fere non simpliciter *dolus*, sed *dolus malus* dicebatur.

actuum potestatem; is profecto liber est. Nam qui omnia prudenter agit, et ita vivit ut vult, is solus est liber. Non conditio fortuita servum facit, sed probrosa insipientia. Denique famulus prudens regit dominos stultos, et periti servi dominis fœnerabunt. Quid fœnerabunt? Non utique pecuniam, sed sapientiam, sicut et Lex dicit: *Fœnerabis gentibus multis: tu autem mutuum non accipies.* Fœneravit enim Judæus proselyto divinæ legis oracula. Sed quia ipse Legis mysteria videre non potuit, et quæ habebat nescivit oracula, qui litteram fœnerabat gentibus, nunc ab his spiritalibus doctrinæ gratiam mutuatur: meritoque subjectus est servituti; quoniam qui mutuatur, servus est, quasi addictus fœnori creditoris: qui autem piæ doctrinæ fœnus impartit, is est princeps, sicut Lex dicit: *Princeps eris gentium multarum: tibi autem principes ex ipsis non erunt.* Princeps enim est qui regit, qui et habet sapientiæ principatum, quem habuit populus Judæorum. Sed quoniam quod docebat, servare non potuit, debet discere, quod docere nescivit.

13. Hoc est igitur quod ait patriarcha Isaac: *Servies fratri tuo. Erit autem cum deposueris et solveris jugum illius a collo tuo,* significans duos futuros populos, unum ancillæ filium, alterum liberæ (servit enim littera, libera est gratia) eumque populum qui litteræ intendit, tamdiu servum fore, quamdiu spiritalis doctrinæ sequatur interpretem. Tunc quoque illud futurum est, quod Apostolus ait: *Ut reliquiæ salvæ fiant secundum electionem gratiæ.* Servies ergo fratri tuo: sed tunc senties servitutis profectum, cum voluntarius potius, quam coactus obedire cœperis fratri.

CAPUT IV.

Fratri necem minitatur Esau, qua occasione placandæ invidiæ præcepta proponuntur. Ad Labanum profectus Jacob in via Angelorum recreatur apparitione, ac postea bonis amplificatur.

14. Hinc orta est invidia, et minabatur Esau quod post obitum patris fratrem occideret. Sed si id acciderit, discamus a Rebecca quemadmodum providendum sit, ne invidia iracundiam excitet, iracundia in parricidium proruat. Veniat Rebecca, hoc est, inducatur patientia, bona custos innocentiæ, suadeat ut iræ locum demus. Concedamus aliquo longius, donec tempore indignatio molliatur, offensionis obrepat oblivio. Itaque patientia nec exsilium reformidat, sed impigre suscipit: non tam ut periculum salutis, quam ut incentivum sceleris declinetur. Mater quoque pia abesse sibi dilectissimum filium tolerat, plus ei collatura quem læsit: utrique tamen consulens, ut alterum immunem a periculo, alterum integrum præstaret a crimine.

15. Audivimus quid corporeis ebria cupiditatibus intemperantia locuta sit, consideremus quid vera virtus agat. Nihil requirit nisi Dei gratiam: solum illud et summum bonum sequitur, solo eo contenta est, a quo accepimus omnia, ipsi autem nihil conferimus, quia nullo indiget, sicut ait David: *Dixi Domino, Deus meus es tu; quoniam bonorum meorum non eges.* Quo enim indiget, qui abundat omnibus, et nobis largitur universa, omnia sine defectu ministrat?

16. Et profectus est Jacob, et dormivit, quod est quieti animi indicium: et vidit Angelos Dei adscendentes et descendentes, hoc est, Christum prævidit in terris, ad quem Angelorum caterva descendit atque adscendit, obsequium proprio Domino pio præbitura servitio.

17. Et venit ad puteum, ut biberet de suis vasis, et de puteorum suorum fontibus, et supereffluerent ei aquæ de suo fonte. Fons enim vitæ est in manibus justi.

18. Et venit ad Laban, et oves ejus pavit. Iniquitas incomitata residet: sapientia regendi officium non omittit: nescit vel in alienis vacare, nescit exsul esse in peregrinis. Quomodo enim exsul, quæ ubique jus suum servat, et in se habet quod possidet?

19. Quasi mercenarius ingreditur justus; et rector est, qui sibi gregem multarum præstantiumque virtutum splendore fulgentem Evangelicæ prædicationis ministerio colligebat; ut pota-

turis ovibus virgam storacinam, et nucinam, et de platano proponeret in venis *, quo concupiscentes beatissimæ Trinitatis præfigurata mysteria, haudquaquam decolores fetus piæ mentis conceptione formarent. Bonæ oves, quæ bonorum partus operum fidei sacræ non degeneres ediderunt. Per storacem significatur incensum et sacrificium vespertinum, quod Deo Patri defertur in psalmo. Per nucinam virgam sacerdotale Christo munus defertur. Hæc enim virga Aaron quæ reposita floruit, qua sacerdotalis gratia sanctificationis emicuit. Per platanum spiritalis fructus significatur ubertas; quia arbori huic vitis annectitur, ut ejus læta consortio, in partus sese uberes fundat. Siquidem dominicæ munera passionis, remissionemque omnium peccatorum adjuncta Spiritus gratia dare consuevit.

CAPUT V.

Jacob divino jussu in patriam revertitur ob Labani ejusque filiorum invidiam. Hæc si exorta sit, quomodo declinanda: qua etiam ratione sapiens inanis numquam esse possit. Post quæ mysterium in Labano generi bona perscrutante, in Jacob, atque ejus uxoribus designatum exponitur.

20. His itaque, ut Scriptura dicit, dives factus est, valde bonum gregem nutriens Christo, quem fidei titulo, et varietate virtutum gloriosi nominis nobilitavit insignibus. Itaque nec sibi videbatur angustus, censu fidei opimus, et Labæ filiis ut opulentissimus in invidiam vocabatur, qui suum gregem alieni gregis accessione cumulasset. Et dixit ei Deus: *Revertere in terram patris tui, et in gentem tuam; et ego ero tecum*, ostendens nihil ei deesse, cui adesset omnium plenitudo: hoc solum abundare perfecte, in hoc constare omnia, et omnia ad ipsum referri. Nihil ei novum, nihil superfluum necessarium, cui pax fida suppeteret, per quam reconciliaret quæ primum fuerant discrepantia. Nec mirum si pacem haberet, qui columnam statuerat, et unxerat Deo, quæ est Ecclesia. Columna enim et firmamentum dicta est veritatis. Eam ungit qui in Christum fidei, in pauperes misericordiæ fundit unguentum.

21. Nunc consideremus qualis vir justus esse debeat, si invidia fuerit exorta. Primum ut declinet eam; melius est enim sine lite abire, quam residere cum jurgio. Deinde ut talia possideat, quæ secum auferre possit; ut in nullo teneri ab adversario possit obnoxius, sed dicat: *Cognosce si quid tuum est apud me.* Et quæsivit Laban, et nihil suum invenit apud Jacob. Magnus vir, et vere beatus, qui nihil potuit suum amittere, nihil alienum habere, hoc est, nihil minus habere, nihil superfluum. Itaque ille perfectus est, cui nihil deest: justus, cui nihil superest. Hoc enim est justitiæ tenere mensuram. Quanta virtus cujus societas lucrum dabat, non irrogabat dispendium? Hoc est perfectum esse, adhærentibus sibi commodi plurimum dare, nihil adferre incommodi.

22. Denique is qui nocere cupiebat, inanem eum non potuit dimittere. Sapiens enim numquam inanis est, semper in se habens amictum prudentiæ, qui potest dicere, *Justitiam induebam, et vestiebam judicium*, sicut dixit Job. Namque hæc mentis sunt interna velamina, quæ nemo alius possit auferre, nisi cum aliquem sua culpa despoliat. Denique sic despoliatus Adam, nudus inventus est: at vero Joseph etiam vestimento exteriore rejecto, nudus non erat, qui salva habebat indumenta virtutis. Numquam ergo inanis sapiens. Nam quomodo inanis, qui de plenitudine Christi accipit, et servat acceptum? Quomodo inanis, cujus repleta est anima, quæ acceptæ gratiæ vestimenta custodit? Illud metuendum est, ne quis innocentiæ velamen amittat, ne impii sacrilegæ persecutionis impressione terminos justitiæ supergressi, vestimentum animæ ac mentis eripiant. Quod non facile accidit, nisi prius aliquem vox suæ iniquitatis exuerit. Unde et David dicit: *Si est iniquitas in manibus meis.... decidam merito ab inimicis meis inanis: persequatur inimicus animam meam, et comprehendat.*

23. Nemo ergo ex inimicis potest tuam

* Id est, in canalibus.

Unde non immerito exortus est sol sancto Jacob, cujus generi crux Domini salutaris illuxit: simul quia sol ei oritur justitiæ, qui Deum cernit; quia ipse est lumen æternum.

31. Claudicavit autem Jacob a femore suo : *Propter hoc non manducant hodieque filii Israel nervum.* Utinam manducassent et credidissent. Sed quia non erant facturi voluntatem Dei, ideo non manducaverunt. Sunt et qui ita accipiant, quod ideo claudicaverit ab uno femore Jacob, quia duobus populis ex ejus generatione manantibus, unius stupor jam tunc circa fidei gratiam declarabatur futurus. Ipse est ergo populus qui stupore perfidiæ claudicavit.

32. Denique non multo post revelationem istiusmodi cum esset ab alienigenæ filio Dina filia Jacob deflorato virginitatis pudore temerata, fratres ejus qui non intellexerunt mysterium, alienigenas qui societatem fidei per conjunctionem generis offerebant, vindictæ studio peremerunt. Jacob autem qui morali mansuetudine clementiam diligebat, vel mystico spiritu sacramentum congregandæ ex gentibus prævidebat Ecclesiæ, invitus et dolenter scenam illam exactæ ultionis accepit. Unde prophetanti adventum Domini Jesu responsum divinum est datum : *Exsurgens adscende in locum Bethel*, hoc est, in domum panis, ubi natus est Christus, sicut Michæas propheta testatus est dicens : *Et tu Bethleem domus Ephrata non es minima, ut sis inter principes Juda. Ex te enim exiet princeps Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus sæculi.* Vere domus panis, quæ domus Christi est, qui nobis panis salutaris advenit e cœlo; ut jam nullus esuriat cibum sibi immortalitatis acquirens. Ibi jubetur habitare Patriarcha, ibi altare facere Deo qui apparuit ei. Ibi deos accepit alienos, et abscondit eos sub lentisco: ibi quoque sepulta est Rachel in via Ephrata, hæc est, Bethleem. Ibi etiam columnam statuit Jacob supra monumentum ejus.

33. Quanta mysteria, quia ibi est Ecclesia Dei, in qua apparet Deus, et loquitur cum servis suis. Ibi eripiuntur, et absconduntur simulacra gentium. Fides enim Ecclesiæ omnem observantiam gentilitatis abolevit. Sed cur sub lentisco absconderit, quæro? Certe genus istud infructuosum est. Ibi ergo sunt dii gentium, ubi nullus est fructus. Ibi inaures gentilium infodiuntur quas dederunt Jacob, ut jam novam linguam audire adsuescant; veterem perfidiæ sonum nesciant, obsurdescant aures eorum sacrilegio, et mundentur ad gratiam. Non immerito ibi sanctus Daniel falsum adversus Susannam testimonium deprehendit. Ibi enim volebat adhuc radices suas locare perfidia : sed latere non potuit, quia prophetico spiritu deprehensa est. Congruus autem error presbyteri veræ confessioni, ut ibi contaminatam diceret castitatem, ubi gentium defossa simulacra sunt*. Sed veritas Ecclesiæ non texit perfidiam, sed abscondit et aures gentilitatis obstruxit.

34. Convenienter quoque ibi sepulta est sancta Rachel; quia omnes qui baptizantur in Christo, consepeliuntur cum Christo. Sic enim docemur, dicente Apostolo : *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem; ut quemadmodum ille surrexit a mortuis per propriam virtutem suscitatus, ita et nos ejus gratia resurgamus.* Tunc igitur vere absconditur omnis error gentilium, cum quis fuerit ablutus a vitiis; quia confixus cruci vetus homo noster nescit jam veteri servire peccato. Competenter etiam columna statuitur supra monumentum Rachel; quia Ecclesia est columna et firmamentum veritatis.

CAPUT VIII.

De laudabili sancti Jacob senectute, in qua futuras dubiasque res, ac vitæ suæ finem prævidet; necnon agenda disponit.

35. Senuit autem Jacob; et jam ante senuerat moribus : sed certabant in eo

* Hujus loci hic sensus est: Error seu mendacium presbyteri adseverantis Susannam sub arbore infructuosa corruptam fuisse, significavit ibi castitatem fidei contaminatam, ubi gentium, etc. Nam quod supra dicitur Daniel ibi falsum testimonium deprehendisse, vox *ibi* non ad arborem Bethel, sed ad aliam ei sterilitate similem referenda est.

impigra vivacitas juventutis, et tranquillitas senectutis. Est enim et senectus virens gratia, et juventus cana consiliis, de qua dicit Scriptura : *Senectus enim venerabilis.* Et, *Ætas senectutis vita immaculata.* Ex hac vita fuit Jacob, qui bonis operibus prævenit tempus longævæ senectutis; ut et fructum ejus ante tempus carperet, et postrema ejus in tempore non timeret. Beatus quidem et juvenis qui bene vivit : sed beatus et senex qui bene vixit. Quod enim juvenis sperat, adeptus est senior : quod senex fuit, optat hoc esse qui juvenis est. Certe hic inquieti maris longiore sibi adhuc cursu manente, jactatur fluctibus : senex vero sicut in portu, ita in statione est senectutis. Erat itaque hujusmodi Jacob, qui vix speranda juvenibus bona incolumi et tuta gratiæ clave jam clausa et obsignata tenebat. Quod autem possideas, eo quod adhuc speres, præstabilius est. Erat ergo senex Jacob, ad quem juvenes adversa temporis alicujus tempestate perculsi tamquam in portum sese recipiebant : ipse autem tamquam in specula vitæ hujus positus sollicito prætendebat affectu, et longe ante rebus dubiis prævidebat remedia.

33. Denique fames erat in tota terra, et senex depositus quæ alacres juvenes ignorabant, interim primus utrum audierit videto. Primus admonuit filios suos in Ægypto exuberare frumenta, et eo proficiscendum, ut emerent quæ sibi ad usum necessaria forent. Libenter etiam ipse juvenum consiliis acquiescebat, ut etiam filium juniorem simul mitteret. Et renuntiantibus illis quod Joseph filius ejus viveret, infracto licet corpore, sed vivida animi virtute, non exspectavit ut filius ad se veniret, sed ipse magis perrexit ad filium. Pietati enim mensura ordinis non præponderat. Nulla itaque sensit impedimenta fessæ senectutis, cum pergeret. Pietas enim levabat laborem. Verum ubi recepti filii fructu potitus, aliquanto exacto tempore, decem et septem videlicet annorum, quod secundum illam Patriarchæ longævitatem exiguæ portionis tempus est, finem vitæ sibi appropinquare cognovit. Vocavit Joseph filium, et per generationis suæ futurum hæredem constrinxit eum, ne in Ægypto sepeliretur. Acceptaque fide, cum paulo post infirmaretur, et venisset ad eum filius suus Joseph, velut resumtis viribus sedit supra lectum suum, et benedixit patriarchas duodecim, et prophetavit.

CAPUT IX.

Jacob morti proximus atque oculis captus, tamen beatus ostenditur : cujus præterea multiplex commendatio, sed maxime ob patriarcharum benedictiones, proponitur : ac demum concluditur nec ipsum nec sanctorum alium propter ærumnas minus beatum haberi oportere.

34. DICANT nunc aliqui non beatum Jacob, cum in ipsis mortis esset diebus, qui bene plura cum Deo, quam cum hominibus alloquia miscebat : non beatum cum oculi ejus gravarentur in senectute, et non posset videre. Videtur enim quibusdam cæcitas esse gravis ærumna calamitatis. Sed tunc quoque beatus Jacob; quia discernebat spiritu, quod oculis discernere adspectuque non poterat. Videbat futura, qui æstimabatur non videre præsentia. Denique erravit et ipse Joseph, ut cum ad dexteram ejus applicasset filium suum seniorem, et ad sinistram ipsius, hoc est Jacob, applicasset filium juniorem; ut ætatis ordo benedictionis ordinem reservaret, extenderet dexteram suam super nepotem juniorem, et sinistram super seniorem nepotem, et volenti filio patriam dexteram super Manassen seniorem convertere responderit : *Scio, fili, scio, et hic erit in populum, et hic exaltabitur : sed frater ejus junior major illo erit.* Et causam prælationis adjunxit dicens : *Semen ejus erit multitudo gentium.* Adeo licet impedito corporis adspectu, melius videbat, ut videntem doceret errasse. Quis enim melius videt, quam qui videt Christum? Aut quis potest dicere oculis impeditum eum, qui videbat in Christo refulgentem Ecclesiam? Nonne igitur clarum est, quod debilitas beatitudinem impedire non possit? Ille oculorum impeditus munere, ille defatigatis corporis viribus in

lecto tamquam in sepulcro corpus relinquens adsurrexit in se, et longe ab aliis, atque intra semetipsum sese colligens præsentibus se rebus subduxerat, et novissimorum dierum futuræ miscebatur ætati. Sic enim scriptum est : *Annuntiabo*, inquit, *vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus.*

35. Quid igitur ei deerat, cui Deus aderat, qui ei profecturo dixerat : *Descendam tecum in Ægyptum : et ego deducam te in perpetuum?* Nec defuit, quando in eo Spiritus sanctus loquebatur. Quis tam potens in suo domicilio, quam iste in alieno? Quis tam abundans in ubertate, quam iste in fame? Quis tam fortis in juventute, quam iste in senectute? Quis tam actuosus in negotio, quam iste in otio? Quis tam velox in curriculo, quam iste in lectulo? Quis tam lætus in flore adolescentiæ, quam iste in mortis confinio? Quis tam dives in regno, quam iste in peregrino loco? Denique reges benedicebat. Nec immerito pauper non erat, qui nullo indigebat. Pauper non erat, qui se pauperem non putabat. Et quis pauperem dicat, cujus conversatione dignus orbis terrarum non fuit? Et ideo conversatio ejus erat in cœlo. Hic vero prædives in divitiis simplicitatis et sinceritatis, decorus majore animæ quam corporis pulcritudine quæ marcescere non novit, ætate impiger, cui liceret, cum vellet, corporeo isto exire gurgustio, et superna paradisi mentis vigore penetrare, exsultans spiritu, cum sepulcri extrema mandaret. Non enim terreno se tumulo claudendum, sed superno recipiendum domicilio præsumebat; et ideo tamquam alteri mandabat sepulcrum : sui autem securus mortem illam immortalitatem putabat. Videbatur corporis implicatus impedimento, et vigilanti in futura tempora præcurrebat affectu, dicens de persecutoribus Domini, qui de tribu Simeon et Levi * auctores erant nequitiæ processuri : *In consilium eorum non veniat anima mea, et in occursum eorum non contendant viscera mea.* Quis autem tam validus in virtute, quam fortis iste in infirmitate, qui dicebat : *Maledictus furor eorum, quia superbus et temerarius; et ira illorum, quia indurata est. Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel.*

36. Quis vero tam canorus cantibus, quam iste vocibus, qui toto auditus est mundo, qui per omnes populos, per omnes auditur ætates? Quis tam suavis numerus septem vocum differentias oblocutus, quam iste septemplici Spiritus sancti gratia resultavit? Qui licet membris resolutus, tamen adtollens se animo, et erigens spiritu, corporis sui tamquam citharæ harmoniam dissoluta membrorum compage destructam alta mente despiciens non requirebat, sed otiosam jacere humi patiebatur. Ipse autem cantu se mulcebat interno, et prophetico se modulamine delectabat dicens : *Juda, te laudabunt fratres tui : manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum : adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda : ex germine mihi adscendisti : recumbens dormisti ut leo, et tamquam catulus leonis. Quis suscitabit illum?* Et infra : *Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ anaboladium suum. Hilares oculi ejus a vino, et dentes candidiores lacte.* Quis cantus dulcior, quis sonus suavior, quam remissio peccatorum, et resurrectio mortuorum? Hunc cantum sanctus David, ille divinæ organum vocis, et dominici sermonis interpres cithara cecinit spiritali. His modulis gratiæ sublimem illum animum mentemque mulcebat. Hoc cantu mundi istius aspera mitigavit, hoc sonitu sæculi dura mollivit, hoc psalterio terrorem mortis infregit, hac suavitate chordarum inferna calcavit.

37. Sed audiamus etiam alia quæ sanctus Jacob patriarcha admirabili illo suæ organo mentis increpuit : *Nephtalim vitis remissa, porrigens in germine suo decorem. Filius meus ampliatus Joseph, filius meus adampliatus, zelo appetitus filius meus, filius meus adolescentior ad me revertere.* Et infra : *Prævaluit super benedictiones montium manentium, et desideria collium æternorum.* Quid dulcius benedictione? Quid gratius æternitate? Et

* Scilicet scribæ ac sacerdotes

ipsa verba sunt cantus, et in verbis magna votorum sunt præmia, meritorum fastigia.

38. Quid suavius sancto Joseph, qui nos liberavit ab opprobrio, crucis Dominicæ sacramento? Sicut enim maledictum factus est Christus, ut maledictum solveret Legis; et peccatum factus est, ut mundi peccatum tolleret: ita opprobrium factus est, ut gentilitatis opprobrium auferret: sed illud opprobrium Christi thesauris Ægypti pretiosius æstimatum est. Et ideo Moyses Pharao regis aulam reliquit, et fidei elegit opprobrium, cui se opprobrio maria dividebant. Ipse ergo Nephtalim vitis totum remissa per mundum, ut omnibus populis ubertatem poculi spiritalis infunderet. Ipse est ampliatus, habens nomen super omne nomen, qui quoniam se pro omnibus obtulit morti, ideo audivit a Patre: *Ad me revertere.* Loquebatur Jacob, et Deus audiebatur. Ille benedicebat, et Deus personabat dicens Filio: *Ad me revertere,* hoc est, post passionem revertere. Revertere ad sedem tuam, revertere cum trophæo, revertere ad me; ut te resurgentem defuncti sequantur, et tua potestate pariter, atque exemplo resurgant, ut fias primogenitus ex mortuis, ut ad dexteram sedeas Patris. Unde et Filius dixit: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei.*

39. Neget quis beatum Jacob in ipso mortis supremo, qui divina fundebat oracula. Neget beatum Joseph in carcere, ubi sapientiæ spiritu interpretabatur somniorum quæ audierat, veritatem, et futurorum seriem revelabat. Neget beatum Esaiam, cum medius secaretur: Hieremiam, cum mergeretur: Daniel sanctum, cum inter leones staret intrepidus, et prandium ei raptus ab Angelo propheta deferret. Non utique ideo beatus, quia alienum prandebat prandium: sed quia meritis suis impasta leonum ora claudebat. Quis autem non beatam dixerit matrem Machabæorum, quæ septem filiorum funeribus octavam se addidit ad laudem cœlestis triumphi?

CAPUT X.

Quantæ laudi fuerint sacerdoti Eleazaro supplicia constanter tolerata, propter quæ vere beatus sit judicandus.

40. Nec te, Eleazare, prætermittam, utpote sacerdotem sacerdos, sed tuis juvandus oratis: qui genere sacerdos, peritus in Lege, maturus ævi, cum oblatus esses Antiocho persecutori, nec tentamentis potuisti capi, nec præmiis inflecti, nec suppliciorum acerbitatibus frangi. Denique a blandimentis cœpit, quia judicabat tormenta sua posse superari. Erubesco, inquit, canitiem tuam, revereor senectutem, miror prudentiam: cur abstinendum bonis epulis putes quas natura largitur? Relaxa istiusmodi pervicaciam, expergiscere aliquando, dum adhuc malo tibi persuadere, quam extorquere; ne victus suppliciis facias, quod refutas ratione invitatus. Ad hæc respondit senex: Nos, Antioche, non intentione* ducimur, sed reverentia Legis tenemur, quæ a suilla carne abstinendum præcipit. Pulcherrimam judicas creaturam; negare tamen non potes quod potior sit temperantia, quam voluptas, potior legis obedientia, quam prævaricatio. Quod si hoc leve putas, ut carne vescamur suilla: qui in minimis legem contemserit, quomodo in magnis tenebit? Aut si pretiosa est creatura hujusmodi; vindicaris, cum eo quod sit pulcherrimum, defraudamur. Abstinentia autem nostra disciplina est castimoniæ. Discimus enim resecare luxuriam, cupiditates vincere, excludere concupiscentias, delectationibus corporis obviare. Fortitudinis quoque exercitium est, pœnis pro Lege non cedere. Justitiæ quoque insigne atque prudentiæ, ut quod sequendum elegimus timore Dei, morte proposita reservemus. Quis escam imperet liberis? Quis autem se ridendum præbeat ut in hoc serviat, et non ridebitur? Non sum ita senex, ut mihi non juvenescat animi fortitudo.

41. Suspensus itaque cum hinc atque

* *Intentione*, id est, propria voluntate ac electione; nisi forte idem sit, atque animi contentione et pertinacia.

inde graviter verberaretur, nec jam ferrent senilia membra verberum pœnas, lassatis carnificibus atque extensoribus, in terram deflexus inflexibilem mentem gerebat. Et quidam seu longævam miseratus ætatem, seu tentamentis circumvenire desiderans : Responde, inquit, tantummodo te manducaturum : nos te escæ ejus immunem præstabimus. At ille clamans : Nequaquam, inquit, contingat mihi, ut fiam senex incentivum juvenilis erroris, qui hucusque eram forma salutaris instituti. His ego ludibriis ut paululum vivam lucrabor, et totius vitæ labores addicam brevis viatico senectutis ? Senectus portus debet esse, non vitæ superioris naufragium. Non te negabo, Lex patria ; non abjurabo vos, sancta instituta majorum ; non decolorabo vos, infulæ sacerdotales ; non te perfidiæ pulvere turpabo palam canities ! Quid multa ? Immoriendo tormentis factus est cæteris magisterium perseverantiæ, qui electus erat ad infirmitatis exemplum. Beatus igitur, in quo non potuerunt tormenta rationem vincere. Annon beatus, qui potuit virtute animi victor esse pœnarum, pietatisque remigio servare integram in tantis fluctibus passionem ?

CAPUT XI.

De admirabili patientia ac fortitudine septem fratrum Machabæorum, quibus mater octava addita fuit, qui suis suppliciis meritum beatæ vitæ acquisierunt.

42. Post ipsum statuti sunt pueri septem cum matre. Insultare licet tyranno, qui dum callide a sene incipiendum putat, magistrum eligit quo discipulos faceret fortiores, quorum velut puerilem ætatem præmiis provocabat ad culpam, urgebat terroribus ad formidinem. At illi non degeneres tanto duce respondent : Quid nos contemnis vel circumscribis, ut pueros ? Sed fides cana est, sed valida disciplina. Experire certe, subjice quibus placet pœnis puerilia viscera, non invenies corda puerilia : nec potentiores erunt tormentorum machinæ, quam legitimæ observationis excubiæ. Quem vicit senectus, superabit annula senectutis pueritia. Sequimur patrem filii, discipuli doctorem. Collige suppliciorum instrumenta proposita : meditationem patientiæ, non terrorem infantiæ adferunt, dum videntur.

43. Jussit maximum natu eligi. At ille ridens : Recte, inquit, naturæ ordinem servas. Sed cur Dei legem temerandam putas ? Et pro pietate quidem omnes maximi sumus : sed tamen a me inchoatum gaudeo. Quid quæris, tyranne ? Confiteor nos summo Deo servire, et doces quid agere debeamus. Si tu tanta pertinacia vis extorquere veritatem, cur non omni virtute nos eam tenendam putemus ? Quid plura ? Adhibentur variarum genera pœnarum. Sed vicit pietas immanitatis furorem : exclusa est anima, non religio.

44. Secundus accessit, nec degener fratris munia piæ confessionis implevit. Et cum detraheretur membrana capitis, respondit : Aufertis quidem membranam, sed habeo galeam spiritalem, quam non potestis auferre. Et vere hanc galeam nemo potest auferre, sicut postea Apostolus docuit in Ecclesia Domini : *Quia caput viri Christus est*. Et, *Ejus sumus membra*. Recte puer istam divino spiritu doctrinam apostolicam prævidebat. Exuebant immanes bestiæ corium capitis, et pardalicis feritatibus sæviebant. At ille deficiens : Quam dulce est, inquit, mori pro religione, quam suavis omnis acerbitas mortis pro pietate ; quia manet horum remuneratio laborum ! Tua sunt, rex, graviora tormenta : tu tuis vehementius torqueris suppliciis ; quia vides te vinci in potestate.

45. Et hoc defuncto, tertium statui sibi jussit. Et cum eum partim tentaret insidiis, partim cuperet terrore percellere, respondit ad eum : Non faciam voluntatem tuam, non succumbam imperio tuo. Per beatam illam fratrum meorum passionem, et nobilitatem, non negabo piam germanitatem. Quævis adhibeto supplicia, quibus magis urgens hoc proficias asperitate pœnarum, ut majora testimonia nostræ germanitatis accipias. Jussit itaque ei linguam amputari. At ille exclamans : Victus es, inquit, Antioche, qui organum vocis abscindi jubes. Confessus es te respon-

dere non posse rationi, majoraque probas linguæ nostræ flagella, quam tua verbera. Nos enim tua verbera non timemus, tu nostræ vocis flagella non potes sustinere : sed hæc pietatis flagella sunt, tua flagella perfidiæ : sed etiam lingua sublata gravius te suo cadens murmure flagellabit. Evadere te putas, Antioche, si vocem eripias? Et tacentes Deus audit, et magis audit. Ecce aperui os meum, laxavi linguam meam, abscinde linguam : sed non abscindes constantiam, non virtutem auferes, non rationem obliterabis, non eripies testimonium veritatis, non eripies cordis clamorem. Si lingua amputetur, sanguis clamabit, et dicetur tibi : *Vox sanguinis fratris tui clamat ad te*. Audit enim sanguinis vocem, qui audit internas cogitationes, tenebræ licet operiant, et parietum septa circumdent. Dicat impius, quia nullus sibi testis adsistat : explorat universa, videt omnia Deus; nec est aliquod facinus quod possit latere omnium judicem, qui cognoscit universa, antequam fiant. Quid verba damus? Loquaciora sunt vulnera : etsi vulnera tegantur, etsi abscondatur cicatrix, non absconditur fides. Nec tamen plaudas quod auferendo linguam, confessionem laudis eripias. Satis jam Deum sermone laudavimus, nunc passione laudemus.

46. Et hoc peremto, jussit quartum vinciri ad rotam, ut ejus vertigine membris omnibus solveretur. At ille cum torqueretur immaniter : Dissolvis, inquit, corporis membra, sed adjungis gratiam passioni, nec eripis solatium morti. (Est enim vox tonitrui in rota, quia in bono et inoffenso vitæ istius cursu cœleste resultat oraculum, sicut in Johanne et Jacobo filiis tonitrui resultabat*.) Itaque illud quod legi, nunc manifestius recognosco : *Quia rota intra rotam currit, nec impeditur*. Teres enim vita sine ulla offensione in quavis passione versatur, et intra hæc quoque rota currit. Currit Lex intra gratiam, et observantia Legis intra divinæ curriculum misericordiæ est : nam quo magis volvitur, plus probatur. Potius est hic ab impiis adversa tolerare, ut ibi a Domino consolationem invenire possimus. Et isto consummans cursum suum abrupit spiritum, animamque victor effudit.

47. Quintus cum sisteretur, cæso prius eidem jussit ignes admoveri, subjici incendia. Manabat e vulneribus cruor, et effossis ulceribus, sanguis effusus ipsos flammarum extinguebat globos. At ille inter ignium crepitus audiebatur dicens : Gratias tibi, Domine, quod dedisti nobis dicere : *Transivimus per ignem*. Et sicut alibi idem tuus dicit Propheta : *Igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum*. Adstabo tibi sicut aurum purgatus incendio; et si quid fuit culpæ, ignis exussit. Itaque et iste transfiguratus a corruptela ad incorruptionem, vitam exhalavit.

48. Sexto quoque admota tormenta sunt. At ille : Noli, inquit, frustra errare, et tuæ hoc adscribere potestati, quod ista adversum nos exerceas. Nostrorum hoc delictorum est pretium, ut peccantes puniamur. Et gratias Domino, quod hic a nobis duplicia peccata* exiguntur, ut ibi nobis consolatio deferatur. Gratias autem et tibi, quod tam durus et immitis es, ut talibus nostris suppliciis Dominus in quem peccavimus, genti nostræ propitius fiat. Nos quoque ablevamus ærumnam, dum fidei passionibus delectamur. Et iste duris atque asperis dilaceratus suppliciis, appositus est ad fratres suos.

49. Supererat junior ex fratribus, et jam pudebat Antiochum immaturæ ætati se ita fuisse ludibrio. Itaque dolis eum desiderans circumscribere, pollicebatur honores, divitias, amicitiam suam, consortium secretorum. At vero pia mater monebat filium suum, dicens et huic sicut cæteris : *Nescio quemadmodum in uterum meum introistis, neque ego spiritum donavi vobis, neque membra*

* Editoribus Bened. videntur ista quæ intra parenthesim inclusimus juveni Machabæo per propheticum spiritum tribui. Sed juxta nos tota parenthesis est Ambrosii. Etenim quidni credamus ipsum præsulem breviter exemplo allato sermonem martyrii incœptum interrumpere, sicut antea fecerat (n. 44.) de secundo fratre loquens : *Et vere hanc* etc.?

* *Duplicia peccata*, propria nimirum, et communia totius gentis.

formari: sed hæc omnipotentis Dei munera sunt. Putavit Antiochus videns matrem sollicitam, quod saluti ejus timeret, ipsi quoque suadere cœpit, ut filium ab intentione sua revocaret. At illa voce patria dicebat filio: Tu solus superes, fili, summa votorum meorum: tu postremus clausisti partus meos, tu postremus conclude gaudia mea. Miserere mei, quæ te in utero tot mensium curriculo portavi; ne uno momento confundas senectutem meam, ne decolores tot fratrum tuorum trophæa, ne sacrum eorum comitatum relinquas, ne consortium deseras. Te adhuc isti exspectant triumphi. Adspice in cœlum, unde hausisti spiritum, ad Patrem omnium: adspice in terram, quæ tibi ante alimoniam ministravit: adspice ad fratres, qui collegam requirunt: adspice ad matrem, quæ tibi lac dedit, redde mercedem pii sanguinis, noli a fratribus, noli a matre divelli. Temporales opes sunt quas promittit Antiochus, temporales honores: perpetua corona quæ a Deo omnipotente defertur. Vos mihi septem dierum lumina dedit Dominus, sextum jam diem clausi, et omnium opera bona valde. Debes mihi, fili, ut quæ in illis sex laboravi, in te requiescam septimo, tamquam a sæculi operibus jam feriata. Itaque proripiens se juvenis ait: Quid sustinetis? Et multa vociferans, quod nequaquam divelli posset a fratrum consortiis, quorum multo beatiora essent funera, quam regis imperia, cum urgeret conviciis regem, et ipse acerbis excruciatus tormentorum generibus vitæ hujus munus absolvit.

50. Novissima mater oblata est neci. Quis hanc beatam neget, quæ quasi septem vallata muneribus, inter corpora filiorum nullum sentit mortis incursum? Quis, inquam, dubitet de ejus beatitudine, quæ septem turribus circumdata, in paradisi sedem caput extulit, quæ septem filiis cincta sacratissimum Deo chorum non solum canorum vocibus, sed etiam passionibus ad concinendas Domino laudes cœlestibus invexit altaribus? Quam bonus fidei partus, quam tutus portus iste pietatis, quam splendida lucerna Ecclesiæ septeno fulgens lumine, et octavo utero cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulcre dicitur: *Date partem illis septem, et illis quidem octo*; eo quod in utroque numero consortium gratiæ consequantur, in Lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in sabbato, octo tamquam in Evangelio, pia matre supplemento passionis adjuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam et parturivit et peperit.

CAPUT XII.

Elegantissima beatæ illius feminæ septem filiorum martyrum parentis commendatio.

51. Recurrunt in memoriam sermones sanctæ feminæ dicentis ad filios: Ego vos genui, ego vobis succum lactis infudi, nolite nobilitatem vestram perdere. Sic aliæ matres revocare a martyrio solent filios, non vocare. At ista maternum in hoc ponebat affectum, si filiis vitam magis perpetuam, quam temporalem suaderet. Spectabat itaque pia mater filiorum certamina, et quamvis maternorum viscerum compassione quateretur, tamen pietatis studio premebat dolorem. Et offerente Antiocho, cum posset salutem eligere filiorum, malebat periculum: compressisque naturæ gemitibus, pœnas filiis optabat augeri, ut mors citius appropinquaret. Videmus conversa vota matris in filios; ne quem superstitem derelinqueret, sed omnes piæ cohæredes mortis acquireret.

52. Sed nec filii minores tali parente, qui se invicem cohortabantur, qui dicebant uno studio, et quadam animorum acie: Mortis adversæ impetum proteramus. Tunc enim vivemus, cum fuerimus mortui. Nemo pietatis ordinem derelinquat, nemo se subtrahat prælio triumphali. Non homini, sed omnipotenti Deo nostras devovimus animas: non homini, sed auctori omnium militamus. Talis hæc pugna est, ut ille gloriosus vicerit, qui crudelius occisus fuerit. Itaque nemo timuit, nemo trepidavit, nullus ad mortem ex tot fratribus pigrior fuit: sed omnes

tamquam ad immortalitatis viam, ita ad mortem per acerba supplicia cucurrerunt; et mater consona cernens filiorum agmina, tamquam pia anima sui membra corporis in filiis offerebat, et per artus proprios videbatur sibi votiva subire tormenta.

53. Cadebant filii tormentis exulcerati, mortui super mortuos advolvebantur, corpora super corpora volutabantur, capita super capita exsecabantur. Refertus erat locus cadaveribus filiorum, non flevit mater, non lamentata est, non oculos cujusquam pressit, aut ora morientis clausit, non lavit vulnera, sciens gloriosiores esse, si eviscerati et concreti pariter pulvere et sanguine viderentur, quales solent de bello redire victores, quales solent trophæa ex hostibus reportare. Non superjacienda velamina, non prosequendas exequias, nisi suæ quoque comitatu mortis arbitrata est. Quæ cithara dulciores ederet cantus, quam morientes filii in tam gravibus suppliciis ediderunt? Erumpebat enim naturæ gemitus, etiam invitis. Spectares per ordinem peremtorum cadavera sicut fila chordarum, audires heptacordum psalterium triumphalibus gemitibus resultare. Non sic illecebrosi illi, ut aiunt, cantus Sirenarum adtraherent audientem: illi enim ad naufragium trahebant, isti ad sacrificii victoriam. Nec sic cygnea carmina aures animumque mulcerent: cygni enim naturæ sorte moriuntur, isti moriebantur amore pietatis. Non sic rauca resonant secreto in nemore columbarum murmura, ut ultima verba morientium cum summa suavitate resonabant. Nec sic luna inter stellas refulget, ut inter filios mater, et cum eos ad martyrium illuminatura deduceret, refulgebat, et cum amplexata victores in medio filiorum jaceret.

54. O vera mater adamante fortior, melle dulcior, flore fragrantior *! o indissolubile pietatis vinculum! o vere valida caritas sicut mors dura, sicut inferi zelus devotionis ac fidei. Nulla tantarum diluvia passionum tuam potuerunt caritatem excludere, nulla inundare eam flumina tantarum acerbitatum. Sicut arca in illo mundi diluvio totius orbis spatiis innocua ferebatur: ita et tu adversus fluctus tam gravium passionum pietate immobilis restitisti, et cum posses salutem filiorum eligere, noluisti.

55. Quo affectu vos prosequar sanctæ matris pia pignora? Quo penicillo sermonis mei describam formæ vestræ et animarum similitudinem? Stetistis inter exercitus regios, quibus totus fuit orbis terrarum subactus, quos India quoque in extremi maris secreta refugiens non declinavit; et soli de rege superbo sine bellico conflictu victoriam reportastis. Vicerunt in vobis sola arma pietatis: dedit pœnas tyrannus, et quia vos non potuit vincere, et quia atroci peremtus est morte.

* Hic et alibi sæpius edit. Bened. pro *fragrantior*, *fragrare*, habet *flagrantior*, etc. Quam lectionem et sensus ipse et aliæ editiones mendosam esse demonstrant.

DE JOSEPH PATRIARCHA

LIBER UNUS [*].

CAPUT I.

Tractatus de Abraham, Isaac, et Jacob cur sancti Joseph sequatur historia. Hic ille tanquam speculum castitatis proponitur; ubi etiam de parentum amore, ac fratrum invidentia adversus eum, necnon de ejusdem oblivione injuriarum paucis agitur.

1. Sanctorum vita cæteris norma vivendi est. Ideoque digestam plenius accipimus seriem Scripturarum; ut dum Abraham, Isaac, et Jacob, cæterosque justos legendo cognoscimus, velut quemdam nobis innocentiæ tramitem virtute eorum reseratum enitentibus vestigiis persequamur. De quibus mihi cum frequens tractatus fuerit, hodie sancti Joseph historia occurrit. In quo cum plurima fuerint genera virtutum, tum præcipue insigne effulsit castimoniæ. Justum est igitur ut cum in Abraham didiceritis impigram fidei devotionem, in Isaac sinceræ mentis puritatem, in Jacob singularem animi laborumque patientiam; ex illa generalitate virtutum in ipsas species disciplinarum intendatis animum. Nam licet illa sint diffusiora; tamen ista expressiora sunt, et quæ eo facilius mentem penetrent, quo magis circumscripta ac determinata sunt.

2. Sit igitur nobis propositus sanctus Joseph, tanquam speculum castitatis. In ejus enim moribus, in ejus actibus lucet pudicitia, et quidam splendet castimoniæ comes nitor gratiæ. Unde etiam a parentibus plus quam cæteri filii diligebatur. Sed ea res invidiæ fuit, quod silentio prætereundum non fuit.

3. Hinc ergo argumentum totius historiæ processit; simul ut cognoscamus perfectum virum non moveri ulciscendi doloris injuria [*], nec malorum rependere vicem. Unde et David ait : *Si reddidi retribuentibus mihi mala.* Quid autem esset quo præferri Joseph mereretur cæteris, si aut lædentes læsisset, aut diligentes dilexisset? Hoc enim plerique faciunt. Sed illud mirabile, si diligas inimicum tuum, quod Salvator docet. Jure ergo mirandus, qui hoc fecit ante Evangelium; ut læsus parceret, appetitus ignosceret, venditus non referret injuriam, sed gratiam pro contumelia solveret; quod post Evangelium omnes didicimus, et servare non possumus.

4. Discamus ergo et sanctorum invidiam; ut imitemur patientiam : et cognoscamus illos non naturæ præstantioris fuisse, sed observationis; nec vitia nescisse, sed emendasse. Quod si invidia etiam sanctos adussit, quanto magis cavendum est ne inflammet peccatores?

CAPUT II.

Æqualem esse debere parentum affectum, et filiorum gratiam. Excusatur tamen B. Jacob, ut qui Joseph pluribus virtutibus ornatum aliis prætulerit; immo etiam propheliæ gratia jam tunc præditum, uti somnia ejus, quæ hic relata exponuntur, declarant.

5. Instruimur igitur qualis esse de-

[*] Habuit Ambrosius sermones hosce in Josephum patriarcham, cum, ipsomet reduce ex legatione ad Maximum tyrannum, Italia usque ad mensem augustum, quo illam invasit idem tyrannus, pace frueretur, nempe anni 387. Continuat porro demonstrare quod jampridem de Abrahamo, Isaaco et Jacobo meditans luculenter exposuerat, nimirum in sanctorum illorum patriarcharum laboribus, animæ christianæ ad assequendam virtutis consummationem conatus præfigurari. Exacto autem summæ in Josepho castitatis encomio, eum in cæteris vitæ suæ actionibus Christi Domini typum ac figuram extitisse aperit.

[*] Id est, moveri injuria sibi illata ad ulciscendum dolorem.

beat affectus parentum, filiorumque gratia. Amare liberos dulce; et impensius amare prædulce : sed frequenter amor ipse patrius, nisi moderationem teneat, nocet liberis; si aut nimia indulgentia dilectum resolvat, aut prælatione unius cæteros ab affectu germanitatis avertat. Plus acquiritur filio, cui fratrum amor acquiritur. Hæc præclarior munificentia patrum, hæc ditior hæreditas filiorum. Jungat liberos æqualis gratia, quos junxit æqualis natura. Lucrum pietas nescit pecuniæ, in quo pietatis dispendium est. Quid miraris si propter fundum aut domum oriuntur inter fratres jurgia, quando propter tunicam inter Jacob sancti filios exarsit invidia?

6. Quid ergo? Reprehendendus Jacob quia præferebat unum cæteris? Sed nec libertatem possumus auferre parentibus, ne eos plus diligant, quos plus credant mereri; nec filiis resecare debemus studium plus placendi. Denique et Jacob illum plus amabat, in quo majora virtutum insignia prævidebat; ut non tam filium pater prætulisse videatur, quam propheta mysterium; meritoque variam tunicam fecit ei, quo significaret eum diversarum virtutum amictu fratribus præferendum.

7. Denique in puero adhuc refulsit divina gratia. Siquidem somniavit quod cum alligasset, ut sibi videbatur per visum, manipulos cum fratribus suis, surrexerit manipulus ejus, et steterit erectus : conversi autem fratrum manipuli adoraverint manipulum suum. In quo utique futura resurrectio Domini Jesu revelata est, quem et Hierosolymis cum vidissent, undecim adoravere discipuli, et omnes sancti cum resurrexerint, adorabunt, fructus bonorum operum præferentes, sicut scriptum est : *Venientes autem venient cum exsultatione, tollentes manipulos suos.* Unde fratres, licet somnii fidem per invidiam derogarent, interpretationem tamen ejus propriis sermonibus exprimentes, responderunt ei : *Numquid regnando regnaturus es nobis, aut dominando dominaturus es nobis?* Regem enim venturum visio illa significabat, quem omnis caro generis humani inflexo adoraret genu.

8. Vidit autem aliud somnium, et narravit illud patri suo et fratribus suis, eo quod sol et luna et undecim stellæ adorarent eum. Unde *objurgavit illum pater ejus dicens : Quid ergo erit hoc visum quod somniasti? Numquid venientes ego et mater tua et fratres tui adorabimus te super terram?* Quis est ille quem parentes et fratres adoraverunt super terram, nisi Christus Jesus, quando eum Joseph et mater cum discipulis adorabant, Deum verum in illo corpore confitentes, de quo solo dictum est : *Laudate eum sol et luna, laudate eum omnes stellæ et lumen?* Objurgatio autem patris quid significat, nisi duritiam populi Israel, ex quibus Christus secundum carnem, quem hodieque Deum esse non credunt, nec volunt adorare quasi Dominum, quia ex se natum cognoscunt? Audiunt itaque responsa ejus, sed non intelligunt : legunt ipsi quod eum sol et luna laudant, et nolunt credere de Christo Jesu dictum esse. Itaque Jacob typo fallitur alieno : sed suo amore non fallitur. Pietas in eo paterna non errat : sed erraturæ plebis affectus exprimitur.

CAPUT III.

Quod supra Jacob dictus sit Josephum objurgasse, id non fecisse ob incredulitatem; quando futuræ Incarnationis præscius eumdem ad fratres misit. Joseph postquam erravit in agro, venit in Dothaim. Eum fratres e longe videntes interimere cogitant: sed mutato consilio vendunt Ismaelitis. Et hæc, itemque tunicæ cruentatio, et lacus ariditas, mysterio passionis adaptantur.

9. Non ergo tanto somnio Patriarcha non credidit, qui utrumque pariter gemino prophetabat oraculo; ut et personam justi repræsentaret et populi, quod Dei Filius venturus esset in terras, qui et diligeretur a justis, et negaretur a perfidis. Videbat igitur futuræ Incarnationis mysteria, qui filium mittebat ad fratres; ut videret si recte sunt oves. Quas oves Deus jam tunc in illo Patriarchæ studio requirebat, nisi eas de quibus ipse Dominus Jesus in Evangelio dixit : *Non veni nisi ad oves perditas*

domus Israel? Et misit, inquit, *in Sichem*, quod interpretatione dicitur humerus, sive dorsum, hoc est, ad eos qui non converterentur ad Dominum, sed fugientes se a facie ejus averterent; quod est proprie peccatoris. Exiit enim Cain a facie Dei. Et Propheta dicit: *Pones eos dorsum*. Justus autem non se avertit a Domino, sed occurrit dicens: *Oculi mei semper ad Dominum*. Et Esaias dicenti Domino: *Quem mittam?* sponte se obtulit dicens: *Ecce ego*. Et Simeon exspectavit ut videret Christum Domini, et posteaquam vidit, quoniam remissorem peccatorum, et totius mundi viderat redemtorem, quasi levatus a peccato, poposcit usu carnis hujus absolvi, dicens: *Nunc, Domine, dimitte servum tuum in pace; quoniam viderunt oculi mei salutare tuum*. Et Zachæus hinc primum suæ prærogativam commendationis invenit, quod in arborem ut Christum videret, adscendit. Ergo Joseph a patre missus est ad fratres, ab illo magis Patre, qui proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: ab illo Patre, de quo scriptum est: *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati*.

10. Et errabat Joseph, quia fratres suos invenire non poterat. Non immerito errabat, qui quærebat errantes; eos enim agnoscit Dominus qui sunt ipsius. Denique et Jesus fatigatus ex itinere sedebat supra puteum. Fatigabatur, quia non inveniebat Dei populum quem quærebat: exierat namque a facie Domini. Qui enim culpam sequitur, exit a Christo. Peccator exit, justus intrat. Denique Adam se peccator abscondit; justus autem dicit: *Intret oratio mea in conspectu tuo*.

11. Invenit autem Joseph fratres suos in Dothaim, quod significat defectionem. Ubi est enim nisi in defectione qui Deum deserit? Nec mirum si deficiebant, qui non audiebant dicentem: *Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego vos reficiam*. Venit igitur Joseph in Dothaim: *Et præviderunt eum de longe venientem, antequam appropiaret ad illos, et insæviebant, ut occiderent illum*. Merito longe erant, qui erant in defectione, et ideo insæviebant, quia non appropiaverat iis Christus. Nam si appropiasset his typus Christi, fratrem utique dilexissent: sed prope esse non poterant, qui parricidium cogitabant. *Ecce*, inquiunt, *somniator ille venit: nunc ergo venite, occidamus eum*. Nonne hæc verba dicebant, qui de parricidali sacrilegio cogitabant? Sicut de ipsis Salomon ait: *Tollamus justum, quia inutilis est nobis*.

12. Et addiderunt in Genesi: *Et videbimus quid proderunt somnia illius*. Hoc scriptum est de Joseph, completum est de Christo, quando Judæi in ejus passione dixerunt: *Si rex Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Confidit in Deum, liberet nunc eum, si vult*. Numquid et ipsi fratres tam impii, ut fratrem occiderent? Et unde tantorum merita patriarcharum, ut Lex Tribus totius plebis eorum vocabulis designaret? Quomodo conveniunt pietatis nomina, et sceleris insignia? Sic etiam isti typo populi, non animi sui vitio laborabant. Inde omnis invidia, inde parricidii meditatio: invidia per figuram, pietas per affectum.

13. Denique Ruben et Judas germanitatis pia jura servantes, de manibus cæterorum eum liberare cupiebant, meritoque Judas paterna benedictione præfertur, cum ei dicitur: *Adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda, et ipse erit exspectatio gentium*. Quod utique soli convenit Christo, cui repositum fuit ut adoraretur a fratribus, et exspectaretur a gentibus, lavaret in vino stolam suam proprii corporis passione, quia carnem suam nulla peccati labe maculavit. Aser quoque non utique sibi convenire credebat. Aser pinguis panis ejus, et ipse Aser cum principibus. Quid vero ipse Joseph, cui dictum est: *Filius ampliandus meus Joseph, filius ampliandus meus: zelatus filius meus, filius meus adolescentior, ad me revertere?* In quem consilium conferentes maledicebant, in quo benedtctio prævaluit super benedictionibus montium manentium, et desideriis collium æternorum. Quem significari in se intelligebant, nisi illum qui omnium merita

supereminens, supra omnium desideria sanctorum immensæ teneret apicem potestatis, quem voto nullus æquaret? Compensatur ergo in patriarchis invidia per gratiam, qui et excusantur a culpa, et revelationis munere consecrantur. Non enim tam culpabile est dixisse quæ plebis sunt, quam beatum vidisse quæ Christi sunt. Subierunt personam peccatoris populi, ut acciperent gratiam Domini redemtoris. Certe culpam abolevit gratia, gratiam culpa non minuit.

14. Et ut cognoscamus omne hoc de populo et de Domino Jesu mysterium esse: *Venite*, inquit, *vendamus Joseph Ismaelitis*. Quid interpretationis habet nomen Joseph, nisi quod divinam gratiam significet, et expressionem Dei summi. Quis igitur venditur, nisi ille *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens?* Neque enim nos eum emissemus, nisi vendidissent eum. Quem sui male vendiderunt, alieni pejus emerunt. Vendiderunt negotiatoribus bonum odorem, emerunt a proditoribus. Vendidit eum Judas, emerunt Ismaelitæ, qui significantur latina interpretatione, odio habentes Deum suum. Ideo alibi viginti, alibi viginti et quinque aureis, alibi triginta invenimus emtum Joseph; quia non omnibus unius æstimatione pretii valet Christus. Aliis minus, aliis amplius. Fides ementis, incrementum est mercis: religiosiori pretiosior est Deus, peccatori pretiosior est redemtor. Pluris et illi valet qui plus habet gratiæ: sed etiam cui multa donata sunt, pluris valet; quia cui plus remissum est, plus diligit, sicut ipse Dominus in Evangelio pronuntiavit de illa muliere quæ super ejus pedes effudit unguentum, et lacrymis lavit, et capillis suis tersit, et osculis siccavit, de qua ait ad Simonem: *Propter quod dico tibi: Remissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit.* Interdum diversitates pretii non solum quantitatis habent, sed etiam numeri expressionem; sicut habes de unguento quod ad sepeliendum se Dominus fusum esse memoravit, sicut scriptum est dicente Juda: *Potuit hoc venumdari denariis trecentis.* Quo numero non quantitatis, sed significatio crucis videtur expressa. Ita hic quoque diversitas vel viginti vel triginta aureorum vel argenteorum, habet vel geminatæ vel triplicatæ perfectionis indicium. Nam viginti quinque aurei, jubilæi qui est remissionis numerus, significant pretiosissimam portionem. Hic quoque, ut dominicæ passionis figuram advertas, ait Judas patriarcha: *Tradamus Joseph Ismaelitis: at manus nostræ non sint injectæ super eum.* Et bene superius dixerat: *Manus autem nolite inferre illi.* Quod Judæi in Domini passione dixerunt: *Nobis non licet interficere quemquam;* ut sermo Jesu impleretur, significans qua morte moriturus esset.

15. Jam tunc ergo crucis futuræ præfigurabatur insigne; simul et quod exutus est tunica, id est, carne quam adsumsit exutus est, decora diversitate virtutum. Ergo tunica ejus, id est, caro, non divinitas cruentata est: et indumentum ei carnis non immortalitatem vitæ auferre potuerunt. Hanc tunicam Judaicæ bestiæ cruentaverunt; illæ de quibus dicit: *Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.*

16. Quod autem lacus siccus erat, quid mirum si Judæorum lacus aquam non habet, qui dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et fecerunt sibi lacus contritos? Et ut scias verum hoc esse mysterium, ipse de se Dominus ait: *Posuerunt me in lacu inferiori, in tenebris, et in umbra mortis.*

17. Illi igitur emunt Christum qui bonos odores deferunt, thymiama, quo adolent altaria piæ mentis (unde et David græce hoc modo ait: Καθευθυνθητω ἡ προςευχη μου ὡς θυμιαμα ενωπιον σου); resinam quoque qua marmora confracta socientur. Est resina spiritalis quæ fracturas animæ tuæ solidet, et divulsa connectat, resoluta constringat. Hæc enim spiritalis resina corroborat, et quædam comminuta animæ membra componit, ut sine offensione socientur. Denique Hieremias hanc quærit resinam, ut Babyloniam curet sanare, si possit, dicens: *Accipite resinam corruptioni ejus, si quo modo*

dominandi non habebat effectum, quæ disciplinam dominæ non tenebat, quæ servulis libidinis incentiva præstabat? Ille dominus qui amantis non excepit faces, qui lenocinantis vincla non sensit, quem nulla mortis formido perterruit, qui maluit liber criminis mori, quam potentiæ criminosæ eligere consortium. Ille liber, qui turpe credidit vicem gratiæ non referre. Denique non ut meticulosus excusat, nec tamquam periculi timidus cavet: sed tamquam beneficii herilis et innocentiæ suæ debitor fugit crimen ingrati, peccatique labem et culpæ contagium quasi justus horrescit. Tertium spiculum adultera interpellandi assiduitate vibrabat: sed Joseph non audiebat eam. Habes post prima verba quid caveas. Non solum lubrica, sed etiam procax, importuna, petulans est libido, nec habet quod vereatur adultera. Quæ dispendia pudoris prima non doluit, insidiatur ut capiat.

24. Denique officii sui et commissi muneris ingressum gratia, remotis arbitris ac domesticis, apprehendit eum dicens: *Dormi mecum*. Excusatur Joseph Scripturæ testimonio, quia commissum a domino nequibat deserere obsequium. Non enim satis est quod securus sui domus interiora quasi qui capi non posset, ingressus est: justus debuit providere ne furenti copiam daret, et ejus illa peccato periret: sed qui adversari sibi domini sui videbat uxorem, neglecti officii etiam a domino cavere debebat offensam: simul adhuc sermonis, non comprehensionis putabat audaciam.

25. Excusatur quod ingressus est: prædicatur quod elapsus est, nec pluris fecit vestimenta corporis, quam animi castimoniam. Reliquit tamquam non sua, quæ adultera suis manibus detinebat: et aliena judicavit, quæ tactu impudicæ potuerant comprehendi. Magnus tamen vir, qui venditus servile nescivit ingenium, adamatus non redamavit, rogatus non acquievit, comprehensus aufugit. Qui cum ab uxore domini conveniretur, teneri veste potuit, animo capi non potuit: ac ne ipsa quidem verba diu passus, contagium judicavit si diutius moraretur; ne per manus adulteræ libidinis incentiva transirent. Itaque vestem exuit, crimen excussit, et relictis quibus tenebatur, exuviis, spoliatus quidem, sed non nudus aufugit, qui erat tectior indumento pudoris. Non est enim nudus, nisi quem culpa nudaverit. Denique in superioribus habemus quod Adam posteaquam Dei mandata prævaricatione deseruit, et peccati gravis æra contraxit, nudus erat. Unde et ipse ait: *Vocem tuam audivi in paradiso, et timui, quia nudus sum, et abscondi me*. Intellexit enim se esse nudum, qui infulas divinæ protectionis amiserat. Et ideo latebat, quia vestem fidei non habebat, quam utique prævaricando deposuit. Magnam rem vides. Ille nudus erat qui tunicam non amisit: iste nudus non erat, qui vestimentis se exuit, quæ in manibus adulteræ dereliquit. Eadem Scriptura illum nudum adseruit, hunc abnuit. Et ideo iste expoliavit se potius quam nudavit, qui incorrupta virtutum vestimenta servabat, expolians se veterem hominem cum actibus ejus; ut indueret novum, qui secundum imaginem creatoris in agnitione renovatur. Ille autem nudus remansit, qui se iterum vestire non potuit, singulari spolio virtutis exutus. Unde pelliceam accepit tunicam; quia peccator habere non poterat spiritalem. Reliquit igitur vestimenta Joseph, et nudavit adulteræ inverecundiam, quæ postea latere non potuit.

26. Denique exivit foras, et ipsa adulterii sui tentamenta vulgavit, exaltans vocem suam; eo quod relictis vestibus, Hebræus aufugerat. Ipsa igitur quod celare debuerat, prodebat; ut composito crimine læderet innocentem. Justus autem accusare non novit; et ideo impune hoc impudica faciebat. Illam igitur vere exutam dixerim, etiam aliena vestimenta servantem, quæ omnia amiserat velamina castitatis: illum satis ornatum, satis defensum, cujus vox non audiebatur, et innocentia loquebatur. Sic Susanna postea dum tacet in judicio, melius locuta est oraculo; et ideo prophetæ meruit defensionem, quæ propriæ vocis non quæsivit auxi-

lium. Illum ergo beatiorem dixerim, cum in carcerem mitteretur; quia subibat pro castitate martyrium. Bonum enim munus pudicitia; sed minoris meriti cum periculum non habet: ubi vero etiam salutis periculo defenditur, ibi plenius coronatur.

27. Inaudita causa, inexplorata fide veri, tamquam reus criminis in carcerem Joseph mittitur: sed eum Dominus nec in carcere deserebat. Non turbentur innocentes, cum falsis criminibus appetuntur; cum oppressa justitia truduntur in carcerem. Visitat Deus et in carcere suos; et ideo ibi est plus auxilii, ubi est plus periculi. Sed quid mirum si visitat Christus in carcere positos, qui se ipsum in suis in carcere inclusum esse memoravit, sicut habes scriptum: *In carcere eram, et non venistis ad me?* Quo non penetrat divina misericordia? Invenit Joseph hujusmodi gratiam, ut qui fuerat clausus in carcere, ipse potius carceris claustra servaret, concederet munere clavicularius, inclusos omnes potestati ejus committeret. Itaque Joseph non solum carcerem non sentiebat, sed etiam alios quoque carceris levabat ærumna.

CAPUT VI.

Post brevem invectivam in mulierem, ad spadones hujus etiam auctores injuriæ transit; et demonstrato quam fragilis sit eorum status, alterius somnium ejusque expositionem refert. Hinc sæculi potentiam somnii similem esse ostendit. Deinde mystice laudato Hebræo interprete, invehitur in eunuchum beneficii immemorem. Demum tacite Calligonum perstringens, pauca de regiorum ministrorum statu ac fragilitate subjungit.

28. Hujus igitur injuriæ auctor mulier et spadones sunt; sed mulier Ægyptiorum, quæ procaces cum viris solita miscere sermones, lacessere verecundos, refugientes insequi, pudentes perurgere, cum vitia sua non posset defendere, innoxios criminabatur, perfidiam admiscens perfidiæ, aliena tenens, et alios ipsa condemnans, modum nullum ponens furori. Quæ enim causa crudelitatis, nisi quod cupiditatibus suis obsisti videbat, et desideria sua vetita adsensione fraudari? En propter quod aperiatur carcer, ut suscipiat innocentes: solvantur catenæ reis, ut imponantur fidelibus: dimittantur veritatis adulteri, ut includatur qui fidei adulterium recusavit.

29. De istis vero spadonibus quid dicam? qui exemplo debent esse spadonibus cæteris, quod status eorum fragilis ac tenuis, et in voluntate regia spes omnis, quibus levis offensa summum periculum sit: secundæ autem res vile ministerium. Gloriabatur alter quod esset vini præpositus, alter quod esset pistorum. Uterque offendit, missique in carcerem, et commendati sancto Joseph ab ipso carceris claviculario, cum essent illic dies complures, viderunt somnium; et cum reviseret eos Joseph, tristes turbatosque animi offendit; quia turbabantur somnio, cujus interpretem non invenirent: *Nonne per Deum*, inquit, *interpretatio somnii est? Narrate ergo mihi. Et narravit præpositus vini somnium suum. Erat vitis in conspectu meo: in vite autem tres radices; et ipsa flores ferens germinavit maturos botryones uvarum: et calix Pharao in manu mea. Et sumsi eam, et expressi eam in calicem, et dedi calicem in manus Pharao. Et dixit illi Joseph: Hæc interpretatio ejus: Tres radices, tres dies sunt. Adhuc triduo, et in mentem habebit Pharao principatum tuum, et restituet te super officium tuum pristinum, et dabis calicem in manus Pharao. Sed memor esto per temetipsum, cum tibi bene erit, et facies in me misericordiam, et memor eris mei ad Pharaonem, et educes me de carcere isto; quia furto involatus* * *sum de terra Hebræorum, et hic nihil male feci, sed miserunt me in lacum carceris hujus.*

30. Alterius somnium non libet dicere. Meministis certe verborum meorum, quod etiam tunc refugerim ejus interpretationem in eo, cujus exitum refugio, mortem perhorresco. De isto prius dicamus, qui sibi beatus videbatur, cum esset vini præpositus; et hunc summum credebat apicem omnis potentiæ, quod regi calicem dabat. Hæc gloria illius,

* *Involare* dicitur a vola manus qua fures ad aliena suffuranda atque occultanda uti solent.

hæc magnificentia in hoc sæculo : hac defraudatus dolebat, huic redditus gratulabatur. Sed hoc somnium est, et omnis potentia sæculi somnium, non veritas est. Denique per somnium vidit reddi sibi principatum suum. Et Esaias dicit ita esse hujusmodi homines, qui in hoc sæculo delectantur secundis rebus, sicut qui in somnis manducat et bibit, videtur sibi cibo aut potu dum dormit, repleri : sed cum evigilaverit, incipit esurire amplius; et tunc intelligit quam inanis ille cibus et potus fuerit somniantis : sic qui dormit in hoc sæculo, nec oculos aperit ad mysteria divina, quamdiu somno gravatur corporis, putat alicujus momenti esse hanc sæcularem potentiam, quasi in somnis eam videt : ubi evigilaverit, deprehendit quam inanis hujus sæculi voluptas sit.

31. Considera nunc illum verum Hebræum, illum non somnii, sed veritatis et præclaræ visionis interpretem, qui de divinitatis illa plenitudine, a libertate cœlestis gratiæ in hunc corporeum carcerem venerit, quem non potuit sæculi hujus illecebra mutare, non ulla corruptela mundanæ voluptatis evertere, qui tentatus non decidit, appetitus non appetivit, postremo adulterina quadam Synagogæ manu veste corporis apprehensus, carnem exuit, liber mortis adscendit. Calumniata est meretrix, ubi eum tenere non potuit, quem carcer non terruit, non inferna tenuerunt : quin etiam quo veluti puniendus descenderat, inde alios liberavit : ubi ipsi stringebantur mortis vincula, ibi laxavit ipse vincula mortuorum.

32. Considera ergo istum Hebræum dicentem illi præposito spadonum, qui contraxerat offensam regiam, quem restituerat muneri suo : *Memor esto per temet ipsum, cum tibi bene erit : et facies in me misericordiam, et memor eris mei.* Ideo secundo repetivit, quia sciebat non recordaturum quid evasisset injuriæ, cum potentiam recepisset. Ideo secundo admonuit, quia secundo liberavit; ut si prioris beneficii eum memoria non teneret, vel posterioris subiret, non despiceret auctorem salutis suæ, non perfida prævaricatione violaret. Sed quod pejus est, cito beneficii irrepit oblivio secundis rebus. Redditus officio suo non est memor factus interpretis, sed oblitus est eum. Sed etsi ille obliviscebatur, Christus non obliviscebatur : sed loquebatur ei, et per servulum loquebatur dicens ad eum : *Memor esto per temetipsum*, hoc est, vel officii tui contemplatione quid audieris, recordare. Sed etsi nunc oblitus es, memor eris mei; ut evadas periculum, qui oblitus es beneficium. Tamen elatus potentia non recordabatur. Et quanta hæc potentia, ubi vini ministerium? En unde omnis jactantia; quia erat spadonum præpositus, qui vinum poculis regiis ministrabant.

33. *Et factum est*, inquit, *post biennium.* Mentior de hoc nostri spadonis tempore, nisi et dies convenit; quia post biennium recepit officium, nec recordatus est, sed admonitus. Cognovit enim quod etiam regnum ipsum in hoc sæculo esset somnium, qui suo somnio non credidit : didicit etiam regnum esse somnia, nec ipsorum potestates esse perpetuas. Sed cito hunc locum prætereat dolor, ne ipsa commemoratione crudescat : ne ipsius quidem sermonis mei meminisse delectat, quem tunc temporis vel effuderit dolor, vel extorserit Ecclesiæ contumelia *.

34. Admonitus ergo sui per somnium regis ait : *Peccatum meum recordor.* Sera quidem ista est, sed utinam vera confessio. Post peccatum fateris, quod ante peccatum cavere debueras. Quam cito oblitus fueras : *Memor esto mei.* Scis nempe tunc temporis hunc fuisse ser-

* Fervente Justinæ imperatricis Arianorumque persecutione, Calligonus eunuchus ecclesiam sibi a præsule ad arianos usus tradi jubebat; cumque renueret intrepidus Antistes : *Caput tibi tollo*, inquit arrogans iste Eunuchus. Cui Ambrosius pauca illa retulit : *Deus permittat tibi, ut impleas quod minaris. Ego enim patiar quod Episcopi ; tu facies quod spadones*, etc. Hæc esse verba quorum vir sanctus memoriam abolere se velle significat probabile est. Si cui autem cognoscere visum fuerit qua ratione idem eunuchus supplicium quod Episcopo minitabatur, ipse pertulerit, hoc Augustinus declarat his verbis : *Calligonum Valentiniani junioris eunuchum gladio novimus ultore punitum, meretricis confessione convictum.*

monem : sed obtusas aures habebas fastu potentiæ, et vini ebrius non audiebas verba sobrietatis. Vel nunc memento mei, qui peccatum sero fateris. Qui rogas servulum Christi, cur Dominum negas? Inebriare jam non vino, sed Spiritu sancto. Recordare quid passus sit, cum quo dormisti somnum tuum, et somniasti somnium. Et ipse præpositus erat, et præpositus epularum regis, quæ ad opus pistorium pertinebant. Sublimem se esse credebat, quia in potestate habebat panem regium : nesciebat multos amfractus esse hujus potentiæ. Minabatur aliis, ipse mox supplicio dedendus extremo ; nec audivit eum, qui licet servulus Domini, tamen loquebatur oraculum : quod ipsius jussu regis, de quo sibi plurimum blandiebatur, caput amissurus esset, esca avibus derelinquendus. Vel hoc te exemplum revocare debebat, ut perfidiæ non crederes.

35. Sunt et alia exempla de fastu et fragilitate ministrorum regalium, quæ posterioris temporis historia habet. Et Doech præpositus erat, et præpositus regis animalium ad disciplinam mulorum, hoc est, spadonum animalium. Hic quoque sacerdotem Domini detulit, et fraude regem commovit in sacerdotis periculum *, et hic Syrus erat. Num mentior, quando et patria, et facta conveniunt? Aman quoque cubiculo regis et ipse præpositus, dum invadere Ecclesias Domini improba temeritate contendit, populumque fidelem spoliare ac persequi, gravibus sacrilegia suppliciis expendit.

CAPUT VII.

Educto Joseph de carcere regis somnium proponitur, a quo et explicatur. Hoc Ambrosius tum rebus sui temporis, tum præsenti et futuro sæculo accommodat. Postea Josephi præmia, conjugium, liberos, frumenti distributionem mystice de Christo interpretatur ; ac tandem nos ad emendum spiritalia alimenta hortatur.

36. Sed revertamur ad istum vini præpositum, qui quasi multo ebrius mero beneficii auctorem oblitus est diu : aliquando tamen, ut regi provideret interpretem, non quasi gratus, sed quasi callidus intimavit seriem rei gestæ. Quo cognito, rex quoque eum jussit accersiri, erutumque de carcere interrogavit, si posset interpretari sibi somnium. Cujus explanatione delectatus, removit injuriam, honorem detulit. Itaque videte si non præsentibus et ista conveniunt. Injuria illata est prius quam cognosceretur a rege : gratia relata, ubi regi est cognitus. Ita rex vacat culpa ; quia et id quod excepit vir sanctus injuriæ, alienum fuit : et id quod recepit gratiæ, regis est proprium.

37. Somnium autem ejus, et interpretatio hujusmodi est : *Quæcumque*, inquit, *facit Deus, ostendit Pharao. Septem vaccæ bonæ, septem anni sunt ; et septem spicæ bonæ septem anni sunt. Somnium Pharao unum est. Et septem vaccæ macræ, quæ post illas adscendebant, septem anni sunt ; et septem spicæ macræ, et a vento corruptæ, septem anni sunt. Erit septem annis fames. Verbum autem quod dixi : Quæcumque facit Deus, ostendit Pharao. Ecce septem anni veniunt ubertatis magnæ in totam terram Ægypti. Veniet autem septem annis fames post hæc, et obliviscentur ubertatem in tota Ægypto; et consumet fames totam terram, et non agnoscetur ubertas terræ a fame quæ futura est post hæc. Valida enim nimium. Quod autem iteravit somnium Pharao bis; quia verum erit verbum a Deo, et festinabit Deus facere illud.*

38. Vetus somnium, res recentes. Posterioribus priora consumta sunt : et ubi erat ante ubertatis copia, ibi rerum omnium facta est indigentia. Quod si quis hujusmodi regi consilium dedisset, ut aliquid de superiori ubertate posteriori principatus sui servaret ætati, reliquo quoque tempori larga donandi adfluentia redundasset. Sed immodica ævi superioris effusio etiam posteriora destituit, et homines diripientes universa, aliquem Joseph adhibere nolebant. Etsi non ego Joseph (quis enim istud) clamabam tamen vaccas illas pingues non solum lasciviam, sed etiam incuriam divinæ significare reverentiæ (de perfidis enim dictum est : *Tauri pingues obsederunt me* : et de Judæorum

* Valentinianum excusat a furoribus eunuchi

populo scriptum est : *Impinguatus, et obesus factus, et dilatatus est, et dereliquit eum qui fecit eum*); et ideo somnium illud redundantiæ sæcularis perpetuum esse non posse : fore tempus quo his fames dura succederet.

39. Nec tamen hoc somnium uni aut duobus demonstratum arbitror, sed omnibus propositum; eo quod septem anni istius mundi pingues, et sæculari ubertate opimi, absorbeantur ab illis sæculis quæ futura sunt, in quibus perpetua quies, et legis observantia spiritalis, quam Ephræm illa tribus patrum Deo fructuosa custodit. Bona vacca, non illa corporeo distenta ubere, sed abundans spiritalis lactis et gratiæ, super cujus decorem cervicis Deus sedere se dicit, ut scriptum est : *Ephræm vacca docta diligere victoriam. Ego autem transivi super decorem cervicis ejus.* Non ergo impinguet caput nostrum oleum peccatoris, nec falsi fructus delectare nos debent, ne dicatur et de nobis : *Seminastis impietatem, et iniquitates ejus vindemiastis. Manducasti fructum falsum, quia sperasti in curribus tuis.* Nec me movet quod habet spicas macras, et vento corruptas; quia et David tunc melior erat, quando sicut aranea tabescebat : et spiritus contribulatus sacrificium Dei est; et illi præstantiores evadunt, quos in hoc sæculo gravibus injuriis spiritus malignus exercuit.

40. Unde magis mystica meruisse præmia Joseph arbitror, quia de mysticis est locutus. Quid enim sibi vult annulus digito ejus insertus, nisi ut intelligamus pontificatum ei fidei esse delatum, ut alios ipse signaret? Quid stola, quæ amictus est sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cœlesti prudentiæ principatum? Torques aureús intellectum bonum videtur exprimere. Currus quoque significat fastigium sublime meritorum. Quis autem est qui ex gentibus accepit uxorem nisi qui Ecclesiam ex nationibus sibi congregavit, et suscepit ex ea filium Manassen, per quem oblitus est omnes dolores suos quos habuit de sacrilegiis Judæorum? Suscepit alium quoque filium Ephræm, per cujus profectum claruit quod suscepta in carne humilitas et divinitatem non humiliavit, et gloriam cumulavit.

41. Denique quicumque famem patiebantur, ad Joseph mittebantur. Qui sunt isti, nisi de quibus dictum est : *Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes?* Erat autem fames non unius loci, sed totius terræ; quia non erat qui faceret bonitatem. Ideo Dominus Jesus jejunia mundana miseratus aperuit horrea sua, et mysteriorum cœlestium thesauros scientiæ sapientiæque patefecit absconditos; ut nulli alimenta deessent. Dixit enim Sapientia : *Venite, edite panes meos.* Et ideo ab eo solo dicitur : *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit*, qui saturatur a Christo. Aperuit ergo horrea sua Christus, et vendebat, non æra pecuniæ, sed fidei pretium, et devotionis stipendium quærens. Vendebat autem non paucis in Judæa : sed vendebat omnibus, ut ab universis nationibus crederetur.

42. *Et omnes regiones venerunt in Ægyptum ad Joseph emere;* obtinuerat enim fames. Omnes enim esuriunt, quos non paverit Christus. Emamus ergo alimenta, quibus famem possimus repellere. Nemo paupertatis suæ contemplatione revocetur; nemo vereatur qui argentum non habet. Non quærit Christus argentum, sed fidem quæ argento pretiosior est. Denique emit eam Petrus, qui non habebat argentum. *Argentum*, inquit, *et aurum non habeo : sed quod habeo, do tibi. In nomine Jesu Christi surge, et ambula.* Et propheta Esaias dicit : *Qui sititis, ite ad aquam; et quicumque non habetis argentum, ite, emite, et bibite, et manducate : emite sine argento et pretio vinum, et adipem.* Neque enim pretium quæsivit a nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium solvit; quia non auro et argento, sed pretioso nos redemit sanguine. Ergo id pretium debes quo emtus es; et si ille non semper exigat, tu tamen debes. Eme igitur tibi Christum non eo quod pauci habent, sed eo quod omnes habent. Omnes habent per naturam, pauci offerunt per timorem. Suum est quod a te Christus reposcit. Ipse vitam omnibus dedit, ipse pro omnibus mortem suam obtulit.

Solve pro auctore, quod soluturus es lege. Non mediocris iste contractus est. Non omnes eum facile videat. Denique illæ virgines in Evangelio quas veniens sponsus exclusit, ideo foris relictæ sunt, quia venale oleum non emerunt. Unde dicitur eis : *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.* Et negotiator non immerito prædicatur, qui vendidit omnia sua, et emit margaritam.

CAPUT VIII.

Exhortatio Jacob ad filios, ut in Ægyptum ad escas coemendas sese conferant, quid significet; quid item decem eorum, relicto domi Benjamin, profectio?

43. *Et Jacob dixit filiis suis : Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto : descendite illo, et emite nobis escas.* Non semel hoc Jacob dixit, quotidie omnibus filiis suis dicit, qui serius veniunt ad gratiam Christi : *Quare pigri estis? Ecce audivi quia frumentum est in Ægypto.* Ex hoc frumento granum est quod resurgit. Qui igitur famem sustinet, suæ segnitiæ debet adscribere. *Ecce audivi*, inquit, *quia frumentum est in Ægypto.* Citius utique juniores aliquid quam seniores consuerunt audire, dum foris positi multa circumeunt. Sed hanc negotiationem prius senex audit, sed ille senex in quo est fidei longæva canities. Prior senex intelligit, sed ille senex in quo est venerabilis senectus, et ætas senectutis vita immaculata.

44. Nec omnes hanc negotiationem suscipiunt, nisi filii Jacob, et ipsi provectioris ætatis. Ideo decem pergunt, non pergit junior. Non misit eum pater: *Ne contingat*, inquit, *eum infirmitas.* Adhuc obnoxius erat infirmitati Benjamin junior. Patriarcha quidem legitur Benjamin, sed ille ex tribu Benjamin Paulus præfigurabatur. Merito Jacob de ejus infirmitate dubitabat. Denique infirmatus est, ut sanaretur : cæcitatem passus est, sed hæc infirmitas ad salutem. Denique illa cæcitas lucem adtulit.

45. Accepimus historiam, cognoscamus mysterium. Sine Benjamin patriarchæ primo perrexerunt : sine Paulo apostoli. Uterque non primus advenit, sed accersitus a primis uberiorem mercem priorum suo fecit adventu. *Est*, inquit, *frumentum in Ægypto*, hoc est, ubi major fames, ibi major ubertas est. Magnum frumentum in Ægypto. Denique et Deus Pater dicit : *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Ex isto grano illa fœcunditas. Neque enim messis esse potuisset, nisi Ægyptii granum ante sevissent. Est ergo frumentum quod nemo ante esse credebat. In hoc frumento negotiantur patriarchæ. Et illi quidem argentum detulerunt : sed bonus Joseph frumentum dedit, argentum reddidit. Non enim pecunia emitur Christus, sed gratia. Pretium tuum fides est. Hac emuntur divina mysteria. Portat autem frumentum hoc asinus ille ante immundus in Lege; sed jam mundus in gratia.

CAPUT IX.

Invalescente fame, filii Jacob redeunt in Ægyptum, ducto secum Benjamin ac muneribus delatis. Joseph comiter fratres alloquitur, qui ad convivium invitati, suspicantur sibi parari calumniam. Iidem a Majore domus confirmantur. Quæ omnia de Pauli vocatione ac prædicatione, necnon Judæorum infidelitate exponuntur.

46. Tenebatur tamen Benjamin junior, et patrio adhuc adhærebat affectu. Tenebant eum Legis vincula, mos paternus *. Fames invalescebat, quia sero veniebat. Intercedunt pro eo duo, Ruben et Judas, hoc est, humilitas atque confessio. His vadibus apud patrem utitur, his committitur, quorum unus primitivus, alius resuscitatus. Lex primitivi, Evangelium resuscitati **. His deducitur Benjamin junior, et bonis odoribus comitatus advenit portans secum resinam, qua lapides marmorum con-

---

* Cum ibi doceat Ambr. Benjamin typum esse Pauli, alludit ad locum epist. ad Gal. cap. 1. v. 14. *Et proficiebam in Judaismo..... abundantius æmulator existens paternarum meorum traditionum.*

** Vult ibi vir sanctus in Ruben figuram exstitisse Legis ac Judæorum; in Juda Evangelii et Christianorum. Quod vero paulo superius Ruben dicitur *humilitas*, non ista interpretatio nominis est, sed allusio ad locum Gene cap. 29. v. 32. ubi de Lia dicitur, *vocavitque nomen ejus Ruben dicens : Vidit Dominus humilitatem meam*, etc.

nectuntur; eo quod prædicatione propria tamquam spiritali resina vivos lapides etiam ipse connecteret : portans etiam mel, quo noxia vulneris interius exeduntur sine aliqua acerbitate sectionis. Talis enim Pauli prædicatio, ut putrem aboleret affectum, corruptumque evacuaret humorem disputationis suæ aculeo, urere magis ægræ mentis viscera cupiens, quam secare. Incensum orationis, et casiam, et guttam sepulturæ insignia esse David propheta nos docuit dicens : *Myrrha et gutta et casia a vestimentis tuis.* Venit enim Paulus crucem Domini prædicare, ilicem semper virentem, et nuces quarum testa durior, fructus tenerior : meritoque virga sacerdotalis Aaron nucina, et Hieremiæ baculus hujusmodi. Argentum quoque duplex, non otiosa munera esse quis dubitet; cum et Patriarchæ vita, et Apostoli sermo semper virescat in pectoribus singulorum; et eloquium sanctorum, sicut argentum igne examinatum, præcepti salubris fulgore resplendeat? Nec immerito duplex argentum referunt in quibus Pauli præfigurabatur adventus, qui laborantes presbyteros in verbo atque doctrina duplici honore donabat.

47. *Vidit autem illos Joseph, et Benjamin fratrem suum ex eadem matre.* Jam videntur Hebræi, et videntur a Christo qui verus Joseph est, quando cum Pauli veniunt typo : et loquitur illis mitia atque mansueta, ut pariter cibum sumant. Supra autem quia sine Benjamin venerunt, agnoscebat quidem eos : sed ab his se avertebat, ut scriptum est : *Et loquebatur his dura,* quia ipsi non agnoscebant eum, a quo agnoscebantur. Pauli igitur merito profecerunt, quem Dominus Jesus tamquam juniorem fratrem ex eadem matre generatum amplius cæteris fratribus diligebat. Advertant Judæi quem Dominum negaverunt, qui etiam crucifixus, ex synagoga tamen eorum tamquam ex eadem ortus parente plus eos diligit, si vel sero cognoscant suæ salutis auctorem. Sed propriorum conscii delictorum, non credunt tantam Christi esse misericordiam, ut donet peccatum, remittat injuriam. Ideoque præfigurabantur in patriarchis quales essent futuri. Invitabantur ad gratiam, ad salutaris mensæ vocabantur convivium; et calumniam sibi parari, insidias fieri suspicabantur.

48. Et cœperunt ad hominem, qui erat supra domum, in janua domus causam suam agere velle. Adhuc dubitant introire, et ex operibus suis malunt justificari, qui causam suam volunt adstruere, quam gratiam accipere; et ideo in portis redarguuntur. Qui autem fructum uteri virginalis exspectat, et hæreditatem Domini, filii mercem negotiatur, non erubescet in porta : sed in exitu vitæ hujus repellit inimicum; ne ad altiora properanti conscius culpæ gravioris obsistat.

49. Unde mystice illis respondit major domus. Et is qui sit intellige, cum legeris Moysen fidelem in tota domo ejus. Majores enim domus, Moyses, Petrus, et Paulus, et cæteri sancti sunt : Christus autem solus est dominus. Scriptum est : quia Moyses fidelis in tota domo ejus tamquam famulus in testimonium eorum quæ dicta essent : Christus autem tamquam filius in domo sua, quæ domus nos sumus, si libertatem et gloriam spei tenuerimus.

50. Hic ergo major domus respondit illis : *Propitius sit vobis Deus, nolite timere; Deus enim vester, et Deus patrum vestrorum dedit vobis thesauros in sacculis vestris : at argentum vestrum probum, acceptum habeo.* Illi enim dixerant : *Argentum uniuscujusque in saeculis nostris invenimus, ad pondus argentum nostrum retulimus.* O magna mysteria, et evidenter expressa! Hoc est dicere : Cur inflamini? Cur argentum vos habere vestrum in sacculis sæpius usurpatis? Quid enim habetis quod non accepistis? Si autem accepistis, quid gloriamini, quasi non acceperitis? Jam saturati estis, divites facti estis, quia argentum habere vos creditis : sed argentum vobis Deus patrum vestrorum dedit. Ille Deus vester, ille patrum vestrorum Deus est, quem negastis. Sed ignoscit, sed indulget, sed recipit si revertamini. Ipse est qui vestrum non quærit argentum, suum donat. Ipse vobis dedit ar-

gentum in sacculis vestris. Jam sacculi vestri argentum habent, qui lutum habebant; et ideo vester est qui dicit: *Conscidisti saccum meum, et induisti me lætitia.* Lætitiæ munus est Christus, ipse est argentum vestrum, ipse pretium vestrum. Non exigit a vobis Dominus Jesus frumenti sui pretium, non quærit vestri pondus argenti. Argentum vestrum reprobum est, argentum sacculi non est bonum.

51. *Argentum vestrum probum, acceptum habeo;* hoc est, non est illud materiale argentum: sed spiritale argentum vestrum hoc est probum, quod fida devotione quasi Jacob filii detulistis, quod sine damno datur, et sine ullo dispendio annumeratur: quandoquidem tali pretio detrimentum mortis excluditur, lucrum vitæ acquiritur.

CAPUT X.

Paucis de *meridie* præmissis, paratorum munerum illatio, convivii instauratio, et humanissimus Josephi cum fratribus congressus referuntur. Hic fratrem Benjamin videns, deque eo sciscitatus, illi benedixit, atque ad occultandas lacrymas cum recessisset, mox lota facie revertitur. Quibus adjungitur moralis et mystica interpretatio.

52. *Paraverunt autem munera, donec introiret Joseph meridie.* Acceleravit meridie fides Pauli. Ante cæcus erat, postea cœpit videre lumen justitiæ; quoniam qui revelat ad Dominum viam suam, et sperat in eum, Dominus quoque educet tamquam lumen justitiam ejus, et judicium ejus sicut meridiem. Et Abrahæ quando Deus apparuit ad ilicem Mambre, meridies erat, cui de præsentia Domini lux æterna fulgebat. Meridies est quando Joseph verus in domum suam intrat, ut prandeat. Tunc enim plus dies lucet, quando sacramenta celebramus.

53. *Et intulerunt ei,* inquit, *munera.* Nos munera inferimus, ille instaurat convivium. Ille dicit: *Apponite panes,* quos soli Hebræi sumunt, Ægyptii manducare non possunt. Sed ante convivium quanta dignatio? Quam usus istius et sedulitatis et gratiæ morale magisterium? Adhuc de calumnia quam sibi a Joseph fieri putabant, fratres suspecti erant: ille invitabat ad prandium, horum nutabat affectus: illius perseverat gratia: primus appellat, primus interrogat: *Quomodo habetis?*

54. Et iterum ait: *Recte est pater vester senior?* Superioris est inferiorem ad colloquium provocare, dare sermonis fiduciam, quærere non solum de ipsis, sed etiam de parentibus.

55. Respondent illi: *Recte est puer tuus, pater noster.* Ille seniorem dixit, ut honoraret: illi puerum nominaverunt, ut deferrent humilitatis obsequium; quod senectus honoratæ sit dignitatis, pueritia autem subjecta videatur, et propior verecundiæ, quam superbiæ.

56. *Respiciens autem oculis vidit Benjamin fratrem suum ex eadem matre.* Morale est *, ut quos diligimus, eos videamus præ cæteris; et quos animi intentio tenet priores, eos obtutus offendat oculorum. Siquidem plerumque circa alia mentis occupatione districti, quos habemus ante oculos, non videmus; ita duce animo dirigitur noster adspectus. Vidit igitur Benjamin fratrem suum sanctus Joseph, quem tenebat animo, quem oculis requirebat: quo absente, fratres pene non viderat, quia videre nihil proderat: nec solum vidisse contentus, quasi nesciret interrogavit: *Hic frater vester est adolescentior?* Consuetudo et gratia caritatis est, ut dilectos nobis non solum oculis, sed etiam sermone teneamus. Agnoverat Joseph dilectum suum: sed ideo interrogabat, ut quem tenebat animus, vox sonaret.

57. Denique non exspectavit ut responderetur: sed continuo benedixit eum et turbatus est desiderii sui fructu. *Torquebantur autem viscera ejus;* quia complectendi ejus quem desideraverat, libertas differebatur. Denique, *Ingressus in promtuarium ploravit, et lavit faciem suam, et continuit se.* Grandis amoris aculei cito corda compungunt, nisi desiderii fræna laxentur. Vincebatur affectu Joseph, differebatur consilio: ratio cum amore certabat. Flevit, ut

* *Morale* hic non idem significat ac supra, id videlicet quod ad institutionem morum conducit. Sed perinde est ac si dicas: mores hominum ita se habent; vel simplicius: hoc in more positum est.

amoris pii æstus lacrymis temperaret. Hæc moraliter.

58. Mystice autem. Vidit Dominus Jesus Paulum, oculi enim Domini super justos, et dixit: *Hic frater vester est adolescentior?* Adhuc adolescentior dicitur, qui nondum maturam canæ fidei gerebat ætatem, nondum in virum perfectum excreverat, *in illam*, sicut ipse ait, *mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Denique adolescens legitur tantum ibi, ubi lapidantium Stephanum vestimenta servabat. Et ideo Philemonem non adolescentiæ suæ, sed senectutis similem esse cupiebat, ut scripsit: *Magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex*. Ideo adolescentiores viduas prædicat declinandas, non propter ætatem, sed propter quamdam pubescentium delictorum lasciviam, immaturitatemque virtutis. Cæterum major in juvene, quam in sene laus castitatis est. Puto autem quod a vero non sit alienum illud, si intelligamus quia cum hoc Paulus haberet, et horreret correptus, quod cæcitas accidisset ei, inciperet tamen appropinquare dicendo: *Domine, quid me vis facere;* ideo adolescentior dicebatur a Christo, ut qui vocabatur a gratia, excusaretur a culpa, quod ea lubricæ fuisset ætatis. Denique vidit eum Christus, ubi lux circumfulsit eum. Et quia adolescentes magis metu quam ratione revocantur a vitio, adhibuit stimulum, et miseratus admonuit, ne adversus stimulum calcitraret.

59. Turbatus est autem, sicut habes in Evangelio, quia turbavit se spiritu, cum Lazarum resuscitaret; et ibi flevit, ut prius lacrymis suis mortui delicta lavaret. Sed intra se flevit, et lavit faciem suam. Cæcitas Pauli, fletus est Christi: lavat faciem suam, ubi lumen ei reparatur amissum. Lavat faciem suam Christus, ubi baptizatus est Paulus, per quem Dominus Jesus a pluribus videretur. Et ideo in convivio pars ejus quintupliciter major effecta est, quod haberet superioribus anteferri, non solum mentis prudentia, sed etiam militia corporis, et gratia castitatis.

CAPUT XI.

Inebriantur omnes fratres cum sancto Joseph: at solius Benjamini sacco inseritur scyphus. Inspiciuntur ordine omnium sacci, et tandem vas illud invenitur, atque istorum mysteria eruuntur; ubi præcipue de donis divinis, ac de Pauli vocatione disputatur.

60. *Biberunt autem, et inebriati sunt pariter cum eo.* A principio fidei major Paulo prærogativa defertur, de quo dictum est ad Ananiam: *Vade, quoniam vas electionis est mihi ad sufferendum nomen meum coram gentibus*. A principio inebriatur ebrietate, sed sobria; ut et ipse cum sanctis diceret: *Et poculum tuum inebrians, quam præclarum est.*

61. Et scyphus argenteus soli ejus sacco inseritur. Nesciebat hoc Benjamin: fallebatur Paulus, sed vocabatur. Mittitur post eum mane. Nox enim præcesserat cæcitatis, dies fidei appropinquabat.

62. Per ordinem singulorum prius inspiciuntur sacculi. Docet te moralitatem scriptura divina. Per ordinem ante discubuerunt in convivio contra eum, primitivus secundum ætatem. Vides quod seniori locus ille sit deferendus. Per ordinem iterum requiruntur sacculi singulorum, ut scias electum Paulum cœlesti esse judicio. Discussit cæteros, hunc prætulit. In nullius alterius sacco scyphus argenteus inventus est, nisi istius. Quid sibi vult quod insertus est sacculo? Joseph quidem inebriavit ut falleret: scyphum misit ut fratrem quem diligebat pia fraude revocaret: sed refulgent mysteria divina.

63. Hoc invenit in nobis Christus argentum, quod ipse donaverit. Habemus naturæ argentum, habemus et gratiæ. Natura opus est creatoris: gratia munus est redemtoris. Etsi non possumus videre dona Christi; ille tamen donat, et operatur occulte, et donat omnibus: sed servare paucorum est, et non amittere. Non omnibus tamen donat omnia. Triticum multis datur, scyphus uni, qui prophetico et sacerdotali donatur munere. Non enim omnes, sed Propheta dicit: *Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo.*

64. In corpore igitur Pauli jam doctrinæ cœlestis alloquium refulgebat, cum esset eruditus in lege. Sed quia adhuc justitiæ Dei subjectus non erat, intra saccum erat scyphus, doctrina intra legem, lucerna intra modium. Missus tamen est Ananias, qui benedictionem daret, manum imponeret, saccum solveret : sacco soluto, reluxit argentum, et decidentibus squammis velut quibusdam sacci vinculis, statim vidit. Vinculum ejus perfidia erat : absolutio ejus fides facta est. Et ideo tamquam solutus sacco, hoc est, deposito legis velamine quod positum est supra cor Judæorum, conversus ad Dominum, liber a nexu, adeptus gratiam libertatis ait : *Nos itaque revelata facie gloriam Dei speculantes, ad eamdem imaginem reformamur.* Soluto enim calceamento legis, nudo vestigio liberi sermonis Evangelium prædicabat. Tenebant eum Judæi, et impedire cupiebant : sed ubi in ejus sacco argentum resplenduit, sciderunt vestimenta sua, et reversi sunt retro. Libera enim pro Christo Pauli prædicatio nudavit populum Judæorum, et omnem eorum rescidit gratiam.

65. Ideoque retro regressi sunt, qui ante se videre non poterant. Retro redeunt, qui Christum amittunt. Denique et in Evangelio cum corriperent ad mortem Dominum Jesum, redeuntes retro ceciderunt in terram. Merito retro revertebantur, qui in terrenam labem ab illa cœlesti gratia recidebant. Nolebant igitur moraliter redire sine fratre, mystice sine Paulo reverti : quo amisso, adserebant in mœrorem deducendam parentis populi senectutem.

66. Et ideo Judas apud Joseph remanere cupiebat, ne videret mala quæ invenirent patrem suum, hoc est, jam prævidebat, et cavere cupiebat mala quæ ventura erant populo Judæorum. Sed cum adhuc hæc ipsa non esset in typo illo principum populi Judæorum libera prædicatio, flevit Joseph, hoc est, in illo ploravit Jesus.

CAPUT XII.

Joseph fratribus se ipse manifestans, ac eos ad accedendum invitans, atque etiam excusans, quem adversus Judæos adhibiturus erat Christus agendi modum exprimit. Ibi elegantissima verborum utriusque instituitur comparatio; et post illam Benjamini complexus a Joseph de Paulo obiter explicatur.

67. Et jussit omnes recedere, ut cognosceretur a fratribus. Non venerat enim, sicut ipse ait, nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. *Et emittens vocem cum fletu, ego sum, inquit, Joseph, adhuc pater meus vivit?* Hoc est, expandit manus suas ad populum non credentem et contradicentem : non legatum neque nuntium quærens, sed ipse Dominus salvum facere volens populum suum : *Ipse qui loquebar, ecce adsum*, inquit. Et, *Palam factus non quærentibus me, appareo iis qui me non interrogabant.* Quid igitur aliud tunc clamavit, nisi : *Ego sum Jesus*, cum principibus Judæorum interrogantibus : *Tu es filius Dei?* responderet : *Vos dicitis quia ego sum*; cum Pilato diceret : *Tu dicis quia rex sum; ego in hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati*; cum principi sacerdotum dicenti : *Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus filius Dei*, referret : *Tu dixisti. Amen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, et venientem cum nubibus cœli?* Hoc est ergo quod ait : *Ego sum Joseph*, ego sum divinæ potentiæ. *Adhuc pater meus vivit?* Hoc est, ego patrem non nego, ego fratres agnosco, si aut vos fratrem, aut pater filium recognoscat. Adhuc ergo populus meus vivit, de cujus populi familia fratrem mihi elegi?

68. *Accedite ad me*; quia ego ad vos appropinquavi, et eo usque appropinquavi, ut per carnis susceptionem facerem me vestræ consortem naturæ. Nolite vel participem fugere vestræ societatis, si non agnoscitis auctorem salutis.

69. *Et accesserunt*, inquit, *ad illum, et dixit : Ego sum Joseph frater vester, quem vos tradidistis in Ægyptum. Nunc ergo nolite mœsti esse, neque vobis durum videatur, quoniam huc me vendidistis.*

Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos. Quam fraterna pietas, quam dulcis germanitas! ut etiam parricidale excusaret admissum, dicens divinæ illud providentiæ fuisse, non impietatis humanæ: quandoquidem non ab hominibus oblatus ad mortem, sed a Domino missus sit ad vitam. Quid aliud habet illa Domini nostri Jesu Christi, qui fratres omnes pietate superavit, in cruce positi intercessio pro plebe dicentis: *Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt?* Quid aliud illa appellatio sanctitatis in medio discipulorum dicentis: *Pax vobis: ego sum, nolite timere?* Et cum conturbati et conterriti existimarent se spiritum videre, iterum dixit ad illos: *Quid turbati estis, et quare cogitationes adscendunt in corda vestra? Videte, ecce manus meas, et pedes meos, quia ego sum ipse. Palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.* Hæc ergo jam tunc futura posterioribus temporibus mysteria revelata sunt.

70. Denique hæc ipsis exprimuntur sermonibus; ut ipsum esse intelligamus, et qui ante in Joseph, et postea in suo locutus est corpore; quandoquidem nec verba mutavit. Ait enim tunc: *Nolite mœsti esse.* Et infra: *Adscendite ad patrem meum, et dicite illi: Hæc dicit filius tuus Joseph: Fecit me Deus dominum totius terræ Ægypti.* Et in Evangelio ait: *Nolite timere. Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam, et ibi me videbunt.* Et infra ait: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra,* hoc est dicere: divinæ hoc fuit dispositionis, ut acciperem potestatem, non acerbitatis humanæ. Non objicit scelus, qui enumerat præmium.

71. Quod autem habetur in Genesi: *Ad vitam enim vestram misit me Deus ante vos,* reddit in Evangelio dicens: *Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Hæc enim est merces et vita sanctorum, quod etiam alios redemerunt.

72. Illud quoque adverte, non otiose scriptum in Genesi: *Et eris prope me, tu et filii tui, et filii filiorum tuorum.* Hoc est enim quod dixit in Evangelio: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.*

73. Quam evidens quoque illud mysterium, quod veluti completo omni mandato, fratrem suum Benjamin complectitur Joseph, et cecidit super collum ejus, sicut etiam completo Evangelio Christus Paulum amplectitur quibusdam misericordiæ suæ brachiis; ut interna opinione curvatum, velut a collo in cœlum erigat. Unde et ille erectus a Christo ait: *Nostra autem conversatio in cœlis est.*

CAPUT XIII.

Inventos a Joseph fratres gaudet Pharao, cujus erga eosdem humanitas explicatur. Quid munera, quæ Joseph fratribus et præcipue Benjamin confert, atque ad patrem destinat, significent? Quid etiam quod illos discedentes ad pacem exhortatur? Quæ reditus ipsorum in terram Chanaam, et patris ubi audivit filium vivere, admiratio consequitur.

74. Et gavisus est Pharao, quod Joseph agnovisset fratres suos. Unde et vulgata est vox in domo Pharao. Et hortatus est sanctum Joseph, ut fratres suos invitet, ut veniant cum patre: et mandat impleri eorum sarcinas tritico, et vehicula dari. Unde hæc humanitas barbaro, nisi illud ostenderetur magnum mysterium, quod jam non invidet Ecclesia, cum redimuntur Judæi, et populus Christianus hac adjunctione lætatur, et quibus potest subsidiis juvat, et mittit evangelizantes regnum Dei, quo maturius evocentur? Quibus dantur binæ stolæ.

75. Et allegat * Paulum, cum ejus dicta depromit, cui trecenti aurei, et quinque stolæ diversi coloris conferuntur a Christo. Trecentos aureos habet, qui crucem prædicat Christi. Ideoque ait: *Neque enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum.* Et bene aureos accipit, quia non in suasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus prædicabat. Quinque autem stolas accipit, vel sapientiæ multiplices disciplinas, vel quod nullis sensuum corporalium captus illecebris, ubi aliis periculum, illic te-

* *Allegat*, id est legatum mittit.

neret victoriam; qui omnes voluptates carnis singulari continentia et virtute superaret, cujus ingenium studiumque nulla corporis hebetaret infirmitas, qui cum esset in corpore, corpus se habere nesciret. Denique raptus in paradisum, sive in corpore, sive extra corpus nesciens, audivit verba ineffabilia, quæ loqui homini non liceret: qui postremo nihil terrenum oleret in terris, sicut ipse docet dicens: *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt.*

76. Præcellit igitur Paulus, et ejus exuberat portio: sed tamen habent, et alii prædicatores gratiam suam. Binas stolas accipiunt. Quas illas? Utique de quibus dubitare non debes, quia legisti de sapientia dictum: *Binas vestes fecit viro suo.* Una est mystica, moralis altera *. Sed non omnes apostoli, non omnes prophetæ, non omnes pastores, non omnes virtutes, non omnes habent gratiam curationum, non omnes linguis loquuntur. Ubi diversa merita, præmia diversa.

77. Et præmittuntur patri munera. Filius honorat patrem. Christus populum suum invitat promissis, invitat muneribus. Portant hæc munera asini illi inutiles, et laboriosi ante, nunc utiles: portant in typo Christi munera, portaturi in Evangelio munerum largitorem.

78. *Dimisit autem fratres suos, et abierunt. Et dixit illis Joseph: Nolite irasci in via.* Quam bene docet ab iracundia præcavendum, quod ea possit etiam amantes sui separare germanos; et maxime in via fugiendam esse discordiam, ubi ipse viandi comitatus debet inviolabilis gratiæ habere consortium. Quid autem aliud ait Dominus noster Jesus ex hoc corpore recessurus, cum discipulos dimitteret suos, nisi ne irascerentur in via, dicens: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis?* Ubi enim pax est, iracundia locum non habet, ablegatur discordia, fugatur dissensio. Hoc est ergo quod ait: *Pacem meam do vobis;* id est, *Nolite irasci in via.* Et vide ne in hac via dicat, hoc est, in hoc cursu totius vitæ indignationem cavendam, quod ira sæpe etiam innocentes in crimen adducat; quia dum justo amplius irascimur, et volumus alienum coercere peccatum, graviora peccata committimus. Ideo Apostolus: *Non vos ipsos*, inquit, *vindicantes, carissimi: sed date locum iræ,* hoc est, declinemus eam, ne nos illa corripiat. Unde Dominus Jesus dimittens ad evangelizandum discipulos, misit eos sine auro, sine argento, sine pecunia, sine pera, sine virga, id est, ut et incentiva litis, et instrumenta eriperet ultionis.

79. *Et adscenderunt*, inquit, *de Ægypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum; et nuntiaverunt illi dicentes: Quia Joseph filius tuus vivit, et ipse est princeps totius terræ Ægypti.* Quæ est terra Chanaam? Quæ nutabat. Quid igitur tam evidens, quam apostolorum tempora designari? Qui ingressi Judæorum synagogas nutantes, Domini Jesu potentiam prædicabant, sicut habemus in Actibus apostolorum, dicente Petro: *Hunc ergo Jesum resuscitavit Deus, cujus nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, repromissione Spiritus sancti accepta a Patre, effudit hoc donum quod vos videtis.* Advertimus certe quomodo et vivere eum, et terræ totius principem dicat, qui aperiens horrea sua, spiritalis gratiæ donet omnibus ubertatem. Hæc dicebant apostoli, sed Judæi non credebant: sed injiciebant manus in eos, sed trudebant in custodiam prædicatores salutis.

80. Unde et de Jacob scriptum est: *Expavit mente;* non enim credebat eis. Expavit affectu plebis incredulæ, sed posteaquam Christi gesta cognovit, tantis beneficiis et operibus delinitus resumsit spiritum dicens: *Magnum mihi est, si adhuc filius meus Joseph vivit: ibo, et videbo illum prius quam moriar.* Primum et maximum fidei fundamentum, in resurrectionem Christi credere. Quicumque enim crediderit resuscitatum, festinus requirit, devotus accedit, et intima Deum mente veneratur. Credit enim quod ipse non moriatur, si credat in resurrectionis auctorem.

* Per mysticam et moralem stolam intellige mysticam et moralem Scripturarum interpretationem.

CAPUT XIV.

Israel elevans se venit ad puteum juramenti, ubi et sacrificat. Hunc Deus promissis consolatur, eique spondet fore ut ejus oculi manu Josephi claudantur. Ingrediuntur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, ac demum filios ad se convocat Israel: et horum omnium quæ mysteria?

81. *Et elevans se Israel, venit ad puteum juramenti, immolavitque hostiam Deo patris sui Isaac.* Merito elevatur qui festinat ad Christum. Fides præcedit devotionem. Prius se elevavit, postea immolavit. Ille enim bene immolat, qui cognitionem divinitatis investigaverit.

82. *Dixit autem Deus ad Israel in visu nocte dicens: Jacob, Jacob. Qui dixit: Quid est? Et Dominus ait: Ego sum Deus patrum tuorum, noli timere, descende in Ægyptum; in gentem enim magnam faciam te ibi. Ego descendam tecum in Ægyptum, et ego deducam te in perpetuum.* Quemadmodum quæ ipsi legunt, non intelligunt; et Moysen quem laudant, abnegant, cum ejus scriptis credere nolunt. Quid evidentius quam quod hoc loco invitantur, ut ad sanctam Ecclesiam Dei transeant, et qui ante intra Judææ terminos coartabantur angustos, ad populum Dei migrent, qui ex toto orbe, ex omnibus nationibus et populis congregatus in magnam factus est gentem? Denique in omnem terram exivit sonus eorum. Vocatur ergo a filiis suis Jacob, id est, a Petro, Paulo, Johanne populus Judæorum invitatur ad gratiam.

83. Ipse quoque Deus noster proprio eum hortatur oraculo, spondet ei profectum fidei muneris sui fructum dicens ei: *Joseph mittet manum super oculos tuos.* Non utique sanctus Patriarcha sollicitus erat a quo ei oculi clauderentur; licet etiam intellectu simplici moralis exprimatur affectus. Nam si eos quos diligimus, cupimus frequenter amplecti, quanto magis recessuri ex hoc corpore, ipso carorum pignorum tactu delectamur extremo, et hoc mulcemur viatico? Tamen mystice licet nobis intelligere quod postea cogniturus Deum sit populus Judæorum. Hoc est enim mysterium, quod verus Joseph immittet manus super oculos ejus; ut qui non videbat ante, jam videat. Veni ad Evangelium, lege quemadmodum cæcus ille sanatus sit, cui Jesus manum imposuit, et ejus abstulit cæcitatem. Non enim morituris Christus manum imponit, sed victuris: aut si morituris, recte; quia prius morimur, ut reviviscamus. Non enim possumus Deo vivere, nisi peccato ante moriamur.

84. Descendunt igitur in Ægyptum septuaginta quinque animæ, sicut scriptum est, et hoc mysticæ numero remissionis; quia post tantam duritiam, post tanta peccata haberentur indigni, nisi donaretur his remissio peccatorum. Occurrit illi Judas, hoc est, confessio erroris. Hunc sui venturus Judæorum populus prænuntium mittit. Ideo et Joseph verus, id est, arbiter et interpres divinitatis occurrit; quia præcedit jam confessio, quos antea perfidia possidebat. Interpres enim divinitatis est Christus; quia Deum nemo vidit umquam; nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit. Hic senilis jam ætatis, et fessum suscipiet ultimis temporibus populum Judæorum, non secundum illius merita, sed secundum electionem gratiæ: et imponet manus super oculos ejus, ut cæcitatem auferat. Cujus ideo distulit sanitatem, ut postremus crederet, qui ante non putavit esse credendum, et prærogativam superioris electionis amitteret. Unde et Apostolus ait: *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret.*

85. Gesta igitur patriarcharum, futurorum mysteria sunt. Denique ipse Jacob sic ait ad filios suos: *Congregamini, ut annuntiem vobis quæ occursura sunt vobis in novissimis diebus. Congregamini, et audite Israel patrem vestrum.*

DE BENEDICTIONIBUS PATRIARCHARUM

LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Ut liberi ad honorem deferendum parentibus impellerentur, magnam vim horum benedictioni Deum indidisse. Paternam benedictionem accipere Josephum festinasse, atque etiam filios patri obtulisse benedicendos. Et quæ his mysteria contineantur.

1. Primum omnium quantam discimus parentibus referre reverentiam, cum legimus quoniam qui benedicebatur a patre, benedictus erat, et qui maledicebatur, maledictus erat. Ideo hanc parentibus gratiam donavit Deus, ut filiorum pietas provocetur. Prærogativa igitur parentum disciplina est filiorum. Honora ergo patrem, ut benedicat te. Honoret pius patrem propter gratiam, ingratus propter timorem. Et si pauper est pater, et non habet divitiarum copias quas relinquat filiis; habet tamen ultimæ benedictionis hæreditatem, qua sanctificationis opes successoribus largiatur. Et multo plus est beatum quam divitem fieri.

2. Festinabat Joseph sumere benedictionem. Denique et filios suos obtulit Manassen et Ephræm, quos benedixit Jacob; ut quia duodecim habebat filios, et tertius-decimus erat futurus apostolus Paulus, quasi posterior electus, tertia-decima tribus de Manasse et Ephræm nepotibus sanctificaretur in utrumque divisa, quo Paulus non extra paternarum numerum tribuum inveniretur, qui veteris Testamenti et novi egregius prædicator, paternæ benedictionis hæreditatem sibi quoque facile profecisse comprobaret.

3. Quamquam præclara hæc in hoc sint mysteria, quod sumens Joseph filios suos quos susceperat in Ægypto, Ephræm ad dexteram suam, ad sinistram autem Israel patris sui; Manassen autem ad sinistram suam, ut ad dexteram esset Israel, applicuit eos ante patrem suum. Extendens autem Israel manum dexteram, imposuit super caput Ephræm qui erat junior et stabat ad sinistram avi: et sinistram suam posuit supra Manassen qui erat ad dexteram, et ita immutatis manibus, benedixit eos. In quo et Joseph naturæ ordinem servavit, ut seniori filio plus deferret, sicut Isaac quoque in Esau priorem filium benedictionem deferre cupiebat: sed minorem filium in typo junioris populi credidit præferendum, sicut erat ipse a matre prælatus.

4. Denique Manasses ex oblivione, latina interpretatione, signatur; eo quod populus Judæorum oblitus est Deum suum qui fecit eum. Et quicumque ex ea plebe crediderit, tamquam ex oblivione revocatur. Ephræm autem fœcunditatem fidei, interpretatione nominis pollicetur, qui auxit patrem, sicut ait ipse Joseph dicens: *Quia auxit me Deus in terra humilitatis meæ.* Quod proprium est populi junioris, qui corpus est Christi, augens patrem, et Deum proprium non relinquens.

5. Denique spiritaliter de populis hoc esse mysterium senior declaravit. Nam cum filius putaret eum errasse vitio hebetioris adspectus, convertere voluit manus ejus dicens: *Non sic pater, hic enim primitivus est, impone dexteram*

* Pronuntiatus est tractatus iste anno 387, ante mensem augustum, quo Italiam Maximus tyrannus invasit. Atqui tam evidenter superioris libri continuationem præbet, ut in pluribus mss. inscriptus habeatur, *Liber secundus de Joseph et fratribus ejus.* Illud autem in hac opella singulare ac parum usitatum Ambrosio est, quod is interpretationes mysticas evolvisse contentus, nunquam ferme nisi semel (c. 7, n. 35) aliquid morum institutioni accommodatum inseruit.

tuam super caput ejus. Et noluit, sed dixit: Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater ejus junior major illo erit, et semen ejus erit multitudo gentium. Denique præferendum Ephræm seniori germano, etiam benedictionis serie prophetavit dicens: *In vobis benedicetur Israel, dicentibus: Faciat vobis Deus sicut Ephræm et Manassen.* Et ideo cum essent nepotes, in locum filiorum sunt adoptati, ut non essent avitæ benedictionis expertes.

CAPUT II.

De benedictione Ruben primogeniti, quæ non tam benedictio, quam prophetia est: de Judæorum errore circa ipsam; deque mysteriis per eamdem significatis.

6. Hac benedictione celebrata, vocavit etiam filios suos. Et qui ante juniorem seniori prætulerat, cœpit a primo; ut in illo mysterii præferret gratiam, in hoc ordinem servaret ætatis; simul qui ante in duobus benedixerat universos cum omni posteritate et progenie futurorum, ne aut superflua videretur plebis iterata benedictio, aut prior æstimaretur infirma. Meritoque repetitam magis annuntiationem eorum quæ posterioribus essent ventura temporibus, quam benedictionem conferre se dicit.

7. Denique sic cœpit: *Ruben primitivus meus; tu virtus mea et initium filiorum meorum, durus portari, durus et temerarius, affecisti me contumelia, sicut aqua non efferveas. Adscendisti enim in cubile patris tui, tunc polluisti thorum quando adscendisti.* Nonne redargui magis, quam benedici videtur? Et ideo prophetia magis quam benedictio est. Prophetia enim annuntiatio futurorum est, benedictio autem sanctificationis et gratiarum votiva collatio.

8. Et Judæi putant quia propterea hæc senex ad Ruben filium dicat, quia cum Bala concubina patris concubuit, et thorum patrium polluit. Sed facile refelluntur; hoc enim erat ante gestum: Jacob autem quæ ventura essent in novissimis diebus, non ea quæ gesta erant, spondet se esse dicturum. Ergo Patriarchæ sibi congruit et constat sententia, qui videns, persequentibus Judæis, futuram Domini passionem, execratur immanem primogenitæ plebis audaciam, quæ incredula, nec Dei legi subdita, et jugum Christi dura nesciens portare cervice, auctorem vitæ non solum scelere necis, sed etiam sacrilegæ insultationis affecit injuria.

9. *Non efferveas,* inquit, *sicut aqua;* ne in majora prorumpat amentiam, et fervor furoris atque insaniæ non sinat resipiscere peccatores: sed agant pœnitentiam delictorum; quoniam durus adscendit populus cubile patris, et thorum polluit sanctum, hoc est, carnem Domini Jesu creatoris nostri patibulo affigens crucis, in qua velut in quodam cubili et patrio thoro sancti ejus salutari refectione requiescant. Quis igitur abnuat de populo dictum, cum populo hæc universa conveniant? Ipse enim dictus est primogenitus Israel, ipse duræ esse cervicis. De ipso dixit Moyses: *Vos autem populus dura cervice estis.* Et revera quis tam durus et temerarius et contumeliosus, quam populus Judæorum, qui Dominum Jesum, per quem viderant mortuos suscitatos, cæcos illuminatos, flagellis verberaverunt, clavis confixerunt, cum divina ejus opera negare non possent. Quod scribis et pontificibus auctoribus, et principe sacerdotum Caipha pariter sæviente, commissum Evangelii series declaravit. Et ideo sanctus Propheta refugit tanti sceleris principatum, ne per successionem generis auderent tanti Patriarchæ sibi arrogare consortium.

CAPUT III.

Prædicantur quæ filiis Simeon et Levi, quorum nominibus tribus designantur, erant eventura; necnon opinio Judæorum circa mysticam istius benedictionis interpretationem confutatur.

10. Contestatur justus, et abdicat posteritatem, quæ patrium non servaret affectum; et quia prævidit flagitium, perhorrescit consilii contagium: *In consilium,* inquit, *eorum non veniat anima mea, et in congregationem illorum non contendant viscera mea; quoniam in ira sua occiderunt hominem, et in cupiditate sua subnervaverunt taurum.* Quod dicit,

de filiis quidem dicit Simeon et Levi; sed eorum nomine tribus signat, quæ appellatione simili vocabuntur. Quam interpretationem pulcherrimam derivant Judæi; ut arbitrentur quia propterea arguat filios Jacob, quia propter stuprum sororis Sichimitas isti duo præ cæteris fratribus ultum ire cupientes, simulaveruut cum ipsis inire velle se gratiam, et ideo oportere circumcidi eos suaserunt; ut religione concordi pax inter eos, et recipiendæ affinitatis societas firmaretur : sed circumcisos adorsi recentibus adhuc vulneribus, et invalidis viribus quas dolor solverat, fractos die superveniente tertio necaverunt. Ideo et fortasse isti duo ultores præ cæteris, quia scribarum et sacerdotum auctores sunt. Nulli enim magis quam sapientes et sacerdotes debent castimoniam vindicare.

11. Sed in hoc quoque errant Judæi. Isti enim causas doloris sui præstiterant patri, adserentes se in illa licet ætate juvenili vindices læsæ fuisse pietatis, et violatæ castitatis ultores. Quod utique sanctus condemnare non poterat, quia non passi sunt inultam sororem suam loco esse meretricis, quæ et virginitatem amiserat, et vindictæ solatium non habebat : maxime cum ipse sic factum probaverit, ut Sichimam possideret, et in morte donaret eam filio suo dilectissimo Joseph, dicens ad eum : *Do tibi Sichimam præcipuam super omnes fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in machæra mea et arcu.* Quod factum negari non potest. Interpretari tamen possumus per Sichimam humeros significari, per humeros opera. Hæredem ergo bonorum operum sanctum Joseph præ cæteris elegit, cujus opera fratres æquare non poterant. Quis enim facta Christi potuit adæquare ?

12. Tum præterea immaculatus et castus de hoc terreno diversorio, et impuritatis auctoribus manubias reportavit, locum stupris et flagitiis vacantem ad incolatum sanctorum verbis cœlestibus, et gladio capiens spiritali; ut ubi inhabitatores ante lasciviæ et principes luxuriæ versabantur, ubi fuerant incentiva libidinis, et fomenta nequitiæ, ibi nunc sancti sacerdotes magisteria doceant castitatis, et plurima virginalis integritatis exempla quodam supernæ lucis fulgore resplendeant.

13. Tribus igitur sunt quæ designantur nominibus Patriarcharum, quia de tribu Simeon scribæ sunt, de tribu Levi principes sacerdotum, qui perfecerunt nequitiam suam in Domini passione, mensuram omnem paternæ impietatis implentes. Ipsi consilium cogitaverunt adversus Dominum Jesum, ut occiderent eum, sicut Esaias dicit : *Væ animæ ipsorum; quia cogitaverunt consilium malum adversum se dicentes : Alligemus justum, quia inutilis est nobis.* Ipsi occiderunt prophetas, et apostolos annuntiantes Domini Salvatoris adventum, passionis ejus et resurrectionis gloriam prædicantes. Ipsi postea in sua cupiditate, qua terrena flagitia desiderabant, divina consortia refugientes, corporis castimoniam, sobrietatem mentis, contemtum pecuniæ, lucrum gratiæ, subnervaverunt taurum, illum videlicet cornua producentem et ungulas, quem vident pauperes et lætantur; quoniam verbo Dei exaltavit cornu populi sui, quo et inimicos repulit, et præmium coronæ cœlestis emeruit. Hic est taurus quo Ecclesia figuratur in luna, tunc plenior cum velut cornibus nixa taurinis, spatium totius orbis includit.

14. Tamen prophetiæ huic videtur etiam gratiam benedictionis adjungere. Nam ad primogenitum Ruben dicendo : *Non effervescas ut aqua*, peccatum statuit*; quia aqua mundare magis delicta, mentesque nostras ab omni solet vitiorum fervore revocare. Et iterum dicendo ad Simeon et Levi : *Dividam vos in Jacob, et dispergam in Israel*, ostendit gentium congregatione redimendos. Percusso enim pastore, grex ille dispersus est, qui fuerat ante collectus; ut qui non erat, introiret, et sic omnis Israel salvus fieret. Et maxime propter tribum Levi debemus hoc credere; quia ex ea tribu Dominus Jesus videtur secundum corporis susceptionem genus

* *Peccatum statuit*, id est, peccatum sistit; et contra ejus impetus obicem ponit.

ducere. Ex qua tribu sunt sacerdotes Levi et Nathan, quos sanctus Lucas in Evangelii libro quem ipse scripsit, inter majores Domini computavit. Sacerdos enim Patris et princeps omnium sacerdotum, sicut scriptum est : *Tu es sacerdos in æternum*, sacerdotalis originis successionem debuit vindicare.

15. Unde et Moyses benedixit hanc tribum dicens : *Date Levi sortem suffragii sui, et veritatem ejus viro sancto.* Benedixit etiam Moyses tribum Ruben, sicut habes scriptum : *Vivat Ruben, et non moriatur, et sit multus in numero.* Neque enim benedixisset, si secundum Patriarchæ sententiam benedictione scivisset indignos. Certe quod strictim ille præteriit, iste complevit.

CAPUT IV.

De benedictione Judæ, quæ Christo ejusque incarnationi, passioni, resurrectioni, atque aliis mysteriis accommodatur.

16. Et quia per admixtionem generis Juda et Levi tribus junctæ sunt, ideo Matthæus ex tribu Juda describit ejus familiam. Et Apostolus ait : *Quoniam de Juda ortus est Dominus noster.* Ut ex tribu Levi sacerdotalis et plena sanctitatis annumeretur hæreditas : ex tribu autem Juda, ex qua David et Salomon et reliqui reges fuerunt, regalis successionis splendor effulgeat; ut idem et rex et sacerdos Scripturarum testimonio demonstretur. Meritoque se circa gratiam Judæ Jacob sanctus effudit dicens: *Juda, te laudabunt fratres tui : manus tuæ super dorsum inimicorum tuorum : adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut leo, et tamquam catulus, quis suscitabit eum? Non deerit judex ex Juda, et princeps de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est; et ipse erit exspectatio gentium, alligans ad vitem asinam suam, et cilicio pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ anaboladium suum. Hilares oculi ejus a vino, et dentes ejus candidiores quam lac.*

17. Ad Judam quidem patriarcham dirigi videtur alloquium, sed Judas ille posterior verus confessor exprimitur, qui ex ea tribu natus est, qui solus laudatur a fratribus, de quibus dicit: *Narrabo nomen tuum fratribus meis,* Dominus per naturam, frater per gratiam, cujus manus quas expandit ad populum non credentem, super dorsum inimicorum suorum. Iisdem enim manibus, atque eadem passione suos texit, et subjugavit adversarias potestates, omnesque fidei et pietatis exsortes subditos sibi fecit. De quibus ait Pater ad Filium : *Et dominaberis in medio inimicorum tuorum :* quos inimicos sua malitia fecit, non Christi voluntas. In quo magna gratia Domini. Etenim spiritales nequitiæ, quæ ante cervicem nostram jugo solebant captivitatis inflectere, ita ut David ipse manus quodammodo super se triumphantium sentire se scriberet dicens : *Super dorsum meum fabricaverunt peccatores,* ipsæ nunc subditæ triumpho Christi, et quibusdam manibus ejus, id est, factis operibusque subjectæ, perpetuæ subeunt captivitatis ærumnam. Ipse utique qui adoratur a filiis Patris sui, quando adoratur a nobis, quibus ipse permisit ut Patrem vocemus, cujus servum esse virtutis est.

18. *Catulus leonis Juda.* Nonne evidenter et Patrem expressit, et Filium declaravit? Quid tam evidens, quo unius naturæ Filius Dei cum Patre esse doceatur? Leo ille, hic catulus leonis. Vili comparatione, ejusdem naturæ ac potentiæ unitas intelligitur. Rex ex rege processit, fortis ex forte. Quia futuros prævidebat qui filium adsererent junioris ætatis, occurrit his subjiciens : *Ex germine, fili mi, adscendisti. Recumbens dormisti ut leo, et tamquam catulus.* Et alibi habes, quia catulus ipse est leo de tribu Juda. Ergo quia catulum dixerat, bene statim leonem posuit, hoc est dicere : Non capiantur aures vestræ, quia catulum audierunt, Filium expressi, non dixi minorem. Et ipse est leo sicut Pater. Audiant quia et leonem, et catulum appellavit : leonem quasi perfectæ plenæque virtutis; catulum, quasi Filium; ne quis cum audiret æqualem Patri, non putaret Filium. Non sic laudatur Filius, ut separetur a Patre. Ille probat æqualem, qui Filium confitetur.

19. Mirifice autem et incarnationem ejus expressit dicens : *Ex germine, fili mi, adscendisti;* eo quod tamquam frutex terræ in alvo Virginis germinavit, et ut flos boni odoris ad redemtionem mundi totius maternis visceribus splendore novæ lucis emissus adscenderit, sicut Esaias dicit : *Exiet virga de radice Jesse, et flos ex radice ejus adscendet.* Radix familia Judæorum, virga Maria, flos Mariæ Christus. Recte virga, quæ regalis est generis, de domo et patria David, cujus flos Christus est qui fœtorem mundanæ colluvionis abolevit, et vitæ æternæ odorem infudit.

20. Habes ergo incarnationem, accipe passionem : *Recumbens,* inquit, *dormisti ut leo :* quando jacuit in sepulcro, velut quodam corporis sui somno quietus, sicut ipse ait : *Ego dormivi, et requievi, et surrexi; quoniam Dominus suscepit me.* Unde et Jacob ait : *Quis suscitabit eum;* hoc est, quem Dominus suscipiet. Quis est alius qui resuscitet, nisi ipse se sua Patrisque resuscitet potestate? Video natum auctoritate propria, video mortuum propria voluntate, video dormientem potestate propria. Qui omnia suo fecit arbitrio, cujus alterius ut resurgat egebit auxiliis? Ipse igitur resurrectionis suæ auctor est, qui mortis est arbiter, qui exspectatur a gentibus.

21. Et ideo, *donec ille veniat, non deficiet dux ex Juda;* ut usque ad ejus ortum regalis successionis fides incorrupta servetur. Postea enim, ut docuimus tractatu habito in Evangelium, per Herodem adulterata successio prærogativam dignitatis amisit. Etenim quia verum regem negaverunt, falsos habere cœperunt. Ergo hoc quod dicit Patriarcha, servabitur in judicibus vel regibus Judæorum intemeratæ successionis hæreditas ducta per reges : *donec veniat cui repositum est;* ut Ecclesiam Dei congreget ex conventu nationum omnium, et gentilium devotione populorum, hoc est, ipsum manet, ipsi debitum reservatur, ipsi tantæ gratiæ prærogativa defertur.

22. *Et ipse est exspectatio gentium.* Plus dixit quam si dixisset, ipsum exspectant gentes, quod omnis spes Ecclesiæ in ipso recumbat. Ideo dicitur Moysi : *Solve calceamentum pedum tuorum,* ne ipse sponsus Ecclesiæ crederetur, qui dux plebis eligebatur. Ideo solvit calceamentum suum Jesus Nave, ut venturo tanti muneris gratiam et ipse servaret. Ideo dicit Johannes : *Post me venit vir cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus.* Ideo dicit : *Qui habet sponsam, sponsus est : amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, et gaudio gaudet,* hoc est, ipse solus vir est Ecclesiæ, hic est exspectatio gentium, huic deferentes copulam gratiæ nuptialis, calceamentum suum solverunt prophetæ. Hic sponsus est, ego amicus sponsi : gaudeo quia venit, quia vocem audio nuptialem, quia jam non dura peccatorum supplicia, dura Legis tormenta, sed remissionem criminum, vocem lætitiæ, sonum jucunditatis, exsultationem festi nuptialis audivimus.

23. Hic est ille *alligans ad vitem asinum suum, et cilicio pullum asinæ suæ;* ut fervorem Spiritus sancti habeat congregatio nationum ante remissa et negligens, sed jam devota per Christum, et viti illi perpetuæ, hoc est, Domino Jesu, qui ait : *Ego sum vitis, et Pater meus agricola,* velut fructuosi palmites quibusdam inexsolubilis fidei vinculis alligemur. Hoc est illud mysterium, quod pullum asinæ solvi jussit in Evangelio, et ipse Dominus Jesus sedit super eum, ut alligatus ad vitem perpetua sanctorum suavitate requiesceret.

24. *Lavabit,* inquit, *in vino stolam suam.* Bona stola est caro Christi, quæ omnium peccata operuit, omnium delicta suscepit, omnium errores texit. Bona stola, quæ universos induit veste jucunditatis. Lavit hanc stolam in vino, quando cum baptizaretur in Jordane, descendit Spiritus sanctus sicut columba, et mansit super eum. Quo significatur quod plenitudo Spiritus sancti individua in eo fuerit, nec recesserit. Unde et Evangelista ait : Quia plenus Spiritu sancto Dominus Jesus, regressus est ab Jordane. Lavit ergo Jesus stolam suam, non ut suam quæ non erat; sed ut nostram quæ erat, sordem ablueret. Denique addidit : *Et in sanguine uvæ*

anaboladium * *suum:* hoc est, in passione corporis sui diluit gentes suo sanguine. Etenim verbi anaboladium gentes sunt, sicut scriptum est : *Vivo ego, dicit Dominus, nisi omnes eos induam sicut vestimentum.* Et alibi: *Sicut amictum mutabis eos, et mutabuntur.* Non ergo sanguine proprio, sua peccata, quæ non erant, sed nostra quæ fecimus delicta, mundavit. Et bene uvam dixit, quia sicut uva pependit in ligno. Ipse est vitis, ipse uva. Vitis, ligno adhærens : uva, quia lancea militis apertum latus emisit aquam et sanguinem. Sic enim dixit Johannes : quia exivit de eo aqua et sanguis. Aqua ad lavacrum, sanguis ad pretium. Aqua nos abluit, sanguis nos redemit.

25. Et ideo ait Propheta : *Hilares oculi ejus a vino, et dentes candidiores quam lac,* significans prophetas et apostolos. Alii enim sicut oculi Christi præviderunt et annuntiaverunt ejus adventum, de quibus ipse dicit : *Abraham diem meum vidit, et gavisus est.* Et unus de prophetis dicit : *Vidi Dominum Sabaoth :* quem videntes spiritali lætitia complebantur. Alii vero, hoc est apostoli, quos Dominus ab omni peccatorum labe mundavit, super lac candidiores facti sunt, quos macula nulla postea fuscavit. Etenim lac temporale est, gratia autem apostolorum perpetua manet, qui nobis spiritalia illa atque cœlestia conficientes alimenta, mentis internæ viscera saginarunt. Sunt etiam qui mandata Domini lucida, quæ divino ore depromta sunt, sicut lac nobis facta arbitrentur, quibus nutriti ad panis cœlestis pervenimus alimoniam. Unde et Paulus ait.: *Lac vobis potum dedi, non escam; nondum enim poteratis.* Corinthios in principio fidei potu lactis imbuit. Et sancti illi quorum fides annuntiatur in universo mundo, tamquam ablactati, esca solidiore firmantur.

* *Anaboladium*, sive ut in quibusdam mss. legitur, *anabolium*, forte *anabolæum*, amiculus erat, quo humeri tegebantur. Sic autem dicebatur, quia ab inferioribus partibus adtolleretur ad superiores, ἀπὸ τοῦ ἀναβάλλεσθαι.

CAPUT V.

Benedictione Zabulon Ecclesiam atque ejus principes designari.

26. *Zabulon juxta mare habitabit, et ipse secus accessus navium, et pertendet usque ad Sidonem.* Ipsa nominis interpretatio meliora promittit; eo quod latina expressio liberationem significet a nocturnis, quod est utique bonum, et ejus qui sperat in pennis Domini, quem circumdat veritas ejus, ne timeat a timore nocturno, et a negotio perambulante in tenebris.

27. Hic ergo *Zabulon juxta mare,* inquit, *habitabit;* ut videat aliorum naufragia, ipse immunis periculi, et spectet alios fluctuantes in freto istius mundi, qui circumferantur omni vento doctrinæ, ipse fidei radice immobilis perseverans, sicut est sacrosancta Ecclesia radicata atque fundata in fide, spectans hæreticorum procellas, et naufragia Judæorum, quoniam gubernatorem quem habuerant, abnegarunt. Circa fluctus igitur habitat, non fluctibus commovetur, magisque ad subveniendum parata, quam periculo obnoxia; ut si qui tempestatibus acti gravibus confugere ad portum velint, præsto sit Ecclesia tamquam portus salutis, quæ expansis brachiis in gremium tranquillitatis suæ vocet periclitantes, locum fidæ stationis ostendens. Ecclesiæ igitur in hoc sæculo tamquam portus maritimi per littora diffusi occurrunt laborantibus, dicentes esse credentibus refugium præparatum, quo ventis quassata navigia possint subducere.

28. In his Ecclesiis sunt principes Zabulon, et principes Nephthalim, sicut docet LXVII psalmus, quorum alii liberatores sunt a tempestate nocturna, clamantes : *Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis :* alii sunt latitudinis apostolicæ, qui possunt dicere : *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est.* Ipsi sunt isti qui cum essent in tenebris, lucem viderunt magnam, sicut Propheta testatur dicens : *Regio Zabulon, et regio Nephthaim, via maris trans Jordanem :*

populus qui sedebat in tenebris, viderunt lucem magnam : qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est eis.

29. Exploratores igitur secus accessus navium posuit Dominus Deus noster patriarchæ hujus hæredes, cujus cura pervigil et spiritalis successio pertendit usque ad Sidonem, hoc est, usque ad gentes pervenit, ut Domini misericordia peccata abluat nationum. Sidon enim primitivus est filius Cham, illius utique qui propter irreverentiam paternæ pietatis, maledictione damnatus est patris. Ergo liberatio nocturna tamquam in excubiis posita propugnaculi spiritalis, ne quis scopulos vitæ hujus possit incidere, pertendit usque ad gravissimorum criminum peccatores, et Sidonios ipsos, qui ante superstitione vehementi venatores scelerum nuncupabantur, et, ut interpretatio docet, soluta hæreditate maledicti, donataque hæreditate benedictionis absolvit; ut ubi major reatus erat, ibi nunc uberior sit gratia.

CAPUT VI.

De benedictione Issachar, quæ mystice de Christo Domino exponitur.

30. *Issachar bonum concupivit, requiescens inter medias sortes, et videns requiem quia bona est, et terram quia pinguis : supposuit humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola.* Issachar merces dicitur, et ideo refertur ad Christum, qui est merces nostra; quod eum nobis ad spem salutis æternæ non auro, non argento, sed fide et devotione mercemur. Unde et David de ipso dicit : *Ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris.* Et Moyses de eo dicit : *Merces circa mare inhabitantium.* Hic est qui bonum concupivit ab initio, et quod malum est, desiderare nescivit. De quo et Esaias ait : *Priusquam sciat puer vocare patrem aut matrem, non credidit malitiæ, eligens quod bonum est.* Requievit inter sortes veteris et novi Testamenti, vel in medio prophetarum. Ideoque inter Moysen et Eliam medius apparuit; ut ostenderet nobis quod in eorum sermonibus requiem habeat, per quos plerique peccatis renuntiantes credunt in Deum vivum : vel quod ipsi sint testes resurrectionis ejus, et beatæ quietis.

31. Itaque ut ad resurrectionis suæ gratiam vocaret gentes (ipsa est enim pinguis et fertilis terra, quæ fructus generat æternos, fructus centesimos et sexagesimos) subjecit humerum suum ad laborandum, subjiciens se cruci, ut nostra peccata portaret. Ideoque dicit Propheta : *Cujus principium super humerum ejus,* hoc est, super corporis passionem divinitatis potestas, vel crux supereminens corpori. Posuit ergo humerum incumbens aratro omnibus subeundis contumeliis patiens, ita subjectus labori, ut vulneraretur propter iniquitates nostras, et infirmaretur propter peccata nostra. *Et factus est vir agricola,* sciens terram suam bono seminare frumento, et fructiferas arbores alta radice plantare.

CAPUT VII.

De benedictione Dan, quæ futurum ex ea tribu Antichristum prænuntiat. Exhortatio ad vitiorum somnum excutiendum subjungitur; postquam eadem tribus prædicitur ad fidem accessura.

32. *Dan judicabit populum suum tamquam et una tribus Israel. Et factus est Dan ipsi serpens in via sedens, et in semita mordens calcaneum equi, et cadet eques retrorsum, salutem exspectans a Domino.* Simplex quidem intellectus hoc habet, quod etiam Dan tribus judicem dederit in Israel. Etenim post Jesum Nave Judices fuerunt plebis de diversis tribubus. Fuit autem et Samson de tribu Dan, et judicavit Israel viginti annis. Sed non hunc prophetia significat, at Antichristum qui futurus est ex tribu Dan, sævus judex, et tyrannus immanis, *judicabit populum suum. Tamquam serpens in via, sedens in semita,* dejicere tentabit eos qui viam ambulant veritatis, supplantare cupiens veritatem. Hoc est enim mordere equi calcaneum, ut veneni suffusione equus saucius, et vulneratus dente serpentis, levet calcaneum suum; sicut Judas proditor tentatus a diabolo super Dominum Jesum levavit calcaneum suum, ut dejiceret equitem, qui se dejecit ut omnes levaret. Cecidit igitur non prostratus in fa-

ciem quasi dormitans, sed retrorsum, ut a superioribus ad priora se extendens, a Domino exspectaret salutem. Sciebat enim se resuscitandum, et ideo jacentem Adam exspectabat erigere.

33. Unde nos cum bene in via currimus, caveamus necubi serpens lateat in semita, et subruat vestigium equi, hoc est, corporis nostri, et dejiciat subito equitem dormientem. Nam si vigilemus, cavere debemus aliquatenus, et morsus declinare serpentis. Non ergo nos opprimat somnus negligentiæ, somnus sæculi, non opprimat divitiarum somnus; ne et de nobis dicatur: *Obdormierunt somnum suum et nihil invenerunt omnes viri divitiarum.* Sed sunt et equites dormientes, de quibus scriptum est: *Dormitaverunt qui adscenderunt equos.* Si avaritia pectus tuum vulneret, si libido inflammet, dormis, eques, et ideo corpus tuum, hoc est, equum tuum non potes refrænare. Vigila ergo, ut etiam si dejectus fueris, hoc est, mortuus fueris, non obdormias. Qui enim obdormiunt somnum suum, nihil inveniunt. Tu autem exspecta salutem a Domino, venturam respice, ut gratiam resurrectionis invenias. Dormiebat Judas: denique verba Christi non audiebat. Dormiebat Judas, et quidem somnum divitiarum, qui mercedem de proditione quærebat. Vidit eum dormientem diabolus, et oppressum avaritiæ somno gravi: misit se in cor ejus, vulneravit equum, dejecit equitem, quem separavit a Christo.

34. Hanc tribum benedixit Moyses dicens: *Dan catulus leonis, et effugiet ex Basan,* hoc est, ex confusione. Unde secundum græcum magis intelligere debemus, ex quo latinus transtulit, quod Dan ipse factus sit serpens in via sedens. Dan judicium interpretatur. Et ideo grave judicii periculum tribus ista subiit, cui serpens illapsus Antichristus est, qui currentem suis sauciaret venenis. Sed tamen ipsa tribus liberabitur a confusione, cum fuerit confessa equitem resurgentem, qui ait: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo qui est in cælis: qui autem me confusus fuerit coram hominibus; confundam et ego eum coram Patre meo qui in cælis est.*

CAPUT VIII.

Benedictione Gad tentaturos Dominum Judæos, et vicissim tentandos ab eodem, adumbrari.

35. *Gad tentatio, tentavit eum, et ipse tentavit eos secus pedes.* Tentatio est congregatio et astutia scribarum et sacerdotum qui Dominum Jesum de tributo Cæsaris, et de Johannis baptismate, ut docuit Scriptura, tentabant; quibus Dominus Jesus in sua justitia tentamentum retorsit. *Secus pedes,* hoc est, continuo sine ulla deliberatione referens, quo tentantes magis ipse concluderet. Dicentibus enim: *In qua potestate hæc facis?* non ad quæsita respondit; sed etiam ipse proposuit dicens: *Interrogabo et ego vos unum verbum: quod si dixeritis mihi, et ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.* Iterum dicentibus: *Licet tributum dari Cæsari, an non?* ait: *Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census.* Et offerentes iterum interrogavit: *Cujus est imago et superscriptio?* Dicunt ei: *Cæsaris.* Ibi igitur eos ligavit ipsorum sermonibus, ipsorum obligatione constrinxit. Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo,* ut contra verba sua venire non possent. Denique mirati abierunt ab eo. Sed non est mirum si secus pedes respondebat, qui ante pedes videbat.

36. Exposuit Moyses evidenter hanc prophetiam Jacob sancti esse de Christo. Sic enim ait: *Benedictus qui ampliavit Gad. Sicut leo requievit confringens brachia et principes, et vidit ab initio suo quia ibi divisa est terra principum collectorum simul cum principibus populorum. Justitiam fecit Dominus, judicium cum Israel.*

37. Agnoscimus itaque quis requieverit sicut leo, quis confregerit brachia potentium, quis a principio divisiones tentantium vidit. Ibi igitur hiatus est terræ, qui absorbeat calumniantes, ubi tentatio perfidorum est.

CAPUT IX.

De Benedictione Aser, qua Christi pauperis divitiæ, ac multiplicia in homines dona exprimuntur.

38. *Aser pinguis ejus panis, et ipse dabit escam principibus.* Aser interpretatione latina significat divitias. Quis igitur dives, nisi ubi altitudo divitiarum est sapientiæ et scientiæ Dei? Quis dives nisi Dominus Jesus, qui abundat semper, et numquam deficit? Pauper venit in hunc mundum, et omnibus abundavit, universos replevit. Quantus est in divitiis, qui paupertate sua omnes divites fecit! Sed pauper propter nos, dives cum Patre. Pauper ille, ut nos ab inopia vindicaret; sicut Apostolus docet dicens: *Quia propter vos pauper est factus, cum dives esset; ut illius inopia vos ditaremini.* Cujus inopia ditat, sanat fimbria, fames satiat, mors vivificat, sepultura resuscitat. Hic ergo dives est thesaurus, hujus pinguis panis. Et bene pinguis quem qui manducaverit, esurire non poterit. Hunc panem dedit apostolis, ut dividerent populo credentium: hodieque dat nobis eum, quem ipse quotidie sacerdos consecrat suis verbis. Hic ergo panis factus est esca sanctorum.

39. Possumus et ipsum Dominum accipere, qui suam carnem nobis dedit, sicut ipse ait: *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt: hic est autem panis qui de cœlo descendit, ut si quis ex eo manducaverit, non moriatur.* Et ne quis putaret quia de hac morte dicit quæ per animæ et corporis secessionem venit, et jure dubitet, cum sciat sanctos apostolos hac morte esse defunctos, addidit: *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. Si quis manducaverit ex hoc, vivet in æternum:* hoc est, non de temporali vita dixi supra, nec de morte istius vitæ, qua etiam si quis mortuus fuerit, tamen si panem meum acceperit, vivet in æternum. Ille enim accipit, qui seipsum probat: qui autem accipit, non morietur peccatoris morte, quia panis hic remissio peccatorum est.

40. Moyses quoque pulcherrime prophetavit in benedictionibus suis dicens: *Benedictus a filiis Aser, et erit acceptus a fratribus suis; et intinget in oleo pedem suum, et ferrum, et æramentum est calceamentum ejus. Et sicut dies tui sunt, sic erunt virtutes tuæ. Non est quisquam sicut est Deus tuus in cœlo, adjutor tuus, et magnus dominus firmamenti: et protegens te Deus initii, et per vires brachiorum potentium ejecit a facie tua inimicum tuum, dicens: Pereat. Et inhabitabit Israel fidens solus super terram: Jacob in frumento et vino; et cœlum tibi cum nebula roris erit.*

CAPUT X.

Benedictionem Nephthalim, fidelium Christo, tamquam viti palmites; hærentium, et mortis vinculis exsolutorum imaginem esse.

41. *Nephthalim vitis remissa, porrigens in germine decorem.* Sarmentum vitis aliud amputatur, quod videtur inutile, ne cassa vitis sarmentorum exsultatione luxuriet: et aliud paulisper recidetur ac remittetur, ut fructum adferat, cujus decus in generatione porrigitur; quia dum ad superna se subrigit, vitem amplectitur, et ad verticem adscendens, jugi quædam colla vitium pretiosi palmitis vestit monili. Est et ille decus in generatione, quia plenis palmitibus multos fructus exundet.

42. Decorum hoc, sed multo illud pulcrius, quod hærentem palmitem viti significat spiritali, cujus nos sarmentum sumus, et fructum adferre possumus, si maneamus in vite: sin autem, præcidimur.

43. Sanctus patriarcha Nephthalim erat palmes abundans. Unde Moyses dicit: *Nephthalim satietas accipientium, replebitur benedictione a Domino, mare et africum possidebit,* exponens hoc quod Jacob dixerat, quid sit vitis remissa, hoc est, per fidei gratiam vinculis mortis exutus: in quo significatur populus Dei ad libertatem fidei, et ubertatem vocatus gratiæ toto orbe diffusus, qui jugum Christi bono fructu vestiat, et ligna veræ illius vitis, hoc est, mysteria dominicæ crucis ambiat, nec timeat confessionis ejus periculum, sed magis etiam in persecutionibus positus Christi nomine glorietur.

44. Hic est vere remissus a vinculis,

plenitudinem, et specialem Christi gratiam : qui visus in rubo dixit ad ipsum Moysen : *Solve calceamentum pedum tuorum* : qui est super omnes Deus; quia ipse est caput corporis Ecclesiæ : qui est principium primogenitus ex mortuis, ut fiat in omnibus ipse primatum tenens; quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare. Et ideo soli benedictionis hujus prærogativa defertur, a summitate cœli usque ad extremum terræ. Ipse enim est ante omnes, in quo constant omnia : qui etiam per sanguinem crucis suæ pacificavit omnia, sive quæ in cœlo, sive quæ in terris sunt. Cujus typum præferens pulcre benedicitur sanctus Joseph, ut honorificetur inter fratres.

55. *Primogenitus tauri decus ejus, habens cornua unicornui, in quibus gentes ventilabit.* Et bonus taurus quasi hostia pro delictis, et totius mundi victima, ut pacificaret omnia. Cujus decus sanctum; omne enim sanctum primogenitum, sicut alibi demonstravimus. Unde et Levi non ætatis ordine, sed sacræ successionis prærogativa primogenitus meruit nuncupari. Et vere sanctum decus ejus, de quo scriptum est resurgente : *Speciosus forma præ filiis hominum;* quia ipse est primogenitus ex mortuis, habens cornua unicornui. Sed cum dixerit cornua, quomodo posuerit unicornui, requirendum; cum ipsum unicornuum inter generationes ferarum, ut periti aiunt, non inveniatur? Et ideo Verbum unicum magis æstimare debemus, quia substantivum Verbum Dei unum est, non multa verba. Unde et Anna ait : *Dominus judicat fines terræ, et dabit virtutem regi, et exaltabit cornu Christi sui.* Et Esaias ait : *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco uberi;* quoniam in Dei Filio unigenito floret Ecclesia, tenens unicum Dei Verbum, in quo est virtutis atque sapientiæ plenitudo, cujus ubertate seges fidei pullulavit. Quod Verbum sequuntur sancti.

56. *Decem millia*, inquit, *Ephræm, et millia Manasses*, id est, et Judæorum et gentium dominetur, et ex utroque populo acquirat sibi Ecclesiæ plenitudinem. Ideoque dexteram suam super Ephræm posuit sanctus Jacob; eo quod legamus dicentem illam in Canticis canticorum : *Frater meus candidus et rubeus, electus ex decem millibus.* Denique etiam David juvenculæ Mariæ auctorem, ex cujus successione Christus est natus per Virginis partum, in decem millibus prædicabant : Saul autem in millibus, cum reverentiæ gratia circa regem magis præponderare debuissent. Qui ergo cornu Christi exaltaverit confessus ejus gloriam, ipse quoque accipiet cornua. Unde etiam sancti unicornui dicti sunt in psalmi versiculo : *Et dilectus tamquam filius unicornuorum.* Etenim sicut animal hujusmodi, cum ei oriuntur cornua, processum significat plenioris ætatis : ita cum e capite quodam nostræ animæ cornua pullulare cœperint, processum videntur perfectioris significare virtutis, et tamdiu crescunt, quamdiu compleantur. Hoc cornu Dominus Jesus comminuit gentes, ut superstitionem obtereret, salutem redderet, sicut ipse ait : *Percutiam, et sanabo.* Ideoque tamquam imitator tauri hujus Propheta dicit : *In te inimicos nostros ventilabimus cornu*, id est, altitudinem omnem elevantem se adversus Dei scientiam destruentes. Et ideo juxta Legem munda animalia cornua habent : Lex enim spiritalis est. Qui enim possunt sæculi hujus illecebras verbo Dei, et virtutis observantia propulsare, cornibus velut quibusdam capitis sui armis videntur esse muniti. Meritoque et tuba cornea dicitur virtus sermonis mirabilis, quæ bonos Christi milites accendit ad prælium, ut de hoste diabolo manubias reportemus. In acie igitur sumus, et plurimos ex nobis videmus in adversarii castris esse captivos : hi nobis jugo gravissimo servitutis exuendi sunt.

CAPUT XII.

De benedictione Benjamin, qua mystice Pauli adversus Ecclesiam persecutio; necnon ejusdem conversio atque prædicatio significantur.

57. Plurimos lupos habet diabolus, quos ad Christi oves dirigit; et ideo intelligibilis Joseph, ut oves servaret suas, ipsum inimicum venientem ad di-

ripiendas oves rapuit lupum Paulum, faciens ex persecutore doctorem. De quo dicit Jacob, sicut scriptum est : *Benjamin lupus rapax, mane comedet adhuc, et ad vesperam dividet escam principibus.* Lupus erat cum dispergeret et devoraret oves Ecclesiæ. Sed qui lupus venerat, pastor est factus. Lupus erat cum Saulus erat, quando intrabat in domos, et viros ac mulieres trahebat in carcerem. Lupus erat quando spirans minas et homicidia in discipulos Domini, petebat epistolas a principibus sacerdotum, ut invaderet servos Christi. Quem tamquam lupum nocturnis tenebris oberrantem effusa Jesus luce cæcavit. Ideo Rachel cum pareret Benjamin, vocavit nomen ejus, *Filius doloris mei,* futurum prophetans ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios Ecclesiæ persecutionis suæ tempore, et gravi matrem dolore vexaret. Sed tamen idem postea principibus escam posteriore divisit tempore, evangelizans gentibus Dei verbum, et plurimos ad fidem provocans; quo disputante, sicut legimus, Paulus proconsul, et Publius princeps, Domini gratiam receperunt.

58. Pulcre autem etiam Moyses cum benediceret Benjamin tribum, dixit : *Dilectus a Domino habitavit fidens, et Deus obumbrabit super eum omnibus diebus, et inter humeros requiescet dilectus a Domino,* qui etiam vas electionis est factus. Neque enim aliter nisi Domini est miseratione et amore conversus. Unde et ipse nihil merito tribuens suo, sed totum deferens Christo ait : *Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum, et gratia ejus egena in me non fuit.* Habitabit fidens in domó quam ante vastabat, habitabit in tabernaculis Christi, qui ante sicut lupus errabat in silvis. Et Deus obumbravit super eum, quando visus est ei Christus. Qui licet apertis oculis videret nihil, tamen Christum videbat. Et merito videbat præsentem, quem etiam audiebat loquentem. Non cæcitatis est obumbratio ista, sed gratiæ. Denique Mariæ dicitur : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*

59. *Et inter humeros requiescet,* hoc est, inter bonos actus, et opera pretiosa. Nam et supra habes quod Issachar supposuit humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola. Quem Paulus imitatus, posuit fidei novella plantaria, ideoque quasi bonus agricola dixit : *Ego plantavi, Apollo rigavit.*

DE ELIA ET JEJUNIO

LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Sicut olim patres cum progrederentur ad bellum, atque in neomeniis diebusque lætitiæ tuba canebant; ita et nobis diebus jejunii paschalique festo appropinquantibus, tuba canendum.

1. Divinum ad patres resultavit oraculum, ut cum egrederentur ad bellum, tuba canerent, cujus sonitu Dominus reminisceretur populi sui, quo petitum conferret auxilium; plusque misericordiæ suæ incentiva cognoscentes, in diebus lætitiæ suæ, in neomeniis suis concinerent tubarum sono. Unde et David dicit: *Canite in initio mensis tuba, in die frequenti solemnitatis vestræ.* Veniet igitur nobis dies solemnitatis, et jam appropinquat. Canamus tuba tamquam in prælium progredientes. Canamus tuba, ut annuntiemus solemnitatis diem, simul nobis et certamen imminet, et victoria repromittitur. Victoria nostra, crux Christi est: trophæum nostrum, pascha est Domini Jesu. Sed ille ante est præliatus, ut vinceret, non quod ipse egeret certamine; sed ut nobis formam bellandi ante præscriberet, et postea daret gratiam triumphandi. Certamen nostrum, jejunium est. Denique jejunavit Salvator, et sic tentator ad eum accessit. Et primum gulæ direxit spiculum dicens: *Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.* Ille cibum velut escam laquei prætendit, ut sic illaquearet appetentiam corporalem: Dominus jejunium prætulit, ut laqueos tentatoris, ut vincula dissolveret. Denique sic habes scriptum: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei.* Illo laqueo Adam fuerat strangulatus, hac absolutione diabolicæ quæstionis omnis homo est liberatus.

* Constat hoc opus tribus forte sermonibus, quos per quadragesimam anni circiter 390 pronuntiatos in librum postea confecit Ambrosius. Legenti autem patebit totum illum tractatum in tres partes divisum esse, quarum prima de jejunio agit; secunda vero in fœdissima istorum temporum convivia invehitur; tertia denique docet mensam vitiorum omnium seminarium ac matrem esse, christianosque ab ebrietate et crapula deterret.

CAPUT II.

Quam magna virtus sit jejunii, quamque speciosa ac valida ejus militia, exemplo Christi atque sancti Eliæ comprobatur.

2. Magna virtus est jejunii. Denique tam speciosa ejus militia est, ut jejunare delectaret et Christum: tam valida, ut ad cœlum homines erigeret. Et ut humanis magis quam divinis utamur exemplis, de Eliæ jejuno ore vox emissa cœlum clausit sacrilego populo Judæorum. Etenim cum a rege Achab altare esset idolo constitutum, ad verbum Prophetæ tribus annis et sex mensibus ros pluviæ non cecidit super terram. Digna pœna quæ intemperantiam congrue coerceret; ut cœlum impiis clauderetur, qui terrena polluerant. Dignum etiam, ut ad condemnationem regis sacrilegi Propheta ad viduam in Sareptam Sidoniæ mitteretur, quæ quoniam devotionem cibo prætulit, meruit ut ariditatis publicæ sola non sentiret ærumnam. Itaque non defecit hydria polentæ, cum torrentis fluenta deficerent.

3. Quid ejus reliqua contexam? Jejunus filium viduæ ab inferis resuscitavit: jejunus pluvias ore deposuit: jejunus ignes de cœlo eduxit: jejunus curru raptus est ad cœlum: et quadraginta dierum jejunio divinam acquisivit præsentiam. Tunc denique plus meruit, quando plus jejunavit. Jejuno ore statuit fluenta Jordanis, et redundantem flu-

minis alveum repente siccatum pulverulento transmisit vestigio. Merito illum dignum cœlo divina judicavit sententia, ut cum ipso raperetur corpore; quoniam cœlestem vitam vivebat in corpore, ac supernæ usum conversationis exhibebat in terris.

CAPUT III.

Jejunii commendatio: deque jejunio sancti Johannis; et qualis esca a nobis quærenda sit.

4. Quid est enim jejunium, nisi substantia, et imago cœlestis? Jejunium refectio animæ, cibus mentis est jejunium, vita est Angelorum jejunium, culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum est castitatis. Hoc ad Deum gradu citius pervenitur: hoc gradu Elias adscendit, antequam curru. Hanc hæreditatem sobrietatis et abstemiæ ad cœlum abiens discipulo dereliquit. In hac virtute et spiritu Eliæ venit Johannes. Denique in deserto et ille vacabat jejuniis. Esca autem ejus erat locusta, et mel silvestre. Et ideo quia vitæ humanæ possibilitatem continentia supergressus fuerat, non homo, sed Angelus æstimatus est. De ipso legimus: *Etiam plusquam propheta. Hic est de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Quis humana virtute equos igneos, currus igneos potuisset adscendere, regere currus aereos, nisi qui naturam humani corporis, incorruptibilis jejunii virtute mutasset?

5. Sed de Eliæ gestis plurima jam frequenti diversorum librorum sermone digessimus; et cavendum arbitror ne in eadem recurramus, cum præsertim in opere suo ipse laudetur. Imitemur ergo illum, et eam escam quæramus, cujus virtute diebus ac noctibus progredi ad supernorum possimus cognitionem. Non enim omnis esca materialis, nec omnis cibus corporalis; est cibus mentis, ut diximus, quo epulantur animæ, de quo ait Dominus: *Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei qui in cœlis est.* Hic cibus Angelorum est, ut divino famulentur imperio. Nulla illis cura mensarum, nullus conviviorum usus, nullæ repositæ epulæ, nullus vini potus aut siceræ, nulla distentio corporis, nulla ventris offensio.

CAPUT IV

De origine et antiquitate jejunii, a quo primus usus mundi cœpit, de quo prima lex in paradiso constituta fuit, quod tandem quos gula denudaverit, operit.

6. Itaque ne terrenum quis, aut novellum putet esse jejunium; primus usus mundi a jejunio cœpit, quando lux clara resplenduit. Secundus dies in jejunio, quando cœli factum est firmamentum. Tertio die pabulum terra germinavit, natura obsequium præbuit, jejunium tamen cœlestis disciplina servabat. Quarto die luminaria facta sunt solis et lunæ, et adhuc jejunium. Quinto die produxerunt aquæ repentia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cœli: et vidit Deus quia bona, et benedixit ea, dicens: *Crescite et multiplicamini, et replete aquas quæ sunt in mari: et volatilia multiplicentur super terram.* Et adhuc jejunium. Denique benedixit ea, sicut scriptum est, et dixit: *Crescite*, et non dixit: Edite et manducate. Sexto die bestiæ sunt creatæ, et cum bestiis orta edendi potestas est, et usus escarum. Ubi cibus cœpit, ibi finis factus est mundi. Ubi cœpit sua incrementa nescire, ibi cœperunt divina circa eum opera feriari. Quo indicio declaratum est quod per cibos mundus haberet imminui, per quos desiit augeri. Nemo delictum sciebat, nemo pœnam timebat, nemo noverat mortem.

7. Plantavit Dominus paradisum ad gratiam beatorum, posuit ibi hominem operari, et custodire eum. Et ut sciamus non esse novellum jejunium, primam illic legem constituit de jejunio. Sciebat enim quod per escam culpa haberet intrare. Prima pœna de jejunii prævaricatione intraverat, dicente mandato Dei: *De ligno quod est scientiæ boni et mali non comedetis: qua die autem manducaveritis ex eo, morte moriemini.* Eo usque autem nemo prævaricari noverat,

ut adhuc orta non esset, quæ prima est prævaricata indictum abstinentiæ. Lex a Domino Deo, prævaricatio legis a diabolo : culpa per cibum, latebra post cibum. Cognitio infirmitatis in cibo, virtus firmitatis in jejunio. Denique quamdiu interdictis abstinuere, nesciebant esse se nudos : postea quam manducaverunt de interdicta arbore, nudatos esse se cognoverunt. Merito ergo mulier ubi culpæ agnovit auctorem, interrogata respondit : *Serpens persuasit mihi, et manducavi.* Serpens gulam suadet, Dominus jejunare decernit. Denique ipse ait : *Jejunate et orate, ne intretis in tentationem.* Itaque gula de paradiso regnantem expulit, abstinentia ad paradisum revocavit errantem.

8. Et dixit Deus : *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis.* Irridens utique Deus, non approbans dicit, hoc est : Putabas te similem fore nostri : sed quia voluisti esse quod non eras, destitisti esse quod eras : intra te eras, et dum supra te esse affectas, infra te esse cœpisti. Denique vestivit eum tunica pellicea prius, et sic ait : *Ecce Adam*, quasi dicat : Ecce amictus tuus, ecce dignum indumentum tuum, hic te vestitus decet. Qui divina affectant, tali digni habentur ornatu. Ecce quo te tua culpa deduxit, ecce nunc in hac tunica pellicea tamquam unus ex nobis aperuisti oculos. Circumspice diligenter, nudum te adspicis, quem vestitum putabas.

9. Gula ergo nudos facit, jejunia operiunt etiam exutos. Unde David ait, *Operui in jejunio animam meam.* Bonum operimentum, quod animam tegit, ne a tentatore deprehendatur, ne a tentatore nudetur. Bonum velamen quod tegit culpam, tegit abstinentia, tegit gratia. Beati enim quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Tegit gratia, dum remittit, et omnem abolet errorem : tegit abstinentia, dum obumbrat vitium, et mœsto abscondit affectu, atque extenuat pœnitendo. Etenim jejunium, et eleemosyna a peccato liberant. Opertus erat Adam virtutum velamine priusquam prævaricaretur; sed tamquam exutus prævaricatione, vidit se esse nudum, quia indumentum quod habebat, amiserat. In diebus enim jejuniorum vestrorum *orietur*, inquit, *tibi matutinum lumen tuum, et sanitas tua matura orietur, et præcedet ante te justitia, et circumdabit te majestas Domini.* Bonum vestimentum lux. Scriptum est enim : *Circumdatus luce sicut vestimento.* Bonum vestimentum, quando circumdat Dominus et operit jejunantes.

CAPUT V.

Noe quod inebriatus fuerit, ob ignorantiam excusatur : et quæ mala ex vini usu nata sint, quæve bona ex ejusdem abstinentia, propositis utrinque exemplis declaratur.

10. NUDATUS erat Noe quando inebriatus est, texit eum pietas filiorum. Sed nudatus erat per ignorantiam, non per intemperantiam; adhuc enim vinum nesciebatur. In principio generis humani ignorabatur ebrietas. Primus ipse plantavit vineam : dedit naturam, sed ignoravit potentiam. Itaque vinum nec suo pepercit auctori. Quid mirum si cum Dominus ipse creaturas suas laudaverit, et iste miratus est? Itaque cum eum delectaret reperti muneris gratia, tentavit vehementior creatura insuetos senis artus, turbavit nova potio. *Dormitaverunt*, inquit, *qui adscenderunt equos.* Adscendit corporis voluptates justus, et obdormivit. Sed illius ebrietas nobis suadet sobrietatem. Semel enim inebriatus est Noe. Ubi vero malum ebrietatis agnovit, inventum suum ad remedium temperavit, non effudit ad vitium. Unde et Apostolus ait : *Modico vino utere propter frequentes tuas infirmitates.*

11. Manebat antequam vinum inveniretur, omnibus inconcussa libertas, nemo sciebat a consorte naturæ suæ obsequia servitutis exigere. Non esset hodie servitus, si ebrietas non fuisset. Obrepserat quidem jam fraternæ prælationis invidia, manebat tamen adhuc paternæ pietatis reverentia. Læsa pietas est, dum ridetur ebrietas. Non illis itaque solis nocent vina quos tentant, sed et illis amplius quorum oculis temulenta ebriorum membra nudantur. Hinc risus irreverens nascitur, hinc libido inflam-

matur; ut multo majore temulentia eos vina perturbent, quorum oculos ac mentes inebriaverint, quam quorum membra prostraverint.

12. Legimus etiam quod patrem Lot inebriaverint filiæ in eo monte, ad quem timentes incendia Sodomitana confugerant, et habitabant in spelunca. Convenit ebrietati atque concurrit ætas, sexus, solitudo, locus, ferarum magis latibulis, quam humanis aptior domiciliis. Fuit itaque ebrietas origo incesti, pessimæ generatricis partus deterior.

13. At non Abraham vina in suo convivio ministrabat: sed immolabat vitulum, butyrum, et lac etiam Angelis hospitibus exhibebat. Cœli Dominum, mundi agnoscebat auctorem: vinum tamen exhibere non poterat. Sed recte illic deerat materia peccati, ubi erat remissio peccatorum.

14. Denique annuntiavit eum Johannes neque manducans panem, neque bibens vinum. Qui enim Christum annuntiat, ab omni vitiorum incentivo præstare se debet alienum. Vicit igitur sanctum Noe, vel etiam Lot Abrahæ nepotem ebrietas, quorum alter cum jejunaret, diluvio superstes fuit, alter incendio.

15. Moysen quoque cognovimus sitienti populo amaritudines aquarum temperasse, non vina. Cui petra aquam vomuit, potuit et vini abundantia non deesse. Denique dixit Deus: *Percuties petram, et exiet aqua ex ea, et bibet populus.* Non dixit: Exiet vinum in populo. Periculosum enim erat vinum populo ministrare, quod fortiores ferre vix possent.

CAPUT VI.

De lege jejunii a Moyse data, et de jejunio ejusdem. Quomodo matrum Samson et Samuelis sterilitatem abstinentia vini fœcundaverit; quibusque cibis Elisæus filios prophetarum aluerit?

16. Denique Moyses de jejunio legem dedit, de vino non dedit. Ipsum quoque jejunantem non voces magnæ, non fulgura et nubes nimbosa, non fumigans Sina perterruit. Neque vero introisset in nubem, et vocem Dei loquentis de medio ignis sine periculo salutis audisset, nisi munitus armis jejunii fuisset. Quadraginta enim diebus jejunavit in monte, cum Legem acciperet a Domino Deo nostro. Et in superioribus quidem montis Lex dabatur Moysi jejunanti, in inferioribus populo manducanti prævaricatio sacrilega luxu accendebatur epulantium. Quo spectaculo motus fregit tabulas Moyses, indignum judicans ut ebrio populo Lex daretur. Itaque tabulas Legis, quas accepit abstinentia, conteri fecit ebrietas.

17. Quid vero alia dicam? Nonne sterilitatem matris Samson vini abstinentia fœcundavit, et parientem fecit ex sterili? Quoniam juxta præceptum Domini vinum non bibit. Nonne Annam non manducantem exaudivit Dominus, et infœcunditatem ejus solvere jejunia? Ex quibus duo generati, unus fortissimus, alius observantissimus, dignos se præbuerunt, qui jejunii gremio diu foti, et quodam abstinentiæ effusi utero viderentur. Idem itaque Samson, qui matris sobrietate generatus est, allophylorum insultantium sibi ebrietate est vindicatus.

18. Elisæus vates qui de magistro didicerat parcimoniam, cum filios aleret prophetarum, vitis agrestis grumulis mensas onerabat, et ineptis* silvestribus oleribus hospitalitatis implebat officium. Quorum offensi amaritudine cum manducare non possent, levis farinæ adspersione omnem illam amaritudinem temperavit, abstinentiæ propheticæ munere veneni vires evacuans.

CAPUT VII.

Tribus pueris in fornacem jejuno stomacho ingressis flammas refrigerium adtulisse, ac leones etiam jejunare Danielis edoctos esse jejunio.

19. Est quædam creaturæ natura, quam amiantum vocant, nullo facilis igni consumi: quæ imposita focis ignescit, illico sublata de flamma tamquam aquarum infusione munda resplendet. Talia erant Hebræorum corpora puero-

* Idem est *ineptis* atque ad escam parum idoneis.

rum, quæ de jejunio in amianti transformata naturam, vaporem ignis non ad dispendium sui, sed ad gratiam mutuabantur. Denique cum furerent fornacis incendia, ut ultra quadraginta cubitos flamma per circuitum funderetur, consumens plurimos quos repererat Chaldæorum, qui naphtha, pice, et stuppa, atque sarmento alimenta ignibus ministrabant; ubi cum jejunio ingressi sunt, discusso ardore flammarum, in medio fornacis cœpere statim roris spiritu refrigerantis humescere; ita ut eorum nullus capillus capitis exureretur, quia illam quoque jejunia comam paverant.

20. Daniel vir desideriorum, trium hebdomadarum jejunio leones quoque docuit jejunare, missus in lacum, in adamantis rigorem abstinentiæ soliditate membra duratus non patuit vulneri. Sic eum constrinxerant jejunia, ut in ejus corpore ferarum morsibus locus esse non posset. Clausa tenebant leones ora, quæ abstinentiæ propheticæ sanctitas comprimebat; ut ea feræ aperire non possent meriti quibusdam vinculis alligata.

21. Jejunium itaque virtutem ignis extinxit, jejunium ora obstruxit leonum, jejunium maris fluenta solidavit, jejunium petram solvit in fontes aquarum, virtute jejunii contra suam mutata naturam et fluctus obriguit, et petra inundavit.

CAPUT VIII.

Jejunii commoda ut magis eluceant, cum gulæ incommodis comparat, ac perturbationum, quas eadem gula inferre solet, elegantissimam subjicit descriptionem, cui exhortatio ad sobrietatem conjungitur.

22. Sed quid vetustis utar exemplis, cum abundet jejunium etiam præsentium muneribus gratiarum? Quis deterioravit domum suam jejunio? Quis imminuit facultates? Cui non suspecta luxuries? Cui non venerabilis abstinentia? Cujus thorum appetivit parcimonia? Cujus pudorem non læsit ebrietas? Jejunium continentiæ magisterium est, pudicitiæ disciplina, humilitas mentis, castigatio carnis, forma sobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miserationis expensa, lenitatis institutio, caritatis illecebra, senilis gratia, custodia juventutis. Jejunium est infirmitatis allevamentum, alimentum salutis. Nemo cruditatem jejunando incidit, nullus per continentiam ictum sanguinis sensit, immo nullus non repressit et repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ: bonum in mari, sedat naufragia, cibum servat.

23. Qui grave dicunt jejunium esse, respondeant quis jejunio defecerit. Multi in prandio, plerique dum vomunt epulum, fudere animam. Quod postremo animal jejunium sibi causam fuisse mortis ingemuit? Per escam laqueus non cavetur, in esca hamus latet, cibus deducit in foveam, et cibus inducit in retia; cibus visco etiam aves illigat, cibus volantes deponit ad mortem. Quæ non propter ventrem pericula? Muta animalia crimen nesciunt, et in hoc solo tamquam pro crimine puniuntur. Jejunium sobrietas mentis est, hoc vigent sensus, in hoc judicia tractantur, in convivio pocula. Jejunium custodit disciplinam, luxuriam sequitur inopia. *Luxuria mater est famis*, secundum propheticum dictum. Jejunium quietem diligit, luxuria inquietudinem. Jejunium otia serit, luxus negotia.

24. Ferietur aliquando coquorum mastigiarum* machæra. Requiescat obsonator qui antequam luceat, fores pulsat alienas, et tamquam bellum aliquod immineat, excitat dormientes. Turbatum vides, anhelantem advertis: interrogas quæ causa perturbationis sit. Poscit, inquit, dominus meus, ubi vinum melius væneat, quærit ubi durior vulva curetur, ubi jecur mollius **, ubi phasianus pinguior, ubi piscis recentior. Cursitat per diversa; et cum invenerit, summo cursu properat. Inquietat dominum somnolentum, auctionatur pre-

* Μαςιγιας, *qui a reçu, ou qui mérite les étrivières; coquin, pendard.* Edit. autem Bened. *vestigiorum*, nullo sensu. Fatentur autem hic irrepsisse mendum, quod corrigere ex mss. aliquot indicio nesciverunt. At lectio nostra bene cum iis convenit quæ infra leguntur, de ira domini in coquum, hujusque vapulatione.

** Vulva porcina, et jecur anserinum antiquis in deliciis erant.

tia. Si pretium moverit piscis *, nusquam meliorem adserit inveniri, immo deesse. Heri, inquit, tempestas, hodie procella, vix istum potui latentem deprehendere. Multi concursant in macello : si tu reddideris, alter plus dabit; et quid exhibebis in prandio? Istius vini ille natalis est, hæc ex illo lacu lecta ostrea : talis fit de singulis licitatio. Hasta ** quædam agitatur inter obsonatorem, et pastorem. Turbatus addicit patrimonium, rogat adhuc per quos suorum bonorum jura minuantur.

25. Curritur ad coquinam, fit ingens strepitus, fit tumultus. Tota exagitatur familia, maledicunt omnes, quod nulla his requies detur. Tandem aliquando da requiem coquo. Instar statuæ pincernæ dextera summo gelu riget. Ille in frigida exercet manus, illi marmora lavant. Mundant pavimenta vino madida, et spinis cooperta piscium; et quanti dum ambulant, vulnerantur? In ipso convivio clamor epulantium, gemitus vapulantium. Si quid forte displicuit amicis, illi rident, tu indignaris. Sileat aliquando domus a multis perturbationibus huc atque illuc discurrentium, a sono immolatorum animalium, vacet fumo, et semiustulatorum nidore. Non coquinam sed carnificinam putes : prælium geri, non prandium curari; ita sanguine omnia natant.

26. Malæ dominæ servitur gulæ, quæ semper expetit, numquam expletur. Quid enim insatiabilius ventre? Hodie suscipit, et cras exigit. Cum impletus fuerit, disputatur de continentia : cum digesserit, vale virtutibus dicitur, quærit luxuriam. Inter pocula philosophia prædicatur, inter philosophos vina laudantur. *Vigiliæ*, inquit, *et cholera, et tortura viro insatiabili :* manducat, et paulo post pœnitet : non illum diutius sua intemperantia delectavit.

27. Adtende divitem qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, cujus ad januam mendicus ille Lazarus jacebat plenus ulceribus, cupiens saturari ex his quæ de mensa cadebant divitis. Paulo post cum esset mortuus, cœpit rogare positus in inferno, ut extremum digiti sui pauper ille in aquam intingeret, et refrigeraret linguam ejus, quæ ardebat incendio. Ubi illæ copiæ? Ubi illæ ebrietates? Sitit qui inebriabatur : abundat qui mendicabat. In ipso convivio dum bibunt, sitiunt; et cum inebriati fuerint, amplius bibunt. Quasi aperto gurgite vinum jam non bibitur, sed infunditur : poculum non libatur, sed exinanitur.

CAPUT IX.

Cur potentes vinum bibere prohibeantur? Judith jejunans Holofernem obtruncat : iisdemque artibus populum suum liberat. Esther, cui pœnas ebrius Aman exsolvit. Postremo variæ jejunii laudes enumerantur.

28. *Spinæ*, inquit, *nascuntur in manu ebriosi*, quia ipse se manibus suis vulnerat, et ulcera sibi in pectus dejicit. His spinis scindit vestimentum fidei quod accepit, et thesaurum suum servare non poterit. Omnis enim ebriosus et fornicator egebit, et induet se scissa vestimenta insipientiæ. Et ideo potentes vinum prohibentur bibere; ne cum biberint, obliviscantur sapientiam.

29. Denique bibebant vinum in ebrietate potentes, qui Holoferni principi militiæ regis Assyriorum se tradere gestiebant : sed non bibebat femina Judith, jejunans omnibus diebus viduitatis suæ, præter festorum dierum solemnitates. His armis munita processit, et omnem Assyriorum circumvenit exercitum. Sobrii vigore consilii abstulit Holofernis caput, servavit pudicitiam, victoriam reportavit. Hæc enim succincta jejunio in castris prætendebat alienis : ille vino sepultus jacebat, ut ictum vulneris sentire non posset. Itaque unius mulieris jejunium innumeros stravit exercitus ebriorum.

30. Esther quoque pulcrior facta est

---

* *Si pretium moverit*, subintellige *emtorem*, id est, si pretium emtori carius visum fuerit.

** Id est auctio, quia rerum venalium licitatio hasta in foro posita fieri solebat. Paulo post autem pastorem eum vocitat quem parochum ac præbitorem dicebant, eum nempe qui convivas mensa excipiebat. Quo sensu infra cap. 13. num. 49 idem ab Ambrosio appellatur *is qui pascit :* unde pastus (vel repastus, *repas*) secutis temporibus idem significavit atque convivium.

tiæ tuæ dilue. Exterminat faciem suam qui aliud corde gerit, aliud foris prætendit. Non nos velut quodam peripetasmate * operiamus: quod intus est, foris luceat: quod foris est, intus operetur. Nemo in jejunio culpam includat, pure ferat innocentiam. Jejunium enim culpæ interfectorium est.

CAPUT XI.

Jejunii virtus amariorum exemplo illustratur; et esca licet dulcis, quam noxia sit, Esau et Jacob historia ostenditur, tum sequitur exhortatio ad jactantiam in jejunio declinandam

38. Nemo amarioribus dulcia præoptet. Dulcis voluptas videtur, amarum jejunium. Hoc amaro illud dulce tollatur. Solent amara etiam ipsis plus prodesse corporibus. Sicut enim cum in intimis puerorum visceribus vermes ex cibi indigestione nascuntur, extingui non queunt nisi cum amarior potus infunditur, aut medicamentorum vis inolescit asperior, quorum odore moriantur: ita profundum animæ virtus ingressa jejunii culpam latentem interficit.

39. Quid Esau servum fratri suo fecit? Nonne esca ad horam dulcis, amara in posterum? Quid Jacob dominum fratri dedit? Nonne contemtus cibi ad tempus amarior, sed salubris in reliquum? Ipsa corpora dulcibus frequenter inflantur, et melle jecur tenditur; idem tamen escæ amaritudine temperatur. Ideo non mediocris, sed laudata quæstio: *De manducante exivit esca, et de forti dulce.* Alii habent: *Et de tristi dulce*; græci codices maxime. Sed et forte laboriosum est **; exit enim dulce de tristitia vel labore.

40. Noli ergo te jactare cum jejunas, noli gloriari, ne nihil tibi prosit jejunium. Quæ enim ad ostentationem fiunt, non in futurum fructum extendent suum; sed præsentium mercede consumunt. Elias in deserto erat, ne quis eum jejunantem videret, nisi soli corvi qui eum pascerent. Elisæus in deserto erat, ubi non inveniretur esca, nisi amara. Johannes in deserto erat, ubi solas locustas et mel silvestre inveniret. Jejunantibus epulæ pio Angelorum ministerio deferebantur. Prandebat Daniel inter jejunantes leones. Ille prandebat alienum prandium, feræ non tangebant suum. Jejunantibus epulæ volant, prandentibus pedes vacillant: jejunantibus manna de cœlo descendit, epulantibus culpa prævaricationis adscendit.

CAPUT XII.

Quemadmodum in omne facinus præcipitet ebrietas, quamque illa ridicula sit et odiosa, eleganti descriptione exponitur. Post quæ nonnulla de luxurioso adolescente ad philosophiam converso adjiciuntur.

41. Sed quid est hoc? Dum de jejunio disputo, strepitus audio conviviorum. Nisi fallor, in sermone meo redoluit prandium. Sonus ergo litterarum invitat, impatientiæ exempla non terrent. Etenim qui jejunantem, et ea quæ Legis * sunt ferentem, exspectare non passus est populus, utique sedit manducare, et bibere, et surrexerunt ludere. Videmus sacrilegium ebrietati fuisse conjunctum. Nam sicut mater fidei continentia: ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat?

42. Sedent in foribus tabernarum homines tunicam non habentes, nec sumtum sequentis diei. De imperatoribus et potestatibus judicant; immo regnare sibi videntur, et exercitibus imperare. Fiunt ebrietate divites, qui sunt veritate inopes. Aurum donant, dispensant pecunias populis, civitates ædificant, qui non habent unde cauponi potus sui corporis pretium solvant. Fervet enim vinum in his, et nesciunt quid loquantur. Divites sunt dum inebriantur: mox ubi vinum digesserint, cernunt se esse mendicos. Uno die bibunt multorum dierum labores.

43. De ebrietate ad arma consurgitur, calicibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, et ipsum sanguinem

---

* *Peripetasmate*, hoc est, velamina.

** Nempe animal forte ac robustum solet esse laboriosum.

* *Quæ legis sunt*, hoc est, decem præcepta digito Dei tabulis inscripta lapideis.

vina fuderunt. Quam fortes sibi homines videntur in vino, quam sapientes, quam diserti, quam etiam pulcri ac decori, cum stare non possint? Mens necesse est titubet, lingua balbutiat, pallor exsanguis ora suffundat, fœtor ebrietatis horrori sit. Barbari in ferrum ruunt, vulgus in rixas. Si quis eorum pugno fuerit percussus, videas ora saucium vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare. Habet unum hoc temulentia, ut emolliat et resolvat corda temulentorum. Sicut enim ignis probat ferrum durum, ita et vini incendio etiam superborum hominum cor liquescit.

44. Omnes sibi vino æquales videntur, nullus inferior. Non pauper diviti cedit, utpote qui pauperem se esse nescit : non infirmus valido, cui omnis in bibendo est fortitudo : non mendicus locupleti, non ignobilis honorato; cum bibentes illum regem habeant, qui bibendo superaverit cæteros. Meritoque scriptum est : *Æqualis vita hominibus vinum in ebrietate.* Sed utinam et quod sequitur audires : *Bibas illud moderate, ut sis sobrius.* Non habes quod accuses : vinum in jucunditate creatum est, non in ebrietate ab initio. Exsultatio animæ et cordis est, si moderate bibas : immoderatio autem potus iracundiam concitat, et ruinas multas efficit.

45. Sed forte dicant has esse potationes vulgarium et levissimorum hominum. Veniamus ergo ad horum potentium et fortissimorum convivia. Non ego hic unguentatos adolescentulos aut coronatos rosis proferam, qualem ferunt illum * fuisse qui delibutus unguentis, redimitus floribus, subnixus meretricibus, antelucano potu ebrius, et diurno cereorum comitatus lumine, philosophi auditorium disputantis ingressus sit. Quo audito, coronas, ut aiunt, sensim detraxerit, unguenta deterserit, scortis valedixerit : philosophus postea tantus evaserit, ut esset sobrietatis exemplum, qui fuerat ante ebrietatis ludibrium. Non enim unum emendatum illis invideo; ut doceam genus eorum luxuriæ a me non esse simulatum. Certe ille si resipuit a vino, fuit tamen semper temulentus sacrilegio.

CAPUT XIII.

Militarium hominum convivia, cum pugna quadam atque spectaculo comparantur ; et eorum partes singulæ, et quasi quædam protasis, epitasis et catastrophe quam diligentissime describuntur.

46. Apage igitur hinc adolescentes lubricos, ad convivia præliatorum venimus. Inter arma prandendum est, stipatores hi sunt bellici qui ministrant, succincti auro, et Babylonicis lumbos suffulti balteis : aureis torquibus nitent colla, aureis bullis * zonam tegunt, aureis thecis cultros includunt suos, quibus dimicent cum epulis dividendis. Adsistunt pueri coma nitentes, ex gente barbarica ad hos usus electi, per singularum distantias ætatum vices **. Cernas populorum diversorum ordines, aciem ordinatam putes : vasa exposita argentea, pompam arbitreris : cornu *** in medio vini plenum, non præliaris, sed epularis instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat.

47. Primo minoribus poculis velut ferentariis **** pugna præluditur. Verum hæc non sobrietatis species, sed bibendi est disciplina. Etenim ut tragœdiarum actores primo sensim vocem excitant, donec udæ vocis aperiant iter, ut postea magnis possint clamoribus personare : ita isti quoque in principio prælusoriis se exercent poculis, ut irritent sitim; ne forte restinguant eam, et satiati postea bibere non possint.

* Diogenes Laertius lib. 4. in Polemone, hæc de eodem philosopho in scolam Xenocratis ingresso memorat.

* Solebant veteres aureas bullas infantium collo appendere, sed non ita proprium erat huic ætati hujusmodi ornamentum, ut etiam in provectiori non adhiberetur; bullæ autem dicebantur quidem globuli qui bullas guttis pluviæ decidentibus in aqua excitari solitas similitudine referebant.

** Illic *per singularum..... vices*, idem est ac vices ministrandi ; vel, ordinum mutationes fiunt pro singulorum ætatibus, ita ut in primo versu starent natu majores, et sic deinceps.

*** *Cornu*, id est, corneum vas, quo veteres ad servandum vinum, oleum, aliosque liquores utebantur.

**** Ferentarii erant levioris armaturæ milites, qui antequam totis viribus concurreretur, pugnæ prældebant.

Ergo ubi res calere cœperit, poscunt majoribus poculis : fervor inardescit martius, cibo sitis exæstuat, et ubi imminui visa, potu meraciore reparatur. Certant pocula cum ferculis, et inter morsus sæpe remittuntur. Deinde procedente potu longius contentiusque, diversa et magna certamina, quis bibendo præcellat? Nota gravis, si quis se excuset, si quis temperandum forte vinum putet. Et hæc donec ad mensas perveniatur secundas.

48. At ubi consummatæ fuerint epulæ, putes jam esse surgendum : tunc de integro potum instaurant suum; et cum consummaverint, tunc inchoare se dicunt, tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum. Ac ne immoderatum hoc arbitreris, mensura proponitur, certatur sub judice, sub lege decernitur. Agonothetes * illis furor est, stipendium debilitas, victoriæ præmium culpa. Pendet anceps diu et dubius belli eventus; furor enim ille est præliaris. Cedunt pincernarum manus vina fundentium, et coquorum labores calida ministrantium, cedunt qui mensuras ipsas bonas supereffluentes diligenti librant examine, ne quid effundant : non cedunt bibentes.

49. Sola illa sunt sine excusatione certamina. In bello si quis se inferiorem viderit, arma convertit, et meretur veniam : hic si quis calicem convertat, urgetur ad potum. In scammate** si quis manum levat, exsors quidem palmæ, sed immunis injuriæ est : in conviviis etsi manum revocet a vino, ori ejus infunditur. Omnes inebriantur, victores victique omnes ebrii jacent, plerique sopiti. Nec portari eos ad sepulcrum licet, priusquam is qui pascit, de omnibus se vindicatum viderit, ut ulciscatur dispendium. Qui autem damna non sentit, hanc mensæ suæ gloriam putat, si ex ea vulnerati omnes ac saucii tamquam de arena exeant.

50. Spectaculum triste Christianorum oculis, et miserabilis species. Cernas juvenes terribiles visu hostibus de convivio portari foras, et inde ad convivium reportari, repleri ut exhauriant, et exhauriri ut bibant. Si quis verecundior fuerit, ut erubescat surgere; cum jam immoderatos potus tenere non possit, anhelare vehementius, sudare, gemere, signis prodere quod pudeat confiteri. Ibi unusquisque pugnas enarrat suas, ibi fortia facta prædicant sua, narrant trophæa vino madidi, et somnolenti nesciunt mente, quid lingua proferant. Unusquisque stertit et potat, dormit et dimicat; et si quando consurrectum fuerit, viri præliatores stare non possunt, egressu vacillant. Rident servuli dominorum opprobria, manibus suis portant militem bellatorem, imponunt equo. Itaque hac atque illac tamquam navigia sine gubernatore fluctuant; et tamquam vulnere icti in terram defluunt, nisi excipiantur a servulis. Alii referuntur in scutis*, fit pompa ludibrii. Quos mane insignes armis spectaveras, vultu minaces, eosdem vesperi cernas etiam a puerulis impune rideri, sine ferro vulneratos, sine pugna interfectos, sine hoste turbatos, sine senectute tremulos, in ipso juventutis flore nascente.

CAPUT XIV.

Reprehenduntur qui convivia ad temulentiam præparant : et major esse vini, quam veneni vis ostenditur.

51. Quis tale miscuit furoris poculum? Quis tantum infudit mentibus venenum? Periclitatur homo lutum esse ** de corpore; et ipse sibi reus est

* *Agonothetes* judex ac præses certaminis, hoc loco idem atque convivii moderator. Etenim solebant antiqui priusquam discumberent talis sortiri, et cui jactus Veneris omnium fortunatissimus evenisset, eidem regnum vini committebatur. Innuit etiam sanctus Doctor fuisse qui bibacitatis præmium proponerent, quod Alexandrum Magnum factitasse auctores memorant.

** *Scamma*, locus fossis inclusus, ubi gladiatores certabant : e quibus qui succumbebat, sublata manu victum se fatebatur, ac veniam postulabat.

* Solebant qui vulnerati vel interemti fuerant in prælio, domum in clypeo referri: unde Ausonius de Lacæna muliere:

Mater Lacæna clypeo obarmans filium
Cum hoc, inquit, aut in hoc redi.

** Id est, periclitatur ita corrumpi, ut ejus corpus in lutum vertatur.

insaniæ voluntariæ, corruptelæ spontaneæ; et tamen nec vos excusamini qui vocatis ut amicos, et emittitis ut inimicos. Quanto melius in terram tua vina fudisses? Sed et terra inebriat, et asperiores etiam ipsas feras reddit, si vini contigerit odor. Denique vindemiæ tempore si vineam intraverint, solent ebrietate succendi. Quid te delectant damna sine gratia? Rogas ad jucunditatem, cogis ad mortem: invitas ad prandium, efferre vis ad sepulcrum: cibos promittis, tormenta irrogas: vina prætendis, venena suffundis. Omne enim quidquid nocet, venenum est. Tollit sensus, viscera exurit, somnum infestat, caput vexat.

52. Etiam major vis vini, quam veneni est. Denique venenum vino excluditur, non vinum veneno. Merito Deus per Moysen non solum veneno, sed etiam draconum veneno vinum comparavit dicens: *Furor draconum vinum eorum, et ira aspidum insanabilis.* Et pulcre addidit, *insanabilis*; multi enim a reliquo serpentium veneno curantur, nemo ab ebrietate. Certe veneno caro vulneratur, mens sine noxa est: ebrietas ad corporis mortem, mentis etiam crimen adjungit. Adverte autem et perfidiæ venenum, vini declaratum nomine. Ait enim supra de alienigenis, qui nescirent Deum. *De vinea* enim *Sodomæ vinum eorum, et vitis eorum vitis Gomorrhæ: uva eorum uva fellis, botrus amaritudinis in ipsis.*

CAPUT XV.

Se non omnia dixisse quæ in ebrios dici poterant ostendit exposito Esaiæ loco: unde in lasciviam popinonum invehitur; et ad finem quædam de calice aureo Babylonis, et vase apostolico subjungit.

53. Putatis me tamquam vino crapulatum, intemperantius jejunii prædicationi hunc miscuisse sermonem; et adhuc propter hos fortissimos viros * quanta præterii, quanta minora dixi, quam Dominus locutus est! Audistis quid per Moysen dixerit: audite quid in libro sermonum Esaiæ scriptum sit. Invehitur enim Dominus in hujusmodi versus, et ait: *Væ iis qui consurgunt mane, et sectantur siceram, qui ebrii sunt vesperi: nam vinum eos comburet. Cum cithara enim et psalterio et tympanis vinum bibunt: opera autem Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Cui væ*, inquit, *cui judicia, cui tumultus?* Diversa singulis, temulentis omnia. Væ enim iis qui ebrii sunt vesperi! Quid ergo illis qui et ante vesperam, et frequenter in lucem madent? Ergo væ sibi debitum. Habent concertationes, conserunt lites, in cædem prosiliunt, et veniunt ad judicia vel vocantur. Habent ergo judicia tamquam rei. Fit nonnumquam gravior tumultus, quia vino mens pervertitur ebriosi: *Et non meminit regis, nec magistratus,* ut scriptum est: *et omnia aperta facit loqui, et non meminerunt, cum biberent, amicitiæ, nec fraternæ necessitudinis:* sed post tumultum sumunt gladios; et cum a vino mersi fuerint, et surrexerint, non meminerunt ipsi quæ gesserint. Habent ergo etiam dignam mercedem tumultus.

54. Præterieram certe ego citharam, psalteria, tympana, quæ cognovimus conviviis hujusmodi frequenter adhiberi, ut vino et cantu excitentur libidines. Plerique etiam, Persico more, mulieres dignas temulentorum consortio induci jubent, et ab his phialas accipiunt, atque illis se substernunt sedentibus. Et hunc ritum sacratæ habent observationes in ebrietatis ministerium. Habent ergo vinum et barbari: libenter his Romani indulgent; ut et ipsi solvantur in potus, et enervati ebrietate vincantur. Nec solum vinum ebrietatem facit, sed et sicera. Denique Hebræi omnem potum qui inebriat, siceræ nomine vocant.

55. Non immerito ergo væ illis qui mane ebrietatis potum requirunt, quos conveniebat Deo laudes referre, prævenire lucem, et occurrere oratione soli justitiæ, qui suos visitat, et exsurgit nobis, si nos Christo, non vino et siceræ surgamus. Hymni dicuntur, et tu citharam tenes? Psalmi canuntur, et tu psalterium sumis aut tympanum.

* Forte sanctum ipsum audiebant aliqui militares viri, quos sibi reddere infensos nollet.

quando etiam feminæ, quas oportet sollicitiorem castitati sobrietatis adhibere custodiam, usque ad ebrietatem bibunt? Deinde surgentes, quas etiam inter secreta domus vel audiri ab alienis non convenit, vel videri, prodire audent in publicum, non velato capite, vultu procaci. Apostolus mulieres tacere etiam in Ecclesia jubet, domi viros suos præcipit interrogare. Illæ in plateis inverecundos etiam viris sub conspectu adolescentulorum intemperantium choros ducunt, jactantes comam, trahentes tunicas, scissæ amictus, nudæ lacertos, plaudentes manibus, saltantes pedibus, personantes vocibus, irritantes in se juvenum libidines motu histrionico, petulanti oculo, dedecoroso ludibrio. Spectat corona adolescentum, et fit miserabile theatrum. Inter saltantium ruinas et spectantium lapsus, cœlum impuro contaminatur adspectu, terra turpi saltatione polluitur, quæ obscœnis saltatibus verberatur.

67. Quomodo patienter loquar, pie prætercam, convenienter defleam? Vinum nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum et mulieres discedere a Deo faciunt, quod vel ebrietas, vel libido prævaricationis illecebræ sint, si singula ac separata hæc faciunt, quid facient unita? Unde non immerito ait sapiens ante nos quidam: *Mulier ebriosa, ira magna.*

68. Quid autem mirum si vino decipiuntur animæ feminarum, cum omnes illæ Tribus patrum, cum de petra biberint aquam, manna manducarent, gentes validissimas vincerent, et non erat in his ullus infirmus: ubi vero carnes desiderare cœperunt, et desideriis in Ægyptum convertebantur, nequaquam ex tot millibus hominum in terram repromissionis præter duos pervenire meruerunt? Itaque quid boni sit sobrietas, quid mali intemperantia, hinc colligere datur: quando murmurabant requirentes Ægypti delicias, a serpentibus mordebantur: quando per maris rubri transibant semitam, aquam bibebant. Non ergo veremur exemplum, non fugimus delicias, ne nos futurorum bonorum adeptione defraudent?

CAPUT XIX.

Luxuriosis exitium Esaiæ prophetia denuntiari: mare a mercatoribus, in quorum avaritiam invehitur, sollicitari non debere; cum non ad navigandum, sed ad escam, et non hominibus, sed piscibus ad perambulandum fuerit datum: postremo qua ratione navibus comparentur voluptuosi?

69. Et quid aliorum utar sententiis? Ipsi bene pasti ac luxuriosi quid sibi sperent, audiamus. Inducit enim eos Esaias propheta dicentes: *Manducemus et bibamus: cras enim moriemur.* Meritoque exclamat: *Ululate, naves Carthaginis, quæ perierunt, et non amplius erunt.* Quod est dictum de visione Tyri, quam luxuriosam urbem cognovimus. Ideoque nona visio est, non septima aut octava, quod ea neque Legem custodiat, neque Evangelii gratiam: cum et sabbato legitimo ignes libidinis adolere sit vetitum, et Evangelii serie octavus dies resurrectionis illuceat. Idem autem dies primus atque octavus, quia Dominica dies in se recurrit. Luxuria ergo nec fidem habet, nec observantiam disciplinæ: luxuria seminarium et origo vitiorum est. Nec arbitremini me adversus Apostolum dixisse, quia ille ait avaritiam radicem esse vitiorum omnium, quoniam luxuria ipsius est mater avaritiæ. Etenim cum exhauserit quis luxuriando proprias facultates, quærit postea avara compendia.

70. Audistis hodie quid lectum sit: *Mercatores,* inquit, *Phœnicum transmeantes mare in aqua multa: semen mercatorum sicut messis quæ defertur.* Vicinæ sunt istæ civitates, Tyrus, Phœnice, Sidon: vicinæ ut locis, ita et vitiis. Mercatores a negotiationibus periculosa transfretatione maris lucella quærentes. Sollicita vita hominum, inquieta conversatio, et quodam semper in turbine, ventis ipsis mobilior quibus volvitur, et huc atque illuc sæpe jactatur. Utique accusatis crebra naufragia, quis vos navigare compellit? Quasi non invidia opum et terras faciatis intutas, et ad latrocinium plurimos excitetis? Mare non ad navigandum fecit Deus, sed propter elementi pulcritudinem. Latius pelagi fudit æquora, certe ut freto includeret terras, ne longius tu

vagus et exsul errares. Sed tempestate jactatur mare. Timere ergo, non usurpare debetis. Elementum innocens nihil deliquit : temeritas humana sibi est ipsa discrimini. Denique qui non navigat, nescit timere naufragium. Dominus dixit : *Dominamini piscium maris*, non dixit : Navigate in fluctibus. Denique et propheta Jonas, qui missus est in Ninivem, ut pœnitentiam prædicaret, quia voluit navigare, ut fugeret a facie Dei, tempestate turbatur, et sorte ductus, et jactatus in mare, et exceptus a ceto est.

71. Propheta quoque David ait, cum Dei circa hominem commemoraret gratiam : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves et boves universas, insuper et pecora campi, volucres cœli, et pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Piscibus dedit, non hominibus, perambulare semitas maris. Ad escam tibi mare datum est, non ad periculum : ad cibum, non ad mercatum utere. Cur tibi periculum generas de voluptate? Cur separatioris elementi profunda rimaris? Cur inquietas mundi altiora secreta? Cur postremo sæpius sulcare atque exarare fluctus impatiens nauta contendis? Cur tentas frequenter innoxia æquora, irritas procellas? O inexplebilis avaritia mercatorum! Cedit tibi et mare, et inquietudinem tuam pelagus ferre non potest. Denique toties recurrentibus mercatoribus exaratum : *Erubesce, Sidon, dixit mare.* Tanquam fatigati elementi vox ista dicentis est : *Erubesce, Sidon*, hoc est, meos fluctus negotiator arguis, cum sis ipse fluctibus inquietior; et erubesce vel pudore, quoniam periculo non moveris. Verecundiores venti sunt, quam vestræ cupiditates. Illi habent otia sua, numquam vestra quærendi studia feriantur. Et cum otiosa tempestas est, numquam vestra otiosa sunt navigia. Versatur unda sub remige, quando quiescit a flamine.

72. *Non parturivi*, inquit, *nec peperi, nec enutrivi juvenes.* Quid me inquietant quos nescio, quos non agnosco? *Ite in Carthaginem, ululate qui inhabitatis insulas.* Supra dixit : *Ululate, naves Carthaginis.* Carthaginem etenim Tyrii condiderunt, et ideo Carthaginenses sequuntur luxuriam conditorum, transfusa in se decolora successione nequitiæ, pessimorum vitiorum deteriores hæredes. Et bene luxuriosos naves dixit. Sicut enim hæ vento, ita illi cibo jactantur et vino. Insulas repleta potu corpora inhabitant, naufragiis circumsonant, tunduntur fluctibus ebrietates, nec per diem nec per noctem quiescunt. Horum igitur mercatorum semen in aqua, messis in fluctibus est. In aqua enim labores suos seminant, ut pericula metant. In aqua eis seges pullulat, in aqua messis exuberat. Fructus ipse in aqua est, numquam tutus et solidus. Unde recte ait : Qui seminabat in terra, non introivit in negotiationem : immo qui seminabat in cœlo. Sed est bona terra, in qua quicumque seminaverit, fructus ei cœlestes orientur.

CAPUT XX.

In verborum vilitate sæpius majorem inesse efficaciam. Quomodo canticum meretricis nationum congregatio cantaverit; cum exhortatione ad morum conversionem; necnon ad peccata eleemosynis redimenda.

73. *Ululate*, inquit, *iterum, naves Carthaginis, quoniam periit munitio vestra; et erit in illa die, relinquetur Tyrus.* Et infra : *Eritque post septuaginta annos Tyrus ut canticum meretricis.* Vide quibus verbis utatur Propheta, nec refugiat verborum istiusmodi vilitatem. Nos interdum refugimus; non quod nobis, quam illis lingua sit castior, sed auctoritas inferior. Major enim vis rerum in talium expressione sermonum est; ut qui delicta non erubescunt, erubescant vel nomina delictorum. *Eritque Tyrus*, inquit, *ut canticum meretricis.* Vide ne cum aliquis illos choros viderit turpia verba cantare, dicat : Ecce Tyrus facta est ut canticum meretricis. Oraculum propheticæ annuntiationis impletum est.

74. Et subjecit : *Accipe citharam, et vagare civitas meretrix oblita, bene cithariza, multa canta, ut fiat memoria tui. Et post septuaginta annos erit Tyrus ut canticum meretricis, et visitationem faciet Deus Tyri.* Unde possumus et in bono

canticum Rahab illius meretricis accipere, quæ exploratores Jesu fideli mente suscepit. Nam et Dominus ait : *Cantavimus vobis, et non saltastis.* Et David ait : *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra,* hoc est canticum meretricis, quod ante illa meretrix in Adam et Eva terra cantavit, meretrix in populo nationum. Hæc meretrix plurimas fecit bonas meretrices, de quibus dictum est a Domino Jesu ad illum electum et seniorem populum Dei : *Publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei.*

75. Ergo quoniam tam misericordem habemus Dominum, qui etiam gravi ignoscat errori, convertamur a vitiis, non recedamus a lege, præceptum Domini quasi servuli sedulis studiis exsequamur. Quid nobis cum impuritatibus et impudicitiis? Quid cum operibus diaboli? Audistis hodie in lectione decursa quid legio dixerit : *Quid mihi et tibi est, Jesu fili Dei?* Et tu dicito, si forte vides pugnare adversum te diaboli tentamenta : Quid mihi et tibi est Belial? Ego Christi servus sum, illius redemtus sanguine, illi me totum mancipavi. Quid mihi et tibi est? Non novi opera tua, nihil tuum quæro, nihil tuum possideo, nihil tuum desidero. Quanto magis nos oportet separari a diabolo, si se ille discernit a Christo? Et si fuimus ei in aliquo obnoxii, jam non sumus : confugimus ad medicum, vulnera superiora curavit. Et si quid superest acerbitatis, medela non deerit. Et si quid injuriæ fecimus, memor non erit, qui semel donavit. Et si gravia deliquimus, magnum medicum invenimus, magnam medicinam gratiæ ejus accepimus. Magna enim medicina tollit peccata magna.

76. Habemus etiam plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus. Pecuniam habes, redime peccatum tuum. Non venalis est Dominus, sed tu ipse venalis es. Peccatis tuis venumdatus es, redime te operibus tuis, redime te pecunia tua. Vilis pecunia, sed pretiosa est misericordia. *Eleemosyna,* inquit, *a peccato liberat.* Et alibi dicit : *Redemtio viri, divitiæ ejus.* Et in Evangelio Dominus dicit : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Et veneno frequenter antidotum temperatur, hoc est, venenum veneno excluditur. Veneno mors repellitur, vita servatur. Fac et tu quasi bonus dispensator de instrumento avaritiæ subsidium misericordiæ, sinceritatis gratiam de corruptionis illecebra.

CAPUT XXI.

Prophetis etiam futura præsentia esse : item mundum ex Esaiæ vaticinio non injuria destruendum, ad quam rem illustrandam perelegans adhibetur stadii comparatio. Hujus occasione nos athletas esse atque ad coronam exerceri sedulo oportere sanctus docet; ac tandem Christum ut adventum suum maturet, apprecatur.

77. Audisti quid lectum sit hodie : *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum.* Quasi manu sanctus Propheta demonstret, quasi oculis advenientem videat judicii diem, ita dicit : *Ecce venit Dominus disperdere orbem terrarum.* Immo quia in spiritu prophetis etiam quæ futura sunt tamquam præsentia revelantur, ideo quæ videbat, nobis quoque demonstrare cupiebat, ut nos ad conversionem ab errore revocaret.

78. Nec tamen quisquam frangi debet, cum audit quia disperdet Dominus orbem terrarum. Ne forte dicat : Esto, nos gravia peccata commisimus, quid deliquit cœlum, quid terra, quid mare, ut et illa disperdat? Cur peribit tam pulcher ornatus? Angusti est animi istiusmodi opinio. Cæterum si altius spectes, invenies hoc esse pro nobis, quod putas esse contra nos : judicabis hoc esse pro mundo, quod adversum mundum arbitraris. Non semper stadium refertum est spectatoribus, non semper certaminibus inquietum, non semper concretum pulvere : sed quando certamina, tunc populus in spectaculo, luctator in scammate, pulvis in stadio. Ubi decursa certamina, conventus solvitur, discedit unusquisque aut victor ad gratiam, aut victus ad opprobrium : evehit corona victorem, victum premit verecundia, angit injuria. Si quis ergo postea ingrediatur stadium, videat vacuum celebritatis, dicat agonothetæ : Cur vacat stadium; cur silent certamina; cur solemnia feriantur? Respondebit qui agoni

præest : Oportet requiescere athletas, requiescere spectatores. Quis enim laboris est fructus, nisi requies post laborem? Similiter et orbis terrarum aliquando solvendus est, ut sit requies fatigatis.

79. Athletæ sumus, in quodam stadio decernimus spiritali. Denique bonus athleta dicebat : *Facti sumus spectaculum hujus mundi.* Et alibi : *Sic curro, non ut in incertum : sic enitor, non ut aerem cædens; sed castigo corpus meum.* Et alibi : *Superiora obliviscens, et quæ sunt priora appetens, ad destinatum sequor bravium.* Athletæ ergo sumus, legitime certandum est. Multa luctamina sunt : et qui hodie victus est, cras se reparat. Ante ad bravium contenditur, postea ad coronam. Numquid athleta otio vacat, cum semel dederit certamini nomen suum? Exercetur quotidie, ungitur quotidie. Ipse cibus ei agonisticus datur, disciplina exigitur, castimonia custoditur. Et tu dedisti nomen tuum ad agonem Christi, subscripsisti ad competitionem coronæ : meditare, exercere, ungere oleo lætitiæ, unguento exinanito. Cibus tuus cibus sobrietatis sit, nihil habeat intemperantiæ, nihil luxuriæ. Potus tuus parcior, ne quid ebrietatis obrepat : custodi corporis castimoniam, ut possis esse habilis ad coronam, ne existimatio tua offendat spectatoris affectum, ne te fautores tui negligentem videant et deserant. Spectant te Archangeli, et Potestates, et Dominationes, et illa Angelorum decem millia decem millium. Sub tantis spectatoribus erubescere, considera quam dedecorosum sit. Ingressus stadium, pulvere * rigorem animæ tuæ excita, lacertos excute. Progressus in scamma, necesse est ut excipias pulverem, subeas æstivi solis flagrantiam. Gravis æstus, sed dulcis victoria : molesta caligo pulveris, sed speciosa tolerantia. Nemo stadium pulverulentus ingreditur, sed pulverulentum reddunt certamina. Ibi colligitur pulvis, ubi palma proponitur. Nemo iterum nitidus coronatur, pulverulentum decet victoria.

80. Veni ergo, Domine Jesu, exeat corona tua, admitte victores in requiem, victos ad compunctionem. Et si disperdis orbem terrarum, plura sunt invisibilia opera tua, quam quæ vidimus. Qui angustioris est animi, illa non cernit, dolet quod disperdas orbem terrarum : sed qui novit spectare quæ invisibilia sunt, gaudet ut venias, et omnes liberes. Gaudent athletæ qui possunt dicere : *Veniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra.* Gaudebit creatura mundi, ut a vanitate mundi istius liberetur, quæ nunc congemiscit et parturit; quia vanitati etiam illa creatura subjecta est, donec multiplicetur adoptio filiorum, et totius corporis redemtio compleatur. In bono ergo disperdet orbem terrarum. Erit etenim cœlum novum, et nox non erit amplius. Denique revelabit, inquit, faciem ejus, ut revelata facie spectemus gloriam Christi.

CAPUT XXII.

Fugiendas comessationes, ne se a nobis Moyses cum levitis separet, et quomodo adhuc veniat. Item quosnam rescindi jubeat Apostolus? Post hæc nondum baptizati ad hanc tantam gratiam invitantur, explosis ad extremum quorumdam excusationibus.

81. ADVERTAMUS ergo in stadio constituti quantis aut delectationi aut dolori erimus, qui nunc fautores nobis sunt, ne pro nobis incipiant erubescere. Sicut enim *erit gaudium in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente*, ita erit mœstitia super eo qui, non exorata venia *, cursum hujus vitæ confecerit. Castigemus ergo corpus nostrum jejuniis, fugiamus indecoras comessationes. Caveamus ne nobis dicatur : Ululate a vino. Ne veniat Moyses, et levitas advocet : et quicumque paratus ad Dominum armatam dexteram gerat, separet se ab his qui manducando et bibendo gravia contraxere peccata. Et hodie Moyses venit, cum Lex recensetur : Moyses vocat, cum Lex præcipit.

* Solebant luctatores postquam inuncti fuissent, ne membra ceromate lubrica prehendi non possent, sibi pulverem adspergere, quod αφην facere dictitabant.

* Voces ex arena petitæ.

Ne populum extrema toties exoret arena.
Horat. Epist. l. 1.

82. Apostolus docet ut separemus nos ab omni fratre inquiete agente. Percutiamus eum gladio spirituali, qui est verbum Dei. Non fratris, non propinqui accipiamus personam : sed omnem immundum a Christi secernamus altaribus; ut emundet et corrigat lapsus suos, quo ad sacramenta Christi redire mereatur.

83. Si quis autem non est baptizatus, securior convertatur remissionem accipiens peccatorum. Siquidem baptismus velut ignis quidam peccata consumit; quia Christus in igne et spiritu baptizat. Denique hunc typum legis in Regnorum libris, ubi Elias super altare ligna imposuit, et dixit ut mitterent super de hydriis aquam, et dixit: *Iterate, et iteraverunt;* et dixit : *Iterate tertio, et iteraverunt tertio;* et cum manaret aqua, precatus est Elias, et ignis descendit de cœlo. Tu es homo super altare, qui ablueris aqua, cujus exuritur culpa, ut vita renovetur. Lignum enim et stipulam consumit ignis. Noli timere ignem per quem illuminaris. Ideo tibi dicitur : *Accedite ad eum, et illuminamini.* Suscipite jugum Christi. Nolite timere quia jugum est: festinate, quia leve est. Non conterit colla, sed honestat. Quid dubitatis; quid procrastinatis? Non alligat cervicem vinculis, sed mentem gratia copulat: non necessitate constringit, sed voluntatem boni operis dirigit.

84. Quid negas adhuc esse temporis? Omne tempus opportunum ad indulgentiam. Si aurum tibi offeram, non mihi dicis : Cras veniam, sed jam exigis. Aurum accipere nemo differt, nullus excusat : redemtio animæ promittitur, et nemo festinat. Johannes in pœnitentiam baptizabat, et omnis Judæa conveniebat : Christus baptizat in Spiritu : Christus gratiam dispensat, et cum fastidio convenitur. Typum baptismatis demonstravit Elias, et cœlum aperuit quod fuit clausum tribus annis et sex mensibus. Quanto majora munera veritatis sunt? Aperuit utique cœlum non pluvia descendens, sed adscendens gratia. Nemo enim nisi per aquam et Spiritum adscendit in regnum cœlorum. Clauserat cœlum hominibus perfidia, sed aperuit fides.

85. Patebat et ante hoc cœlum hominibus. Denique Enoch raptus ad cœlum est. Iterum clausum est : sed aperuit Elias qui raptus est curru igneo. Et vos potestis adscendere, si sacramenti gratiam consequamini. Quousque delectationes, quousque comessationes? Instat judicii dies : dum differs gratiam, mors appropinquat. Quis dicat : Nunc mihi non vacat, occupatus sum, non mihi demonstres lumen, nolo tam cito me redimas, non mihi adhuc opus est regnum cœleste? Nonne hoc dicit qui excusat se a baptismate? Et quanta gratia renovaris, o homo! Purgaris, et non exureris : sanaris, et non doles : reformaris, et non dissolveris : ictum mortis non excipis, et resurgis. Et adhuc dissimulas, adhuc exspectas ut vivas sæculo, postea te reservas Deo. Ignoras quod Cain propterea displicuerit sacrificium, quoniam non primitiva obtulit, sed primitivus ipse perfunctus est, de sequentibus munus Deo tentavit offerre : Abel autem primitiarum suarum oblatione prælatus, meruit insigni pietatis laudari oraculo.

DE NABUTHE JEZRAELITA

LIBER UNUS*.

CAPUT I.

Quomodo exemplo Nabuthe et Achab pauperes quotidie a divitibus opprimantur; cum tamen natura omnes æquales produxerit, et sepulcrum æquales accipiat: qua de re Ambrosius fastum ac stultitiam divitum insectatur.

1. NABUTHE historia tempore vetus est, usu quotidiana. Quis enim divitum non quotidie concupiscit aliena? Quis opulentissimorum non exturbare contendit agellulo suo pauperem, atque inopem aviti ruris eliminare finibus? Quis contentus est suo? Cujus non inflammet divitis animum vicina possessio? Non igitur unus Achab natus est: sed, quod pejus est, quotidie Achab nascitur, et numquam huic sæculo moritur. Si unus occidit, adsurgunt plurimi: plures qui rapiant, quam qui amittant. Non unus Nabuthe pauper occisus est: quotidie Nabuthe sternitur, quotidie pauper occiditur. Hoc metu percitum humanum genus cedit jam suis terris, migrat cum parvulis pauper onustus pignore suo: sequitur uxor illacrymans tamquam ad bustum prosequatur maritum. Minus tamen deplorat illa, quæ deflet suorum funera; quia etsi amisit conjugis præsidium, sepulcrum tenet: et si filios non tenet; tamen exsules non dolet, non ingemit graviora funeribus teneræ prolis jejunia.

2. Quousque extenditis, divites, insanas cupiditates? Numquid soli inhabitabitis super terram? Cur ejicitis consortem naturæ, et vindicatis vobis possessionem naturæ? In commune omnibus divitibus atque pauperibus terra fundata est, cur vobis jus proprium soli divites arrogatis? Nescit natura divites, quæ omnes pauperes generat. Neque enim cum vestimentis nascimur, nec cum auro, argentoque generamur. Nudos fudit in lucem, egentes cibo, amictu, poculo: nudos recipit terra quos edidit, nescit fines possessionum sepulcro includere. Cespes angustus æque et pauperi abundat et diviti: et terra quæ viventis non cepit affectum, totum jam divitem capit. Nescit ergo natura discernere quando nascimur, nescit quando deficimus. Omnes similes creat, omnes similes gremio claudit sepulcri. Quis discernat species mortuorum? Redoperi terram; et si potes, divitem deprehende. Eruderato paulo post tumulum, et si cognoscis egentem, argue; nisi forte hoc solo quod cum divite plura pereunt.

3. Sericæ vestes, et auro intexta velamina, quibus divitis corpus ambitur, damna viventium, non subsidia defunctorum sunt. Unguentum accipis dives, et fœtidus es: perdis alienam gratiam, nec acquiris tuam. Hæredes relinquis qui litigent. Hæredibus relinquis depositum magis hæreditarium, quam commodum voluntarium, qui id quod relictum est minuere ac violare formident. Si frugi hæredes sunt, custodiunt: si luxuriosi, exhauriunt. Itaque aut bonos hæredes perpetua condemnas sollicitudine: aut malos dimittis, quo tua facta condemnent.

CAPUT II.

Divites quanto magis abundant censu, tanto pauperiores esse affectu. Id Achab et Nabuthe contentione planum fit. Mox proposito Scrip-

* Nihil aliud continet liber iste quam unum aut alterum sermonem, quos Ambrosius in divites a quibus tenuiores homines immanissime diripiebantur, toto mentis ardore pronuntiavit. Qua autem ætate id factum sit, nil obesse videtur quominus anno 395 aut alio proximo attribuatur.

turæ textu, petitio illa *da mihi* quam abjecta sit, perpenditur.

4. Sed quid arbitraris quod dum vivis, abundas omnibus? O dives, nescis quam pauper sis, quam inops tibi ipse videaris, qui te divitem dicis! Quanto plus habueris, plus requiris : et quidquid acquisieris, tamen tibi adhuc indiges. Inflammatur lucro avaritia, non restinguitur. Quasi gradus quosdam cupiditas habet : quo plures adscenderit, eo ad altiora festinat, unde sit gravior ruina lapsuro. Tolerabilior tamen iste cum minus haberet : census sui contemplatione mediocria requirebat; accessione patrimonii accessit cupiditatis augmentum. Non vult esse degener votis, pauper in desideriis. Ita duo intolerabilia simul jungit, ut ambitiosam spem divitis augeat, et non deponat mendicitatis affectum. Denique docet nos scriptura divina quam misere egeat, mendicet abjecte.

5. Rex Achab in Israel erat, et pauper Nabuthe. Ille regni opibus adfluebat : iste angusti soli cespitem possidebat. Nihil pauper de possessionibus divitis concupivit : rex sibi egere visus est, quia vineam habebat pauper vicinus. Quis igitur tibi pauper videtur; qui contentus est suo, an qui concupiscit alienum? Alter certe pauper censu videtur, alter est pauper affectu. Affectus dives egere non novit : census abundans nequit avari pectus replere. Ideoque dives cupidus in invidia possessionis, et paupertatis querela est. Sed jam Scripturæ verba consideremus.

6. *Et factum est*, inquit, *post hæc verba, erat vinea Nabuthe Jezraelitæ in Israel juxta domum Achab regis Samariæ. Et locutus est Achab ad Nabuthe dicens : Da mihi vineam tuam, et erit mihi in hortum olerum; quoniam propinquat domui meæ : et dabo tibi pro ea aliam vineam : si vero placuerit tibi, dabo tibi pecuniam pro vinea ista, et erit mihi in hortum olerum. Et dixit Nabuthe ad Achab : Non fiat hoc a Deo, ut dem tibi hæreditatem patrum meorum. Et turbatus est spiritus ejus, et dormivit in lecto suo, et velavit faciem suam, et non manducavit panem.*

7. Exposuerat supra scriptura divina, quia Elisæus cum esset pauper, reliquit boves suos, et cucurrit ad Eliam, et occidit eos, et erogavit populo, et adhæsit Prophetæ. Ad condemnationem igitur præmissa sunt divitis, qui in isto rege describitur, eo quod habens beneficia Dei, sicut iste Achab, cui Dominus et regnum donavit, et pluviam Eliæ vatis oratione concessit, divina mandata violaverit.

8. Audiamus ergo quid dicat : *Da mihi*, inquit. Quæ alia vox egentis est? Quæ vox alia stipem publicam postulantis, nisi *Da mihi*, hoc est, da mihi, quia egeo : da mihi, quia aliud vivendi subsidium habere non possum : da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumtus ad alimentum, ad indumentum substantia : da mihi, quia tibi Dominus dedit unde largiri debeas, mihi non dedit : da mihi, quia nisi tu dederis, habere non potero : da mihi, quia scriptum est : *Date eleemosynam*. Hæc quam abjecta, quam vilia! Non habent enim humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium. In ipsa autem dejectione quanta impudentia! *Da mihi*, inquit, *vineam tuam*. Confitetur alienam, ut poscat indebitam.

9. *Et dabo*, inquit, *tibi pro ea aliam vineam*. Dives quod suum est quasi vile fastidit : quod enim alienum est, quasi pretiosissimum concupiscit.

10. *Si vero placuerit tibi, dabo tibi pecuniam*. Cito reprehendit errorem suum, pecuniam offerendo pro vinea. Nihil enim vult alterum possidere, qui totum desiderat suis possessionibus occupare.

CAPUT III.

Non tam propter utilitatem divites aliena concupiscere, quam ut alios homines excludant. Quam inane sit illud desiderium, quod eos brutis ipsis inferiores esse convincit : quam etiam turpe sit paternam possessionem ob luxuriam divendere : postremo quam impatienter divites repulsam ferant!

11. *Et erit mihi*, inquit, *in hortum olerum*. Hæc erat igitur omnis insania, hic omnis furor, ut spatium vilibus oleribus quæreretur. Non tam ergo ipsi

cupitis quasi utile possidere; sed alios vultis excludere. Major vobis cura de pauperum spoliis, quam de vestris emolumentis est. Injuriam vestram putatis, si quid pauper habeat, quod dignum possessione divitis æstimetur. Damnum vestrum creditis, quidquid alienum est. Quid vos delectant naturæ dispendia? Universis creatus est mundus, quem pauci divites vobis defendere conamini. Non enim terrena tantum possessio, sed cœlum ipsum, aer, mare, in usum paucorum divitum vindicatur. Hic aer, quem tu diffusis includis possessionibus, quantos alere populos potest? Numquid Angeli divisa cœli spatia habent, ut tu terram positis distinguas terminis?

12. Clamat Propheta : *Væ iis qui jungunt domum ad domum, et villam ad villam!* Et arguit eos inefficacis avaritiæ. Fugiunt enim cohabitare hominibus, et ideo excludunt vicinos : sed fugere non possunt; quia cum hos excluserint, alios rursum inveniunt : et cum illos propulsaverint, ad aliorum necesse est eos viciniam pervenire. Soli enim super terram habitare non possunt. Aves avibus se adsociant, denique ingentis plerumque agminis volatu cœlum obtexitur : pecus pecori adjungitur, pisces piscibus : nec damnum ducunt, sed commercium vivendi, cum plurimum comitatum capessunt, et quoddam munimentum solatio frequentioris societatis affectant. Solus tu, homo, consortem excludis : includis feras, struis habitacula bestiarum, destruis hominum. Inducis mare intra prædia tua, ne desint belluæ : producis fines terræ, ne possis habere finitimum.

13. Audivimus vocem divitis aliena quærentis : audiamus vocem pauperis propria vindicantis. *Non fiat*, inquit, *hoc a Deo, ut dem tibi hæreditatem patrum meorum.* Quasi quamdam contagionem sui pecuniam esse divitis arbitratur, quasi dicat : *Pecunia tua tecum sit in perditionem*; ego autem hæreditatem patrum meorum non possum vendere. Habes quod sequaris dives, si sapias; ut non vendas agrum tuum pro nocte meretricis : non transfundas jus tuum pro sumtu comessationis, deliciarumque impensis : non adjudices domum tuam ad ludum aleæ, ne jus hæreditariæ pietatis amittas.

14. His auditis, turbatus est spiritus avari regis : *et dormivit in lecto suo, et velavit faciem suam, et non manducavit panem suum.* Lugent divites, si non potuerint aliena diripere : si suis pauper non cesserit facultatibus, vim mœroris tegere non possunt. Dormire desiderant, velant faciem suam; ne quidquam in orbe terrarum alienum videant, ne quidquam in hoc mundo non esse suum noverint, ne audiant vicinum juxta se aliquid possidere, ne audiant pauperem sibi contradicentem. Horum sunt animæ, quibus dicit Propheta : *Mulieres divites exsurgite.*

CAPUT IV.

Cur dicatur Achab panem suum non manducasse? Abstinentiæ divitum ac pauperum elegans comparatio. Quanta sit stultitia hæredibus opes sollicite comparare; deque divitis cujusdam sordibus.

15. *Et non manducavit*, inquit, *panem suum*; quoniam quærebat alienum. Etenim divites magis alienum panem, quam suum manducant, qui rapto vivunt, et rapinis sumtum exercent suum. Aut certe non manducavit panem suum volens se morte multare, quod ei aliquid negaretur.

16. Compara nunc affectum pauperis. Nihil habet, et jejunare voluntarius nisi Deo nescit, jejunare nisi ex necessitate non novit. Divites, eripitis quidem pauperibus universa, aufertis omnia, nihil relinquitis : pœnam tamen pauperum vos potius, divites, sustinetis. Illi jejunant, si non habeant, vos cum habetis. A vobis igitur prius pœnam exigitis, quam pauperibus irrogatis. Vos igitur vestro affectu luitis miseræ paupertatis ærumnas : et pauperes quidem non habent quo utantur; vos autem nec ipsi utimini, nec alios uti sinitis. Eruitis aurum de metalli venis, sed rursum absconditis illud. Quantorum vitas in illo infoditis auro?

17. Cui illa servantur, cum legeritis de altero divite : *Thesauros condit, et*

ignorat cui congregat eos? Hæres otiosus exspectat, hæres fastidiosus increpat, quod sero moriamini. Odit incrementa hæreditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miserius, quando nec apud illum cui laboratis, gratiam derelinquitis? Propter illum totis mœstam diebus toleratis famem, quotidiana mensæ vestræ damna metuentes : propter illum diurna adornatis jejunia *.

18. Novi ego divitem in agrum proficiscentem, panes breviores urbe delatos numerare solere; ut pro numero panis æstimaretur quot dies in agro futurus esset. Nolebat obsignatum aperire horreum; ne quid de condito minueretur. Panis unus singulis diebus deputabatur, qui tenacem vix satiare posset. Comperi etiam veri fide, si quando ei ovum esset appositum, queri quod pullus esset occisus. Hoc ideo scribo, ut cognoscatis vindicem esse Dei justitiam, quæ lacrymas pauperum vestro ulciscatur jejunio.

CAPUT V.

Multorum pauperum sanguine ac vita constare divitum mensas; atque inibi de patre quodam, cujus a divite coacti ad vendendum filium dolor ac æstus animi pulcherrime describuntur: item immanem esse divitum duritiem, quam sumtu suo et luxu ipsæ quoque augent mulieres.

19. Quam religiosum esset jejunium, si sumtum convivii tui deputares pauperibus! Tolerabilior jam dives ille, cujus de mensa ea quæ cadebant, pauper Lazarus colligebat saturari cupiens: sed etiam ipsius mensa multorum pauperum constabat sanguine; et ipsius pocula, multorum quos ad laqueum coegerat, rorabant cruorem.

20. Quanti necantur, ut vobis quod delectat, paretur? Funesta fames vestra, funesta luxuries. Ille de summis culminibus ruit, ut frumentis ampla vestris receptacula præpararet. Ille de sublimi cacumine altæ arboris decidit, dum genera uvarum explorat, quas deferat, quibus digna convivio tuo vina fundantur. Ille mari mersus est, dum veretur ne piscis mensæ tuæ desit, aut ostrea. Ille brumali frigore dum lepores investigare, aut laqueis studet aves captare, diriguit. Ille ante oculos tuos, si quid forte displicuit, verberatur ad mortem, atque ipsas epulas fuso respergit cruore. Denique dives erat qui sibi ad mensam caput prophetæ pauperis jussit adferri: et aliud unde saltatrici præmium solveret, non invenerat, nisi ut pauperem juberet occidi.

21. Vidi ego pauperem duci, dum cogeretur solvere quod non habebat, trahi ad carcerem, quia vinum deesset ad mensam potentis; deducere in auctionem filios suos, ut ad tempus pœnam differre posset. Invento forte aliquo qui in illa necessitate subveniret, redit ad hospitium cum suis pauper, direpta spectans omnia, nihil sibi ad cibum relictum, ingemiscens filiorum famem, dolens quod eos non potius ei qui posset pascere, vendidisset. Redit ad consilium, vendendi sumit arbitrium. Compugnabant tamen inopiæ injuria, et paternæ pietatis gratia: fames urgebat ad pretium, natura ad officium: commori filiis paratus, quam a filiis separari; sæpe gradum protulit, sæpe revocavit. Vicit tamen in eo necessitas, non voluntas, et ipsa concessit pietas necessitati.

22. Consideremus nunc patriæ mentis procellas exæstuantes, quem de liberis prius traderet. Quem, inquit, vendam priorem? Scio enim quod non satis est unius pretium ad pastum reliquorum. Hoc solum dives fœcunditas ad ærumnam. Quem offeram? Quem frumenti auctionator libenter adspiciet? Primogenitum offeram? Sed primus me patrem vocavit. Hic est major ex filiis, quem congrue honoro seniorem. Sed juniorem dabo? At istum teneriore amore complector. Illum erubesco, hujus misereor: illius gradum suspiro, hujus ætatem: ille jam sentit ærumnam, iste ignorat: flectit me illius dolor, hujus inscitia. Ad alios me conferam? Ille mihi plus blanditur, iste plus verecundatur: ille parenti similior, hic utilior: in illo imaginem meam vendo, in isto spem meam prodo. Me miserum! Non invenio quid faciam, non habeo quid eli-

* Est diurna adornare jejunia, in singulos dies jejunia parare ac disponere.

gam. Circumvallant me facies calamitatum, ærumnarum chorus.

23. Ferina hæc rabies est, eligere quem tradas. Feræ ipsæ cum pericula imminere proli ac sibi sentiunt, solent eligere quos liberent, non quos offerant. Quomodo igitur discernam affectum naturæ? Quomodo obliviscar, quomodo exuam patris mentem? Quomodo filii auctionem constituam? Quo sermone paciscar pretium? Quibus tradam manibus in servitutem filium? Quibus oculis adspiciam servientem? Quibus osculis discedenti valedicam? Quibus factum excusem sermonibus? Fili, ego te pro meo cibo vendidi. Funestior ergo jam pauperis mensa, quam divitis. Ille addicit alienos, ego meum vendo : ille necessitatem imponit : ego adfero voluntatem. Ut sit excusabilior causa, adjiciam : Fili, pro fratribus tuis servies, ut illis quærantur alimenta. Et Joseph a fratribus suis in servitutem venumdatus est, postea et ipsos et patrem pavit. Respondebit et ille : Sed non eum vendidit pater, at flevit amissum : sed postea etiam ipse in potestatem divitis venit, et vix potuit liberari. Postea genus ejus divitiis Ægypti multa ætate servivit. Vende me postremo, pater, ea conditione, ne divites emant.

24. Hæsi, fateor : verum quid faciam? Nullum vendam? Sed dum unum considero, omnes videbo fame pereuntes. Si unum tradam, quibus oculis videbo cæteros de mea impietate suspectos, ne alios quoque vendam? Quo pudore regrediar domum? Quomodo intrabo? Quo habitabo affectu, qui mihi abnegavi filium, quem non morbus absumsit, non mors abstulit? Qua conscientia considerabo mensam meam, quam sicut novella olivarum in circuitu tot filii vestiebant.

25. Hæc pauper te præsente deplorat, et tibi avaritia aurem obstruit, nec mens tua facti miserabilis horrore mollitur. Totus populus ingemiscit, et solus dives non flecteris, nec audis Scripturam dicentem : *Perde pecuniam propter fratrem, et amicum, et non abscondas eam sub lapide in mortem.* Et quia non audis, ideo exclamat Ecclesiastes dicens : *Est languor malus, quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas.* Sed fortasse redeas domum et cum uxore conferas : illa te hortetur ut redimas venumdatum. Immo magis hortabitur ut mundum muliebrem conferas, unde potes vel parvo pauperem liberare. Illa tibi imponet sumtuum necessitatem; ut gemma bibat, in ostro dormiat, in argentea sponda recumbat, auro oneret manus, cervicem monilibus.

26. Delectantur et compedibus mulieres, dummodo auro ligentur. Non putant onera esse, si pretiosa sint: non existimant vincula esse, si in his thesauri coruscent. Delectant et vulnera; ut aurum auribus inseratur, et margaritæ dependeant. Habent et gemmæ pondera sua, habent et vestimenta frigora sua. Sudatur in gemmis, algetur in sericis; tamen pretia juvant: et quæ natura aversatur, commendat avaritia. Smaragdos, et hyacinthos, beryllum, achatem, topazyon, amethystum, jaspin, sardion, summo quærunt furore: vel si dimidium patrimonii petatur, non parcunt dispendio, dum indulgent cupiditati. Non abnuo gratum quemdam lapidum istorum esse fulgorem, sed tamen lapidum. Et ipsi admonent contra naturam expoliti, ut saxorum deponerent asperitatem, rigorem magis mentis esse expoliendum, quam lapidum.

CAPUT VI.

Quam nulla sit opum efficacia : et cur illæ divitiæ appellentur? Miseriorem esse divitum quam mancipiorum servitutem : ubi locus hic Evangelii, *quid faciam.... destruam horrea mea, etc.* pie ac facunde expenditur.

27. Quis artifex unum diem vitæ hominis potuit adjungere? Quem divitiæ ejus ab inferis redemerunt? Cujus ægritudinem pecunia mitigavit? *Non in abundantia divitiarum,* inquit, *vita ejus.* Et alibi : *Nihil prosunt thesauri injustis : justitia autem liberat a morte.* Merito clamat Propheta : *Divitiæ si adfluant, nolite cor apponere.* Quid enim mihi prosunt, si me a morte liberare non possunt? Quid mihi prosunt, si mecum post mortem esse non possunt? Hic acqui-

runtur, hic relinquuntur. Somnium igitur loquimur, non patrimonium. Unde bene ait idem Propheta de divitibus : *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis;* hoc est dicere : Nihil invenerunt in operibus suis divites, qui nihil pauperibus contulerunt : nullius juverunt inopiam, nihil ad utilitatem suam proficiens reperire potuerunt.

28. Ipsum nomen considera. Ditem dicunt gentiles inferorum præsulem, arbitrum mortis Ditem appellant et divitem, quod nisi mortem dives inferre non noverit, cui regnum de mortuis, cui sedes inferi sunt. Quid est enim dives, nisi quidam inexplebilis gurges divitiarum, inexplebilis auri fames ac sitis? Quo plus hauserit, plus inardescit. Sic Propheta admonet : *Qui diligit,* inquit, *argentum, non satiabitur argento.* Et infra idem : *Et quidem hoc pessimus languor. Sicut enim fuit, ita et abiit, et abundantia ejus laborat in ventum. Et quidem omnes dies ejus in tenebris, et luctu, et iracundia multa, et languore, et ira;* ut tolerabilior sit conditio servulorum. Illi enim hominibus serviunt, iste peccato. Sic inquit Apostolus : Qui enim facit peccatum, servus est peccati. Semper in laqueis, semper in vinculis est : numquam liber a compedibus, quia semper in criminibus. Quam misera servitus, servire peccatis!

29. Naturæ ipsius nescit munia, nec somni ipsius novit vices, aut cibi fungitur suavitate, cujus nullum est immune servitium. Dulcis enim somnus servi, etsi modicum vel multum edat : at satiato divitiis, non est qui eum sinat dormire *. Excitat eum cupiditas, exagitat cura pervigil aliena rapiendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas proventuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia. Unde illi diviti, cujus possessio uberes fructus adtulit, qui *cogitavit intra se dicens : Quid faciam, quod non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit : Hoc faciam, destruam horrea mea, et majora faciam; illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, et dicam animæ meæ : Anima, habes multa bona in annos multos posita, requiesce, manduca, bibe, epulare;* respondit Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te : quæ autem parasti, cujus erunt?* Ne ipse quidem Deus eum dormire permittit. Interpellat cogitantem, excitat dormientem.

30. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui de abundantia divitiarum suarum sollicitatur, et in ubertate fructuum vocem egentis emittit. *Quid faciam,* inquit? Nonne hæc pauperis vox est, non habentis subsidia vivendi? Egens omnium huc atque illuc respicit, scrutatur hospitium, nihil invenit ad usum alimenti : considerat nihil miserius quam fame confici, et cibi indigentia mori : quærit mortis compendia, et tolerabiliora obeundi supplicia rimatur: arripit gladium, suspendit laqueum, ignem adolet, explorat venenum; et inter hæc quid eligat dubius, dicit: *Quid faciam?* Deinde vitæ hujus suavitate revocatus cupit revocare sententiam, si possit vivendi substantiam reperire. Adspicit nuda omnia, vacua omnia, et ait: *Quid faciam?* Unde mihi alimenta, unde vestitus? Volo vivere, si habeam quomodo possim vitam hanc sustinere: sed quibus cibis, quibus subsidiis?

31. *Quid faciam,* inquit, *quod non habeo?* Clamat se dives non habere. Paupertatis hic sermo est. de inopia queritur abundans fructibus. *Non habeo,* inquit, *quo congregem fructus meos.* Putares illum dicere : Non habeo fructus, unde vivendum est mihi. Beatus qui de abundantia periclitatur; immo miserior iste fœcunditatibus suis, quam pauper, cui periculum de egestate est. Habet ille unde excuset ærumnam, habet certe injuriam, non habet culpam : iste non habet quem præter se arguat.

32. Et dixit : *Hoc faciam, horrea mea destruam.* Putes adhuc dicere illum, Aperiam horrea mea, ingrediantur qui tolerare famem non queunt, veniant inopes, intrent pauperes, repleant sinus suos, destruam parietes qui excludunt

* LXX Interpret. *Eccles.* 5. 11, Τῷ ἐμπλησθέντι του πλουτῆσαι ουκ ἐστι αφιων αυτον του ὑπνῶσαι.

esurientem. Ut quid ego abscondam, cui Deus facit abundare quod largiar? Ut quid repagulis portarum claudam frumenta, quibus Deus totum replevit camporum ambitum, quæ sine custode nascuntur et abundant.

CAPUT VII.

Eumdem locum B. Doctor prosequitur, ostenditque avaros cum de bonis benefacere deberent, malle pecunias in ædificando consumere; ipsosque magis enormitate pretiorum, quam ubertate proventuum delectari: quos tamen docet quo fructus suos secure possint recondere.

33. VICTA est spes avari. Rumpuntur vetusta horrea messibus novis. Minus, inquit, habui, et frustra servavi: plus natum est, et cui congrego? Dum incrementa pretiorum aucupor, amisi usum beneficiorum. Quantas anni superioris frumento potui animas pauperum reservare? Hæc me magis servare delectarent pretia, quæ non nummo æstimantur, sed gratia. Imitabor sanctum Joseph humanitatis prædicatione: clamabo voce magna: Venite pauperes, edite panes meos, expandite gremium, suscipite frumentum. Fœcunditas divitis, totius orbis abundantia, omnium debet esse fertilitas. Tu vero non hoc dicis, sed ais: *Destruam horrea mea*. Recte destruis ea, a quibus nullus pauper onustus revertitur. Horrea iniquitatis sunt receptacula, non pietatis subsidia. Recte destruit qui sapienter ædificare non novit. Destruit sua dives, qui nescit æterna: destruit horrea, qui non novit sua frumenta dividere, sed claudere.

34. *Et majora*, inquit, *faciam*. Infelix, vel id dispensato pauperibus, quod pro sumtu ædificationis impendis. Dum liberalitatis gratiam refugis, damna ædificationis exsolvis.

35. Et addidit: *Illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi, et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona*. Conficitur avarus semper ubertate proventuum, dum vilitatem alimoniæ calculatur. Fœcunditas enim universorum est, sterilitas soli avaro est quæstuosa. Delectatur magis enormitate pretiorum, quam abundantia copiarum; et mavult habere quod solus, quam quod cum omnibus vendat. Vide timentem ne superfluat cumulus frumentorum, ne super horrea redundans transfundatur in pauperes, et boni alicujus occasio indigentibus acquiratur. Soli sibi partus terrarum vindicat dives, non quo ipse uti velit, sed aliis denegare.

36. *Habes*, inquit, *multa bona*. Nescit avarus bona, nisi ea quæ quæstuosa sunt, nominare. Sed acquiesco ei, ut bona dicantur quæ sunt pecuniaria. Cur ergo de bonis facitis mala, cum de malis bona facere debeatis? Scriptum est enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Ei ergo qui uti sciat, bona sunt: ei qui uti nesciat, recte mala. *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in æternum*. Quid hoc melius? Bona sunt, si pauperibus largiaris, in quo tibi debitorem Deum quadam pietatis fœneratione constituas. Bona sunt si aperias horrea justitiæ tuæ, ut sis panis pauperum, vita egentium, oculus cæcorum, orbatorum infantium pater.

37. Habes unde facias, quid vereris? Tua te voce convenio. Habes multa bona in annos multos posita, potes et tibi et aliis abundare. Habes fœcunditatem publicam, quid destruis horrea tua? Ostendo tibi ubi melius tua frumenta custodias, ubi bene sepias, ut fures ea tibi auferre non possint. Include ea in corde pauperum, ubi ea nullus gurgulio consumat, nulla corrumpat vetustas. Habes apothecas, inopum sinus: habes apothecas, viduarum domos: habes apothecas, ora infantium, ut dicatur tibi: *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*. Istæ sunt apothecæ, quæ maneant in æternum: ista horrea, quæ fæcunditas futura non destruat. Nam quid iterum facias, si tibi plus natum fuerit anno sequenti? Iterum ergo et illa destrues, quæ nunc facere paras, et majora facies. Dat enim tibi fœcunditatem Deus, ut aut vincat aut condemnet avaritiam tuam; quo excusationem habere non possis: tu vero quod per te multis nasci voluit, tibi soli reservas, immo et tibi adimis; magis enim servares tibi, si dispertireris aliis. Bonorum enim fructus munerum in eos ipsos qui contulerint, revertuntur,

et gratia liberalitatis in auctorem redit. Denique scriptum est: *Seminate vobis ad justitiam.* Esto spiritalis agricola, sere quod tibi prosit. Bona satio in corde viduarum. Si terra tibi reddit fructus uberiores quam acceperit, quanto magis misericordiæ remuneratio reddet multiplicatiora quæ dederis?

CAPUT VIII.

Incogitantem avarum morte urgeri, eumque jure stultum vocitari memorato Evangelii loco: quanto melius pecuniæ distribuantur, quam retineantur; et quam inepte sese ab impertienda eleemosyna divites excusent?

38. Deinde, homo, nescis quia terræ partum prævenit dies mortis, misericordia autem incursum mortis excludit? Adsistunt jam qui reposcant animam tuam, et tu adhuc differs operum fructus tuorum. Adhuc tu tibi tempora vivendi longa metaris? *Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a te.* Bene ait nocte; nocte enim anima avari reposcitur: a tenebris incipit, et in tenebris perseverat. Avaro semper nox est, dies justo, cui dicitur: *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Stultus autem sicut luna mutatur: justi autem fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.* Recte arguitur stultitiæ, qui in manducando et bibendo locarit spem suam. Et ideo ei tempus mortis urgetur, secundum quod dictum est ab ipsis qui gulæ serviunt: *Manducemus et bibamus; cras enim moriemur.* Recte dicitur stultus, quia animæ suæ corporalia subministrat; quia recondit quæ cui servet, ignorat.

39. Et ideo ei dicitur: *Quæ autem parasti, cujus erunt?* Quid quotidie metiris, et numeras, et obsignas? Quid aurum trutinas, argentum ponderas? Quanto melius est liberalem esse dispensatorem, quam sollicitum custodem! Quantum tibi prodesset ad gratiam multorum pupillorum patrem nominari, quam innumeras stateras in sacculo obsignatas habere! Pecunia etenim hic relinquitur: gratia autem operum bonorum nobiscum ad judicem meriti defertur.

40. Sed fortasse dicas, quod vulgo soletis dicere: Non debemus ei donare, cui Deus ita maledixit, ut eum egere vellet. Sed non pauperes maledicti, cum scriptum sit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Non de paupere, sed de divite Scriptura dicit: *Captans pretia frumenti, maledictus erit.* Deinde non requiras quid unusquisque mereatur. Misericordia non de meritis judicare consuevit, sed necessitatibus subvenire: juvare pauperem, non examinare justitiam. Scriptum est enim: *Beatus qui intelligit super egenum et pauperem.* Quis est qui intelligit? Qui compatitur ei, qui advertit consortem esse naturæ, qui cognoscit quod et divitem et pauperem fecit Dominus, qui scit quod sanctificet fructus suos, si de his delibet aliquam pauperibus portionem. Ergo cum habeas unde benefacias, ne differas dicens: Cras dabo, ne largiendi amittas copiam. Periculosa est de alterius salute dilatio. Potest fieri ut dum tu differs, ille moriatur. Magis ante mortem præcurre, ne forte avaritia te et cras impediat, et promissa fraudentur.

CAPUT IX.

Quomodo Jezabel quæ est avaritia, divitibus possessionem quam contra justitiam desiderant, polliceatur.

41. Sed quid dicam, ne differas liberalitatem? Utinam non approperes rapinam: utinam quod concupieris, non extorqueas: utinam alienum non petas, negatum prætermittas, excusatum patienter feras, non audias illam Jezabel quæ est avaritia, quodam profluvio vanitatis dicentem: *Ego tibi dabo possessionem quam desideras.* Tu tristis es, quia vis mensuram considerare justitiæ, ut alienum non eripias: ego habeo mea jura, habeo meas leges; calumniabor ut spoliem: et ut possessio pauperis eripiatur, vita pulsabitur.

42. Quid enim aliud in illa historia, nisi divitum avaritia describitur, quæ est vanum profluvium, quod omnia fluvii modo rapiat, et nulli usui profutura transducat? Hæc est Jezabel non una, sed multiplex: non unius temporis, sed temporum plurimorum: hæc omnibus dicit, sicut illa dixit viro suo Achab:

Surge, manduca panem, et redi ad te : ego dabo tibi vineam Nabuthe Jezraelitæ.

43. *Et scripsit librum nomine Achab, et signavit annulo illius, et misit librum ad seniores, et ad liberos eos qui morabantur cum Nabuthe. Et erat scriptum in libro : Jejunate jejunium, et constituite Nabuthe in principem populi, et constituite duos viros filios iniquitatis ex diverso ejus, ut falsum testimonium perhibeant adversus eum dicentes : Benedixit Deum et regem; et producite illum, et lapidate.*

CAPUT X.

Divites, cum aliena rapere non possunt, præ tristitia cibum non capere : et inibi quid jejunium aut preces Deo acceptas reddat : deinde quam contraria Deus præcipiat, et ipsi faciant.

44. QUAM evidenter expressa est divitum consuetudo! Contristantur si aliena non rapiant : renuntiant cibo, jejunant, non ut peccatum minuant, sed ut crimen admittant. Videas illos tunc convenientes ad Ecclesiam, officiosos, humiles, assiduos, ut effectum sceleris impetrare mereantur. Sed dicit illis Deus : *Non hoc jejunium elegi, nec si flectas ut circulum collum tuum, cinerem etiam et cilicium substernas, nec sic vocabitis jejunium acceptum. Non tale jejunium elegi, dicit Dominus. Sed solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem, et omnem conscriptionem iniquam disrumpe : frange panem tuum esurienti, egenos non habentes tectum induc in domum tuam : si videris nudum, vesti; et domesticos seminis tui non despicies. Tunc orietur tibi matutinum lumen tuum, et sanitas tua matura orietur et præcedet ante te justitia, et majestas Dei circumdabit te : tunc clamabis, et Deus exaudiet te, adhuc te loquente, dicet : Ecce adsum.*

45. Audis, dives, quid Dominus Deus dicat? Et tu ad Ecclesiam venis, non ut aliquid largiaris pauperi, sed ut auferas : jejunas, non ut convivii tui sumtus proficiat egenis, sed ut spolium de egentibus adipiscaris. Quid tibi vis cum libro, et charta, et signaculo, et conscriptione, et vinculo juris *? Non audisti : *Solve omnem colligationem injustitiæ, dissolve obligationes violentarum commutationum, dimitte confractos in remissionem; et omnem conscriptionem iniquam disrumpe.* Tu mihi tabulas offers, ego tibi recito Dei legem : tu atramento scribis, ego tibi Spiritu Dei inscripta repeto oracula prophetarum : tu testimonia falsa componis, ego testimonium conscientiæ tuæ posco, quam judicem tui effugere et declinare non poteris, cujus testimonium non poteris recusare in die qua revelabit Dominus occulta hominum. Tu dicis : *Destruam horrea mea;* et Dominus dicit : Sine magis quidquid intra horreum est pauperibus deputari, sine cellas istas egenis prodesse. Tu dicis : *Majora faciam, et illo congregabo omnia quæ nata sunt mihi;* Dominus dicit : *Frange esurienti panem tuum.* Tu dicis : Tollam pauperibus domum suam; Dominus autem dicit, *ut egenos non habentes tectum inducas in domum tuam.* Quomodo vis, dives, ut Deus te exaudiat, cum tu Deum non putes audiendum? Si non acquiescatur arbitrio divitis, scena componitur : Dei æstimatur injuria, si divitis petitio refutetur.

CAPUT XI.

Nabuthe a duobus falsis testibus accusatus lapidatur; Achab inde primo tristitiam simulat, mox in ejus invadit possessionem. Quam sententiam in ipsum Deus pronuntiaverit : et præsertim cur meretrices in ejusdem sanguine dicantur sese lavaturæ : ubi et de supplicio Jezabel.

46. *Deum*, inquit, *benedixit et regem*, æqualis videlicet persona, ut sit æqualis contumelia. *Benedixit*, inquit, *Deum et regem.* Ne divitem maledicti nomen offendat, et sermonis ipso lædatur sono,

* *Signaculum* est nota sigillo, seu signatorio annulo impressa. *Conscriptio* interdum sumitur pro inventario, sed hic idem est ac syngrapha, sive instrumentum inter fœneratorem ac debitorem confectum. Denique *vinculum juris* non videtur aliud hoc loco significare quam leges de usura ab imperatoribus promulgatas : proprie autem accipitur pro ipsa legum, ut cum scholasticis loquamur, vi coactiva; vinculis enim juris teneri prorsus idem sonat, atque obligari ad subeundam pœnam, quæ legum severitate præscribitur.

benedictio pro maledicto vocatur. Quæruntur duo testes iniquitatis. Duobus testibus et Susanna est appetita : duos testes et Synagoga invenit, qui adversum Christum falsa jactarent : duobus testibus pauper occiditur. *Produxerunt igitur Nabuthe foras, et lapidaverunt eum.* Utinam vel in suis ei liceret mori ! Pauperi ipsam dives invidet sepulturam.

47. *Et factum est*, inquit, *cum audisset Achab quia mortuus est Nabuthe, conscidit vestimenta sua, et cooperuit se cilicio. Et factum est post hæc, et surrexit, et descendit Achab ad vineam Nabuthe Jezraelitæ, possidere eam.* Irascuntur divites et calumniantur, ut noceant, si non obtineant quod desideraverint. Cum autem calumniati nocuerint, dolere se simulant : tristes tamen et tamquam mœsti, non corde, sed vultu, in possessionis direptæ locum prodeunt, et impressionis suæ iniquitate potiuntur.

48. Hoc divina movetur justitia, et avarum digna severitate condemnat dicens : *Occidisti, et possedisti hæreditatem? Propter hoc in loco in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthe, in eo lingent canes sanguinem tuum; et meretrices lavabuntur in sanguine tuo.* Quam justa, quam severa sententia; ut quam intulit alteri mortis acerbitatem, eam ipse mortis suæ horrore dissolvere proderetur ! Inhumatum pauperem Deus adspicit, et ideo insepultum divitem jacere decernit; et ut mortuus luat suæ iniquitatis ærumnam, qui nec mortuo putavit esse parcendum. Itaque vulneris sui cruore perfusum cadaver in speciem funeris vitæ suæ prodidit crudelitatem. Hæc cum pertulit pauper, dives arguebatur : cum dives excepit, pauper vindicabatur.

49. Quid sibi autem vult quod meretrices laverunt se in sanguine ejus; nisi forte ut meretricia quædam in illa feritate fuisse regis perfidia proderetur, vel cruenta luxuries, qui sic fuit luxuriosus, ut olus desideraret; sic cruentus, ut propter olus hominem occideret? Digna avarum, digna avaritiam pœna consumit. Denique et Jezabel ipsam comederunt canes, et volucres cœli; ut ostenderetur quod spiritalis nequitæ fiat præda, divitis sepultura. Fuge ergo, dives, hujusmodi exitum. Sed fugies hujusmodi exitum, si fugeris hujusmodi flagitium. Noli esse Achab, ut possessionem finitimam concupiscas. Non tibi cohabitet Jezabel illa feralis avaritia, quæ tibi cruenta persuadeat : quæ cupiditates tuas non revocet, sed impellat : quæ te faciat tristiorem, etiam cum desiderata possederis : quæ te faciat nudum, cum dives fueris.

CAPUT XII.

Avarum egenum ac profugum esse. Quam abjectus fuerit rex Achab coram Elia; et quomodo peccator semper deprehendatur? Ad extremum divites ad legitimum divitiarum usum stimulantur.

50. PAUPERIOREM enim se judicat omnis abundans; quia sibi deesse arbitratur quidquid ab aliis possidetur. Toto mundo eget, cujus non capit mundus cupiditates : ejus autem qui fidelis est, totus mundus divitiarum est. Toto mundo fugit, qui considerans conscientiam suam, metuit deprehendi. Et ideo Achab ad Eliam secundum historiam ait, secundum ænigmata autem dives ad pauperem : *Invenisti me, inimicus meus.* Quam misera conscientia, quæ se proditam doluit !

51. Et dixit Elias ad eum : *Inveni, quoniam fecisti malum in conspectu Domini.* Rex erat ille, et rex Samariæ Achab : Elias pauper, et indigens panis, cui defuisset victus substantia, nisi corvi alimoniam ministrassent. Adeo dejecta erat conscientia peccatoris, ut nec regalis potentiæ fastu adtolleretur. Itaque quasi vilis et degener : *Invenisti me*, inquit, *inimicus meus :* deprehendisti in me quæ latere credebam : nulla mentis meæ occulta te fallunt : invenisti me, patent tibi vulnera mea, captivitas præsto est. Invenitur peccator, cum iniquitas ejus proditur, justus autem dicit : *Igne me examinasti, et non est inventa in me iniquitas.* Adam cum lateret, inventus est : Moysi autem nequaquam inventa est sepultura : inventus est Achab, non est inventus Elias; et sapientia Dei dixit : *Quærent me mali, et non invenient.* Unde et in Evangelio Do-

minus noster Jesus quærebatur, et non inveniebatur. Culpa igitur auctorem suum prodit. Unde et Thesbites ait: *Inveni, quoniam fecisti malum in conspectu Domini;* quia culpæ reos tradit Dominus, innocentes autem non tradit in potestatem inimicorum suorum. Denique Saul quærebat sanctum David, et invenire non poterat: David vero sanctus regem Saul quem non quærebat, invenit; quoniam tradidit eum Dominus in potestatem ipsius. Captiva igitur est opulentia, paupertas libera.

52. Servitis, divites, ac miseram quidem servitutem, qui servitis errori, servitis cupiditati, servitis avaritiæ, quæ expleri non potest. Gurges quidam insatiabilis, rapidior est, cum illata demergit: et putei modo cum exundat, cœno inquinatur, terram adradit nihil sibi profuturam. Vel hoc exemplo vos admoneri convenit. Puteus enim si nihil haurias, inerti otio et degeneri situ facile corrumpitur: exercitus autem nitescit ad speciem, dulcescit ad potum: ita et acervus divitiarum, cumulo arenosus, speciosus est usu, otio autem inutilis habetur. Derivato igitur aliquid de hoc puteo. Ignem ardentem extinguit aqua, et eleemosyna resistit peccatis: aqua autem stativa cito vermes facit. Non stet thesaurus tuus, nec stet ignis tuus: stabit in te, nisi eum operibus tuæ miserationis averteris. In quantis sis dives incendiis, considera. Tua vox est ista dicentis: *Pater Abraham, dic Lazaro ut extremum digiti sui intingat in aqua, et refrigeret linguam meam.*

53. Tibi igitur proficit quidquid inopi contuleris: tibi crescit quidquid minueris: te illo quem pauperi dederis cibo pascis; quoniam qui miseretur pauperis ipse pascitur, et fructus jam in his est. Misericordia seminatur in terra, in cœlo germinat: plantatur in paupere, apud Deum pullulat. *Ne dixeris,* inquit Deus, *cras dabo.* Qui non patitur te dicere, *Cras dabo,* quomodo patitur dicere: Non dabo? Non de tuo largiris pauperi, sed de suo reddis. Quod enim commune est in omnium usum datum, tu solus usurpas. Omnium est terra, non divitum: sed pauciores qui non utuntur suo, quam qui utuntur. Debitum igitur reddis, non largiris indebitum. Ideoque tibi dicit Scriptura: *Declina pauperi animam tuam, et redde debitum tuum, et responde pacifica in mansuetudine.*

CAPUT XIII.

Divites in prosapia insulse gloriari, cum ipsi non raro dedecori sint majoribus: aurum offensionis lignum esse. Quanta insit divitibus adversus pauperes immanitas; et qualis divitem commendatio deceat?

54. Quid enim superbias, dives? Quid dicas pauperi: Noli me tangere? Nonne sicut ego conceptus et natus ex utero es, quemadmodum et pauper est natus? Quid te jactas de nobilitatis prosapia? Soletis et canum vestrorum origines sicut divitum recensere: soletis et equorum vestrorum nobilitatem sicut consulum prædicare. Ille ex illo patre generatus est, et illa matre editus: ille avo illo gaudet, ille se proavis adtollit. Sed nihil istud currentem juvat; non datur nobilitati palma, sed cursui. Deformior est victus, in quo et nobilitas generis periclitatur. Cave igitur, dives, ne in te erubescant tuorum merita majorum, ne forte et illis dicatur: Cur talem instituistis, cur talem elegistis hæredem? Non in auratis laquearibus, nec in porphyreticis orbibus hæredis est meritum. Laus ista non hominum, sed metallorum est, in quibus homines puniuntur. Per egentes aurum quæritur, et egentibus denegatur. Laborant ut quærant, laborant ut inveniant, quod habere non norunt.

55. Miror tamen cur eo vos, divites, jactandos putetis, cum aurum materia magis offensionis, quam commendationis gratia sit. Lignum enim offensionis est et aurum, et væ iis qui sectantur illud! Denique benedicitur dives *qui inventus est sine macula, et qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris.* Sed quasi is cognitus esse non possit, eum sibi desiderat demonstrari: *Quis est hic,* inquit, *et laudabimus eum;* fecit enim quod mirari magis quasi novum, quam quasi usitatum recognoscere debeamus? Itaque qui in divitiis potuerit

comprobari, is vere perfectus et dignus est gloria. *Qui potuit*, inquit, *transgredi, et non est transgressus, et facere mala, et non fecit.* Aurum ergo vobis, in quo tanta illecebra erroris est, non tam sua gratia, quam hominum pœna commendat.

56. An vos ampla extollunt atria, quæ magis debent compungere, quia cum populos capiant, vocem excludunt pauperis? Quamquam nihil prosit audiri eam, quæ etiam audita nihil proficit. Deinde non ipsa vos pudoris aula admonet, qui ædificando vestras vultis superare divitias, nec tamen vincitis. Parietes vestitis, nudatis homines. Clamat ante domum tuam nudus, et negligis: clamat homo nudus, et tu sollicitus es quibus marmoribus pavimenta tua vestias. Pecuniam pauper quærit, et non habet: panem postulat homo, et equus tuus aurum sub dentibus mandit. Sed delectant te ornamenta pretiosa, cum alii frumenta non habeant. Quantum, o dives, sumis tibi judicium? Populus esurit, et tu horrea tua claudis: populus deplorat, et tu gemmam tuam versas. Infelix, cujus in potestate est tantorum animas a morte defendere, et non est voluntas. Totius vitam populi poterat annuli tui gemma servare.

57. Audi plane qualis divitem deceat prædicatio: *Liberavi*, inquit, *pauperem de manu potentis, et orphanum cui non erat adjutor, adjuvi. Benedictio perituri super me venit: os autem viduæ me benedixit. Justitiam induebar, oculus eram cæcorum, pes autem claudorum; et ego eram pater infirmorum.* Et infra: *Ante fores meas non habitavit hospes, ostium autem meum omni venienti patuit. Si autem et peccavi imprudens, non celavi culpam meam, neque reveritus sum multitudinem plebis, ut non annuntiarem præsentibus eis: si passus sum infirmum exire ostium meum vacuum: si cautionem quoque si quam habui debitoris, scissam sine debiti recuperatione reddidi sine mora.* Nam quid illa replicem, quod in omni infirmo flevisse se dixit, et ingemuisse, cum videret virum in necessitate, se autem in bonis? Sed tunc sibi magis fuisse dies malorum, cum se habere cerneret, et alios indigere. Si hoc ille dicit, qui numquam viduæ oculum fecit tabescere, qui numquam panem suum solus manducavit, et non orphano tradidit, quem a juventute sua nutrivit, aluit, instituit parentis affectu: qui numquam nudum despexit, qui morientem operuit, qui velleribus ovium suarum infirmorum calefecit humeros, non oppressit pupillum, numquam divitiis delectatus est, numquam gratulatus est lapsu inimicorum suorum; si qui fecit hæc, de summis cœpit egere divitiis, si nihil ex patrimonio tanto, nisi solum fructum misericordiæ reportavit: quid de te futurum est, qui tuo nescis uti patrimonio, qui in summis divitiis dies sustines mendicitatis; quia nulli largiris, nulli subvenis?

CAPUT XIV.

Quo divites ad emendam auro libertatem ac salutem inducat, varias rationes proponit: quia veræ divitiæ sint, docet; nec non quibus Deus innotescat, et ubi locus ejus in pace fiat, aperit.

58. Custos ergo es tuarum, non dominus facultatum, qui aurum terræ infodis, minister utique ejus, non arbiter. Sed ubi thesaurus tuus, ibi et cor tuum. Ergo in illo auro cor tuum infodisti terræ. Vende potius aurum, et eme salutem: vende lapidem, et eme regnum Dei: vende agrum, et redime tibi vitam æternam. Vera allego, quia verbo adstruo veritatis. *Si vis perfectus esse*, inquit, *omnia quæcumque habes vende; et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo.* Et noli contristari, cum hæc audis; ne dicatur et tibi, sicut et illi adolescenti diviti dictum est: *Quam difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt:* magis cum hæc legis, considera quia ista tibi potest mors eripere, potestas superioris tollere. Denique quia peteris parva pro magnis, caduca pro æternis, thesauros pecuniæ pro thesauris gratiæ. Isti corrumpuntur, illi permanent.

59. Considera quia hos non solus possides, possidet tecum tinea, possidet ærugo, quæ consumit pecuniam. Has tibi consortes avaritia dedit. Vide autem

quos tibi det gratia debitores : *Splendidum in panibus benedicent labia justorum, et testimonium bonitatis illius fiet.* Facit tibi debitorem Patrem Deum, qui pro munere quo pauper adjutus est, fœnus exsolvit, quasi boni debitor creditoris. Facit tibi debitorem Filium Dei, qui ait: *Esurivi, et dedistis mihi manducare : sitivi, et dedistis mihi bibere : hospes eram, et collegistis me : nudus, et operuistis me.* Quod enim unicuique minimorum collatum fuerit, sibi dicit esse collatum.

60. Nescis, o homo, struere divitias. Si vis dives esse, esto pauper sæculo, ut sis dives Deo. Dives fidei, dives est Deo : dives misericordiæ, dives est Deo : dives simplicitatis, dives est Deo : dives sapientiæ, dives scientiæ, divites Deo. Sunt qui in paupertate abundent, et qui in divitiis egeant. Abundant pauperes, quorum profunda paupertas abundavit in divitiis simplicitatis suæ : divites autem eguerunt et esurierunt. Neque enim otiose scriptum est : *Divitum pauperes præpositi erunt, et proprii servi dominis fœnerabunt;* quia divites et domini supervacua et mala seminant, ex quibus non fructum colligant, sed spinas metant. Et ideo pauperibus divites erunt subditi, et servi dominis spiritalia fœnerabunt; quemadmodum dives rogabat, ut sibi stillam aquæ pauper Lazarus fœneraret. Potes et tu, dives, istam implere sententiam : elargire pauperi et Domino fœnerasti; qui enim largitur pauperi, Domino fœnerat.

61. Pulcre autem sanctus David in psalmo LXXV hymnum Deo concinens ad Assyrium scriptum, hoc est, adversus nequitiæ spiritalis Assyrium, inanem ac vanum principem istius mundi, ita cœpit : *Notus in Judæa Deus;* hoc est, non in divitibus, non in nobilibus, et in potentibus : sed in anima confitente notus est Deus. *Et in Israel magnum*, inquit, *nomen ejus :* non in principibus et consulibus, sed in eo qui Deum videt; ipse est enim Israel, in quo profunda fides ad cognitionem Dei potuit pervenire.

62. *Et factus est*, inquit, *in pace locus ejus :* ubi quietus affectus nullis diversarum cupiditatum exagitatur fluctibus, nullis avaritiæ turbatur procellis, nullis quærendarum divitiarum ignescit incendiis. Ipse est qui speculatur æterna, et habitat in Sion, confringens omnia spiritalium instrumenta bellorum, conterens arcus quibus diabolus ignita dirigens jacula, graves pectoribus hominum solet inurere passiones. Sed illa jacula justo nocere non possunt, cui Deus lux est, tantumque abest a caligantium horrore tenebrarum, ut adversarius in eo locum habere non possit, qui etiam principibus se consuevit infundere; sicut infudit Judæ proditori, concidens tamquam in silva lignorum fidei januas; ut in cor ejus haberet ingressum, et æterni nominis tabernaculum possideret, apostolatus collati munere dedicatum. Ergo ille quasi improbus usurpator concidit januas, ut violentus introeat : Dominus autem quasi pius illustrat servulos, et eorum fulgentibus meritis, et claritate virtutum tenebras mundi hujus illuminat. Hanc pacifici atque mansueti habent apud Deum gratiam, sobria mentis suæ tranquillitate fundati : insipientes autem corde turbantur, et ipsi sibi sunt propriæ exagitationis auctores; quia desideriorum suorum æstu volvuntur, et quodam salo fluctuant.

CAPUT XVI.

Qui divitiis uti non noverint, eos illarum servos esse, ac dormire somnum suum. Quomodo anima currus dicatur et caro equus vigore mentis agitandus : ubi quid inter agitatorem, equitem atque adscensorem sit discriminis, expenditur.

63. Qui autem sint isti, Propheta significavit expresse dicendo : *Omnes viri divitiarum;* omnes dixit, nullum excepit. Et bene viros divitiarum appellavit, non divitias virorum; ut ostenderet eos non possessores divitiarum esse, sed a suis divitiis possideri. Possessio enim possessoris debet esse, non possessor possessionis. Quicumque igitur patrimonio suo tamquam possessione non utitur, qui largiri pauperi et dispensare non novit, is suarum servulus est, non dominus facultatum, qui alienas custodit ut famulus, non tamquam dominus

ut suis utitur. In hujusmodi ergo affectu dicimus quod vir divitiarum sit, non divitiæ viri. Intellectus enim bonus utentibus eo : qui autem non intelligit, is utique intellectus sibi gratiam non potest vindicare; et ideo somno temulentiæ consopitus obdormit. Hujusmodi igitur viri somnum suum dormiunt, hoc est, suum somnum, non Christi dormiunt. Et qui somnum Christi non dormiunt, non habent Christi quietem, non surgunt Christi resurrectione; qui ait : *Ego dormivi, et quievi, et surrexi; quoniam Dominus suscipiet me.*

64. In hoc quique sæculo dormitant, digni habiti increpatione cœlesti, qui adscenderunt equos, quos refrænare non poterant. Legimus alibi dicente Ecclesia sive anima : *Posuit me currus Aminadab.* Si ergo anima currus est, vide ne equus caro sit; agitator autem vigor mentis, qui regit carnem, et motus ejus velut quosdam equos prudentiæ habenis coercet. Dormitaverunt ergo qui adscenderunt corporis voluptates, nullo eas moderamine gubernantes. Unde et adscensores eos quam equites vel agitatores maluit nuncupare. Agitator etenim cum disciplina et arte pro suo equos arbitrio agitat, ut vel currentes incitet, vel reflectat indomitos, vel revocet fatigatos, vel mansuetos pro sua voluntate convertat. Unde cum reciperetur Elias, et curru quasi ad cœlum ferretur, clamavit ad eum Elisæus : *Pater, pater, agitator Israel, et eques ipsius,* hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas, constantiæ merito hos accepisti currus, hos equos ad divina currentes, quia moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobavit; et ideo tamquam bonus auriga, certaminis victor æterno præmio coronaris. In Habacuc quoque propheta lectum est, ad ipsum Dominum dictum : *Adscendes super equos tuos, et equitatus tuus salus.* Agitavit enim apostolos suos, quos per diversa direxit, ut toto orbe Evangelium prædicarent. *Adscendes,* ait, quasi rectori equorum, non quasi adscensori. Adscendit enim etiam eques, sed ut regat, non ut tantummodo sedeat : eo quod desidiosus, et piger somnolentæ perferre non possit mentis incessum.

65. De equite autem lectum est : *Et eques cadet retrorsum, exspectans salutem Domini.* Quia nemo sine lapsu est, etiam si quis eques ceciderit, et terrenis aliquibus vitiis fuerit inflexus; si tamen non abjiciat spem resurgendi, fretus miseratione divina, pervenit ad salutem. De adscensore vero manifestum est indicium, quod reprehensibilis habeatur, quando Moyses ipse ait in cantico Exodi : *Equum et adscensorem projecit in mare.* Et in Zacharia locutus est Dominus dicens : *Percutiam omnem equum in amentia, et adscensorem ejus in insipientia.* Non dixit solum equum, sed et adscensorem, quomodo et in Exodo habes : *Equum et adscensorem.* Ubi est enim adscensor, qui non potest equum proprium gubernare, equus quoque fertur in præceps, si indomito furore in prærupta et periculosa rapiatur. Quid igitur vobis in equis confiditis, divites? Mendax equus ad salutem. Quid in curribus vobis plauditis? *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Domini magnificabimur. Ipsi obligati sunt, et cecidere : nos autem surreximus et erecti sumus.* Nolite amare adhinnientes : nolite, divites, fremitu libidinis excitari. Terribilis est Dominus, et cui nemo possit potens et dives resistere : *judicium cœleste jaculatur.*

CAPUT XVI.

Divites, ut quiescant a flagitiis ac Domino confiteantur, impellit. Quomodo ipsis dicatur *orate et reddite;* quidve orationem ac dona Deo commendet? Denique memorata verba etiam pauperibus accommodantur, et quis a Deo recedat, ostenditur.

66. Bonum est ut jam quiescatis, et a flagitiis feriantes revereamini Domini potestatem. Ideo dictum est parricidæ Cain : *Peccasti, quiesce,* ut modum peccato suo poneret. Cogitationes vestræ confiteantur Domino. Non dicatis : Non peccavimus. Dixit Paulus : *Etsi nihil mihi conscius sum,* addidit tamen : *Sed non in hoc justificatus sum.* Et vos etiamsi nihil estis conscii, confitemini tamen Domino, ne quid sit quod vos prætereat. Etenim qui confitetur Dominum, et re-

liquias cogitationis adhibuerit ad confessionem, diem festum mentis celebrabit arcano, et epulabitur non in fermento malitiæ et nequitiæ; sed in azymis sinceritatis et veritatis.

67. Itaque in conclusione conversus ad vos Propheta dicit : *Orate, et reddite Domino Deo vestro*, id est : Nolite dissimulare, divites, dies instat, orate pro peccatis vestris, reddite pro beneficiis quæ habetis munera. Ab ipso accepistis quod offeratis : ipsius est quod ei solvitis. Dona, inquit, mea, et data mea, hoc est, quæ offertis mihi dona, data sunt mea : ego ea dedi vobis atque donavi. Denique Propheta ait : *Bonorum meorum non indiges*, ideo tua tibi offero, quoniam nihil habeo quod non dedisti. Fides est quæ dona conciliat, humilitas est quæ oblata commendat. Fide Abel plurimam hostiam obtulit Deo : super Cain fratris munera placuit munus Abel, quia fide vicit. Nam unde pauperis hostia magis, quam divitis placet? Quia pauper fide ditior est, sobrietate locupletior; et cum sit pauper, ex illis est de quibus dicitur : *Tibi offerent reges munera*. Non enim purpuratis offerentibus, sed motus proprios regentibus Dominus Jesus delectatur, qui corporali lasciviæ mentis dominentur imperio. Orate ergo, divites! Non habetis in operibus quod placeat. Orate pro peccatis vestris atque flagitiis, et reddite Domino Deo vestro munera. Reddite in paupere, in egeno solvite, et in illo inope fœnerate, quem placare propter vestra flagitia aliter non potestis. Quem ultorem timetis, facite debitorem. *Non accipiam*, inquit, *de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos; quoniam meæ sunt omnes feræ silvarum*. Quidquid obtuleritis, inquit, meum est, quia totus orbis meus est. Non exigo quæ mea sunt : est quod de vestro mihi possitis offerre, studium devotionis et fidei. Non sacrificiorum ambitione delector : tantummodo, o homo, *immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua*.

68. Aut certe, si placet, sic accipiamus. Quoniam dixit obdormisse somnum suum divites, increpationes præmisit Domini in eos, terrorem subtexuit, potentiam prædicavit, cui nec divites resistant; conversus ad universos ait : Divites dormitent, divites increpentur : vos *orate, et reddite Domino Deo vestro omnes, qui in circuitu ejus adfertis munera*, id est, gratias agite, pauperes, quia non est personarum acceptor Deus. Illi divitias struant, condant pecuniam, auri aggerent et argenti thesauros : vos orate, qui aliud non habetis : vos orate, quia hoc solum habetis, quod est auro pretiosius et argento. Vos reddite munera qui a Domino non receditis, qui estis in circuitu; quoniam qui eratis longe, facti estis prope. Qui autem prope sibi videntur esse per divitias ac potentiam, longe facti sunt propter avaritiam. Nemo enim foris est, nisi quem culpa excluserit, ut ejecit Adam de paradiso, et exclusit Evam. Nemo longe, nisi quem flagitia propria relegaverint.

69. Ergo vos prope positi orate et reddite munera *terribili, et ei qui aufert principum spiritum, terribili apud reges terræ*; eo quod nullo redimatur divitis præmio, nullo inflectatur potentium supercilio, qui culpæ pretia discriminat, qui quo plus alicui contulerit, eo plus exigit ab eo. Saul privato contulit regnum, sed quia mandatum non custodivit, et regnum amisit et spiritum. Multos reges gentium propter perfidiam fecit e populo patrum esse captivos *. Et ut jam de proposita loquamur historia, qui Achab regem cœlestibus ingratum beneficiis ita jussit occidi, ut a canibus ejus vulnera lamberentur. Etenim quia pauperis vineam concupierat, nequaquam tantis opibus expletus imperii, infra omnem inopiam redactus est a Domino. Non qui vulnera ejus lavaret inventus est, non qui corpus operiret. Defecit circa eum hominum humanitas, canum successit asperitas. Dignos plane sui ministros funeris avarus invenit.

* Suspicati sunt Bened. hic a librariis factam transpositionem, ita ut locus ipsis videretur ordinandus hoc modo : *Multos reges e populo patrum* (nempe Israelitarum) *propter perfidiam fecit gentium esse captivos*. Sed non infrequentes sunt apud Ambrosium istiusmodi inversiones.

CAPUT XVII.

Cur Achab, cui Deus ob pœnitentiam ejus promiserat veniam, tamen victus atque occisus fuerit: hujus rei duplex ratio: unde concluditur, etiam indignis promissa sua Deum servare.

70. Hoc loco oritur illud quæstionis, quomodo legimus dixisse Dominum ad Eliam: *Vidisti quemadmodum commotus est Achab a facie mea: Non inducam in diebus ejus mala, sed in diebus filii ejus inducam mala.* Aut quomodo dicimus quia valet apud Dominum pœnitentia? Ecce rex commotus est ante faciem Domini, *et ibat plorans, et conscidit vestimenta sua, et operuit se cicilio, et erat indutus sacco ex illo die quo interfecit Nabuthe Jezraelitam*; ita ut Deum misericordia commoveret, et mutaret sententiam. Ergo aut pœnitentia non valuit, nec inflexit Dominum misericordem, aut oraculum falsum est. Nam Achab et victus est et occisus.

71. Sed considera quia Jezabel habebat uxorem, cujus inflammabatur arbitrio, quæ convertit cor ejus, et nimiis sacrilegiis exsecrabilem fecit; et hunc ergo ejus pœnitentiæ revocavit affectum. Dominus autem non potest mutabilis æstimari, sed confessionis immemori non putavit esse servandum, quod promiserat confitenti.

72. Accipe aliud verius: et indigno servavit Dominus tenorem sententiæ suæ, sed beneficia circa se divina ipse non tenuit. Intulerat bellum rex Syriæ: victus est, et servatus ad veniam: captivus quoque libertate donatus, et remissus ad regnum est. Quod fuit divinæ sententiæ, non solum evasit Achab, sed etiam triumphavit: quod ipsius ignaviæ, hostem sibi a quo vinceretur, armavit. Et certe fuerat monitus a propheta dicente: *Cognosce et vide quid facias.* Monitus, inquam, erat, eo quod Syriæ regis pueris deberetur cœlestis gratiæ auxilium, quoniam dixisset: *Deus montium, Deus Israel, et non Deus Baal: propter hoc*, inquit, *obtinuerunt pro nobis. Et ideo*, inquit, *si non plene obtinuerimus eos, in locum Syriæ regis satrapas constitue*; ut virtutem illis et potentiam regis auferret. Denique primo congressu vicit, ut fugaret hostem: secundo vicit, quando captum imperio suo reddidit. Qua causa vincendi ejus evidens resultavit oraculum, dicente uno ex filiis prophetarum ad proximum suum: *Occide me. Et noluit homo occidere eum. Et dixit: Eo quod non obedisti verbo Domini, ecce tu recedis a me, et interficiet te leo. Et recessit ab eo, et invenit eum leo, et interfecit eum.* Et post hoc alius propheta adstitit ante regem Israel, et dixit ad eum: *Hæc dicit Dominus, quoniam dimisisti tu virum exterminationis de manu tua, ecce anima tua pro anima illius, et populus tuus pro populo illius.*

73. Liquet igitur his oraculis quod Dominus etiam circa indignos promissa sua servet; sed impios aut stultitia sua opprimi, aut alia prævaricatione damnari, etiamsi primæ prævaricationis laqueos evaserint. Sed oportet nos taliter agere, ut digni bono opere, omnipotentis Dei promissa accipere mereamur.

DE TOBIA LIBER UNUS *.

CAPUT I.

Proponit se de Tobiæ virtutibus quas historice Scriptura commemorat, brevius dicturum: et primo qui captivitatem, et in ipsa ob exhibitam sepulturam, exsilium tulerit, narrat. Deinde quomodo reversus ab eodem officio non destiterit: ubi et hoc mortuos sepeliendi munus prædicatur.

1. LECTO prophetico libro qui inscribitur Tobias, quamvis plene vobis virtutes sancti prophetæ Scriptura insinuaverit, tamen compendiario mihi sermone de ejus meritis recensendis et operibus apud vos utendum arbitror; ut ea quæ Scriptura historico more digessit latius, nos strictius comprehendamus, virtutum ejus genera velut quodam breviario colligentes.

2. Fuit vir justus, misericors, hospitalis, et hoc virtutum præditus choro, subiit ærumnam captivitatis, quam ferebat humiliter atque patienter, communem magis injuriam, quam privatam dolens; nec sibi virtutum suffragia nihil profuisse deplorans, sed magis eam sibi contumeliam minorem peccatorum suorum pretio illatam arbitratus.

3. Meruit edictum, ne quis ex filiis captivitatis mortuum sepulturæ daret. At ille interdicto non revocabatur magis quam incitabatur, ne deserere officium pietatis mortis metu videretur; erat enim misericordiæ pretium, mortis pœna. Talis flagitii deprehensus reus, vix tandem per amicum potuit direpto patrimonio egenus et exsul restitui suis.

4. Iterum in his versabatur officiis, et si quid alimenti foret, peregrinum cum quo cibum sumeret, quærebat. Itaque cum fessus a sepulturæ revertisset munere, appositis sibi edendi subsidiis, misso filio, quærebat consortem convivii. Dum conviva accersitur, nuntiatis insepulti corporis reliquiis, convivium deserebat: nec putabat pium, ut ipse cibum sumeret, cum in publico corpus jaceret exanime.

5. Hoc illi quotidianum opus, et magnum opus, et magnum quidem. Nam si viventes operire nudos Lex præcipit, quanto magis debemus operire defunctos! Si viantes ad longiora deducere solemus, quanto magis in illam æternam domum profectos, unde jam non revertantur! *Ego*, inquit Job, *super omnem infirmum flevi.* Quis infirmior defuncto, de quo dicit Scriptura alibi: *Super mortuum plora?* Ecclesiastes autem ait: *Cor sapientum in domo luctus: cor autem stultorum in domo epulantium.* Nihil hoc officio præstantius, ei conferre qui tibi jam non possit reddere, vindicare a volatilibus, vindicare a bestiis consortem naturæ. Feræ hanc humanitatem defunctis corporibus detulisse produntur, homines denegabunt?

CAPUT II.

Qua ratione Tobias cæcitatem tulerit, ne quid furti admitteretur caverit, et commodatam Gabelo pecuniam non repetierit, nisi senio fessus: denique quam abhorruerit a fœnore malo, cum detestatione ejusdem, et boni commendatione.

6. TAM sancto fessus officio propheta dum requiescit in cubiculo suo, cadente de passerum nido albugine cæcitatem incidit, nec conquestus ingemuit, nec dixit: Hæc merces laborum meorum. Fraudari magis se doluit obsequiorum quam oculorum munere: nec cæcitatem pœnam, sed impedimentum putabat. Et cum victum mercede levaret conju-

* Potuisset liber iste superscribi *de Usura*, quippe in quo sanctus Doctor, de commodata Gabelo pecunia ansam arripiens, in scelestas fœneratorum technas, crudelitatem, avaritiam invehitur. Hanc autem lucubrationem in Ecclesia, pronuntiavit, anno forte circiter 377.

gis, ne quid furtivum domum suam intraret cavebat : uxor hædum pro mercede acceperat; at ille plus honestati quam pietati consulens, cui suam debebat alimoniam. Commendaverat proximo suo pecuniam quamdam quam toto vitæ suæ tempore in tanta indigentia non poposcit. Vix ubi se fessum vidit, et depositum senectute, insinuavit filio, non tam cupiens commendatum reposcere, quam sollicitus ne fraudaret hæredem.

7. Quod igitur commendavit pecuniam, et non fœneravit, justi servavit officium. Malum est enim fœnus quo quæruntur usuræ : sed non illud fœnus malum, de quo scriptum est : *Fœnera proximo tuo in tempore necessitatis illius.* Nam et David ait : *Justus miseretur et commodat.* Aliud illud fœnus est jure exsecrabile, dare in usuram pecuniam, quod Lex prohibet. Sed Tobias hoc refugiebat, qui monebat filium, ne præceptum Domini præteriret, ut ex substantia sua eleemosynam faceret, non pecuniam fœneraret, non averteret faciem suam ab ullo paupere. Hæc qui monet, condemnat usuras fœnoris, ex quo multi quæstum fecerunt, et multis commodare pecunias negotiatio fuit. Et quidem eam prohibuerunt sancti.

8. Quo gravius malum fœnus est, eo laudabilior qui illud refugit. Da pecuniam si habes, prosit alii quæ tibi otiosa est. Da quasi non recepturus, ut lucro cedat, si reddita fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddit gratiam : si fraudaris pecunia, acquiris justitiam; justus est enim qui miseretur et commodat. Si amittitur pecunia, comparatur misericordia. Scriptum est enim : *Qui facit misericordiam, fœnerat proximo.*

CAPUT III.

Ambrosius fœneratorum inhumanitatem in pauperes, et eorum artes quibus illos sibi addicunt, oculis subjicit; ac demum in eosdem invehitur.

9. Multi dispendii metu non fœnerant, dum fraudem verentur. Et hoc est quod petentibus consueverunt referre. Horum unicuique dicitur : *Perde pecuniam propter fratrem et amicum, et non abscondas illam sub lapide in perditionem. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, et proderit tibi magis quam aurum.* Sed obsurduerunt aures hominum ad tam salutaria præcepta, et maxime divites ære illo suæ pecuniæ aures clausas habent. Dum pecuniam numerant, responsa * non audiunt. Simul ut aliquis necessitate constrictus, aut pro suorum redemtione sollicitus, quos captivos barbarus vendit, rogare cœperit, statim dives vultum avertit, naturam non recognoscit, humilitatem supplicis non miseretur, necessitatem non sublevat, fragilitatem communem non considerat, stat inflexibilis, resupinus, non precibus inclinatur, non lacrymis movetur, non ejulatibus frangitur, jurans quod non habeat, immo et ipse fœneratorem requirat, ut necessitatibus subveniat suis. Quid addis duritiæ et avaritiæ tuæ sacramentum ? Non absolveris perjurio, sed ligaris.

10. At ubi usurarum mentio facta fuerit, aut pignoris; tunc dejecto supercilio fœnerator arridet, et quem ante sibi cognitum denegabat, eumdem tamquam paternam amicitiam recordatus osculo excipit, hæreditariæ pignus caritatis appellat, flere prohibet. Quæremus, inquit, domi si quid nobis pecuniæ est; frangam propter te argentum paternum quod fabrefactum est; plurimum damni erit : quæ usuræ compensabunt pretia emblematum ** ? Sed pro amico dispendium non reformidabo, cum reddideris, reficiam. Itaque antequam det, recipere festinat : et qui in summa subvenire se dicit, usuras exigit. Kalendis, inquit, usuras dabis : fœnus *** interim, si non habueris unde restituas, non requiro. Ita ut semel det, frequenter exagitat, et semper sibi debere efficit. Hac arte tractat virum. Itaque prius eum chirographis ligat, et adstringit vocis suæ nexibus. Numeratur pecunia,

* *Responsa*, χρησμους, hoc est divinam Scripturam.

** *Emblemata*, figuræ sunt atque ornamenta vasi cuipiam superaddita, quæ facile ex eodem eximi possint, dicta ἀπὸ τοῦ ἐμβαλλειν.

*** *Fœnus* hic pro sorte ponitur, sicut et infra c. 12. n. 39. *Nummus datur, fœnus appellatur.* Ea tamen vox sæpius usuram sonat.

addicitur libertas, absolvitur miser minore debito, majore ligatur.

11. Talia sunt vestra, divites, beneficia. Minus datis, et plus exigitis. Talis humanitas, ut spolietis etiam cum subvenitis. Fœcundus vobis etiam pauper est ad quæstum. Usurarius est egenus; cogentibus vobis, habet quod reddat : quod impendat, non habet. Misericordes plane viri, quem alii absolvitis, vobis addicitis. Usuras solvit, qui victu indiget. An quidquam gravius? Ille medicamentum quærit, vos offertis venenum : panem implorat, gladium porrigitis : libertatem obsecrat, servitutem irrogatis : absolutionem precatur, informis laquei nodum stringitis.

CAPUT IV.

Qua ratione fœneratores Judæ et diabolo comparentur; et quid significetur nominibus creditoris, fœnoris, sortis, ac debitoris?

12. Hanc præcipue injustitiam deplorat sanctus David dicens : *Vidi iniquitatem et contradictionem in civitate; et non defecit de plateis ejus usura et dolus.* Itaque cum proditionem Judæ subjecerit, hoc præmisit, sive quod ultra sacrilegii invidiam, conjuratis Dominicæ necis fœnoris crimen accideret, sive quod tantum sacrilegium satis abundeque usura fœnoris ultum iret. Mali fœneratores qui dederunt pecuniam ut interficerent auctorem salutis : mali et isti, qui dant ut interficiant innocentem. Et iste quoque qui pecuniam acceperit, ut proditor Judas, laqueo se et ipse suspendit. Ipsum quoque Judam hoc maledicto putavit esse damnandum, ut scrutaretur fœnerator ejus substantiam; quia quod proscriptio tyrannorum, aut latronum manus operari solet, hoc sola fœneratoris nequitia consuevit inferre. Doctiores autem ipsum fœneratori putant diabolum comparatum, qui res animæ, et pretiosæ mentis patrimonium fœnore quodam usurariæ iniquitatis evertit, sic sumtu capit, sic auro illicit, sic reatu involvit, sic caput pro thesauro reposcit.

13. Quid vobis iniquius, qui nec sic capitis solutione estis contenti? Quid vobis iniquius, qui pecuniam datis, et vitam obligatis et patrimonium? Accipitis aurum argentumque pro pignore, et adhuc illum debitorem dicitis, qui vobis plus credidit, quam accepit a vobis? Vos creditores adseritis, qui amplius debetis : vos, inquam, dicitis creditores, qui non homini, sed pignori credidistis. Bene fœnus appellatur quod datis, ita vile ac fœneum est.

14. Sortem dicitis quod debetur. Etenim velut urna ferali misera sors volvitur, perituri debitoris luenda supplicio, Stant pallentes rei ad sortis eventum. Non sic trepidant de quorum damnatione sors ducitur : non sic dejecti ac suspensi pavitant, de quorum captivitate exspectatur sortis eventus. Illic enim unius captivitas, hic plurimorum addicitur. Et fortasse ideo sors, quia in eventu sunt patrimonia quæ sub hac sorte volvuntur. Magnum et memorabile beneficium Dei! Hoc specialiter ore prophetico prædicatur, quod in patres contulit, quia *ex usuris et iniquitate liberavit eos.* Et proprie ait : *Ex usuris liberavit eos;* quia usuræ inferunt servitutem. Quasi diceret, ex servitutis vinculo ereptos reddidit libertati.

15. Grave vocabulum debitorum. Debita peccata dicuntur. Debitores quoque criminosi appellantur; sic enim et isti sicut et illi de capite * decernunt. Culpæ tamen habent nominum suorum, ut factorum diversitatem. Debita quamvis diversæ quantitatis, unum habent nomen, unum onus, unum periculum. Nescit ergo quid poscat infelix, qui pecuniam petit mutuam : quid accipiat, ignorat.

CAPUT V.

Pecunia fœneratorum mari comparatur : hanc ubi quis accepit, statim nebulonum turbam ad se adtrahit; ubi et de sortibus utriusque Testamenti. Consumta per intemperantiam illa pecunia, miserum ad vendendam supellectilem fœnerator adigit, aut inducias concedit, sed bellicis ipsis tristiores : sequitur demum nimis sera stultitiæ pœnitentia.

16. Non novit pecunia fœneratoris

* Lusus in verbo *de capite*, quod relatum ad criminosos idem est ac de vita, seu de pœna capitali : relatum vero ad debitores pro sorte, seu capitali summa accipitur; ut etiam seq. cap. num. 20.

uno diutius loco stare, solita transire per plurimos. Uno teneri sacculo nescit, versari ac numerari expetit : usum requirit, ut acquirat usuram. Fluctus quidam est maris, non fructus. Pecunia numquam quiescit. Labitur, velut scopulo illisa, ita gremium debitoris percutit, et continuo relabitur eo unde processit. Cum murmure venit, cum gemitu revertitur. Frequenter tamen placidum stat ventis mare, semper fœnoris unda jactatur. Mergit naufragos, exspuit nudos, vestitos exuit, insepultos relinquit. Nummum ergo petis, et naufragium suscipis. Hinc Charybdis circumstrepit, hinc Sirenæ quæ voluptatis specie, et canoræ dulcedinis suavitate in vada deductos cæca, repetendæ domus, ut ferunt fabulæ, spe et cupiditate fraudabant.

17. Statim venditores unguenti et diversarum specierum irruunt *, velut quidam canes sagaci prædæ vagandis odore perstricti, venatores, piscatores, aucupes, caupones quoque miscentes mero aquam, qui nobilitatem vetusti generis et patriæ, et natalem diem vini circumsonent : circumstantes repente parasiti quem ante solebant spernere, salutant, deducunt, ad lætitiam provocant, ad sumtum incitant dicentes : *Venite, et fruamur bonis quæ sunt, et utamur creatura tamquam in juventute celeriter : vino pretioso et unguentis nos impleamus, et non prætereat nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, ubique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars, et hæc est sors nostra.* Et vere sors omnis illorum facta est : tu autem remanes exsors bonorum.

18. Non tales sortes tibi Scriptura monstravit. Non inter tales sortes David sanctus memorat dormiendum dicens : *Si dormiatis inter medias sortes.* Nam si in medio illarum dormisses sortium, id est, veteris et novi Testamenti, non te pecuniæ cupiditas in voraginem deterrimi fœnoris demersisset, gratia spiritalis fidei tibi dedisset argentum, et in speciem auri divinæ sapientiæ institutione formasset. Etenim si nos unum testimonium divinæ scripturæ posuimus, et luxuriosum illud convivium declinavimus, utique potuit et iste salvari, si oraculis cœlestibus inhæsisset.

19. Revertamur tamen ad convivium, non ut ejus degustemus epulas, sed cavendas aliis demonstremus. Oneratur mensa peregrinis et exquisitis cibis : adhibentur nitentes ministri, magno emti pretio, sumtu pascendi majori : bibitur in noctem, dies convivio clauditur, ebrietati deficit. Surgit ille vini plenus, vacuus opum, dormit in lucem, vigilans somnium putat. Etenim ut in somniis sibi videtur subito dives ex paupere, sic etiam egenus ex divite. Dum defluit interim pecunia, usura superfluit : tempus minuitur, fœnus augetur : thesaurus exinanitur, sors accumulatur : paulatim convivæ se subtrahunt, sponsores conveniunt : mane fœnerator pulsat ad januas, queritur dies solutioni transiisse præscriptos, injuriis vigilantem adoritur, in somnis dormientem excitat. Non noctes quietæ, non dies suavis est, non sol jucundus. Detrahuntur paulatim deauratæ ac sericæ vestes, et væneunt dimidio minoris. Ponit cum lacrymis ornamenta conjux jam tristior, emta carius, vendenda vilius. In auctione pueri constituuntur mensæ ministri, et male adsueti * emtorem avertunt. Offertur pecunia creditori : Vix, inquit, hæc solvit usuram, caput debes.

20. Redit exhausto patrimonio capitis reus; et imminuto fœnore, accipit inducias tristiores bellicis, quasi post biduum præliaturus. In bello enim incerta victoria, hic certa inopia : illic se clypeo tegit, hic nudus occurrit : illic lorica pectus includit, hic totus carcere includitur : illic manus telis onerat, armat sagittis, hic ære vacuas

* Per *unguentum*, intellige oleum aromatis conditum ; et per *species*, odores atque aromata, quibus ad delicias abutuntur voluptuosi.

* *Male adsueti*, hoc est, non edocti a mangone, quo pacto emtorem allicere debeant : vel *male adsueti*, hoc est, deliciis, non autem utilioribus artibus adsueti.

offert vinculis alligandas. Ducitur plerumque uterque captivus : ille habet quem accuset adversum belli eventum, hic præter se quem accuset, non habet. NIHIL est intolerabilius hac miseria, quæ excusari non potest. Acerbat conscientia pondus injuriæ.

21. Tunc secum reputat, tunc Scripturas recordatur, tunc dicit : Nonne mihi scriptum est : *Bibe aquam de tuis vasis, et de tuorum puteorum fontibus?* Quid mihi cum puteo fœneratoris, ubi et aqua includitur ? Suaviora erant olera cum securitate, quam alienæ epulæ pastæ cum sollicitudine. Non oportuit aliena quærere. Deinde incideram debita, de meis oportuit fontibus remedium quærere. Erant domi vasa minutiora : melius erat ministerium deesse, quam cibum : melius vestem vænalem proponere, quam libertatem addicere. Quid profuit quod publicare paupertatem meam verecundatus sum ? Ecce alius publicavit. Ego nolui nutritores * vendere, ecce alius adjudicat.

22. Sera hæc consideratio. Tunc decuit metuisse tuis, cum acciperes aliena : tunc decuit succurrere, cum vulnera prima proserperent. Melius fuerat in principio tenuare sumtum, et necessitatem debiti rei familiaris angustiis allevare, quam ut ad horam ditatus alienis, postea exuereris et propriis.

CAPUT VI.

Quanta moliantur fœneratores; ut incautos adolescentes deprædentur.

23. ACCUSAMUS debitorem quod imprudentius se gesserit : sed tamen nihil nequius fœneratoribus, qui aliena damna lucra sua arbitrantur, et dispendio suo deputant quidquid ab aliis possidetur. Aucupantur hæredes novos, adolescentulos divites explorant per suos, adjungunt se, simulantes paternam et avitam amicitiam, volunt domesticas eorum cognoscere necessitates. Si quam causam invenerint, accusant verecundiam, pudorem arguunt, quod non ante de se speratum fuerit atque præsumtum. Sin vero nullos laqueos alicujus necessitatis offenderint, intexunt tabulas, aiunt nobile prædium esse vænale, amplam domum : accumulant proventus fructuum, annuos reditus exaggerant, hortantur ut coemant. Similiter faciunt pretiosas vestes, et monilia nobilia prædicantes. Neganti se habere pecuniam, ingerunt suam dicentes : Utere ut tua : de fructibus emtæ possessionis pretium multiplicabis, debitam reddes.

24. Prætendunt alienos fundos adolescenti, ut eum suis exspolient : tendunt retia, simul ut indagine cincta spatia fuerit ingressus, cogunt eum in retia cautionum, laqueos usurarum petunt obligari sibi avitum prætorium **, paternum sepulcrum : præstituitur dies solutioni, dissimulatur conventio, quando potest solutio sustineri; ubi satis securum reddiderint, repente ingruunt, et instant vehementius, causanti incumbunt dicentes : Tu possides tua prædia, nos nostram pecuniam non habemus : aurum dedimus, lignum tenemus *** : tibi fructuum emolumenta procedunt, nobis nihil accrescit pecuniæ. Otiosa causatio est, saltem renovetur chirographum.

CAPUT VII.

Quam sollicite fœneratorem fugiat debitor, et cujusmodi sit utriusque occursus : quomodo hic delatione accepta magis irretitus ad vendenda prædia adigatur : ac tandem omnibus destitutus et ad vincula paratus in desperationem incidat ?

25. ITAQUE dum primum adolescens nihil putat de vestibus suis, aut etiam possessionibus esse vendendum, ad hæc facienda poscit dilationem. Usuræ applicantur ad sortem, accumulatur centesima. Jam suspirare incipit, jam malum suum agnoscere. Die ac nocte usuram cogitat : quidquid occurrerit, fœneratorem putat : quidquid crepuerit, vocem sibi videtur fœneratoris audire. Si habes, cur non solvis ? Si non habes, cur malum malo adjungis, et de vulnere remedium quæris ? Cur quo-

* *Nutritores* servi, queis liberorum committebatur educatio.

** *Prætorium* hoc loco sumitur non pro domo prætoris, aut ejus qui præesset exercitui, sed pro domo ruri ad delicias ædificata.

*** Hoc est, ligneas tabulas cera obductas, in quibus fœnoris cautio scribi solebat.

solvi. Fœnerator ergo diabolus. Denique ostendebat Salvatori divitias suas dicens: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* At vero Dominus æris solutor alieni, nihil ipsi debebat, qui poterat dicere: *Ecce venit hujus mundi princeps, et in me suum non invenit nihil.* Nihil debebat, sed solvebat pro omnibus, sicut ipse testatur dicens: *Quæ non rapui, tunc exsolvebam.*

34. Quid distat malitia hujus principis mundi? Fœnerator pecuniæ caput obligat, manum tenet*, sorte ducit. O nomen triste de dulci! Dominus ovem centesimam liberavit: illa centesima salutis, hæc mortis est; et terra bona centuplum fructum reddit. Væ iis qui dicunt quod amarum est, dulce; et quod dulce, amarum! Quid amarius usura, quid dulcius gratia? Nonne hoc ipso sermone quo centesimam appellant, revocare deberent in memoriam Redemtorem, qui venit centesimam ovem salvare, non perdere?

35. Quis gravior exactor est? Et hoc triste nomen. Denique Dominus ait: *Populus meus, exactores vestri circumscribunt vos.* Et in Evangelio habes: *Dum vadis cum adversario tuo ad magistratum, da operam liberari ab illo; ne forte perducat te ad judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem.* Quis iste sit exactor agnosce, qui etiam novissimum quadrantem exigit, et idem se creditorem vocat, atque in hoc etiam nomine fraudem facit: ut qui veneni pocula melle illinit, ut sub grato odore mors lateat, atque illita calicis ora vim fraudis abscondant. Creditor prætexitur quasi fidelis; et quasi incredulus, ad quem fidelis oppignorat.

CAPUT X.

Fœneratoris, ne debitoris cadaver ad sepulturam efferretur prohibentis, historia.

36. Quoties vidi a fœneratoribus teneri defunctos pro pignore, et negari tumulum, dum fœnus exposcitur? Quibus ego acquievi libenter, ut suum constringerent debitorem, ut electo eo, fidejussor evaderet; hæ sunt enim fœneratoris leges. Dixi itaque: Tenete reum vestrum; et ne vobis possit elabi, domum ducite, claudite in cubiculo vestro, carnificibus duriores; quoniam quem vos tenetis, carcer non suscipit, exactor absolvit: peccatorum reos post mortem carcer emittit, vos clauditis: legum severitate defunctus absolvitur, vobis tenetur. Certe hic sortem suam jam memoratur implesse: non invideo tamen, pignus vestrum reservate. Nihil interest inter funus et fœnus, nihil inter mortem distat et sortem: personat, personat funebrem ululatum fœnoris usura. Nunc vere capite minutus est* quem convenitis; vehementioribus tamen nexibus alligate, ne vincula vestra non sentiat: durus et rigidus est debitor, et qui non jam noverit erubescere. Unum sane est quod non timere possitis, quia poscere non novit alimenta.

37. Jussi igitur levari corpus, et ad fœneratoris domum exequiarum ordinem duci: sed etiam inde clausorum mugitu talia personabant. Ibi quoque funus esse crederes, ibi mortuos plangi putares: nec fallebat sententia, nisi quod plures constabat illic esse morituros. Victus religionis consuetudine fœnerator (nam alibi suscipi pignora etiam ista dicuntur) rogat ut ad tumuli locum reliquiæ deferantur: tunc tantum vidi humanos fœneratores gravari me; tamen ego eorum humanitatem memorabam prospicere, ne postea se quererentur fraudatos esse, donec feretro colla subjecti, ipsi defunctum ad sepulcra deducerent, graviori mœrore deflentes pecuniæ suæ funus.

CAPUT XI.

Usura etiam ab aleatoribus exigitur, quorum in lusu varia fortuna est, sed lucrum cedit fœneratori. Hujus in illos quanta tyrannis, et quæ leges aleatorum? Postremo barbarorum quorumdam furor in aleam describitur.

38. Aliud non minoris acerbitatis accipite. Observant isti aleatorum con-

* *Manum tenet*, id est syngrapham debitoris manu subscriptam.

* *Capite minutus*, hoc est, nobilitatis dejectus gradu, atque in plebeiorum hominum ordinem redactus.

venticula, et perdentis ærumnam commoditatem suam judicant : spondent pro singulis. Varios primo sors ludit eventus, ad diversos sæpe transfertur victoria, stipendiaque ejus vicissim atque ærumna mutantur : omnes vincuntur et vincunt, fœnerator solus acquirit : penes alios inane nomen quod vicerint, penes fœneratorem solum fructus est, non annuus, sed momentarius : illi soli faciunt lucrum in omnium detrimento, illis solis est usura victoriæ. Videas reliquos subito egentes, repente divites, deinde nudos, singulis jactibus statum mutantes. Versatur enim eorum vita, ut tessera : volvitur census in tabula, fit ludus de periculo, et de ludo periculum : quot propositiones, tot proscriptiones. Clamor plaudentium, fletus despoliatorum, gemitus deplorantium. Sedet inter hos creditor ut tyrannus, damnans unumquemque sorte capitali, agitat hastas, feralem instituit de singulorum exuviis auctionem : alios proscriptioni addicit, alios servituti : non tanti occisi sub tyrannis sunt. Vitæ igitur hanc aleam rectius dixerim, quam pecuniæ; sub momento fertur, quod valeat in æternum. Ebrietas judicat, et nullus appellat. Habet et alea suas leges, quas fori jura non solvant. Notatur, si credi potest, infamia, qui putaverit renitendum, et infamium sententia gravius quam censura judicialis inurit opprobrium; quoniam qui apud judicem damnantur, apud illos gloriosi sunt : qui apud illos damnantur, apud judicem criminosi sunt. Nobile constituit Moyses seniorum judicium : hi tamen de levioribus judicabant; verbum grave, hoc est, de potioribus negotiis Moysi judicio reservare consueverant. Hic dicitur : Aleonum consilium judicavit, et plus eorum timetur potentia, quam leonum *. Inter has feras vivis, fœnerator, atque versaris. His bestiis cibum eripis, his tetrior æstimaris, his crudelior plus timeris.

39. Ferunt Chunorum populos omnibus bellum inferre nationibus, fœneratoribus tamen esse subjectos; et cum sine legibus vivant, aleæ solius legibus obedire *, in procinctu ** ludere, tesseras simul et arma portare, et plures suis quam hostilibus jactibus interire *** : in victoria sua captivos fieri, et spolia suorum perpeti, quæ pati ab hoste non noverint : ideo numquam belli studia deponere; quod victus aleæ ludo, cum totius prædæ munus amiserit, ludendi subsidia requirat bellandi periculo : frequenter autem tanto ardore rapi, ut cum ea quæ sola magni æstimant, victus arma tradiderit, ad unum aleæ jactum vitam suam potestati vel victoris vel fœneratoris addicat. Denique constitit quod quidam eorum et imperatori Romano cognitus in fide, pretium servitutis quam sibi tali sorte superatus intulerat, suppliciis imperatæ mortis exsolverit. Premit ergo fœnerator etiam colla Chunorum, et eos urget in ferrum, premit barbaros suæ terrore sævitiæ.

CAPUT XII.

De fœneratorum exactione, et variis vocabulis quibus utuntur. Eorum pecunia comparatur cum echidna aliisque serpentibus; ubi cur usuras Græci τόκους dixerint, explicatur.

40. Quid enim tetrius eo qui hodie fœnerat, et cras expetit? Et odibilis, inquit, homo hujusmodi. Oblatio quidem blanda, sed immanis exactio. Verum ipsa oblationis humanitas facit et exactionis sævitiam : protulit pecuniam, hypothecas exigit, et in suis apothecis recondit. Una pecunia a fœneratoribus datur, et quam multa a debitoribus exiguntur? Quanta sibi fece-

* Fit jocus inter voces *aleonum* et *leonum*, quæ figura in hoc tractatu frequentissima est.

* Mos erat hujusce gentis pugnare partim circumequitando, partim excurrendo et opportune retrocedendo. Sed maxime terga vertentes magna industria jaculis hostes confodiebant. Quod autem ad hanc tantam eorumdem barbarorum in ludum insaniam, de illa apud auctores nihil omnino reperias ; et Ambrosius ipse id tantum fando sese audivisse significat. Neque etiam hic omittemus memoratos populos, qui in editis omnibus Hunni scribuntur. Chunos constanter legi in mss.

** *In procinctu*, hoc est, ad ineundam pugnam armis instructi.

*** Hic hostilium telorum jactibus aleæ ac tesserarum jactus opponuntur.

runt vocabula? Nummus datur, fœnus appellatur: sors dicitur, caput vocatur: æs alienum scribitur: multorum hoc capitum immane prodigium numerosam exactionem efficit: syngrapham nuncupat, chirographum nominat, hypothecas flagitat, pignus usurpat, fiducias vocat, obligationem adserit, usuras prædicat, centesimas laudat.

41. Echidna quædam est fœneratoris pecunia, quæ tanta mala parturit. Echidna tamen fœcunda pœnis viscera trahens, partu suo rumpitur. Et morte materna docet sobolem non esse degenerem in matrem. Igitur incipiunt esse serpentes, illam morsibus suis scindunt. Illic ubi nascitur venenum, primum probatur. Pecunia autem fœneratoris omnia mala sua concipit, parit, nutrit, atque ipsa magis in sobole sua crescit, tristi prole numerosior. Non minus flexuosa quam serpens, atque in orbem tota se colligens, ut caput servet: reliquo flagellat corpore, illud solum producit ad vulnera: spiris ingentibus quos comprehenderit, ligat, solo capite interficit: salvo capite, etiamsi reliqua pars ejus dilapidata fuerit, reviviscit.

42. Diversa quoque serpentibus sunt conveniendi et parturiendi tempora: pecunia fœnebris a die initæ conventionis crescentibus serpit usuris, quæ parturire non novit; quia dolores magis ipsa in alios transfundit. Ibi dolores ut parturientis; unde etiam τόκους Græci appellaverunt usuras, eo quod dolores partus animæ debitoris excitare videantur. Veniunt Kalendæ, parit sors centesimam: veniunt menses singuli, generantur usuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Crevit centesima, petitur nec solvitur, applicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum, dolus in dolo, usura improbi seminis fœtura deterior. Itaque non jam centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ.

CAPUT XIII.

Usuræ etymologiam prosequens ostendit illam leporibus ipsis, ac plantis quibuslibet fœcundiorem esse, fœneratorisque aviditate omnem aliam superari: dein ad institutam usuræ cum animalibus ac plantis comparationem redit.

43. Usuram quoque ab usu arbitror dictam, quod ut vestes usu, ita usuris patrimonia scindantur. Lugubre ceræ prima littera sonat *. Parturit vox doloris est: quid tibi potest esse boni, quod a dolore incipit et ab obligatione? Lepores ferunt generare simul et educare, et continuo parturire**: istis quoque anaglyphariis*** usurarum generatur et supergeneratur usura, enutritur ac nascitur, et nata jam parturit. Radices quoque arborum primo plantantur ut prendant; cum prenderint, tunc virescere incipiunt, postea pullulare: at vero pecunia fœnebris vix plantata jam pullulat. Semina tempore erumpunt, animalia tempore pariunt: *Tempus enim pariendi, et tempus moriendi: tempus plantandi, et tempus evellendi plantatum: tempus occidendi, et tempus sanandi.* Et infra: *Tempus acquirendi, et tempus reddendi: tempus custodiendi, et tempus expellendi*, ut Ecclesiastes ait: pecunia fœnebris hodie seminatur, cras fructificat: semper parit, et numquam interit: semper plantatur, vix evellitur. Vult semper fœnerator acquirere, numquam perdere: numquam custodire pecuniam suam, semper expellere: numquam sanare, semper occidere.

44. Et quia bonus ad omnia magister Ecclesiastes, liber est Salomonis, paulisper ipsi inhæreamus: *Non satiabitur oculus*, inquit, *videndo, et non satiabitur auris auditu*: nec fœnerator expletur accipiendo, nec affectus ejus quotidiano numerandi æris satiatur auditu. Et iterum: *Omne quod fuit, ipsum est*

---

* Hic locus ex salebroso planus fiet, si eum hoc modo interpreteris: Prima littera tabellarum in quarum ceris *usuræ* vox inscribitur, lugubre sonat. Observa autem litteram U eumdem olim sonum habuisse quem græca diphthongus ου.

Cecropiis ignota sonis ferale sonans U. Auson.

** Quod hic de leporibus Ambrosius ait id præcipue cuniculis convenit; unde natum est adagium, sæpius pariunt quam cuniculi.

*** Vox fit ἀπὸ τοῦ γλύφειν, id est, sculpere seu fodere; unde anaglypharii dici possunt qui debitorum nomina iterum aut sæpius in tabellis suis stylo insculpunt.

quod erit : crescit semper pecunia, otium nescit avaritia, nescit usura ferias. *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, et mare non adimpletur :* mare istud fœnerator est; omnium patrimonia tamquam fluctus absorbet, et ipse nescit expleri. Mari tamen plerique utuntur ad quæstum, fœneratore nemo utitur nisi ad dispendium : illic multorum commodum est, hic universorum naufragium.

45. Multa sunt animantia quæ cito generare incipiunt, sed cito etiam generare desistunt : sors cito generat, et numquam desinit; immo cum exordium crescendi acceperit, in infinitum extendit augmentum. Omne deinde quod crescit, cum ad naturæ suæ formam atque mensuram, magnitudinemque pervenerit, vacat incremento : sed fœneratorum pecunia tempore semper augetur, et ultra formam maternæ sortis excedens modum non tenet. Pleraque etiam animantium cum cœperint ea quæ ex his orta sunt generare, tamquam effœtis viribus usum generationis amittunt : sors autem fœnoris cum fuerit crescentibus exæquata centesimis, et vetustatem sui renovat, et partus solitos adjunctione multiplicat *.

CAPUT XIV.

Usuram prohiberi lege divina, unde et sumtum est illud Catonis, *fœnerare est hominem occidere*. Vestimentum pignori acceptum ante noctem reddendum esse; ac fœnoris nomine intelligendum, quidquid præter sortem exigitur : post quæ sequitur extorsionum divitibus familiarium reprehensio.

46. Non novum nec perfunctorium hoc malum est, quod veteris atque divinæ præscripto legis inhibetur. Populus qui despoliaverat Ægyptum, qui pede transierat mare, monetur a fœnoris pecunia cavere naufragia. Et cum de aliis peccatis semel aut multum iterata admonitione præscripserit, de fœnore sæpius intimavit. Habes in Exodo : *Quod si pecuniam fœneraveris pupillo, orphano, pauperi, apud te non suffocabis eum, non impones illi usuram.* Ostendit quid sit suffocare, id est, usuram imponere; strangulat enim, et quod pejus est, animam laqueus creditoris : quo sermone et prædonis violentiam, et deformis nodum mortis expressit. *Quod si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud ; est enim hoc coopertorium ejus tantum, hoc vestimentum turpitudinis ejus in quo dormiet. Quod si itaque proclamaverit ad me,*

* M. De Laluzerne, dans son traité sur le *Prêt de commerce*, où il défend la légitimité de l'intérêt légal, soutient que saint Ambroise n'a pas voulu proscrire toute espèce d'intérêt, mais qu'il ne s'est élevé que contre les énormes usures des créanciers. « Pour connoître en » quoi ce saint docteur fait consister la nature » de l'usure, il faut le suivre de tous les côtés » par lesquels il la considère. Dans les diverses » comparaisons qu'il accumule (cap. 12 et 13), » il examine l'usure sous différents rapports. » La comparaison de la vipère ou du serpent » montre la cruauté de l'usurier : celle de » l'accouchement les douleurs que cause l'u- » sure à l'emprunteur : celle de la mer, la » perte des patrimoines. Dans les comparaisons » de la reproduction des animaux et des » arbres, il ne regarde plus l'usure du côté » de l'emprunteur et des maux qu'il en res- » sent; mais du côté de l'usurier dont il con- » sidère en ce moment l'avidité. *Vult semper* » *fœnerator acquirere, numquam perdere....* La » généralité de ces comparaisons présente bien » certainement l'idée de la ruine du pauvre, » et il en résulte que saint Ambroise fait en- » trer et dans la notion, et dans le vice de l'u- » sure dont il parle, l'oppression des indigens. » Mais il n'est pas possible que saint Am- » broise regarde comme criminel tout accrois- » sement successif de l'argent. Indépendam- » ment de ce qu'un tel principe condamneroit » les intérêts compensatoires et judiciaires, il » proscriroit aussi plusieurs autres manières » de faire valoir son bien, qui sont très légi- » times au témoignage de nos adversaires » mêmes. Le louage produit aussi une aug- » mentation continuelle d'argent. On peut en » dire autant du commerce. Le négociant » augmente à chaque instant son argent. Sitôt » qu'il a vendu, il rachète pour vendre en- » core, et accroît successivement et sans inter- » ruption son fonds.... L'accroissement suc- » cessif de l'argent est un effet de l'usure, » effet qui peut résulter de plusieurs autres » causes : mais il ne présente point la notion, » et ne constitue pas le vice de l'usure; dire le » contraire ce seroit confondre l'effet avec » l'essence de l'usure. Saint Ambroise, en as- » similant la reproduction des animaux et des » arbres à l'accroissement que produit l'usure, » pense que partout où il y a usure, il y a » accroissement : mais on auroit tort d'en con- » clure que ce saint Docteur établit que toutes » les fois qu'il y a accroissement, il y a usure » criminelle. La conclusion seroit fausse, et la » conséquence plus étendue que le principe. »

exaudiam eum. Audistis, fœneratores, quid Lex dicat, de qua dixit Dominus: *Non veni Legem solvere, sed adimplere?* Quam Dominus non solvit, vos solvitis? Usuram, inquit, petere, suffocare est. Hoc quoque foris sero est dictum a quibusdam eorum prudentibus: Quid est, fœnerare? Hominem, inquit, occidere. Sed utique non Cato prior quam Moyses, qui Legem accepit. Multo ille posterior.

47. *Si pignus acceperis vestimentum propinqui tui, ante solis occasum restitues illud, ne nudati appareat turpitudo.* Vos vero exuitis atque nudatis, et non redditis. Videte ne sol occidat super avaritiam vestram, ne sol justitiæ vobis occidat; quia justitiam non tenetis, aut sol iniquitatis super flagitia vestra condatur. Dies quoque perit invito, nox irruit sicut Judæ, qui cum diabolus se misisset in cor ejus, surrexit ad proditionem, et facta est nox; sol enim justitiæ occiderat ei, et recubuerat super eum. Qui in cor ejus intravit, fecit illi tenebras, ut lucis non videret auctorem. Ibi miser periit in illo convivio in quo alii salvantur. Reddite igitur vestimentum debitori, in quo dormiat, et quietus sit. *Si nolueritis reddere, exaudiam*, inquit, *eum; quia misericors sum.* Si vos non exauditis, ego exaudiam, ego miserebor, ego non despiciam inopis precem.

48. In Deuteronomio quoque scriptum est: *Non exiges a fratre tuo usuram pecuniæ, et usuram escarum, et usuram omnium rerum quascumque fœneraveris fratri tuo. Si alienigenæ credideris, usuram exiges ab eo: a fratre autem tuo non exiges.* Vides quantum pondus in verbis sit. *Noli*, inquit, *exigere usuram a fratre tuo*, hoc est, cum quo habere debes omnia communia, ab eo tu usuram exigis? Frater tuus consors naturæ, et cohæres gratiæ, noli ab eo exigere amplius, a quo durum est repetere quod dederis, nisi cum habuerit unde solvat.

49. Et quia plerique refugientes præcepta Legis, cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tamquam usurarum emolumenta percipiunt; ideo audiant quid Lex dicat: *Neque usuram*, inquit, *escarum accipies, neque omnium rerum quascumque fœneraveris fratri tuo.* Fraus enim ista et circumscriptio Legis est, non custodia. Et putas te pie facere, quia a negotiatore velut munus suscipis? Inde ille fraudem facit in mercium pretio, unde tibi solvit usuram. Fraudis illius tu auctor, tu particeps, tibi proficit quidquid ille fraudaverit. Et esca usura est, et vestis usura est, et quodcumque sorti accedit, usura est: quod velis ei nomen imponas, usura est [*]. Si licitum est, cur vocabulum refugis, cur velamen obtexis? Si illicitum est, cur incrementum requiris?

50. Quod pejus est, hoc vitium plurimorum est, et maxime divitum, quibus hoc nomine struuntur cellaria. Si quis instaurandum convivium putat, ad negotiatorem mittit, ut absynthiati cupellam sibi gratis deferat: ad cauponem dirigit, ut Picenum vinum, aut Tyriacum requirat: ad lanium, ut vulvam sibi procuret [**]: ad alium, ut poma sibi adornet. Itaque humanitatem judicant quæ alieno periculo constant. Tu bibis, et alius diffluit lacrymis: tu epularis, et alios cibo tuo strangulas: tu symphonia delectaris, et alius misera-

---

[*] « Tel est le sens naturel des paroles de saint » Ambroise, qu'il n'est pas plus permis de » recevoir des denrées que de l'argent, et » que toutes les fois que l'intérêt en argent est » usuraire, le profit en denrées l'est aussi. » L'objet du discours et la suite du raisonne» ment le démontrent. Mais il ne veut nulle» ment établir ici que tout excédant de toute » espèce de prêt est illégitime. On insiste sur » ce que saint Ambroise parle du prêt fait à » un négociant..... Mais il est évident par toute » la suite du discours que le saint docteur » parle ici du prêt fait à un petit marchand, » auquel il paroît que l'argent avoit été prêté « gratuitement; et que c'est postérieurement « au prêt, lorsque le marchand croit n'avoir » rien à payer, qu'on vient lui enlever ce qu'il » a de meilleur dans sa boutique. On l'a in» duit en erreur par l'apparence d'un bienfait » qu'on lui fait ensuite très chèrement payer. » Rien de pareil n'a lieu dans le prêt de com» merce. » Laluzerne, du *Prêt de com.*, *t. 2 et 3.*

[**] *Absinthiatum*, aut ut alibi scribitur, *absynthiacum*, vinum est absintho conditum: Picenum autem, et Tyriacum ita dicuntur a locis in quibus nascuntur. Est enim Picenum regio quædam Italiæ, Tyrus vero urbs in Asia. — *Vulvam*, porcinam scilicet.

bili deplorat ululatu : tu poma degustas, et alius spinam vorat. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Spina usura est, spina centesima est, tribulus est fœnus, male urit. Quomodo ergo potes fructum habere de spinis? Si iste fructus de spinis non nascitur, ille nascetur æternus. De ærumnis ditaris, de lacrymis lucrum quæris, de fame aliena pasceris, de exuviis despoliatorum hominum cudis argentum; et judicas te divitem, qui stipem poscis a paupere? Sed audi quid dicat Salvator : *Væ vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram?*

CAPUT XV.

Alienigenam a quo usuras licet exigere, solum esse eum, quem licet occidere; fratrem vero ejusdem vel fidei vel juris consortem: quamlibet usuram proscribi, et de benedictionibus ejus qui ab illa abstinuerit, cum exhortatione ad misericordiam et veritatem.

51. Sed forte dices quia scriptum est: *Alienigenæ fœnerabis;* et non consideras quid Evangelium dicat, quod est plenius. Sed hoc interim sequestremus. Legis ipsius verba considera : *Fratri tuo*, inquit, *non fœnerabis ad usuram : sed alienigenam exiges.* Quis erat tunc alienigena, nisi Amalech, nisi Amorrhæus, nisi hostes? Ibi, inquit, usuram exige. Cui merito nocere desideras, cui jure inferuntur arma, huic legitime indicantur usuræ. Quem bello non potes facile vincere, de hoc cito potes centesima vindicare te. Ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat qui usuram flagitat : sine gladio se de hoste ulciscitur, qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi jus belli, ibi etiam jus usuræ. Frater autem tuus omnis, fidei primum, deinde romani juris est populus : *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.*

52. Denique etiam in Levitico præscribit Lex usuram a fratre non esse poscendam. Sic enim habes : *Et vivet frater tuus tecum, pecuniam tuam non dabis illi in usuram, et in amplius recipiendum non dabis illi escas tuas.* Generaliter hæc sententia Dei omne sortis exclusit augmentum. Unde et David et benedictum æstimavit, et dignum habitatione cœlesti, qui pecuniam non dedit in usuram. Si ergo qui non dedit, benedictus; sine dubio maledictus, qui ad usuram dedit. Cur ergo maledictionem potius eligis, quam benedictionem? Potestis benedicti esse, si velitis, potestis justi esse. Homo enim justus secundum Ezechiel, qui pignus debitori reddet, et pecuniam suam in usuram non dabit, et superabundantiam non accipiet, et ab injustitia avertet manum suam : *Justus est iste*, inquit, *vita vivet, dicit Dominus.* Qui autem pignus non reddidit, et in simulacra apposuit oculos suos, iniquitatem fecit, cum usura dedit, et superabundantiam accepit, hic vita non vivet. Omnes iniquitates istas fecit, morte morietur : sanguis ejus super ipsum erit. Vide quomodo fœneratorem cum idololatra copulavit, quasi crimen æquaret. Elige ergo quod dulce est.

53. Cur semper tristes, cur semper amarissimi, cur semper solliciti? Procedat aliquando a vobis misericordia, procedat veritas : obligetur mendacium, fraus odio sit. Docuistis perjurium : fœneratorium sacramentum dicitur, ubi paratur perjurium. Patastis frequenter cum reddita fuerit pecunia, quod syngrapha non appareat : pejeratis postea quod non receperitis pecuniam. Nolite ergo semper miseri esse, semper avari, semper mœsti. Leones sunt, et feritatem suam mutant : *De manducante*, inquit, *exivit esca, et de forte et tristi exivit dulce* : græcus, *et tristi* habet : sic invenimus. Tamen de forti hoc intelligitur; quia leo fortis est feritate : et qui ferus, tristis. Et de vobis qui pecuniam et avaritiam devoratis, exeat misericordia; hæc enim esca est egenorum : et de tristi exeat dulce, ut dimittatis ei qui non habet unde dissolvat. Quid trahitis peccata ut fune longo, et jugi loro vitulæ? Quod fit utique, cum fœnus producitis. Tenetis pauperem debitorem, vel ibi sit aliqua gratia, ubi nulla spes commodi. Et hoc secundum avaritiam vestram loquor.

CAPUT XVI.

Ex Evangelico præcepto fœnerandum his, a quibus nihil expectetur, immo etiam inimicis: uberrimum fœnus illius esse, qui Domino fœneraverit; nec diffidendum ipsius paupertati, quæ veras largitur divitias.

54. Cæterum Dominus in Evangelio talibus magis existimat fœnerandum, a quibus redhibitio non speretur. Sic enim ait: *Et si mutuum dederitis a quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam peccatores peccatoribus fœnerant, ut recipiant: verumtamen amate inimicos vestros, et benefacite eis, et mutuum date nihil sperantes* *; *et erit merces vestra multa in cœlo, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus super ingratos et malos. Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est.* Advertitis quod nomen a Domino fœnerator acceperit, quod nomen etiam qui fœnori vestro fuerit obligatus. *Peccatores*, inquit, *peccatoribus fœnerant, ut recipiant:* uterque peccator, et fœnerator, et debitor. Vos autem, inquit, amate inimicos vestros. Non discutiatis quid mereantur inimici, sed quid vos facere oporteat. Date mutuum iis a quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hic damnum est, sed compendium. Minimum datis, multum recipietis: in terra datis, et id vobis solvetur in cœlo: fœnus amittitis, mercedem magnam habebitis: fœneratores esse desinitis, filii eritis Altissimi: eritis misericordes, qui vos Patris æterni probetis hæredes.

55. Sed fœneratorum vos delectat et usurarum vocabulum. Id quoque non invideo. Docebo quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis usuras. Dicit Salomon: *Fœnerat Domino qui miseretur pauperi: secundum datum autem ejus retribuet ei.* Ecce bonum fœnus de malo factum est: ecce irreprehensibilis fœnerator: ecce usura laudabilis. Nolite ergo jam invidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quod hominem subtraham vobis debitorem? Deum provideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos frau-

* « Je dis que ces mots, *nihil inde sperantes*, » s'appliquent également au mot *benefacite* et » au mot *mutuum date*, en sorte que le sens de » la phrase est : faites du bien et prêtez, n'es- » pérant rien ni du bienfait, ni du prêt. D'a- » bord la suite même du texte l'indique. *Be- » nefacite et mutuum date, nihil inde sperantes.* » La conjonction *et* qui lie les deux verbes » annonce que ce qui est dit de l'un est éga- » lement dit de l'autre. D'ailleurs le raison- » nement du Sauveur prouve qu'il a eu in- » tention d'ordonner de prêter n'en espérant » rien, comme de faire du bien n'en espérant » rien. Jésus-Christ vient d'opposer les vertus » des païens à celles du christianisme ; et dans » trois versets consécutifs il a montré que Dieu » ne sauroit aucun gré des vertus païennes. » Dans le premier, il parle de l'amour du » prochain : *Si vous aimez ceux qui vous aiment*, » dit-il, *quel gré vous en saura-t-on, puisque les » pécheurs aiment ceux qui les aiment.* Dans le » second il passe au bien à faire à tous les » hommes : *Si vous faites du bien à ceux qui » vous en font, quel gré vous en saura-t-on, » puisque les pécheurs font de même?* Enfin dans » le troisième il en vient au prêt : *Si vous prê- » tez à ceux de qui vous espérez recevoir, quel » gré vous en saura-t-on, puisque les pécheurs » prêtent aux pécheurs pour recevoir choses égales?* » Tel est donc le principe établi par notre » Seigneur, que ces trois actes de vertu ne » suffisent pas aux chrétiens, parce qu'ils sont » communs aux pécheurs. De ce principe il » passe à la conséquence, et établit dans le » verset suivant ce que ses disciples doivent » faire de plus que les pécheurs, relativement » à chacun de ces trois actes. *Aimez vos enne- » mis : faites du bien et prêtez n'en espérant rien.* » Il est clair que ces mots, *aimez vos ennemis*, » sont la conséquence du principe qu'il ne » suffit pas d'aimer ceux qui nous aiment. » Il est également clair que ces autres mots, » *prêtez n'en espérant rien*, sont la suite du » principe qu'il ne suffit pas de prêter à ceux » dont on espère recevoir. Il reste donc » l'autre principe, qu'il ne suffit pas de faire » du bien à ceux dont on en reçoit. Si le mot » *faites du bien* est seul et isolé, il n'établira » pas la conséquence du principe. Jésus-Christ » auroit dit : Il ne suffit pas de faire du bien » à ceux qui vous en font; ainsi faites du bien. » On sent la fausseté de ce raisonnement et le » défaut de liaison dans les idées. Mais si au » contraire ces paroles *n'en espérant rien* s'ap- » pliquent aussi au précepte de faire du bien, » la conséquence sera juste et le discours sui- » vi..... Or, en ordonnant de faire du bien » n'en espérant rien, Jesus-Christ ne défend » pas de faire du bien lorsqu'on espère quel- » que chose ; et le véritable sens de son dis- » cours est : faites du bien, lors même que » vous n'en espérez rien : donc pareillement » lorsqu'il dit : Prêtez, n'en espérant rien, il » ne défend pas de prêter lorsqu'on espère » quelque chose, et le véritable sens de son » discours est : Prêtez, lors même que vous » n'en espérez rien. » La Luzerne, du *Prêt de commerce*.

dare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur et tenetur : ille scribit quidquid egenus acceperit : Evangelium ejus cautio est : ille promittit pro omnibus indigentibus, ille dicit fidem; quid dubitatis dare? Si quis vobis dives hujus sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam : pauper est vobis Dominus cœli, et conditor mundi hujus; et adhuc deliberatis quem ditiorem quæratis fidejussorem.

56. Sed allegatis, quia pauper est factus, cum dives esset. Vidistis ergo quia fides ejus dives est, fides ejus idonea est : pauper est factus, cum pro nobis solveret, et adhuc paupertas ipsa non decipit; nos enim divites fecit, quos pauperes putabatis. Dicit enim Apostolus : *Pauper factus est cum dives esset, ut in illius inopia vos ditaremini.* Bona inopia, quæ largitur divitias. Nolite ergo vos paupertatem timere, ut sitis divites. Date otiosam pecuniam, et recipietis fructuosam gratiam, et pauperum subvenietis necessitatibus, et vobis custodiæ sollicitudo minuetur. Non peribit quod pauper acceperit; et vobis quod dederitis inopi, sine custode servabitur. Quod si incrementum usurarum quæritis, in Lege benedictio, in Evangelio cœlestis est merces : quid suavius benedictione, quid majus est cœlo? Si escarum desideratur usura, ea quoque præsto est, sicut legimus : *Is enim qui miseretur pauperis, ipse pascetur.*

CAPUT XVII.

Occurritur objectioni, qua nonnulli negant generaliter prohibitum ne pignus retineatur, sed ad pauperum pignora legem restringunt.

57. Reddite ergo pignora quæ tenetis, quoniam fidejussorem idoneum reperistis. Sed obmurmurant adhuc dicentes, quia licet tenere pignora, et se Lege defendunt. Aiunt enim : Scriptum est in Deuteronomio : *Si fuerit tibi debitum a proximo tuo quodcumque, non introibis in domum ipsius pignerare pignus: sed foris stabis, et homo apud quem est debitum tuum, proferet tibi foris pignus. Si autem homo ille pauper fuerit, non dormies in pignore ipsius; sed redditione reddes ei pignus ipsius ad occasum solis, et dormiet in vestimento suo, et benedicet te, et erit in te misericordia coram Domino Deo tuo.* Et alibi, inquiunt, scriptum est : *Non pignerabis molam, neque lapidem superiorem molæ; quoniam hic pignerat.* Et alibi : *Non accipies pignus vestimenti viduæ.* Unde argumentantur quia specialia pignora sint interdicta, non omnia, id est, pauperis et viduæ. Molam quoque et lapidem superiorem molæ prohibitum pignerari.

58. Sed cum per Ezechielem prophetam ipse Dominus dicat, justum esse qui pignus reddidit, injustum qui tenuit; utique non speciale aliquod, sed generaliter omne pignus suadet esse reddendum; cum dicat Job : *Conscriptionem quam habui adversus aliquem juramento conceptam, imponens coronam legebam, et si non scindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore.* Cum Dominus nihil ab iis quibus mutuum dederimus, sperandum esse præcipiat, quod recipere debeamus, quomodo pignus secundum Legem putant esse retinendum?

CAPUT XVIII.

Ut objicientibus nos divina lege ad fœnerandum incitari fiat satis, inquiritur quid justus v.g. Petrus fœnori dare valeat, ostenditurque suos illi sermones esse, quos fœneret.

59. At ne pari recrudescant modo, et dicant etiam se ad fœnerandum incitari Legis oraculo; quia scriptum est : *Fœnerabis gentibus multis, tu autem non mutuaberis*; tempus est plenius et expressius disputare et docere quid fœnerandum, et quibus Legis statuta præscribant; præcedit enim fœnoris causa pignoris causam. *Mutuabitur,* inquit, *peccator, et non solvet : justus autem miseretur, et tribuet.* Audis, debitor, quid debeas declinare : audis, creditor, quid debeas imitari. Et infra : *Juvenis fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panem. Tota die miseretur et fœnerat.* Unde huic justo quod tota die fœneret? Ergo dives justus est; et quanto ditior unusquisque fuerit,

tanto justior : qui plus habuerit unde fœneret, ipse erit justior. Sed difficile dives intrat in regnum cœlorum.

60. Quid ergo fœneret, dic mihi, sancte David. Contra me protuli testimonium, nisi mihi subvenis. Petrus dicebat : *Argentum et aurum non habeo*, numquid non erat justus? Tu mihi ergo expone quid fœneret. Dixisti enim : *Beatus vir qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio.* Inveni quid fœnerat justus. Petrus quoque me doceat et ipse quid fœneret, qui dixit inopi adtendenti ad se et ad Johannem : *Argentum et aurum non habeo.* Nihil ergo dabis pauperi, apostole? Das tamen, et plus das quam alii : das inopi, quod alii dare non possunt : das inopi, post quod egere non possit : das inopi, quod etiam divites accipere concupiscunt : das inopi, quod ii qui istud argentum et aurum habent, conferre non noverint; quia avaritia eos impedit : das inopi, qui eis divitibus facias ditiorem. Incitasti animum meum, concupisco hoc donum tuum. Dicito, rogo, quid des. Noli me diu suspensum reddere, cupio petere, si cito solvas. Sed solvisti cito : non distulisti inopem, non despexisti precem pauperis, non diutius eum desperare fecisti, non vacuus ad templum adscendisti dicens : *Argentum et aurum non habeo.* Non illi soli plenis manibus adscendunt, qui argentum et aurum habent : adscendit et pauper non vacuus : adscendit et ille non vacuus, quia aurum et argentum non habet. Audiamus quid det iste pauper : *Sed quod habeo*, inquit, *do tibi. In nomine Jesu Nazareni surge et ambula.* O optanda paupertas; o ditior inopia! Claudicabat, cui divites dabant : unus pauper dedit, et statim qui claudus erat, sanus est factus.

61. Habet ergo justus quod fœneret, habet et argentum quod fœneret, sermones suos fœnerat : hoc est justi argentum; eloquia enim Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplo. Hoc fœnerat qui Legem accipit, qui Legem meditatur, qui Legem exercet : hoc fœneravit Petrus, hoc fœneravit Paulus, quibus dicitur ut ad viros nationum pergerent. Ad Cornelium centurionem Petro, cui dicitur : *Surge, vade nihil dubitans, quoniam ego misi illos; et surrexit et ivit.* Et infra dixit : *Numquid aquam vetare possumus, ne baptizantur ii, qui Spiritum sanctum acceperunt?* Jussitque eos baptizari. Hoc est : Fœnerabis gentibus, ut peccata dimittas, debita auferas : tu autem non mutuaberis. Mutuatur enim peccator, et non solvet peccata sua; quia peccator est. Paulo dicitur : Fœnerabis gentibus; qui missus est ad gentes : Johanni dicitur : Fœnerabis gentibus : Jacobo, et cæteris dicitur : Fœnerabitis gentibus : quibus dictum est : *Ite, baptizate gentes.*

62. Dicitur populo patrum : *Si custodieris mandata Dei, benedictus eris, et fœnerabis gentibus verbum.* Denique non de pecunia dici significant sequentia : *Princeps eris gentibus multis : tibi autem nemo dominabitur. Constituet te Dominus Deus tuus in caput, et non in caudam, et eris tunc supra, et non subter, si exaudieris vocem Domini Dei tui.* Et sequitur : *Si autem non audieris, maledictus tu in civitate, et maledictus in agro.* Et infra : *Maledicta progenies ventris tui.* Non pecunia utique benedictum facit, sed cognitio Dei, prædicatio verbi : si gratiam Domini fœneremus, si indigentibus eloquia Domini conferamus, si observemus mandata cœlestia. Et contra maledictum non facit, si desit pecunia quæ fœneretur : sed si desit studium, si desit observatio cœlestium statutorum, maledictus eris.

CAPUT XIX.

Judæos primo gentibus fœnerasse, postmodum gentes in Christum credentes vicem illis reddidisse, quod pecuniam suam amisissent : ejusdem pecuniæ laus, atque ad illam fœnerandam exhortatio : et quo pacto in ea re Israelitis antepositæ fuerint nationes.

63. DENIQUE mysterium Ecclesiæ evidenter exprimitur. Primum enim dixit ad discipulum Legis : *Si audieris Legem, et custodieris, fœnerabis gentibus;* quod factum est a patribus nostris. Fœneravit Moyses gentibus, qui proselytos acqui-

sivit, fœneravit Jesus Nave, fœneravit Gedeon, fœneravit Samuel, David, Salomon, Elias, Elisæus; et si quis volebat verbum cognoscere, pergebat ad eos: regina Austri venit audire sapientiam Salomonis.

64. Ubi cœpit populus Judæorum non custodire Legem; cœperunt advenæ, hoc est, ex populo nationum qui in Dominum Jesum crediderunt, interpretationem Scripturarum fœnerare illi vetusto populo. Fœneravit Timotheus patre græco ortus verbum Judæis, cum sacerdotium recepisset: fœneramus hodieque sacerdotes in Ecclesia verbum Judæis, qui de Synagoga ad Ecclesiam transierunt: fœneramus et novam et vetustam pecuniam; etenim quam habuerunt, jam non habent: oculos habent, et non vident; aures habent, et non audiunt; pecuniam habent, et non habent; quia usum ejus ignorant, pretium ejus nesciunt, figuram ejus et formam non cognoverunt. Nam si cognovissent, numquam auctorem pecuniæ denegassent dicentes: *Nolumus hunc regnare super nos*. Qui quidem rediens, accepto regno, jussit vocari servos suos quibus dedit pecuniam, et eos qui fœnerassent pecuniam, prædicavit: ei autem qui pecuniam tenuit otiosam domini sui respondit: *Sciebas quod ego homo austerus sum, tollo quod non posui, meto quod non seminavi: et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, et ego veniens cum usuris utique exegissem illam?*

65. Audistis quæ pecunia boni fœneratoris sit, quæ pecunia bonas acquirat usuras, quæ pecunia non infamet fœneratorem, non opprimat debitorem, quam pecuniam ærugo non possit obducere, non penetrare tinea, quæ pecunia non de terreno thesauro sit, sed de æterno, quæ pecunia divitem faciat accipientem, nec aliquid imminuat fœneranti. Hæc pecunia usuram habet: non centesimam ejus quod dederit portionem, sed centuplum fert fructum. Expande igitur sinum mentis, ut hujus pecuniæ numeratam tibi suscipias quantitatem: intende cordis obtutum, ut agnoscas pecuniæ hujus imaginem et inscriptionem: certe hanc pecuniam excute, tabulam supra mensam animæ tuæ quæ stabilis virtutibus sit, quadratam constitue, conde in thesauro pectoris tui, de quo doctus scriba depromit nova et vetera. Vides qualis hæc pecunia sit, quemadmodum creditorem, debitoremque invisa in se conjungat nomina. Qui invehebar in fœneratores, jam provoco debitorem. Hujus ergo fœneratores pecuniæ vos esse desidero; ut ad vos qui mutuum sumant, sponte festinent: per quam non nummum, sed regnum possitis acquirere: per quam non maledicta quæratis, sed benedictionis gratiam.

66. Hanc pecuniam fœnerat populus nationum qui scivit accipere fœneratum, qui scivit cernere, qui scivit excutere. Recusasti indiga fœnoris spiritalis, egere cœpisti. De te ergo a Dei filio dictum est: *Mutuabitur peccator, et non solvet*. Tibi dicitur: *Advena qui est in te, adscendet super te: tu autem descendes in imum*. Nescit enim summum, qui Christum ignorat: in inferno semper est, qui non adscendit ad Christum: in summo autem populus qui verbum recipit, hic habet fidei patrimonium omne. De hoc dicit Lex: *Hic tibi fœnerabit, tu autem non fœnerabis ei: hic tibi erit caput, tu autem eris cauda*, hoc est, ille erit primus, tu ultimus et abjectus. Auferam a Judæa caput et caudam, initium et finem: initium Christum, qui interrogatus quis esset, respondit: *Initium quod et loquor vobis*: finem quoque Christum dicit; *ipse est enim finis Legis ad justitiam omni credenti*. Ergo qui non credit ad justitiam, nec initium, nec finem habet, sed ipse finis sui est.

CAPUT XX.

Præmisso pignoris, commendati, ac depositi discrimine, ostendit spirituale pignus esse, quod reddi Lege jubeatur; corporeum tamen etiam reddi oportere: qui verbum Dei audierit debitorem esse, nec ab eo pignus tollendum. De evangelicis vestimentis, et de tunica quam omnes jubemur induere Bonum amictum esse Dei verbum; esse pignus Dominicæ sortis, esse sapientiæ vestimentum; tandem esse verbum coangustandum.

67. Cognovimus fœnus legitimum,

vestimento nequissimus ille communis fœnerator agnoscens, confusionem tui detegere conetur opprobrii, et persuadeat tibi, ut te foliis tegas; et nudum te esse conspiciens, in Dei verearis venire conspectum.

78. *Redde*, inquit, *proximo in tempore, coangusta verbum, et fideliter age cum illo; et in omni tempore invenies quod tibi necessarium sit.* Non amat multis innocentia se defendere. Susanna vocis adsertione non eguit : verbum coangustavit ad Dominum, et statim adipisci meruit castitatis propriæ testimonium. Plurima presbyteri loquebantur, qui laborabant verborum fuco obducere veritatem, sed non filia Juda. Tacuit apud homines, locuta est Deo. Erubescenda erat in plebe ipsa defensio muliebris; et dum pudor defenditur, impudentia prætendebatur. Coangustavit verbum dicens ad Dominum : *Tu scis quia falsa dixerunt de me.* Et Dominus spiritum Danielis pueri castitatis excitavit ultorem.

79. Coangusta ergo verbum, ut redhibitio creditori, non lingua respondeat. Sive mystice : Coangusta verbum, hoc est, consumma. Verbum enim consummans et brevians faciet Dominus super terram, hoc est, ex multis ratiociniis abbreviata tibi summa conveniat. Deducito quod expensis diversis est erogatum, ut salvum habeas quod supersit : quomodo Dominus de multis dispensationibus Judæorum, ex multo illo ratiocinio peccatorum consummavit tandem atque breviavit, ut reliquiæ salvæ fierent per electionem gratiæ, et servarentur ad semen, per quos intermortuam spem Synagogæ resuscitaret.

CAPUT XXI.

Reprehenduntur ii qui cum solvendo non sint, mutuum sumunt. Iidem quam abjecti; et quemadmodum ad condictam diem non reddentes ex amicis inimicos faciant; unde nulli mutuum sumendum concluditur. Quid per molam et lapidem supermolarem non obligandam intelligatur?

80. Quam deforme est, ut pro beneficio ei qui te adjuvit, rependas molestiam! Cum istum fraudaveris cui debes, postea in tempore necessitatis tuæ non invenies creditorem. Quam indignum, ut cum victum tuum sustentare non queas, cum adhuc nihil debeas, putes quod et victum tuum possis, et debitum sustinere! Ante cogita unde dissolvas, et sic mutuum sume. Fructus, inquit, agrorum capio. Sed qui non abundant usui, quomodo abundabunt contracti fœnoris incremento? Sed possessionem meam vendo. Et unde fructus, quibus utaris ad sumtum? Fœnus non pecunia sua solvitur, sed augetur: numerando coacervatur et crescit.

81. Deinde non cogitas humilitatem et verecundiam postulantis? Donec accipias, oscularis manus fœneratoris superbi, humilias vocem tuam, ne clarior sonitus vocis tuæ aures ejus offendat, ne plures te audiant deprecantem. Paupertas non habet crimen, nulla indigentiæ infamia est: sed debere verecundum est, non reddere inverecundum. Postulabis dilationem, cum cœperis conveniri in tempore præscriptæ solutionis : pro pecunia adferes tædia, causaberis de tempore, excusationes strues; et cum totum promiseris, ne in universum fraudare videaris, vix dimidium restitues. De amico inimicum facies, pro honore referes contumeliam, pro benedictione maledictum. Quam hæc opinionem lædant considera: quam a viro bono discrepent, recognosce.

82. Ergo dum liber es a vinculis, ipse te revoca a jugo et onere servitutis. Dives es? Non sumas mutuum. Pauper es? Non sumas mutuum. Dives es? Nullam pateris petendi necessitatem. Pauper es? Considera solvendi difficultatem. Opulentia usuris minuitur, paupertas usuris non levatur. Numquam enim malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, sed exasperatur ulcere.

83. Hoc vide, ne dum pecuniam petis, molam tuam obliges, aut lapidem supermolarem. Mola est qua similago conficitur, qua molit similaginem una mulier quæ adsumitur, et altera quæ relinquitur. Fortasse illa adsumitur, quæ semper molit verbum Dei, ut habeat similaginem, et spiritalem facit farinam, expurgat vetus fermentum, ut sit nova conspersio, custodit molam

suam, interpretatur Scripturas, servat sibi lapidem supermolarem : illa autem relinquitur quæ oppignerat molam suam. Cum aliquid emoluerit perfunctorie, oppignerat lapidem qui est super molam. Quis iste sit lapis, quæro. Legi: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Quare super molam? Quia ipse est qui molentes juvat : ipse est qui dicit : *Scrutamini Scripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere.*

84. Noli, fœnerator, hunc lapidem supermolarem oppignerare, ne cadas super illum. Omnis enim qui ceciderit super hunc lapidem, conquassabitur : super quem autem ceciderit, comminuet illum. Nec viduæ pignus suscipias. Grave et utrumque secundum litteram, ut usum, instrumentumque vivendi egeno auferas, aut viduæ pignus detrahas : sed gravius, si animæ quæ verbi vidua est, verbum teneas, et ei sterilitatem viduitatis indicas.

CAPUT XXII.

Quem fœneratorem imitari debeamus; et quomodo Ecclesiæ Deus plus dederit, cui et ipsa plus reddidit non exigenti; deque divina misericordiæ ac judicii dispensatione.

85. Atque ut sciatis quod amanti hæc affectu suadeam, ut sciatis quod liceat et bene fœnerare, ostendam vobis quem fœneratorem debeatis imitari. *Duo*, inquit, *erant debitores uni fœneratori, unus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon pharisæus dixit : Æstimo quia is cui plus donavit.* Et laudata est sententia ejus, dicente Domino : *Recte judicasti.* Recte judicavit pharisæus, qui male cogitavit, putans quod ignoraret magis Dominus peccata mulieris, quam donaret. Sed laudatur ejus sententia, ut excusatio ei omnis adimatur.

86. Plus remissum est Ecclesiæ, quæ congregata est ex populo nationum, quoniam plus debebat : sed et ipsa plus solvit non exigenti, sed donanti. Dedit aquam pedibus Christi, quia sua peccata mundavit : osculata est pedes, ferens pacis insignia : misit oleum in pedes ejus, misericordiam et ipsa in pauperes conferendo. Isti sunt pedes Christi, in his innocentius ambulat Christus. Et capillis capitis sui tersit. Christo enim humiliatur, quicumque habet humilitatis affectum. *Et ideo*, inquit, *dimissa sunt peccata ejus multa, quoniam dilexit multum.*

87. Adverte quod Dominus et misericordiam quasi liberalis impertit, et judicium cum miseratione dispensat. Ante donavit per gratiam, sed quibus donaret sciebat. Non habet quod excuset Judæus. Mihi quasi peccatori plura donavit, illi quasi ingrato minora concessit. Scivit tamen quod et ille quasi ingratus non possit quod accepisset exsolvere, et Ecclesia memor gratiæ eo plura solveret, quo plura meruisset.

CAPUT XXIII.

Oggerentibus usuræ antiquitatem reponitur etiam culpam antiquam esse, quam solutum Christus venerit, invexerit autem diabolus: huic fœneratores adsimilari, nec non etiam eos qui fidejussorem obligant, in quo sibi alterum parant inimicum. Quam cavendum sit, ne quis pro alio se obliget, aut saltem pro summa suis majore facultatibus.

88. Habetis ergo quem sequamini fœneratorem, si vultis laude donari, si vultis non esse quod reprehendatur a nobis. Nos enim non personæ obtrectamus, sed avaritiæ. Nec fallit dixisse aliquos, cum ante hoc biduum tractatus noster eorum compunxisset affectum : Quid sibi voluit Episcopus adversus fœneratores tractare, quasi novum aliquid admissum sit, quasi id non etiam superiores fecerint, quasi non vetus sit fœnerare? Verum est, nec ego abnuo : sed et culpa vetus est. Denique peccatum ab Adam : ex illo culpa, ex quo et Eva : ex illo prævaricatio, ex quo et humana conditio. Sed ideo Christus venit, ut inveterata aboleret, nova conderet; et quæ inveteraverat culpa, renovaret gratia. Ideo se passioni obtulit, ut renovaretur spiritu, et absolveret universos. Diabolus autem Evam decepit, ut supplantaret virum, obligaret hæreditatem.

89. Quid fœneratores faciunt? Decipiunt defœneratos, obligant fidejussores : sed non Tobias pignus quæsivit, aut fidejussorem poposcit. Curandum est igitur, ut fidejussorem requiras, ut eum tuis nominibus adstringas. Ecce paratur alter inimicus. Nam cum non habueris unde debitum solvas, ille pro te tenebitur. Inveniris in eo circumventor et fallax, qui amicum deceperis. Ille nudabitur, ille pro te in vincula ducetur: illum graviorem exactorem creditore patieris qui allegat : stimula civem tuum quem spopondisti. Ita fiet ut ipse quoque esse incipias ingratus, et prætereas illud quod scriptum est : *Gratiam repromissoris ne obliviscaris; dedit enim pro te animam bonam.* Necesse est dicas : Quis enim te quærebat fidem dicere? Nam nisi tu fidem dixisses, ego non accepissem pecuniam. Adulteram accepi pecuniam, æs auro admixtum mihi dedit : utinam te non obtulisses! Fortasse creditor te subornavit, vel tu illum.

90. Ergo cave ne alieno te obliges debito; ne hoc quoque vendidisse dicaris : ne si quid tibi, ut habet usus amicitiæ, debitor dederit gratiæ, te videatur emisse. Aut si vis intervenire, moveris amici obsecratus oratis, erubescis negare; ita interveni, ut si debito solvendo non fuerit, de tuo noveris esse solvendum. In hæc paratus accede. Legisti enim : *Non spondeas super virtutem tuam; si enim spoponderis, quasi restituens cogita.* Et infra : *Recipe proximum secundum virtutem tuam, et attende tibi ne cadas*, id est, ne majore te obliges nominis * quantitate quam ferre possunt et exsolvere tuarum copiæ facultatum. Si enim quod habes tradas, amisisti opes, non amisisti fidem. Famæ tuæ damna non sentis, redemisti amicum sine tua fraude. Alibi quoque id te monent Proverbia Salomonis dicentis : *Spondens sponde amico tuo, quemadmodum qui obligat se sponsorem amicorum suorum.* Si autem non habes, audi quid Salomon dicat : *Noli te dare in sponsionem erubescens personam; si enim non habueris unde solvas, auferent stramentum de sub lateribus tuis.* Ergo bonus fœnerator acquiret gratiam, execrationem improbus.

* *Nomen* hac in materia idem est ac *debitum*. Unde istæ locutiones, nomina contrahere, nomina dissolvere, et similes.

CAPUT XXIV.

Quomodo Tobias in mercedis solutione nobis imitandus; quodve fœnerandi genus idem nos doceat?

91. Sed non his tantum virtutum finibus contentus sanctus Tobias, mercenario quoque scivit solvendam esse mercedem, dimidium usque obtulit, meritoque pro mercenario invenit Angelum. Et tu unde scis ne forte justum aliquem mercede defraudes, pejus si infirmum? Væ enim illi qui scandalizaverit unum de pusillis istis! Qui scis an in eo Angelus sit? Neque enim dubitare debemus quod in mercenario possit esse Angelus, cum esse possit Christus, qui in minimo quoque esse consuevit.

92. Redde ergo mercenario mercedem suam, nec eum laboris sui mercede defraudes; quia et tu mercenarius Christi es, et te conduxit ad vineam suam, et tibi merces reposita est cœlestis. Non ergo lædas servum operantem in veritate, neque mercenarium dantem animam suam : non despicias inopem qui vitam suam labore exercet suo, et mercede sustentat. Hoc est enim interficere hominem, vitæ suæ ei debita subsidia denegare. Et tu mercenarius es in hac terra : da mercedem mercenario, ut et tu possis dicere Domino, cum precaris : *Da mercedem, Domine, sustinentibus te.*

93. Tobias tibi dicit : *Luxuria mater est famis*, in quo continentiam docet. Dicit etiam : *Mercedem omni homini qui penes te operatus fuerit, redde eadem die, et non maneat penes te merces hominis; et merces tua non minorabitur.* Dicit tibi : *Noli vinum bibere in ebrietatem.* Dicit tibi : *De pane tuo communica esurientibus.* Vide quid te fœnerare cupiat: *Et de vestimentis tuis nudos tege : ex omnibus quæ abundaverint tibi, fac eleemosynam. Omni tempore benedic Dominum.* In his itaque fœnus æternum est, et usura perpetua.

DE INTERPELLATIONE

JOB ET DAVID

LIBRI QUATUOR *.

LIBER PRIMUS.

DE INTERPELLATIONE JOB, ET DE HOMINIS INFIRMITATE.

CAPUT I.

Multas in hac vita perturbationes esse, multas consolationes, sed his illas longe superari; quod sanctorum inductione comprobatur: David ac Jobum pro nostris infirmitatibus interpellasse, unde hujus operis argumentum.

1. MULTAS nobis perturbationes in hac vita esse subeundas scriptura divina frequentibus demonstrat locis: multasque suppetere consolationes, quibus animus capax vigoris, et recti conscius absorbere debeat quæ præsentium incommodorum sunt, spectare ea quæ habeant perpetem jucunditatem. Præponderant enim consolationes perturbationibus; quia et præsentium sedationem adferunt, et spem futurorum. Unde et apostolus Paulus: *Indignæ sunt*, inquit, *passiones hujus temporis ad superventuram gloriam*. Indignæ utique ad consolationis comparationem, non ad fructum redemtionis.

2. Quæ est enim tam præclara cujusquam vita in terris, ut adæquare illam cœlestem gloriam possit? Quid sublimius Paulo, qui tantum periculorum subiit, tantum dolorum atque infirmitatum absorbuit? In iis quas Christi nomine subiit passionibus quotidie, ut ipse dicit, moriebatur, et nihil indignum perpeti se in hoc tempore pro tantæ gloriæ spe atque exspectatione censebat. Elias famem, insidias, mortisque terrores, laborum acerba toleravit: et tamen solus ille igneis curribus, equis igneis de cœlo deductus ad terras, et de terris revectus ad cœlum, omne meritum hujus malitiæ abscondit, atque ultra humana omnia gratiam pii adscensoris evexit. Nam de Petro quid loquar, qui crucem suam futura remuneratione indignam arbitratus, inverso suspendi poposcit vestigio, ut aliquid passioni suæ adderet, cujus acerbare ipse sibi supplicia non timeret?

3. Unde non immerito sanctus David ad illam gloriam, cum in cætero opere, tum maxime in quadragesimo primo psalmo se festinare testatur dicens: *Quando veniam et apparebo ante faciem Dei?* In quo psalmo et perturbationes humanæ fragilitatis, et consolationes a Domino evidenter expressit. In quo etiam interpellat pro nobis Deum, quod oblitus operis sui, oblitus collatæ in hominem liberalitatis et gratiæ, quem tuendum atque ornandum susceperat, dereliquerit, et infirmum ac naufragum

* Quatuor hi libri *de Interpellatione* (id est expostulatione seu querela) Job et David, ad fidelium institutionem diebus diversis concionati fuerant. In duobus prioribus plangitur misera vitæ humanæ conditio, morbis, calamitatibus, quodque pessimum est peccato invincibiliter obnoxia; duo posteriores querelas mortalium continent, de prosperitate improborum, et bonorum afflictione. Quibus omnibus tum remedia indicavit, tum consolationes miscuit Ambrosius. Hujus autem scriptionis ætas circa annum fere 383 referri potest.

diversis infirmitatibus rejecerit adterendum. Quod idem ante ipsum fecerat sanctus Job : sed iste moralius, ille vehementius. Utriusque igitur interpellationes considerare cordi est; quod in his vitæ humanæ forma exprimitur, causa agitur, prærogativa formatur. Suo igitur ordine spectandæ nobis sunt.

CAPUT II.

Quomodo beatus Job, amissis omnibus præter uxorem, tamquam bonus athleta perturbationibus non cesserit, nec certare recusaverit.

4. Amissis itaque liberis Job atque omnibus suis præter uxorem, quæ ei sola ad tentationem fuerat reservata, perfusus etiam ulcere gravi, cum videret amicos suos non ad consolandum venisse, sed ad exaggerandum et acerbandum dolorem, advertit a Domino datam in se adversario tentandi sui potestatem. Et quamvis sagittas Domini in corpore suo sentiret esse, quibus compungi se diceret, tamen quasi bonus athleta, qui dolori non cederet, nec dura certaminis recusaret, addidit : *Incipiens Dominus vulneret, in fine autem non me perimat.... Quæ enim mea virtus, qui sustineo : aut quod meum tempus, ut sufferat anima mea? Numquid fortitudo lapidum, fortitudo mea : aut carnes meæ sunt æreæ : aut non in ipso confidebam? Adjutorium autem a me recessit : visitatio autem ejus despexit me.*

5. *Nonne tentamentum est vita hominis in terra, et sicut mercenarii quotidiani vita ejus; aut sicut famulus timens Dominum suum, qui se sub umbra obtegat, aut sicut mercenarius exspectans mercedem suam; sic et ego menses exspectavi vacuos, noctes autem dolorum datæ sunt mihi? Si quiescam, dico: Quando dies? Si surgam iterum : Quando vesper? Plenus sum doloribus a vespera usque ad mane. Fermentatur mihi corpus in putredine vermium : liquefacio autem glebas terræ, saniem radens ulcerum. Vita autem mea levior est fabula, in spe vacua perit.... Dicam, consolabitur me lectulus meus.... Terres me in somniis, et in visionibus me percellis.*

CAPUT III.

De misera conditione hominis, qui quotidie sub formidine est; quamque stulte cogitet peccata sua Dei cognitionem fallere posse: item quam miserum in lectulo nobis ad quietem dato sollicitudine agitari, atque ex eodem vacuos ac nudos exsurgere, quæ vitæ istius imago est.

6. Quam misera hominis conditio, quæ quasi mercenaria aliis laborat, sibi indiget, et nisi aliena misericordia sustentare se nequit! Quotidie sub formidine, sub timore gravem tolerans servitutem, et ne deprehendatur a Domino, erratica atque fugitiva sub umbra quadam sæculi hujus putat se posse delitescere. Considera illum de quo ait in Ecclesiastico Sirach : *Omnis homo transgrediens in lecto suo, contemnens et dicens in anima sua : Quis me videt? Tenebræ circumdant me et parietes; quem vereor?* Nonne tibi videtur iste vere esse mercenarius qui sua prodegerit, ut ille adolescens in Evangelio, qui legitur accepisse a patre substantiæ portionem, et egens atque inops, quo famem levaret, pascere greges cœpit alienos, ut mercede sumtum exerceret suum? Sed ille tamen aliquando conversus est; quia revertit ad patrem, et peccata sua non repressit, sed prodidit. Hic autem ubi se existimat ab eo qui omnia videt, non videri; et tenebris putat commissa sua posse celari, umbram prætendit : sed frustra latere se credit, cum oculus Domini lucidior sole, occulta omnia deprehendat, tenebrosa illuminet, et intimi cordis penetret conscientiam, atque in alta et profunda descendat. Vanus ergo qui putat tenebris esse se tutum, cum lucem vitare non possit, quæ lucet in tenebris, et tenebræ eam non comprehendunt. Quasi fugitivus itaque et malus mercenarius deprehenditur, et antequam se occultet, agnoscitur; quia Domino omnia antequam quærat, cognita sunt, non solum quæ facta, sed etiam quæ futura sunt.

7. Perit igitur in vacua spe qui putat quod suum crimen abscondat : fabula est istud, non veritas. Denique fabula peccantium otiosa, non habens fructum, sed gemitum. Narratio enim fatui sar-

cina in via. Quid enim aliud est peccatum, nisi sarcina quæ hujus sæculi onerat viatorem gravi depressum fasce delicti : qui si nollet oneri subjacere, debuit audire dicentem : *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam.*

8. Quid autem ærumnosius, cum ipse lectus ad communem quietem datus, grave vulnus infligat ? Tunc enim solemus quæ fecimus recordari, et factorum suorum stimulis compungitur interior conscientia. Unde Scriptura ait his : *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini?* Remedium quidem dedit, sed tamen conscientiam vulneravit. Sed esto ut aliquando fessis somnus obrepat : terremur in somniis, exagitamur visionibus; ut non jam requies, sed pœna sit. Ita enim abeunt divitiæ sæculi, veluti somnium exsurgentis. Surrexit aliquis ex istius corporis somno, et nihil possedit, idque ipsum quod se credebat habere, amisit.

9. Constituite mihi nunc divitem illum, qui quotidiana lucra, et quæstus varios congerebat, et exagitabatur cupiditatibus suis, subito resipiscentem, considerantemque secum, quia non cum morietur, accipiet omnia, neque simul descendet cum eo gloria domus ejus; et quod ea quæ possidet, in hac vita habeant aliquid voluptatis, non etiam in futurum : aperientem oculos ad cœlestia. Nonne tibi videtur sicut qui in somnis bibebat, bibisse; et sicut qui in somnis epulabatur, epulatus : aperuisse autem oculos, et cognovisse quod anima ejus inane speravit, et adhuc esuriat, atque sitiat; quia modum non habet avaritia, nec rapiendo expletur, sed incitatur eo egentior, quo plura quæsierit? Et hic ergo surrexit, et vanum est somnium.

CAPUT IV.

Quomodo amici Job ad consolandum eum venientes ejus dolorem acerbaverint : et quam magnifice idem senserit de divina potestate, ac redemtionis mysteria designaverit?

10. Sed iterum ipsum audiamus dicentem : *In veritate novi quod ita est; quomodo enim erit justus, mortalis*, etc. Incumbebant illi amici qui ad consolandum venerant, et quasi inimici amaris eum perurgebant sermonibus. Unum enim solatii genus est in ærumna et in amaritudine constitutis culpa vacare; ut ea quæ perpetiuntur adversa, non pro delicti pretio sustinere videantur. Hoc quoque sancto viro adimere gestiebant; ut videretur ipse suæ auctor ærumnæ, qui peccatis gravibus Domini contraxisset offensam, et pro impietatibus suis illa toleraret : describentes impiorum supplicia; ut qui vitia sererent, et meterent sibi dolores, quod mandato perirent Dei, et spiritu vitæ ipsius interirent, qui insufflaret domos luteas inhabitantibus, et arescerent, cogitationes destitueret versutorum, os obstrueret injusti. Quæ vera quidem de Domini potestate; sed non convenientia tanti viri meritis adserebant.

11. His ergo respondit : *In veritate novi quia ita est; quomodo enim justus mortalis apud Dominum? Si enim voluerit judicio contendere cum eo, non audiet illum; ut non ad unum verbum ejus mille sermonibus contradicat. Sapiens est enim intellectu, et fortis, et magnus : quis tam durus, ut in conspectu ejus possit subsistere? Qui facit montes inveterascere, et nesciunt, et evertit eos iracundia. Qui commovet orbem terrarum a fundamentis, et columnæ ejus quatiuntur. Qui dicit soli, et non oritur, adversus autem sidera consignat. Qui extendit cœlum solus, et ambulat sicut in pavimento supra mare. Qui facit vergilias, et hesperum, et septemtrionem, et austri ministerium : qui facit magna et investigabilia, gloriosaque et immensa, quorum non est numerus. Si præterierit me, non videbo : et si me prætergressus fuerit, nec sic sciam.* Quanto vehementiore tuba iste increpuit de Domini potestate? Sed in ea justorum auxilium, non ruina est. Denique videtur exprimi potentia, sed magis redemtionis nostræ mysteria declarantur.

CAPUT V.

Deum fecisse montes inveterascere, id est, litteram veteris Testamenti in spiritalem sensum convertisse : Judæos, quod illud ignoraverint, excusabiles non esse ob prodigia quæ Christi mortem sunt comitata; sed maxime ob solis defectionem quæ describitur. Tanguntur alia quædam Christi opera, et præcipue ambulatio in mari; ubi de titubatione Petri, ac de conterendis navibus Tharsis, quibus corpora nostra designantur.

12. Qui sunt enim montes quos inveterascere facit, nisi Moyses, Aaron, et Elias, Jesus Nave, Gedeon, prophetæ, omnes libri veteris Testamenti? Venit Dominus Jesus : novum detulit Testamentum, et illud quod erat vetus factum est novum. Innovatus est Christianus, inveteravit Judæus. Renovata est gratia, inveteravit littera. Evertit montes, et convertit. Evertit enim et subruit intellectum secundum litteram, et statuit intelligentiam spiritalem. Intellectus ergo ille Legis evanuit carnalis, et factus est spiritalis. Unde Apostolus ait : *Scimus autem quia Lex spiritalis est, ego autem carnalis sum.* Sed et ipse qui carnalis erat, factus est spiritalis, sicut ipse adseruit dicens : *Puto enim, et ego spiritum Dei habeo.* Hos ergo montes inveteravit Jesus, et Judæi nesciunt. Si enim cognovissent, numquam Dominum majestatis crucifixissent : numquam adhuc Judaica deliramenta sequerentur. Ipsi sunt ergo qui nesciunt. Unde et in Evangelio dicit Dominus Jesus : *Dimitte illis, Pater, quia nesciunt quid faciunt.*

13. Sed non excusantur quia nesciunt, cum nescire nolint, quod debuerint cognoscere. Certe non illis invidemus, si Domini sequantur sententiam. Sententia enim superiora solet absolvere, non futura. Sed nec ille immunis a scelere qui crucifixit suæ auctorem salutis, et postea veniam non poposcit. Esto ut ante ignoraverit quem persequebatur; in cruce tamen positum debuit recognoscere universorum esse dominum elementorum, sub quo omnia elementa tremuerunt, cœlum obscuratum est, sol refugit, terra dissiluit, defunctorum sepulcra patuerunt, mortui viventium receperunt consortia. Unde et Centurio ait : *Vere Dei Filius erat iste.* Centurio agnoscit alienum, levita non recognoscit suum : gentilis veneratur, Hebræus abjurat. Non immerito ergo columnæ orbis terrarum motæ sunt, quando non crediderunt principes sacerdotum. Sed motæ sunt veteres, ut novæ confirmarentur, sicut ipse dignatus est dicere : *Ego confirmavi columnas ejus.* Audi quas columnas confirmaverit. *Petrus et Jacobus et Johannes, qui videbantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi et Barnabæ communionis.*

14. Quomodo ergo excusant se nescisse, quorum alii viderunt, alii cognoverunt solem non expleto diei curriculo se recepisse; et rursus ante peractum spatium noctis egressum, noctem in die fecisse, in nocte diem. Utique intelligere debuerunt quia sol jussus se recepit, et jussus exivit. Prædixerat enim Dominus, quia tribus diebus futurus erat in corde terræ, et tribus noctibus : dicerat hoc sol, servabat præceptum. Dubitabat ergo, dicens : Quid facio? Orior, et dies est : occido, et nox est. Si cursum meum servavero, demorabor mundi salutem. Festinemus etiam ad redemtionem nostram : festinare etiam debeo ipse ad novam vitam; erit enim beneficio crucis qua renovantur universa, et sol novus, et cœlum novum. Festino ergo ut illum possim videre solem justitiæ, illuminantem animas universorum. Sed quid faciam? Ipse vult post triduum fieri resurrectionem. Inveni quid faciam, ut et moras non faciam et numerum dierum custodiam. Non faciam integrum diem et integram noctem. Abbreviabo horas, ut tribus quidem diebus ac noctibus sit inter mortuos Dominus Jesus : citius tamen quam trium dierum et noctium intervalla patiuntur, resurgat a mortuis. Abbreviabo igitur horas ubi adscenderit crucem. A sexta hora statim fiat nox; ne videam Domini passionem, sed fugiam parricidalis persecutionis spectaculum. Occidam, et erit nox horarum trium : egrediar, et innovabo diem, ut sit horarum trium : percursus est primus dies : sequetur nox secunda spatio

suo, sequetur similiter dies : incipiet nox tertia, resurget Dominus in nocte, et erit dies in lumine resurgentis; ut compleatur illud : *Et nox sicut dies illuminabitur.* Hic est dies ille magnus quem vidit Abraham, et gavisus est : de quo et David ait : *Hic est dies quem fecit Dominus, exsultemus et lætemur in eo :* cui non ministerio laboris, sed fructu exsultationis interero.

15. Ipse ergo Dominus diem ducit, et ante mundi consummationem videbitur lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ipse est Dominus, qui signat et numerat multitudinem stellarum : ipse est Dominus, qui cœlum solus extendit, qui ambulavit tamquam in pavimento super mare; quando Petrus vidit eum ambulantem, et dixit : *Domine, jube me venire ad te super aquas.* Et jussit Dominus : sed ille titubavit; et nisi porrexisset ei Dominus dexteram, demersus fluctibus occidisset. Titubavit caro, salvavit dextera. Et ait illi : *Modicæ fidei, quare dubitasti?* Fides ergo ambulavit in Apostolo, non caro. Denique fides titubavit, et caro sentire cœperat naufragium. Quod non improprie dictum est; quia caro navis est animæ, sicut scriptum est : *Qui descendunt mare in navibus.* Et alibi : *Ibi dolores ut parturientis, in spiritu vehementi conteres naves Tharsis.* Animæ enim nostræ cum Verbum parturiunt, eduut dolores : quæ autem peperit, jam non meminit tristitiæ propter gaudium; quia natus est illi homo qui mundum redemit. *Naves Tharsis*, id est, intelligibiles quæ Salomoni aurum ferebant atque argentum, id est, corpora nostra, quæ habent thesaurum in vasis fictilibus, ut Apostolus dicit : vel quod etiam hic partus dubio conteruntur, juxta quod dictum est : *Væ prægnantibus et nutrientibus!* Nam cum anima quatitur, caro fluctuat : vel spiritu vehementi exagitabuntur infuso, cum expleto tempore fuerit resurgendum, secundum quod scriptum est : *Veni spiritus, et insuffla in mortuos istos, et vivent.* Unde et ipse Job in posterioribus dicit : *Novi enim quia æternus et potens est, qui soluturus est me in terra, resuscitare pellem meam quæ portavit hæc.* Conteruntur autem qui in judicium resuscitantur. Est autem bona contritio : cor enim contritum et humiliatum Deus non spernit. Et alibi : *Sana contritiones ejus.* Sed et ad Josaphat dictum est : *Contritæ sunt naves ire in Tharsis;* eo quod se sacrilego* miscuisset. Utrumque igitur contritio significat; quia utrumque est in die judicii : *quando omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei, et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ : qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii.* Quod etiam David propheta significat dicens : *Ibi dolores ut parturientis : sicut audivimus, ita et vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri.* Namque et dolorem futurum, et lætitiam comprehendit : dolorem de judicio, et de absolutione lætitiam.

CAPUT VI.

Verba Job, quibus humanas infirmitates aperit, expenduntur. Quemadmodum Vir sanctus peccatum suum non negaverit; quidve inter peccare et impie agere sit discriminis : quibus verbis hominem apud Deum conetur excusare : postremo confitenti veniam promitti, ac justum iniquitates suas agnoscere, ostenditur.

16. SED ad propositæ nobis interpellationis seriem revertamur. *Multas,* inquit, *contritiones fecit mihi, respirare me non sinit, replevit me amaritudine; et quia virtute est potens, nemo potest judicio ejus resistere. Si justus sum corde, lingua mea errat..... Magnum et potentem disperdit ira. Improbi in morte gravi : justi autem irridentur. Dati sunt enim in manus impii.* Vide singula. Potentibus ira sua gravis est, improbis nequitia, justis conditionis infirmitas. Ita nihil periculo vacat. Fortitudo et magnitudo viri sua potestate decipitur, improbitas affligitur, virtus ridetur. Ille quia plus potest, labitur : iste quia nihil potest, affligitur. Conditionis est vitium, quia *vita nostra levior est cursore. Transivit, et nihil vidit. Tamquam navis vestigium, aut aquilæ volantis et quærentis escam;* ita præterit et vita hominis. Quod loqui-

* *Sacrilego*, id est Ochoziæ, regi Israel cum quo Josaphat iniit amicitias.

mur, obliviscimur; nec ullum transitus nostri insigne deprehenditur, nisi quod sit plenum mœroris et gemitus. *Concutior*, inquit, *omnibus membris. Utinam sit mediator noster arguens et dijudicans inter utrumque nostrum.*

17. *Dicam Domino : Quare sic me judicas? An bonum tibi est ut injustus ego sim; quia repulisti opera manuum tuarum, et consilio impiorum intendisti? Numquid sicut mortalis videt, sic vides; aut vita tua sicut hominis, aut anni tui sicut viri; quia exquisisti iniquitates meas, et peccata mea investigasti? Nosti enim quia impie non gessi : sed quis est qui de manibus tuis eruatur?* Magna fides, magna auctoritas conscientiæ ; Deum testem mentis suæ arcessere. Quod conditionis est, non negat : quod impietatis est, repellit : quod infirmitatis, fatetur. Peccasse conditionis est, quia nemo immunis lapsus est : impie agere non conditionis est, sed perfidiæ et nequissimæ mentis venenum. Non agnoscit hoc justus : sed absolutio hominis in Dei miseratione, non in hominis potestate est.

18. *Manus*, inquit, *tuæ plasmaverunt me : postea convertisti et percussisti me. Memento quia lutum me fecisti, et in terra me resolves. Numquid non ut lac mulsisti me, confecisti me sicut caseum? Corium et carnem me induisti, ossibus et nervis me inseruisti : vitam et misericordiam in me posuisti; et visitatio tua protexit spiritum meum.* Quanta deploratio sancti viri pro communi infirmitate, quanta conventionis auctoritas, quod Deus hominem manibus suis fecerit? Excusatur culpa infirmitatis obtentu, commendatur gratia privilegio operationis æternæ, et protectionis dignatione cœlestis. De quo loco etiam David pulcherrime locutus est dicens : *Quid est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis, nisi quia visitas eum?*

19. *Hæc*, inquit, *habes in te : novi quia omnia potes, impossibile autem tibi nihil. Si enim peccavero, custodies me, ab iniquitate autem immaculatum me non fecisti. Si impius fuero, væ mihi! Si sim justus, non possum me erigere. Plenus sum enim confusionis, investigor sicut leo ad necem.* Vide tria : *Si peccavero*, inquit, *custodies me*. Et ideo, o homo, fatere peccatum, ut veniam consequaris : *Dic*, inquit, *iniquitates tuas, ut justificeris.* Quid erubescis fateri eas in quibus natus es? Negantis, non fatentis crimen est, negare quod natus sis. Quod accepisti, utinam serves. Cur putas te habere quod non acceperis? Ergo peccator fateatur, impius ingemiscat, justus non se erigat et extollat; ne per arrogantiam fructum justitiæ amittat.

20. Et pulcre ait : *Si justus sum, non possum me erigere; plenus enim sum confusionis.* Justus enim advertit magis fragilitatem suam, quam injustus; et sapiens agnoscit, non agnoscit insipiens. Denique lapsibus suis sapiens compungitur, insipiens delectatur : justus accusator est sui, injustus adsertor : justus prævenire vult accusatorem confessione peccati, injustus peccatum suum occultare desiderat : ille in principio sermonis occurrit ut prodat errorem, iste multiloquio sermonis sui sonum accusationis involvit, ne prodat errorem.

CAPUT VII.

Omnium ætatum maxime lubricam adolescentiam : nos eorum etiam peccatorum, quæ vitare nequiverimus, rationem esse reddituros : ærumnas nostras maris ac terræ incommodis non satis exprimi : cœlum ac terram innovanda esse, nec futuram resurrectionem ante adventum ejus, qui nova omnia sit facturus.

21. ITERUM adjiciens dicit : *Quare adscripsisti adversum me mala, et apposuisti mihi adolescentiæ peccata?* Pulcre id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consuevit. Habet enim pueritia innocentiam, senectus prudentiam, ipsa vicina adolescentiæ juventus bonæ existimationis intuitum, et verecundiam delinquendi : adolescentia sola est invalida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis. In tanto igitur et tam confragoso et procelloso mundi hujus turbine, cur tam crebra naufragia improvidæ adscribuntur ætati? Unde præclare David totius temporis ejus veniam sibi a Domino postulavit dicens : *Delictum juventutis meæ et*

ignorantiæ ne memineris, Domine, quia tunc maxime calor corporis fervet, et æstu sanguinis vaporantis ignescit.

22. Sed iterum ipsum audiamus : *Mortalis*, inquit, *filius mulieris, brevis vitæ est, et plenus iracundiæ, qui sicut flos floruit, et decidit; discedit autem ut umbra, et non resistit. Nonne et ab hoc ratio quæritur? Et hunc fecisti intrare in judicium sub conspectu tuo. Quis autem mundus est a sorde? Sed nemo, etiamsi unius diei sit vita ejus super terram.* Vere miserabilis conditio, ut peccati sui quod vitare non possit, rationem præstare cogatur : judicium intrare, in conspectum Domini subire omnipotentis compellitur, edere causas gestorum suorum, quæ tot vitæ suæ ætatibus percurrerit, cum mundus a peccato quivis esse non possit, ut ab ipsis cunabulis prius obrepat infantiæ culpa, quam sit ullus sensus erroris. Quamque illud miserabile, ut brevis sit vita ejus, dulcis illecebra, multiplex ærumna, iracundia quotidiana. Itaque in exigua delectatione amaritudo perpetua est.

23. *Est*, inquit, *arbori spes. Si enim fuerit excisa, virescit; et in petra mortuus ramus ejus fuerit, ad odorem aquæ florebit; faciet autem messem sicut novella. Vir autem defunctus abiit, cadens autem mortalis homo non ultra est. Tempore autem fluctuat mare.* Spectavimus prophetici sermonis seriem ex duobus inferioribus elementis, terra ac mari, quæ omni injuriæ, crebrisque tempestatibus subjacent : quam validum argumentum nostræ expressit ærumnæ? Terrena, inquit, virgulta, nemorosaque arborum, etiam cum fuerint mortua, in usus vitales resurgunt. Mare quoque ipsum temporum vicibus solet fluctuare. At vero caro nostra semper exæstuat, sibique ipsa tempestas est, nec umquam a motibus procellarum miserandisque naufragiis feriatur.

24. *Cum autem dormierit homo, non resurgit usque dum cœlum non adsuatur.* Quod videtur declarare, donec cœlum novetur; erit enim cœlum novum et terra nova, sicut scriptum est. Nam quod adsuitur, vetus est : quod vetus, mutabitur. Denique audi David dicentem : *Initio terram tu fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt : tu autem permanes, et omnes, sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium mutabis eos et mutabuntur.* Possumus etiam illud adtexere, quoniam quod vetus est, adsuitur; quod novum, cogitur. A diebus autem Johannis Baptistæ regnum cœlorum cogitur, et cogentes diripiunt illud. Adsuebat ergo illud Synagoga in paucis, Ecclesia cogit in millibus. Vel quia nunc cœlum adsui videtur nebulis et caligine, nocturnisque tenebris, et croceo diei surgentis rubore diversa et discolori specie sæpe contextum. Tunc autem nox non erit amplius, et non indigebunt luce lucernæ, et lumine solis; quia Dominus illuminabit super eos, sicut dicit Johannes. Vel quia : *Væ iis qui adsumunt cervicalia ad evertendas animas populi.*

25. Deploranti prophetæ miseriam nostræ fragilitatis, quæ et in hac vita requiem non haberet, et universa subito incursu mortis amitteret, Spiritus sanctus infudit tamdiu non resurrecturos homines, donec veniret qui non adsueret vetera novis, nec vestimentum novum committeret in vestimentum vetus; sed omnia faceret nova, sicut ipse dixit : *Ecce faciam nova.* Ipse est enim resurrectio, ipse primogenitus ex mortuis in quo omnes quidem prærogativam futuræ resurrectionis accepimus : solus tamen ipse adhuc resurrectione perpetua resurrexit.

CAPUT VIII.

Quomodo beatus Job resurrectionem atque iram Domini in consummatione futuram significaverit : et quam desideraverit ex hac vita, ubi perfidia dominatur, evolare?

26. Audito igitur quid locutus esset in eo Deus, et cognito per Spiritum sanctum quod Filius Dei non solum veniret in terras, sed etiam descensurus esset ad inferos, ut mortuos resuscitaret (quod tunc quidem factum est ad testimonium præsentium, et exemplum futurorum) conversus ad Dominum ait: *Utinam in inferno me conservares, absconderes autem me, donec desinat ira tua, et statuas mihi tempus in quo me-*

moriam mei facias. Si enim mortuus fuerit homo, vivet consummans dies vitæ ipsius. Sustinebo donec iterum fiam, deinde vocabis me; ego autem te obaudiam: at opera manuum tuarum ne despicias. Numerasti autem meas adinventiones, nec præteribit te quidquam ex peccatis meis. Signasti autem iniquitates meas in sacculo, et notasti si quid inscius præterivi. Quam suavis locus, qui nos de resurrectione confirmat; et quam videtur voci Dominicæ convenire, quæ in Evangelio legitur, ubi ait : *Tunc incipient dicere montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos.* Erit enim in consummatione sæculi ira Domini. Recte ergo Sanctus in judicium mavult resurgere, quam in tempus divinæ iracundiæ, quæ terribilis etiam innocentibus est.

27. Simul etiam illud prophetare intelligitur, dicendo : *Statuas mihi tempus in quo memoriam mei facias;* quod in passione Domini resuscitandus foret, sicut in fine istius libri demonstratur; nec tamen deplorare desinit : et quo magis intelligit sibi resurrectionem esse propositam, vitam hanc fugere desiderat, videns se in manus traditum adversariorum, projectum se in potestatem impiorum, cui etiam amici in inimicos conversi sunt, qui cum debuerint consolari, ruinam super ruinam inferant; memor tamen conscientiæ suæ puræ, et mundæ orationis ait : *Terra non cooperias in sanguine carnis meæ,* ut oratio ejus sicut incensum dirigatur ad Dominum, non in terra diversetur. Sancti enim oratio nubes penetrat; peccatoris orationem, sicut a Deo Cain dictum est parricidæ, aperiens os suum terra in sanguine carnis abscondit. *Maledictus,* inquit, *a terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua; quoniam operaberis terram.*

CAPUT IX.

Reprehenduntur ii, qui curiosius sapientiæ adyta rimari audent : eam neque in abysso, neque in mari quærendam esse; et qua causa : denique ejusdem cognitionem soli Deo, et quibus eam ille revelaverit, patere.

28. Flebiliter itaque Sanctus deplorat vitæ istius tempora : *Pereo,* inquit, *et spiritu circumferor : oro autem sepulturam, et non impetro, precor laborans. Et quid faciam? Dies mei transierunt in horrore : dirupti sunt articuli cordis mei.* Nec tamen usquam derogat judicio Dei; scit enim profundam esse altitudinem sapientiæ et scientiæ Dei, et inscrutabilia judicia ejus, atque investigabiles vias ejus.

29. *Non calcaverunt,* inquit, *eas filii se glorificantium, nec transivit per eas leo.* Quis enim potuit vias ejus comprehendere, quæ abdite occulta penetravit? *Unde,* inquit, *inventa est sapientia, aut quis locus disciplinæ? Nescit mortalis homo viam ejus, nec inventa est in hominibus. Abyssus dixit : Non est in me; et mare dixit : Non est mecum.* Non tibi licet scire, o homo, alta sapientiæ; ideo tibi scriptum est : *Noli altum sapere, sed time.* Quid curiose cupis investigare quod tibi non expedit scire, nec cognoscere datur? Paulus audivit aliqua secreta sapientiæ, quæ prohibitus est aliis intimare; et ideo raptus est in paradisum, raptus usque ad tertium cœlum, ut audiret ea quæ positus in terris audire non poterat. Si quæ audivit homo, non licuit ei loqui, quemadmodum quod non audivit, inquirit? Imperatoris hujus in terris non licet tibi scire consilia, et vis scire divina; non licet tibi curiosius investigare quæ in terris geruntur, et curiosius requiris quid supra cœlum agatur. Cur tu disputas unde nata sit Sapientia? Nescit homo viam ejus, nec in hominibus inventa est perfecta Sapientia. Non in Moyse, non in Aaron, non in Jesu Nave fuit, non in ipso David qui ait : *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi;* quia ipse dixit in posterioribus : *Velut jumentum factus sum apud te.* Supra te est scire, o homo, altitudinem Sapientiæ; satis est tibi ut credas. *Si enim non credideritis,* inquit, *nec intelligetis.* Abyssum scire non potes, abyssum non potes comprehendere, quomodo altitudinem Sapientiæ comprehendes? Abyssus dixit : *Non est in me;* et tu potes dicere quia in te est Sapientia?

30. Abyssus ergo dixit : *Non est in me;* quia ipse Dominus dixit : *Non derelin-*

ques animam meam in inferno. Et Apostolus dixit : *Quis descendit in abyssum? hoc est Christum ex mortuis deducere.* Ergo si interrogatur abyssus : Ubi est Sapientia? Respondet : *Non est in me*, quia resurrexit. Interrogatur mare : Ubi est Sapientia? Dicit : *Mecum non est :* quia calcavit me, nec fluctus mei eam turbare potuerunt. Et tu ergo in hoc sæculi istius positus freto noli perfectam illam Dei Sapientiam in hoc mundo quærere; quia mundus eam non cognovit. Sed si vis eam invenire, calca fluctus hujus mundi, sicut calcavit Petrus, et ambula super aquas hujus sæculi, et porriget tibi dexteram Sapientia, sicut porrexit et Petro; quia nemo fuit quem non sæculi hujus unda turbaverit. Turbavit Abraham, turbavit et Moysen, turbavit et Petrum. Moyses per mare transivit, et per mare peditem duxit exercitum : sed ante et ipse turbatus est. Petrus super aquas calcavit : sed mersus fuerat corpore, quia infirmioris fidei vestigio claudicavit. Ergo noli Sapientiam in mari quærere; quia non dixit cum mari se futurum Dominus Jesus, sed cum apostolis suis; ut aliqua ex parte eum cognoscerent, quibus ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi.* Beati cum quibus est, utinam et nobiscum sit. Sed nobiscum mare est, Petrus cum Christo, quia et ipse calcavit mare. Nobis aurum cordi atque argentum est : sapientia autem supra aurum, non in auro est. Ideo qui Sapientiam habere cupiebat, *Argentum*, ait, *et aurum non habeo; sed quod habeo, do tibi : in nomine Jesu Christi Nazareni surge et ambula.* Quia aurum non habebat, in nomine Christi habebat piæ operationis gratiam. Ideo et tibi dicitur : *Et trahe Sapientiam in interiora;* et infra : *Latuit*, inquit, *omnem hominem, et a volatilibus cœli abscondita est.* Nec homines sciebant ubi erat, nec Angeli, quia ipsi sunt aves cœli, de quibus dictum est : *Et vidi Angelum volantem per cœlum.*

31. Nemo potuit noscere Sapientiam; quia nemo novit Filium nisi Pater, et nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. Ipse ergo revelavit Johanni cum quo esset sapientia; et ideo dixit ille, non quod suum erat, sed quod Sapientia infudit ei : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum.* Nescit Sapientiam interitus, nescit malitia. Interitus enim tenere eam non potuit, qui dixit : *Ubi est, mors, victoria tua? Ubi, mors, aculeus tuus?* Nescit eam malitia, quia dixit : *Quærent me mali, et non invenient.* Possunt dicere : Audivimus gloriam ejus. Solus est Deus qui novit eam : *quia Deus*, inquit, *bene constituit viam ejus : ipse novit locum ejus.* Quod sit receptaculum Sapientiæ, audi discipulum ejus dicentem : *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Agnovit enim Patrem Filius, quia ipse ait : *Sicut agnovit me Pater, et ego agnosco Patrem.* Æqua mensura est cognitionis, ubi unitas potestatis est. Pater ergo qui omnia fecit, *novit ventorum libram, aquarum mensuram :* ipse vidit Sapientiam, et enarravit eam per prophetas suos, quia Pater enarravit Sapientiam, et investigavit eam; sicut et Filius Patrem enarravit, quem nihil præterit, et dixit : O homo, quid vis profunda scire Sapientiæ, quæ supra te sunt? *Timere Deum sapientia est, abstinere autem a malis disciplina est.*

LIBER SECUNDUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

Post absolutam vehementiorem interpellationem Job sequitur placidior interpellatio David. Hunc non inepte cervo comparari, cum Christus ipse per idem animal se designari non recusaverit. Illi similitudinem hanc convenisse potissimum ob passionis susceptionem, Ecclesiæ vocationem, profligationem diaboli, atque apostolorum, qui et ipsi cervi fuerunt, missionem.

1. MULTI quidem deploraverunt infirmitatem fragilitatis humanæ : excellentius tamen cæteris sanctus Job, et sanctus David. Ille superior, directus, vehemens, acer, et quasi gravibus exasperatus doloribus majore cothurno : hic blandus, placidus, atque mansuetus, mitiore affectu; ut vere quem imitandum sibi proposuit, cervi imitaremur affectum. Nec te moveat, si tantum prophetam feræ similitudine videar prædicare, cum legeris ad apostolos dictum : *Estote astuti sicut serpentes, et prudentes sicut columbæ.*

2. Sed tamen quamvis istiusmodi similitudines piis adstruantur exemplis, sitque innocens et mitis natura cervorum; illum cervum ad imitationem Prophetæ propositum hoc loco arbitror, de quo Salomon paternæ mentis adsertor in Proverbiis dixit : *Cervus amicitiæ, et pullus gratiarum confabuletur tibi.* Verus enim Dei Filius in semetipso naturam quam animantibus ipse donavit, expressit, qui in hunc mundum tamquam cervus advenit : et cum his se mera simplicitate jungebat, a quibus ei parabantur insidiæ. Fertur enim hujusmodi cervorum esse simplicitas, ut cum se exagitari viderint, his sese equitibus adnectant, qui ministerio fraudis appositi, fugæ specie ac simulatione societatis inductos ad retia usque deducant. Ita ergo Dominus tamquam ignarus periculi atque improvidus, Judæis dolum sibi struentibus admiscebatur, et societatem Judæ proditoris sibi adscivit, cujus simulatione funesta, usque ad crucis laqueos et retia passionis accessit. Unde conversus ad eum dixit : *Juda, osculo filium hominis tradis ?* Et hoc modo quidem venit ad Synagogæ retia, volensque se induit : sed non implicitus est, nec instrictus, qui omnes resolvit.

3. Denique eminebat super retia. Et quia eum sui non susceperant, vocabat Ecclesiam, et suam ei gratiam conferebat, sicut ipsa sacrosancta Ecclesia in Canticis protestatur dicens : *Adjuravi vos, filiæ Hierusalem, in virtutibus et fortitudinibus agri; ne suscitaveritis et excitaveritis caritatem, usquequo voluerit.* Petit ergo in odore agri, quem olebat sanctus Jacob, id est, illa fide, illa devotione excitari sponsum suum a filiabus Hierusalem, ut festinet ad sponsam, et excitari ejus in se caritatem, aut etiam ipsum excitari, quia caritas sponsus est. *Deus* enim *caritas est,* sicut dixit Johannes. Sed ille non est passus se ab aliis excitari; qui sponte properabat, egressus de thalamo exsultabat ut gigas ad currendam viam. Vidit eum sponsa, et vocem venientis audivit, subitoque conversa ait : *Ecce hic advenit saliens super montes, transiliens super colles;* majores enim salit, minores transilit, ne piæ festinationis impedimenta patiatur. *Similis est,* inquit, *consobrinus meus capreolæ, aut hinnulo cervorum super montes Bethel.* Bonus cervus, cujus mons est domus Dei, in quam tanta celeritate currebat, ut sponsæ vota et desideria præveniret. Denique quem de longinquo venientem viderat, repente sibi adesse cognovit; unde et ait : *Ecce hic post parietem nostrum, prospiciens per fenestras, eminens per retia. Respondit consobrinus meus, et dixit mihi : Exsurge, veni proxima mea,*

formosa mea, columba mea; quia ecce hyems præteriit, imber abiit, discessit sibi, flores visi sunt in terra. Hyems Synagoga est : imber populus Judæorum, qui solem videre non potuit : flores apostoli sunt. Et addidit : *Messis incisionis advenit, vox turturis audita est in terra nostra.* Messis illa Ecclesiæ fides est : vox turturis pudicitia est.

4. Nec his solis, sed etiam cervi similitudinem suscipit Christus; quia veniens in terras serpentem illum diabolum sine ulla sui offensione protrivit, cui calcaneum suum obtulit, sed ejus venena non sensit. Unde dictum est ei : *Super aspidem et basiliscum ambulabis.* Simus ergo et nos cervi, ut super serpentes ambulare possimus. Erimus cervi, si vocem Christi sequamur, quæ præparat cervos, et facit morsus serpentium non timere : ac si qui forte fuerint vulnerati, aufert eorum dolorem, solvendo delictum. De his cervis dicit Dominus ad Job : *Observasti partus cervorum : numerasti autem menses eorum, plenos partus? Partus autem eorum solvisti, vel enutristi filios eorum, ut non timeant?* Audi quomodo non timeant filii cervorum talium. Doceat te Esaias dicens : *Et puer parvulus mittet manum in cavernam aspidum, et illi non nocebunt.* Et ut agnoscas quod Ecclesiæ filios significare videtur, addidit : *Partus autem eorum emittes, dirumpent filii eorum, et multiplicabuntur in generatione, exibunt et non revertentur retro.* Nemo enim mittens manum ad aratrum, et adspiciens retro, habilis est regno Dei.

5. Merito ergo cervus factus est Dominus, ut tales sibi cervos Domini vox præpararet, de quibus ait : *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Tollebant enim serpentes, cum spiritu oris sui sancti apostoli de latebris corporum eruerint nequitias spiritales, nec venena mortifera sentiebant. Denique cum exsiliens de sarmentis Paulum vipera momordisset, videntes Barbari pendentem viperam de manu ejus, putabant repente moriturum. At ille stabat intrepidus, nec vulnere movebatur, nec veneno infundebatur. Unde videntes eum non tamquam hominis conditione genitum, sed tamquam Dei gratia editum, supra homines esse arbitrabantur. Vide cervum viperas de latebris eruentem spiritu divino qui erat in naribus ejus, sicut dixit Job. Conversus, inquit, Paulus in spiritu, et respiciens cum dolore ait ad pithonem : *Præcipio tibi in nomine Domini nostri Jesu Christi continuo exire ab ea. Et exivit eadem hora.* Vide cervum quando venit ad baptismum, et sacri fontis ablutus irriguo, omnia persecutionis venena rejecit. Vide cervum Dominum Jesum, quando venit ad Johannem Baptistam, et dicenti sibi Johanni : *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me*, respondit : *Sine modo.* Et hoc dicto, in aquas salutem sitiens publicam, tota aviditate descendit. Sed jam satis nobis in exordio tractatus, sicut in principio anni, more vulgi * cervus allusit. Pergamus ad cætera.

CAPUT II.

Quam desideraverit David ex hac vita innumeris calamitatibus ac peccatis obnoxia liberari, ut ad conspectum Dei perveniret! Terram lacrymarum esse locum, et quæ illarum utilitas? Quomodo Propheta animam supra carnis infirmitates adtollens orationem qua peccata teguntur, coram Deo effuderit, ut in cœlestem aulam introiret. Ejusdem aulæ paucis tanguntur deliciæ, cum qua etiam Ecclesia comparatur.

6. Interpellat, ut dixi, David dicens ad Dominum : *Sicut desiderat cervus ad fontes aquarum : ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum : quando veniam et parebo ante faciem Dei?* Æstuat sanctus, nec sese capit. Major est enim animi magnificentia, quam cujuslibet corporis magnitudo; et securus meriti, de terris ad cœlestia evolare desiderat, sicut et alibi dicit : *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam.* Hic enim sunt laquei, quibus etsi non implicatur justus, tamen impedi-

* Doct. Cangius putat Ambrosium hic agere de ludis profanis, qui apud ethnicos Kalend. Januarii fieri solebant.

tur : hic dolores et sollicitudines, illic lætitia, ubi gratia : hic postremo corporis vincula, quæ Paulus solvere gestiebat; ut omnibus exutus impedimentis, Domino liber adsisteret. Hoc ergo sitiebat anima David, ut jam non per fidem, sed facie ad faciem Deum videret; nec solum peregrinaretur a corpore, sed corpore solveretur. Dissolvi enim et cum Christo esse multo melius; quia justo mori est lucrum. Et grande quidem lucrum carere peccato, delictorum illecebris non moveri. Quis enim mundus a sorde, quando nec unius diei vita hominis in terra caret delictorum contagione? Vivendo ergo damna contrahimus innocentiæ, morte finem erroris adipiscimur. Lucrum ergo morte acquiritur, vitæ autem usu tamquam miseris debitoribus usurarii nominis ad reatum fœnus augetur. Et bene sitit anima, quæ festinat ad fontem, non aquæ istius sed vitæ æternæ, de quo supra dixit : *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen.* Merito ergo David properabat pervenire et apparere ante faciem Dei, cujus vultus lumen est; quia omnes quos Dominus spectat, illuminat.

7. *Fuerunt lacrymæ meæ mihi panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie : Ubi est Deus tuus?* Ibi bene lacrymæ panes sunt, ubi esuritur justitia. Beati enim qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Sunt igitur lacrymæ quæ panes sunt, et confirmant cor hominis. Cui disputationi etiam illud Ecclesiasticum convenit dictum : *Mitte panem tuum ante faciem aquæ;* quia ibi panis cœlestis, ubi aqua gratiæ; quoniam recte accipiunt substantiam verbi, et mysticæ rationis alimentum, quibus flumina aquæ vitæ de ventre labuntur. Similiter quoque ibi panis hic vivus, ubi aqua lacrymarum, et fletus est pœnitentiæ. Sic enim scriptum est : *In fletu exierunt, et in consolatione revocabo eos.* Beati ergo quorum lacrymæ panes, qui ridere meruerunt; quia beati qui fletis.

8. *Horum memor*, inquit, *effudi super me animam meam.* Sanctus colligit ab his quæ foris sunt, et supra se effundit animam suam; ut anima supra corpus effusa infirmitatem carnis abscondat, tegat corporis ad pœnitentiam, et virtus ubique animæ mentisque prætendat. Unde et in posterioribus dicit : *Effundam in conspectu ejus orationem meam.* Ubi effunditur oratio, ibi peccata sunt tecta. Quorum autem memorem se dicit? Eorum utique quæ desiderabat, ut veniret et appareret in conspectu Dei, ut ejus aulam illam videret æternam, in qua spatiabatur animo et præsumto delectabatur ingressu.

9. *Quoniam ingrediar*, inquit, *in locum tabernaculi admirabilis, usque ad domum Dei. In voce exsultationis, et confessionis, sonitus epulantis.* Non immerito flebat, quoniam versaretur in terris, cui cœlestia tabernacula deberentur, et quem aulæ potentis exspectaret introitus. Denique illam solam omnibus regni sui opibus præferebat, sicut ipse testificatus est alibi dicens : *Unam petii a Domino, hanc requiram; ut inhabitem in domo Domini omnes dies vitæ meæ, et ut videam delectationem Domini.* Delectatio Domini in Ecclesia est : Ecclesia est imago cœlestium ; etenim postquam umbra præteriit, imago successit. Umbra Synagoga est : in umbra Lex, in Evangelio veritas. Ideo in Evangelii lumine veritatis imago resplendet. Flebat igitur Propheta ; quia differebantur plena gratiæ bona et referta lætitiæ.

CAPUT III.

Non mirum si David hujus vitæ malis, etsi consolatione sua minime careant, turbatus sit; cum ipse Christus qui mortem subivit voluntariam, turbari voluerit, et quo sensu hoc intelligendum? Item quare alio loco non *confiteor*, sed *confitebor* Propheta dixerit?

10. Denique et in posterioribus dicit: *Heu me, quia incolatus meus prolongatus est!* Et ideo interpellabat Dominum, quia ad meliora properabat. In ipsis tamen afflictationibus sæcu.. magna esset consolatio præsentium, spes futurorum. Quis enim non erigeret animum, qui posset sperare in tabernaculo cœlesti beata illa sibi consortia reservari. Sed quia infirmæ conditioni plerumque fu-

tura tædio sunt, præsentia vexationi; ideo et sancti Prophetæ insurgentibus corporis fluctibus anima turbabatur.

11. Nolo enim mireris si Propheta animam suam dicit esse exagitatam, cum dixerit ipse Dominus Jesus. *Nunc anima mea turbata est.* Qui enim suscepit infirmitates nostras, nostrum quoque suscepit affectum, in quo et tristis erat usque ad mortem non propter mortem; mors enim voluntaria mœstitiam habere non poterat, in qua futura erat universorum lætitia, universorum refectio. De qua et alibi dixit : *Et surrexi, et vidi, et somnus dulcis factus est mihi.* Bonus somnus qui fecit non esurire esurientes, non sitire sitientes, quibus sacramentorum dulcedinem præparavit. Quomodo ergo anima ejus timore turbata est, qui fecit aliorum animas non timere? Tristis ergo usque ad mortem, donec consummaretur gratia : quod probatur ipsius testimonio dicentis de morte sua : *Baptismate habeo baptizari, et quomodo angor, usque dum perficiatur?*

12. Turbatus igitur David lubricis sæculi hujus anfractibus dicit : *Quare tristis es, anima mea : quare conturbas me? Spera in Deum, quoniam confitebor illi : salutare vultus mei, et Deus meus.* Ergo quando anxii et solliciti sumus, spes nos futurorum exspectatione confirmet. Vide singula : *Spera, quoniam confitebor,* inquit. Non confiteor, sed confitebor; hoc est, tunc melius confitebor, quando revelata facie gloriam Domini speculatus in eamdem imaginem reformabor.

13. Subito cum se consolaretur, in se reversus ait : *Ad me ipsum anima mea turbata est;* id est, qui alios confirmare debeo, ipse conturbor. Et quia ex me non habeo firmamentum, de auctore sumamus.

CAPUT IV.

Qui turbari se boni consulunt eos exire ex Ægypto, quæ per Jordanem designatur : per eum fluvium adumbrari etiam Christum, quod nempe cordium cogitationes penetret, et sanctis terrenam ac cœlestem dividat possessionem. Hoc tamen Christo convenire, Patre non excluso; et ibi quid per Sicimam significetur? Item Christum montem fuisse magnum per divinitatem, modicum per incarnationem, quam cum Lex vetus ad homines redimendos non sufficeret, Evangelium illaturus susceptam voluit.

14. *Propterea,* inquit, *memor ero tui, Domine, de terra Jordanis et Hermoniim.* Memor est de terra Jordanis, in quo gratia memoriam devotionis accumulat. In Jordanem Naaman Syrus ille descendit, et mundus a lepra factus est. In Jordane baptizatus est Christus, quando formam lavacri salutaris instituit. Jordanis nomen descensionem significat, qua descendit Dominus Jesus, qui a contagio delictorum vicinos Jordanis fluminis emundavit. Hic fluvius exit de Ægypto, et dividit terram repromissionis. Ergo qui turbatur, si boni consulit, de Ægypto exit, et sequitur viam lucis. Hermoniim etiam viam lucernæ interpretati sunt. Exi ergo prius ex Ægypto, si vis lumen Christi videre. Exivit Chananæa a finibus gentium, et Christum invenit, cui dicebat: *Miserere mei, fili David!* Exivit et Moyses ex Ægypto, et propheta factus est, et remissus ad populum, ut de terra afflictionis animas eorum liberaret. Lucerna autem in Christi corpore. Hæc tibi lucerna viam monstrat. Unde et sanctus David ait: *Lucerna pedibus meis verbum tuum.* Lucerna, quod illuminaverit animas universorum, et in tenebris viam monstraverit. Evangelium via lucernæ est; in umbra lucet, id est, in sæculo. Unde et alibi habes : *Nive dealbabuntur in Selmon,* id est, in obumbratione.

15. Jordanis quoque Christus qui dividit terram. Quomodo dividat, audi : *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ad revelandas multorum cogitationes cordium :* eo quod sit nostrarum divisor animarum, qui in intima cordis secreta descendat, et cogitationes mentium deprehendat. Hic gladius verbum est Dei vivum. Denique ad Hebræos sic legis : *Vivum est Dei verbum et validum, et acutius omni gladio acutissimo, penetratque ad divisionem animæ et spiritus, artuumque et medullarum.* Hic est fons Siloa, qui dicitur missus, quoniam

Christus a Patre dixit se esse missum. Est et illa divisio quæ colligitur ex eo quod utramque ripam Jordanis tribus incoluerint Judæorum, quoniam Filius hominis qui posterioribus temporibus descendit e cœlo, verus ille Jordanis, verus ille terrestrium atque cœlestium divisor, possessionem dividuam patribus dedit : unam quæ possideretur in terris, alteram quæ futuræ vitæ meritis servaretur. Quorum utrumque convenit soli Christo, vel cœlestia dividere, vel occulta deprehendere. Interiora enim dividit, qui occulta deprehendit, quod est utique divinitatis insigne. Denique sic habes scriptum quia Dominus dixit: *Lætabor et dividam Sicimam.* Hæc est illa magnifica portio, quam Jacob filio suo Joseph præstantiorem omnibus deputavit. Unde ait : *Ego do tibi Sicimam magnificam super fratres tuos, quam accepi de manu Amorrhæorum, in gladio meo et sagitta.* Quod divisio soli Domino debetur, quæ Verbo, hoc est, spiritali illo veri Salomonis gladio comprehenditur. Quid est soli? Patri sine Christo, an Christo sine Patre? Minime. Cum solum dico Patrem, Filium non separo; quia in sinu et secreto Patris Filius est. Cum solum Filium dico, et Patrem jungo, sicut junxit et Filius dicens : *Ecce venit hora, ut me solum relinquatis : sed non solus, quoniam Pater mecum est.* Sic ergo et Pater solus beatus, et solus potens dicitur; ut ab eo Filius non sequestretur, qui in Patre semper est. Denique præclare Johannes : *In principio erat Verbum*, sed sine Patre non erat. Et Deus Pater erat, sed sine Verbo non erat : quia *Verbum erat apud Deum.*

16. Hæc Sicima Ecclesia est. Ipsam enim elegit Salomon, cujus latentem distinxit affectum. Hæc Sicima Maria est, cujus animam gladius Dei transit et dividit. Hæc Sicima est adscendens, sicut interpretatio habet. Quæ sit adscendens, audi de Ecclesia. *Quæ est quæ adscendit dealbata innitens super fratrem suum?* Hæc est actinosa, quæ græce ἀκτινώδης dicitur, quod fide operibusque resplendeat : cujus filiis dicit : Opera vestra luceant coram Patre meo, qui in cœlis est.

17. Memor ergo est Dei David de terra Jordanis et Hermoniim a monte modico. Quis est iste mons modicus? Consideremus ne forte divinitas Christi mons magnus. Denique *cœlum et terram compleo, dicit Dominus.* Si ergo divinitas Christi mons magnus est, utique Incarnatio ejus mons exiguus est. Utrumque ergo Christus, et mons magnus et minor : magnus vere; quia magnus Dominus et magna virtus ejus : minor; quia scriptum est : *Minorasti eum paulo minus ab Angelis.* Unde et Esaias dicit: *Vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem.* Idem tamen et ex magno minor factus, et ex minore magnus. Ex magno minor; quia cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit, et formam servi accepit : ex minore magnus; quia dicit Daniel : *Et lapis qui elisit imaginem, factus est mons magnus, et implevit omnem terram.* Lapis hic si requiris quis sit, agnosce. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Idem tamen cum et exiguus videretur, magnus erat. Cui rei adstipulatur Esaias, dicens : *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus initium super humeros ejus, et vocabitur magni consilii Angelus.* Omnia propter te Christus. Lapis propter te, ut tu ædificeris; mons propter te, ut tu adscendas. Adscende ergo super montem, qui cœlestia petis. Ideo inclinavit cœlum, ut tu esses vicinior; ideo surrexit in verticem montis, ut te elevaret.

18. Non immerito ergo abyssus abyssum invocabat; ut iste mons fieret exiguus, de quo Propheta ait : *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum.* Non prævalebat vetus Testamentum ad istius mundi redemtionem: invocabat, et quasi ad auxilium arcessebat novum Testamentum. Clamabat Lex annuntians Evangelium. Erat enim semiplena; et ideo erat necessarius, ut veniret qui Legem impleret. Finis enim Legis Christus ad justitiam omni credenti, qui venit Legem implere, non solvere. Quomodo abyssus Lex, audi dicentem : *Judicia tua sicut abyssus multa.* Simul hinc intellige utrumque unius esse sapientiæ Testamentum, quod

quasi suum venit implere. Cataractas autem intelligimus profunda verborum, et vim cœlestis eloquii : quæ fluxere nobis sicut imber e cœlo. Ergo remedium tædiorum omnium Christus, et scriptura divina; atque in tentationibus unum perfugium.

CAPUT V.

Propheta miseriis obsessus divinam implorat misericordiam, quæ in adversis præcipue manifestatur. Deum hominis susceptorem esse, tum ob creationem qua in nos idem jus habet atque in lutea vasa figulus, tum ob defensionem qua concessam homini vitam conservat.

19. Denique ubi advertit David quod elevationes fluctuum sæcularium super se venirent, quas necesse est plurimas subeamus in istius salo vitæ, memor Domini miserationum quas innumeris promisit oraculis, ad preces conversus interpellat Deum, sciens quod misericordia ejus in luce mandatur, id est, in Lege; quia *lux præcepta tua :* in tentationibus autem quasi in noctis tenebris, manifestatur. Unde tamquam viator qui repatriare desideret, et pervenire quo tendat, confragoso tamen vitæ hujus itinere fatigatus, ducem arcessit, et allevamentum obsecrat.

20. *Apud me*, inquit, *oratio Deo vitæ meæ; dicam Deo : Susceptor meus es.* Bene nota jam sibi quærit auxilia, et promissi auctorem convenit, atque usitati muneris præbitorem; ut in subveniendo, si meritum hominis offendit, divinum non offendat exemplum. Dicit aliquis : Quando suscipit eum Deus? Ut hoc adstruamus, veni mecum ad scripturæ sacræ exordium, et vide quomodo Dominus manibus suis de luto hominem figuraverit. Unde et hic ipse in posterioribus dicit : *Manus tuæ fecerunt me et plasmaverunt me.* Quasi figulus quidam Deus fabricam carnis est operatus humanæ. Et ad Hieremiam dicitur : *Descende in domum figuli, et audies illic verba mea.* Figulo utique sæpe contingit, ut dum vas fingitur, cadat de manibus ejus, et iterum colligat lutum, ut vas reformet. Denique et Hieremias dicit : *Descendi, et vidi quo modo cecidit vas, quod ipse faciebat in manibus suis.* Et iterum inquit : *Fecit vas aliud quomodo placuit ei.* Recte ergo susceptor dicitur; quia manibus suis nos ipse suscepit, ipse formavit. Humani figuli vasa sunt illa, alia in honorem, alia in contumeliam. Omnes sumus vasa fictilia : et si rex sit aliquis, vas fictile est; et si apostolus, vas fictile est. Unde et Paulus : *Habemus*, inquit, *thesaurum istum in vasis fictilibus.* Et Propheta de rege dicit : *Depretiatus est Jechonias sicut vas, cujus opera non est necessaria.* Et addidit : *Terra, audi verbum Domini, scribe virum istum abdicatum.* Quasi patrio jure Deus noster filios solet abdicare degeneres; ideo et in terra eos scribit, quia filii terræ sunt. Unde cum Judæi accusarent adulteram, Dominus Jesus digito scribebat in terra. Justi autem non in terra scribuntur, quibus dicitur : *Gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlo.*

21. Suscepit ergo nos Dominus, quando nos finxit : suscipit et quando nos jubet nasci. Unde ait justus : *Suscepisti me ex utero matris meæ.* Cujus matris? *Priusquam te formarem in utero, novi te.* Quos format et suscipit, exeuntes quoque suscipit. *Et priusquam exires de vulva matris, sanctificavi te.* Susceptor est qui susceperit manibus, ut generis operator humani susceptor dicitur; et qui visitatione susceperit, ut protegat. Unde alibi ipse dicit Propheta : *Qui habitat in adjutorio Altissimi, dicet Domino : Susceptor meus es tu, et refugium meum.* Prima susceptio est operationis, secunda defensionis. Denique audi Moysen dicentem : *Extendens alas suas adsumsit eos, et suscepit eos super scapulas suas :* sicut aquila suscipit, quæ fœtus suos examinare consuevit; ut teneat atque enutriat, quibus veri indolem partus, et incorruptæ gratiam naturæ adstipulari adverterit; aut repellat, in quibus degeneris originis infirmitatem in tenera adhuc ætate deprehenderit.

CAPUT VI.

Queritur David sui oblitum Deum videns, quo et peccatorum suorum merita, et propriam infirmitatem quæ sine divino præsidio subsistere non potest, confitetur. Ibidem luget quod fuerit a Deo repulsus, qui susceptus ante fuerat. Quam beatum sit ex

utero in Deum projici, et qua ratione illud Christo accommodetur?

22. *Quare me oblitus es, et quare me repulisti?* Deus non obliviscitur. Impossibile est enim ut obliviscatur, cui omnia quæ sunt facta et futura, præsentia sunt: sed nostra peccata meritum oblivionis ei infundunt; ut obliteret eos, quos indignos sua visitatione cognoverit. Eos enim cognoscit Dominus, qui sunt ejus. Tamen ubi aliqui iniquitatem operantur, his dicit: *Non novi vos.* Quis ergo est qui possit Deo dicere: *Quare me oblitus es?* Sed tamen commune hoc sanctis, nobisque infirmis est. Sanctus dicit quasi meriti sui conscius; et tamen quo sanctior, hoc humilior. Quod si vix sanctus dicit, quid ego dicam peccator, nisi ad illud referam: Quare operis tui oblitus es; quare visitationis tuæ oblitus es? Postremo quare infirmitatis meæ oblitus es? Quid est enim homo, nisi quia visitas eum? Non ergo obliviscaris infirmum. Memento, Domine, quia infirmum me fecisti: memento quia pulverem me finxisti. Quomodo stare potero, nisi solidaturus hoc lutum semper intendas, ut de vultu tuo soliditas mea prodeat? Cum averteris faciem, turbabuntur omnia: si intendis, væ mihi; non habes quod in me adspicias, nisi contagia delictorum: nec deseri utile, nec videri est; quia dum videmur, offendimus. Possumus tamen æstimare, quia non repellit quos videt; quia emundat quos adspicit. Ignis ante eum ardet, qui crimen exurat.

23. Bonum est ergo nobis, ut non repellamur. Ideo queritur David, quia repulsum se credidit, qui fuerat ante susceptus. Denique in posterioribus dicit: *In te confirmatus sum ex utero.* Sed et supra scriptum habemus: *In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.* Bonum est et projici, sed in Deum. Denique ex persona Christi, hoc in XXI psalmo dicitur, qui vere in Patrem de utero projectus est Virginis; non enim terrena eum excepere morientem. Unde in cruce positus, cum emitteret spiritum, ad Patrem ait: *In manus tuas commendo spiritum meum.*

24. Non ergo aliqui addant: *Domine*, ut psaltæ faciunt, quod neque in latino codice inveni meo, neque in græco, neque in Evangelio, quod est evidentius. Denique supra dixerat: *Pater, dimitte illis hoc peccatum;* et ideo tamquam Patri, in manus ejus commendare se spiritum suum, in cujus sinu semper est Filius. Quamquam, etsi addant quod dixerit, *Domine*, considerent quod quasi homo in morte positus hoc loquatur.

25. Ergo projectus est de utero in Patrem, de ventre matris suæ, hoc est, definivit quod ille uterus qui projecit eum, venter est matris. Pater autem dixit: *Ex utero ante luciferum genui te.* Non projecit utique Filium Pater, a quo numquam egressus est Filius, sicut ipse ait: *Traditus sum, et non egrediebar.* Non projecit eum, cui ejusdem substantiæ unitate connectitur. Potest ergo et sic legi: *In te projectus sum ex utero de ventre matris meæ*, ut sequatur *Deus meus es tu, ne discedas a me.* Potest et sic: *De ventre matris meæ Deus meus es tu;* quoniam in utero positus a te numquam recessi: tecum eram, qui tamquam Jonas in utero ceti positus, te pro populo deprecabar. Et vere de matris suæ ventre cum Deo erat, secundum quod scriptum est: *Quoniam priusquam sciret puer bonum aut malum, elegit quod bonum est.* Et: *Antequam patrem vocaret aut matrem, virtutem Damasci et spolia Samariæ deprædatus est;* ut gentibus evocatis regnum Patri piæ cultu devotionis acquireret. Videamus cætera.

CAPUT VII.

Dum exoptatus Christi adventus differtur, sævisse diabolum, ut in Christum credituros obtereret, et in ipsis signa defigeret sua: ubi de signis quæ sequi et quæ fugere nos oporteat, disseritur. Diabolum signa sua in eis ponere, qui fidei semen in via excipiunt; sanctos e contrario diaboli fidem collocare in pervio: tandem ne diabolus tabernaculum Dei polluat, providendum, ad quod maxime opus est perseverantia.

26. *Quare*, inquit, *me repulisti: et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus: confringit ossa mea: exprobraverunt mihi qui tribulant me, dum dicitur*

mihi quotidie : Ubi est Deus tuus? Quare tristis es, anima mea? Et reliqua. Prima interpellatio querelam habuit, quod comperendinarentur bona, quorum jam fructus desiderabatur. Secunda interpellatio, quod exspectatus prudentibus Christi differebatur adventus, quem Lex annuntiaverat, quem prophetæ pollicebantur; et eo impatientius æstuabant corda justorum, quoniam ad redemtionem cognoverant esse venturum universorum. Quorum universorum? Quibus Evangelico tramite viam virtutis aperiret, bonorumque operum semitas demonstraret, sicut ipse dixit in Proverbiis : *Dominus creavit me principium viarum suarum.* Ideo ergo dicebatur ei : *Ubi est Deus tuus;* quia adhuc non venerat Christus, sed sperabatur. Sæviebat ergo diabolus, ut obtereret quos sciebat in adventum Domini credituros, et diversis afflictabat exitiis. Interpellat ergo David, ut morantem excitet questu prophetico, festinare urgeat, admoneat subvenire. Habemus similitudinem hujus interpellationis etiam in posterioribus, ubi dicit idem propheta : *Ut quid repulisti nos Deus in finem?* Et ibi aperte quod congregationis suæ oblitus sit, et virgam hæreditatis suæ abjecerit, flebiliter deploravit; et quod in plebem Dei insurrexerint ejus inimici, de quibus ait : *Et gloriati sunt qui oderunt te, in medio festi tui.* Forte hic versiculus videretur Assyrios declarare, qui triumphaverunt populum Judæorum, nisi sequeretur : *Posuerunt signa sua signa, et non cognovi.* Signa semper in bello sunt, quæ præliaturos præire consueverunt, et agmen ducere militare. Unusquisque numerus aut legio signa sua sequitur. Et si dispersi fuerint bellorum tumultu, eo ubi signa sua prospexerint esse, quamlibet longe positi revertuntur. Unusquisque ductor hæc signa constituit, et sequenda præscribit. Sed sunt etiam alia signa, quæ victor hostis imponit, et tamquam captivis observanda decernit : sed qui fidelis est miles, propria signa sequitur, non agnoscit aliena.

27. Quæ sint aliena signa intensius et impensius consideremus. Signum suum posuit Christus in frontibus singulorum : ibi quoque Antichristus sua signa ponet, ut proprios recognoscat. Sed qui in occulto Judæus est, ille verus confessor dicit : *Posuerunt signa sua signa, et non cognovi.* Posuerunt diabolus et ministri ejus, sed ego nescivi illa; quia non consensi artibus ejus, non acquievi imperiis ejus. Posuit Assyrius Nabuchodonosor signa pueris Hebræorum, et mutavit illis nomina et præcepit ut adorarent imaginem ejus, et recederent a solemnibus patrum suorum, ritusque Chaldæos posthabita Dei Lege sequerentur. Constituit hoc rex, sed statuit Daniel in corde suo, ut regalis mensæ contagia declinaret. Recte ergo ei convenit dicere : Signa non cognovi aliena. Jussum erat ut Hebræi pueri adorarent imaginem regis; responderunt ei : Non adoramus imaginem tuam. Apte ergo dixit unusquisque eorum : *Posuerunt signa sua signa, et non cognovi;* id est, non sum expertus, non ullo consensu recepi, non aliqua societate in me transtuli. Unde et de Dei Filio legimus quod peccatum non cognovit. Et alibi habes : *Quoniam qui custodit mandatum, non cognoscit verbum nequam ;* cum liquido clareat, quia non cognitio improbitatis, sed societas criminosa sit. Ipse etiam David in posterioribus dicit : *Declinantes autem malignos a me non agnoscebam.* Ubi autem voluerint hæc signa adversarii ponere, declarat : *Sicut in via,* inquit, *super summum : quasi in silva lignorum securibus conciderunt januas ejus in idipsum, bipenni et ascia dejecerunt illud.* Quid hoc sibi vult, nisi ut ostendat quia fides nostra non quasi in via esse debeat; ne veniant volucres cœli, et auferant eam, sicut verbum illud, quod legis in Evangelio non debere circa vias et semitas seminari?

28. Ergo sancti volentes fidem hujusce eradicare adversarii, qui non vident signa sua in corde ejus, tentaverunt quasi in via, id est, in pervio collocare. Cor autem in summo est; quia oculi sapientis in capite ejus. Et posuerunt signa quasi in silva lignorum, quæ cito exuruntur igni, aut securibus conci-

duntur. Exit enim ignis de silva, et exurit etiam cedros Libani. Hoc autem faciendum putaverunt; ut polluerent divini nominis tabernaculum, quod est in nobis. Sicut enim templum Dei sumus: ita sumus et tabernaculum Dei, in quo festa Domini celebrantur. Ergo tu, o homo, summum tuum custodi, ut conquasses capita inimicorum, verticem capilli perambulantium. In superfluis enim perambulant, non in sanctis: in vertice capilli, non in vertice devotionis et fidei. *Et si spiritus potestatem habentis in te adscendat*, ut habes in Ecclesiaste, *locum tuum non derelinquas.* Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei et pietatis locum, quem a Christo accepisti; ut superior factus, adscendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis et sæcularibus spiritum nequam facile repellas, et signa ejus non suscipias in pectore tuo: non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ; et quasi in silva lignorum ignibus suis caduca et fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non silva, sed vinea: sit porta nostri oris et cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito defidit januam, si patentem eam invenerit. At vero Christus pulsat, non dejicit, qui confortavit, o Hierusalem, seras portarum tuarum; Christus manu pulsat ut aperias, adversarius securibus concidit; et ideo scriptum est, ne securis et malleus in domum Dei intret. Foris debet esse superbia et fallacia, non intus. Foris enim pugnæ, pax intus quæ supra omnem intellectum est. Non scindatur ferro anima tua: sed ut anima Joseph, ita anima tua ferrum pertranseat; ne principale tuum, velut quoddam tabernaculum Verbi, in ipso fidei principio et doctrinæ spiritalis diruatur ingressu. Fundatus enim usu atque exercitatione immobilis perseverat, nec locum dat ei qui in summum quasi transfigurans se in Angelum lucis, conatur adscendere: qui si in nobis sua signa non viderit, auctoritatem resistendi habere non poterit. Ergo ne affligat nos inimicus, ne ossa nostra confringat, non deficiamus perseverare in Christo, ut dicat de nobis: *Triduum habent quod perseverant mecum, et dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via.* Beatus cui ipse dederit cordis firmamentum, ut deficere non possit in istius vitæ tramite constitutus. Non enim deficit qui sperat in Domino, atque ei intimo confitetur affectu: quandoquidem etiam eques ille cujus equi calcaneum serpens momordit, etsi retro cecidit, deceptus tamen non est; quia salutem exspectavit a Domino.

CAPUT VIII.

David ab iniquorum causa suam discerni postulat, non autem Christus, quippe cui a Patre datum sit omne judicium. Merito Prophetam ob intestinos atque externos hostes turbatum instilisse, ut mature sibi divini auxilii lux affulgeret; eum tamen futuræ redemtionis cognitione a Deo fuisse recreatum.

29. Tertia quoque Prophetæ interpellatio, quod in medio hominum nequitias exercentium constitutus, causam suam ab eorum contagio cupiat separari. Quod multi ad Dominum Jesum referendum putant, eo quod ipsius solius est non timere judicium, qui vincit cum judicatur. Habet enim a viro iniquo judicium, in quod volens Christus ingreditur, ut habes scriptum: *Populus meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te?* Cæterum cum omne judicium illi dederit Pater, non quasi infirmo utique, sed quasi Filio, quod potest ipse subire judicium? Si judicium Patris arbitrantur Filio esse subeundum, Pater utique non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio; ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Pater honorat Filium, et tu dijudicas? Hoc eo posuimus, ne quis nos arbitraretur quasi metu quæstionis in locum Domini subrogare personam Prophetæ, cum sanctus David prævidens spiritu insurrecturos Judæos adversus Domini passionem, judicium suæ fidei non pertimescat: discerni quoque causam suam a persecutorum gente deposcat; ne malis generis sui et

posteritatis hæredibus prosapia totius Judaici generis implicetur.

30. Non immerito ergo turbatur, qui videt sibi adversus carnem et sanguinem esse luctamen, atque in seipso sibi grave esse naufragium, in suo corpore tempestatem, quam sustinere non valeat, nisi cœleste auxilium suffragetur. Nemo enim gravior homini hostis, quam domestici ejus : quid autem tam domesticum quam sibi homo, et suæ carnis infirmitas ? Et ideo festinat Propheta, et toto precatur affectu, ut Christus adveniat fortitudo universorum; qui suscipiat omnes infirmitates, et faciat utraque unum, compugnantesque sibi mentis et carnis inimicitias, sublato solvat pariete, qui internum, quominus in concordiam conveniret, dividebat affectum. Ergo quia in se ipso sibi erat pugna, erat a proximis qui legis et æquitatis immemores laqueos fraudis et insidias præparabant, speratumque differebatur remedium; repulsum se arbitrabatur, quasi recusaret venire qui promiserat remedio se futurum. Et tamquam ab spe lucescentis diei in tenebrarum profunda revocatus, orabat ut squallorem hujus sæculi repulsura lux irradiaret, æterna adesset veritas, quæ fallacem imaginem mundi hujus aboleret.

31. Adfuit Deus votis, qui solet et improvisus adsistere, et non rogantibus se manifestare, sicut ipse ait : *Palam factus sum non quærentibus me.* Et piis adstipulatus oratis, votorum seriem celeri prævenit effectu; subitoque in Ecclesiam et in tabernacula sua sanctum Prophetam deduxit in spiritu, atque ante oculos ejus sacrum altare constituit, in quo futura totius mundi esset redemtio, et universorum toto orbe remissio peccatorum.

CAPUT IX.

Prophetæ verbis significari Deum, qui ab hominibus propter eorum peccata fuerat aversus, eis postea per passionem Christi reconciliatum : ubi Deum hominum sacrificia aversatum, reconciliari tamen posse etiam Esaiæ testimonio confirmatur. Item ut in domum Dei ingrediamur, nos qui insularum instar criminum fluctibus tunsi naufragia patiebamur, multiplici ratione fuisse a Christo renovatos.

32. Videns ergo in spiritu illam dulcedinem sacramentorum cœlestium, illam mensam quæ repellit adterentium insidias, sicut ipse in superioribus dixit: *Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui conterunt me*, ait : *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.* Pulcre dixit, quasi Adam, *Et introibo.* Ejecti enim eramus de paradiso Domini, ex quo Adam peccati sui conscius vultum Domini declinavit. Decore quoque addidit : *Et introibo ad altare Dei*, quasi in conspectu Dei rediret. Aversus enim erat a muneribus nostris, quando Cain parricidæ illius munera non probavit. Latebat Cain alienus a Domini conspectu, furens effera vis animi, quod in fratris sui Dominus respexerat munera, in sua autem non respexerat, sub offensione proprios reliquit hæredes. Occiderat Abel non sibi, cujus et sanguis clamabat ad Dominum; sed occiderat omnibus nobis. Nullius prope jam sacrificium probabatur; quia non erat qui faceret bonitatem, non erat usque ad unum; quando nec Deo fides, nec fratris germanitati pietas reservata est. Venit Dominus Jesus ut resuscitaret Adam. Resuscitatus est et Abel, cujus munera placuerunt Deo. Obtulit semetipsum Dominus Jesus, id est, primitias corporis sui, in sanguinis adspersione melius loquente, quam sanguis Abel locutus est in terra. Respexit Deus in ejus munera, ex quo ipse reconciliationis divinæ gratiam bonis reliquit hæredibus. Recte igitur sanctus David, quasi ex persona reconciliati hominis ait : *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam.*

33. Adstruamus hunc locum, si possumus, etiam alterius prophetæ exemplo, quemadmodum et hominis aversatus sit Dominus prius sacrificia, et postea sit eidem reconciliatus. Habemus in Esaiæ libro scriptum, dicente Domino : *Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenus sum ;* id est, abundo meis, vestra non quæro : holocautomata arietum, et

adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo, nec sic veniatis in conspectum meum. Et utique a fœtu pecorum obtulerat Abel sacrificium in quo placuerat Deo : sed typum non requirebat, qui exspectabat sacrificii veritatem. Exspectabatur enim passio Domini salutaris. *Quis enim*, inquit, *ista requisivit de manibus vestris? Calcare regiam meam non apponetis.* Et infra : *Cum extenderitis manus ad me, avertam faciem meam a vobis... Sed lavamini, mundi estote, auferte malitiam ab animis vestris. Judicate pupillo, et justificate viduam, et venite, disputemus, dicit Dominus.* Claret igitur quod et ante aversus sit Dominus a sacrificiis hominis, et postea reconciliatus, ut respicere in nostra sacrificia dignaretur.

34. Ideo ergo securus intrat, qui ad Domini ingreditur misericordiam. Denique bono servo dicitur : *Intra in gaudium domini tui.* De servo autem nequam dicitur : *Tollite illum in tenebras exteriores.* Ideo et Adam ejectus de patria cœlesti et illa sede paradisi, in insulam peccati est relegatus. Recte ergo dicit Scriptura : *Renovamini insulæ.* Quia peccatorum fluctibus, sicut insulæ in istius mundi freto circumvenimur. Istæ ergo insulæ per adventum Domini peccatorum remissione renovatæ sunt, id est, homines in lavacro, medii inter aquas quasi insulæ constituti, tundebantur undarum molibus sicut insulæ, sonoris peccatorum relidentibus fluctibus sicut insulæ, in quibus ante velut fraudum scopulis erant simplicibus crebra naufragia; quia dolus erat in corde, in ore blanditiæ. At vero postea quam Dominus Jesus in quo dolus non est, adveniens in hunc mundum, cœlestis expositione doctrinæ humanarum profunda mentium serenavit, et tranquillitatem refudit affectibus singulorum, auferens sepem discordiæ, quasi quædam portuum cœpere appropinquantibus esse suffragia; ut unusquisque navigium suæ quietis in proximi aut fratris constituat affectu, et in secessu quodam piæ mentis hæreat littorali.

35. Non immerito ergo tamquam renovatus clamat David : *Et introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam;* ut qui supra se inveterasse inter inimicos suos dixerat, ut in sexto legimus psalmo, hic ait juventutem sibi ex inveterata prolapsionis humanæ senectute renovatam. Renovamur enim per lavacri regenerationem : renovamur per Spiritus sancti effusionem : renovabimur etiam per resurrectionem, sicut in posterioribus dicit : *Renovabitur sicut aquilæ juventus tua.* Quomodo renovemur, audi : *Adsperges me hyssopo, et mundabor : lavabis me, et super nivem dealbabor.* Et in Esaia ait: *Si fuerint peccata vestra ut phœnicium, ut nivem dealbabo.* Recte renovatur, qui de tenebris peccatorum in lucem virtutum mutatur et gratiam : ut qui tetra prius colluvione sordebat, supra nivem albenti nimis fulgore resplendeat.

CAPUT X.

Ob superiora beneficia pollicetur David Deo se confessurum in cithara : qua occasione quæ cum cithara corpori nostro sit affinitas, et qualis illud sonus deceat, explicatur.

36. *Confitebor tibi in cithara, Deus meus.* Habet citharam suam anima nostra. Neque enim diceret Paulus : *Orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente*, nisi haberet citharam, quæ plectro sancti Spiritus resultaret. Cithara est caro nostra, quando peccato moritur, ut Deo vivat : cithara est, quando septiformem accipit Spiritum in baptismatis sacramento. Testudo enim dum vivit, luto mergitur : ubi mortua fuerit, tegmen ejus aptatur in usum canendi, et piæ gratiam disciplinæ; ut septem vocum discrimina numeris modulantibus obloquatur. Similiter caro nostra, si vivat illecebris corporalibus, in quodam cœno vivit et voragine voluptatum. Si luxuriæ moriatur atque incontinentiæ, tunc veram vitam resumit, tunc edere incipit bonorum operum dulce modulamen. Dulcis sonus est castimoniæ : dulcis sonus timentium Deum : denique, *in omnem terram exivit sonus eorum :* dulcis sonus est fidei quæ annuntiatur, ut scriptum est, in universo mundo. Hic sonus a nobis exeat ad Deum, sicut exivit etiam a

Thessalonicensibus; ut etiam non canentes canamus, et bonorum concentu operum Dominum prædicemus: cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

LIBER TERTIUS.

DE INTERPELLATIONE JOB.

CAPUT I.

Moveri plerosque etiam prudentes, cum prosperis hic affluere injustos, justos autem affligi viderint, quæ librorum sequentium materia est: ob eamdem rem amicos Job ignaros divini consilii, eum propter admissa crimina pœnis affectum contendisse.

1. Superior nobis disputatio fuit de interpellatione sanctorum, quod fragilis et imbecilla conditio sit humana, quæ nusquam sui habeat firmitatem, nisi in protectione cœlesti: hodie nobis ea sumenda est, qua vulgus hominum, plerique etiam prudentium valde moventur; cum vident injustos adfluere rebus secundis, justos autem frequenter adflictari in hoc sæculo. Et vere lubricus hic locus, in quo etiam sancti vix potuerunt veræ opinionis tenere vestigium. Denique turbatus est et ipse David, qui in superioribus dixerat: *Occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Verumtamen confirmavit se ipse postea, et perfectæ rationis viam investigavit. Job quoque sanctus cum tribus illis veteribus amicis qui ad consolandum venerant, de ea opinione in sermone luctatus est. Utriusque igitur disputationes in medium proferamus. Digni sunt enim qui nobis magisterium vivendi adferant; quandoquidem in adversis positi, plus Deo placere meruerunt. Audiamus igitur utrumque suo ordine.

2. Increpuerant vehementer sanctum Job Eliphaz Themanorum rex, et Baldad Sauchæorum tyrannus, et Sophar Minæorum rex, eo quod propter peccata sua tantum supplicii sustineret. Infirmo etenim ingenio non advertebant quod Dominus eum tentandum dedisset; ut athleta Christi tentationibus eruditus, majore ad coronam gloria perveniret. Non videntes itaque tantum sapientiæ sacramentum, angusti cordis timore, ne viderentur injustitiæ Deum arguere qui pœnis affici innoxium perpeteretur, in sanctum Job pœnarum merita retorquebant; dicentes quia omnis vita impii in sollicitudine, et divitiæ injuste congregatæ evomentur: omnia quæ patiatur homo gravia in terra, propter peccata sua eum perpeti: qui etiamsi in rebus prosperis sit, perpetuari ei secunda non posse, et tamquam somnium cito evanescere, ut non inveniatur locus ejus: lætitiam autem impiorum esse graviorem ruinam; ideoque etiam sanctum Job a prosperis in adversa mutatum, delictorum suorum pretio ex summis in ultima corruisse: labi eum qui se assereret innocentem; cum portio impii hujusmodi sit, ut superveniens in eum a Domino indignatio jungat ei dolores, et interitus domum ejus involvat.

CAPUT II.

Job infirmum sanis amicis et se ipso etiam fortiorem exstitisse. Quomodo conviciatores suos redarguerit? Ubi præsertim silentium ejus, nec non Davidis quoque, atque Apostoli nobis proponitur ad imitandum.

3. Audiebat hæc sanctus Job, et quasi athleta fortis in stercore sedens, in tantis vibicibus et sævi doloribus vulneris, totum corpus diris perfusus ulceribus, mysteria loquebatur, nec acquirendis propriæ remediis ægritudinis, sed sacris vacabat sermonibus. Fortiores itaque sermones ægri hominis, quam illorum qui non ægrotabant,

Illi enim loquebantur injustitias, sed non secundum scientiam : prædicabant divina judicia, pœnas reorum, præmia sanctorum; sed reum a justo discernere nesciebant : denique quem Dominus Deus justum pronuntiavit, eum condemnabant injustitiæ, arcessebant iniquitatis. Ignorabant ergo quid unicuique conveniret. At vero sanctus Job discernebat spiritu quomodo cuique eum oporteret loqui; fortior ergo quam ii qui sani et incolumes videbantur. Et quid dico fortiorem inventum cæteris? Fortior se ipso inventus est. Fortior enim erat æger Job, quam sanus fuerat, secundum quod scriptum est, quia *virtus in infirmitatibus consummatur*. Ergo et Job cum infirmaretur, tunc validior erat. Non enim ægrotabat animo, etsi doleret corpore : quia non erat in carne anima ejus, cujus passionibus non adhærebat; sed in spiritu, cujus virtute se texerat.

4. Ideo ergo non carnis gemitus et corporis infirmitates, sed voces spiritus loquebatur, quibus urgeret, non quibus cederet. Et primo quidem lenius, ut illis pudorem incuteret; quia urgebant justum injuste dicentes quod minora peccatis suis supplicia sustineret, et non erubescebant ipsi peccatores falsis accusare innocentem. Esto, inquit, ego erraverim, et apud me devius ille inhabitet qui mentibus hominum offundit errores; ut loquar sermones quos non oportet, sicut vos dicitis, et errent verba mea, nec opportune sermo meus promatur : cur vos in me insilitis et conviciamini, non considerantes quia a Domino mihi venit ista tentatio, qui me vallo quodam perturbationum arbitratus est sepiendum. Exerceor adversis, circumvallatus undique laboribus et periculis; et insultatis adhuc volentes opprimere quem deberetis juvare. Ecce rideo in opprobriis, et non loquar, nec respondebo conviciis vestris. Non enim vos estis qui judicatis : sed qui judicat me, Dominus est; et ipsius tamen judicii tempus nondum advenit. Quid opus clamare ante judicium? Bonum est tacere dum exspectatur qui judicat. Bonum est convicium convicio non referre, ne et nos inter detrahentes adnumeremur.

5. Imitemur ergo hunc virum, qui silentio suo redarguebat conviciantes. Ostendebat enim virtutem animi sui, quem contumeliæ non moverent : et conscientiæ innocentiam manifestabat, qui objecta non recognosceret, sed quasi a se aliena rideret. At vero nos quasi aliquid nobis objiciatur dum purgare volumus, acerbamus : dum ulcisci cupimus, confitemur; cum dicat Scriptura ut avertas dedecoris sermonem, et auferas vestimentum tuum; præterit enim injuriosus. Taceamus ergo, ut prætereat, ne vestimentum nostrum provocatus exurat. Scriptum est enim : *Noli incendere carbones peccatoris, ne forte exuraris in igne flammæ ejus*. Propterea ergo sanctus tacet; et si servus protervit, et si pauper conviciatur, tacet justus : et si peccator opprobria jacit, justus ridet : et si infirmus maledicit, justus benedicit.

6. Tacebat David cum Semei filius Gera malediceret, Job ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait : *Maledicimur, et benedicimus*. Magisterio quippe divino processus humanæ virtutis excrevit; quia jam venerat qui ex infirmioribus faceret fortiores, et audierat dicentem : *Benedicite maledicentes vobis, et orate pro calumniantibus vos*. Quod verbo dixit, exemplo probavit. Denique et in cruce positus de persecutoribus suis conviciantibus sibi dicebat : *Pater, dimitte illis, quia nesciunt quid faciunt;* ut oraret pro calumniantibus quibus poterat ipse dimittere. Job ergo ridebat, quia nondum venerat Christus, cui soli servabatur magnarum prærogativa virtutum; quia ipse est virtutum principium, sicut dixit : *Dominus creavit me principium viarum suarum*.

CAPUT III.

Job verborum certamine, quo non aliud fere difficilius, victor renuntiatur. Quam pulcrum sit ridere ac tacere in objectis criminationibus; et quemadmodum post responsum lenius, idem fortioribus verbis importunius calumniantes repulerit.

7. Et ridens tacebat. Qua ratione ta-

cendum sit, docet : *Clamabo, et nondum judicium.* Ipse, inquit, voluit me hæc perpeti. Tamquam muralibus tentationibus clausus non possum fugere, donec placeat Deo destruere altitudines tentationum mearum. Nunc enim si clamo, nondum judicium. Adhuc in agone sum, adhuc luctor, adhuc certamen superest mihi, nondum enim exivit corona. Nemo autem nisi qui legitime certaverit, coronatur.

8. Debebatur illi certamen tertium : amiserat omnia sua, id est, patrimonium cum filiis : patiebatur vulnera caro ejus : manebat ut tentationes verborum vinceret. Non mediocre certamen. Sermone deceptus est Adam, verbo victus Samson. Nihil enim sic penetrat animam sicut sermo fucatus : nihil iterum sic mordet, ut durior sermo. Multi cum vicerint adhibita tormenta, sermonum duritiam non sustinuerunt. Laborabat Job, sed sustinebat, et verborum juxta vulnerum onera portabat. Vidit cum agonotheta suus, de nube et turbine manum laboranti dedit, et obluctantes gravi lapsu cecidisse pronuntiavit, victorem adseruit, coronam detulit.

9. Quid autem pulcrius, quam ridere cum maledicitur nobis ? Gaudere enim debemus si aliena dicantur. Primum, quia volens inimicus aliquid adversum nos dicere, quo crimen adfigeret, non invenit quod verum est, sed falsa pro veris composuit. Deinde, quia dixit ipse Dominus in Evangelio de hujusmodi criminatione quæ innocentibus falso irrogaretur propter justitiam : *Gaudete et exsultate, quoniam merces vestra multa est in cœlo.* Tacere ergo debet qui recognoscit objectum; ne vulnus exasperet, et scindatur cicatrix : tacere et qui non recognoscit; audit enim alterius non suum crimen : quod si referat, suum facit : si taceat, retorquet, et conviciantem vulnerat. Tacere debet etiam ille qui de memorata mercede præsumit. Non enim patitur præjudicium, cui non est judicium. Et si fuerit præjudicium in sæculo, non erit in judicio Dei. Denique ut cognoscas quia non præjudicat contumelia bonæ conscientiæ, audi sanctum Job dicentem, locupletiorem utique testem quam si imperio orbis Romani potitus esset : *Nunc obmutescam et derelinquam : si nunc mihi præjudicium est, tunc a facie tua non abscondar.*

10. Hæc ergo parcius in exordio respondit, ut admoneret illos judicii Dei, atque ab insolentia et furore revocatos quasi bonus medicus faceret resipiscere. Sed posteaquam eos advertit perseverare in contumeliis, plura fortior repetivit, et tamquam pugno eos validiore percussit, qui verborum suorum saxis lapidabant innoxium. *Audite,* inquit, *audite verba mea, non sit mihi a vobis consolationem quærere : portate me,* quia fortiora loquar : grave erit pondus verborum meorum. Dicam et ego secundum opinionem vestram; eo quod multi abundant in hoc sæculo rerum secundarum successibus, et alii gravantur. In ærumna positi sunt, et videtur hoc secundum * peccatorum merito deferri. Quod et si dicam, nolite ridere quasi vobis acquievero : et si peccator sum, non sum homini reus, quia sub peccato est et ipse qui judicat, et sibi in me potestatem vindicat. Aut si judicor quasi homo, commune est istud, increpari non debeo : infirmitas conditionis est, non specialis improbitas.

CAPUT IV.

Amicos mala semper delictorum causa evenire adserentes retundit Job, interrogando cur impii hac in vita bonis adfluant; quæ tamen vera mala esse ostenduntur. Ibidem quis vere beatus habendus sit : item quis bene vel male seminet : tum qualis injustorum posteritas; quove discrimine hi flagellis immunes, justi eisdem dicantur obnoxii? Denique impios non æternitate, sed falsa ejus imagine potiri demonstratur.

11. Sed dicite mihi : Si propter peccatum meum hoc patior, sicut objicitis, quare impii vivunt? Nec solum vivunt, sed etiam repleti sunt divitiis, et fructus multiplicant : sed etiam filiis potiuntur, abundant domus eorum? Hæc evidenter specie bona : sed altiori mysterio invenies, quoniam quæ putantur

* *Hoc secundum.* Id est, in ærumna esse.

bona, non sunt bona; et quæ putantur mala, potiora illis æstimantur.

12. *Inveteraverunt*, inquit, *in divitiis*; πεπαλαιονται dixit; ut non tam diuturna divitiarum possessio, quam inveterata copiarum molestia significata videatur; sicut vidit Ecclesiastes divitias custodiri in malum possidenti eas, quæ pereunt in summa districtione ac sollicitudine. Pereunt enim quæ hic relinquuntur, et mortuo prodesse non possunt. Habuit igitur defunctus ex illis sollicitudinem, requiem invenire non potuit, qui reliquit quod erubesceret, nec secum abstulit quod teneret, longe dispar ab eo de quo scriptum est: *Beatus homo qui replevit desiderium suum ex his; non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta.* Cui hæreditas Dominus est, et merces ex Mariæ Virginis partu: hic in exitu sapientiæ laudibus prædicatur, quoniam non habuit quod erubesceret, qui nihil eorum quæ sunt sæculi concupivit: sed adversarium, depositis veteris hominis exuviis, telo continentiæ vulneravit; ut obstrepere ei in hujus vitæ fine non posset, vulnere claudus, et virtutum admiratione confusus. Habes ergo non esse laudabilem, qui inveteratus in pecuniæ cupiditate sit, non renovatus in perceptione gratiæ.

13. Videamus aliud: *Semen eorum*, inquit, *secundum animam*, id est, non inter justos habentur. Justi enim in spiritu seminant, et de spiritu metent vitam æternam: illi vero qui secundum animam seminant, spiritalia metere non possunt; quia animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei: stultitia enim illi est, et non potest scire quæ sunt spiritus; et ideo non repletur spiritalibus, sed judicatur.

14. *Filii eorum in oculis*, id est, quæ faciunt, ideo faciunt, ut videantur ab hominibus, non quia boni consulant ut hoc eligant, quod futuro judicio comprobetur. Filios ergo Scriptura pro operibus frequenter declarat, eo quod locupletior in bonis factis quam in filiis sit nostra posteritas. Unde et Ezechias de gravi ægritudine liberatus, *Ex hodierno*, inquit, *filios faciam qui nuntiabunt justitiam tuam, Domine Deus salutis meæ, et non cessabo te benedicens cum psalterio omnes dies vitæ meæ.* Bona enim posteritas devotionis et fidei, quæ captivitati nescivit succumbere, quam filii Ezechiæ pertulerunt.

15. Et addidit dicens: *Quia non est illis timor, non est flagellum a Domino.* Justus autem dicit: *Quoniam flagellatus sum tota die*; et optat flagellari, ut recipiatur a Domino: et vult timere Dominum; quia timor Domini initium sapientiæ est. Nec beatitudinem putat, si non abortit bucula sua, sicut putant stulti. Per bovem enim quid significatur, nisi ruralis culturæ labor, qui semper redit in orbem, et numquam desinit, sed cum expleri videtur, revocatur in exordium? Isti sunt qui colunt Sodomam et Gomorrham. Ergo qui colunt Ægyptum, glebasque terrarum aratro quodam solidæ mentis invertunt, laborem sibi pariunt, et dolores metunt. Ideo bucula eorum non abortit; sed parit, ut augeatur labor eorum, et quæ conceperunt omnia, generant sine timore Dei. Justi autem longe aliter gloriantur. Non enim in abundantia divitiarum, nec in partu pecorum, sed in Domino gloriantur dicentes: *De timore tuo in utero accepimus, et parturivimus spiritum salutis.* De justis ergo dicitur: quia spiritum salutis generaverunt, quem acceperunt de timore Dei, non de malitia hujus sæculi, de qua legimus: *Ecce parturivit injustitiam, concepit laborem, et peperit iniquitatem.* Melior ergo abortus quam partus sæcularium. Denique de homine qui in hoc sæculum venit, et vanitatem mundi hujus et tenebras pertulit longævitate diuturna, Ecclesiastes pronuntiavit quia melior illo abortivus. Huic enim requies magis quam illi; quia non expertus est varietatem sæculi, in qua etsi mille annos quis vixerit, quod bonum est videre non potuit. Fugisse ergo hæc magis est gratiæ, quam subiisse.

16. Sed fortasse illud moveat quod adjunxit: *Quia manent sicut oves æternæ; pueri autem eorum ludunt accipientes psalterium et citharam, et delectantur voce psalmi. Consummarunt autem in bo-*

nis vitam suam, in requie autem inferni dormierunt. Distingue hæc, et quia spiritalis es, dijudica. Impii sicut æterni sunt, non æterni; quia non possunt æternitatem accipere ab eo qui non sit æternus. Non ergo potest dare quod non habet, nec potest illuminare qui non possidet lucem : sed transfigurat se in Angelum lucis, ut decipiat incredulos. Transfigurat autem se simulatione falsæ lucis, non splendore perpetuæ claritatis. Unde et Salvator ait : *Videbam satanam sicut fulgur cadentem de cœlo.* Nec fulgur est, sed sicut fulgur. Considera hæreticum aliquem intentum abstinentiæ corporis, et cognitioni cœlestium sacramentorum, sicut æternus putatur, non habet æternæ vitæ stipendium; quia falsam habet imitationem, qui fidei non habet veritatem. Hujus parvuli ludunt, sicut illa quæ cum luxuriata fuerit, nubere vult. Luxuriata est in psalterio et cithara, id est, in sono vocis, non in sacramentorum profundo; ut labiis resultaret, non in corda conferret.

CAPUT V.

Impios in bonis sæculi finire vitam, at postea requie cœlesti carere : contrarium vero nobis optandum; quod in prosperitate sit illecebra vitiorum ac impunitatis præsumtio. Hanc amentiam revincit sanctus vir supplicium et præsens et æternum præparatum esse declarans. Tum enumeratis eorum sceleribus ipsa Deo latere non posse ostendit : quæ sit eorumdem portio, describit; atque ad sapientiam quam illi deseruerunt, sectandam nos adhortatur.

17. Hujusmodi itaque in bonis sæculi consummaverunt vitam suam, hanc utique quam vivebant, non illam cujus mercedem sperabant; et ideo in requie inferni dormierunt, non in requie cœlesti. Nos autem oremus hic potius laborem subire, ut in regno cœlorum consolationem quietis æternæ mereamur adipisci. Magna enim illecebra delinquendi est rerum affluentia secundarum : in superbiam extollit, oblivionem auctoris infundit. Considera illum divitem in Evangelio super ostrum et purpuram recumbentem, cujus de mensa micas justus ille pauper Lazarus colligebat. Nonne tibi videtur dives ille ad Deum dicere : *Discede a me, vias tuas scire nolo.* Et vere nolunt scire hujusmodi vias Domini; si enim vellent, cognoscerent. Sed quia plenæ sunt laboris, fugiuntur et declinantur a perditis. Quasi ebrius itaque non recognoscit salutis auctorem. Denique conversus ad compotatores suos : *Manducemus,* inquit, *et bibamus : quid enim prodest si serviamus ei? Aut quæ utilitas si observemus eum?* Hæc itaque dicit sæcularium abundantia rerum temulentus; quia non continuo in sæculo scelerum merita rependuntur. Supinabatur enim, quia in manibus ei ad voluptatem omnia suppetebant : et conscius impietatis suæ, cujus pœna sequestrabatur, putabat quod Deus impiorum scelera non videret.

18. Huic ergo opinioni ejus respondit sanctus Job : noli esse securus ac dissolutus æstimans quod ad te in hoc ipso sæculo Domini flagella non veniant. *Verumtamen etiam impiorum lucerna extinguitur :* ad tempus lucet, non habet lumen æternum; et ipsis quamvis sæculum faveat, quia ejus qui principatum habet in hoc sæculo, faciunt voluntatem, solet venire rerum conversio, et dolores ab ira et indignatione cœlesti, ut ventilentur sicut paleæ a vento. Injusti sicut paleæ ventilantur, justi sicut triticum. Denique audi dicentem Petro Dominum : *Ecce satanas expetivit vos, ut ventilet sicut triticum : ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua.* Deficiunt illi qui sicut paleæ ventilantur : non deficit qui ad similitudinem illius grani est, quod cecidit et resurrexit, plurimorum fructuum accessione cumulatum. Ideo dicit Propheta : *Heu me, quia factus sum sicut qui colligit stipulam in messe!* Stipulæ igitur quæ cito exuritur, impietas comparatur, et pulveri. Ideo postquam dixit : *Erunt sicut paleæ a vento,* subtexuit versiculum statim dicens : *Aut sicut pulvis quem abstulit ventus.* Denique ut cognoscas quia impius sicut pulvis cito fatiscit atque evanescit, habes in primo psalmo dictum : *Non sic impii, non sic;* id est, non sicut justi : *sed tamquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ.*

19. Et facit discretionem inter justum et impium. *Hic, inquit, moritur in simplicitatis suæ potentia, totus in abundantia et gratia : interiora autem ejus plena sunt adipis : medulla autem eorum supereffluit. Ille autem conficit in amaritudine animæ suæ cursum vitæ istius, nihilque boni epulatus finem accipit.* Cui pro meritis suis quid potest dignum repræsentari ? In sepulcra inducitur, et in tumulo vigilat suo. Ne hæc quidem pœna mediocris, mortis requiem non habere, deferri eum non ad terram viventium, sed ad tumulos mortuorum. Qui vivit enim non inter mortuos quæritur, sed in Abrahæ sinu vitam carpit æternam. Ideo viri illi duo in veste fulgenti dicebant ad mulieres : *Quid quæritis viventem cum mortuis? Non est hic.*

20. Deinde enumerat scelera impiorum, quod confinia transcenderent, et cum pastore diripuerint gregem, subjunctorium* pupilli abduxerint, pigneraverint bovem viduæ, agrum demessuerint non suum, infirmi autem in vineis eorum sine mercede et cibo operati sint, detractis vestimentis nudos fecerint dormire. Plerique quorum animæ operimentum ademerint, stillicidiis humescebant montium; et quia integumentum deerat, petra sese operiebant. Rapiebantur pupilli ab uberibus matrum suarum, lapsi opprimebantur, qui magis erigi debuissent. Esurientes fraudabantur cibo, et anima infantulorum graviter ingemiscebat.

21. Numquid hæc ignorare potuit, quem nihil præterit? *Nuda inferna in conspectu ipsius, et non est amictus nequissimis;* quia latere non possunt. *Extendit Boream pro nihilo : suspendit terram in nihilo, alligans aquam in nubibus suis, et non est rupta nubes sub pedibus ejus : columnæ cœli dissiluerunt, et timuerunt ab increpatione ejus. Virtute compescuit mare, disciplina autem struit cetum maris. Claustra cœli reformidant eum : præcepto mortificavit draconem prævaricatorem. Virtutem tonitrui ejus quis intelligit?* In tantis ergo flagitiis *quæ spes impio est? Numquid si confidit in Domino salvabitur? Dicam,* inquit, *vobis quid sit in manu Domini?* et definite inanibus inania addere.

22. Et describit quam miserabilis impiorum portio sit. Quod etsi plures habeant filios, sine posteritate sunt, quibus deest bonorum meritorum successio. Illa enim vera posteritas, quæ non in terris, sed in cœlo est. Hujusmodi ergo viris hæreditas inopia est, et mors successio. Cum divitias coacervaverint, mendicabunt; quia cum mortui fuerint, indigebunt, qui requiem invenire non possunt. Viduas eorum nemo miserabitur : sed manebunt deserti, atque omnis copulæ solatio destituti*. Etsi congregetur pecunia sicut terra, atque ut lutum præparatum fuerit aurum, inanis erit sicut aranea substantia eorum, et omne nominis eorum patrimonium tamquam a tineis consummabitur. Dormiens dives nihil adjiciet, aperuit oculos suos, et jam non est. Permanet in doloribus. Nihil ergo sunt omnia quæ in hoc mundo sunt. Aurum in metallis, argentum in metallis : de metallo eruitur, et in metallum revertitur. Quid enim aliud nisi metallum est mens avari? Quæ tamquam defossum tenet quidquid recéperit, et in venis terræ ac latibulis abscondit; eo quod uti nesciat. Quotidie aurum de metallis promitur : de avaro proferre quis potuit?

23. Cum igitur nihil prosit vana fames auri, quia quidquid congregaverit, labitur; miserandi profecto qui deseruerunt viam justam, et obliti sunt eam, cui pretiosi lapides haudquaquam sunt comparandi, difficilis investigatu, impervia superbis, interclusa jactantibus : humilioribus plana, aperta sapientibus. Et ideo sapientiam debemus quærere, ut ambulemus in via justa, per quam adversarius ille sicut leo rapiens et rugiens, qui percucurrit hunc mundum, transire non potuit. Sed qui sapientiam vult investigare, non in abysso eam quærat (sicut philosophi, qui arbitrantur quod ipsi sua sponte, suo ingenio profunda ejus

* Subjunctorium, id est, subjugale.

* Dicuntur mortui in viduis suis deserti ac destituti, quibus solatio esse in Lege veteri putabatur, si quis maxime consanguineorum easdem in uxores duceret.

possint cognoscere); non in mari eam requirat. Etenim ubi tempestas, ubi procella venti est, non potest ibi esse sapientia. Sed ibi quærat, ubi est tranquillitas mentis, et pax quæ super omnem intellectum est.

LIBER QUARTUS.

DE INTERPELLATIONE DAVID.

CAPUT I.

David frequenter de sæculi vanitate disseruisse in psalmis, sed maxime in 72, ubi se ob improborum prosperitates, et calamitates proborum graviter initio commotum esse, ac tamen postea correctum significat. Uter ejusdem psalmi auctor David nimirum, an Asaph dicendus videatur?

1. Decursa est interpellatio sancti Job : nunc adoriamur eam interpellationem quam reperimus in psalmis. Ipse quidem David pluribus locis de sæculi vanitate non tacuit, et inania esse quæ putantur bona istius mundi, frequenter adseruit, et maxime in psalmo trigesimo octavo, in quo dicit : *Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens;* et quamquam in imaginem Dei ambulet homo, tamen vane conturbabitur ; thesaurizat, et ignorat cui congregat ea. Et alibi : *Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?* Quod hic habeant umbratilem gloriam, ubi de sæculo excesserint, fructum consolationis invenire non possint. Idem tamen inseruit psalmum septuagesimum secundum, in quo ipse sub Asaph nomine protestatur quod ejus fuerit principium prolapsionis ; ut non mediocri dolore perstrictus sit, cum videret peccatores in hoc mundo adfluere divitiis, abundare rebus secundis : se autem, qui justificaverit cor suum, esse in afflictationibus et ærumnis : nec mediocrem traxisse offensam in exordio ; sed postea per Domini flagella correctum, et illuminatum divinæ cognitionis gratia veræ didicisse seriem traditionis.

2. Nusquam autem invenio sanctum Asaph aliquibus adversis fuisse vexatum : at vero sanctus David plurima gravia et periculorum plena toleravit, de suis enim laboribus dicit. Unde et psalmus non quasi sancti Asaph, sed quasi sancto Asaph, ut docet titulus, superscribitur, quod ex græco Psalterio apertius manifestatur, ut videatur David etiam huic Asaph sicut et aliis, canendum, quem scripserat ipse psalmum dedisse. Sed quia scriptum est in ipso titulo, defecisse psalmos David, quomodo autem defecerunt, cum decursis his decem psalmis, postea psalmus David titulorum inscriptionem comprehendat usque in ultimum finem ? Ideo sequestrata hujusmodi definitione, quæ sit psalmi series consideremus, et a primo versiculo interpellationis propheticæ ducamus exordium.

CAPUT II.

Ex ipso psalmi exordio correctionem Davidis deprehendi : Deum justis semper bonum esse, eo quod si vexentur adversis, futuræ remunerationis spe recreantur, et se semper peccatis minora pati existimant, nec ullis pœnis sua spoliari possunt sapientia : bonum tamen etiam improbis esse Deum, sed eos nolle paratam omnibus illius bonitatem experiri.

3. *Quam bonus Deus Israel rectis corde!* Elucet in principio emendationis profectus. Nemo enim potest Deum bonum vere fateri, nisi hic qui non ex successibus commodorum suorum, sed ex cœlestium mysteriorum profundo, et divinæ dispositionis altitudine bonitatem ejus agnoscit : quæ non specie præsentium, sed futurorum utilitate pensanda est. Justo itaque semper bonus est Deus : et cum torquetur doloribus corporis, et cum affligitur acerbitate pœnarum, semper dicit : *Si bona accepimus de manu Domini, quæ mala sunt cur non sustineamus?* Gratulatur hic so

conteri, ut in futurum consolationem invenire possit; sciens quoniam qui bona receperit in hac vita, habet mercedem suam; futura præmia sperare non poterit, qui non luctatus, non exercitatus sit diversorum certamine præliorum. Qui vero sive juste sive injuste afficitur in hoc sæculo, gratulatur vel quod hic solvat pretia delictorum suorum, vel quia novit eam esse apud Deum uberiorem gratiam, si injuste pro ejus nomine, aut pro bono aliquo opere acerba aliqua patiatur, secundum quod scriptum est : Quia nulla est gloria si peccantes punimini et suffertis, sed si benefacientes, et patientes : hæc est gratia apud Deum. *In hoc enim vocati estis, quia et Christus pro vobis mortuus est, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia ejus, qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus : qui cum malediceretur, non remaledixit : cum pateretur, non comminabatur.* Ergo justus etiamsi in equuleo sit, semper justus est; quia justificat Deum, et minora se peccatis suis dicit sustinere : semper sapiens est; non enim aufertur equulei tormentis vera perfectaque sapientia : non amittit quod est; quia timorem excludit foras, studio et proposito caritatis : novit ut sapiens dicere, quia indigna sunt quæ in hoc corpore sustinemus remuneratione futuræ gloriæ; et omnes hujus temporis passiones superventuram mercedem æquare non possunt. Bonus igitur huic semper est Deus, qui novit quo tempore metat. Et ideo quasi bonus agricola hic arat agrum suum quodam abstinentiæ rigidioris vomere : hic stirpat quadam falce virtutum amputatrice vitiorum : hic stercorat humiliando se usque ad terram, sciens quia Deus de terra suscitat inopem, et de stercore erigit pauperem. Denique apostolus Paulus nisi æstimatus esset stercora, numquam Christum sibi potuisset acquirere. Hic custodit fructus suos, ut illic securius recondat. Semper itaque ei bonus est Deus, quia semper quæ bona sunt, de Deo sperat.

4. Accipe aliud : *Quam bonus*, inquit, *Deus Israel rectis corde!* Non ergo omnibus bonus est Deus? Ille quidem omnibus bonus est, quia Salvator est omnium, maxime fidelium; et ideo venit Dominus Jesus, ut salvum faceret quod perierat, venit enim ut peccatum mundi tolleret : vulnera nostra curaret. Sed quia non omnes medicinam expetunt, sed plerique refugiunt, ne medicamentis compungatur vis ulceris, ideo volentes curat, non adstringit invitos. Accipiunt igitur sanitatem qui medicinam expetunt : illi autem qui refutant medicum nec requirunt, bonitatem medici quam non experiuntur, sentire non possunt. Qui autem curatur, etiam sanatur, ideoque his bonus est medicus, quos sanavit. His igitur bonus est Deus, quibus peccata donavit : qui autem insanabile peccatum habet mentis suæ ulcere, quomodo potest medicum bonum æstimare, quem refugit? Pulcre itaque Apostolus, ut præmisimus, explanavit, quia et omnibus bonus est Deus, *qui vult omnes homines salvos fieri;* et maxime fidelibus divinæ bonitatis prærogativa servatur, quibus et voluntas Dei opitulatur et gratia. Sed et Psalmista dicendo : *Quam bonus Deus Israel rectis corde;* ad ipsorum sententiam retulit, qui aliter de Deo sentire non norunt, nisi quia bonus ad omnia et in omnibus est.

CAPUT III.

Fateri Prophetam se tantum non esse prolapsum, dum peccatorum pacem æmularetur : duplicem esse pacem, sed eam quæ offendiculum habet, fugiendam : nullum in morte peccatorum levamen esse; non prodesse flagella post mortem exemplo Lazari et divitis demonstrari : quantum vero prosint in vita, Davidem ac Jobum patefacere demum perpetuo esse flagellandos, qui hic flagellati non fuerint.

5. Denique sequentibus exponit ipse quid senserit, dicendo : *Mei autem pene moti sunt pedes, paulo minus effusi sunt gressus mei : quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum videns.* Non utique pedes corporis appellat gressus, sed directionem mentis et gressum, de quo alibi dicit : *Non veniat mihi pes superbiæ, et manus peccatorum non moveat me.* Ideo semper petendum est, ut dirigat Dominus nostrorum animorum vestigia, ne labantur, et lubrico quodam erroris

effusa, stabilitatem sui tenere non possint. Prolapsionis autem causa ea est, quod pacem æmulatus est peccatorum. Æmulari autem debemus quæ bona sunt, non ea quæ plena dedecoris, sicut et Paulus Apostolus expressit dicens : *Bonum est autem æmulari in bono semper.*

6. Nec te moveat quod pacem in malo posuit. Denique et in Evangelio habes esse pacem, quam respuit Christus, ut ipse ait : *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis : non sicut mundus dat, ego do vobis.* Est enim pax quæ non habet offendiculum, est quæ habet : quæ ex dilectione est, non habet offendiculum ; quæ ex simulatione, habet Ideo et Propheta dicit : *Pax, pax ; et ubi est pax?* Refugiamus ergo pacem peccatorum, conspirant enim adversus innocentem, coeunt ut justum opprimant, viduam exterminent, vel expugnent ejus pudorem.

7. Et ideo *non est reclinatio morti eorum :* non *declinatio*, ut plerique codices latini scripti sunt, sed *reclinatio* *. Quando enim laboramus, et incurvamur ad opus aliquod atque inclinamur, nos reclinare consuevimus : peccatores autem gravium scilicet delictorum, et maxime impii se reclinare non possunt ; de quibus dictum est : *Et dorsum illorum semper incurva.* Non enim se erigunt ad cœlestia, qui Christo non adhæserunt. Et ideo nec resurgunt cum eo, quorum mors pessima, sicut scriptum est : *Mors peccatorum pessima.* Qui autem Christo commoritur, et consepelitur cum illo, non solum reclinatur, sed etiam resuscitatur. De quo pulcre illud convenit dictum : *Universum stratum versasti in infirmitate ejus ;* maxime si martyr sit, cujus infirmitas passione solvitur, mors resurrectione.

8. Vidimus illum divitem qui indutus purpura et bysso in hoc sæculo recumbebat, et epulabatur quotidie splendide, de cujus mensa quæ cadebant pauper Lazarus colligebat, quemadmodum in tormentis positus, in inferno se reclinare non poterat ; sed vix ad Abraham, non totum se, sed solos oculos erigebat, rogans ut mitteret Lazarum, qui extremum digiti sui in aquam tingeret, et linguam ejus refrigeraret. Ergo illius morti reclinatio non erat, nec firmamentum in plaga ejus. Nihil enim prosunt flagella post mortem.

9. Et ideo David dum esset in istius corporis vita, in flagella se præparabat; ut eum Dominus reciperet castigatum. Considera iterum mihi sanctum Job, qui perfusus erat ulceribus, et concutiebatur omnibus membris, et plenus erat totius corporis sui doloribus, glebas terræ vulnerum suorum sanie et humore dissolvens, quemadmodum cum se in hoc corpore positus reclinare non posset, requiem mortis invenerit; ideoque conscius sui dixit : *Mors viro requies.* Is igitur in plaga non motus est, nec nutavit sermonis sui lubrico, qui in illis omnibus nihil peccavit labiis suis, sicut Scriptura testatur : sed magis plagæ suæ reperit firmamentum, per quam confirmatus in Christo est. Ergo et Job et David, quia hic flagellati sunt, firmamentum habuerunt in plaga sua; quia flagellat pater filium quem suscipit : qui autem hic non flagellantur, ibi non suscipiuntur ut filii. Ideoque *in laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur ;* ut in perpetuum cum diabolo flagellentur.

* *Reclinatio*, id est resurrectio. Re vera scripti codices Rom. Mediol. Carn. secundum græcum, et cum his Augustinus, præferunt, *non est declinatio morti eorum :* quibus etiam annumerari potest Theodoretus; huic enim ανανευσις quæ vox legitur apud 70, idem plane significat atque *απαγορευσις repudiatio*, id est, eorum interitus evitari minime potest. Non male autem ab Ambrosio reddita est per dictionem *reclinatio;* si quidem verbum *νευω* proprie actionem signat qua corpus inflectimus ac inclinamus; *ανανευω* autem contrariam actionem qua inclinatum corpus reclinamus, hoc est, erigimus; ea quippe vis est præpositionis *re* in compositione verborum, ut eis non raro significationem simplicibus verbis, aut etiam ex præpositionibus *cum* et *in* compositis contrariam tribuat : ut patet in verbis, signo, resigno ; contego, retego; innuo, renuo, et similibus. Sic autem habet Hieron : *Quod non recogitaverint de morte sua et firma sint vestibula eorum.* Quæ versio melius cæteris psalmi versibus coaptatur, ubi propheta suam declarat indignationem de pace et arrogantia impiorum.

CAPUT IV.

Peccatores iniquitate propria vestiri : quod vestimentum a nobis rejiciendum, ut vestimento virtutum induamur ; ac potissimum jejunii : hoc se utiliter Josephum induisse, Adamum exuisse cum gravi damno : denique Judæorum iniquitatem quasi ex adipe prodeuntem magnam ac deliberatam exstitisse.

10. *Ideo obtinuit*, inquit, *eos superbia eorum, cooperti sunt iniquitate et impietate sua*. Malum vestimentum iniquitas, quod si quis voluerit in nobis tenere, remittere nos oportet, ne incipiat in judicium venire nobiscum; et si quis tunicam nostram quam accepimus spiritalem auferre conetur, remitte pallium iniquitatis, sume operimentum fidei atque patientiæ, quo se David operiebat in jejunio, ne amitteret integumenta virtutis. Ipsum jejunium operimentum est. Denique nisi sanctum Joseph texisset jejuna sobrietas, adulteræ protervitas exuisset. Quo jejunio si se tegere voluisset Adam, nudus non fuisset effectus. Sed quia de ligno scientiæ boni et mali contra interdictum cœleste gustavit, et imperatum jejunium prævaricatus est incontinentiæ cibo, nudum se esse cognovit. Quod si jejunasset, et fidei servasset exuvias, nec se adspexisset intectum. Non ergo nos induamus iniquitate et impietate, ne de aliquo nostrum dicatur : *Et induit se maledictionem*. Male se induit et Adam, qui dum quæreret integumenta foliorum, maledictionis excepit sententiam.

11. Induerunt se maledictione Judæi, de quibus scriptum est : *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in dispositionem cordis*. Ab adipe adipsal enim dicitur, id est, pingue. Sicut enim anima bonis pasta, et referta virtutibus, tamquam adipe et pinguedine repletur, ut scriptum est : sic iniquitas quæ quasi ex adipe procedit, non tenuis et exilis significatur, sed plena vitiorum. Denique non fortuito quodam lapsu in errorem incidere : sed consilio et dispositione in sacrilegium transierunt.

CAPUT V.

Qui os suum in cœlum ponunt, eos præ cæteris esse qui omnia stellarum necessitati adtribuunt : ipsis tamen hanc a Deo gratiam reservari, ut revertantur cum Israel; cujus reditus mysterium declaratur : eosdem ut a Deo negent occulta cognosci, maxime induci peccatorum divitiis : postremo idem de Christo sensisse Simonem pharisæum.

12. *Posuerunt in cœlum os suum; et lingua eorum transivit super terram*. Ponere in cœlum os suum quid sit, docet nos ille ex fratribus adolescentior, qui regressus ad patrem dixit : *Pater, peccavi in cœlum et coram te*. Ponunt autem in cœlum os suum qui sibi criminum auctoritates, nativitatis putant quadam necessitate deferri. Hi nec cœlo nec terris parcere solent, ut cursu quodam stellarum arbitrentur vitam hominis gubernari. Nihil providentiæ, nihil bonis moribus derelinquunt. Atque utinam et isti, sicut ille unus de duobus adolescentibus, revertissent : bonus Dominus remedium non negasset, et tamen etiamsi ipsi nolint sanari, reservat Dominus regressionis gratiam; ut qui in Israel expulsi sunt per cordis proprii cæcitatem, per plenitudinem Ecclesiæ revertantur; et non vacuos dies vitæ istius ducant, sed plenos habeant bonæ operationis et fidei, cum repleverit eos Dominus gratia spiritali. Quomodo autem revertantur, accipe. *Quia cæcitas*, inquit, *ex parte Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret*. Sed quia mysterium oportebat impleri, *ut concluderet Deus omnia in incredulitate*, id est, redargueret atque convinceret (cum enim duo contendunt, si unus superior sit, dicitur : Conclusit illum alterum); ideoque per suam misericordiam ut subditus fieret Deo mundus, regressus quidem est populus in hæredibus; sed is celeri errore traductus est, ut Deum non crederet occultorum esse præscium. Sed Dominus illis, ut quandoque redimantur, salutis futuræ gratiam reservavit dicens : *Ideo revertetur huc populus meus*. Quid est *huc?* Id est, ad me, ad æquitatem et justitiam meam ad cultum meum.

13. *Et implebit dies vitæ suæ*. Quod utique sic accipies, ut populus quidem redimatur, qui crediderit in eo : in quo etsi non redimantur, qui non credide-

runt, tamen redemti populi Dei prærogativa defertur.

14. Isti ergo in errore positi dixerunt: *Quomodo scivit Deus; et si est scientia omnis in Altissimo?* Putant enim non esse in Deo scientiam; quia peccatores abundant prosperis sæcularibus. Et adhuc inducit eos loquentes: *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo, obtinuerunt divitias.* Habes hoc in Evangelio planius expressum, ubi Simon ille pharisæus videns quod mulier illa peccatrix venit in domum ejus, et super pedes Christi effudit unguentum, dicebat intra se: *Hic si esset propheta, sciret utique quæ et qualis est mulier quæ tangit eum; quia peccatrix est.* Sed patientia Dei non præjudicat veritati, et præscientia ejus, ac providentia hoc ipso amplius probatur, quod in peccato positus successu adfluit sæcularium prosperorum. Quod fortior videns ridet, incautus traducitur et movetur.

CAPUT VI.

Prophetam cum primo animo despondisset, postea castigatione emendatum cognovisse omnia quidem evenire dispositione divina, opes autem non esse præmia virtutis, nec pœnam peccati inopiam.

15. Denique Psalmista dicit dixisse se: *Ergo sine causa justificavi cor meum: et lavi inter innocentes manus meas.* Hoc est, video illos abundare, video illis commoda omnia secundare, me autem conteri atque exagitari tentationibus plurimis. Frustra ergo dedi me innocentiæ, atque ad studium sobriæ conversationis intendi. Et pulcre ait: *Lavi inter innocentes manus meas;* ut non arrogare sibi summam innocentiæ, sed sedulum deferre studium videretur.

16. Interea non impune hujusmodi a se sermonem exisse testatur. Nam tota die flagellatum esse se memorat; quia frustra justificasse se Domino cor suum dixerat: post flagella autem continuo secuta est pravæ opinionis correctio. Statim enim *vindex meus,* inquit, *in matutinis,* id est, in aperto et perspicuo; lux enim veritatis comprehendens eum, non scivit hæc sentire, quæ dixit. Revincebat itaque et redarguebat me veritatis lumen offusum animo meo, eo quod non recte dixerim: *Sine causa justificavi cor meum.* Locutus sum enim illa tamquam in tenebris constitutus, et recordanti illa mihi cor compungebatur: compuncto autem corde, illuminabatur affectus; ut fieret in corde meo ignis flammigerans, qui faciebat in me diei spiritale principium. Illuminata itaque oriente mihi die, et quasi in multis matutinis positus, intelligebam quia extra constitutionem generationis filiorum Dei factus sum. Qui cum primo credidissem, eo quod operator mundi providens generationi humanæ, omnia ad utilitatem nostri vel tristia, vel ea quæ parum delectent, fecerit; tam bonam sententiam postea pravis opinionibus turbatus amiserim.

17. Conferebam itaque cum corde meo, et dicebam mihi: *Si narrabo sic, quia sine causa justificavi cor meum,* occurrebat mihi Dei vox dicens: *Ecce generationi filiorum tuorum cui disposui:* id est, ecce in Scripturis invenis, o tu Adam, quia disposui generationi filiorum tuorum; quia fortuito divitiæ ad impios, non aliquo merito deferantur, nec præmia virtutis sunt emolumenta thesauri: nec e contrario inopia pœna peccati est, sed indiscrete veniunt ista, quæ modo fluminis quodam sæculi profluvio volutantur.

18. Et existimabam, et videbar mihi cognoscere hoc esse verum, hoc congruere divinæ providentiæ et convenire; me autem frustra in iis turbatum esse, in quibus inhærere non debui.

CAPUT VII.

Emendato errore David hunc unum laborem sibi cognoscit superesse, ut ingrediatur in adyta divinæ cognitionis. Sancti progressu ætatis finem suum scire desiderant, et quis ille sit? Primam veram cognitionem hanc esse, qua credimus prospera improbis ad hoc tantum concessa, ut eorum excusationes excludantur. Eosdem dum Dei beneficiis allevantur, dejici ac prorsus redigi ad nihilum.

19. Itaque quia videbar mihi veram sententiam comprehendisse, et cognitionem rei ipsius esse adsecutus, dicebam mihi: *Hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intelligam*

in novissimo. Id est, solus mihi superest labor, ut ingrediar in sanctuarium Dei, ubi est Cherubim, id est, cognitionis profundum, et non laborem in incertis et vanis opinionibus; narratio enim fatui sicut sarcina in via. Ideo ingrediamur adytum cognitionum sacrarum, atque interiora penetralia veritatis, ut non sit in nobis labor; sapientia enim nos a sensu laboris abducit. Denique non est labor in Jacob. Causa autem laboris ignorantia est; quoniam qui nescit justis reposita esse præmia, non reficitur a laboribus, sed magis imprudentiæ suæ labore curvatur et frangitur. Ingrediamur igitur sanctuarium Dei, ubi sunt Cherubim, in quibus est recordantia sacræ cognitionis, et veri illius atque æterni luminis.

20. In illo candelabro imago resplendet, quo possimus intelligere in novissimo. Sanctus etenim in ultimo cognoscit, et perfectam sapientiam processu ætatis adipiscitur dicens : *Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum quis est, ut sciam quid desit mihi.* Quis est finis, nisi ille, cum traditur regnum Deo Patri, quando revelantur occulta sapientiæ? Hunc finem nostri certaminis requirebat Propheta, cupiens cognoscere quid suæ deesset perfectioni; finis enim disciplinæ nostræ et studiorum perfectio est.

21. Hæc ergo prima veræ ratio cognitionis; quia fortuito accidant quæ in sæculo sunt : secunda illa; quia *propter eorum tergiversationes posuisti eis* successus profluos sæcularium commodorum, et abundantiam divitiarum; ne causarentur propter inopiam se et acerbitatem alicujus doloris et luctus minus fuisse devotos, atque in culpam latrocinii et direptionis studium necessitate egestatis impulsos. Non enim ad tranquillitatem vitæ usuramque lætitiæ divitiis opimati, aut honoribus elevati sunt : sed ut querela excluderetur, coacervaretur ærumna.

22. Dejiciuntur itaque dum elevantur hujusmodi viri. Non enim gratia, sed ruina est; ubi nec diuturni usus muneris reservatur, et adimitur excusatio delinquendi. Quod enim gravioris pondus querelæ, quam illud divinum quod habes in Michææ prophetæ libro : *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, aut quid molestus fui tibi; responde mihi? Nonne eduxi te de terra Ægypti, et de domo servitutis liberavi te?* Ecce quomodo dejiciuntur impii dum allevantur, querela eorum excluditur, pœna acerbatur. Cœlestibus enim beneficiis invitati deserere non debuerunt vitæ securitatis et prosperitatis datorem, cui magis debuerant obtemperare. Sed sicut justitia Dei magna, ita etiam severa vindicta. Quando enim impius perseverare consuevit, de quo et alibi habes scriptum : *Vidi impium superexaltatum et elevatum super cedros Libani; et transivi, et ecce non erat; et quæsivi eum, et non est inventus locus ejus?* Incredibilis celeritas extinctionis ejus. Vides subito impium in hoc sæculo potentem : dum tu transis, ille jam non est. Quanta est enim umbra in terra : quam non diuturna? Transpone vestigium, et umbra præteriit. Aut si hic aliquid movet, ad ea quæ futura sunt, adtolle mentis vestigium, et invenies illic impium non futurum, quem hic esse credebas; non enim est, qui nihil est. Denique Dominus eos cognovit qui sunt ipsius : qui autem non sunt, eos non agnoscit; quia ipsi eum qui est, non agnoverunt.

CAPUT VIII.

Impios in interitu suo cum somnio bene comparari, quod nempe animæ illorum omnibus bonis vacuæ reperiantur; et eorumdem tenebrosæ imagines e lumine cœlestis Hierusalem deleantur.

23. De ipsis ergo et hic dicit : *Defecerunt et perierunt propter iniquitatem suam, velut somnium exsurgentis*, id est, ita deficiunt et evanescunt impii, sicut somnium exsurgentis a somno primum; quia in tenebris sunt, et in tenebris ambulaverunt, nec resedit aliquod eorum boni operis vestigium, sed similes eorum qui somnium vident : qui autem somniat, in nocte somniat; nox autem in tenebris. Filii tenebrarum sunt privati sole justitiæ, et splendore virtutis, dormientes semper, et non vigilantes,

de quibus bene dicitur : *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt.* Etenim cum animæ eorum a corpore separatæ, tamquam resoluti a corporis somno nihil invenient, nihil tenebunt; et quod se tenere arbitrabantur, amittent; quoniam stultus et insipiens cum divitiis exundaverint, relinquent alienis divitias suas, neque simul ad inferna descendet cum eis gloria domus eorum.

24. Sequentia quoque demonstrant quomodo impius non inveniatur, sed intereat. Quoniam imago ejus in civitate Domini illa superiore Hierusalem non invenitur. Dominus enim pinxit nos ad imaginem et similitudinem suam, sicut ipse docet dicens : *Ecce ego, Hierusalem, pinxi muros tuos.* Si bene egerimus, manet in nobis ista imago cœlestis : si male quis agit, deletur in illo hæc imago (illius utique qui descendit de cœlo), et est in eo imago terreni. Unde et Apostolus dicit : *Sicut portavimus imaginem illius terreni, portemus et imaginem hujus cœlestis.* Bonorum ergo imagines perseverant, et in illa Dei civitate resplendent. Si quis autem ad graviora peccata deflexerit, nec egerit pœnitentiam, imago ejus aboletur vel dejicitur ; sicut Adam de paradiso ejectus est et exclusus. Quicumque autem pie honesteque se gesserit, intrat in civitatem Dei, et infert imaginem suam, ut in illa Dei fulgeat civitate. *Domine in civitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges ;* quia isti in lumine fulgere non possunt, qui tenebrosis se operibus induerunt. Exemplum accersamus de sæculo. Vide quemadmodum in civitatibus bonorum principum imagines perseverent, deleantur imagines tyrannorum.

CAPUT XI.

Prophetam cognitione divinæ providentiæ recreatum : ipsum et cum eo omnes homines comparatione cœlestium civium jumentis haud esse absimiles; eosdem tamen Dei gratia ad humanam revocari dignitatem.

25. Hæc ergo considerans, animoque intendens sanctus Propheta delectatus est, qui fuerat ante turbatus. Unde ait ipse : *Quia delectatum est cor meum, et resoluti sunt renes mei. Et ego ad nihilum redactus sum, et nescivi : et velut jumentum factus sum apud te, et ego semper tecum.* Cum cognovissem, inquit, quia Deus humana curat et respicit, *requieverunt renes mei,* hoc est, ex maxima fatigatione veteris imprudentiæ requievi per agnitionem boni cœlestis et gratiæ. Sunt enim quidam renes animæ, qui vexantur in nobis per ignorantiæ laborem : hi resolvuntur ad requiescendum cœlestis agnitione doctrinæ, et quasi pulcro quodam fulcro cœlestium præceptorum subnixi foventur. Tunc, inquit, intellexi, quia vane fatigabar; quoniam id quod verum est nesciebam.

26. *Et velut jumentum factus sum :* pulcre addidit, *apud te ;* comparatione enim cœlestium homo quid est nisi jumentum irrationabile? Nam et stellæ cum sint lucidæ, vanescunt solis exortu. Et Moyses ait : *Non sum idoneus ab hesterno die, ex quo cœpisti loqui cum servo tuo : et tenui,* inquit, *voce et tardiloquus sum.* Ita ergo et homo, non dicam Christi, sed Angelorum comparatione mutum videtur esse jumentum. Sed tamen nemo desperet; quia homines et jumenta salvos facit Deus. Et ideo quia non ex me, sed ex te didici, tibi adhærebo semper; ut desinam esse jumentum, et dicas mihi : *Tu autem hic sta mecum.* Circumfusus enim Dei gratia homo incipit esse, qui per imprudentiam prætendebat insensibilitatem, et inscientiam bestialem. Homo enim eo probatur, si capax sit rationis et gratiæ. Itaque a mutis animalibus separatum se esse gaudet, et in hominum adscitum esse consortia, quæ Deus visitat et tuetur. Quid enim est homo, nisi quia memor est ejus Dominus, aut quia a Domino visitatur?

CAPUT X.

Si Deus nobis ad dexteram non fuerit, eum locum a diabolo occupatum iri, sicuti primo parenti contigit : cum hujus vices ageret Christus eum sibi ad dexteram dæmonem statuisse, quo ipsum gloriosius prosterneret : postremo maximas utilitates ad eos redire, quibus ad dexteram steterit Christus.

27. Unde quasi visitatus ab eo dicit : *Tenuisti manum dexteram meam, et in*

voluntate tua deduxisti me, et cum gloria assumsisti me. Sic accepimus, et secundum græcum sic convenit. Dixit enim græcus : ἐκράτησας τῆς χειρος, id est, *Tenuisti manum* τῆς δεξιᾶς μου *dexteram meam.* Bene dirigitur; cujus dexteram Deus manu sua tenet. Potest dicere : *Dominus a dextris meis, ne commovear.* Adam si a dextris suis Dominum habere voluisset, non esset a serpente deceptus. Sed quia oblitus est mandatum Dei et voluntatem serpentis implevit, manum ejus diabolus tenuit, et ad lignum scientiæ boni et mali extendi fecit, ut interdicta decerperet. Præjudicatum est in illo omnibus, et cœpit universis adversarius ad dexteram stare. Unde et illa in Judam maledicti forma processit : *Et diabolus stet a dextris ejus.* Si illud maledictum grave, maxima est ista benedictio, qua maledictionis duræ vincula laxantur. Ideo Dominus Jesus ad dexteram sibi diabolum statuit, sicut in Zachariæ libro legimus; hominis enim causam locumque susceperat. Ibi ergo stetit, ubi Adæ stabat hæreditas. Quasi bonus athleta permisit eum ad dexteram sibi stare, ut eum retrorsum repelleret dicens : *Vade retro, satana.* Itaque adversarius loco dejectus recessit : tibi autem ne diabolus a dextris staret, ait : *Veni, sequere me.* Prævidens igitur David adventum Domini, qui nos a potestate adversarii liberaturus descendit e cœlo, ait : *Dominus a dextris est mihi, ne commovear.* Cui autem a dextris erat diabolus, movebatur. Merito ergo et hic ait : *Tenuisti manum dextram meam,* id est, ut jam peccare non possim; ut ille lubrico ante fluctuabundus vestigio, fida possim statione consistere. Quam bene hoc Apostolus dixit, quando eum turbatum Dominus vidit, et extendens dexteram suam titubare non passus est, atque intrepido firmavit incessu. Liberatus itaque Petrus quid aliud est locutus nisi hos propheticos versus : *Tenuisti manum dexteram meam, et in voluntate tua deduxisti me, et cum gloria adsumsisti me.* Quæ est dextera nisi actuosa animæ virtus? Quæ si Domini voluntate dirigatur, nihil aliud desiderat, nil requirit, nullas mundi hujus opes, nulla adjumenta deposcit.

CAPUT XI.

Davidem possessione Dei contentum nihil præter eum exoptare; debere enim terrena deleri oblivione, ut succedant cœlestia, atque etiam ad Deum qui neminem repellit, accedatur, a quo pravis tantum actionibus recedimus.

28. Ideo dicit sanctus David. *Quid enim mihi restat in cœlo, et a te quid volui super terram?* Id est, Tu portio mea es, abundas mihi ad omnia, nihil quæsivi aliud, nisi ut te partem haberem, nulli me cœlesti, ut gentiles faciunt, subdidi creaturæ, nullas sæculi hujus divitias, et voluptatum illecebras concupivi. Nullius egeo, qui a te assumtus sum : nec superest in cœlestibus quod amplius quæram. Nihil habens, omnia habeo; quia Christum habeo, cui Pater altissimus *non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit illum : quomodo ergo non cum illo omnia nobis donavit;* sicut Apostolus dixit? Omnia enim in Christo, per quem omnia, et in quo constant omnia. Omnia ergo in illo habens, aliam non quæro mercedem, quia ipse merces est universorum. Ideoque perfecto dixit : Tolle crucem tuam, et sequere me. Qui illum sequitur, non præmio ducitur ad perfectionem : sed perfectione consummatur ad præmium. Imitatores enim Christi non propter spem boni sunt, sed pro amore virtutis. Christus enim per naturam bonus, non propter præmii cupiditatem. Ideo passus est, quia benefacere eum delectavit, non quia incrementum gloriæ ex sua passione quærebat. Ideo qui illum imitari cupit, non quod sibi, sed quod aliis prosit, operatur. Unde non immerito deficit sibi, aliis autem virtutis incremento valescit.

29. Et convenienter dicit : *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei.* Neque enim possunt perpetua succedere, nisi terrena defecerint. Deficit ergo caro, quando mortificantur quæ sunt carnalia. Deficiunt et illi qui mortificationem Jesu Christi in sua carne circumferunt; mors enim Christi in illis operatur, ut omnis errorum moriatur illecebra. Unde colligitur quia et cor

hominis deficit, quando mortificantur cogitationes malæ, quæ de corde procedunt; ut terrena omnia abscondat oblivio, et fiat Deus cordis eorum, qui beati mundo corde Deum videre mereantur; ut appropinquent tibi, et non se segregent. Deus enim appropians, non repulsor appropinquantium est; omnibus enim vult salutis causa esse, non mortis. Denique neminem repellit, nisi qui se ab ejus conspectu putaverit sequestrandum.

30. *Quoniam ecce,* inquit, *qui elongant se a te, peribunt.* Unusquisque enim operibus suis pietati tuæ sese aut jungit aut separat. Fugit enim Deum qui operatur ea, quorum cognitionem metuat deprehendi; sicut ille qui tectus parietibus et circumfusus tenebris a Domino Deo sese existimat non videri: videtur autem, cum dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te.* Sicut enim mulier quæ fornicatur, non adhæret viro, nec una caro cum viro suo, nec unus spiritus est; sed dividit sese ac separat fornicando: ita quæcumque anima non adhæret Deo, sed vanis idolorum cultibus inserviens fornicatur, dividit se sacrilegii scævitate, et longe fit a Domino, quæ prope esse deberet. Perit autem qui separatur a Domino.

31. Unde Sanctus qui Dei judicium reformidat, semper adhærere vult Christo et in eo spem suam ponere, ut laudet Dominum, cui est honor, gloria, perpetuitas a sæculis, et nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

FINIS TOMI PRIMI.

INDEX TOMI PRIMI.

FINIS INDICIS TOMI PRIMI.